

ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ
ΟΜΙΛΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

ΤΟΜΟΣ

ΤΡΙΤΟΣ

ΚΟΜΟΤΗΝΗ

1982

ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ
ΟΜΙΛΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

ΤΟΜΟΣ

ΤΡΙΤΟΣ

ΚΟΜΟΤΗΝΗ

1982

ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΘΡΑΚΙΚΗ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΝΤΙΤΥΠΟΥ

760

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ
ΕΚΔΟΣΗΝ
ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ
ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1959

ΕΔΡΑ ΚΟΜΟΤΗΝΗ. ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ 42, ΤΗΛ. 27344

ΚΕΝΤΡΟ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος	: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ
Αντιπρόεδρος	: ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΟΪΜΤΖΟΓΛΟΥ
Γεν. Γραμματέας	: ΕΛΕΝΗ ΤΕΦΟΥ
Ταμίας	: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΥΡΕΖΗΣ
Σύμβουλοι	: ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ
	ΣΤΕΛΛΑ ΚΑΤΣΑΝΟΠΟΥΛΟΥ
	ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ
	ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΝΙΚΗΤΟΠΟΥΛΟΣ
	ΙΩΑΚΕΙΜ ΚΑΛΔΙΡΙΜΤΖΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ
ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΑΤΣΙΜΙΓΑΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΟΪΜΤΖΟΓΛΟΥ
ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΚΙΔΟΥ
ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΤΕΚΙΔΗΣ
ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΡΩΣΣΙΔΗΣ
ΕΛΕΝΗ ΤΕΦΟΥ
ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ

Ο τρίτος τόμος της «Θρακικής Έπετηρίδας» τυπώθηκε σέ 1000 αντίτυπα γιά λογαριασμό τοῦ Κέντρου Θρακικῶν Μελετῶν στό τυπογραφεῖο Ἀθανασίου Ἀλτιντζή, Β. Σοφίας 38, τηλ. 221.529, Θεσσαλονίκη. Τό ἐξώφυλλο φιλοτέχνησε ὁ Μ. Ἀναγνωστίδης, ἀρχ. μηχανικός.

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ «ΘΡΑΚΙΚΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑΣ»

1. Ἡ «Θρακική Ἐπετηρίδα» εἶναι ἐτήσια ἐκδοσὴ τοῦ Κέντρου Θρακικῶν Μελετῶν, τμήματος τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς.

2. Στὴ «Θρακική Ἐπετηρίδα» δημοσιεύονται μελέτες καὶ ἄρθρα ποῦ ἀφοροῦν στὴ Θράκη (Βόρεια, Ἀνατολική καὶ Δυτική). Ἐπίσης λογοτεχνικά κείμενα Θρακῶν λογοτεχνῶν καὶ βιβλιοκρισίες γιὰ βιβλία καὶ δημοσιεύσεις ποῦ ἀναφέρονται στὴ Θράκη.

3. Τὰ κείμενα ποῦ ἀποστέλλονται γιὰ δημοσίευση πρέπει: α) νὰ μὴ καταλαμβάνουν ἔκταση μεγαλύτερη ἀπὸ 2 1/2 τυπογραφικά φύλλα (40 σελίδες) καὶ β) νὰ μὴ περιέχουν προσωπικὲς ἐπιθέσεις ἢ ἀντεγκλήσεις.

4. Ἡ δημοσίευση τῶν ἀποστελλομένων κειμένων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἔγκριση τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κέντρου Θρακικῶν Μελετῶν τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς.

5. Τὰ κείμενα ποῦ ἀποστέλλονται γιὰ δημοσίευση πρέπει νὰ εἶναι εὐανάγνωστα, κατὰ προτίμηση δακτυλογραφημένα, γραμμένα στὴ μία ὄψη τῆς κόλλας καὶ στὴν ὀριστικὴ τους μορφή.

6. Στοὺς συνεργάτες τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» προσφέρονται 50 ἀνάτυπα τῶν κειμένων τους. Ἐκτύπωση περισσοτέρων ἀνατύπων γίνεται μὲ δαπάνη τοῦ συνεργάτη καὶ μόνον ἐὰν τὸ ἔχει ζητήσει κατὰ τὴν παράδοση τῆς συνεργασίας του. Ὁ ἐκδότης διατηρεῖ τὸ δικαίωμα τῆς ἐκτύπωσης καὶ διαθέσεως γιὰ λογαριασμό του ἀνατύπων τῆς κάθε συνεργασίας.

7. Γιὰ κάθε βιβλίο ἢ περιοδικό ποῦ ἀποστέλλεται στό Μορφωτικό Ὁμιλο Κομοτηνῆς γιὰ τὴ «Θρακική Ἐπετηρίδα» ἢ τὴ Βιβλιοθήκη του γίνεται μνεῖα στὶς βιβλιογραφικὲς σελίδες τῆς ἐκδόσεως.

8. Τὰ ἐνυπόγραφα ἄρθρα τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» δημοσιεύονται μὲ προσωπικὴ εὐθύνη τῶν συγγραφέων γιὰ τὸ περιεχόμενο, τὴ γλωσσικὴ μορφή καὶ τὸ τονικὸ σύστημά τους. Ὁ ἐκδότης εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὴν προσαρμογὴ τῶν χειρογράφων στοὺς τεχνικοὺς κανόνες δημοσιεύσεως καὶ τὰ ἀνυπόγραφα κείμενα.

9. Ἡ «Θρακική Ἐπετηρίδα» ἀνταλλάσσεται μὲ ὅλες τὶς ἀνάλογες ἐκδόσεις.

10. Ἡ σχετικὴ μὲ τὴν ἐκδοσὴ ἀλληλογραφία πρέπει νὰ ἀπευθύνεται στὴν ἐξῆς διεύθυνση: Μορφωτικό Ὁμιλο Κομοτηνῆς. Γιὰ τὴ «Θρακική Ἐπετηρίδα», Ἀγίου Γεωργίου 42, Κομοτηνή.

Τιμές διαθέσεως τοῦ τρίτου Τόμου (1982):

α) γιὰ τοὺς προεγγραφόμενους συνδρομητές	δρχ.	750
β) γιὰ ἰδιῶτες	δρχ.	850
γ) γιὰ νομικά πρόσωπα	δρχ.	1200
δ) γιὰ φοιτητές καὶ μαθητές	δρχ.	750

Ἡ ἔκδοση τοῦ τρίτου τόμου τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» συμπίπτει μέ ἓνα σημαντικό γεγονός γιά τή δραστηριότητα τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς. Τήν ἱδρυση δηλαδή καί τήν ἑναρξη λειτουργίας τοῦ «Κέντρου Θρακικῶν Μελετῶν», πού θά εἶναι αὐτοτελές τμήμα τοῦ Ὁμίλου.

Ἡ πρόθεση γιά καλύτερη ὀργάνωση καί ἀποδοτικότερη μεθόδευση τοῦ ἔργου τοῦ Ὁμίλου στόν τομέα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας γιά τή Θράκη, τῶν ἐκδόσεων καί τῆς δημιουργίας θρακικοῦ ἀρχείου καί βιβλιοθήκης ὁδήγησε στή σύλληψη τῆς ἰδέας τῆς ἱδρύσεως τοῦ «Κέντρου Θρακικῶν Μελετῶν», πού υλοποιήθηκε μέ σχετική ἀπόφαση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου καί τήν ἐπικύρωσή της ἀπό τήν Γενική Συνέλευση τῶν μελῶν τοῦ Ὁμίλου. Σέ πρώτη φάση τό Κέντρο εἶναι αὐτοτελές τμήμα τοῦ Ὁμίλου, ἐνῶ ἀπώτερος στόχος εἶναι νά ἀνδρωθεῖ καί νά ὀργανωθεῖ, ὥστε νά ἀποτελέσει ἀνεξάρτητο ἐπιστημονικό ἱδρυμα. Οἱ σκοποὶ του, πού ἀναφέρονται στόν Κανονισμό, πού κρίθηκε σκόπιμο νά περιληφθεῖ στόν τόμο αὐτό, εἶναι ἐξαιρετικά φιλόδοξοι, δυσανάλογοι ἴσως μέ τίς σημερινές δυνατότητες. Ἡ διοίκηση ὅμως καί τά μέλη τοῦ Ὁμίλου πιστεύουν ὅτι μέ ἐπίμονη προσπάθεια καί τή συμπαράσταση τῶν φίλων τοῦ Ὁμίλου καί τῆς Θράκης εἶναι δυνατόν νά πραγματοποιηθῶν.

Σύμφωνα μέ τίς διατάξεις τοῦ Κανονισμοῦ τοῦ «Κέντρου Θρακικῶν Μελετῶν», ἀπό τόν παρόντα τρίτο τόμο ἡ «Θρακική Ἐπετηρίδα» καθίσταται ὄργανο τοῦ Κέντρου. Γι' αὐτόν τό λόγο ἡ Ἐπιστημονική Ἐπιτροπή τοῦ Κέντρου καί τό Διοικητικό Συμβούλιο κατέβαλαν κάθε προσπάθεια ὥστε ὁ τρίτος τόμος ὀχι μόνο νά διατηρηθεῖ στό ἴδιο ὑψηλό ἐπίπεδο μέ τούς δύο προηγούμενους, ἀλλά καί νά παρουσιάσει βελτίωση.

Τό 1982 ἀφιέρωθηκε ἀπό τό Ἔθνος στή μνήμη τῶν Ἑλληνικῶν Πατρίδων τῆς Ἀνατολῆς μέ τήν εὐκαιρία τῆς συμπληρώσεως 60 χρόνων ἀπό τή Μικρασιατική Καταστροφή. Σάν συμμετοχή στήν πανελλήνια ἀπότιση φόρου τιμῆς πρός τόν Ἑλληνισμό τῆς Θράκης καί τῆς Μικρασίας θεωρήθηκε ἐπιβεβλημένο νά περιληφθεῖ στόν τόμο αὐτό τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» εἰδικό ἀφιέρωμα γιά τά ἐξηντάρχονα τῆς ἐξόδου τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπό τίς πατρίδες τῆς Ἀνατολῆς.

Γιά τήν πραγματοποίηση τῆς ἐκδόσεως τοῦ τρίτου τόμου τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» οὐσιαστικά συνέβαλαν οἱ συνεργάτες πού παραχώρησαν εὐγενικά πονήματά τους γιά νά περιληφθοῦν σ' αὐτήν, οἱ συνδρομητές πού προεγγράφηκαν δίνοντας πολύτιμη οικονομική βάση στήν προσπάθεια, καθώς καί ὁ κ. Ἀθανάσιος Ἀλτιντζής καί οἱ συνεργάτες του πού ἐπιμελήθηκαν μέ πολλή

εὐσυνειδησία καὶ ἐργάσθηκαν με μεθοδικότητα γιὰ τὴν ἐκτύπωση καὶ ἀρτια
παρουσίαση τοῦ τόμου. Πρὸς ὅλους τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Μορφωτικοῦ
Ὁμίλου Κομοτηνῆς καὶ ἡ Ἐπιστημονικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Κέντρου Θρακικῶν
Μελετῶν ἐκφράζουν τίς εὐγνώμονες εὐχαριστίες τους.

Κομοτηνὴ, Δεκέμβριος 1982

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ*
ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. ΣΥΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΙ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ

Άρθρο 1ο

Συνιστάται «Κέντρο Θρακικών Μελετών», με έδρα την Κομοτηνή. Τό Κέντρο αποτελεί αυτοτελές τμήμα του Μορφωτικού Όμιλου Κομοτηνής.

Άρθρο 2ο

Σκοπός του Κέντρου είναι ή:

- α) επιστημονική έρευνα των θεμάτων καί προβλημάτων του θρακικού χώρου από φιλολογική, ιστορική, έθνολογική, αρχαιολογική, λαογραφική, κοινωνιολογική, οικονομική καί κάθε άλλη άποψη·
- β) ή προβολή καί αξιολόγηση του έργου των θρακών επιστημόνων, λογοτεχνών, καλλιτεχνών καί όλων γενικά των διακεκριμένων προσωπικοτήτων πού κατάγονται από την Θράκη.

Άρθρο 3ο

Τό Κέντρο επιδιώκει την πραγματοποίηση των σκοπών αυτών μέ:

- α) τον εμπλουτισμό μέ ειδικά γιά την Θράκη βιβλία της βιβλιοθήκης του Όμιλου·
- β) την συγκέντρωση στοιχείων πού αναφέρονται στη Θράκη γιά όλόκληρη τή διάρκεια του ιστορικού της βίου, ώστε νά δημιουργηθεί ειδικό θρακικό αρχείο·
- γ) την δημοσίευση πρωτότυπων επιστημονικών εργασιών ή μεταφράσεων στά ελληνικά ή σέ μία από τίς κυριότερες ευρωπαϊκές γλώσσες·
- δ) την συνέχιση της εκδόσεως της «Θρακικής Έπετηρίδας», πού

* Ό κανονισμός εγκρίθηκε από τό Διοικητικό Συμβούλιο του Μορφωτικού Όμιλου Κομοτηνής στην συνεδρίαση της 14-12-1981 καί επικυρώθηκε από την Γενική Συνέλευση των μελών του Όμιλου της 21-2-1982.

καθίσταται ὄργανο τοῦ Κέντρου, καί τήν ἔκδοση, ἐάν αὐτό καταστεῖ δυνατό, ξενόγλωσσου περιοδικοῦ δημοσιεύματος·

ε) τήν ἠθική ἐνθάρρυνση καί οἰκονομική ἐνίσχυση τῶν σχετικῶν μέ τό ἀντικείμενό του ἐρευνῶν καί μελετῶν·

στ) τήν ὑποβοήθηση καί παροχή στοιχείων καί πληροφοριῶν σέ συγγραφεῖς πού ἐργάζονται πάνω σέ θέματα πού σχετίζονται μέ τούς σκοπούς τοῦ Κέντρου·

ζ) τήν ὀργάνωση συνεδρίων καί τήν συμμετοχή σέ συνέδριο σχετικά μέ τούς σκοπούς τοῦ Κέντρου·

η) κάθε ἄλλο νόμιμο μέσο, πρόσφορο γιά τήν ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν τοῦ Κέντρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β. ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ

Ἄρθρο 4ο

Τήν διοίκηση τοῦ Κέντρου ἀσκεῖ τό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς.

Παράγοντες λειτουργίας τοῦ Κέντρου:

- α) ἡ Ἑπιστημονική Ἐπιτροπή
- β) ὁ διευθυντής
- γ) οἱ ἐπιστημονικοὶ ἐπόπτες
- δ) τό ἐπιστημονικό προσωπικό
- ε) τό διοικητικό καί βοηθητικό προσωπικό

Ἄρθρο 5ο

Τό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ Ὁμίλου ἀποφασίζει γιά ὅλα τά θέματα τοῦ Κέντρου ἐκτός ἐκείνων τῶν ὁποίων ἡ ἀντιμετώπιση ἀνατίθεται ρητά μέ τίς διατάξεις τοῦ παρόντος στούς παράγοντες λειτουργίας του. Τά ζητήματα πού ἀφοροῦν τό διορισμό καί τίς ἀρμοδιότητες τῶν παραγόντων τῆς λειτουργίας τοῦ Κέντρου καθορίζονται λεπτομερῶς στά ἐπόμενα ἄρθρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ἄρθρο 6ο

Ἡ Ἑπιστημονική Ἐπιτροπή ἀποτελεῖται ἀπό ἑννέα μέλη πού διορίζονται μέ ἀπόφαση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ὁμίλου, ἡ ὁ-

ποία λαμβάνεται απαραίτητα στην δεύτερη συνεδρίαση κάθε νέου Συμβουλίου του Όμιλου. Η Θητεία της Επιστημονικής Επιτροπής ταυτίζεται με την θητεία του Διοικητικού Συμβουλίου που την διόρισε.

Ως μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής διορίζονται διακεκριμένοι επιστήμονες, κάτοχοι, εάν είναι δυνατόν, διδακτορικού διπλώματος, μόνιμοι κάτοικοι Κομοτηνής και μέλη κατά προτίμηση του Όμιλου. Η ιδιότητα του μέλους του Διοικητικού Συμβουλίου του Όμιλου δεν αποτελεί κώλυμα για τον διορισμό ως μέλους της Επιστημονικής Επιτροπής. Το αξίωμα του μέλους της Επιστημονικής Επιτροπής είναι τιμητικό και άμισθο.

Άρθρο 7ο

Της Επιστημονικής Επιτροπής προεδρεύει ο προϊστάμενός της. Εάν στην Επιστημονική Επιτροπή μετέχει ο πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του Όμιλου, αυτοδικαίως τυγχάνει προϊστάμενός της. Σε αντίθετη περίπτωση ο προϊστάμενος της Επιτροπής εκλέγεται μεταξύ των μελών κατά την πρώτη συνεδρίασή της.

Η Επιστημονική Επιτροπή συνεδριάζει, όταν προσκληθεί από τον προϊστάμενό της ή τον πρόεδρο του Διοικητικού Συμβουλίου του Όμιλου. Των συνεδριάσεων προεδρεύει ο προϊστάμενος και σε περίπτωση απουσίας του ο πρεσβύτερος των παρόντων μελών.

Η Επιτροπή βρίσκεται σε άπαρτία, εάν παρίστανται πέντε από τα μέλη της. Των συνεδριάσεων τηρούνται πρακτικά υπογραφόμενα από όλα τα μέλη της Επιτροπής.

Άρθρο 8ο

Η Επιστημονική Επιτροπή γνωμοδοτεί επί όλων των θεμάτων του Κέντρου και ειδικότερα: α) του διορισμού του διευθυντή, των επιστημονικών εποπτών, του επιστημονικού προσωπικού, β) του επιστημονικού προγραμματισμού του Κέντρου, γ) του προϋπολογισμού του Κέντρου, δ) της οργάνωσης συνεδρίων, ε) της πραγματοποιήσεως εκδόσεων, στ) της αναθέσεως εργασιών σε διάφορους επαγγελματίες, ζ) της πραγματοποιήσεως προμηθειών, η) του καθορισμού αμοιβών του επιστημονικού προσωπικού, θ) του καθορισμού τιμής διαθέσεως των δημοσιευμάτων της εκδόσεως επιστημονικών εργασιών σε αυτότελες τόμους.

Η Επιστημονική Επιτροπή αποφασίζει επί των εξής θεμάτων: α) αγοράς βιβλίων για τη βιβλιοθήκη, β) επιλογής μελετών και άρθρων που δημοσιεύονται στη Θρακική Επετηρίδα ή τίς άλλες περιοδικές εκδόσεις

τοῦ Κέντρου, γ) ὄλων τῶν λεπτομερειῶν τῶν ἐκδόσεων (μορφῆς, δομῆς, ἀριθμοῦ ἀντιτύπων κ.λ.π.)

Ἄσκει μέ ἓνα ἢ περισσότερα μέλη τήν ἐποπτεία τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Κέντρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ. ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Ἄρθρο 9ο

Ὁ διευθυντής διευθύνει γενικά τήν λειτουργία τοῦ ιδρύματος, προστάται τοῦ προσωπικοῦ, ἔχει τήν γενική ἐπιμέλεια τῶν δημοσιευμάτων, φροντίζει γιά τή διαβίβαση τῶν γνωμοδοτήσεων τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς στό Διοικητικό Συμβούλιο καί τήν ἐφαρμογή τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς καί τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου.

Ὁ διευθυντής μετέχει στίς συνεδριάσεις τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς, χωρίς δικαίωμα ψήφου καί ἀσκεῖ τά καθήκοντα τοῦ εἰσηγητῆ σ' αὐτές.

Ἄρθρο 10ο

Ἡ θέση τοῦ διευθυντῆ εἶναι ἔμμισθη ἢ ἄμισθη, ἀνάλογα μέ τίς οἰκονομικές δυνατότητες τοῦ Κέντρου. Ὡς διευθυντής μέ τετραετή θητεία προσλαμβάνεται μέ ἀπόφαση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ὁμίλου διακεκριμένος ἐπιστήμονας, κάτοχος, ἐάν εἶναι δυνατόν, διδακτορικοῦ διπλώματος καί γνώστης μιᾶς ἢ περισσοτέρων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν.

Σέ περίπτωση πού ἡ θέση τοῦ διευθυντῆ εἶναι κενή, τά καθήκοντά του ἀσκεῖ ὁ προϊστάμενος τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΙ ΕΠΟΠΤΕΣ

Ἄρθρο 11ο

Σέ περίπτωση πού ἡ Ἐπιστημονική Ἐπιτροπή κρίνει ὅτι δέν εἶναι δυνατή ἡ παρακολούθηση τοῦ ἔργου τῶν ἐπιστημονικῶν συνεργατῶν ἢ ὁ ἔλεγχος κειμένων, γιά δημοσίευση εἴτε αὐτοτελῶς εἴτε στά περιοδικά τοῦ Κέντρου, εἰσηγεῖται στό Διοικητικό Συμβούλιο τό διορισμό ἐπιστημονικῶν ἐποπτῶν γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν θεμάτων αὐτῶν.

Ἐπιστημονικοί ἐπόπτες διορίζονται διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες, κάτοχοι τουλάχιστον διδακτορικοῦ διπλώματος, πού κατέχουν εἰδικές γνώσεις καί ἔχουν τήν δυνατότητα νά παρακολουθήσουν τό ἔργο τῶν ἐπιστημονικῶν

συνεργατῶν ἢ νά ἐπιφέρουν γνώμη γιά κείμενα πρὸς δημοσίευση.

Οἱ ἐπιστημονικοὶ συνεργάτες διορίζονται μέ ἀπόφαση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, τό ὁποῖο καθορίζει ἐάν θά προσφέρουν ἀμισθί ἢ μέ ἀμοιβή τίς ὑπηρεσίες τους, καθώς καί τό ὕψος τῆς ἀμοιβῆς σέ καταφατική περίπτωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Ἄρθρο 12ο

Τό ἐπιστημονικό προσωπικό ἀποτελοῦν οἱ ἐπιστημονικοὶ συνεργάτες καί ἐπιμελητές, οἱ ὁποῖοι διακρίνονται σέ μόνιμους καί ἔκτακτους καί σέ κάθε μία ἀπό τίς κατηγορίες σέ ἔμμισθους καί ἀμισθους. Οἱ ἔμμισθοι τακτικοὶ ἢ ἔκτακτοι πάλι διακρίνονται σέ μερικῆς ἢ πλήρους ἀπασχολήσεως. Ἡ πρόσληψη, ὁ καθορισμός τῆς κατηγορίας καί ἡ τυχόν ἀμοιβή καθορίζονται μέ ἀπόφαση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου μετά ἀπό εἰσήγηση τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἄρθρο 13ο

Σάν ἐπιστημονικοὶ συνεργάτες προσλαμβάνονται σέ μία ἀπό τίς κατηγορίες πού ἀναφέρονται προηγουμένως πτυχιούχοι ἐλληνικῶν ἢ ξένων πανεπιστημίων ἢ ἰσοτίμων μέ αὐτά σχολῶν, οἱ ὁποῖοι ἀσχολοῦνται ἐπιστημονικά μέ ἓνα ἀπό τοὺς τομεῖς πού ἀναφέρονται παρακάτω:

- α) ἱστορία (ἀρχαία, μεσαιωνική, νεότερη)
- β) γλωσσολογία
- γ) λαογραφία
- δ) ἀρχαιολογία
- ε) διεθνεῖς σχέσεις καί διεθνές δίκαιο
- στ) ἱστορία τοῦ Δικαίου
- ζ) ἐκκλησιαστική ἱστορία
- η) οἰκονομικά προβλήματα
- θ) λαϊκή ἀρχιτεκτονική
- ι) κοσμική καί ἐκκλησιαστική ἀρχιτεκτονική
- ια) λαϊκή μουσική
- ιβ) συγκριτική γραμματολογία.

Οἱ ἐπιστημονικοὶ συνεργάτες ἀσχολοῦνται ἀποκλειστικά μέ τήν ἔρευνα στό συγκεκριμένο τομέα, καθώς καί τήν παρακολούθηση τῆς

έλληνικῆς βιβλιογραφίας στόν τομέα αὐτό. Εἰδικότερα, οἱ ἀσχολίες τους καθορίζονται μέ λεπτομέρεια ἀπό τό Διοικητικό Συμβούλιο ὕστερα ἀπό εἰσήγηση τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἄρθρο 14ο

Σάν ἐπιστημονικοὶ ἐπιμελητές προσλαμβάνονται ἐπιστήμονες πού ἀσχολοῦνται μέ ἕναν ἀπό τοὺς ἀναφερόμενους στό προηγούμενο ἄρθρο τομεῖς, εἶναι κάτοχοι διδακτορικοῦ διπλώματος, μιᾶς τῶν κυριοτέρων εὐρωπαϊκῶν καί μιᾶς τῶν βαλκανικῶν γλωσσῶν.

Οἱ ἐπιστημονικοὶ ἐπιμελητές, ἐκτός ἀπό τό ἐρευνητικό ἔργο τους καί τήν παρακολούθηση τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας, ἐκπροσωποῦν σέ ἑλληνικά καί διεθνή συνέδρια τό Κέντρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ. ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Ἄρθρο 15ο

Τό διοικητικό προσωπικό ἀποτελοῦν ὁ γραμματέας, ὁ βιβλιοθηκάριος, ὁ λογιστής, ἡ δακτυλογράφος καί ὁ κλητήρας. Τήν διοίκηση καί ἐποπτεία τοῦ διοικητικοῦ προσωπικοῦ ἀσκεῖ ὁ διευθυντής. Τό διοικητικό προσωπικό προσλαμβάνεται μέ ἀπόφαση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου μετά ἀπό εἰσήγηση τοῦ διευθυντῆ. Μέ τήν ἴδια ἀπόφαση ὁρίζεται ὁ μισθός τῶν μελῶν του.

Ἄρθρο 16ο

Ὁ γραμματέας τηρεῖ τά πρακτικά τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιτροπῆς καί τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, διεκπεραιώνει τήν ἀλληλογραφία πού ἀφορᾷ τά θέματα τοῦ Κέντρου, μεριμνᾷ γιά τήν ἀποστολή τῶν ἐκδόσεων τοῦ Ἰδρύματος βάσει πίνακα πού καταρτίζει ὁ διευθυντής. Γιά νά προσληφτεῖ κανεῖς σάν γραμματέας, πρέπει νά ἔχει τουλάχιστον ἀπολυτήριο λυκείου. Προτιμοῦνται οἱ κατέχοντες πτυχίο σχολῆς γραμματέων καί μιᾶ τουλάχιστο ξένη γλῶσσα.

Ἄρθρο 17ο

Ὁ βιβλιοθηκάριος ἀσχολεῖται μέ τήν καταγραφή, ταξινόμηση τῶν εἰσερχομένων βιβλίων καί περιοδικῶν, τήν φύλαξή τους καί τήν ἐξυπηρέτηση τῶν ἀναγνωστῶν τῆς βιβλιοθήκης. Ἐπίσης φυλάει τό ἀρχεῖο καί τίς συλλογές τοῦ Κέντρου. Γιά νά προσληφθῇ κάποιος σάν βιβλιοθη-

κάριος, πρέπει νά έχει τουλάχιστο άπολυτήριο λυκείου. Προσλαμβάνονται κατά προτίμηση οί κάτοχοι πτυχίου σχολής βιβλιοθηκονομίας καί μιās ξένης γλώσσας.

Άρθρο 18ο

Ο λογιστής τηρεί τά ταμειακά καί διαχειριστικά βιβλία, ενεργεί είσπράξεις καί πληρωμές καί άσχολείται γενικά μέ τά οικονομικά του Κέντρου. Για την πρόσληψη κάποιου σάν λογιστή άπαιτείται κατοχή άπολυτηρίου λυκείου. Προτιμούνται οί έχοντες πτυχίο σχολής λογιστών καί διαθέτοντες σχετική πείρα.

Άρθρο 19ο

Η δακτυλογράφος έχει σάν κύριο έργο την δακτυλογράφηση ελληνικών καί ξενόγλωσσων κειμένων του Κέντρου. Για την πρόσληψη δακτυλογράφου άπαιτείται κατοχή άπολυτηρίου λυκείου καί γνώση γραφομηχανής (έλληνικής καί ξενόγλωσσας).

Άρθρο 20ο

Ο κλητήρας εϋθύνεται για την λειτουργία της άποθήκης, την συσκευασία, μεταφορά καί ταξινόμηση όλων των δεμάτων του Κέντρου, την μεταφορά καί παράδοση διαφόρων αντικειμένων καί εκτέλεση όλων των έξωτερικών εργασιών. Προσόν για την πρόσληψη κλητήρα είναι ή κατοχή άπολυτηρίου δημοτικού σχολείου.

Άρθρο 21ο

Σέ περίπτωση πού μία ή περισσότερες θέσεις διοικητικού προσωπικού είναι κενές, τά καθήκοντα των μή ύφισταμένων στελεχών ανατίθενται στους λοιπούς ύπηρετούντες ή στό διοικητικό προσωπικό του Μ.Ο.Κ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η. ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Άρθρο 22ο

Από τό έτος 1982 ή Έπιτροπή Έκδόσεων του Μ.Ο.Κ. καταργείται, έφόσον τά καθήκοντά της άσκούνται από την Έπιστημονική Έπιτροπή σύμφωνα μέ τόν παρόντα Κανονισμό. Μέχρι λήξεως της θητείας του σημερινού Διοικητικού Συμβουλίου σάν μέλη της Έπιστημονικής Έπι-

τροπής διορίζονται τὰ μέλη τῆς ὑφισταμένης Ἐπιτροπῆς Ἐκδόσεων.

Ἄρθρο 23ο

Θέματα πού ἀφοροῦν τὴν λειτουργία τοῦ Κέντρου καὶ δὲν προβλέπονται ἀπὸ τὸν Κανονισμό αὐτὸ ρυθμίζονται μὲ ἀπόφαση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τὸ ὁποῖο τὸν ἐρμηνεύει αὐθεντικά.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΛΕΤΕΣ

	Σελ.
Βασιλείου Θ. Κοντοβά, Τέσσερις εικόνες νεότερης τεχνοτροπίας από τη Μαρώνεια Κομοτηνής	2-24
Μίλτη Παρασκευαΐδη, Λαογραφικές εικόνες και σημειώσεις από τη Θράκη του 1940.....	25-43
Καλλ. Παπαθανάση — Μουσιοπούλου, Συμβολή στη διπλωματική ιστορία της Θράκης	45-83
Σοφίας Κλήμη — Παναγιωτοπούλου, Τό μοιρολόι του Χριστού όπως διασώζεται στη Σαμοθράκη.	85-94
Δαμιανού Σταθάκη, Βιομηχανία — Βιοτεχνία Ν. Ροδόπης, βασικά χαρακτηριστικά — προοπτικές — δυνατότητες	95-113
Νίκου Ευστρατίου, Έθνοαρχαιολογικές έρευνες στη Θράκη.....	115-124
Κλεάνθη Μποζατζή, Ήμερολόγιο από τόν έλληνοϊταλικό πόλεμο 1940 - 1941 (έπιμέλεια Άντωνίου Ρωσσίδη)	125-145
Όρέστη Καραγεωργίου, Ήμερολόγιο της έπιστροφής από τό άλβανικό μέτωπο (έπιμέλεια Άντωνίου Ρωσσίδη)	147-156
† Δημητρίου Μανάκα, Διδυμότειχον — Σαράϊ (ανάκτορον), Καλές (φρούριον), Καλέ Καναϊρή (πανήγυρις Πεντηκοστής)	157-160
Θυσίαι έν Διδυμοτείχῳ τήν 18ην Ίανουαρίου καί τήν 26ην Όκτωβρίου	161-163
Διονύση Μαυρόγιαννη, Κοινωνιολογική έρευνα γιά τά παραδοσιακά επαγγέλματα στη Θράκη καί τό βόρειο Αίγαίο καί γιά τίς παραδοσιακές καί περιθωριακές κοινωνικές ομάδες στη Θράκη καί τή Μακεδονία	165-174
Θανάση Μουσόπουλου, Συνοπτική ιστορία θρακικής λογοτεχνίας.....	175-215
Άντωνίου Ρωσσίδη, Κομοτηνή, σύντομη ιστορία τής πόλης	217-224

Πέτρου Γεωργαντζή, Πτυχές τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Μητροπόλεως Διδυμοτείχου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως.....	225-258
Δημήτρη Καραγιαννάκη, Οὐ κατσέλικας	259-266
Ἀναστάσιου Χαραλαμπίδη, Τά δάση τῆς Θράκης καὶ ἡ ἱστορικὴ τους ἐξέλιξις	267-274
Γιώργου Κεμαλάκη, Προξενιό, ἀρραβώνας, γάμος στό χωριό Ἰασμος Ροδόπης	275-283
† Χρ. Παπασταματίου — Μπαμπαλίτη, Λαογραφικά Σουφλίου	285-294
Θανάση Παπαζώτου, Ἐπιστολὴ τοῦ Θεοδώρου Βαλσαμῶνος πρὸς τὸν Πρῶτο τοῦ Παπικίου Θεοδόσιο ...	295-313

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

Κατίνας Βέικου — Σεραμέτη, Προσκύνημα	317-318
Ποιὰ εἶναι ἡ ὠραιότερη ἀνάμνηση στὴ ζωὴ μου	319-320
Nickola, Ποιήματα	321-324
Κορίννας Χάρη, Ποιήματα.....	325-328

ΧΡΟΝΙΚΑ

Πάντου Ἀγγ. Πάντου, «Ἕλληνες καὶ Θράκες» μιά διάλεξι τοῦ δρ. R. Higgins	331-333
3ο Διεθνὲς Θρακολογικὸ Συνέδριο.....	334-339
Τό 8ο Διεθνὲς Συνέδριο Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Ἐπιγραφικῆς	340-344

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΣΤΑ ΕΞΗΝΤΑΧΡΟΝΑ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Μηνᾶ Μηναιῖδη, Στὴν ἱερὴ μνήμη τοῦ ἔθνομάρτυρα Σμύρνης Χρυσοστόμου εὐλαβικὴ ἀφιέρωσις	347-357
Δημητρίου Βασιλείαδη, Λόγος ἐπιμνημόσυνος στὸν ἑλληνισμό τῆς Ἀνατολῆς	359-367

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

Σελ.

Emil Kolodny, Samothrace sur Neckar - des migrants grecs dans l' agglomération de Stuttgart (Σ τ α ῥ ο ς Ε. Κ α μ α ρ ο ῦ δ η ς)	371-372
Βιβλία πού λάβαμε	373-374
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ	375-384

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΩΜΑ ΚΟΝΤΟΒΑ

ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΑΣ
ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΡΩΝΕΙΑ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

Τόν Αύγουστο του 1980 μου δόθηκε η εύκαιρία νά επισκεφτώ ένα χώρο πού κατέχει ονομαστή θέση στην ελληνική ιστορία όχι μόνο στους αρχαίους, αλλά και στους μεταγενέστερους, βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς, χρόνους. Πρόκειται γιά τή Μαρώνεια Κομοτηνής, κώμη σχεδόν σήμερα, σημαντικό εμπορικό, ναυτικό και πολιτιστικό κόμβο τής Θράκης στό παρελθόν. Τό ήπιο έδαφος, σέ σύγκριση μέ τό περιβάλλον όρεινό συγκρότημα του Ίσμαρου, και ό σχετικά κοντινός άπάνεμος όρμος, πού φιλοξενεί τούς ψαράδες και τά ψαροκάϊκα προστατεύοντας έτσι ζωές και περιουσίες άπό τίς άπόμενες φουσκοθαλασσιές του Θρακικού πέλαγους, έκαναν ώστε ή Μαρώνεια νά είναι σήμερα, όπως και στό παρελθόν, μιά μικρή Έδέμ.

Έχει νά επιδείξει πολύ και άξιόλογο ύλικό ότόν έμπειρο επισκέπτη, είτε αυτός είναι κλασικός αρχαιολόγος, είτε άσχολείται μέ τή βυζαντινή αρχαιολογία και τέχνη, ή άναδιφεί σέ ιστορικά γεγονότα, ή θέλγεται και μελετά παραδοσιακές κτιριακές κατασκευές.

Έδρα Μητροπόλεως κατά τό παρελθόν ή Μαρώνεια, έδωσε πλήθος σελίδες σάν συνεισφορά στην Ιστορία. Άπό τόν 15ο ή κατ' άλλους άπό τόν 18ο αιώνα ή έδρα αυτή μεταφέρθηκε στην Κομοτηνή, ώστε σήμερα ό τίτλος νά διαμορφωθεί σέ «Μαρωνείας και Κομοτηνής», προσθήκη πού όφείλεται στόν τελευταίο Καταστατικό Χάρτη τής Έκκλησίας τής Έλλάδας. (Στό σημείο αυτό όφείλω εύχαριστίες στην Έπιτροπή Έκδόσεων του παρόντος τόμου γιά τήν καλοσύνη πού είχε νά θέση ύπόψη μου διάφορες διευκρινιστικές πληροφορίες πού βοήθησαν τό κείμενο).

Άπό τό άξιόλογο ύλικό της λοιπόν διάλεξα τέσσερις εικόνες του Ίεροϋ Ναϋ του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, πού βρίσκεται πρós τήν ΝΑ άκρη τής Μαρώνειας. Ό ναός αυτός είναι κτίσμα του ΙΗ' αϊ. και σέ ρυθμό τρίκλιτης βασιλικής. Μέ πρώτη ματιά τίποτα δέν συγκινεί τόν έρευνητή ιδιαίτερα και δέν του τραβά τήν προσοχή. Έτσι μπήκα σ' αυτόν σάν προσκυνητής και προχώρησα ν' άσπασθώ τίς εικόνες του Τέμπλου. Τό Τέμπλο δέν έχει τίποτα τό ιδιαίτερο, ούτε μοιάζει μέ τά μεταβυζαντινά πανύψηλα ξυλόγλυπτα Τέμπλα του Αγίου Όρους ή και άλλων περιοχών,

χιουρριγκουερικού ρυθμού, πού θυμίζουν τά πανύψηλα επίσης ισπανικά Rétables Trascoros (βλ. Κων. Καλοκύρη, Εισαγωγή εις τήν Χριστιανικήν καί Βυζαντινήν Ἀρχαιολογίαν, Θεσ/νίκη 1970, σ. 63-70 & 282-283). Εἶναι ἔργο τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰ. μέ ἀνύπαρκτο σχεδόν γλυπτό φυτικό διάκοσμο πού μόλις διακρίνεται στήν ἀνώτερη καί κατώτερη ζώνη. Πιθανῶς πρόκειται γιά φτηνή κατασκευή τῆς ἐποχῆς, πού ἔγινε μόνο ἀπό λειτουργική ἀνάγκη, γιά νά καλύψει δηλαδή τό χώρο τοῦ Ἱεροῦ ἀπό τά κλίτη τοῦ ναοῦ. Τό ἀρχικό χρῶμα τοῦ Τέμπλου ἔχει ἐπιχρωματιστεῖ μέ χρώματα βιολετί καί ἀσημί, ὥστε νά δημιουργοῦν... ἀντιαισθητική ἀντίθεση μέ τόν κιτρινοκόκκινο χρωματισμό τῶν εἰκόνων. Σέ μιά περισσότερο προσεκτική παρατήρηση αὐτῶν τῶν εἰκόνων διαπίστωσα ταυτότητα τεχνοτροπίας στίς τρεῖς ἀπό αὐτές καί, ἀκόμη, ὅτι ζωγραφήθηκαν ἀπό τό ἴδιο ἀγιορεῖτικο χέρι.

Βέβαια ἡ παραγγελία εἰκόνων σέ ἀγιογραφικούς οἴκους τοῦ Ἀγίου Ὁρους γιά κάλυψη λειτουργικῶν ἀναγκῶν περιοχῶν ἔξω ἀπό αὐτό, δέν εἶναι σπάνιο φαινόμενο. Σήμερα ἀκόμη λειτουργοῦν πολλοί ἀγιογραφικοί οἴκοι στό Ὅρος πού στέλνουν προϊόντα τῶν ἐργαστηρίων τους σ' ὅλες τίς ἡπείρους (Πρβλ. Ρ. C. Chřistou - T. M. Provatakis, Athos - History, Monuments, Life, Thessaloniki 1970, Patriarchal Institute for Patristic Studies, p. 33).

Ἐκεῖνο ὅμως πού ξενίζει τό θεατή στήν περίπτωσή μας εἶναι τό γεγονός νά παραγγέλθηκαν αὐτές οἱ εἰκόνες γιά νά στολίσουν αὐτό τό Τέμπλο. (Στήν κυριολεξία ὁ ὅρος «Τέμπλο» δέν καθορίζει, ὅτι βλέπουμε ἐδῶ. Σωστότερο θάταν νά χρησιμοποιοῦμε τόν ὅρο «Εἰκονοστάσι», μιά καί ἔχουμε ψηλό χώρισμα καί ὄχι ἕνα χαμηλό στηθαῖο. Ἐπειδή ὅμως σήμερα μέ τό δεύτερο ὅρο δηλώνουμε τά τετράπλευρα ξύλινα κατασκευάσματα πού στηρίζουν μία ἢ δύο εἰκόνες παραμένει σέ χρήση ὁ ὅρος «Τέμπλο». Γιά τή συμφωνία τοῦ ὅρου βλέπε καί Κων. Καλοκύρη, Μελετήματα Χριστιανικῆς Ὁρθοδόξου Ἀρχαιολογίας καί Τέχνης, Θεσσαλονίκη 1980, ὅπου τό ἄρθρο του «Ἐξέχοντα μεταβυζαντινά Τέμπλα τοῦ Ἀγίου Ὁρους», σ. 173). Ἔτσι συνειρμικά πιά πρέπει νά καταλήξω στό συμπέρασμα ὅτι χρησιμοποιήθηκαν ἀπό ἄλλο Τέμπλο, περίτεχνο ἢ τουλάχιστο σέ καλύτερη αἰσθητική καί διακοσμητική κατάσταση ἀπό τό σημερινό. Ἀξιοποιώντας μάλιστα μιά ἐπιτόπια πληροφορία ἀπό κατοίκους, ὅτι ἐπί Τουρκοκρατίας (οἱ κάτοικοι ἐννοοῦν πάντοτε μέ τόν ὅρο αὐτό ἐποχές μετά τόν ἐθνικό ξεσηκωμό τοῦ 1821) ὁ ναός συχνά πυρπολήθηκε καί, βλέποντας τά ἴχνη ἀπό βλήματα πυροβόλων ὅπλων τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ πάνω στίς ἴδιες τίς εἰκόνες, συμπέρανα ὅτι τό ἀρχικό Τέμπλο χάθηκε σέ φωτιά καί περισώθηκαν οἱ εἰκόνες, πού χρησιμοποιήθηκαν στό σημερινό. Οἱ εἰκόνες βέβαια εἶναι ἔργα διαφορετικῶν χειρῶν, ἴσως τριῶν, μέ ἐξαίρεση τίς τρεῖς εἰκόνες

(Δεσπότης Χριστός, Θεοτόκος Βρεφοκρατούσα, Ἅγιος Νικόλαος Μύρων), πού ἀνήκουν στόν ἀγιογράφο Ἰάκωβο τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων καί ἔγιναν ἀνάμεσα στά ἔτη 1827—1829.

Πρὶν ἀναφερθῶ ὅμως σ' αὐτές πρέπει νά σημειώσω τὴ διάταξη τῶν εἰκόνων στό Τέμπλο. Δεξιά καί ἀριστερά ἀπὸ τὴν Ὠραία Πύλη γνωρίζουμε ὅτι τὰ θέματα πού παίρνουν θέση —τουλάχιστον τὰ βασικά—εἶναι καθορισμένα. Ἐτσι δίπλα ἀπὸ τὴ Θεοτόκο Βρεφοκρατούσα παρατίθεται ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καί Βαπτιστοῦ, στὴ μνήμη τοῦ ὁποίου εἶναι ἀφιερωμένος ὁ ναός. Ἀκολουθεῖ ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Νικολάου καί ἔπειτα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Μετὰ τὴν πλευρική θύρα («παραπόρτιον» ἢ «θυρίον» στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ) δύο ἄλλες εἰκόνες —τῶν Ἁγίων καί Ἰσαποστόλων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης καί Ἰωσήφ τοῦ Μνήστορος— ὁλοκληρώνουν τὴν κάλυψη τῆς ἀριστερῆς πλευρᾶς. Στὴν ἀντίθετη πάλι, μετὰ τὸ Δεσπότη Χριστό καί τὴν καθορισμένη ἐπίσης θέση τοῦ Προδρόμου, ἀκολουθοῦν ἡ Ζωοδόχος Πηγὴ καί ὁ Ἅγιος Σπυρίδων. Τέλος μετὰ τὴ δεξιά πλευρική θύρα μόνο μία εἰκόνα —τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους— συμπληρώνει τὴ σειρά, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει ἄλλος διαθέσιμος χώρος γιὰ τὴν τοποθέτηση μιᾶς ἀκόμη εἰκόνας, ὅπως γίνεται στὴν ἀπέναντι πλευρά.

Τὰ θέματα αὐτὰ εἶναι ἀγιογραφημένα μεταξὺ τέλους ΙΘ' καί ἀρχῶν Κ' αἰ. μὲ προχειρότητα ἢ ...καλλιτεχνικὴ ἀδεξιότητα (γιὰ νά εἶμαστε ἐπιεικέστεροι στοὺς ἄγνωστους ζωγράφους) καί μὲ σαφῶς διαφορετικὰ χέρια ἀπὸ τίς ἐξεταζόμενες στό ἄρθρο αὐτὸ τέσσερις εἰκόνες.

Σχετικὰ μὲ τὸν ἀγιογράφο Ἰάκωβο τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων δὲν ἔγινε δυνατό νά βρεθοῦν στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ καί τὴ δράση του μέσα ἀπὸ βιβλιογραφία. Ἐτσι θ' ἀποτελέσει μελλοντικὸ θέμα γιὰ ἐξέταση μετὰ ἀπὸ ἐπίσκεψη καί ἔρευνα ἐπιτόπια στό Ἅγιο Ὄρος.

Ο ΔΕΣΠΟΤΗΣ ΧΡΙΣΤΟΣ

Ἡ εἰκόνα ἔχει διαστάσεις 107,5×60,5 ἑκατοστά καί παριστάνει τὸ Χριστὸ ἔνθρονο νά εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξιὸ χέρι, ἐνῶ μὲ τὸ ἀριστερό κρατεῖ ἀνοικτὸ εὐαγγέλιο μὲ τὴ γνωστὴ στίς παρόμοιες παραστάσεις φράση: «ΕΓΩ ΕΙΜΙ / ΤΟ ΦΩΣ ΤΩ ΚΟΣ/ΜΥ Ὁ ΑΚΟΛΩ/ΘΩ(Ν) ΕΜΟΙ / Ὁ ΜΗ ΠΕΡΙ/ΠΑΤΗΣ (ΕΙ) ΕΝ / ΤΗ ΣΚΟΤΙΑ / ἈΛΛ' ἘΞΕΙ ΤΟ / ΦΩΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ /».

Πρὶν ἀναφερθῶ στὴν τεχνοτροπία, πρέπει νά σημειώσω ὅτι στό πάνω μέρος τῆς εἰκόνας καί δεξιά καί ἀριστερά τοῦ ἑστεμμένου Χριστοῦ μὲ ἐρυθρογραφία, ὅπως καί στά λοιπὰ σημειώματα, ἐκτός ἀπὸ τὴν εὐαγγελικὴ φράση, εἶναι γραμμένος μὲ κεφαλαιογράμματα γραφὴ ὁ τίτλος: «Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΥΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΜΕΓΑΣ ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ». Ἀμέσως πῶς κάτω σέ

ερυθρούς κύκλους οι βραχυγραφίες «Ι(ΗCΘΥ)C Χ(ΡΙCΤΟ)C», ενώ στο κάτω μέρος της εικόνας και συγκεκριμένα στις δύο πλευρές του υποπόδιου των ποδιών του Χριστού ή καλλιτεχνική παρουσία του Ἁγιογράφου μαρτυρείται με την υπογραφή «ΙΑΚΩΒΟC ΙΒΗΡΙΤΙΚΟΥ ΙΒΗΡΙΤΗC». Δέ γνωρίζω για ποιό λόγο υπάρχει αυτός ο πλεονασμός. Ὑποψιάζομαι όμως ότι ο Ἰάκωβος με τόν πρώτο ὄρο ήθελε νά δείξει τή μοναστική του καταγωγή (ἀπό τή Μονή τῶν Ἰβήρων), ἐνῶ μέ τό δεύτερο ὄρο τή γήινη καταγωγή του (ἀπό τή χώρα τῆς Ἰβηρίας), ὅπως ἄλλωστε υπογράφουν καί πολλοί ἄλλοι μοναχοί σέ κώδικες π.χ. Πέτρος Κουτλουμουσιανός Πελοποννήσιος. Δέν υπάρχει χρονολογία ἁγιογράφησης τῆς εικόνας, ἀλλά τοῦτο τεκμαίρεται ἀπό χρονολόγηση πού υπάρχει σέ ἄλλη τῆς ομάδας.

Ἡ παράσταση παρατίθεται σέ χρυσό βάθος πού κατασκευάστηκε μέ φύλλα χρυσοῦ κολλημένα στή γύψινη ἐπίστρωση τήν ὁποία συγκρατεῖ τό λινό ὕφασμα. Σέ ἀρκετά σημεία ἡ εἰκόνα εἶναι μαυρισμένη, γεγονός πού ἀσφαλῶς δέν προέρχεται μόνον ἀπό πολυκαιρία, ἀλλά καί ἀπό ἴχνη φωτιᾶς. Μεγάλη φθορά υπάρχει καί στό κάτω μέρος τοῦ σάκκου τοῦ Χριστοῦ, ὅπου ἔχει ἀποξεσθεῖ μέχρι τό ὕψος τοῦ χιτῶνα καί ἀπόμεινε τό χρυσό ἐπίστρωμα. Τά χρώματα ἐπίσης ἔγιναν περισσότερο μουντά, χάνοντας τήν ἀρχική τους λάμψη. Ὁ θρόνος τοῦ Χριστοῦ εἶναι χρυσοσκάλιστος καί καταποικιλτος, ἀπολήγει μάλιστα σέ τέσσερα πόδια λιονταριοῦ.

Αὐστηρή ἡ ὄψη τοῦ Χριστοῦ, ὄψη πραγματικοῦ Δεσπότη, συνδυάζεται μέ τήν ἀσκητικότητα καί τήν ἀπουσία γλυκασμοῦ στά μήλα τοῦ προσώπου καί στόν ἀκάλυπτο λαιμό. Κοντά γένεια καί λεπτό, μυτερό σχεδόν, πηγούνι συνθέτουν ἀπόκοσμη, γνήσια βυζαντινή, μορφή. Ἡ μορφή αὐτή ἀναζητεῖ σάν πρότυπό της τοὺς Παντοκράτορες τοῦ Δαφνιοῦ γιά τήν αὐστηρότητα τῆς μορφῆς David Talbot Rice, *Art of the byzantine era*, London (1977), p. 89 & 91), τῆς Μονῆς Διονυσίου, στό Καθολικό τῆς ὁποίας ἐκφράζεται ἡ ἴδια ὑψηλοφροσύνη στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ (Emmanuel Amand De Mendieta, *L'art au Mont-Athos, Thessalonique* 1977, PL. 41), καί τῆς Μονῆς Χελανδαρίου, στό Καθολικό τῆς ὁποίας τό θεῖο στοιχεῖο βρίσκεται θαυμάσια ἐναρμονισμένο μέ τό ἀνθρώπινο (D. T Rice, *Art of the byzantine era*, p. 217). Αὐτή ἡ ἀλήθεια ἐμποιεῖ ἐμπιστοσύνη γιά τό γεγονός ὅτι τουλάχιστον στήν ἀπεικόνιση τῶν μορφῶν ὁ ἁγιορεΐτης Ἰάκωβος σεβάστηκε τά πρότυπα πού τοῦ προμήθεψε ἡ ὀρθόδοξη παράδοση. Τά πρότυπα αὐτά (μακριά μύτη, μικρό στόμα, μικρά μάτια καί αὐτιά, καμπύλες γραμμές γύρω ἀπό τά μάτια) ἐφαρμόστηκαν μέ τόν ἀπαιτούμενο σεβασμό. Ἔτσι βλέπουμε τά γυμνά μέλη ν' ἀποδίδονται μέ τόν ὀρθόδοξο βυζαντινό τύπο.

Ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος στό Α' βιβλίο τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας του παρέχει τήν ὀρθόδοξη ἀπεικόνιση τοῦ Δεσπότη

Χριστοῦ μέ τήν ἐξῆς θαυμάσια περιγραφή: «Ἡ μέντοι διάπλασις τῆς μορφῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐξ ἀρχαίων παρειλήφαμεν, τοιάδε τις, ὡς ἐν τύπῳ περιλαβεῖν, ἦν. Ὁραῖος μὲν ἦν τὴν ὄψιν σφόδρα· τὴν γε μὲν ἡλικίαν, εἴτουν ἀναδρομὴν τοῦ σώματος, ἐπτά σπιθαμῶν ἦν τελείων, ἐπίξανθον ἔχων τὴν τρίχα καὶ οὐ πάνυ δασεῖαν, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ πρὸς τὸ οὖλον μετρίως πῶς ἀποκλίνουσαν. Μελαινας δὲ γε τὰς ὀφρῦς εἶχε, καὶ οὐ πάνυ ἐπικαμπεῖς, τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς χαροποιοὺς τινὰς καὶ ἡρέμα ἐπιξανθίζοντας. Εὐόφθαλμος δ' ἦν καὶ ἐπὶ ῥῖν. Τὴν μέντοι τρίχα τοῦ πώγωνος ξανθὴν τινὰ εἶχε, καὶ οὐκ εἰς πολὺν καθειμένην. Μακροτέραν δὲ τὴν τρίχα τῆς κεφαλῆς περιέφερεν. Οὐδὲ ποτε γὰρ ξυρὸς ἀνέβη ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, οὐδὲ χεὶρ ἀνθρώπου, πλὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ νηπιάζοντος. Ἡρέμα ἐπικλινῆς τὸν αὐχένα, ὡς μὴδὲ πάνυ ὀρθιον καὶ ἐντεταμένην ἔχειν τὴν ἡλικίαν τοῦ σώματος. Σιτόχροος δὲ, καὶ οὐ στρογγύλην ἔχων τὴν ὄψιν ἐτύγγανεν, ἀλλ' ὥσπερ τῆς μητρὸς αὐτοῦ μικρὸν ὑποκαταβαίνουσαν, ὀλίγον δ' ἐπιφοινισσομένην, ὅσον ὑποφαίνειν τὸ σεμνόν τε καὶ συνετόν τοῦ ἥθους καὶ ἡμερον, καὶ τὸ καθάπαξ ἀόργητον. Κατὰ πάντα δὲ ἦν ἐμπερής τῇ θεῖᾳ καὶ πανασπίλῳ ἐκείνου μητρί. Ταῦτα μὲν ἐν τούτοις.» (Κ. Κ α λ ο κ ῦ ρ η, Πηγαί τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 428). Ἡ πιστότητα τῶν μορφῶν καὶ τῶν σκηνῶν ἐνὸς ἀγιογραφικοῦ θέματος εἶναι μέλημα τῶν ἀγιογράφων χωρὶς νὰ ἀποφεύγνται οἱ διαφοροποιήσεις πού εἶναι ἐπακόλουθα τῶν προσωπικῶν τάσεων τοῦ ἀνθρώπινου παράγοντα. Ἡ ἀναγωγή ὁμῶς ἀπὸ τὸ κατασκευάσμα, τὸ ἀντίγραφο, στοῦ πρωτότυπο εἶναι καὶ ὅ,τι τελικὰ συνιστᾷ τὴν ἀληθινὴ ἔννοια τῶν εἰκόνων. Κατὰ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη Δαμασκηνό (Περὶ εἰκόνων λόγος Α'), «Εἰκὼν μὲν οὖν ἐστὶν ὁμοίωμα χαρακτηρίζον τὸ πρωτότυπον, μετὰ τοῦ καὶ τινὰ διαφορὰν ἔχειν πρὸς αὐτό. Οὐ γὰρ κατὰ πάντα ἡ εἰκὼν ὁμοιοῦται πρὸς τὸ ἀρχέτυπον». (Κ. Κ α λ ο κ ῦ ρ η, Πηγαί..., σ. 242).

Ἡ θέση τοῦ Χριστοῦ στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι διπλα στήν Ὁραία Πύλη μέ τῇ λαμπρῇ ἐμφάνισι τοῦ Δεσπότη καὶ Ἀρχιερέα βρίσκεται σὲ ἀπόλυτη συνάρτησι τόσο μέ τὴν παράπλευρη ὕπαρξι τῶν Ἀγίων, ὅσο καὶ γενικότερα μέ ὅλο τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἐκκλησίας.

Ἐπιστρέφοντας στοῦ θέμα μας διαπιστώνουμε μέ λύπη ὅτι δέν μπορούμε βέβαια νὰ ποῦμε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴν ἐνδυμασία, ἡ ὁποία δοκιμάζεται σάν ἐντονα δυτικὴ μέ ἐκδηλα στοιχεῖα Rococo πάνω της. Πλούσιος φυτικός διάκοσμος δημιουργεῖ κορεσμό στοῦ σάκκο καὶ τίς λωρίδες μέ τίς ὁποῖες εἶναι περιζωμένος ὁ Χριστός, ἐνῶ ὁ πορφυρὸς χιτῶνας ξεπροβάλλει ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ χωρὶς διακόσμηση. Κροσσωτὸ ἐπιγονάτιο μέ τὴ Βάπτισι τοῦ Κ.Η.Ι.Χ. στὸν Ἰορδάνη ἐμφανίζεται σὲ πορφυρὸ βάθος. Βαρύτιμο αὐτοκρατορικὸ στέμμα φέρει ὁ Χριστός στοῦ κεφάλι Του, ἐνῶ τὰ μαῦρα μακριὰ μαλλιά Του πέφτουν σὲ πλοχμούς στοὺς ὤμους καὶ στὶς πλάτες. Ἡ

γενειάδα έχει αποξεστεί από δυσσεβείς άπιστους. Στο στήθος Του από χρυσή άλυσίδα κρέμεται μετάλλιο (θυρεοειδές εικονίδιο — Imago Clipeata) μέ τήν παράσταση τής 'Αγίας Τριάδος. 'Η 'Αγία Τριάς παριστάνεται μέ τό πασίγνωστο πιά μεταβυζαντινό τρίμορφο σχηματισμό του Γέρου, του Νέου και του Περιστεριού.

Αυτό τό θέμα άκριτα μεταχειρίζονται και σήμερα οί άγιογράφοι μας, αντί τής «Φιλοξενίας του 'Αβραάμ». Για νά διασαφηνίσουμε τό θέμα τής παράστασης τής 'Αγίας Τριάδος, τήν εμφάνιση δηλαδή των τριών προσώπων στην εικονογραφία τής όρθόδοξης εκκλησίας, πρέπει νά σημειώσουμε πώς τό θέμα τής κατ' άρχήν εμφάνισης του περιστεριού σάν απόδοσης του 'Αγίου Πνεύματος είναι σύμφωνο πρός τήν 'Αγία Γραφή και τήν όρθόδοξη παράδοση μετά τή βάπτισή του Κ.Η.Ι.Χ. στον 'Ιορδάνη ποταμό. Βέβαια ή χρήση στη βυζαντινή εικονογραφία είναι φειδωλότατη, μιά και ή φιλοξενία του 'Αβραάμ σάν απόδοση προτιμάται από τους άγιογράφους μας συχνότερα. Τοῦτο συμβαίνει, γιατί ύπάρχει ένα πρόβλημα στην άπεικόνιση· γνωρίζουμε πώς πρέπει νά δώσουμε τή μορφή του Χριστού, καθώς και του 'Αγίου Πνεύματος (πρβλ. άπολυτίκιο έορτής των Φώτων: «τό Πνεύμα έν είδει περιστεράς έβεβαίου του λόγου τό άσφαλές»), αλλά δέν μπορούμε νά σχηματίσουμε «έκ του άσφαλούς» τή μορφή του ουράνιου Πατέρα, έφόσον «Θεόν ουδέίς πώποτε έώρακε». Βέβαια, πάλι κατά τό άπολυτίκιο τής έορτής των Φώτων, έχουμε τή γεύση τής παρουσίας του πρώτου προσώπου τής Τριάδος («του γάρ Γεννήτορος ή φωνή προσεμαρτύρει σοι, άγαπητόν σε Υιόν όνομάζουσα»). Έν τούτοις οί άπόψεις των θεολόγων από τήν πρώιμη κιόλας έποχή είναι χωρισμένες, και τόσο οί πρώτοι, όσο και οί δεύτεροι στηρίζονται σέ γραφικά χωρία για νά υποστηρίξουν τίς άπόψεις αυτές (άναλυτική περιγραφή για όλο τό θέμα δίνει τό βιβλίο του Θωμά Προβατάκη, Τό "Άγιον Πνεύμα εις τήν 'Ορθόδοξον Ζωγραφικήν, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 123, εικ. 58).

'Ο ζωγράφος και συγγραφέας Διονύσιος έκ Φουρνᾶ στό έργο του «Έρμηνεία τής Ζωγραφικής Τέχνης (Έκδ. 'Αθαν. Παπαδοπούλου — Κεραμέως, Πετρούπολις 1909) ύποδεικνύει τήν παράσταση (σ. 224) γράφοντας: «Ποίησον τόν άναρχον Πατέρα ώσάν γέροντα..., βλέποντα πρός τά κάτω και τό "Άγιον Πνεύμα ως περιστεράν, καθώς έφάνη εις τόν 'Ιορδάνην...».

Τέλος ό Δεσπότης Χριστός φοράει χρυσοποίκιλτα ύποδήματα και πατεί σέ πράσινο άνθοποίκιλτο ύποπόδιο.

Η ΒΡΕΦΟΚΡΑΤΟΥΣΑ ΘΕΟΤΟΚΟΣ

'Η εικόνα έχει διαστάσεις 107×59 εκατοστά, και πρέπει νά πω ότι τά

Ίδια σέ πολλά σημεία στοιχεῖα πού χρησιμοποίησε ὁ Ἰάκωβος γιά τήν ἀπεικόνιση τοῦ Χριστοῦ σάν αὐτοκράτορα καί ἀρχιερέα μεταφέρει καί ἐδῶ, γιά νά δώσει τήν παράσταση τῆς ἑνθρονῆς Βρεφοκρατούσας Θεοτόκου (ἀριστεροκρατούσας).

Πάλι σέ χρυσό βάθος πού κατασκευάστηκε ἀπό φύλλα καί σέ θρόνο πού μοιάζει καταπληκτικά στή σχηματοποίηση καί στό γλυπτό διάκοσμο πρὸς ἐκείνον τοῦ Χριστοῦ δίνεται ἡ Θεοτόκος μέ τό νήπιο Ἰησοῦ.

Ὁ Χριστός δέν εἶναι βρέφος, ἀλλά νήπιο καί ἐδράζεται ὄχι πάνω στό ἀριστερό γόνατο, ἀλλά στόν ἀριστερό βραχίονα τῆς μητέρας Του. Φοράει λευκό χιτῶνα καταστόλιστο μέ ἄνθη βιολετιά καί πορφυρά, ἐνῶ περιζώνεται στή μέση Του μέ πορφυρή ὑφασμάτινη ταινία. Πορφυρό εἶναι ἀκόμη καί τό ἱμάτιο πού περιβάλλει τό σῶμά Του ἀπό τή μέση καί κάτω, ἐνῶ καλύπτει τόν ἀριστερό Του ὦμο. Ὁ δεξιός ὦμος παραμένει ἀκάλυπτος ἀπό τό ἱμάτιο, ὅπου προβάλλει τό χέρι καί εὐλογεῖ. Τό ἀριστερό κρατάει βαρύτιμο χρυσό εὐαγγέλιο κλειστό. Γυμνά μέλη παραμένουν καί οἱ ἄκρες τῶν ποδιῶν, πού ἐδράζονται στά πόδια τῆς Θεοτόκου καί ὑποβαστάζουν τό βάρος τοῦ κορμιοῦ Του. Τό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ὡσειδές μέ καστανόξανθη κόμη, πού εἶναι κοντή καί δέν καλύπτει τήν ἑκταση τοῦ τραχήλου. Κοιτάζει κατ' ἐνώπιον καί δέν φαίνεται νά βρίσκεται ὀργανικά σέ ἐπαφή μέ τήν ὑποβαστάζουσα μητέρα Του (ὅπως στόν τύπο τῆς Γλυκοφιλούσας). Συνεπῶς ἡ παράσταση αὐτή ἀνήκει στόν τύπο τῆς ἑνθρονῆς Βρεφοκρατούσας Πλατυτέρας.

Ὁ τύπος εἶναι πολύ παλιός καί προσφιλὴς στήν Ὁρθόδοξη Τέχνη. Πῆρε τήν ὀνομασία ἀπό τόν χαρακτηρισμό σάν «Πλατυτέρας τῶν Οὐρανῶν» τῆς Λειτουργίας τοῦ Μεγ. Βασιλείου (Θεοτοκίον τοῦ Ὁρθρου τῆς Κυριακῆς τοῦ πλ. Δ' ἤχου «τὴν γάρ σὴν μήτραν θρόνον ἐποίησε καί τὴν σὴν γαστέρα πλατυτέραν οὐρανῶν ἀπειργάσατο»).

Ἐδῶ πρέπει νά σημειώσω καί νά τονίσω τὴν ὑπαρξὴ τοῦ θαυμασίου βιβλίου τοῦ καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης Κων. Καλοκύρη, Ἡ Θεοτόκος εἰς τὴν Εἰκονογραφίαν Ἀνατολῆς καί Δύσεως, Θεσσαλονίκη 1972, ὅπου στίς σελ. 56—59 ἀσχολεῖται εἰδικότερα μέ τόν τύπο καί τίς παραλλαγές τῆς Πλατυτέρας. Προσθέτω ἀκόμη, ὅτι στήν παραλλαγή αὐτὴ ἀνήκει καί ἡ «Κυρία τῶν Ἀγγέλων», ὅπου δεξιὰ καί ἀριστερά τῆς Θεοτόκου καί στό πάνω μέρος τῆς παράστασης μέσα σέ μετάλλια φέρονται δύο μορφές ἀγγέλων πού σεβίζουν (πρβλ. Κ. Καλοκύρη, Ἡ Θεοτόκος εἰς τὴν Εἰκονογραφίαν..., σ. 58 καί πίν. 37, πού παρουσιάζει καταπληκτικὴ ὁμοιότητα μέ τὴν ἐξεταζόμενη εἰκόνα μας). Οἱ μορφές ἀγγέλων στήν εἰκόνα τοῦ Ἰάκωβου ἀπουσιάζουν γιά νά πάρουν τὴ θέση τους βραχυγραφίες τοῦ ὀνόματος τῆς Θεοτόκου.

Ὁ γλυκασμός στό πρόσωπο δίνεται μέ φειδῶ, στήν προσπάθεια νά

τηρηθοῦν οἱ ἀναλογίες μιᾶς ἐσωτέρας ἐκπηγάζουσας σοφίας, προερχόμενης ἀπὸ θεϊκῆς δύναμη, καὶ τῆς παιδικῆς γλυκύτητος. Ἡ ἔκφραση τόσο τοῦ Χριστοῦ ὅσο καὶ τῆς Μητέρας Του προοιωνίζει ὅτι γνωρίζουν καὶ οἱ δύο τό σταυρικό μαρτύριο, ἔστω καὶ ἂν αὐτό φαίνεται, σέ μιὰ πρώτη βιαστική ματιά, μακρινό γιὰ τὴν τόσο τρυφερὴ ἀκόμα ἡλικία.

Ἡ Θεοτόκος ἀπὸ τὴ μεριά της εἰκονίζεται φορώντας τὸ πορφυρό της μαφόριο μὲ τὰ τρία ἀστρικά σύμβολα τῆς παρθενίας της (Παρθένος πρὶν τὸν τόκο, κατὰ τὸν τόκο καὶ μετὰ τὸν τόκο, δηλαδή Ἀειπάρθενος), ἐνῶ τὸ ἐσωτερικό της ἔνδυμα εἶναι μελανόχρωμο. Φοράει πορφυρά ὑποδήματα καὶ κάθεται στὸ χρυσοῦ θρόνο πάνω σέ πορφυροπράσινο μαξιλάρι. Χρυσοπλουμισμένοι κροσσοὶ καὶ ταινιωτὸς χρυσὸς σταυροποικίλτος περίγυρος δίνουν βασιλικὴ ἀξιοπρέπεια στὸ ἔνδυμα καὶ γλυκιὰ χάρη στὸ φωτισμένο πρόσωπο.

Πιὸ ἀπαλὲς οἱ γραμμὲς τοῦ προσώπου της, μερικὲς μόνο οἱ σκουῖρες περιοχές του, καὶ περισσότερο φῶς στὰ σημεῖα γύρω ἀπὸ τὸ στόμα, τὴ μύτη, στὸ μέτωπο καὶ στὸ λαιμό, δείχνουν ἐπιτυχημένο προπλάσμο. Τὰ μεγάλα μάτια κυττάζουν μὲ γλυκύτητα καὶ εἶναι ὄνειροπόλα, χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ κρύψουν τὴν πικρία καὶ θλίψη πού ξεχύνει ἡ μορφὴ στὸ σύνολο.

Ἡ Παναγία τῆς εἰκόνας μας δὲν εἶναι ὁ τύπος τῆς Παναγίας τῆς νίκης καὶ τῆς δόξας, πού χαμογελάει, ὅπως στοὺς τύπους τῆς Ὁδηγήτριας καὶ τῆς Ἀχειροποιήτου ἢ τῆς Δεξιοκρατούσας, ἀλλὰ ἡ Παναγία τοῦ Πάθους πού προαισθάνεται τὸ θάνατο (Κ. Καλοκύρη, Ἡ Θεοτόκος..., σ. 61). Ἡ μικρομάννα Παναγία δὲν μπορεῖ νὰ χαρεῖ ἐλεύθερα καὶ μὲ ξενοιασιά τὸ μικρὸ βλαστάρι της, ὅπως ἑκατομμύρια ἄλλες. Γι' αὐτὴν ὁ Σατανᾶς ἔχει ἐτοιμάσει τὸ κτύπημά του, πού, ἔστω καὶ μικρὸ σέ σύγκριση μὲ τὴ θεϊκὴ νίκη —τί εἶναι ἓνα τσίμπημα στὴ φτέρνα μπροστὰ στὴ συντριβὴ τοῦ κεφαλίου τοῦ ἄρχοντα τοῦ σκότους; (Γέν. 3,15) —ἐν τούτοις μιὰ μάννα πονάει, περισσότερο μάλιστα, ἂν πρόκειται γιὰ τὸ μοναδικὸ παιδί της.

Ὁ Ἰάκωβος πέτυχε νὰ δώσει κάτι ὠραῖο στὴν παράστασή του αὐτή, νὰ συνδυάσει δηλαδή σέ ὑψηλὸ βαθμὸ καὶ μέσα στὸ αὐτὸ πρόσωπο τὸ λυρικό καὶ τραγικὸ στοιχεῖο. Μεγαλοπρέπεια, χάρη, τρυφερότητα, μητρικὸς πόνος καὶ ἀξιοπρέπεια εἶναι τὰ μονικά κομμάτια τῆς πολυσύνθετης δόμησης. Ξεχνᾶμε πρὸς στιγμὴν τίς δυτικές του ἐπιρροές στὸ λοιπὸ μέρος τῆς εἰκόνας (ροῦχα, θρόνος), καὶ τὸν δικαιώνουμε σάν ὀρθόδοξο ἀγιογράφο στὴ σύνθεση τῶν μορφῶν.

Ὁ Ἰάκωβος χρησιμοποιεῖ ἀκόμα ἐδῶ πολλή πτυχολογία στα ἐνδύματα, πράγμα πού δὲν ἔκανε ἢ ἔστω ἔκανε φειδωλότατα στὴ σύνθεση τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ. Ἡ ὅλη εἰκόνα συμπληρώνεται μὲ τὴ γνωστὴ χρῆση ἐρυθρογραφίας στὶς ἐπιγραφές, ὅπου πάλι σέ στρογγυλὸ ἐρυθρὸ πλαίσιο οἱ

βραχυγραφίες -Μ(ΗΤ)ΗΡ Θ(ΕΟ)Υ- και πιο κάτω -Ι(ΗCΟΥ)C Χ(ΡΙCΤΟ)C-, ενώ πολύ ψηλά στο πάνω μέρος ή επιγραφή -+Η ΑΜΟΛΥΝΤΟC ΠΑΡΘΕΝΟC ΚΑΙ Θ(ΕΟΤΟ)ΚΟC ΜΑΡΙΑ-.

Πρίν τελειώσω την περιγραφή, αξίζει νά κάνω μία σχετικά μεγάλη παρένθεση και ν' αναφερθώ στους όρους «Θεοτόκος» και «'Αειπάρθενος». Στην ορθόδοξη θεολογία ή Θεοτόκος είναι άμεσώτατα συνδεδεμένη με τη λειτουργική λατρεία και τη λαϊκή εὐλάβεια. 'Ο όρος «Θεοτόκος», πού είναι και ό πιο κοινός, άρχισε νά χρησιμοποιείται πολύ ένωρίς, από την εποχή σχεδόν του 'Ιππολύτου Ρώμης (200—220), ενώ ή αντίληψη για τό χριστολογικό περιεχόμενο εμφανίζεται σέ πλατειά έκταση στο δεύτερο μισό του Δ' αϊ. 'Ο 'Αθανάσιος και οι τρεις Καππαδόκες Πατέρες έκαναν χρήση του χριστολογικού αυτού όρου στους άγώνες κατά των απολλιναριστικών και νεστοριανικών διαστροφών της ορθόδοξης διδασκαλίας, πού κλόνισαν τό οικόδομημα της 'Εκκλησίας για μεγάλη περίοδο. Έτσι ό όρος «Θεοτόκος» έγινε σύνθημα και χριστολογικός τίτλος για την Παναγία (βλέπε λεπτομερή ανάλυση στο άρθρο του Rev. Dr. K. M. George, The presence of the Theotokos in the economy of salvation - An orthodox approach, Review «The star of the East» vol. 2, April 1980, p. 23 & 25-26).

'Αλλά και ό όρος «'Αειπάρθενος» υπήρξε πρότυπο και σύμβολο της 'Εκκλησίας τόσο στη λειτουργική, όσο και στη ζωγραφική απεικόνιση, αφού δημιουργήθηκε ξεχωριστός εικονογραφικός κύκλος από τον όρο. 'Η κατάδειξη από τον 'Απόστολο Παῦλο της αντίθεσης μεταξύ του πρώτου 'Αδάμ και του «Νέου 'Αδάμ» είχε μεγάλη επίδραση στην Πατερική σκέψη. 'Η αντίθεση αυτή επεκτάθηκε και μεταξύ της Εὔας και της Παρθένου Μαρίας. Όπως ή πρώτη με την άπειθειά της έγινε ή αίτία της πώσης του ανθρώπου, ή δεύτερη αυτή Εὔα, με την ελεύθερη αποδοχή από μέρους της του Λόγου του Θεού, έγινε ή άρχή της σωτηρίας του ανθρώπινου γένους διά μέσου του 'Ιησού Χριστού. 'Η συριακή θεολογία, με τους θεολόγους—ποιητές πού ανέδειξε, πήρε τό θέμα και τό επεξεργάστηκε με θαυμαστή δεξιότητα. Για τους σύρους θεολόγους ή παρθενία της Θεοτόκου υπήρξε αλήθεια πού δέν επιδεχόταν συζήτηση, επειδή ήταν απόλυτη. Γι' αυτούς υπήρξε Παρθένος πρίν τον Τόκο (Virgo ante partum), κατά τον Τόκο (in partum) και μετά τον Τόκο (Post partum) (βλ. Rev. Dr. K. M. George The presence... p. 26). Στόν ύπομνηματισμό του στο έργο «Διατεσσάρων» του Τατιανού του σύρου ό "Άγιος 'Εφραίμ έγραψε ότι ή Θεοτόκος δέν μπορούσε νά συλλάβει άλλο γεννητό παιδί κάτω από την κατάρα της Εὔας, άν ή κατάρα δέν χανόταν με την γέννηση του Κ.Η.Ι.Χ. Καθώς όμως ό Χριστός άφησε τό μνῆμα χωρίς νά τό καταστρέψει και πέρασε μέσα στο δωμάτιο πού ήσαν κρυμμένοι οι μαθητές χωρίς νά χρειαστεί νά ανοίξει πόρτες, έτσι και γεννήθηκε από την «'Αειπάρθενο» χωρίς νά καταστρέψει την παρθενία της Μητέρας Του. Για τοῦτο οι 'Ορθόδοξες 'Ανατολικές

Ἐκκλησίες δὲν ἔλαβαν μέρος στὴ Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 553, πού δόθηκε στὴ Θεοτόκο ὁ τίτλος «Ἀειπάρθενος», ἐπειδὴ αὐτὸ ἀποτελοῦσε γιὰ κεῖνες, ἀπὸ χρόνια πρὶν, μέρος τῆς παράδοσής τους (αὐτ. σ. 26—27).

Ἐπιστρέφω στὴν περιγραφή, γιὰ νὰ σημειώσω ὅτι ἡ εἰκόνα στερεῖται καλλιτεχνικό σημεῖωμα ἢ ἄλλο χορηγικό ἢ ἀφιερωτικό, ἐνῶ δὲν ὑπάρχει καὶ χρονολόγηση πόνησής της. Σὲ ἀντιστοιχία ὅμως πρὸς τὰ ἄλλα δύο κομμάτια τῆς οἰκογενείας αὐτῆς, χρονολογεῖται στὸ 1828 μὲ ἓνα χρόνο περισσότερο ἢ λιγότερο, δηλαδὴ μεταξὺ 1827 καὶ 1829.

Κλείνοντας πρέπει νὰ μνημονεύσω τὰ ἐνδεικτικά σημάδια βλημάτων πυροβόλων ὄπλων, γύρω ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Χριστοῦ, μὲ τὰ ὁποῖα φρόντισαν νὰ ἐμπλουτίσουν τὸ διάκοσμο οἱ... φιλότεχνοι Τοῦρκοι σὲ κάποια ἀπὸ τίς τόσο συνηθισμένες στὴν ψυχικὴ τους... εὐαισθησία πυρπολήσεις καὶ καταστροφές μνημείων τέχνης.

Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Τρίτη στὴ σειρά περιγραφῆς ἔρχεται ἡ εἰκόνα τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ἐπισκόπου Μύρων Λυκίας, πού βρίσκεται ἀμέσως μετὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ ἀποτελεῖ τὴν τελευταία τῆς ὁμάδας ἔργων τοῦ ἀγιογράφου Ἰάκωβου Ἰβηρίτη.

Σὲ γενικὴ ἐξέταση ἡ εἰκόνα μὲ τὴν παράσταση τοῦ Ἀγίου Νικολάου παραδίδεται μὲ σχετικὲς φθορὲς στὸ κάτω μέρος της ἀπὸ διάλυση καὶ ξήρανση τῶν χρωμάτων (σκάσιμο). Τὸ χρυσὸ βάθος πίσω ἀπὸ τίς τρεῖς μορφές εἶναι μαυρισμένο καὶ μὲ ἀναλυμένα τὰ χρώματα. Λίγα σημάδια ἀπὸ πυροβόλα ὄπλα στὰ κεφάλια τῶν ἁγίων. Ἡ εἰκόνα, ἀκόμη, εἶναι σχισμένη στὸ 1/3 αὐτῆς, κατὰ μῆκος, σὲ τρόπο ὥστε νὰ ἔχει σχιστεῖ τὸ λινὸ ὕφασμα καὶ νὰ σπάσει τὸ γύψινο ἐπίχρισμα. Ἡ διάρρηξη αὐτὴ τοῦ ξύλου εἶναι ἐμφανῆς.

Τὸ τριπρόσωπο τῆς εἰκόνας ἀπαρτίζουν ἐκτός ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικόλαο, ὁ Ἅγιος Στυλιανὸς στὰ δεξιὰ καὶ ὁ Ἅγιος Χαράλαμπος στ' ἀριστερά τοῦ Ἀγίου Νικολάου. Ὁ τελευταῖος κατέχει τὸ κεντρικὸ μέρος καὶ δεσπάζει στὴν εἰκόνα. Μὲ ἀρχιερατικὴ ἐνδυμασία, ἀνθοποιόκιλτο σάκκο, μίτρα ὅμοια μὲ τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ καί, τέλος, μὲ ποιμαντορικὴ ράβδο στὸ ἀριστερό χέρι, εὐλογεῖ μὲ τὸ δεξιόν, ἐνῶ παριστάνεται σὲ «κατ' ἐνώπιον» στάση. Στὰ δεξιὰ του ἐπιγονάτιο κεντητὸ μὲ τὴν παράσταση τοῦ Παντοκράτορα νὰ εὐλογεῖ μὲ τὰ δύο χέρια.

Ὁ Ἅγιος Στυλιανός, μὲ ἱερατικὴ ἐνδυμασία ἀπλούστερης κατασκευῆς καὶ διακόσμησης, εἶναι στραμμένος πρὸς τὸ κέντρο τῆς εἰκόνας κατὰ τὸ 1/4 καί, κατὰ τὸ ὕψος, στέκεται πίσω ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικόλαο.

Στ' αριστερά ο Ἅγιος Χαράλαμπος μέ επίσης λειτουργική ἀμφίεση καί σταυροκέντητο καταποίκιλτο ἐπιτραχήλιο. Ἡ παράσταση καί τῶν τριῶν μορφῶν εἶναι ἀσκητική μέ βαθιές αὐλακώσεις στά μέτωπα, πού τονίζουν τήν ἀσκητικότητα. Σκοῦρος προπλασμός στά χαρακτηριστικά καί ὀξεῖες γραμμώσεις προσδίδουν θέληση καί ἀποπνέουν πνευματικότητα. Καλό δείγμα τῆς σταθερότητας στή τεχνοτροπία τῆς ἀπεικόνισης τοῦ ἁγιογράφου Ἰάκωβου. Χαμηλό βάθρο χρησιμεύει σάν ὑποπόδιο τῶν Ἀγίων.

Κλασική ἡ ἀπεικόνιση αὐτή καί λειτουργικά τοποθετημένη στό ναό τῆς Μαρώνειας, μιά πού ἕνας μέγας ἀριθμός τῶν κατοίκων καταγίνεται μέ τή θάλασσα, ὅπου ψαρεύει ἢ ταξιδεύει. Ἡ εἰκόνα ἔχει διαστάσεις 107X60 ἑκατοστά καί στό δεξιό μέρος τῆς φέρει χρονολόγηση δυσδιάκριτη πού γράφει: «ΕΝ ΕΤΕΙ ΑΩΚΗ». Δέν ὑπάρχει καλλιτεχνικό σημεῖωμα ἄλλο, παρά μόνο οἱ ἐρυθρογραφεῖς «·:·Ο ἈΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ὁ ἘΝ ΜΕΙΡΟΙΣ», «·Ο ἈΓΙΟΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ», «·Ο ἈΓΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ».

Ἡ ἔκφραση τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἀπό μέρους τῶν πιστῶν κατά τό διάστημα τῆς ἱστορίας τῶν δύο χιλιάδων χρόνων τῆς χριστιανικῆς θρησκείας πραγματοποιεῖται καί μέ τήν ἀναγραφή (=ἀφιέρωση) στίς ἐκκλησίες εἰκόνων τῶν μορφῶν ἁγίων, πρὸς τό πρόσωπο τῶν ὁποίων αἰσθανόμαστε μεγαλύτερη συγγένεια καί ἐξοικείωση (Ἅγιος Νικόλαος γιά τοὺς ναυτικούς, Τρεῖς Ἱεράρχες γιά τοὺς διανοούμενους κ.τ.δ.). Σάν ἄνθρωποι λοιπόν πού ἀναγνωρίζουμε τήν ψυχική μας ἀτέλεια καί τό βάρος τῆς ἀτομικῆς μας ἁμαρτίας «...τοὺς ...ἁγίους μάρτυρας τοῦ Χριστοῦ, ἀποστόλους τε, καί προφῆτας, ὁσίους, καί λοιπούς τῶν ἁγίων, συνδούλους δέ ἡμῶν καί ἀληθεῖς θεράποντας Θεοῦ γενομένους, πράξεσί τε ἀγαθαῖς, καί τῷ κηρύγματι τῆς ἀληθείας, καί ὑπομονῇ τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ παθημάτων εὐδοκίμους καί φίλους Θεοῦ ἀποδειχθέντας, καί πολλήν παρῆρσιν πρὸς αὐτόν εἰληφότες ἀποθαυμάζομεν καί μακαρίζομεν, καί πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἀνδρείας αὐτῶν καί γνησίας περὶ τόν Θεόν δουλείας, τά ὁμοιώματα αὐτῶν ἀναγράφομεν» (Κ. Καλοκύρη, Πηγαί, σ. 236/7) σημειώνει στίς δογματικές του ἐπιστολές ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γερμανός.

Συγκρίνοντας τέλος τήν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου Νικολάου πρὸς ἐκεῖνες πού μποροῦν ν' ἀποτελέσουν πρότυπα, ὅπως ὁ Ἅγιος Νικόλαος ὁ Στρειδᾶς, ἔργο τοῦ ΙΔ' αἰ., τῆς Μονῆς Σταυρονικήτα Ἀγίου Ὁρους, μποροῦμε νά παρατηρήσουμε πὺς βασικές διαφορές δέν ὑπάρχουν. Τό ὡσειδὲς πρόσωπο τοῦ Στρειδᾶ δίνεται σέ τετράγωνο σχηματισμό ἀπὸ τόν Ἰάκωβο καί ὁ Ἅγιος παριστάνεται καί στίς δύο μέ πολυσταύριο καί σέ στάση εὐλογίας. Τά ἐπισκοπικά ἐνδύματα εἶναι ἀπλούστερης διακόσμησης στό Στρειδᾶ, ἐνῶ ἡ μετωπική στάση ἐπαναλαμβάνεται καί στοὺς δύο (Περιγραφή τῆς ἀπὸ

ψηφίδες κατασκευασμένης εικόνας βλέπε Emmanuel Amand De Mendieta, *L' art au Mont-Athos, Thessalonique 1977*, p. 310-311 & pl.9).

ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΚΑΙ ΒΑΠΤΙΣΤΗΣ

Ἡ εἰκόνα, τελευταία τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ, βρίσκεται τοποθετημένη ἀμέσως μετά τήν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, γιά νά δώσει ἔτσι τήν ταυτότητα τοῦ ναοῦ. Ἐχει διαστάσεις 109,5×59,5 ἑκατοστά. Ἀντιμετάθεσα τή σειρά ἐξέτασής της, ἐπειδή δέν μοῦ ἐπιτρέπεται νά ταυτίσω τήν εἰκόνα αὐτή μέ τά ἄλλα προϊόντα τῆς ἀγιογραφικῆς τέχνης τοῦ Ἰακώβου καί σ' αὐτό συνηγοροῦν πολλά στοιχεῖα. Τό κυριότερο εἶναι ὅτι ἀπό τή ζώνη τῶν Δεσποτικῶν τοῦ Τέμπλου — πού ἐπιθυμῶ νά ἐξαντλήσω ἐδῶ — εἶναι ἡ τελευταία παράσταση πού παρουσιάζει κάποιο ἐνδιαφέρον. Ὅπως ἀνάφερα καί στήν ἀρχή, οἱ παράπλευρες στό Δεσπότη Χριστό εἰκόνες εἶναι πρόχειρες, ὥστε νά μήν κινοῦν κανένα ἐνδιαφέρον. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος μορφολογικά καί σχηματολογικά δέν παρουσιάζει καμιά ὁμοιότητα πού νά ἐπιτρέπει νά σκεφτοῦμε ὅτι ἀνήκει στόν ἀγιογράφο μας. Βέβαια ὁ χρόνος κατασκευῆς εἶναι σύγχρονος πρός τίς ἄλλες, τό χέρι ὅμως πού φιλοτέχνησε αὐτήν τήν παράσταση πιθανῶς νά μήν εἶναι ἀγιορεῖτικο, ἀλλά κάποιας ἄλλης περιοχῆς.

Οἱ διαφορές ἀρχίζουν ἀπό τό πρόσωπο τοῦ ἀγίου, πού παραδίνεται ὑπέρμετρα γήινο καί ἀρμονικό σέ ἀναλογίες, καί ὄχι ὑπερκόσμιο καί μέ τοποθετημένα πάνω του τά βυζαντινά πρότυπα ἀγίων. Ἐδῶ ὑπάρχει συμμετρία χαρακτηριστικῶν μέ μύτη, μάτια, στόμα καί λοιπές λεπτομέρειες σέ τελείως ἀνθρώπινα μέτρα. Ἀλλά καί τά ἀκάλυπτα ἄκρα τοῦ ἀγίου κάθε ἄλλο παρά τήν ἀσκητική καί νηστευτική μορφή θυμίζουν. Ὅλοι λίγο πολύ ἔχουμε γνώση τῶν μορφῶν τῶν ἀσκητῶν τῆς Μεσοποταμίας καί τῆς ἀποστέωσης τῶν σωμάτων τους. Πολύ περισσότερο γιά τοῦτο τόν Ἅγιο, πού τρεφόταν μέ τίς ἄκρες ἀπό τά χορτάρια, πού λιγοστά φύτρωναν στήν ἔρημο, στήν ὁποία γυρνοῦσε τόσα χρόνια, καί μέ τό λιγοστό μέλι πού ἐπεφτε στά χέρια του («Αὐτός δέ ὁ Ἰωάννης εἶχε τό ἔνδυμα αὐτοῦ ἀπό τριχῶν καμήλου καί ζώνην δερματίνην περί τήν ὀσφύν αὐτοῦ, ἡ δέ τροφή αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες καί μέλι ἄγριον», Ματθ. 3,4). Οἱ ἔντονοι τονισμοί τῶν μυῶνων στά χέρια καί στά πόδια του θυμίζουν περισσότερο καλά διαιτώμενο ...ἀθλητή, παρά ἀσκητή καί νηστευτή. Ἡ μελωτική βέβαια εἶναι τρίχινη, ὁ Ἅγιος κρατάει «τήν κεφαλὴν ἐπὶ πίνακι» (Ματθ. 14,8) καί φέρει φτερά ἀγγέλου, στοιχεῖα πού κληροδότησε ἡ βυζαντινὴ παράδοση, ὅμως ἡ ἀπουσία πλαστικότητος καί ἡ ἔλλειψη ἱκανότητος τοῦ καλλιτέχνη νά κυριαρχήσει πάνω στά χρώματα καί νά προσδώσει ἔτσι ἀρμονία στίς μεταλλάξεις τους, κάνει τήν ὅλη παράσταση δύσκαμπτη καί φορτισμένη. Ἡ μορφή διακρίνεται γιά σκληρότητα κίνησης, πρόχειρο προπλασμό καί δυσαναλογία μερῶν.

Κοιτάζοντας παλαιότερα πρότυπα της μορφής του Βαπτιστού πού βρίσκονται σέ άλλα σημεία του χριστιανικού κόσμου εύκολα μπορούμε νά επισημάνουμε διαφορές. Έπειδή όμως ή παράσταση του Προδρόμου είναι τόσο κοινή όσο καί της Θεοτόκου ή του Χριστού, γι' αυτό στεκόμαστε σέ μερικά βασικά μνημεία της 'Ορθοδοξίας.

Έτσι στή Δέηση της 'Αγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως, μωσαϊκό της νότιας πλευράς, ή όλόσωμη παράσταση του Προδρόμου — έργο του IB' αί. — παρουσιάζει βασικές διαφορές στήν εκτέλεση από πλευράς ένδυμάτων, εκφραστικότητας μορφής καί γραμμώσεων. Τά στοιχεία αυτά κατέστησαν προσιτή τή χρονολογική άναγωγή στό IB' αί. όχι από τήν ύπαρξη μιās επιγραφής ή άλλης εξωτερικής ένδειξης, μά από τόν πολύ ανθρώπινο ρυθμό του (D. T. Rice, Byzantine art, p. 192-193).

Στή Μονή Βατοπεδίου του 'Αγίου Όρους βρίσκουμε τή Δέηση του Νάρθηκα, όπου ή σεβίζουσα μορφή του Προδρόμου συγγενεύει τεχνοτροπικά μέ τήν προηγούμενη, τόσο στό ρυθμό, όσο καί στήν εκτέλεση. Καί εδώ διακρίνουμε μνημειώδες στύλ καί χρονολόγηση του τέλους του ΙΑ' ή των άρχων του IB' αί. (D. T. Rice, Byzantine art, p. 223-224).

Στή Σερβία καί συγκεκριμένα στή Sorocani, στό Καθολικό της Μονής, υπάρχει ή τοιχογραφία του Προδρόμου, έργο του 1265, όπου ή μορφή παραδίνεται αύστηρή, μέ μακριά γενειάδα καί μαλλιά, σέ τρόπο πού νά θυμίζει έντονα πατριαρχική φυσιογνωμία. 'Ο Rice σημειώνει καί γι' αυτήν ότι μπορεί νά διακριθεί ό άνθρωπισμός της, άπόρροια του ρυθμού άναγέννησης πού συνεχώς αυξάνει τήν εποχή εκείνη (D. T. Rice, Byz. art. p. 280, photo 253).

'Αλλά καί μεταγενέστερα ακόμη, γύρω στό 1321, στή Gračanica δίνεται ένα υπέροχο δείγμα παράστασης του Βαπτιστού στήν κόγχη της βόρειας άψίδας του Καθολικού της Μονής πού τιμάει τό όνομα του 'Αγίου καί κτίστηκε τήν ίδια εποχή. Έκφραστικότητα πού τονίζουν πολλές καμπύλες γραμμές στό πρόσωπο καί ρεαλισμός συνιστούν ένα πρότυπο γιά σωστή άπόδοση της άσκητικής μορφής του προάγγελου της χριστιανικής έλευσης. Πλοχμωτά μαλλιά καί γένεια, σφικτό στόμα καί άμυγδαλωτά μάτια, χαρίζουν τή βυζαντική άναγέννηση στό έργο αυτό τόσο εκδηλη όσο πουθενά άλλο. 'Ο άγνωστος εκτελεστής της μορφής σαφέστατα δουλεύει τή μορφή του 'Αγίου μέ περισσή δεξιοτεχνία καί χάρη, σέ αντίθεση μέ τόν άγνωστο καλλιτέχνη της εικόνας μας, πού, παρ' όλη τήν εκδηλη εύλαβικότητα, δέν μπόρεσε νά δώσει τό χορό αυτών των κινήσεων πού πήραν τά χρώματα του καλλιτέχνη της Gračanica. (Γιά τή Gračanica καί τό ναό του 'Αγίου 'Ιωάννου του Βαπτιστού βλέπε D. T. Rice, Art of the byzantine era, London, 1977, p. 209-211).

Στό έτος 1542, τέλος, άνήκει ή όλόσωμη παράσταση του Προδρόμου

στό Πρωτάτο Ἁγίου Ὁρους στή θέση τῆς Μεγάλης Δέησης. Ἐδῶ — ὄχι βέβαια χωρίς κάποιες ἐπιφυλάξεις — μπορούμε νά συζητήσουμε γιά συγγένεια ἀπόδοσης μορφῶν μέ τήν ἐξεταζόμενη στό ἄρθρο παράσταση. Διαφορά ὑπάρχει στή σκελετωμένη μορφή τοῦ Ἁγίου, στήν «κατ' ἐνώπιον» στάση του, στά μεγάλα μάτια καί στήν ὑπαρξη ἀπαλότητας στά χαρακτηριστικά. (Em. Amand De Mendieta, *L' Art au Mont-Athos*, p. 383 pl. 54).

Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι στίς παλιότερες ἀπεικονίσεις τοῦ Ὁ Ἁγίου δέν δίνεται μέ φτερά ἀγγέλου, οὔτε μέ τό ξεδιπλωμένο εἰλητό καί τό ραβδί τῶν στρατοκόπων, ἀλλά μέ φόρεμα μοναχοῦ ἢ μέ συνδυασμούς μηλωτῆς καί ἱματίου. Ἀπουσιάζει ἀκόμη ἡ σημασία τῆς κομμένης κεφαλῆς σέ πινάκιο, καθῶς καί ἡ διδασκαλία τοῦ «Μετανοεῖτε· ἤγγικε γάρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν» (Ματθ. 3,2) γραμμένη στό ἀνοικτό εἰλητό.

Κατά τά λοιπά, πίσω ἀπό τόν Ἰωάννη τῆς εἰκόνας μας δίνεται τό θέατρο τῶν ἀγώνων καί κηρυγμάτων, δηλ. τό θέατρο δράσης του, πού εἶναι ἡ περιοχή τοῦ ποταμοῦ Ἰορδάνη. Τά χρώματα εἶναι φθαρμένα καί ἔχασαν τή πρωτινή τους ζωηρότητα, ἐνῶ κυριαρχοῦν οἱ σκουρες ἀποχρώσεις. Ἀγγελόσχημος ὁ Ἰωάννης παριστάνεται νά εὐλογεῖ μέ τό δεξιό χέρι, ἐνῶ στό ἄλλο κρατάει χρυσό ὑποδοχέα μέ τό κομμένο του κεφάλι μέσα, καθῶς καί ἀσκητικό ραβδί γιά τίς πορεῖες.

Στήν κορυφή τοῦ ραβδιοῦ μέ κόκκινο σχηματίζεται ἡ ὀριζόντια κεραία τοῦ Σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ (τό σταυρικό πάθος δέν εἶχε συντελεστεῖ ἀκόμη ὥστε νά εἶναι ὁ Σταυρός σύμβολο, προοιωνίζεται ὅμως ἀπό τόν Ἰωάννη καί ἀπό τήν ἀποστολή του σάν πρόδρομο τοῦ Χριστοῦ) καί ἐπίσης σάν προμήνυμα, σέ κόκκινο πάλι χρῶμα, ὁ Ὁφίς πού θά «τηρήσει» τή φτέρνα τοῦ Χριστοῦ, πού θά προκαλέσει δηλαδή τό σταυρικό θάνατο, μέσα ἀπό τόν ὁποῖο θά προέλθει ἡ λύτρωση τοῦ ἀνθρώπινου γένους «ἐκ τῆς ἀρᾶς τοῦ νόμου». Πολλοί ἀγιογράφοι ἀγνοώντας τήν ἐρμηνεία τῶν συμβόλων τοῦ Ἰωάννη ἀποδίδουν τήν ὀριζόντια κεραία μέ τό ἴδιο χρῶμα, ὅπως καί τήν κάθετη, ἐνῶ ζωγραφίζουν στή θέση τοῦ Ὁφεως-Σατανᾶ μιά κορδέλα πλεγμένη γύρω ἀπό τό Σταυρό.

Προφανῶς ἐδῶ θά πρέπει νά τονίσω ὅτι ἡ λησμοσύνη τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης, κυριότατα μάλιστα τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς, δηλαδή ἀπό πού καί βάσει ποιᾶς ἀνάγκης προήλθαν τά ζωγραφικά σύνολα τῆς ἀγιογραφίας μας, εἶναι ἐκείνη πού ἐγκυμονεῖ μεγάλους κινδύνους νά ξεχάσουν οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοί τίς ρίζες τους, εὐαγγελικές καί πατερικές, καί νά πλανηθοῦν ἔτσι γιά πολύ χρόνο ἢ καί ὀριστικά στίς ὁμορφα παρασκευασμένες καί μέ ἐπιτυχία μέχρι στιγμῆς δοσμένες δυτικές ἐπιδράσεις. Ὁ κίνδυνος ἔτσι δέ θά ᾖ ναι ἀπλά μιά εἰκονογραφική μεταμόρφωση, ἀλλά μιά δογματική ἀλλοίωση, μιά λησμοσύνη στή συνέχεια τῶν ὀρθόδοξων πηγῶν καί μέ μαεστρία κατόπιν μιά νέα παροχή τῶν λατινικῶν ἀπόψεων (δέ λέω

δογμάτων, γιατί ή δογματική αλήθεια όπωσδήποτε δέν είναι μέ τό μέρος εκείνων πού αποχώρησαν άρχικά από τήν Έκκλησία, καί δέν είμαστε οί Όρθόδοξοι οί δράστες μιās τέτοιας ενέργειας).

Στό ίδιο χέρι μέ τόν ύποδοχέα ό Ιωάννης κρατάει άνοικτό είλητό, όπου αντί τοῦ συνηθισμένου κηρύγματος πού προαναφέραμε καί πού γράφεται συχνότατα ύπάρχει ή εξήγηση τής παράστασης σέ μικρογράμματα γραφή: «Όρᾱς θεατά / τήν μανίαν / ήρώδου έλεγ/χόμεν(ην) μή θέλων / έπιστρέψαι σάρκαν / τήν έμήν τέτμη/κεν κεφαλήν /». Τό σημείωμα τοῦ είλητάριου διαφέρει σαφέστατα καί από τίς μεγαλογράμματες άναγραφές τών είλητῶν καί κωδίκων τών άλλων εικόνων. Επίσης ή άναγραφή μέ διαφορετικά στοιχεία καί μελάνη τοῦ όνόματος τοῦ Αγίου επιβεβαιώνει τή διαφορά χειρῶν. Δέν ύπάρχει άναγραφή όνόματος τοῦ καλλιτέχνη ή τής ήμερομηνίας κατασκευής. Έτσι ή εὐσέβεια καί ταπεινοφροσύνη τοῦ άγνωστου άγιογράφου κατατάσσει καί αὐτήν τήν εικόνα στήν οίκογένεια τών άταύτιστων.

ΜΙΛΤΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΑΠΟ ΤΗ ΘΡΑΚΗ ΤΟΥ 1940

Στίς Λογοτεχνικές Σελίδες τοῦ 2ου τόμου τῆς «Θρακικῆς Ἑπετηρίδας» τοῦ 1981 (σσ. 459-476) δημοσιεύθηκε τό κείμενο τῆς θρακικῆς ἠθογραφίας 4 θεατρικῶν εἰκόνων «Ἡ χαρά τῆς Δουκινιῶς» καί τό χρονικό τῆς συγγραφῆς καί τῆς πρώτης παράστασής της τή νύκτα τῆς 23ης Ἰουνίου 1940 στό ὑπαίθριο Δημοτικό Στάδιο τῆς Κομοτηνῆς ὑπό τήν αἰγίδα τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Θράκης.

Ἡ συγγραφή τοῦ θεατρικοῦ αὐτοῦ ἔργου ἔγινε, ἀφοῦ εἶχαν μελετηθεῖ τά μέχρι τοῦ 1939 κείμενα γιά τή λαογραφία τῆς Θράκης καί ὕστερα ἀπό ἐπιτόπια παρακολούθηση τῆς ζωῆς καί τῶν ἐθίμων τῆς Δυτικῆς Θράκης, πρό πάντων στά χωριά Ἰασμος, Κόσμιου καί Γρατινή, στά ὁποῖα δέν εἶχαν γίνει ἐγκαταστάσεις προσφύγων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μετά τήν καταστροφή τοῦ 1922, καί διατηροῦνταν τό 1940 μέ λιγότερες ἀλλοιώσεις τά παραδοσιακά ἦθη καί ἔθιμα τῶν Θρακῶν ὅπως εἶχαν διαμορφωθεῖ στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα, πρὶν ἀπό τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους τοῦ 1912-1913.

Κατά τήν ἐπιτόπια συγκέντρωση στοιχείων γιά τή συγγραφή τῆς «Χαρᾶς τῆς Δουκινιῶς» σέ διάφορα χωριά τῆς Θράκης ὁ συγγραφέας της, ἀποβλέποντας καί στήν προετοιμασία τῶν σκηνογραφιῶν της καί τῆς ἐνδυματολογίας τῶν ἐκτελεστῶν τῆς θεατρικῆς παράστασης τῆς 23.6.1940, βρέθηκε ὑποχρεωμένος ὄχι μόνο νά σημειώνει τίς σχετικές παρατηρήσεις του, ἀλλά καί νά σχεδιάζει ἐπιτόπια κάθε τι πού θά ἐξυπηρετοῦσε καί τήν πιστή λαογραφική ἀπόδοση καί ἔκφραση τοῦ ἔργου του.

Ἀπό τή συλλογή λαογραφικῶν σχεδίων πού φιλοτεχνήσαμε γιά νά ἐξυπηρετηθεῖ ἡ θεατρική παράσταση τοῦ Ἰουνίου 1940 κρίνουμε σκόπιμο νά δημοσιευθοῦν στίς ἐπόμενες σελίδες μερικά ἀπό ἐκεῖνα πού, κατά τή γνώμη μας, θά εἶναι δυνατόν σάν πιστά «ντοκουμέντα» νά ἐξυπηρετήσουν τό μελλοντικό ἐρευνητή τῆς μορφῆς καί τοῦ χαρακτήρα τοῦ λαϊκοῦ παραδοσιακοῦ πολιτισμοῦ πού διατηροῦσε ἡ ἑλληνική Θράκη πρὶν ἀπό τίς ἀπίστευτες καί χίλιες τόσες ἀνεκδιήγητες καταστροφές τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Ἡ δημοσίευση τῶν εἰκονογραφικῶν στοιχείων πού ἀκολουθοῦν παίρνει ὅπωςδῆποτε τόν χαρακτήρα συμπληρώματος ἐκείνων πού δημο-

σιεύσαμε στίς σελίδες 459-476 του 2ου τόμου της «Θρακικής Έπετηρίδας».

Όλα τὰ εἰκονογραφικὰ στοιχεῖα τῶν ἐπόμενων σελίδων χρονολογούνται στή χρονιά τοῦ 1940 ἕως τό μήνα Ἰούνιο, ἐκτός ἀπό τὰ σχέδια τοῦ τελευταίου εἰκονογραφικοῦ πίνακα μέ τίς 4 ἀναστενάρισσες πού φιλοτεχνήσαμε μετά τό τέλος τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, στίς 21 Μαΐου 1946, ὅταν παρακολουθήσαμε τὰ ἀνesteνάρια προσφύγων Θρακῶν μέ τίς πυροβασίες τους στό μικρό ἀγροτικό χωριό τοῦ νομοῦ Δράμας Μαυρολεῦκη.

ΕΠΕΞΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ

Α1-2

Φοῦρνος ἀγροτικοῦ σπιτιοῦ καί παραδοσιακή κατοικία τοῦ νομοῦ Ροδόπης τό 1940.

Β1-2

Παραδοσιακό σπίτι καί ἀγροτική κατοικία.

Γ1

Μιά ἀπό τίς μακέτες γιά τή σκηνογραφία τῶν τριῶν πρώτων θεατρικῶν εἰκόνων τῆς «Χαρᾶς τῆς Δουκινιώσ». Ἡ μακέτα τοῦ Μίλη Παρασκευαΐδη ἀποδόθηκε σέ μεγέθυνση λεπτομερειακά γιά τήν ἐξέδρασκηνή τοῦ Δημοτικοῦ Σταδίου Κομοτηνῆς ἀπό τόν Κομοτηναῖο ζωγράφο Ὅθωνα Κακαρέλλη.

Γ2,3 καί 4

Χαρακτηριστικές παραδοσιακές γυναικεῖες στολές τοῦ Κοσμίου, τοῦ Ἰάσμου καί τοῦ Καβακλή, τῆς βόρειας Θράκης, οἱ ὁποῖες φυλάσσονταν τό 1940 σάν οἰκογενειακά καί ἐθνικά κειμήλια στά ντουλάπια ἢ στά μπαούλα καί χρησιμοποιοῦνταν μόνον κατά τίς μεγάλες γιορτές.

Δ

Ἀγρότης, νέα καί σπίτι τῆς Γρατινῆς. Ὁ ἀγρότης σχεδιάσθηκε ἐκ τοῦ φυσικοῦ, ἀλλά φοροῦσε στό κεφάλι, ὅταν πόζαρε, τραγιάσκα νεοτέρων χρόνων, καί ὄχι, ὅπως παριστάνεται, ἄσπρο μάλλινο πλεκτό «τιρλίκι», πού προτιμοῦσαν σέ παλαιότερα χρόνια οἱ Θραῖκες. Τά «τιρλίκια» τό 1940 φυλάσσονταν σάν οἰκογενειακά κειμήλια. Τό ἴδιο γινόταν μέ τό κόκκινο

στόν κεντρικό του κύκλο φεσάκι, μέ φούντα, τής νέας τής Γρατινής. Τό «τιρλίκι» καί τό γυναικείο φεσάκι μᾶς εἶχαν ἐπιδειχθεῖ γιά νά τά σχεδιάσουμε μέσα σέ σπίτια τό 1940.

Ει καί 2

Ὁ εἰκονιζόμενος λύρατζης τής Γρατινής, πού πόζαρε τό 1940, φοροῦσε τραγιάσκα, ἀλλά μᾶς πληροφόρησαν ὅτι οἱ παλαιότεροι κάτοικοι τής περιοχῆς φοροῦσαν «τιρλίκια» ἢ κατσούλα, μέ τήν ὁποία τόν ἀπεικονίσαμε ὅταν ὁ ἀνταποκριτής τής ἐφημερίδας «Τό Φῶς» τής Θεσσαλονίκης μᾶς ζήτησε σκίτσα γιά τήν εἰκονογράφηση τής σχετικῆς ἀνταπόκρισῆς του.

Ε3

Ἡ πρωταγωνίστρια τής παράστασης τής 23.6.1940 Μαρούλα Γούναρη στόν ρόλο τής Δουκινιδῶς μέ παραδοσιακή στολή τοῦ χωριοῦ Κόσμιο.

Ζ

Ὅλες οἱ στολές τοῦ πίνακα αὐτοῦ σχεδιάστηκαν ἐκ τοῦ φυσικοῦ σέ ἕναν ἀπό τούς καθιερωμένους χορούς κάθε ἀπογεύματος Κυριακῆς ἢ μεγάλης γιορτῆς στήν κεντρικότερη πλατεία τοῦ χωριοῦ μέ συμμετοχή ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν κατοίκων του. Διαφορά ἐκ τοῦ φυσικοῦ στόν πίνακα αὐτόν ὑπάρχει μόνο στό κάλυμμα κεφαλῆς ἐνός ἐκ τῶν μουσικῶν, πού στήν πραγματικότητα ἐκεῖνο τό ἀπόγευμα φοροῦσε νεότερη τραγιάσκα καί ὄχι ἄσπρο τιρλίκι, ὅπως τόν ἀπεικονίσαμε. Ἡ συμμετοχή ὅλων τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ ἦταν κοινωνική ὑποχρέωση τό 1940.

Η1

Νέα τοῦ Κοσμίου μέ παραδοσιακή στολή τοῦ χωριοῦ της.

Η2

Κόρη τής Γρατινής φορώντας μαντήλι πάνω ἀπό τό καθημερινό φεσάκι της.

Η3

Νέα ἀπό τό Καβακλί τής βόρειας Θράκης φορώντας τήν παραδοσιακή στολή τής παλιᾶς πατρίδας της, ὅμοια μέ αὐτήν πού φορεῖ καί ἡ καβακλιώτισσα νέα τοῦ εἰκονογραφικοῦ πίνακα Γ. Γιά τούς Καβακλιῶτες πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ μετὰ τήν προσφυγιά των ἀπό τήν βόρεια Θράκη βλέπε ὅσα ἔχουμε γράψει στή σελ. 474 τοῦ 2ου τόμου τής «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» τοῦ 1981.

Θι καί 2

Φωτογραφίες χορευτικῶν ὁμίλων πού πάρθηκαν κατά τήν ἡμερήσια γενική δοκιμή τῆς «Χαρᾶς τῆς Δουκινιῶς» στό Δημοτικό Στάδιο τῆς Κομοτηνῆς καί δημοσιεύθηκαν στήν ἀθηναϊκή ἐφημερίδα «Πρωτα» τῆς 28.6.1940 καί στήν ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης «Μακεδονία» τῆς 27.6.1940. Καί στίς δύο φωτογραφίες χορεύουν νέες τῆς Γρατινῆς, πού εἶχαν συμμετάσχει στή 2η θεατρική εἰκόνα τῆς «Χαρᾶς τῆς Δουκινιῶς». Στήν πάνω φωτογραφία δεξιᾷ φαίνονται καί νέες τοῦ χορευτικοῦ ὁμίλου τοῦ Ἰάσμου.

Ιι καί 2

Χορευτικοί ὁμιλοι τῆς Γρατινῆς (ἄνω) καί τοῦ Καβακλή βόρειας Θράκης σέ φωτογραφίες πού δημοσιεύθηκαν στήν ἀθηναϊκή ἐφημερίδα «Ἀκρόπολις» τῆς 28.6.1940 (ἄνω) καί στήν ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης «Τό Φῶς» τῆς 27.6.1940. Οἱ νέες τῆς Γρατινῆς τῆς ἄνω φωτογραφίας φοροῦν τήν στολή τους πού ἔχουμε σχεδιάσει στόν πίνακα Ζ, ἐνῶ οἱ Καβακλιώτισσες τῆς κάτω φωτογραφίας φοροῦν τήν παραδοσιακή τους στολή πού ἔχουμε σχεδιάσει κάτω δεξιᾷ στόν πίνακα Γ.

Κ

Ἡ πρωταγωνίστρια τῆς Θεατρικῆς παράστασης τῆς 23.6.1940 Μαρούλα Γούναρη στόν ρόλο τῆς Δουκινιῶς μέ παραδοσιακή στολή βυζαντινοῦ τύπου τοῦ χωριοῦ Κόσμιο κατά φωτογραφία πού εἶχε πάρει ὁ λέσβιος φωτογράφος τῆς Κομοτηνῆς κ. Βαρβαρέσος σέ μίαν ἀπό τίς δοκιμές τοῦ ἔργου.

Λ

Ἀποσπάσματα ἐπικαίρων δημοσιευμάτων ἐφημερίδων τῆς Κομοτηνῆς, τῆς Καβάλας, τῆς Θεσσαλονίκης καί τῶν Ἀθηνῶν μέ κρίσεις γιά τήν παράσταση τοῦ θεατρικοῦ ἔργου τοῦ Μίλη Παρασκευαΐδη «Ἡ χαρά τῆς Δουκινιῶς». Οἱ λεπτομερέστερες περιγραφές τῆς παράστασης τῆς 23.6.1940 εἶχαν δημοσιευθεῖ στίς ἐβδομαδιαῖες ἐφημερίδες τῆς Κομοτηνῆς «Πρόοδος» καί «Πρωτα» τῆς 28.6.1940. Γενικότερη δημοσίευση γιά τήν παράσταση μέ ἀποσπάσματα προηγουμένων δημοσιευμάτων ἔγινε καί στήν ἐβδομαδιαία μυτιληναϊκή ἐπιθεώρηση «Ἐξέλιξις» τοῦ Δημ. Λεοντῆ στό φύλλο τῆς τῆς 15 Ἰουλίου 1940. Τά δύο σκίτσα τοῦ πίνακα εἶχαν δημοσιευθεῖ στό «Φῶς» τῆς Θεσσαλονίκης τῆς 27.6.1940 σταλμένα ἀπό τόν ἀνταποκριτή πού εἶχε τότε ἡ ἐφημερίδα αὐτή στήν Κομοτηνή, ὁ ὁποῖος τά εἶχε ζητήσει γιά εἰκονογράφιση τῆς ἀνταπόκρισής του ἀπό τόν συγ-

γραφέα, σκηνοθέτη και σκηνογράφο της «Χαρᾶς της Δουκινιώς». Ὁ ἐπάνω τίτλος εἶναι ἀπό τήν 1η σελίδα τῆς ἐφημερίδας τῆς Κομοτηνῆς «Πρόοδος», ἡ ὁποία δημοσίευσε τήν πιό λεπτομερειακή περιγραφή ἀναφέροντας ὅλους τούς συνεργάτες τῆς παράστασης καί τούς 85 ἐκτελεστές της.

Μ

Χάρτης τῆς περιοχῆς Κομοτηνῆς μέ τά χωριά Ἰασμος, Κόσμιο καί Γρατινή, στά ὁποία εἶχαν ὀργανωθεῖ καί ἀσκηθεῖ μέ τήν ἐπιμέλεια τοπικῶν παραγόντων ἰδιαίτεροι χορευτικοί ὄμιλοι, πού μεταφέρθηκαν μέ λεωφορεῖα καί ἐμφανίσθηκαν τή νύκτα τῆς 23ης Ἰουνίου 1940 στό Δημοτικό Στάδιο Κομοτηνῆς μαζί μέ τούς ἐρασιτέχνες τῶν βασικῶν ρόλων τοῦ θεατρικοῦ ἔργου «Ἡ χαρά τῆς Δουκινιώς» μέ συντονιστή τό συγγραφέα, σκηνοθέτη καί σκηνογράφο του Μίλτην Παρασκευαΐδην.

Ν

Τά 4 αὐτά σχέδια εἶναι κατά ἐπτά χρόνια μεταγενέστερα τῶν προηγουμένων καί εἰκονογραφοῦν τό γενικότερο θέμα πού παρουσιάζουν γιά τόν λαϊκό πολιτισμό τῶν Θρακῶν τά Ἀναστενάρια πού μέ τίς ἀναστατώσεις τῶν πολέμων καί διωγμῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἔχουν ἤδη μεταφυτευθεῖ ἀπό τούς πρόσφυγες τῆς ἀνατολικῆς καί τῆς βόρειας Θράκης καί στήν περιοχή τῆς Μακεδονίας. Τά σχέδια αὐτά φιλοτεχνήθηκαν ἀπό τό Μίλτη Παρασκευαΐδη κατά τήν παρακολούθηση τῶν τελετῶν τῶν Ἀναστεναρίων καί τῆς πυροβολίας ἀπό πρόσφυγες τῆς Θράκης στό μικρό ἀγροτικό χωριό τοῦ νομοῦ Δράμας Μαυρολεύκη, τήν 21η Μαΐου 1946, καί ἐπιδιώκουν νά δείξουν τήν ἔκφραση πού παίρνουν οἱ ἀναστεναρίσες, ὅταν καθίστανται ἱκανές γιά τήν πυροβολία. Ἀναφορά στά Ἀναστενάρια τῶν Θρακῶν γίνεται στήν 3η θεατρική εἰκόνα τῆς «Χαρᾶς τῆς Δουκινιώς», στίς σελίδες 467 καί 468 τοῦ 2ου τόμου τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» τοῦ 1981.

Ὁ συγγραφέας τῆς «Χαρᾶς τῆς Δουκινιώς» ἔχει ἀσχοληθεῖ μέ θρακικό θέμα καί σέ ἀγγλόγλωσση ἀνασκόπηση τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καί ἀνασκαφῶν, πού εἶχαν διεξαχθεῖ σέ ὅλη τήν Θράκη (καθώς καί στήν Μακεδονία) κατά τήν πρώτη πεντηκονταετία τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς βόρειας Ἑλλάδας, δηλαδή κατά τήν περίοδο 1912-1962. Ἡ ἀνασκόπηση αὕτη πού ἔχει δημοσιογραφικό χαρακτήρα, ἀφοῦ ἀπευθύνεται στό εὐρύτερο ἀναγνωστικό κοινό, δημοσιεύθηκε στόν 3ο τόμο τοῦ ξενόγλωσσου περιοδικοῦ τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν «Balkan Studies» μέ τόν

Θι καί 2

Φωτογραφίες χορευτικών όμίλων πού πάρθηκαν κατά τήν ήμερήσια γενική δοκιμή τής «Χαρᾶς τής Δουκινιῶς» στό Δημοτικό Στάδιο τής Κομοτηνῆς καί δημοσιεύθηκαν στήν ἀθηναϊκή ἐφημερίδα «Πρωτα» τής 28.6.1940 καί στήν ἐφημερίδα τής Θεσσαλονίκης «Μακεδονία» τής 27.6.1940. Καί στίς δύο φωτογραφίες χορεύουν νέες τής Γρατινῆς, πού είχαν συμμετάσχει στή 2η θεατρική εἰκόνα τής «Χαρᾶς τής Δουκινιῶς». Στήν πάνω φωτογραφία δεξιά φαίνονται καί νέες τοῦ χορευτικοῦ όμίλου τοῦ Ἰάσμου.

Ιι καί 2

Χορευτικοί όμιλοι τής Γρατινῆς (ἄνω) καί τοῦ Καβακλή βόρειας Θράκης σέ φωτογραφίες πού δημοσιεύθηκαν στήν ἀθηναϊκή ἐφημερίδα «Ἀκρόπολις» τής 28.6.1940 (ἄνω) καί στήν ἐφημερίδα τής Θεσσαλονίκης «Τό Φῶς» τής 27.6.1940. Οἱ νέες τής Γρατινῆς τής ἄνω φωτογραφίας φοροῦν τήν στολή τους πού ἔχουμε σχεδιάσει στόν πίνακα Ζ, ἐνῶ οἱ Καβακλιώτισσες τής κάτω φωτογραφίας φοροῦν τήν παραδοσιακή τους στολή πού ἔχουμε σχεδιάσει κάτω δεξιά στόν πίνακα Γ.

Κ

Ἡ πρωταγωνίστρια τής Θεατρικῆς παράστασης τής 23.6.1940 Μαρούλα Γούναρη στόν ρόλο τής Δουκινιῶς μέ παραδοσιακή στολή βυζαντινοῦ τύπου τοῦ χωριοῦ Κόσμιο κατά φωτογραφία πού εἶχε πάρει ὁ λέσβιος φωτογράφος τής Κομοτηνῆς κ. Βαρβαρέσος σέ μιάν ἀπό τίς δοκιμές τοῦ ἔργου.

Λ

Ἀποσπάσματα ἐπικαίρων δημοσιευμάτων ἐφημερίδων τής Κομοτηνῆς, τής Καβάλας, τής Θεσσαλονίκης καί τῶν Ἀθηνῶν μέ κρίσεις γιά τήν παράσταση τοῦ θεατρικοῦ ἔργου τοῦ Μίλτη Παρασκευαΐδη «Ἡ χαρά τής Δουκινιῶς». Οἱ λεπτομερέστερες περιγραφές τής παράστασης τής 23.6.1940 είχαν δημοσιευθεῖ στίς ἐβδομαδιαῖες ἐφημερίδες τής Κομοτηνῆς «Πρόοδος» καί «Πρωτα» τής 28.6.1940. Γενικότερη δημοσίευση γιά τήν παράσταση μέ ἀποσπάσματα προηγουμένων δημοσιευμάτων ἔγινε καί στήν ἐβδομαδιαία μυτιληναϊκή ἐπιθεώρηση «Ἐξέλιξις» τοῦ Δημ. Λεοντή στό φύλλο της τής 15 Ἰουλίου 1940. Τά δύο σκίτσα τοῦ πίνακα είχαν δημοσιευθεῖ στό «Φῶς» τής Θεσσαλονίκης τής 27.6.1940 σταλμένα ἀπό τόν ἀνταποκριτή πού εἶχε τότε ἡ ἐφημερίδα αὐτή στήν Κομοτηνή, ὁ ὁποῖος τά εἶχε ζητήσει γιά εἰκονογράφιση τής ἀνταπόκρισῆς του ἀπό τόν συγ-

γραφέα, σκηνοθέτη και σκηνογράφο της «Χαρᾶς τῆς Δουκινιῶς». Ὁ ἐπάνω τίτλος εἶναι ἀπό τὴν 1η σελίδα τῆς ἐφημερίδας τῆς Κομοτηνῆς «Πρόοδος», ἡ ὁποία δημοσίευσε τὴν πρὶν λεπτομερειακὴ περιγραφὴ ἀναφέροντας ὅλους τοὺς συνεργάτες τῆς παράστασης καὶ τοὺς 85 ἐκτελεστές της.

M

Χάρτης τῆς περιοχῆς Κομοτηνῆς μετὰ τὰ χωριά Ἰασμος, Κόσμιο καὶ Γρατινὴ, στὰ ὁποῖα εἶχαν ὀργανωθεῖ καὶ ἀσκηθεῖ μετὰ τὴν ἐπιμέλεια τοπικῶν παραγόντων ἰδιαίτεροι χορευτικοὶ ὄμιλοι, πού μεταφέρθηκαν μετὰ λεωφορεῖα καὶ ἐμφανίσθηκαν τὴ νύκτα τῆς 23ης Ἰουνίου 1940 στὸ Δημοτικὸ Στάδιο Κομοτηνῆς μαζί με τοὺς ἐρασιτέχνες τῶν βασικῶν ρόλων τοῦ θεατρικοῦ ἔργου «Ἡ χαρὰ τῆς Δουκινιῶς» μετὰ συντονιστὴ τὸ συγγραφέα, σκηνοθέτη καὶ σκηνογράφο τοῦ Μίλτην Παρασκευαΐδην.

N

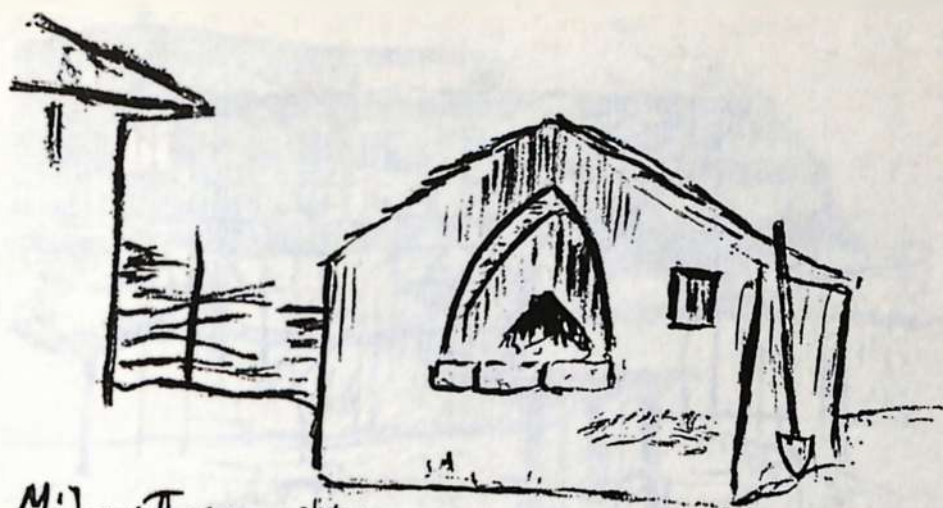
Τὰ 4 αὐτὰ σχέδια εἶναι κατὰ ἑπτὰ χρόνια μεταγενέστερα τῶν προηγουμένων καὶ εἰκονογραφοῦν τὸ γενικότερο θέμα πού παρουσιάζουν γιὰ τὸν λαϊκὸ πολιτισμὸ τῶν Θρακῶν τὰ Ἀναστενάρια πού μετὰ τίς ἀναστατώσεις τῶν πολέμων καὶ διωγμῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἔχουν ἤδη μεταφυτευθεῖ ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς βόρειας Θράκης καὶ στὴν περιοχή τῆς Μακεδονίας. Τὰ σχέδια αὐτὰ φιλοτεχνήθηκαν ἀπὸ τὸ Μίλτη Παρασκευαΐδη κατὰ τὴν παρακολούθηση τῶν τελετῶν τῶν Ἀναστεναρίων καὶ τῆς πυροβολίας ἀπὸ πρόσφυγες τῆς Θράκης στὸ μικρὸ ἀγροτικὸ χωριὸ τοῦ νομοῦ Δράμας Μαυρολεύκη, τὴν 21η Μαΐου 1946, καὶ ἐπιδιώκουν νὰ δείξουν τὴν ἔκφραση πού παίρνουν οἱ ἀναστεναρίσσεις, ὅταν καθίστανται ἱκανές γιὰ τὴν πυροβολία. Ἀναφορὰ στὰ Ἀναστενάρια τῶν Θρακῶν γίνεται στὴν 3η θεατρικὴ εἰκόνα τῆς «Χαρᾶς τῆς Δουκινιῶς», στίς σελίδες 467 καὶ 468 τοῦ 2ου τόμου τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» τοῦ 1981.

Ὁ συγγραφέας τῆς «Χαρᾶς τῆς Δουκινιῶς» ἔχει ἀσχοληθεῖ μετὰ θρακικὸ θέμα καὶ σὲ ἀγγλόγλωσση ἀνασκόπηση τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνασκαφῶν, πού εἶχαν διεξαχθεῖ σὲ ὅλη τὴν Θράκη (καθὼς καὶ στὴν Μακεδονία) κατὰ τὴν πρώτη πεντηκονταετία τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς βόρειας Ἑλλάδας, δηλαδή κατὰ τὴν περίοδο 1912-1962. Ἡ ἀνασκόπηση αὕτη πού ἔχει δημοσιογραφικὸ χαρακτήρα, ἀφοῦ ἀπευθύνεται στὸ εὐρύτερο ἀναγνωστικὸ κοινό, δημοσιεύθηκε στὸν 3ο τόμο τοῦ ξενόγλωσσου περιοδικοῦ τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν «Balkan Studies» μετὰ τὸν

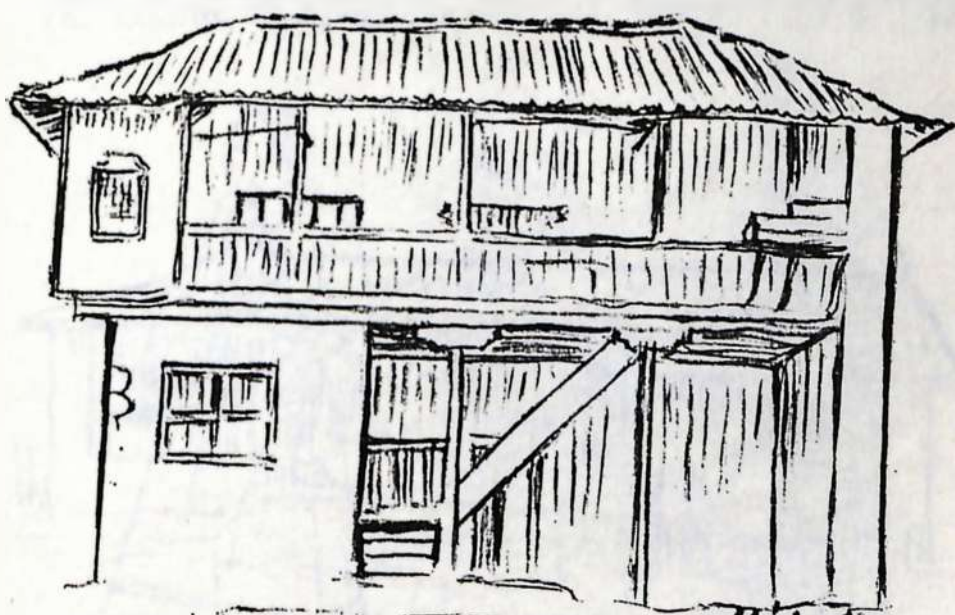
τίτλο «Archaeological research in Greek Macedonia and Thrace, 1912-1962» (σελ. 443-458) και μέ τή σχετική φωτογραφική εικόνογράφηση κυκλοφόρησε καί σέ ιδιαίτερο άνάτυπο κατά τόν πανηγυρισμό τής συμπλήρωσης μισοῦ αἰώνα από τήν άπελευθέρωση τής Θράκης καί τής Μακεδονίας τό 1962.

Όπως έχει άναγραφεί στίς σελίδες 459 καί 474 τοῦ 2ου τόμου τής «Θρακικῆς Ἑπετηρίδας», τό θεατρικό κείμενο «Ἡ χαρά τής Δουκινιώδς» τοῦ λésβιου Μίλη Παρασκευαΐδη άποδόθηκε στοῦ παλαιότερου γλωσσικό ιδίωμα τής Κομοτηνῆς μέ τή συνεργασία τοῦ πρώην δημάρχου Κομοτηνῆς Σοφοκλῆ Κομνηνοῦ καί τοῦ Κομοτηναίου εκπαιδευτικοῦ Κώστα Ἀγγελίδη. Ἡ τριπλή αὐτή συνεργασία εἶχε γίνει δυνατή, γιατί ἡ διάλεκτος τής νήσου Λέσβου τῶν προπολεμικῶν χρόνων ἀνήκει στόν κύκλο τῶν γλωσσικῶν ιδιωμάτων τής βόρειας Ἑλλάδας, πού περιλαμβάνει καί τήν Θράκη.

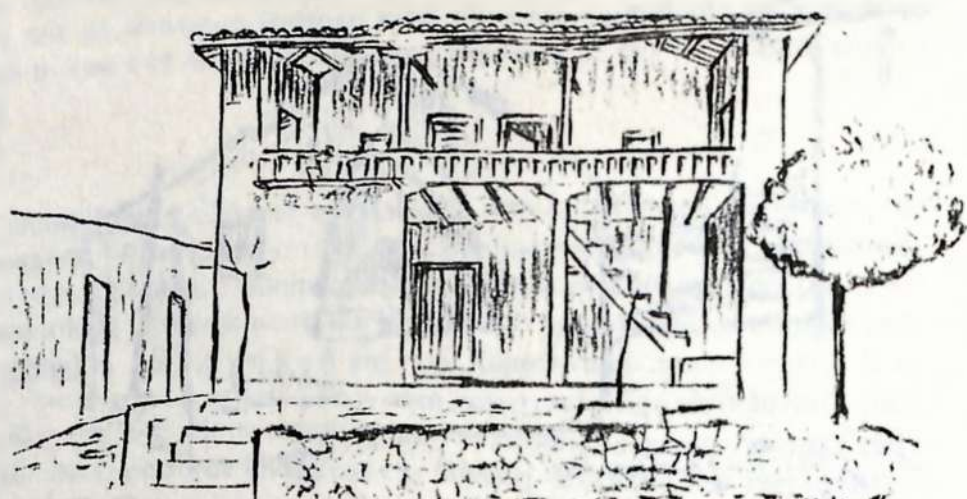
Γενική βιβλιογραφία γιά τά γλωσσικά ιδιώματα τῶν Θρακῶν βρίσκει ὁ ἀναγνώστης στοῦ ὑποδειγματικό σύγγραμμα τοῦ γερμανοαυστριακοῦ γλωσσολόγου, καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου τής Βιέννης, Πάουλ Κρέτσεμερ πού ἐκδόθηκε τό 1905 από τήν αὐτοκρατορική Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν τής Βιέννης μέ τόν τίτλο «Ἡ σημερινή λεσβιακή διάλεκτος σέ σύγκριση μέ τά ἄλλα βορειοελληνικά ιδιώματα» (Paul Kretschmer «Der heutige lesbische Dialekt verglichen mit den übrigen nordgriechischen Mundarten»). Τό σύγγραμμα τοῦ κορυφαίου γλωσσολόγου τής Βιέννης Πάουλ Κρέτσεμερ (1866-1956) έχει ἐκδοθεῖ σάν ιδιαίτερος τόμος τής ἐκδοτικῆς σειρᾶς τής Ἀκαδημίας τής Βιέννης «Schriften der Balkan kommission -Linguistische Abteilung». Ὁ Κρέτσεμερ εἶχε ἐρευνήσει ἐπιτόπια τά γλωσσικά ιδιώματα τής νήσου Λέσβου από τόν Αὔγουστο τοῦ 1901 ἕως τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1902 καί εἶχε βοηθηθεῖ στήν ἐρευνά του τότε καί από τόν Σχολάρχη Μανταμάδου καί Σκαμνιάς Σπυρίδωνα Ἀναγνώστου, (1862-1916) πού ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ λογοτέχνη Στράτη Μυριβήλη, μέ μεγάλη πνευματική ἀκτινοβολία. Τό 1903 πῆρε πρῶτο βραβεῖο σέ διαγωνισμό τής Γλωσ. Ἑταιρείας Ἀθηνῶν, μέ εἰσήγηση Γ.Ν. Χατζηδάκι, γιά τήν «Σύλλογή λαογραφικῶν περὶ Λέσβου πραγματειῶν» μέ γραμματική καί γλωσσάρι τοῦ λεσβιακοῦ ιδιώματος, πού ἐκδόθηκε τήν ἴδια χρονιά μέ τόν γενικό τίτλο «Λεσβιακά» σέ βιβλίο 290 σελίδων. Τό πολύτιμο αὐτό βιβλίο τοῦ Σπυρίδωνος Ἀναγνώστου ἐπανεκδόθηκε φωτοτυπημένο τό 1972 μέ δαπάνες καί πρόλογο τοῦ λαογράφου τής Λέσβου Κώστα Τσέλεκα καί μέ εἰσαγωγή 10 σελίδων τοῦ Γ. Βαλέτα από τίς ἐκδόσεις «Πηγῆς» τής Ἀθήνας.

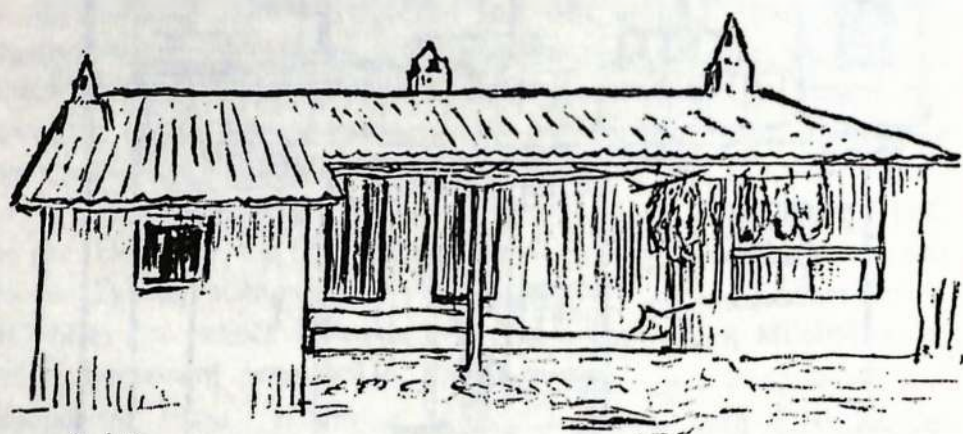
Μιλτης Παρασκευιδης
1940. Φούρνος στην Γρατινή του νομού Ροδόπης

1940 Παρεδριστικό δρακικό σπίτι
στη περιοχή του νομού Ροδόπης

Παραδοτικό θρακικό σπίτι τῶ νοβο Ροδῶν. 1940. Μίλτης, Παρασκευίδης

ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΣΠΙΤΙ ΤΗΣ ΓΡΑΤΙΝΗΣ
νοβο Ροδῶν 1940

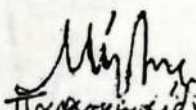

Μακέττα για την σκηνογραφία των τριών πρώτων θεατρικών εικόνων
της «Χάρας της Δουκινίως». Κομοτηνή 23 6 1940

1940

 Παπακωνσταντίνου
 Αγρότης, νέος και σπίτι της Γρατικής Θράκης

Μητσης
παράκληση
1940

Γρατινή Ροδόνης

Ο λύρατζης Γ. Γεωργίου, ο οποίος
παίζει και τραγουδάει παλαιά θρα-
κικά τραγούδια.
(Σείσο του κ. Μ. Παρασκευάδη)

Εφημέριο Φλέβης
Θεσσαλονίκης
26.6.1940

Μητσης
Τράπεζα
1940
Η πρωταγωνίστρια
της παράστασης της 26.6.1940
Απόλαυση Γεωργίου
στην Κωνσταντινούπολη
στον Κόσμο.

E

Σκίτσα από μεταμεσσηνικό χορό Κυριακής στη Γρατινή νομού Ροδόπης

Εφ. Αθηνών 28.6.1940
Η ΠΡΩΪΑ

Η ΠΡΩΪΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΕΡΙΣΤΗ 27
ΙΟΥΝΙΟΥ 1940
"ΑΡΧΗ ΜΕΛΕΤΗΣ 1939
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΗ"

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
Η ΠΡΩΤΗ ΠΡΩΪΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΕΝΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

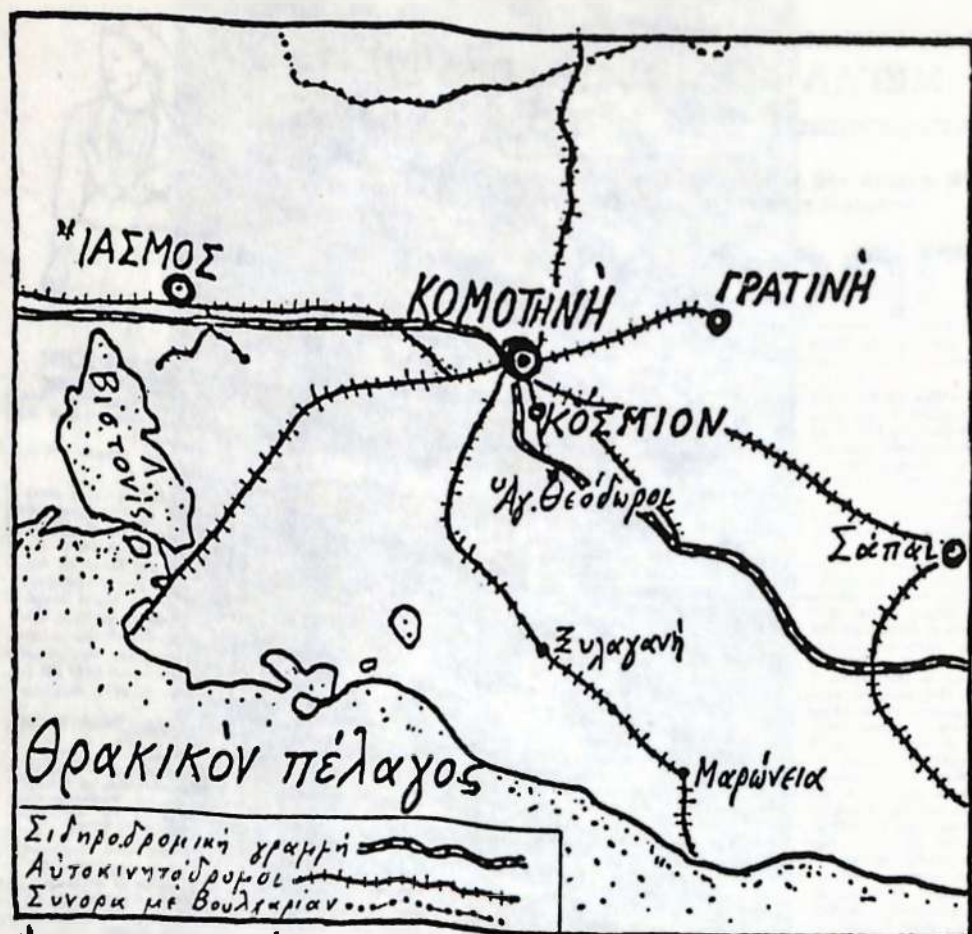
Ἡ λαογραφία ἐπὶ σκηνῆς

Ἀπὸ τὴν λαογραφικὴν παράστασιν, ἡ ὁποία διω-
ργανώθη εἰς τὸ θέατρον τῆς Κομοτινῆς τὴν παρελ-
θούσαν Κυριακὴν μὲ ὁμίλους ἀπὸ διάφορα χωρία
τῆς Θράκης. Εἰς τὴν ἀνωτέρω φωτογραφίαν ὁ ὁ-
μιλος Γρατινῆς (Φωτο - Παπαζέκου).

Ίασμος Κόσμιον και Γρατινή: χωριά
στά οποία δεν είχαν γίνει το 1922 εγκαταστάσεις
προσφύγων από την Μικρά Ασία. —

Αναστενάρια των Θρακών

ΚΑΛΛ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗ—ΜΟΥΣΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1913

(¹Ανέκδοτα έγγραφα Χ. Βαμβακά, ¹Ι. Δραγούμη, Ε. Κανελλοπούλου, ¹Α. Χαλκιοπούλου).

Ο Ιούλιος του 1913 ήταν ένας έλπιδοφόρος μήνας για τους Έλληνες της Δυτικής Θράκης. Επιτέλους ανέπνεαν ελεύθεροι μετά τη βουλγαρική υποχώρηση και τη νικηφόρο προέλαση των ελληνικών δυνάμεων στο Β' Βαλκανικό πόλεμο. Η ανεξαρτησία όμως ήταν δυστυχώς πρόσκαιρη. Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου, παρά τις προσπάθειες της Ελληνικής Κυβερνήσεως, καθόρισε τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα στην κορυφογραμμή Μπέλες και τη γραμμή των εκβολών του ποταμού Νέστου.

Η μελέτη αυτή σκοπό έχει να ρίξει φως σε όρισμένες προσπάθειες που έγιναν από Έλληνες διπλωμάτες, οι οποίοι αγωνίσθηκαν για τα δίκαια αίτήματα του Ελληνισμού.

Με την ευκαιρία επισημαίνεται ότι το πληθυσμιακό δυναμικό στον τουρκοκρατούμενο Βορειοελλαδικό χώρο ιδιαίτερα ενδιέφερε τις εκάστοτε Ελληνικές Κυβερνήσεις, γι' αυτό ζητούσαν από τους διπλωματικούς εκπροσώπους σχετικές εκθέσεις.

Ο Αθανάσιος Χαλκιόπουλος, υποπρόξενος στην Ξάνθη (1910) και στο Δεδέαγατς (Αλεξανδρούπολη) (1910—16), με μεγάλη εθνική δράση, δίνει σημαντικές πληροφορίες για την πληθυσμιακή κατάσταση στη Θράκη (Βιλαέτι Αδριανουπόλεως) πριν από τον Α' Βαλκανικό Πόλεμο:¹

«Τό Βιλαέτιον της Αδριανουπόλεως συγκείμενον εκ των Σατζακίων Αδριανουπόλεως, 40 Εκκλησιών, Ραιδεστοῦ, Δεδέαγατς, Καλλιπόλεως, καί Γκιουμουλτζίνης καί ἔχον ἑκτασιν 42.500 τετρ. χιλ. ἦτο εκ τῶν μᾶλλον σημαινόντων Βιλαετίων της Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ὑπό ἔποψιν ἐκτάσεως, πληθυσμοῦ καί παραγωγῆς.

Ἡ ἐπίσημος Τουρκικὴ ἀπογραφὴ τοῦ 1906 ἀναβιβάζει τὸν πληθυσμὸν τοῦ Βιλαετίου εἰς 1.160.338 κατοίκων. Ὁ πληθυσμὸς οὗτος κατανέμεται

Βραχυγραφίες: Α.Υ.Ε.: Ἀρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν. Φακ.: Φάκελος. Σημείωση: Στὰ κείμενα πού εἶναι μέσα σέ εἰσαγωγικά τηρεῖται ἡ ὀρθογραφία τους, ἐκτός ἀπὸ τὴ βαρεῖα.

1. Ἀρχεῖο Ἀθην. Χαλκιοπούλου

μεταξύ Μουσουλμάνων, Ἑλλήνων, Βουλγάρων, οἵτινες ἀποτελοῦσι καί τὰ τρία σπουδαιότερα στοιχεῖα ὑπὸ ἐθνολογικὴ ἐποψιν, ὀλίγων χιλιάδων Ἰουδαίων κατοικούντων ἐν ταῖς κυριωτέραις πόλεσι τοῦ Νομοῦ, πρωτίστως δ' ἐν τῇ πρωτεύουσῃ αὐτοῦ τῇ Ἀδριανουπόλει καί ὀλίγων χιλιάδων Ἀρμενίων, ὧν ἡ πολυπληθεστέρα μερίς κατοικεῖ ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Ραιδεστοῦ (13 χιλ.) καί τῆς Ἀδριανουπόλεως (5 χιλ.). Ὑπάρχουσιν ἐπίσης καί τινες χιλιάδες, 3—4, Ἀθιγγάνων ἐγκατεσπαρμένων εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ Νομοῦ εἴτε μονίμως ἐν ταῖς πόλεσιν εἴτε ὡς κινούμενος πληθυσμός.

Ἡ κατὰ Σαντζάκια καί κατ' ἐθνικότητος ἐπίσημος Τουρκικὴ στατιστικὴ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Νομοῦ, ἣτις ὑποβιβάζει κατὰ πολὺ τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τοῦ Βιλαετίου Ἀδριανουπόλεως ἀνερχόμενον πραγματικῶς εἰς 460 χιλιάδας ψυχῶν, ἐξογκοῦσα ἅφ' ἑτέρου τὸν Μουσουλμάνων μὴ ὑπερβαίνοντα τὰς 500 χιλιάδας, ἔχει ὡς ἑξῆς:

Σαντζάκια	Τούρκοι Ἕλληνες Βούλγαροι Ἀρμένιοι Ἰουδαῖοι				
Ἀδριανουπόλεως	173.135	103.082	37.360	4.898	8.733
40 Ἐκκλησιῶν	78.519	70.169	29.285	165	1.799
Ραιδεστοῦ	76.158	53.427	5.850	14.041	2.654
Δεδεαγάτς	44.728	27.573	16.923	456	333
Γκιουμουλτζίνης	239.909	21.535	28.614	493	1.290
Καλλιπόλεως	34.506	73.948	1.917	1.172	2.348
	646.955	349.734	119.949	21.225	17.157

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀριθμῶν καταδεῖκνυται ὁποῖον ὄγκον ἐθνικὸν παρουσιάζει ὁ Ἑλληνισμός ἐν τῷ Βιλαετίῳ Ἀδριανουπόλεως, τόσον ἐν ταῖς πόλεσιν ὅσον καί ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ, ὅπου ὁλόκληρος σχεδὸν ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμός πλὴν ὀλίγων χιλιάδων Βουλγαροφόνων ἔχει ὡς μητρικὴν γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικὴν. Ἐξ ἄλλου αἱ σπουδαιότεραι τῶν πόλεων τοῦ Νομοῦ ὡς ἡ Ἀδριανούπολις, αἱ Σαράντα Ἐκκλησίαι, ἡ Ξάνθη, τὸ Δεδεαγάτς, τὸ Σουφλίον, ἡ Κεσσάνη, ἡ Ραιδεστός, ἡ Καλλιπόλις καί αἱ λοιπαὶ ἐπὶ τῆς Προποντίδος πόλεις, τὸ Διδυμότειχον, ἡ Αἶνος, τὸ Ὀρτάκιοι, τὸ Οὐζοῦν Κιπροῦ (Μακρά Γέφυρα), ἡ Γκιουμουλτζίνα κ.λπ. κατοικοῦνται ὑπὸ πυκνοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελοῦσαι ἀκμαζούσας κοινότητος, διακρινόμενας ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις πασῶν τῶν λοιπῶν ἐθνικοτήτων, κατέχουσαι τὰ σκῆπτρα τοῦ ἐμπορίου, τῆς Βιομηχανίας καί τῶν ἐπιστημῶν καί ἀποτελοῦσαι τὸν πολιτισμὸν οὕτως εἰπεῖν τῶν πόλεων, αἵτινες ὡς ἐκ τῆς ἀριθμητικῆς καί ὡς ἐκ τῆς κοινωνικῆς ὑπεροχῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Στοιχείου ἔχουσιν Ἑλληνικὴν χροιάν.

Στή χρονική περίοδο, πού ἀφορᾶ τό πόνημα αὐτό, οἱ Μεγάλες Εὐρωπαϊκές Δυνάμεις εἶχαν ἐντείνει τίς διπλωματικές δραστηριότητές τους. Καθεμίᾳ γιά λογαριασμό της προσπαθοῦσε νά διευρύνει τίς ζώνες ἐπιρροῆς της. Τό Φεβρουάριο τοῦ 1912 Ῥώσος ἀπεσταλμένος στό Βελιγράδι, προβλέποντας μέ τό διαμελισμό τῆς Τουρκίας τήν ἀύξηση τοῦ ρωσικοῦ γοήτρου στό Βόσπορο, ἐπέτυχε νά συνεργασθοῦν τά χριστιανικά κράτη τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου γιά τό σκοπό αὐτό. Πρῶτο τό Μαυροβούνιο κήρυξε τόν πόλεμο κατά τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους (30.9/13.10.1912), ἀκολούθησαν Ἕλληνες, Σέρβοι καί Βούλγαροι (4/17.10.1912.). Οἱ σύμμαχοι προχωροῦσαν ἀκάθεκτοι. Πρώτη ἡ Βουλγαρία ὑπέγραψε ἀνακωχή μέ τήν Τουρκία στίς 6/19.11.1912, μετά τό Μαυροβούνιο καί ἡ Σερβία στίς 30.11/13.12.1912. Ἡ Ἑλλάς μόνη συνέχισε τόν πόλεμο κατά τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐνῶ συμμετεῖχε στή Συνδιάσκεψη τῆς εἰρήνης στό Λονδίνο, πού δέν προχωροῦσε γιατί οἱ σύμμαχοι ζητοῦσαν τή γραμμή Ραιδεστοῦ—Μαύρης Θαλάσσης. Τέλος ὑπογράφηκε ἡ Συνθήκη στίς 30.5.1913 καί ἡ Τουρκία ἀποδέχθηκε τή γραμμή Αἶνου—Μηδείας.

Ἐπειδὴ ἡ Βουλγαρία ὑποπετεύθηκε τοὺς πρώην συμμάχους της, τοὺς αἰφνιδίασε μέ ἐπίθεση στίς 17/30.6.1913. Τότε βρῆκε εὐκαιρία ἡ Τουρκία καί ἀνακατέλαβε τήν Ἀδριανούπολη. Ἡ Ρουμανία κήρυξε κι αὐτή τόν πόλεμο κατά τῆς Βουλγαρίας (27/6.10.1913) ἐπιθυμώντας νά καταλάβει τή Ν. Δοβρουτσά. Οἱ Βούλγαροι στὸν ἐλληνικό τομέα εἶχαν συνεχεῖς ἀποτυχίες. Ἐγκατέλειψαν τό Δεδέαγατς (σημ. Ἀλεξανδρούπολη) στίς 13.7.1913. Τό ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας κατέπλευσε ὁ ἐλληνικός στόλος. Ἀγῆματα πεζοναυτῶν κατέλαβαν τίς Φέρρες καί τήν Κορνεοφωλιά. Ἑλληνικός στρατός κατέλαβε στίς 13/26.7.1913 τήν Ξάνθη καί στίς 16/29.7.1913 τήν Κομοτηνὴ. Τέλος οἱ Βούλγαροι, νικημένοι ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τους, ὑπέγραψαν ἀνακωχή. Ἡ διάσκεψη τοῦ Βουκουρεστίου ἄρχισε στίς 17/30.7.1913. Ἡ διαμάχη ἐντοπίσθηκε στή διέξοδο τῆς Βουλγαρίας στό Αἶγαῖο κυρίως. Αὐστριακοί καί Ῥώσοι ὑποστήριζαν τοὺς Βουλγάρους. Ἀγγλοι καί Ἰταλοί παρέμεναν οὐδέτεροι. Ἡ Γαλλία ἐπιθυμοῦσε νά εἰρηνεύσει ἡ εὐφλεκτὴ αὐτὴ περιοχή τῆς Μεσογείου. Ἡ Γερμανία, ἂν καί φιλότουρκη, ὑποστήριξε ἐλληνικά αἰτήματα, γιά νά δείξει σκληρότητα στή Βουλγαρία, πού ἐμφανιζόταν πάλι σάν δορυφόρος τῆς Ρωσίας καί νά κερδίσει τή συμπάθεια τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, προστατεύοντάς τον ἀπὸ τοὺς Σλάβους.

Στὴν τόσο σημαντικὴ αὐτὴ καμπὴ τῆς ἱστορικῆς μας πορείας ἀναπτύχθηκε, παράλληλα μέ τὴ στρατιωτικὴ, ἐντονη διπλωματικὴ δραστηριότητα. Ἐχουν διασωθεῖ ἔγγραφα πού μαρτυροῦν τοὺς σκληροὺς ἀγῶνες γιά τὴν υπεράσπιση τῶν ἐθνικῶν δικαίων μας.

Στὴν κρίσιμη αὐτὴ ἐποχὴ ὁ Χαρίσιος Βαμβακᾶς ἀνέλαβε τό δύσκολο ἔργο νά προσελκύσει τό ἐνδιαφέρον γιά τὴν ἐλληνικὴ θέση πολιτικῶν καί

πνευματικῶν παραγόντων τῶν Μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ὅπως τοῦ Γερμανοῦ ἱστορικοῦ M. HARDEN κ.ἄ., καί νά δια φωτίσει τό Εὐρωπαϊκό κοινό μέ πειστική καί βασισμένη σέ ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα ἀρθογραφία στίς μεγάλης κυκλοφορίας ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς.

Ἀκολουθοῦν χαρακτηριστικές ἐπιστολές ἀπό τήν ἀλληλογραφία του μέ τό φίλο του Ἰῶνα Δραγούμη, ἐθνικό ἀγωνιστή, ὀξυδερκή διπλωμάτη καί ξεχωριστό πνευματικό ἄνδρα:

9 Μαρτίου 1913

Φίλε Κύριε Βαμβακά

Σᾶς στέλνω ἓνα γράμμα πού περιέχει μερικά ἐπιχειρήματα χρήσιμα. Τό ἔγραψε ἀξιωματικός τοῦ Ἐπιτελείου.

Φιλικώτατα

Ἰ. Δραγούμης

6 Ἀπριλίου 1913

Ἀγαπητέ Κύριε Βαμβακά

Σᾶς στέλνω ἐσωκλειστώσ ἐπιταγή 3989 φράγκων γιατί πιστωτική ἐπιστολή δέν ἔδιδαν στήν τράπεζα Ἀνατολῆς. Τό πρωτόκολλο τῶν Βουλγάρων καί Ἑλλήνων βουλευτῶν δέν ξέρω τί ἔγινε κατά τήν ἀπουσία μου ἀπό τό Ὑπουργεῖο μά γράφω τοῦ Κανελλοπούλου νά σᾶς στείλει ἓνα ἀντίγραφο. Ὅσο γιά τή συμφωνία μας μέ τοὺς φιλελευθέρους αὐτή δέν ἔγινε ἐγγράφως ἀλλά προφορικῶς ἐπομένως δέν ὑπάρχει πρωτόκολλο.

Θά σᾶς γράψω προσεχῶς περισσότερα.

Φιλικώτατα

Ἰ. Δραγούμης

22 Μαΐου 1913

Φίλε κ. Βαμβακά

Ἔλαβα ὅλα τά γράμματα καί τίς ἐφημερίδες πού μοῦ στείλατε. Καλό εἶναι τό γράμμα σας στόν Μπέρτολδ. Ἔπρεπε ὅμως νά ἐπιμείνετε περισσότερο στό ὅτι ἡ μοιρασιά πρέπει νά γίνει μέ βάση τό δόγμα τῶν ἐθνικοτήτων. Ἐπίσης ἔπρεπε νά πείτε πῶς συμφέρον ὄλων (δηλ. Τούρκων, Ἑλλήνων καί Αὐστριακῶν καί Γερμανῶν) εἶναι νά γίνει ἡ Θράκη αὐτόνομος πάλι γιά λόγους δόγματος ἐθνότητων.

Ἄν μπορέσετε ἀρχίστε νά ὁμιλεῖτε καί νά γράφετε γιά τήν αὐτονομία τῆς Θράκης, ὅπως ἔγινε αὐτονομία τῆς Ἀλβανίας.

Δέν ξέρω πού θά εἶναι ἀνάγκη νά πᾶτε ἀργότερα, ἀλλά καθὼς σᾶς ἔγραψα καί πρό μηνῶν πρέπει νά πᾶτε στό Βερολίνο γιά καμιά 15αριά μέρες. Λοιπόν κάμετέ το.

Ἐχετε χαιρετίσματα ἀπὸ τὸ Θανάση. Ἐδιάβασε ὅλα τὰ γράμματά σας.

Φιλικώτατα

Ἰ. Δραγούμης

Ἀθήνα 19 Αὐγούστου 1913

Φίλε κ. Βαμβακά,

Τὸ γράμμα σας τῶν 9 Αὐγούστου ἀπὸ τὸ Παρίσι τὸ ἔλαβα ὅπως καὶ τὸ τελευταῖο τῶν 22 ἀπὸ τὴ Λόντρα. Ἐκεῖ νὰ ζητήσετε νὰ ἰδῇτε τὸν κ. Δ. Πετροκόκκινο (ρωτήστε στὴν Πρεσβεία νὰ σᾶς ποῦν ποῦ κατοικεῖ). Μπορεῖ νὰ σᾶς βοηθήσει μὲ τίς γνωριμίες ποῦ ἔχει μὲ τὸ AEGEAN ISLANDS COMMITTEE, ποῦ δὲν εἶναι μόνο γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὰ Ἑλληνικά δίκαια μόνο στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου παρὰ καὶ γιὰ κάθε ἑλληνικὴ ὑπόθεση ἐνδιαφέρεται.

Δὲν ἐμποδίζει τίποτε νὰ πᾶτε καὶ στὴ Ρώμη. Μόνο τὸ χρηματικὸ ζήτημα εἶναι. Ἀλλὰ ἂν τὰ καταφέρετε μὲ τίς 3.000 δραχμές ποῦ θὰ σᾶς στείλω αὔριο νὰ μείνετε ἀκόμα στὴ Λόντρα καμμιά δεκαριά μέρες καὶ νὰ μείνετε καὶ ἄλλες δέκα πέντε μέρες στὴ Ρώμη, τότε πηγαίνετε. Καὶ ἔτσι ἀφήνομε ἔξω μόνο τὴν Πετρούπολη. Καμμιά ἄλλη φορὰ θὰ γίνει καὶ ἐκεῖνο. Ἴσως χρειαστεῖ νὰ ξαναπᾶτε στὴ Λόντρα τὸ Νοέμβριο γιὰ τὸ Ἑπειρωτικὸ ζήτημα. Τότε θὰ συνέλθει πάλι ἡ συνδιάσκεψη καὶ θὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ διαφωτισθοῦν ἄρκετοὶ ἄνθρωποι.

Κουνήστε ὅσο μπορεῖτε ἐκτός τοῦ Θρακικοῦ καὶ τὸ Ἑπειρωτικὸ ζήτημα. Εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ καταλάβουν ὅλοι πὼς κανένας Ἕλλην δὲν στέργει νὰ ὑπαχθῇ σ' ἓνα μουσουλμανικὸ κράτος καὶ σὲ μιά φυλὴ ποῦ εἶναι κατώτερη στὸν πολιτισμὸ ἀπὸ τὴ δική μας.

Μὲ τί δικαίωμα θὰ πεῖ ἡ Εὐρώπη στοὺς Ἕλληνες τῆς Ἠπείρου: «Γενῆτε Ἀλβανοί». Δὲν πᾶει κανεὶς νὰ πεῖ κανενὸς Ἀγγλοῦ νὰ γίνεи Γερμανός; Πὼς θὰ τὸν ὑποδεχθῇ αὐτὸν τὸν κύριο ὁ Ἀγγλὸς αὐτός; Μὲ παραστατικές εἰκόνες κάνετε ἄρκετὴ ἐντύπωση στοὺς Ἀγγλοὺς. Βέβαια ὁμως ἐπιβάλλονται καὶ τὰ λογικά ἐπιχειρήματα καὶ οἱ συλλογισμοί.

Ἐλάβατε τὸ χαρτί τῶν Πατριαρχείων γιὰ τὴ Θράκη;

Κυτάξτε νὰ βάλετε φυτίλια στοὺς Ἀγγλοὺς καὶ γιὰ τὸ Ἅγιον Ὅρος. Πέστε τους πὼς ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τῶν Ρώσων εἶναι νὰ κάμουν λιμένα πολεμικὸν στὸν λιμένα τῆς Δάφνης στὸ Ἅγιον Ὅρος. Καὶ αὐτὸ δὲν πιστεύω νὰ συμφέρει στὴν Ἀγγλία. Γι' αὐτὸ ἡ κυριαρχία τοῦ Ἀγίου Ὁρους πρέπει νὰ μείνει γιὰ πάντα στὴν Ἑλλάδα καὶ μόνο.

Ὡστε κοντολογίς ἅμα λάβετε τὰ χρήματα μένετε ἀκόμα στὴ Λόντρα καὶ ἀπὸ κεῖ πᾶτε στὴ Ρώμη.

Φιλικώτατα

Ἰ. Δ.

Μ' ευχαρίστησι έλαβα τό γράμμα σας από 19 λήξαντος, ώς και τήν έπιτα-
γήν των 120 λιρών από τόν κ. Σαμιωτάκη. Ήρχισα νά μένω ευχαριστημέ-
νος από τήν έδω γενομένην εργασίαν. Είναι δέκα μέρες τώρα, μοί φαίνεται
σαν νά άλλαξεν ό 'Αγγλικός τύπος· αυτό μ' έλεγε χθές και ό κ. Γεννάδιος²
δπως μοί τό είπαν και άλλοι· τό γεγονός είναι ότι άρχισε νά χάνη τόν ζήλον
του υπέρ των Βουλγάρων. Παρατηρώ δέ τώρα ότι ήρχισαν μέ μίαν
διαφορετικήν προθυμίαν νά δέχωνται τά άρθρά μου. Σας στέλλω τά τρία
τελευταίως δημοσιευθέντα, εξ ών ή προς τόν 'Αγγλον άκαδημαϊκόν
άπάντησίς μου πιστεύω νά σας άρέση ιδιαιτέρως, διότι έχει κάτι τι άλλο
από τά κοινά επιχειρήματα. Αύτός εις άνασκευήν του προηγουμένου
άρθρου μου είχε δημοσιεύσει όλας τάς επιστολάς των 'Ελλήνων στρατιω-
τών, πού έγραψαν δήθεν πώς έκαναν σφαγάς και του άπαντώ εις όλα τά
σημεία. Τό νόστιμον είναι ότι ως τώρα πληροφοροῦμαι ζητεί νά μέ
γνωρίσει και θά συναντηθώμεν. Πιστεύω νά γίνη ότι έγινε εις τό Βερολίνον
μέ τόν HARDEN. Μέ τούς άρχισυντάκτας των κυριωτέρων έφημερίδων
έσχον επανειλημμένας μακράς συνεντεύξεις, ιδίως μέ τόν του TIMES, πού
είναι διαβολισμένος 'Εβραϊός χρηματίσας πρό έτών άνταποκριτής στην
Πόλι. Τά κύρια θέματα είναι τό 'Ηπειρωτικόν και τό Θρακικόν· μοί
φαίνεται δέ πώς ήρχισαν νά καταλαβαίνουν και νά χωνεύουν τάς ιδέας μας.
'Επίσης ήρχισαν νά έννοούν και τό του 'Αγίου Όρους. 'Η προσπάθειά
μου προπαντός τείνει εις τό νά μεταγγισθώσι καλά φρονήματα εις τάς
διευθύνσεις των έφημερίδων και των περιοδικών. Κάμνω ότι χρειάζεται διά
τήν άγγλικήν ιδιοσυγκρασίαν και mentalité. Τό Σάββατο έσπέρας προσφέ-
ρω ένα τραπέζι, όπου θά παρευρεθώσι οι Editors των Τάϊمز, Βεστμίνστερ,
Morning Post, Review of Review και άλλοι τοιοῦτοι, θά γίνη ένα είδος
conférence και μέ ένα 'Εγγλέζικο λογίδριον· όλοι οι προσκληθέντες
εδέχθησαν μέ ευχαρίστησι· θά είναι καμμιά δεκαπενταριά couverts. Αύτά
χρειάζονται στην 'Αγγλία. Έλαβον επιστολάς από 'Αγγλους διά τά
δημοσιευθέντα μου ενδιαφερούσας, των Upward και του O'connor
ένθουσιώδεις. 'Ο τελευταίος αύριο επιστρέφει από τό Vichy και μοί
υπεσχέθη, μέ τό γράμμα, πλήρη του υποστήριξιν του έργου. 'Ο Dillon δέν
λείπει από του νά μέ εισάγη εις διαφόρους και από τό Vichy ακόμη όπου
βρίσκεται επί του παρόντος, μέ γράμματα. Τόν κ. Πετροκόκκινον επίσης
είδον, ήλθεν επί τούτω από Folkestone. Μοί φαίνεται πώς θα γίνη καλή
δουλειά. 'Αλλ' οι 'Αγγλοι πηγαίνουν σιγανά-σιγανά και δι' αυτό

2. Πρεσβευτής της 'Ελλάδος στό Λονδίνο

χρειάζεται επιμονή. Σκέπτομαι πώς θά χρειασθῇ νά παρατείνω ἀκόμη τήν διαμονή μου ἐδῶ διά δύο-τρεις ἐβδομάδας διά νά περιμένω καί τόν *Gray* καί νά μή λείψω ὅταν θά ἔλθουν ἐδῶ οἱ Βούλγαροι ἀπό τήν Πετρούπολιν, πού ξεφωνίζουν γιά τήν Μακεδονική αὐτονομία. Θά τά καταφέρω μέ τά χρήματα πού μοῦ στείλατε, ὅπως μπορέσω καί θά τά κανονίσω οὕτως ὥστε νά μπορέσω. Δέν μ' ἀρέσει τώρα νά τήν ἀφήσω τήν ἐργασία ὅπως ἤρχισε στή μέση. Οἱ Ἀγγλοι πού γνώρισά μ' ἐνθαρρύνουν καί μέ συνιστοῦν νά παρατείνω τήν διαμονή μου. Βλέπω δέ ὅτι ὡς τόν Νοέμβριο δέν μᾶς μένουν ἀπό τώρα παρά καμμιά σαρανταριά μέρες καί ἂν εἶναι γιά νά ξαναγυρίσω τόν Νοέμβριο εἶναι καλλίτερον νά γίνῃ σκέψις ἀπό τώρα, διότι τά ἐξοδα πού θά χρειασθοῦν γιά τόν πηγαινοερχομό θ' ἀρκέσουν γιά μιὰ παράτασι *τοῦ ταξιδιοῦ μ' ἓνα πέταγμα ὡς τήν Ρώμη. Νομίζω δέ ὅτι διά τό χρηματικό* ζήτημα δέν θά εὑρεθῇ δυσκολία νά ζητηθῇ μιὰ ἐπικουρία ἀπό τή Θεο/νίκη μέσῳ τοῦ κ. Σερέφα, Προέδρου, νομίζω τῆς Ἐμπορικῆς Λέσχης καί ἀπό τήν Καβάλλα. Σκέπτομαι ἀκόμη τά ἄρθρα πού δημοσιεύθησαν καί θά δημοσιευθοῦν ἐδῶ νά τά τυπώσω σ' ἓνα βιβλίο....³

17/30 Σεπτ. 1913

Φίλε κ. Ἰων,

Εἰς τās 4 τοῦ μηνός σᾶς ἔγραψα. Τώρα σᾶς ἐσωκλείω μερικά ἄρθρα μου, πού ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ μεταξύ. Σᾶς στέλλω καί ἓνα Souvenir, τό Menu γιά τό τραπέζι πού ἔδωκα τό περασμένο Σάββατο, ὅπως σᾶς ἔγραψα καί τό ὅποιο ἐπέτυχε καί διήρκεσε ἡ πολιτική συνδιάλεξις ἕως τās 3 μετά τό μεσονύκτιον. Ἀπό τοῦ Σαββάτου δέ ἐδόθη μία νέα ζωή καί κίνησις εἰς τās ἐνεργείας, πού καί ἐγώ δέν ξέρω πῶς τά καταφέρνω μέ διαφόρους βουλευτάς καί δημοσιογράφους, πού μέ ζητοῦν καθ' ἑκάστην συνεντεύξεις. Ἄλλοι εἰς τό τέλος μοῦ ζητοῦν τή φωτογραφία μου καί οὕτω καθ' ἑξῆς. Εἶναι περίεργοι αὐτοί οἱ Ἀγγλοι, πού στήν ἀρχή εἶναι ψυχροί καί ἅμα τοὺς δώση κανεῖς νά ἐννοήσουν γίνονται ἐνθουσιώδεις. Ὁ τυπογράφος εἶχε βγάλῃ μόνον εἴκοσι ἀντίτυπα Menu⁴ καί οἱ παρόντες ἤθελαν νά στείλουν Souvenirs καί εἰς φίλους των. Ἔως ὅτου νά τελειώσῃ τό τραπέζι ξανατύπωσα καμμιά τριανταριά ἀκόμη καί τό rommes à l'athénienne, πού εἶχε κάμῃ κατά λάθος ὁ τυπογράφος rommes à la Parisienne, ἔγινε à la Kifissia καί ἔτσι ἔγινε καί τό δικό μου τό κέφι καί τῶν Ἑγγλέζων ἀκόμη περισσότερο. Τώρα ἤρχισα νά κάμω τόν γῦρον εἰς τά διάφορα Club καί πρό

3. Τά κείμενα τοῦ Χαρ. Βαμβακά εἶναι σχέδια ἐπιστολῶν στόν Ἰ. Δραγούμη.

4. Στό Menu ὁ Χ. Βαμβακάς εἶχε γράψῃ τά φαγητά, τίς σαλάτες, τά γλυκά μέ ἐλληνικές ὀνομασίες.

Λονδίνο 4/17 Σεπτ. 1913

Φίλε κ. Ίων,

Μ' εὐχαρίστησι ἔλαβα τό γράμμα σας ἀπό 19 λήξαντος, ὡς καί τήν ἐπιταγήν τῶν 120 λιρῶν ἀπό τόν κ. Σαμιωτάκη. Ἦρχισα νά μένω εὐχαριστημένος ἀπό τήν ἐδῶ γενομένην ἐργασίαν. Εἶναι δέκα μέρες τώρα, μοί φαίνεται σάν νά ἔλλαξεν ὁ Ἀγγλικός τύπος· αὐτό μ' ἔλεγε χθές καί ὁ κ. Γεννάδιος² ὅπως μοί τό εἶπαν καί ἄλλοι· τό γεγονός εἶναι ὅτι ἄρχισε νά χάνη τόν ζήλον του ὑπέρ τῶν Βουλγάρων. Παρατηρῶ δέ τώρα ὅτι ἤρχισαν μέ μίαν διαφορετικήν προθυμίαν νά δέχωνται τά ἄρθρά μου. Σᾶς στέλλω τά τρία τελευταίως δημοσιευθέντα, ἐξ ὧν ἡ πρός τόν Ἀγγλον ἀκαδημαϊκόν ἀπάντησίς μου πιστεύω νά σᾶς ἀρέσῃ ἰδιαίτερως, διότι ἔχει καί τι ἄλλο ἀπό τά κοινά ἐπιχειρήματα. Αὐτός εἰς ἀνασκευήν τοῦ προηγουμένου ἁρθρου μου εἶχε δημοσιεύσει ὅλας τάς ἐπιστολάς τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν, πού ἔγραψαν δῆθεν πῶς ἔκαναν σφαγάς καί τοῦ ἀπαντῶ εἰς ὅλα τά σημεῖα. Τό νόστιμον εἶναι ὅτι ὡς τώρα πληροφοροῦμαι ζητεῖ νά μέ γνωρίσει καί θά συναντηθῶμεν. Πιστεύω νά γίνη ὅτι ἔγινε εἰς τό Βερολῖνον μέ τόν HARDEN. Μέ τοὺς ἀρχισυντάκτας τῶν κυριωτέρων ἐφημερίδων ἔσχον ἐπανειλημμένας μακράς συνεντεύξεις, ἰδίως μέ τόν τοῦ TIMES, πού εἶναι διαβολισμένος Ἑβραῖος χρηματίας πρό ἐτῶν ἀνταποκριτῆς στήν Πόλι. Τά κύρια θέματα εἶναι τό Ἑπειρωτικόν καί τό Θρακικόν· μοί φαίνεται δέ πῶς ἤρχισαν νά καταλαβαίνουν καί νά χωνεύουν τάς ἰδέας μας. Ἐπίσης ἤρχισαν νά ἐννοοῦν καί τό τοῦ Ἀγίου Ὁρους. Ἡ προσπάθειά μου προπαντός τείνει εἰς τό νά μεταγγισθῶσι καλά φρονήματα εἰς τάς διευθύνσεις τῶν ἐφημερίδων καί τῶν περιοδικῶν. Κάμνω ὅτι χρειάζεται διά τήν ἀγγλικήν ἰδιοσυγκρασίαν καί mentalité. Τό Σάββατο ἑσπέρας προσφέρω ἕνα τραπέζι, ὅπου θά παρευρεθῶσι οἱ Editors τῶν Τάϊمز, Βεστμίνστερ, Morning Post, Review of Review καί ἄλλοι τοιοῦτοι, θά γίνη ἕνα εἶδος conference καί μέ ἕνα Ἑγγλέζικο λογίδριον· ὅλοι οἱ προσκληθέντες ἐδέχθησαν μέ εὐχαρίστησι· θά εἶναι καμμιὰ δεκαπενταριά couverts. Αὐτά χρειάζονται στήν Ἀγγλία. Ἔλαβον ἐπιστολάς ἀπό Ἀγγλους διά τά δημοσιευθέντα μου ἐνδιαφερούσας, τῶν Upward καί τοῦ O'Connor ἐνθουσιώδεις. Ὁ τελευταῖος αὖριο ἐπιστρέφει ἀπό τό Vichy καί μοί ὑπεσχέθη, μέ τό γράμμα, πλήρη του ὑποστήριξιν τοῦ ἔργου. Ὁ Dillon δέν λείπει ἀπό τοῦ νά μέ εἰσάγῃ εἰς διαφόρους καί ἀπό τό Vichy ἀκόμη ὅπου βρίσκεται ἐπὶ τοῦ παρόντος, μέ γράμματα. Τόν κ. Πετροκόκκινον ἐπίσης εἶδον, ἦλθεν ἐπὶ τούτῳ ἀπό Folkestone. Μοί φαίνεται πῶς θα γίνη καλή δουλειά. Ἀλλ' οἱ Ἀγγλοι πηγαίνουν σιγανά-σιγανά καί δι' αὐτό

2. Πρεσβευτῆς τῆς Ἑλλάδος στό Λονδίνο

χρειάζεται επιμονή. Σκέπτομαι πώς θά χρειασθῇ νά παρατείνω ἀκόμη τήν διαμονή μου ἐδῶ διὰ δύο-τρεις ἐβδομάδας διὰ νά περιμένω καί τόν Gray καί νά μή λείψω ὅταν θά ἔλθουν ἐδῶ οἱ Βούλγαροι ἀπό τήν Πετρούπολιν, πού ξεφωνίζουν γιά τήν Μακεδονική αὐτονομία. Θά τά καταφέρω μέ τά χρήματα πού μοῦ στείλατε, ὅπως μπορέσω καί θά τά κανονίσω οὕτως ὥστε νά μπορέσω. Δέν μ' ἀρέσει τώρα νά τήν ἀφήσω τήν ἐργασία ὅπως ἤρχισε στή μέση. Οἱ Ἄγγλοι πού γνώρισα μ' ἐνθαρρύνουν καί μέ συνιστοῦν νά παρατείνω τήν διαμονή μου. Βλέπω δέ ὅτι ὡς τόν Νοέμβριο δέν μᾶς μένουν ἀπό τώρα παρά καμμιά σαρανταριά μέρες καί ἂν εἶναι γιά νά ξαναγυρίσω τόν Νοέμβριο εἶναι καλλίτερον νά γίνη σκέψις ἀπό τώρα, διότι τά ἔξοδα πού θά χρειασθοῦν γιά τόν πηγαινοερχομό θ' ἀρκέσουν γιά μιὰ παράτασι τοῦ ταξιδιοῦ μ' ἓνα πέταγμα ὡς τήν Ρώμη. Νομίζω δέ ὅτι διὰ τό χρηματικό ζήτημα δέν θά εὑρεθῇ δυσκολία νά ζητηθῇ μιὰ ἐπικουρία ἀπό τή Θεσ/νίκη μέσω τοῦ κ. Σερέφα, Προέδρου, νομίζω τῆς Ἑμπορικῆς Λέσχης καί ἀπό τήν Καβάλλα. Σκέπτομαι ἀκόμη τά ἄρθρα πού δημοσιεύθησαν καί θά δημοσιευθοῦν ἐδῶ νά τά τυπώσω σ' ἓνα βιβλίο....³

17/30 Σεπτ. 1913

Φίλε κ. Ἰων,

Εἰς τάς 4 τοῦ μηνός σᾶς ἔγραψα. Τώρα σᾶς ἐσωκλείω μερικά ἄρθρα μου, πού ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ μεταξύ. Σᾶς στέλλω καί ἓνα Souvenir, τό Menu γιά τό τραπέζι πού ἔδωκα τό περασμένο Σάββατο, ὅπως σᾶς ἔγραψα καί τό ὁποῖο ἐπέτυχε καί διήρκεσε ἡ πολιτική συνδιάλεξις ἕως τάς 3 μετά τό μεσονύκτιον. Ἀπό τοῦ Σαββάτου δέ ἐδόθη μία νέα ζωή καί κίνησις εἰς τάς ἐνεργείας, πού καί ἐγώ δέν ξέρω πῶς τά καταφέρνω μέ διαφόρους βουλευτάς καί δημοσιογράφους, πού μέ ζητοῦν καθ' ἐκάστην συνεντεύξει. Ἄλλοι εἰς τό τέλος μοῦ ζητοῦν τή φωτογραφία μου καί οὕτω καθ' ἑξῆς. Εἶναι περίεργοι αὐτοί οἱ Ἄγγλοι, πού στήν ἀρχή εἶναι ψυχροί καί ἄμα τοῦς δώση κανεῖς νά ἐννοήσουν γίνονται ἐνθουσιώδεις. Ὁ τυπογράφος εἶχε βγάλῃ μόνον εἴκοσι ἀντίτυπα Menu⁴ καί οἱ παρόντες ἤθελαν νά στείλουν Souvenirs καί εἰς φίλους των. Ἔως ὅτου νά τελειώσῃ τό τραπέζι ξανατύπωσα καμμιά τριανταριά ἀκόμη καί τό rommes à l'athénienne, πού εἶχε κάμη κατά λάθος ὁ τυπογράφος rommes à la Parisienne, ἔγινε à la Kifissia καί ἔτσι ἔγινε καί τό δικό μου τό κέφι καί τῶν Ἑγγλέζων ἀκόμη περισσότερο. Τώρα ἤρχισα νά κάμω τόν γῦρον εἰς τά διάφορα Club καί πρὸ

3. Τά κείμενα τοῦ Χαρ. Βαμβακᾶ εἶναι σχέδια ἐπιστολῶν στόν Ἰ. Δραγούμη.

4. Στό Menu ὁ Χ. Βαμβακᾶς εἶχε γράψῃ τά φαγητά, τίς σαλάτες, τά γλυκά μέ ἑλληνικές ὀνομασίες.

πάντων στο Club τῶν φιλελευθέρων, ὅπου μ' ἔκαμαν καί μέλος καί γίνονται σχεδόν καθ' ἡμέρα τμηματικά Conférences. Πρὶν δὲ νά φύγω ἐλπίζω νά κατορθώσω νά κάμω καί μίαν Conférence εἰς τό Queen's Hall, ὅπου θά ἔλθουν ὅσοι ἐγνώρισα μέ ὅλους τοὺς φίλους τῶν καί γνωρίμους μέ καμμία πεντακοσαριά προσκλητήρια καί παραπάνω, πού θά μοιρασθοῦν. Θά ἀναλάβουν καί δύο τρεῖς Ἀγγλοὶ νά ὁμιλήσουν κατόπιν μου.

Πρὸς δὲ ἔχω ὑπ' ὄψιν μου, ὅπως σᾶς ἔγραψα, τὰ κυριώτερα τῶν ἄρθρων μου νά περισυλλέξω εἰς μίαν brochure, ἐκδοθησομένην παρ' Ἀγγλοῦ μέ πρόλογόν του καί νά τὴν διανείμω. Ἐκεῖνα λοιπὸν πού εἶχα σκοπὸν νά κάμω εἰς τό Παρίσι σιγά-σιγά ἐλπίζω νά πραγματοποιήσω εἰς τό Λονδῖνον καί θά εἶναι πολλάκις ὠφελιμώτερον. Αὐριον καί καθεξῆς θά δημοσιευθῶσι καί ἄλλα ἄρθρα μου, πού ἤρχισαν πλέον νά διαβάζονται παρὰ τῶν Ἀγγλῶν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς, πού μοῦ γράφουν καί ἀπὸ τὰς συνεντεύξεις, πού μέ ζητοῦν. Φροντίζω νά διοργανώσω καί τοὺς ἐδῶ Ἕλληνας, πού ἔχουν μεγάλο ὄνομα καί εἶναι σχεδόν ἀχρηστοὶ διὰ τό Ἔθνος, νά κάμουν ἓνα καλὸ Comité, πού νά συγκρατῇ καί νά τροφοδοτῇ τὸν Ἀγγλικὸν τύπον. Σκέπτομαι καί πολλὰ ἄλλα τέτοια πράγματα, πού εἶναι χωρὶς ἄλλο σύμφωνα μέ τὰς ἰδέας σας καί εἶναι περιττὸν νά γεμίζω τὸ χαρτί πρὶν ἀρχίσουν νά γίνονται.

Περιμένω τώρα νά γυρίσῃ ὁ Sir Grey παρὰ τῷ ὁποίῳ ἐλπίζω διὰ τῶν ἀποκτηθεισῶν γνωριμιῶν μου νά εἰσαχθῶ χωρὶς ἄλλο καί νά τῷ δώσω τὸ ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον πιστεύω νά εἶναι τελειότερον ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα. Ὁ κ. Πετροκόκκινος μ' ἔδωκεν ἓνα ὑπόμνημα, πού τῷ εἶχαν στείλῃ ὁ Ἅγιος Διδυμοτείχου καί ὁ ἐπὶ τῆς τῶν Σχολῶν Κων/πόλεως ἀρχ. Σωφρόνιος, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι χαρτί μᾶλλον γιὰ ἓνα μουχτάρην τοῦ Τζιουμπαλή παρὰ διὰ νά δοθῇ καί εἰς τὸν κατώτερον ἀκόμη Ἀγγλὸν διπλωμάτην, ἄλλωστε παρεκτός πού ἦτο καταμουντζουρωμένον καί τὸ περιεχόμενόν του faissait beaucoup à désirer. Δι' αὐτὸ σύμφωνα καί μέ τὴν γνώμην τοῦ κ. Πρεσβευτοῦ Γενναδίου ἐνεκρίθη νά μὴ δοθῇ. Ἀλλωστε ὅτι χρειάζεται θά συμπεριληφθῇ νομίζω σύμφωνα μέ τὴν Ἑγγλέζικην mentalité εἰς τὸ ὑπόμνημά μου.

Σᾶς εἶπον καί εἰς τὸ προηγούμενον γράμμα, θεωρῶ δὲ καλὸν νά ἐπαναλάβω καί τώρα, ὅτι θά ἦτο εὐχῆς ἔργον νά εὐρεθῇ τρόπος, ὅπως παραταθῇ ἡ διαμονή μου ἐδῶ μέχρι τοῦ Νοεμβρίου. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι καθ' ἑκάστην δημιουργεῖται μία τροπὴ εὐνοϊκωτέρα δι' ἡμᾶς εἰς τὸν Ἀγγλικὸν Τύπον καί εἰς τὴν Ἀγγλικὴν δημοσίαν γνώμην. Εἶναι δὲ χρήσιμον αὐτὸ τὸ πρᾶγμα νά καλλιεργηθῇ ἀκόμη περισσότερον καί νά μὴ ἀφεθῇ τὰς ἡμέρας ἀκριβῶς πού θά χρειάζεται ἀκόμη δραστικωτέρα ἐνέργεια.

Φιλικώτατα
Χ. Βαμβακάς

Ἀθήναι 19 Σεπτεμβρίου 1913

Φίλε κ. Βαμβακᾶ.

Ἔχω τό γράμμα σας. Στή διάθεσή σας θά βάλω καί τά τελευταῖα χρήματα πού μοῦ ἀπέμειναν δηλαδή 2.000 δραχμές περίπου καί ἔπειτα δέν ἔχω ἄλλα, οὔτε μπορῶ νά μαζέψω ἄλλα. Ἄν θέλετε φροντίσετε σεῖς μέσον τοῦ κ. Σερέφα ἢ ἄλλων.

Ἐγώ ἄλλως τε θά φύγω πιθανόν γιά τήν Πετρούπολη. Ἄν μπορείτε θά ἔλθετε καί σεῖς αὐτοῦ νά μέ βοηθήσετε. Νά ἰδοῦμε.

Ἐξακολουθήστε γιά τό Ἑπειρωτικό. Αὐτή τήν ὥρα εἶναι φλέγον. Πρίν φύγω γιά τήν Ρωσία θά σᾶς στείλω τά ὑπόλοιπα χρήματα καί πλεον οὐ. Καλή ἡ ἰδέα νά δημοσιευθοῦν τά ἄρθρα σας, μόνο κυτάξτε νά μήν ὑπάρχουν ἀντιφάσεις μεταξύ τους. Καμιά φορά ξεχνᾷ κανεῖς τί εἶπε πρό καιροῦ, ὅσο καί ἂν ἔχει μέσα του ἐνιαῖο πρόγραμμα.

Φιλικώτατα

Ἰ. Δραγούμης

Λονδίνον 23 Σεπτ. 1913

Φίλε κ. Ἰων,

Εἰς τάς 4 καί 17 τοῦ μηνός σᾶς ἔγραψα. Τώρα δέν ξέρω ἂν θά σᾶς προκάμῃ τό γράμμα μου, ὕστερα ἀπό τόν διορισμό σας εἰς τήν Πετρούπολι πῶγινε πολύ καλά.

Ὅπως καί ἂν ἔχη τό πρᾶγμα στέλλω ἐσωκλείστως μίαν ἐκκλησιν, πού διαμοίρασα ψές εἰς ὅλον τόν ἐδῶ τύπον καί ἔστειλα καί εἰς τήν Ἐπαρχίαν καί μοί φαίνεται κάτι τι νά γίνη.

Σᾶς στέλλω καί μερικά ἄρθρα πού ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ μεταξύ. Εἶπαν ὅτι ἐδημοσιεύθησαν καί ἄλλαι δηλώσεις μου εἰς ἄλλας ἐφημερίδας, πού δέν βρῆκα καιρό νά τάς εὔρω.

Δέν ξέρω βέβαια ἀπ' ἐδῶ τί γίνεται τώρα αὐτοῦ μέ τάς διαπραγματεύσεις μέ τούς Τούρκους. Ἀλλά θά ἦτο εὐχῆς ἔργον νά κλείσῃ ἔστω καί μέ μερικός θυσίας, ἔστω καί ἂν οἱ κυβερνῶντες σ' τήν Πόλι εἶναι παληάνθρωποι θά ἦτο ἴσως ψυχολογική στιγμή νά γίνη (σέ) ἕνα μέρος τῆς Θράκης μία αὐτονομία, ἐν ἀνάγκῃ ἔστω καί ὑπό ἕνα εἶδος ἐπικυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου, διότι δέν θά ὁμοιάζῃ μέ τήν Ἀνατολικήν Ρωμυλίαν, ἀφοῦ θά εἴμεθα στό πλάγι, μέ τά σύνορά μας. Οἱ Τούρκοι ἅμα ἡσυχάσουν θά φαγωθοῦν πάλι μεταξύ των καί θά εἶναι πρὸς ὄφελός μας, ἐνῶ ὁ πολεμικός ἀναβρασμός τούς ἐνώνει. Αὐτή εἶναι κυρίως ἡ ἰδέα, πού μέ κάνει νά πιστεῦω ὅτι εἶναι μεγάλη ἀνάγκη νά γίνη ὅπως-ὅπως μία εἰρήνη τώρα μαζί τους. Τό πρόβλημα τῆς Θράκης, πού θά εἶναι ἕνα θετικό κέρδος καί δι' αὐτούς, ὑποθέτω νά γαργαλίξῃ περισσότερο γιά νά χαλάσουν αὐταῖς ταῖς φιλίαις μέ τούς Βουλγάρους πῶχουν μαζί τους δι' ὑποθετικά κέρδη.

Θά μείνω ἔως τὴν ἐρχομένην Τετάρτην ἐδῶ (2/15 Ὀκτωβρ.), διὰ νὰ ἀποτελειώσω ὅσα σᾶς ἔγραφον εἰς τὰ προηγούμενα γράμματά μου. Ἐάν λάβω ἐν τῷ μεταξύ ἐπιστολὴν σας ἢ τηλεγράφημα διὰ νὰ παρατείνω τὴν διαμονὴν μου, ὅπως σᾶς ἔγραφον ἔχει καλῶς, ἄλλως θὰ ἐπιστρέψω κατ' εὐθείαν, διότι μέ τὰ χρήματα, πού μοῦ μένουν δέν θὰ ἡμορέσω νὰ σταθῶ περισσότερον.

Σᾶς ἀσπάζομαι φιλικώτατα
Χ. Βαμβακᾶς

Ἀθῆναι 2 Ὀκτωβρίου 1913

Φίλε Κύριε Βαμβακᾶ,

Ἔλαβα τό γράμμα σας καί τίς ἐφημερίδες. Σᾶς ἔστειλα χθές μέσον τῆς Τραπεζῆς Σαμιωτάκη τὰ τελευταῖα χρήματα, πού ἔχω, δηλαδή λίρες 88 ἢ φράγκα 2.227. Καί ἔπειτα δέν ἔχει ἄλλα. Λοιπὸν ἀπὸ τῆ Λόντρα, ἀφοῦ μέινετε λίγο καιρό ἀκόμα θὰ περάσετε καί ἀπὸ τῆ Ρώμῃ γιά λίγες μέρες, γιά νὰ δεῖτε μήπως μπορεῖ κανεὶς νὰ προσελκύσῃ τοὺς σοσιαλιστές κ.λπ. ὑπὲρ ἡμῶν. Στὴ Λόντρα νὰ ἐπιμείνετε στό Ἑπειρωτικὸ πάντα.

Ἀφοῦ γυρίσετε, νὰ κάμετε μίαν ἐκθεσὴν γιά ὅλα ὅσα ἐκάματε ἀπὸ τότε πού φύγατε ἔως σήμερα, καί νὰ λέτε ἐκεῖ μέσα τί πρόσωπα μεταχειρισθήκατε στίς διάφορες πρωτεύουσες. Μπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ αὐτό στό γραφεῖο τοῦ τύπου.

Καλὴν ἀντάμωση

Ἰ. Δραγούμης

Γράψτε μου παρακαλῶ δταν λάβετε τὰ χρήματα. Καί κάντε μου καί ἓναν κατάλογο τῶν χρημάτων πού σᾶς ἔδωκα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἴσαμε τώρα. Ἐνα εἶδος ἀποδείξεως.

Ι.Δ.

4/17 Ὀκτωβρίου 1913

Φίλε κ. Ἰων,

Ἔλαβον τό γράμμα σας καί ἔμεινα εὐχαριστημένος. Μ' αὐταῖς ταῖς 2.000 φράγκα πού στείλατε θὰ φροντίσω νὰ τὰ καταφέρω νὰ παρατείνω ἐδῶ ἀκόμη τὴν διαμονή μου, διότι εἶναι ψυχολογικὴ στιγμή νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ ἐργασία μου. Ἐσχηματίσθη ἔως τώρα ἓνα καλὸ φιλελληνικὸ ρεῦμα.

Ἐδόθη μία Conférence διὰ τοῦ καθηγ. Burrows περὶ «Νέας Ἑλλάδος», ἡ ὁποία ἐπέτυχε καλὰ. Ὁ φιλοβουλγαρισμός εἶναι πλέον εἰς σημαντικὴν ὀφεισιν. Ποῦ καί ποῦ παρουσιάζεται τώρα ἓνας φιλοτουρκισμός ἀπὸ μερικοὺς, ἀλλὰ καί αὐτός θὰ περισταλῇ μέ τὰς καταβαλλομένας ἐνεργείας. Ἐντὸς τῆς ἐβδομάδος δημοσιεύεται ἓνα ἄρθρον μου καλούτσικο ἐπὶ τοῦ

ζητήματος αὐτοῦ. Θά ἦτο καλὸ νά ἡμποροῦσα νά ἔλθω εἰς τὴν Πετροῦπολι, πρὸ πάντων διὰ νά σκεφθῶμεν περὶ τῆς καταστρώσεως ἐνὸς προγράμματος διὰ νά γίνῃ μιὰ συστηματικὴ ἐργασία διὰ τὸ ἐξῆς ἐν Εὐρώπῃ. Ἄν δὲν ἀναχωρήσατε ἀκόμη θά εἶναι δυνατόν νά ἀνταμωθῶμεν ὀλίγον ἀργότερα ἐν Βιέννῃ, πηγαίνοντας διὰ Ρώμην. Σᾶς στέλλω δύο δημοσιεύματά μου, τὸ τῆς Westminster θά σᾶς ἀρέσῃ. Αὐτός ὁ Cambeare εἶναι ἕνα κολοκύθι, σχεδόν ὁ μόνος πού παρασύρεται ἀπὸ τοὺς βουλγάρους, ἀλλ' ἡ Westminster σήμερα τοῦ κλείει τὸν δρόμον....

Φιλικώτατα

Χ. Βαμβακάς

Φίλε κ. Βαμβακά

Σᾶς περιμένω στὸ σπίτι στίς 9 1/2 ἀπόψε.

Φιλικώτατα

Ι. Δραγούμης

Κυριακὴ (5).

* * *

Ἀποκαλυπτικά εἶναι καὶ τὰ ἐγγραφα τοῦ Εὐθύμιου Κανελλόπουλου, Ἑλληνα διπλωματικοῦ ἐκπροσώπου στὴν Κ/Πολη. Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Χαρισίου Βαμβακά σώζεται τὸ ἀπὸ 15/2 Αὐγούστου 1913 γράμμα του:

«Φίλε Κύριε Βαμβακά,

Πολύτιμος ἀληθῶς ὑπῆρξεν ἡ συμβολή σας εἰς τὸ ἐπιτελεσθέν ἔργον. Χαίρω ἐπὶ τούτῳ ὥς χαίρουσι καὶ οἱ ἄλλοι ἐνταῦθα συνεργάται.

Δὲν συνετελέσθη δυστυχῶς ἅπαν τὸ ἔργον. Ἀλλ' οὐδὲν ἀποκλείει τὴν ἐλπίδα οὐδέ θά ἀνακόψῃ τὴν ἐνέργειαν. Θά ἔχομεν εἰς τὸ ἐξῆς πλειότερα ἐφόδια. Καὶ ἔχοντες τὴν ὕλικήν δύναμιν θά ἀγωνισθῶμεν ἐπὶ ἐδραιωτέρας βάσεως ὑπὲρ ἀρχῶν ἠθικωτέρων. Ἡ προσπάθειά σας δίδει κατεύθυνσιν διὰ τὸ μέλλον. Εἶχεν ἐντελῶς παροραθῇ ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνότητων, καὶ ἡ ὑπὸ λεπτεπιλέπτων καὶ ψευδῶν καὶ τεχνιτῶν διπλωματικῶν συνθημάτων διαστρεβλωθεῖσα διάνοια τῶν πολιτικῶν τῆς Εὐρώπης οὐδ' ἐλάμβανε κἄν ὑπ' ὄψιν τὸν ὅρον τοῦτον ἐν τῇ λύσει τοῦ προβλήματος. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνότητων δὲν εἶναι αἴσθημα, ἀλλὰ πραγματικότης, ἡ μόνη δυναμένη νά παρασκευάσῃ τι σταθερόν καὶ διαρκές καὶ ἁρμονικόν θά

5. Ἀρχεῖο Χαρισίου Βαμβακά.

ἐπικρατήση μὲ τὰς ἑλληνικὰς ἰδέας. Ἐξακολουθήσατε λοιπὸν ἐργαζόμενος. Παρασκευάζετε τὸ μέλλον.

Λαμβάνετε συγχρόνως ἐπιστολὴν τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ Ε' εὐλογοῦντος τὰς προσπάθειάς σας.

Μετά φιλικωτάτων προσρῆσεων

Ε. Κανελλόπουλος^{5α}»

* * *

Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν ἐξάλλου βρίσκονται ἐκθέσεις τοῦ Ε. Κανελλοπούλου, στίς ὁποῖες καθρεφτίζεται ἡ ἀγωνία ὧσων κατοικοῦσαν σέ περιοχὲς τῆς Θράκης πού, μετὰ τὴ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου, θὰ καταλαμβάνονταν ἀπὸ τὸ βουλγαρικὸ στρατό καὶ περιγράφονται οἱ ἐνέργειες Θρακῶν ἐκπροσώπων γιὰ νὰ ἐπιτύχουν ἀνεξαρτησία τῆς Θράκης, καθὼς καὶ προσπάθειες γιὰ παροχὴ ἐγγυήσεων ἐκ μέρους τῆς Βουλγαρίας στοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Δυτικῆς Θράκης:

«Διεμνηνύθη καταλλήλως πρὸς ἔδραν Κομιτάτου ὅτι ἐπίσπευσις συνάψεως Ἑλληνο-Τουρκικῆς συνθήκης καὶ ἐπανάληψις σχέσεων δύο Κρατῶν θέλει ἐπηρέαση ἐπ' ἀγαθῶ σχέσεις Ἑλληνικῶν καὶ Τουρκικῶν πληθυσμῶν καὶ διευκολύνῃ συνεργασίαν αὐτῶν ἐν ζητήματι Θράκης. Πατριάρχης συμφώνως ὁδηγίαις Ὑμ. Ἐξοχότητος 26ης Ἰουλίου συνέστησε Μητροπολίταις τμήματος Θράκης κατεχομένου ὑπὸ Τούρκων ὅπως παρακάμψωσι πᾶσαν πρόσκλησιν ἐκ μέρους Τούρκων πρὸς συμμετοχὴν Μητροπολιτῶν ἢ Ἑλλ. πληθυσμοῦ εἰς ἐκδηλώσεις καὶ διαβήματα ὑπὲρ παραμονῆς ὑπὸ Τουρκίαν, παραπέμποντες πρὸς τοῦτο εἰς Πατριάρχην, ὡς ἀνωτάτην καὶ μόνην ἀρμοδίαν ἐθνικὴν ἀρχήν. Πατριαρχεῖον τότε προκαλούμενον τυχόν ὑπὸ Τούρκων ὅπως συμπράξῃ ὑπὲρ πραγματοποιήσεως Τουρκικῶν βλέψεων ἐπὶ Θράκης θέλει ἀξιώση εὐρυτάτας μεταρρυθμίσεις. Οὐχ ἥττον Πατριάρχης φρονεῖ ὅτι χωρὶς ν' ἀναμείνῃ τοιαύτην τινὰ τυχόν πρόσκλησιν ὀφείλει νὰ διατυπώσῃ ἀπὸ τοῦδε ἀξιώσεις περὶ μεταρρυθμίσεως ἢ γενικώτερον ἐγγυήσεων, περὶ ὑπάρξεως Ἑλλ. πληθυσμῶν Θράκης ὅχι μόνον διότι αἱ παροῦσαι πολιτικαὶ συνθήκαι εἶναι εὐνοϊκαὶ καὶ ὑπόσχονται ἐπιτυχίαν, ἀλλὰ καὶ διότι Ἑλλ. πληθυσμοὶ τμήματος κατεχομένου ὑπὸ Τούρκων πιέζονται ὑπὸ Ὀθωμαν. ἀρχῶν καθ' ἑκάστην ὁποσδήποτε συμμετάσχωσι ἐκδηλώσεις ὑπὲρ παραμονῆς Τούρκων ἐν Θράκῃ καὶ μάλιστα διότι θρακικοὶ πληθυσμοί, οἵτινες πρόκειται ἢ

5α. Ἀρχεῖο Χαρισίου Βαμβακά.

6. Α.Υ.Ε. Φακ. 70/1913/18 Προσπάθειαι Διατηρήσεως τῆς Αὐτονομίας τῆς Δ. Θράκης.

ένδεχεται νά περιέλθωσιν εἰς Βουλγαρίαν μαθόντες ὅτι παρά ἐπιμονὴν Ἑλλ. Κυβερνήσεως δέν θά περιλαμβάνωνται ἐν συνθήκῃ Βουκουρεστίου ἐγγυήσεις ὑπὲρ αὐτῶν, διατελοῦσιν ἐν ἀγωνίᾳ. Ἄλλ' οἱ ἐν τῷ Πατριαρχεῖῳ διερωτῶνται πῶς πρέπει διατυπωθῶσι ἀξιώσεις αὐταὶ δηλαδή δι' αἰτήσεως πρὸς Τουρκικὴν Κυβέρνησιν ἢ δι' αἰτήσεως πρὸς Μ. Δυνάμεις ἢ καὶ δι' ἀμφοτέρων ἀλληλοδιαδόχως. Σημειωτέον ὅτι αἰτήσις πρὸς Τουρκικὴν Κυβέρνησιν θ' ἀφορᾷ μόνον τὸ ὑπὸ τὴν Τουρκίαν μέλλον νά παραμείνῃ τμῆμα Θράκης, ἐνῷ ἡ ἔκκλησις πρὸς Μ. Δυνάμεις δύναται ν' ἀφορᾷ καὶ τὸ τμῆμα τὸ ὑπὸ τῆς Τουρκίας κατεχόμενον καὶ τὸ παραχωρηθὲν εἰς τὴν Βουλγαρίαν τμῆμα καὶ ν' ἀσκῆσῃ ἐπιρροὴν ἐπὶ ζητήματος παραμονῆς ἢ μὴ Τούρκων ἐν Θράκῃ. Οἱ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις παρακαλοῦσιν νά καθοδηγησώμεν εἰς τοῦτο πρὸ λήψεως πάσης ἀποφάσεως. Συγχρόνως ἦλθον ἐνταῦθα ἐπιτροπαὶ ἐξ Ἀδριανουπόλεως καὶ 40 Ἐκκλησιῶν καὶ ἐρωτᾷσι ἰὸν ἂν συμφέρει ὑποκινηθῇ ἐνέργεια ὅπως συνέλθωσι ἐν Ἀδριανουπόλει ἡ τοῦτου μὴ ἐπιτυγχανομένου ἐπὶ οὐδετέρου ἐδάφους ἐκτός Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἀντιπρόσωποι κοινοτήτων Θράκης πρὸς διακανονισμόν πορείας τῶν ἀνεξαρτήτως Τουρκικῶν ἐνεργειῶν.

2ον Ἄν δέον νά τείνωσιν εἰς ἐπιδίωξιν αὐτονομίας καὶ οὐδετερότητος κράτους Θράκης ἥτις καὶ ἀποτυγχάνουσα θ' ἀπέληγεν ἴσως εἰς παροχὴν ἐγγυήσεων ὡς κατωτάτου ὁρίου ἀξιώσεων τῶν. 3ον ἢ ἂν ταῦτα δέν κρίνονται δυνατὰ ἂν καὶ εἰς ποίας ἐνεργείας πρέπει νά προβῶσι συμφώνως πρὸς (ἀπόψεις) Ἑλλ. Κυβερνήσεως οἱ Ἑλλ. πληθυσμοὶ τόσον οἱ ὑπὸ τὴν Τουρκίαν παραμένοντες ὅσον καὶ οἱ ὑπὸ τὴν Βουλγαρίαν ὑπαχθησόμενοι»⁷.

Τὴν ἐπομένη, 8 Αὐγούστου, τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν τηλεγράφησε στὴν πρεσβεΐα Κ/Πόλεως ὅτι οἱ ἀξιώσεις γιὰ ἐγγυήσεις ἔπρεπε νά διατυπωθοῦν πρὸς τὴν Τουρκικὴ Κυβέρνηση καὶ τίς Μεγάλες Δυνάμεις. Συμβούλευε ἡ συνέλευση τῶν ἀντιπροσώπων ἀπὸ τῆς Θράκης νά γίνῃ στὴν Κ/Πολὴ καὶ νά δηλωθεῖ «εἰς τὴν Εὐρώπῃν, ὅτι ἡ Θράκη κατοικεῖται ὑπὸ πληθυσμῶν μὴ Βουλγαρικῶν οὓς μισοῦσιν οἱ Βούλγαροι καὶ οὓς κατὰ τὴν κατοχὴν κατέστρεψαν, κατετυράννησαν καὶ κατέσφαξαν...» καὶ νά ζητήσουν οἱ ἐκπρόσωποι τῶν θρακικῶν κοινοτήτων ἡ Θράκη «νά κηρυχθῇ αὐτόνομος ὑπὸ ἐγγύησιν Εὐρώπης...»⁸.

Στίς 21.8.1913 ὁ Κανελλόπουλος τηλεγραφεῖ στοὺς Ὑπουργεῖο τῶν Ἑξ/κῶν:

7. Α.Υ.Ε. Φακ. 70/1913 Τηλ/μα 92335 ἀπὸ 5/18 Αὐγούστου 1913.

8. Α.Υ.Ε. Φακ. 70/1913 Τηλ/μα 22335/8.8.13 Κρυπτογράφημα ὅλως ἐμπιστευτικόν.

«Αμα τῇ λήψει τοῦ ἀπό 9ης Αὐγούστου τηλεγραφήματος τῆς Ὑμ. Ἐξοχότητος συνεννοήθην μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου περὶ ἐνεργείας ἐν ζητήματι Θράκης συμφώνως πρὸς ἡμετέρας ὁδηγίας. Κατόπιν συνεννοήσεως τούτων χωρὶς νά φανῇ τό παράπαν ὅτι Ἑλλ. Κυβέρνησις ἀναμειγνύεται συνῆλθον ἐνταῦθα ἔγκριτοι Θράκες ἐκ πασῶν σχεδόν τῶν πόλεων Θράκης καὶ συσχεφθέντες συνέταξαν καὶ ὑπέβαλον ἐξ ὀνόματος πληθυσμῶν εἰς τό Πατριαρχεῖον ὑπόμνημα ἐξαιτούμενοι ἅμα ἐνέργειαν αὐτοῦ ὅπως ληφθῶσιν ἐγγυήσεις γενικῶς διὰ πληθυσμούς Θράκης ἄνευ διακρίσεως ὑπαγωγῆς αὐτῶν ὑπὸ Τούρκους ἢ ὑπὸ Βουλγάρους. Δύο σώματα συγκληθέντα καὶ λαβόντα ὑπ' ὄψιν τό ὑπόμνημα ἐνέκριναν κατ' ἀρχὴν ὅπως Πατριαρχεῖον ἀποταθῇ πρὸς Μ. Δυνάμεις ὑπὲρ παροχῆς καταλλήλων ἐγγυήσεων δι' ἅπαντας γενικῶς καὶ ἀδιακρίτως κατοίκους Θράκης. Ἐνεκρίθη συγχρόνως διατυπωθῶσι ἰδιαίτερος πρὸς Τουρκικὴν Κυβέρνησιν αἰτήματα ὑπὲρ εὐρυτάτων μεταρρυθμίσεων ἐν τῷ μέλλοντι νά παραμείνῃ ὑπὸ Τουρκίαν τμήματι Θράκης. Ἀνετέθη εἰς εἰσηγητικὴν ἐπιτροπὴν σύνταξις καταλλήλων ὑπομνημάτων πρὸς τοῦτο».⁹

Ε. Κανελλόπουλος

Στίς 27 Αὐγούστου ἔφθασε στήν Πύλη τηλεγράφημα ἀπὸ τῆς Ἐπιτροπῇ Τούρκων τῆς Γκιουμουλτζίνας (Κομοτηνῆς) ὅτι ἀντιπρόσωποι τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Δ. Θράκης, ἐπειδὴ δέν ἀνέχονταν τό βουλγαρικό ζυγὸ «...συνελθόντες ἐν Γκιουμουλτζίνη ἀνεκήρυξαν ἀνεξαρτησίαν τῆς πέραν τοῦ Ἑβρου Θράκης...»¹⁰

Τὴν ἴδια ἡμέρα ὁ Ε. Κανελλόπουλος τηλεγραφεῖ στοῦ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξ/κῶν:

«Ἀντιπρόσωποι Ἑλλήνων Γκιουμουλτζίνης ἐλθόντες ἐνταῦθα ἵνα υποβάλλωσι Πατριάρχει αἴτησιν ὅπως λάβῃ πρόνοιαν περὶ παροχῆς ἐγγυήσεων διὰ ἐλληνικούς πληθυσμούς Θράκης ἤλθον κατόπιν καθ' ὑπόδειξιν Ἱερᾶς Συνόδου καὶ παρ' ἐμοὶ μετὰ Μητροπολίτου Μαρωνείας καὶ ἀνεκοίνωσαν ὅτι Τούρκοι Γκιουμουλτζίνης ἐπρότειναν ἡμετέροις νά προβῶσιν ἀπὸ κοινοῦ εἰς διαβήματα ὑπὲρ ὑπαγωγῆς Γκιουμουλτζίνης εἰς Τουρκίαν ἢ τουλάχιστον ὑπὲρ αὐτονομίας Θράκης ἐξήτησαν δέ ἐπὶ τούτου ὁδηγίας. Συνέστησα νά ἀπαντήσωσιν ὅτι αὐτὰ ἀνεφέρθησαν ἤδη εἰς Πατριαρχεῖον, ὅπερ θὰ ἐνεργήσῃ δέοντα καὶ ὅτι συμφερώτερον ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν εἶναι νά προβῶσι Τούρκοι κεχωρισμένως εἰς ἐνεργείας τῆς προτάσεως των περὶ συμπράξεως δύο στοιχείων μελλούσης νά ἐπέλθῃ ἀφ'

9. Α.Υ.Ε. Φακ. 70/1913 Τηλ/μα 23138 ἀπὸ 21.8.1913

10. Α.Υ.Ε. Φακ. 70/1913 Τηλ/μα 23823/27.8.13

ἐαυτῆς. Σὰς παρακαλῶ νά μοί ἀπαντήσητε τηλεγραφικῶς ἐάν ἐγκρίνητε ὁδηγίας ταύτας».

Ε. Κανελλόπουλος¹¹

Σέ ἔγγραφό του πρὸς τόν Ὑπουργό Ἐξωτερικῶν Δ. Πανᾶ, ὁ Ε. Κανελλόπουλος πληροφορεῖ ὅτι 1.800 περίπου Τούρκοι στρατιῶτες καί ἀξιωματικοὶ μετεμφισμένοι σέ χωρικοὺς ἔφυγαν γιὰ τὴ Δ. Θράκη γιὰ νά ἐνισχύσουν τόν ἀγῶνα γιὰ τὴν αὐτονομία. Οἱ ἀποστολές συνεχίζονταν. Στό μεταξύ οἱ Ἕλληνες ἐκπρόσωποι τῶν Θρακικῶν κοινοτήτων ἐπισκέπτονταν τόν Τούρκο Ὑπουργό Ἐξωτερικῶν Ταλαάτ Μπέη καί τοὺς Πρεσβευτές τῶν Μ. Δυνάμεων στὴν Κ/Πολη, στοὺς ὁποίους ἔδωσαν ὑπόμνημα γιὰ τὴν αὐτονομία τῆς Δ. Θράκης. Ὁ Ἕλληνας Πρεσβευτὴς πληροφορεῖ ἐπίσης ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐκπρόσωποι δέν θά γυρίσουν στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα τους σέ περίπτωση βουλγαρικῆς κατοχῆς.¹²

Ἡ Ἑλληνικὴ Πρεσβεία στὴν Κ/Πολη ἦταν σέ συνεχή ἐπιφυλακὴ: ἐμψύχωνε καί καθοδηγοῦσε τοὺς ἐκπροσώπους τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τῆς Θράκης στὶς ἐνέργειές τους, ἔστελνε στό Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν τὰ πύρινα δημοσιεύματα τῶν ἐφημερίδων τῆς Κ/Πόλεως, τὰ σχετικὰ μέ τὴν ἔκρυθμη κατάσταση στὴ Δ. Θράκη, ἐνημέρωνε τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση γιὰ τίς προσπάθειες τῆς Ἐπιτροπῆς ἀπὸ τὴν Γκιουμουλτζίνα. Ἐκπρόσωπος τῆς Ἐπιτροπῆς αὐτῆς εἶχε δηλώσει: «Ἀνεκηρύξαμεν ὁμοφώνως τὴν ἀνεξαρτησίαν μας. Δέν ἀνεκηρύξαμεν αὐτονομίαν, ἀλλ' ἀνεξάρτητον πολιτείαν καί ζητοῦμεν νά καταρτίσωμεν πολίτευμα, οἷον τὸ Ἑλβετικόν».

Στίς 6 Σεπτεμβρίου ὁ Εὐθύμιος Κανελλόπουλος γράφει:

«Ἡ ἐλθοῦσα ἐνταῦθα ἐκ Γκιουμουλτζίνης ἐπιτροπὴ παρουσιάσθη, ὡς προήγγεिला, εἰς τὰς ἐνταῦθα Πρεσβείας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καί ἐπέδωκεν ὑπόμνημα ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Θράκης, τοῦ ὁποίου τὸ κείμενον ἐπισυνάπτω.

Ἡ ἐπιτροπὴ δέν ἐγένετο δεκτὴ ἐν τῇ Ἀγγλικῇ Πρεσβείᾳ, μετὰ πολλῆς ψυχρότητος δέ ὑπεδέχθησαν αὐτὴν ἐν τῇ Αὐστριακῇ Πρεσβείᾳ. Θερμοτέρως πῶς δεξιώσεως ἔτυχεν ἐν τῇ Γαλλικῇ, ἐν τῇ Γερμανικῇ καί τῇ Ρωσικῇ Πρεσβείᾳ, αἵτινες ὅμως καί αὗται, ὑποσχεθεῖσαι νά διαβιβάσωσι τὸ ὑπόμνημα πρὸς τὰς οἰκείας Κυβερνήσεις, ἐτήρησαν ἐπιφυλακτικότητα ἐν ταῖς ἀπαντήσεσιν.

Ἡ Ὄθωμ. Κυβέρνησις εἶπεν, ὡς ἔγραψα ἤδη, εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ὅτι δέν δύναται νά ἐπέμβῃ ἐνεργῶς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Θράκης, ἀλλ'

11. Α.Υ.Ε. Φακ. 70/1913 τηλ/μα ἀπὸ 27.8.1913

12. Α.Υ.Ε. Φακ. 70/1913 ἔγγρ. 1041/2.9.1913

ύπεσχεθη διὰ τὴν ἐπιδιώξιν ὅπως χορηγηθῶσιν ὑπὸ τῆς Βουλγαρίας ἐγγυήσεις ὑπὲρ τῶν μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν τῆς Δυτικῆς Θράκης.

Ἐγγυήσεις τοιαύτας ἐπέτυχεν, ὡς φαίνεται, ἡ Ὄθωμ. Κυβέρνησις ἀλλὰ δὲν ἐγνώσθη εἰσέτι ἀκριβῶς εἰς τί συνίστανται αὐταί. Πρόκειται κατὰ τινας πληροφορίες περὶ πλήρους ἐφαρμογῆς τοῦ Σεριάτ, ἀναγνωρίσεως ὡς θρησκευτικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ μουσουλμάνων τοῦ Σουλτάνου καὶ περὶ ἀναγνωρίσεως καὶ αὐτοδιοικήσεως τῶν μουσουλμανικῶν κοινοτήτων, ὡς ἐπίσης καὶ περὶ διαχειρήσεως ὑπ' αὐτῶν τῶν βακουφικῶν κτημάτων ἄνευ ἀσκήσεως ἐλέγχου ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς Κυβερνήσεως.

Ἀλλ' ὅποιαιδίποτε καὶ ἂν ὦσιν αἱ παραχωρήσεις αὐταὶ ἀφορῶσι μόνον τοὺς μουσουλμάνους κατοίκους τῆς Δυτικῆς Θράκης.

Οἱ ἐν τῇ ἐπιτροπῇ ἡμέτεροι ἠξίωσαν παρὰ τῶν Τούρκων μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς νὰ ζητήσωσι παρὰ τῆς Ὄθωμ. Κυβερνήσεως ἵνα ἐπιδιώξῃ κατὰ τὰς τουρκοβουλγαρικὰς διαπραγματεύσεις ὅπως αἱ ἐγγυήσεις αἵτινες θὰ παρασχεθῶσιν ὑπὸ τῆς Βουλγαρικῆς Κυβερνήσεως ἀφορῶσιν οὐ μόνον τοὺς μουσουλμάνους ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Δυτικῆς Θράκης.

Πράγματι εἰς ἐκ τῶν Τούρκων τῆς Ἐπιτροπῆς μετέβη πρὸς τοῦτο παρὰ τῷ Ταλαάτ βέη, οὗτος δ' ἀπήντησεν αὐτῷ διὰ τοῦ ἐξήκουσιν ἤδη συζητηθῇ τὸ ζήτημα ὑπὸ τῆς διασκέψεως καὶ ὅτι οἱ Βούλγαροι πληρεξούσιοι συγκατένευσαν εἰς παραχωρήσεις ἐγγυήσεων ὑπὲρ τῶν μουσουλμάνων ἀλλὰ δὲν ἠθέλησαν νὰ προβῶσιν εἰς παραχωρήσεις ἐγγυήσεων ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν.

Ἀλλ' ἐνῶ τοιαύτην εἰς τὸ φανερόν τηρεῖ στάσιν ἡ Ὄθωμ. Κυβέρνησις ἐνθαρρύνει κρυφίως τοὺς Τούρκους τῆς Δυτικῆς Θράκης εἰς ἀντίστασιν.

Πλὴν ἐκείνων ὧν τὴν ἀποστολὴν εἰς Δυτικὴν Θράκην ἀνεκοίνωσα διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1041 ἐγγράφου μου καὶ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται μετῃμφιεσμένοι ἀπεστάλησαν ἔκτοτε. Τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν ἐστάλησαν ἐκ Μπαμπαεσκί εἰς Γκιουμουλτζίναν περὶ τοὺς διακοσίους, τὴν δὲ παρελθοῦσαν Δευτέραν ἕτεροι 2.150 μετὰ τεσσάρων ὀρεινῶν πυροβόλων 10 μυδραλλιοβόλων, ἡμιόνων καὶ πολλῶν πολεμοφοδίων, καὶ οὕτω οἱ Τούρκοι τῆς Θράκης παρασκευάζονται εἰς ἀντίστασιν κατὰ τῶν Βουλγάρων.

Ἠγγέλθη μάλιστα διὰ τοῦ σφοδρὰ συμπλοκῆ μεταξὺ Τούρκων καὶ Βουλγάρων ἔλαβε χώραν ἐν Κίτζαλῃ καθ' ἣν οἱ Βούλγαροι ἀπεκρούσθησαν. Ὁ Ταλαάτ βέης εἶπεν ἐμπιστευτικῶς πρὸς τοὺς Τούρκους τῆς ἐπιτροπῆς διὰ τοῦ οἱ Βούλγαροι πληρεξούσιοι ἐζήτησαν νὰ ἔλθωσι εἰς ἀπ' εὐθείας συνεννοήσεις πρὸς τὴν ἐκ Γκιουμουλτζίνης ἐπιτροπὴν ὅποτε αὕτη θὰ ἀπαντήσῃ ὅτι δὲν δέχεται ἀπ' εὐθείας συζήτησιν ἀλλὰ μόνον ἐνώπιον ἀντιπροσώπων τῶν Μεγ. Δυνάμεων, τοῦτο δὲ συνεβούλευσε καὶ ὁ Ταλαάτ βέης.

Πληροφοροῦμαι ὅτι ὁ ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς Μεχμέτ Ἀλῆς πρῶν βουλευτὴς Ξάνθης ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἐκεῖθεν θὰ μεταβῇ εἰς Ἀθήνας ἵνα ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῆς Ἑλλην. Κυβερνήσεως πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ συνεννοήσεως μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων.

Τὸ Οἶκουμ. Πατριαρχεῖον συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας τῆς Ὑ. Ἐ. ἀνέστειλε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προηγουμένως ληφθεισῶν ὑπὸ τῶν Δύο Σωμάτων ἀποφάσεων περὶ ὑποβολῆς ὑπομνημάτων πρὸς τὰς Μεγ. Δυνάμεις καὶ τὴν Ὁθωμ. Κυβέρνησιν περὶ παροχῆς ἐγγυήσεων ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Δυτικῆς Θράκης.

Ἐπισυνάπτω σχετικὰ δημοσιεύματα ἐφημερίδων.

Ε. Κανελλόπουλος¹³.

Στὶς 7 Σεπτεμβρίου ὁ Ἰων. Δραγούμης, Γεν. Διοικητὴς στὴ Θεσσαλονίκη, ἀνακοινῶναι στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν τηλεγράφημα τοῦ Σακελλαριάδου, Διοικητικοῦ Ἐπιτρόπου στὴν Καβάλα:

«Παρακαλῶ νὰ μοὶ παράσχητε ὁδηγίας ὁποῖα σήμερον πρέπει νὰ εἶναι ἡ στάσις ἡμετέρων ἐν Ξάνθῃ ἐναντι προσκλήσεως Τούρκων νὰ συμμετάσχῃ εἰς Τουρκικὸν διάβημα καὶ ἐνεργείας. Ἀντίγραφα ἀποσταλέντων τηλεγραφημάτων ὑπὸ Τούρκων Ξάνθης εἰς Εὐρωπαϊκὰς Κυβερνήσεις ὑπὲρ μὴ καθόδου Βουλγάρων ὑποβάλλω ταχυδρομικῶς. Ἀναφέρω ἐνταῦθα ὅτι κατὰ σημερινὰς ἐκεῖθεν πληροφορίας ἀνεκοινώθη ὑπὸ Τούρκων ἡ προσεχὴς ἔλευσις εἰς Ξάνθην τοῦ 12ου Τουρκικοῦ Συν/τος Πεζικοῦ καὶ ἐπίσης ὅτι συζητοῦσιν ἐκεῖ μεταξὺ τῶν οἱ Τούρκοι καὶ περὶ Καβάλας καὶ Θεσσαλονίκης».

Ὁ Ἰων Δραγούμης ζητεῖ τὴ γνώμη τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως πρὶν ἀπαντήσῃ στὸ Σακελλαριάδου¹⁴.

Τὸ ἐπίκεντρο τῶν συνεννοήσεων γιὰ τὸ τόσο καυτὸ θέμα τῆς αὐτονομίας τῆς Δυτικῆς Θράκης καί, σὲ περίπτωσιν ἀποτυχίας τοῦ ἐγχειρήματος, τῆς παροχῆς ἐγγυήσεων ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων γιὰ τοὺς πληθυσμοὺς τοῦ τμήματος τῆς Θράκης ποὺ θὰ κατελάμβαναν, βρισκόταν στὴν Κ/Πολη. Ὁ Εὐθύμιος Κανελλόπουλος πληροφοροῦσε τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν σχετικὰ:

«Ὁμογενεῖς συμμετέχοντες Ἐπιτροπῆς ἐκ Γκιουμουλτζίνης ἤξιωσαν παρὰ Τούρκων μελῶν Ἐπιτροπῆς συστήσωσι εἰς Τουρκικὴν Κυβέρνησιν

13. Α.Υ.Ε. Φακ. 70/1913 ἔγγρ. 1059/6.9.1913

14. Α.Υ.Ε. Φακ. 70/1913 τηλ/μα 25236/6/19.9.1913

νά ζητήση κατά Τουρκο-Βουλγαρικές διαπραγματεύσεις έγγυήσεις όχι μόνον υπέρ Μωαμεθανών αλλά και υπέρ Χριστιανικών Πληθυσμών Δυτικής Θράκης και τούτο διά τήν περίπτωσιν καθ' ἣν ἀνεξαρτησία αὐτῆς δέν θά ἐπιτυγχάνετο. Τοῦρκοι ἐπιτροπῆς συνέστησαν τούτο εἰς Ταλαάτ Βέην ὅστις ἀπήντησε ὅτι οἱ Βούλγαροι πληρεξούσιοι ἐδέχθησαν μέν παροχὴν ἐγγυήσεων εἰς Μωαμεθανούς ἀλλ' οὐχί καί εἰς Χριστιανούς ἢ Ἑβραίους. Πολυπληθεῖς ἀξιωματικοί καί στρατιῶται μετημφισμένοι ἐξακολουθοῦν ἀποστελλόμενοι εἰς Δυτικὴν Θράκην μετὰ πυροβόλων καί πολλῶν πολεμοφοδίων. Ταλαάτ ἀνεκοίνωσεν ἐμπιστευτικῶς εἰς Τούρκους ἐπιτροπῆς ὅτι Βούλγαροι πληρεξούσιοι ἐξέφρασαν γνώμην νά ἔλθωσιν εἰς συνεννοήσεις πρὸς ἐπιτροπὴν ἀλλ' αὕτη, διατυπωμένης τυχόν τοιαύτης προτάσεως, θ' ἀπαντήσῃ ὅτι δέν δέχεται διαπραγματεύσεις εἰ μὴ ἐπὶ παρουσίᾳ Μ. Δυνάμεων τούτο δέ συνεβούλευσε καί Ταλαάτ. Ἐν γένει Μωαμεθανοὶ Δυτικῆς Θράκης λαμβάνουσιν πολλὰς ἐνθαρρύνσεις ὅπως ἀντιστῶσιν ἐν τῇ ἐλπίδι ὅτι θά δημιουργηθῇ ζήτημα δυνάμενον νά προκαλέσῃ ἐπέμβασιν Εὐρώπης τούτο δέ φαίνεται ἀποτελεῖ καί ἀποκρυπτομένης τάσεως Κομιτάτου καί Τουρκικῆς Κυβερνήσεως.

Ε. Κανελλόπουλος»¹⁵

Με τὴν εὐκαιρία ἐπισημαίνεται ὅτι ἡ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου, πού εἶχε ὑπογραφεῖ στίς 28/7/10.8.1913, ρύθμιζε τὰ ζητήματα πού ἀφοροῦσαν τοὺς Συμμάχους τοῦ Α' Βαλκανικοῦ Πολέμου. Στίς σχετικές συνεννοήσεις ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος εἶχε δείξει μετριοπάθεια. Ὑποστήριζε πῶς οἱ ἐλληνικὲς ἀξιώσεις δέν ἦταν ὑπερβολικὲς, ἀλλ' ἐπέμενε νά κρατήσῃ ἡ Ἑλλάς τίς παραθαλάσσιες πόλεις, γιατί πρόβλεπε ὅτι ἔπρεπε νά περιμένει σέ μερικά χρόνια «μὴν προσπάθειαν «ρεβάνς» ἀπὸ τὴν Βουλγαρίαν. Καί θά ἔπρεπε νά εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρά, διὰ νά τὴν ἀντιμετωπίσῃ μόνη της. Διότι δέν θά ἠδύνατο μονίμως νά ὑπολογίζῃ ἐπὶ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς Σερβίας καί τῆς Ρουμανίας. Ἦλπιζεν ὅτι ἡ Τριπλὴ Συνεννόησις θά ἔκρινε συμφέρον νά τὴν ὑποστηρίξῃ».¹⁶

Ἐπομένως ἡ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου δέν εἶχε ἄμεση σχέση μετὰ τὴν Τουρκία, πού τὰ θέματά της εἶχαν ρυθμισθῇ μετὰ τῇ Συνθήκῃ τοῦ Λονδίνου (17/30.5.1913). Γι' αὐτό ἡ Πύλη ἔκανε χωριστὲς διαπραγματεύσεις μετὰ τοὺς Βουλγάρους ἀπεσταλμένους στὴν Κ/Πόλη, προσπαθώντας νά ἐπιτύχει ὅσο τὸ δυνατό πῶς εὐνοϊκοὺς δρους στὴν Τουρκο-Βουλγαρικὴ Συνθήκη.

15. Α.Υ.Ε. Φακ. 70/1913 Τηλεγράφημα 25460/7/20.9.1913

16. Σπ. Μαρκεζίνης. Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, τόμ. 3ος, Ἀθήναι 1966 σ. 224. Βλ. ἐπίσης τηλ/μα σέρ Φρ. Ἑλλιοτ πρὸς σέρ Ε. Grey 13/26.7.13.

Ἀποκαλυπτικό είναι τό ἔγγραφο πού ἀκολουθεῖ:

«Πρό τινων ἡμερῶν ὁ Νομάρχης Ἀδριανουπόλεως Χατζῆ Ἀδήλ βέης, πρώην Ὑπουργός, ἐκ τῶν σημαινόντων κομητατικῶν, ἐτηλεγράφησεν εἰς τήν Ὑψ. Πύλιν ὅτι ἐν Κιρτζαλή ἔλαβε χώραν συμπλοκή, μεταξύ Βουλγάρων καί Τούρκων ἐπαναστατῶν, καθ' ἣν οἱ Βούλγαροι ἀπεκρούσθησαν.

Ἐτηλεγράφησεν ἐπίσης ὅτι ἐπιτροπή Τούρκων ἐκ τῆς Δυτικῆς Θράκης παρουσιασθεῖσα πρὸς αὐτόν ἐδήλωσεν ὅτι οἱ τουρκοκοί πληθυσμοὶ τοῦ τμήματος τούτου ἔχουσιν ἀπόφασιν, ἂν μὴ προστατευθῶσιν ὑπὸ τῆς Ὄθωμ. Κυβερνήσεως, νά καύσωσι τὰ χωρία των καί νά ἐπιδοθῶσιν εἰς ἄτακτον πόλεμον κατὰ τῶν Βουλγάρων. Ἐζήτησεν ἐπὶ τούτοις ὁ Χατζῆ Ἀδήλ βέης καί ἄδειαν ὅπως ἔλθῃ ἐνταῦθα καί ἀναπτύξῃ τό ζήτημα.

Ἐλθὼν πράγματι ἐνταῦθα ἐπεσκέφθη τοὺς Ὑπουργοὺς καί ἐπέμεινεν ὅπως μὴ ὑπογραφῇ συνθήκη μετὰ τῆς Βουλγαρίας πρὶν ἢ διακανονισθῇ κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικόν καί τό ζήτημα τῆς Δυτικῆς Θράκης.

Καθ' ἃ παρ' ἀξιοπύστου προσώπου λίαν ἐμπιστευτικῶς ἐπληροφορήθην ὁ Ταλαάτ βέης ἀπήντησεν εἰς τὸν Χατζῆ Ἀδήλ βέην ὅτι εἶναι ἀδύνατον νά ματαιωθῇ ἡ σύναψις τῆς τουρκοβουλγαρικῆς συνθήκης ἐπελθούσης ἤδη συμφωνίας, ὅτι ἡ Ὄθωμ. Κυβέρνησις ἐργάζεται ὅπως προστατευθῶσι τὰ συμφέροντα τῶν κατοίκων τῆς Δυτικῆς Θράκης, ἀλλ' ἀδυνατεῖ νά ἐπέμβῃ ἐνεργῶς. Συνέστησε μόνον ἐμπιστευτικῶς ὁ Ταλαάτ βέης εἰς τήν ἐλθοῦσαν ἐνταῦθα ἐπιτροπὴν νά ἀποταθῇ πρὸς τὰς Μ. Δυνάμεις. Μόνον ἂν ἡ Βουλγαρία δέν ἐκτελέσῃ τοὺς ὅρους τῆς συναφθεσομένης συνθήκης, τότε μόνον θά δυνηθῇ ἡ Ὄθωμ. Κυβέρνησις νά ἐπέμβῃ καί δὴ στρατιωτικῶς. Ἐκτός τούτου οἱ Βούλγαροι, προσέθηκεν ὁ Ταλαάτ βέης, ἔχουσιν ἀνάγκην νά καταλάβωσι τό Δεδεαγάτς, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο δέον νά διέλθωσιν ἐκ χώρας διατελούσης ἐν ἐπαναστάσει καί θά πράξωσιν ἐπομένως πᾶν τό δυνατόν ὅπως καταστείλωσι τό κίνημα. Ἐν τούτῳ δέν δύναται νά ἐπέμβῃ ἡ Ὄθωμ. Κυβέρνησις ἀφοῦ ἡ χώρα αὕτη παρεχωρήθῃ εἰς τήν Βουλγαρίαν, οὐδέ νά ἀξιώσῃ ὑπογραφὴν ἰδιαιτέρου τινός πρωτοκόλλου. Ἐάν ὅμως οἱ κάτοικοι κατάρθουν ὅπως ἔστω καί μία μόνη τῶν Μ. Δυνάμεων λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰς εὐχὰς των τότε εἶναι πιθανόν ὅτι οἱ Βούλγαροι βλέποντες ὅτι κινδυνεύουσι νά ἀπολέσωσι τήν ἐπαρχίαν ταύτην θά θελήσωσι νά συνεννοηθῶσι καί μετὰ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ὁπότε αὕτη θά ἡδύνατο ἐνεργότερον νά ἐπέμβῃ.

Ταῦτα συνέστησεν ὁ Ταλαάτ βέης πρὸς τὸν Χατζῆ Ἀδήλ βέην νά ἀνακοινώσῃ πρὸς τοὺς ἐν Ἀδριανουπόλει ἀλλ' οὗτος ἡρνήθη ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι θά δυσηρεστοῦντο οἱ ἀξιωματικοί.

Εἶπε πρὸς τούτοις ὁ Ταλαάτ βέης ὅτι οἱ Βούλγαροι ἔχοντες πάντοτε ἐστραμμένα τὰ βλέμματα πρὸς τήν Μακεδονίαν διετύπωσαν προτάσεις

ὅπως ἡ Τουρκία βοηθήσῃ αὐτοὺς πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ των ὅποτε θά ἦσαν διατεθειμένοι εἰς παραχωρήσεις ἐν Θράκῃ, ἀλλ' ὅτι ἡ Ὀθωμ. Κυβέρνησις δέν δύναται ἐπὶ τοῦ παρόντος νά λάβῃ ἀποφάσεις πρὸς τοῦτο»¹⁷.

Εὐπειθέστατος
Ε. Κανελλόπουλος

Τά ἀνέκδοτα ἔγγραφα αὐτῆς τῆς σύντομης μελέτης φωτίζουν ἀπό μιά ἄλλη ὀπτική γωνία τῇ νεότερῃ ἱστορίᾳ τῆς πατρίδας μας καὶ ἰδιαίτερα τῆς Δυτικῆς Θράκης, τὴν ὁποία ὁ βουλγαρικός στρατός κατέλαβε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1913 ¹⁸. Ἀπὸ τότε ἀλλεπάλληλα κύματα προσφύγων κατέφυγαν στὴ Θεσσαλονίκη, στὴν Καβάλα, στὴ Σαμοθράκη καὶ ἄλλες ἐλεύθερες ἐλληνικὲς περιοχές.

Συγκλονιστικό εἶναι τὸ τηλεγράφημα πού ἔστειλε ἡ Ἐπιτροπὴ Προσφύγων τῆς Δυτικῆς Θράκης: «Πρὸς τοὺς Βασιλεῖς, Προέδρους Βουλῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τὸν Πρόεδρον τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας». Ἀκολουθεῖ μετάφραση τοῦ γαλλικοῦ κειμένου¹⁹:

«Παρά τίς διακηρύξεις γιὰ ἰσότητα καὶ ἐλευθερία ἡ βουλγαρική Κυβέρνηση ἀφοῦ κατέλαβε τὴν πατρίδα μας τὴν Δυτικὴ Θράκη ἐφαρμόζει ἀσίγαστη πολιτικὴ μεθοδικῆς ἐξοντώσεως τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν. Οἱ ἀρχές ἀρπάζουν τίς περιουσίες τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς στέλνουν στὴν παλιὰ Βουλγαρία, καταλαμβάνουν τὰ ἀκίνητα ὅπου ἐγκαθιστοῦν Βουλγάρους πού ἦρθαν ἀπὸ ἄλλα μέρη, διώχνουν τοὺς κληρικούς μας ἀπὸ τίς ἐλληνικὲς ἐκκλησίες καὶ ἀπὸ κοινοτικά κτίρια καὶ ἐγκαθιστοῦν σχισματικούς κληρικούς καὶ σὲ συμπλήρωση τῶν δεινῶν διώχνουν μαζικά τοὺς Ἕλληνες κατοίκους ἀφοῦ τοὺς πάρουν τὰ πάντα, τοὺς ἀφήνουν σχεδὸν γυμνοὺς καὶ δέν τοὺς ἐπιτρέπουν νά συναποκομίσουν τὸ ἐλάχιστο ΣΤΟΠ Ἐπάνω ἀπὸ ἑκατὸ χιλιάδες δυστυχισμένοι Ἕλληνες πρόσφυγες ἰκετεύουν στὸ ὄνομα τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τὴν ὑψηλὴ προστασία τῆς Μεγαλειότητός σας γιὰ νά μπορέσουν μὲ πλήρη ἀσφάλεια νά γυρίσουν στίς ἐστίες τους νά ἀποζημιωθοῦν γιὰ τὰ ἀγαθὰ πού τοὺς ἄρπαξαν, νά ξαναπάρουν τὰ ἀκίνητά τους ἐκκλησίες καὶ σχολεῖα καὶ νά μπορέσουν νά

17. Α.Υ.Ε. Φακ. 70/1913 ἔγγρ. 1070/9.9.1913

18. Καλλ. Παπαθανάση—Μουσιοπούλου, Ἑλληνικά Προξενεῖα στὴ Θράκη, τόμ. Β', Ἀθήνα 1977, σ. 84. Βλ. ἐπ. Α.Υ.Ε. Φακ. Α.Α.Κ./1914 Δεδεαγας ἔγγρ. Α. Χαλκιοπούλου/διαβ. 21.11.15

19. Α.Υ.Ε. Φακ. Α.Α.Κ./1913/Φ.Δ. 101/ἔγγρ. 917/22.12.13

ζήσουν ειρηνικά στη γενέτειρά τους ασφαλείς από κάθε ενέργεια κατά της ζωής, της περιουσίας και της τιμής τους».

Χατζηβασιλείου

* * *

Μιά νέα οδυνηρή περίοδος χαράχθηκε για τη Δυτική Θράκη τό 1913 με πολλές σκληρές δοκιμασίες για τούς λίγους, ήρωϊκούς Έλληνες, πού παρέμειναν γαντζωμένοι στη γή τους, περιμένοντας τή λύτρωση. Έπιτέλους ή δικαίωση ήρθε στίς 14 Μαΐου 1920

22 Μαρτ. 1913

Φίλ. 1. Βαυλαία-

Ἐλάττω ὅσα καὶ γράμματα καὶ τοὺς
 ἐπιστολὰς πρὸς καὶ ἀπὸ σου.
 Καθὼ εἶπες τὸ γράμμα καὶ πρὸς
 Μάρτυρ. Ἐπειὶ οὐκ εἶπα ἀποκρίσας
 ἀποκρίσας πρὸς ὅσα καὶ ποιεῖς
 πρὸς καὶ γὰρ πρὸς τὸ λόγον
 καὶ ἐλπίσας. Ἐπειὶ οὐκ εἶπα καὶ
 πρὸς καὶ πρὸς σου (καὶ γὰρ γὰρ
 ἔπρην καὶ ἀποκρίσας καὶ πρὸς σου)
 εἶπες καὶ γὰρ καὶ θράσος αἰσχροῦ

ὁμοῦ καὶ ὁμοῦ ὁμοῦ καὶ ὁμοῦ.

Ἐπειὶ οὐκ εἶπα ἀποκρίσας καὶ πρὸς σου
 καὶ πρὸς σου καὶ πρὸς σου, ὅτι
 ἔπρην αἰσχροῦ καὶ ὁμοῦ.

Δὲ καὶ πρὸς καὶ πρὸς αἰσχροῦ καὶ
 πρὸς αἰσχροῦ, ἀλλὰ καὶ πρὸς σου
 καὶ πρὸς σου πρὸς καὶ πρὸς σου
 πρὸς καὶ πρὸς σου πρὸς καὶ πρὸς σου.
 Δὲ καὶ πρὸς σου.

Ἐπειὶ καὶ πρὸς σου καὶ πρὸς σου.
 Ἐπειὶ οὐκ εἶπα καὶ πρὸς σου.

Φίλ. 1. Βαυλαία-

ὁμοῦ καὶ ὁμοῦ

Αθήνα 17 Απριλίου 1913

Φίλε Βασιλίστα

Το παρθεύον σου 15 9 διέβλεπον α' το 10

παρθεύον το 4' παρθεύον το 10' παρθεύον

20. 22. 10. 14. 16. 18.

10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

8. 10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 24. 26. 28.

POST OFFICE COMMUNICATIONS
By Special Delivery, LONDON

HOTEL CECIL,
STRAND,
LONDON, W.C.

4/Sept. 1913
117

Φίλτε κ. 3/κν,
Μ'εχάρισμα εβρα το παρμεα αν
από 19 ημερών, ες τὴν ἐνδοχὴν τὴν 120 ημερ
από 14 κ. Σεπτεμβρίου. Ἡμεῖς τὰ μέν
ἐχάρισμα ἀπὸ τῆς ἐξουσίας
ἐφ' ἣν. ἔνα δὲ μὲν τὰς, μοῖραι
καὶ τὰς τὰς ἀπὸ τῆς ἐξουσίας
αὐτὸς τῆς χροῖς εἰς τὴν. Γενώμενος, δὲ
μετὰ τὴν ἐξουσία. τὸ μὲν τὰς εἰς τὴν
ἀρχὴς τὰς χροῖς τὴν μὲν τὴν ἐξουσία
ἐξουσίας. Παρά τὴν ἐξουσία δὲ ἀρχὴς
μετὰ τὴν ἐξουσία ἐξουσίας
τὰς ἀπὸ τὴν. Σὺ τὴν τὴν ἐξουσία
ἀρχὴς τὴν, ἐξουσία τὴν ἐξουσία
μετὰ τὴν ἀρχὴς τὴν ἐξουσία
ἐξουσίας, ἐξουσία τὴν ἐξουσία
μετὰ τὴν ἐξουσία. Αὐτὸς τὴν
τὴν ἐξουσία ἀρχὴς τὴν ἐξουσία

Ελθετε με τὴν 15/2 Ἀπριλίου
 1913.

R / Oct. 1913

Φίλε Κύριε Βερβαντ.

[Πολλὰ τέχνη, ἐκείνη, ὑπάρχει
 ἢ συμβολὴς ἐν τῷ ἐνε-
 τικῷ ἐργῷ. Χαίρει
 ἐπὶ τούτῳ, ὡς χαίρει καὶ
 σὲ ἄλλοι ἐνταῦθα συνερχόμενοι.
 Σὺ συνερχόμενος, δὲ οὐκ
 ἀπὸ τοῦ ἐργῷ. Ἀλλ' οὐδέ
 ἀπομακρύνει τὸ ἐκείνη οὐδέ
 δὲ κενώγει, τὸ ἐνέργημα.
 Ὡς ἔχον ἐν τῷ ἐνέργημα
 τῷ, ἐφ' ὅσον. Καὶ ἔχον

τὴν ἐχέμεν δὴ οὕτως
 ἐμμεδῶς ἐπὶ ἐδρασεύας
 βαῖος ὑπὲρ ἐχέμεν ἡδονεύας.
 ἢ περὶ αἰδῶς ἐπὶ δὴ οὕτως
 δυνάμει δὴ τὸ χιλλόν. Εἶχε
 ἐνέχον παρορᾶν ἢ ἀρχὴ
 τὴν ἐδρασεύας, καὶ ἢ ὑπὸ
 ἀπαιτιχέμεν καὶ ἐμμεδῶς καὶ
 ἐμμεδῶς δὴ οὕτως οὕτως
 ἐμμεδῶς δὴ οὕτως δὴ οὕτως
 τὴν παρὰ τὴν ἐμμεδῶς οὕτως
 ἐμμεδῶς καὶ ὑπὸ ὅπως οὕτως
 ὅπως οὕτως καὶ τὴν δὴ οὕτως
 ἐμμεδῶς. Καὶ ἢ οὕτως
 καὶ ἐμμεδῶς τὴν ἐδρασεύας
 ἐμμεδῶς, ἐμμεδῶς παρὰ
 οὕτως, καὶ οὕτως δὴ οὕτως

καὶ παραμένει ὡς οὐδὲν καὶ
διαρκῶς καὶ ἀξιοπρεπῶς. Δὲ
ἐπιμελείται καὶ τῶν ἐξωτερικῶν
ἐκείν. Ἐλευθεροῦν καὶ γενεῶν
ἐκτελέσει. Πραγματικῶς τὸ
μέλλον.

Παραμένει ἀρχαῖος ἐκείν
καὶ τῶν Α.Ι.Π. τῶν Περσι-
έχον Γερμανῶν Εἰς ἐκείν-
γόνον τῶν πενταετίας αἰ.

Μεταγενεαὶν τεσσάρων

Θαυροπούλου

Αθήνα 19 Σεπτεμβρίου 1913

Φίλε κ. Βαρλαμά

"ἔχω τὸ γράμμα σας. Ἐννὶ διαδύοντι
σας δα' ἔγωγε καὶ τὰ ὑψηλὰ χρέη
καὶ ποὺ ἀσφάλεια ὑμῶν ^{ἐκείν} 2000 ἀπρίων,
καὶ ἔκστασις ἔγωγε ἄλλα, ὅτι πορὶ καὶ
παρὶ ἄλλα. Ἄν δὲ ἵσως σκεπτόμενος
σας ποῖται καὶ ἔκστασις ἢ ἄλλα
ἔγωγε ἄλλα καὶ δα' ἔγωγε μετὰ μετὰ
Περσέων. Ἄν πορὶ καὶ ἔγωγε καὶ

ΣΟΦΙΑΣ ΚΛΗΜΗ - ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΟ ΜΟΙΡΟΛΟΪ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

ὅπως διασώζεται στη Σαμοθράκη

Τό μοιρολόι, ὁ θρήνος πρὸς τοὺς νεκροὺς, κυρίως πρὶν ἀπ' τὴν ταφή, ἀποτελεῖ πανάρχαιο ἔθιμο καὶ παράδοση στὸν ἑλληνικὸ λαό. Ἐκτός ἀπὸ ψυχικὴ ἀνάγκη, εἶναι καὶ καθήκον καὶ τρυφερὴ φροντίδα γι' αὐτοὺς ποὺ φεύγουν ἀπὸ κοντά μας. Εἶναι τὸ ξεπροβόδισμά τους.

ΠΑίρνοντας, πρόχειρα, ἀποσπάσματα ἀπὸ ἀρχαῖα κείμενα, βλέπουμε τὸν Ἀχιλλέα¹ νὰ προτρέπει τοὺς Μυρμιδόνες νὰ τιμῇσουν τὸ νεκρὸ Πάτροκλο:

«μ' ἀμάξια ἄς πᾶμε κι ἄλογα, νὰ κλάψουμε μιὰ στάλα
τὸν Πάτροκλό μας· τί πρεσβιό αὐτό ναι τῶν νεκρῶνε».

Τὰ μοιρολόγια συνήθως ἐγκωμιάζουν τίς ἀρετές τοῦ νεκροῦ, καταλήγοντας σὲ θρήνους γιὰ τοὺς ἀπορφανισμένους ποὺ δημιουργεῖ ὁ χαμός του.

«Ἔκτορα, ἐγὼ ἢ κακότηχη...

Στοῦ Ἄδη σύ τώρα τῇ φωλιά μισεύεις

καί σέ θλιβερή μ' ἀφήνεις λύπη ἐμένα.

...κι ὁ γιόκας μας μικρούλης ἔτσι ἀκόμα...»

θρηνολογεῖ ἀπελπισμένα ἢ Ἀνδρομάχη².

Κι ἢ Ἑκάβη³ μοιρολογεῖ κι ἐγκωμιάζει τὸ γιό της τὸν Ἔκτορα:

«ὦχ, γιέ μου, ἐγὼ ἢ κακότηχη, τί πιά νὰ ζῶ στὸν κόσμο,

τώρα ποὺ ἐσύ μοῦ πέθανες τῆς χώρας τό καμάρι.

Τί σύ εἴσουν μόνη δόξα μας, ἐσύ εἴσουν μόνη ὀλπίδα».

Ὁ Πρίαμος⁴ εἶναι ἀπαρηγόρητος ποὺ δέν εἶναι δυνατό νὰ μοιρολογήσει τιμώντας τὸ νεκρὸ βλαστάρη του:

«Στά χέρια μου ἄς μοῦχε κἄν πεθάνει

κι οἱ δυό μας νὰ χορταίναμε τὸ μοιρολόι, τὸ κλάμα

ἐγὼ κι ἡ μάβρη ἢ μάννα του ποὺ τὸν πικρογεννοῦσε».

Γιατί θεωροῦσαν πῶς μιὰ ἀπ' τίς μεγαλύτερες ἀτιμώσεις τοῦ ἀνθρώπου

1. Ἰλιάδα Ψ 8 Μετάφραση Ἀλέξ. Πάλλη

2. Ἰλιάδα Χ 477 Μετάφραση Ἀλέξ. Πάλλη

3. Ἰλιάδα Χ 431 Μετάφραση Ἀλέξ. Πάλλη

4. Ἰλιάδα Χ 426

ήταν νά μείνει ἀφρόντιστος καί κυρίως ἄκλαφτος στό θάνατό του. Δέν βρίσκει, ἔλεγαν, ἀναπαμό ἢ ψυχή του στοῦ χάρου τά παλάτια.

Ὁ Κρέων διαλέγει αὐτή τή μεγάλη ἀτίμωση γιά τό νεκρό Πολυνείκη καί διατάζει σκληρότατα «μήτε νά τοῦ κάνει κανεῖς νεκρικές τιμές οὔτε καί νά τόν κλάψει»⁵.

Γι' αὐτό κι ἡ Ἀντιγόνη, ἀφοῦ ἀποδώσει τίς πρέπουσες τιμές στόν ἄταφο νεκρό ἀδερφό, προνοεῖ νά μοιρολογήσει ἡ ἴδια καί τόν ἴδιο τόν ἑαυτό της, ὥστερα ἀπ' τήν καταδίκη της νά ταφεῖ ζωντανή:

«...ἀνύμφευτη κι ἀτραγούδιστη, χωρίς τοῦ γάμου καί τῶν παιδιῶν
τῇ χαρά, ἔρημη, πάω ἢ δύσμοιρη, ζωντανή, στόν βαθύ τάφο τῶν νεκρῶν»⁶.

Στά αἰγαιοπελαγίτικα νησιά, ὅταν ἔφτανε τό πικρό μαντάτο πώς χάθηκε σ' ἀγνωστο καί μακρινό πόντο ἀγαπημένος συγγενής, ἔβαζαν στή μέση τῆς κάμαρας τή σκούφια τοῦ θαλασσοπνιγμένου, τήν «ξενυχτοῦσαν» καί μοιρολογοῦσαν γύρω της σάν νά εἶχαν μπροστά τους τόν ἴδιο τό νεκρό. Τό ἔθιμο δείχνει τή βαθιά πίστη τοῦ λαοῦ στήν παλιά δοξασία: «δέν βρίσκει ἀναπαμό ἢ ἄκλαφτη ψυχή». Ὁ Λύτρας, μέ δραματικό ρεαλισμό, ἀπέδωσε μιὰ τέτοια σκηνή στό «Ψαριανό μοιρολόι» του.

Στίς μέρες μας, ὁ «πολιτισμός» ἔχει ἐξοστρακίσει πολλά ἀπ' τά παλιά ἔθιμα κι ἀνάμεσά τους τό ξενύχτισμα τοῦ νεκροῦ καί τό μοιρολόι. Σέ μερικά ὅμως ἀπομακρυσμένα ἀπ' τόν «πολιτισμό» χωριά τό ἔθιμο διατηρεῖται, καί μάλιστα πολύ σεβασμό δείχνουν οἱ ἄνθρωποι, κυρίως στή Μέσα Μάνη, γιά τίς μοιρολογίστρες πού πολλές τίς ὀνομάζουν «μαστόρισσες», γιά τόν τρόπο πού ξέρουν ν' αὐτοσχεδιάζουν καί νά προσαρμόζουν τά παραδοσιακά δίστιχα ἀνάλογα μέ τήν περίσταση, τό ἐπάγγελμα δηλαδή, τήν ἡλικία, τήν οἰκογενειακή ἢ οἰκονομική κατάσταση τοῦ νεκροῦ.

Ἀπό στόμα σέ στόμα, τά νεκρικά αὐτά τραγούδια ἐρχονται ὥς ἐμᾶς διασωσμένα ἀπό γενιά σέ γενιά, σπάνια δείγματα λαϊκῆς στιχουργικῆς καί ποιητικῆς ἐμπνευσης.

Ἐνα ἀπό τά ἀπαράμιλλα δείγματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς δημοτικῆς μας ποίησης εἶναι τό «μοιρολόι τοῦ Χριστοῦ»⁷ πού διασώθηκε στή Σαμοθράκη ἀπό τήν παράδοση καί διατηρήθηκε μέ τήν ἐπανάληψη. Τό λένε μέ τό μακρόσυρτο λυπητερό σκοπό του, τό βράδυ τῆς Μ. Πέμπτης πρός τή Μ. Παρασκευή, μέσα στήν ἐκκλησιά, μαυροφοροῦσες γυναῖκες. Χορός, θαρρεῖς, ἀρχαίας τραγωδίας, μαζεύονται ὥστερα ἀπ' τά δώδεκα Εὐαγγέλια στά πόδια τοῦ Ἑσταυρωμένου, νά «ξενυχτήσουν», κατά τήν πανάρχαια ἐλληνική συνήθεια, τό νεκρό καί νά τόν μοιρολογήσουν.

5. Σοφοκλῆς - Ἀντιγόνη 204

6. Σοφοκλῆς - Ἀντιγόνη 917

7. Τό ἄκουσα πολλές φορές καί τό κατέγραψα ἀπό τήν Ἀργυρή Ψοῦνη.

Σήμερα μαῦρος οὐρανός, σήμερα μαύρη μέρα
Σήμερα ἐσταυρώσανε τόν πάντων Βασιλέα.

Κάτω στά Ἱεροσόλυμα καί στοῦ Χριστοῦ τόν κῆπο,
κεῖ κάθονταν ἡ Δέσποινα, μόνη καί μοναχή της.
Τήν προσευχή της ἔκανε γιά τόν μονογενή της.

Βλέπει τόν Γιάννη κι ἔρχεται δαρμένος καί κλαμένος.
– Γιάννη, ποῦ εἶν' ὁ γιόκας μου κι ἐσέ ὁ Δάσκαλός σου;
– Δέν ἔχω στόμα νά σοῦ πῶ, γλώσσα νά σοῦ μιλήσω.
Τόν Δάσκαλό μου πιάσανε οἱ ἄνομοι Ἑβραῖοι,
οἱ ἄνομοι καί τά σκυλιά κι οἱ τρισκαταραμένοι.
Βάλαν βουλή κι ἀπόφαση τό πῶς νά τόν ἐπιάσουν
πῶς νά τόν σύρουν στό σταυρό καί νά τόν ἀτιμάσουν.
«Τριάντ' ἀργύρια δίνουμε κι ἓνα χρυσό μαντήλι
κι ἄλλα τριαντατέσσερα σ' ὅποιον τόν παραδώσει».
Πῆρε βουλή κι ἀπόφαση ὁ ἄνομος Ἰούδας
νά πάρει τά ἀργύρια, τόν Κύριο νά προδώσει.
«Ὁ Δάσκαλός μου εἶν' αὐτός, κεῖνος πού θά φιλήσω.
Χαῖρε θά πῶ Διδάσκαλε καί θά τόν χαιρετίσω».
Σάν κλέφτη τόν ἐπιάσανε καί σάν φονιά τόν πᾶνε
καί σάν ἀρνί στό μακελιό, ἔτσι τόν τυραννᾶνε.

Ἡ Δέσποινα σάν τ' ἄκουσε, ἔπese κι ἐλιγώθη.
Σταμιά νερό τήν περεχοῦν, τρία κανάτια μόσχο,
τέσσερα τό ροδόσταμα, ὥσπου νά συνεφέρει.
Κι ἀπάνω πού συνέφερε, αὐτά τά λόγια λέει.
– Ὅσοι τιμᾶτε τόν Χριστό κι ὅσοι τόν ἀγαπᾶτε,
ὅλοι μαζί μου νᾶρθετε, νά πᾶ νά τόν εὐροῦμε.

Γεμίζ' οἱ δρόμοι⁸ κλάματα κι οἱ στράτες μοιρολόγια
κι ἀπ' τά χρυσά της τά μαλλιά γεμίζουν τά κλωνάρια.

Παίρνουν τό δρόμο τό δρομί, δρομί τό μονοπάτι
καί τό δρομί τούς ἔβγαλε στ' ἀτσιγγανου τήν πόρτα.
Βρίσκουν χαλκιούς καί δούλευαν, χαλκιούς μέ τά παιδιά τους,
χαλκιούς μέ τίς γυναῖκες τους καί μέ τή φαμελιά τους⁹

– Ἀτσιγγανε, κατσίβελε, μήν εἶδες τόν υἱό μου;
μήν εἶδες τόν υἱόκα μου πο' δῶ νά τόν περάσουν;

8. Γεμίζει οἱ δρόμοι, κατά τήν ἀττική σύνταξη.

9. Ὁ στίχος δείχνει τή συμμετοχή ὁλόκληρης τῆς φυλῆς στό ἀνόσιο ἔργο, γι' αὐτό καί τό ἀδίκημα βαρβαίνει ὅλους.

- Τό γιό σου τόν ἐπέρασαν καί πᾶν νά τόν σταυρώσουν.
Οἱ¹⁰ Ἑβραῖοι μοῦ παράγγειλαν καρφιά γιά νά τούς φτιάξω.

Ἐκεῖνοι μοῦπαν τέσσερα, τέσσερα πῶς τούς φτάνουν
μά γώ τόν παραμάχομαι, χτυπῶ καί φτιάχνω πέντε.
Δυό γιά τά δυό χεράκια του, δυό γιά τά δυό του πόδια,
τό πέμπτο τό φαρμακερό νά μπεῖ μέσ τήν καρδιά του.

- Ἀτσιγγανε, κατσιβελε, ψωμί νά μή χορτάσεις
κι ἀπάνω εἰς τή ράχη σου πουκάμισο μή βάλεις
καί μέσα στή σακκούλα σου παρά μήν ἀποτάξεις.

Παίρνουν τό δρόμο τό δρομί, δρομί τό μονοπάτι,
τό μονοπάτι ἔβγαινε μπρός στοῦ ληστή τήν πόρτα.
Βρίσκουν τήν πόρτα σφαλιχτή καί τά κλειδιά παρμένα,
τά σιδεροπαράθυρα κι αὐτά μανταλωμένα.

- Ἄνοιξε πόρτα τοῦ ληστή καί πόρτα τοῦ Πιλάτου.
Κι ἡ πόρτα πο τό φόβο της ἀνοίγει μοναχή της.

Κοιτᾷ δεξιά, κοιτᾷ ζερβά, κανένα δέν γνωρίζει.
Κοιτᾷ καί δεξιώτερα, βλέπει τόν Ἅγιο Γιάννη.

- Καλέ μ' Ἄγ' Γιάννη Πρόδρομε καί βαφτιστή τοῦ γιοῦ μου.
μήν εἶδες τόν υἱόκα μου καί τόν Διδάσκαλό σου;

- Βλέπεις ἐκεῖνον τό γυμνό, τόν παραπονεμένο,
ὅπου φορεῖ στήν κεφαλῇ ἀγκάθινο στεφάνι,
βαστάει καί στό χέρι του σπόγγο μέ τό καλάμι,
ἔχει καί τό πουκάμισσο στό αἷμα βουτηγμένο;
Ἐκεῖνος εἶν' ὁ γιόκας σου κι ἐμέ ὁ Δάσκαλός μου.

- Γιά κλίνε, κλίνε μου σταυρέ, νά σέ γλυκοφιλήσω
κι ἀπό τά δυό σου μάγουλα, νά σ' ἀποχαιρετίσω.
Γιά κλίνε, κλίνε μου σταυρέ, γιά κλίνε λίγο κάτω
κι ἔτρεξε ἀπό πάνω σου ὁ ἴδρωσ τοῦ θανάτου...

- Δέν εἶν' ἀργυροψάλλιδο νά κόψω τά μαλλιά μου;
Δέν εἶναι γκρέμνος ἀψηλός νά πέσω νά γκρεμνίσω;
Δέν εἶν' ποτάμι, θάλασσα γιά νά ψυχοραγίσω;...

- Ἐσύ μανά μ' ἂν γκρεμιστεῖς, γκρεμνιοῦνται οἱ μάνες ὅλες.
Ἐσύ μανά μου ἂν σφαχτεῖς, σφαγιοῦνται οἱ μάνες ὅλες.

10. Τό ἄρθρο εἶναι μεταγενέστερη προσθήκη. Στή Θράκη (ἀκόμα καί σήμερα σέ πολλά χωριά) δέν χρησιμοποιοῦνταν ἄρθρο γιά τά κύρια ὀνόματα, κατά τό πρότυπο τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς.

Ἐσύ ἂν κόψεις τά μαλλιά σ', τά κόβ' οἱ μάνες ὅλες.

*Πᾶνε μανά μ' στό σπῖτι μας καί εἰς τό φτωχικό μας.
βάλε κρασί στό μαστραπά κι ἀφράτο παξιμάδι
καί κάνε μιά παρηγοριά νά τνέβρει ὁ κόσμος ὅλος.*

*Καί τό Μεγάλο Σάββατο, θά παίζουν οἱ καμπάνες!
Τότε κι ἐσύ μανούλα μου, θά 'χεις χαρές μεγάλες.*

*Ὅποιος τό λέει σώζεται, ὅποιος τ' ἀκούει ἀγιάζει
κι ὅποιος τό καλαφουγκραστεῖ, παράδεισο θά λάβει.*

Ἡ λαϊκή ποίηση δέν ἦταν δυνατό νά μή συνθέσει μοιρολόι γιά τό Γιό τοῦ Θεοῦ πού γεύεται, ἔστω καί προσωρινά, τήν κοινή μοίρα τῶν ἀνθρώπων, τό θάνατο.

Ὁ θάνατος, αὐτή ἡ ἀκατανόητη μετάβαση ἀπ' τήν ὑπαρκτή κατάσταση στήν ἀνυπαρξία, συγκλονίζει τόν ἄνθρωπο, τόν εὐαίσθητοποιεῖ μέ τό μυστήριό του, τοῦ δείχνει πόσο ἀνίσχυρος κι ἀνυπεράσπιστος εἶναι μπροστά του, τόν ἐξισώνει, κυρίως τόν ἀπογυμνώνει ἀπό κάθε διακριτικό τοῦ βίου του: τιμές, πλοῦτη, ἀξιώματα.

Ἀκόμα κι ἓνας Θεός πεθαίνει! Νά, ἡ μέγιστη ἐξίσωση. Καί πῶς; Μαρτυρικά. Πάνω στό σταυρό, βασανισμένος, διψασμένος, αἰμόφυρτος. Ἀκλαφτος! Νά, ἡ μέγιστη ὁδύνη.

Αὐτό δέν μπορεῖ νά τό χωρέσει ἡ ἀνθρώπινη καρδιά κι ἀναστενάζει θρηνητικά μπρός στό νεκρό Ἰησοῦ.

«Σήμερα μαῦρος οὐρανός, σήμερα μαύρη μέρα».

Ὁ ἄγνωστος λαϊκός στιχουργός παίρνει τόν ἀνομοιοκατάληκτο δεκαπεντασύλλαβο στίχο καί μέ τέλειο λαμβικό μέτρο, πλάθει τήν οἰμωγή λυπητερό τραγούδι. Καί ταιριάζει στό μουσικό του μέτρο τόν μακρόσυρτο ἀναστεναγμό τοῦ αἰγαιοπελαγίτικου καημοῦ. Γεννιέται ἔτσι τό «μοιρολόι τοῦ Χριστοῦ».

«Σήμερα μαῦρος οὐρανός, σήμερα μαύρη μέρα.

Σήμερα ἐσταυρώσανε τόν πάντων Βασιλέα».

Εἶναι τό τετελεσμένο. Τό δίστιχο ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές, λές καί θέλει νά ἐπιβάλλει στίς ἀνυπόταχτες καρδιές τήν πικρή πραγματικότητα. Μέ μίαν ἐντυπωσιακή εἴσοδο *in media res* (στό κέντρο τῶν πραγμάτων), μᾶς μιλά ἀπερίφραστα γιά τό γεγονός στό ὁποῖο ἔχει γίνει προσωπικά μάρτυρας. Μιλά γιά τό ἀναπότρεπτο.

Κι ἀμέσως μετά, μέ μιά θαυμάσια στή λογοτεχνική τεχνική ἀναστροφή, ἀρχίζει ν' ἀφηγεῖται τά τραγικά προηγούμενα.

Ζωγραφίζοντας πότε εἰδυλλιακά καί πότε ζοφερά περιγράμματα, σχεδιάζοντας ἀντιθετικές ψυχικές καταστάσεις, πού ξεκινοῦν ἀπ' τήν ὁδύνη, ἀγγί-

ζουν τό μίσος καί φτάνουν στήν ἀπελπισιά, γιά νά καταλήξουν στή σίγουρη ἐλπίδα, καί ἀπεικονίζοντας συγκρούσεις χαρακτήρων καί συναισθημάτων, δίνει τρισδιάστατα ὁλόκληρο τόν περίγυρο καί τόν τρικυμισμένο ψυχικό κόσμο τῶν προσώπων τοῦ δράματος.

«Κάτω στά Ἱεροσόλυμα καί στοῦ Χριστοῦ τόν κῆπο,

κεῖ κάθονταν ἡ Δέσποινα μόνη καί μοναχή της.

Τήν προσευχή της ἔκανε γιά τόν μονογενή της».

Μιά γραφικότατη εἰκόνα, μέ τήν Παναγία καθισμένη μέσα στόν ἀνθισμένο κῆπο, στέλνοντας τή σκέψη της στό γιό της μέ τήν προσευχή της στό Θεό. Τίποτε δέν προμηνάει τόν κεραυνό πού θά ῥθει μέσα στήν ἀνοιξιὰτικὴ μέρα.

Τά γεγονότα ἀρχίζουν νά ξετυλίγονται μέσ ἀπό τήν ἀφήγηση τοῦ ἀγαπημένου μαθητῆ, τοῦ Ἰωάννη. Ἔρχεται ταλαιπωρημένος, κλαίγοντας, ν' ἀναγγεῖλει μέ σβηστή φωνή:

«Τόν Δάσκαλό μου πιάσανε οἱ ἄνομοι Ἑβραῖοι».

Εἶναι ὁ συγκλονισμός!

Εἶναι κι αὐτό μιὰ τεχνική τοῦ ποιητῆ, ἡ δημιουργία δηλαδή μεμιᾶς τῆς ἄμεσης ἐντύπωσης τοῦ κραδασμοῦ πού θά ἐπιφέρει τῇ μεγάλῃ ψυχικῇ συγκίνῃ. Ὑστερα ὑπάρχει ὁλος ὁ καιρός, πλαταίνοντας τό λόγο, νά δώσει λεπτομέρειες γιά τόν τρόπο, τά μέσα καί τό σκοπό τῆς τετελεσμένης πράξης, ἐντείνοντας μαστορικά τήν ἤδη τεταμένη ἀτμόσφαιρα. Στό τέλος, θά στριφογυρίσει ἀλγεινά τό μαχαίρι στήν πληγή πού ἀνοιξε μέ τό πρῶτο χτύπημα. Ὁ τρόπος αὐτός τῆς ἀφήγησης μοιάζει μέ φουρτουνιασμένη θάλασσα πού ξεσπᾷ τό ἀφρισμένο κύμα της στό κατάγιαλο κι ἀποσύροντάς το ἐτοιμάζει τό καινούριο, πιό δυνατό κύμα πού θά ξαναχτυπήσει σφοδρότερα, στό ἴδιο σημεῖο, τῇ δαρμένη ἀκρογιαλιά.

«Σάν κλέφτη τόν ἐπιάσανε καί σάν φονιά τόν πᾶνε

καί σάν ἀντί στό μακελιό, ἔτσι τόν τυρανᾶνε».

Εἶναι τό ἀποκορύφωμα. Πόσο πιά θ' ἀντέξει ἡ καρδιά μιᾶς μάνας;

«Ἡ Δέσποινα, σάν τ' ἄκουσε, ἔπεσε κι ἐλιγώθη».

Ὅμως ἀμέσως, μόλις συνέρχεται, μ' ὅλο τό κουράγιο πού ξαφνικά μαζεῦει, ζητᾷ νά τήν ἀκολουθήσουν «ὅσοι ἀγάπᾶνε τόν Χριστό» γιά νά πᾶν νά δοῦν, νά μάθουν, νά συμπαρασταθοῦν, ἴσως ἀποτρέψουν τή μοίρα.

«Γεμίξ' οἱ δρόμοι κλάματα κι οἱ στράτες μοιρολόγια

κι ἀπ' τά χρυσά της τά μαλλιά γεμίζουν τά κλωνάρια».

Δύσκολα θά βρεῖ κανεῖς στήν παγκόσμια λογοτεχνία τόσο ἀπλή, δωρικὴ θά ἔλεγα, καί ταυτόχρονα δραματικότερη ἀπόδοση τοῦ σπαραγμοῦ πού ὁλοφύρεται μέσα στοὺς δρόμους, τρέχει ἀνεξέλεγκτα χτυπώντας στά δέντρα, στά κλαδιά, πού ξεσκίζουν κι ἀποσποῦν κομμάτια ρούχων, τοῦφες μαλλιῶν. Μέσα σέ δύο στίχους, ὑπάρχει ἡ δυναμικὴ περιγραφή τῆς ἀφόρητης ὀδύνης, τοῦ μητρικοῦ καημοῦ, τῆς παραζάλης, τῆς ξέφρενης λαχανιασμένης τρεχάλας,

τοῦ γόου. Λαλίστατος μέσα ἀπό τή λιτότητα τοῦ λόγου. Νά ἡ ἀρετή τοῦ λαϊκοῦ τεχνίτη στό «Μοιρολόι τοῦ Χριστοῦ».

Ἀντικρίζοντας τόν πρῶτο ἄνθρωπο πού συναντᾷ, ἕναν κατσίβελο, ἡ Δέσποινα ρωτᾷ ἀπεγνωσμένα.

« Ἀτσίγγανε, κατσίβελε, μὴν εἶδες τόν υἱό μου; »

Κι ἔρχεται κοφτή, χωρίς δισταγμό ἢ λύπηση, ἔτσι σάν ἀμφίστομη μάχαιρα, σάν πέλεκυς δημίου, ἐμπαθής, ἡ ἀπάντηση:

« Τό γιό σου τόν ἐπέρασαν καί πᾶν νά τόν σταυρώσουν ».

Κι ἀκολουθεῖ ἡ γιομάτη μίσος ἀναγγελία γιά τήν κατασκευή — μέ αὐθόρμητη πρωτοβουλία — τοῦ πέμπτου καρφιοῦ πού θά μπεῖ φαρμακερό μέσ στήν καρδιά τοῦ Ἑσταυρωμένου:

« Μά γώ τόν παραμάχομαι, χτυπῶ καί κάνω πέντε ».

Τοῦτος ὁ φτωχός μεροδουλεутής μάχεται τό φτωχότερό του Ἰησοῦ. Αὐτόν πού πάσκισε κι ἄνοιξε τό δρόμο, νά πορευτοῦν ξωπίσω του οἱ φτωχοί κι ἀπελπισμένοι. Εἶναι ἡ μέγιστη ἀντινομία. Ἡ παραζάλη τῶν ἰδεῶν, ἡ ἄγνοια. Εἶναι τό τυφλό πάθος.

« Ἀτσίγγανε, κατσίβελε, ψωμί νά μὴ χορτάσεις! »

Πρόκειται πιά γιά τό τέκνο της. Τή σάρκα ἀπό τή σάρκα της πού ἔθρεψε μέ τό αἷμα καί τό γάλα της. Εἶναι ἡ Μάνα κι εἶναι ὁ «γιόκας» της. Καί καταριέται. Ὁ λαός τῆς ἀποδίδει τὰ αἰσθήματά του. Τῆς ταιριάζει τὰ λόγια του. Κατάρα!

Ξαναπαίρνει τήν ἀτέλειωτη στράτα, βρίσκεται τελικά μπρός στόν σταυρωμένο Χριστό.

Στήν ἐπιθυμία του νά περιλάβει ὅλα τὰ κύρια πρόσωπα στή ζωή καί τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ, ὁ ποιητής συγκερνᾷ τώρα πρωθύστερα γεγονότα καί φτάνει ὡς τήν ἐπισήμανση τοῦ Ἰησοῦ πάνω στό Σταυρό ἀπ' τόν Ἰωάννη τόν Πρόδρομο.

« Βλέπεις ἐκεῖνον τό γυμνό, τόν παραπονεμένο; »

Κι ἔχουμε πάλι ἐδῶ τή μαστοριά τοῦ λαϊκοῦ ποιητῆ, πού σέ δύο μονάχα στίχους δίνει τήν πλήρη περιγραφή τοῦ μαρτυρίου. Μέ πέντε ἀπλές λέξεις (γυμνός, ἀγκάθινο στεφάνι, σπόγγος, καλάμι) ζωντανεύει στή μνήμη μας ὁλόκληρο τό σωματικό μαρτύριο τοῦ Θεάνθρωπου (τοῦ γιοῦ τῆς Μαρίας) πού ὁδηγεῖται στό πάθος. Μέ τήν ἕκτη λέξη, τή βαρυσήμαντη καί σωστά διαλεγμένη (ἐκεῖνο τό ὀδυνηρό «παραπονεμένος»), ὑπογραμμίζει σοφότατα τό ψυχικό ἄλγος τοῦ Θεοῦ πού πάσχει γιά τόν ἀγνώμονα περιούσιο λαό.

Κι ἀκολουθεῖ τό δραματικότερο μέσα στό δραματικό. Τό μοιρολόι μέσα στό μοιρολόι. Κλαίει ἡ Δέσποινα, ἀποζητᾷ ν' ἀγγίξει τόν ἀγαπημένο γιό.

« Γιά κλίνε, κλίνε μου, σταυρέ, νά σέ γλυκοφιλήσω »

κι ἀπό τὰ δύο σου μάγουλα, νά σ' ἀποχαιρετίσω ».

Γι' αὐτήν ἤδη ὁ «γιόκας» της ἔχει γίνει ἕνα σύμβολο. Ἕνας σταυρός. Καί σ' αὐτό τό σύμβολο ἀπευθύνεται.

«Γιά κλίνε, κλίνε μου, σταυρέ, γιά κλίνε λίγο κάτω
κι ἔτρεξε ἀπό πάνω σου ὁ ἴδρωσ τοῦ θανάτου».

Ποιά μάνα θά ἀντίκριζε τό σταυρωμένο γιό της, ἔστω κι ἂν ξέρει τόν
ὑπέρτατο προορισμό του, καί θά 'μεναν ἀπαρασάλευτα τά λογικά κι ἡ καρδιά
της; Ποιά μάνα δέν θά ξεσποῦσε σέ ὀλοφυρμό κι ἀπελπισμένες ἐνέργειες;

«Δέν εἶναι γκρέμνος ἀψηλός νά πέσω νά γκρεμίσω;

Δέν εἶν' ποτάμι, θάλασσα, γιά νά ψυχοραγίσω;»

Ἄλίμονο. Πληγωμένα σωθικά. «Κοιλοπονᾷ», θά 'λεγες, ξανά ἡ Δέσποι-
να γιά τό σπλάχνο πού τώρα δέν ἔρχεται, μά φεύγει ἀπό κοντά της κι ἀπ' τή
ζωή.

Ἐπιτιμητικός, συμβουλευτικός, μά καί παρηγορητικός ἔρχεται ὁ λόγος
πάνω ἀπ' τόν σταυρό. Ἡ Παναγία πρέπει νά συγκρατηθεῖ, νά καταπιεῖ τόν
καημό της, νά σταθεῖ ὀρθία μπρός στή συμφορά, μήπως ἀλλιῶς γίνει τό ἀπο-
τρόπαιο παράδειγμα στίς μανάδες ὅλου τοῦ κόσμου.

«Ἐσύ μανά μ' ἂν γκρεμιστεῖς, γκρεμιοῦνται οἱ μάνες ὅλες».

Εἶναι ἡ ὑπόμνηση τοῦ χρέους νά ὑποταχθεῖ πάλι, σάν ἄλλοτε, στή θέλη-
ση τοῦ Θεοῦ, νά κάνει κουράγιο, νά γίνει παράδειγμα ὑπομονῆς, καρτερίας
καί ὑποταγῆς στό ἀναπότρεπτο. Κι ἄλλωστε, δέ θ' ἀργήσει, νά, ἡ χαρά θά
'ρθεῖ μέ καμπανοκρουσίες, φωναχτή κι ἀλαλάζουσα.

«Καί τό Μεγάλο Σάββατο θά παίζουν οἱ καμπάνες,

τότε κι ἐσύ μανούλα μου θά 'χεις χαρές μεγάλες».

Τό μοιρολόι τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ψάλλεται στή Σαμοθράκη, εἶναι ἓνα λαϊ-
κό στιχοῦργημα πού ἔχει ὅλες τίς ἀρετές τῆς ποίησης.

Δέν ἀκολουθεῖ τό πρότυπο τῶν μοιρολογιῶν πού μέ ἀσύνδετα μεταξύ
τους δίστιχα ἀναφέρονται συνήθως στόν ἐγκωμιασμό τοῦ νεκροῦ, ἀριθ-
μοῦν τίς χάρες του καί τά κατορθώματά του, κλαῖνε τούς ἀπορφανισμένους
συγγενεῖς καί στέλνουν χαιρετίσματα στούς προηγηθέντες γνωστούς καί φί-
λους.

Τό μοιρολόι τῆς Σαμοθράκης εἶναι ἓνα ἐπικολυρικό ποίημα. Ἔχει ἀρ-
χή, τέλος, ἐπίλογο. Ἐξιστορεῖ ὀλόκληρη τή σειρά τῶν γεγονότων, διατηρεῖ
τήν ἐνότητά του, ἔχει περιγραφή πού ποικίλλεται ἀπό παρεμβολές, ἀναδρο-
μές καί διάλογο.

Βγαλμένο ἀπ' τό λαό, συμπληρωμένο ἀπ' τόν ἴδιο τό λαό, ἀποδίδεται μέ
πλήρεις δεκαπεντασύλλαβους στίχους καί αὐστηρό ἱαμβικό μέτρο, ἀναπτύσ-
σεται μέ αὐξανόμενη συγκινησιακή συμμετοχή τοῦ ἀκροατῆ μέσ' ἀπ' τήν
ἀφηγηματικότητα καί τήν πλοκή του καί διατηρεῖ μιά περιεκτική λιτότητα
στόν πλαστικό καί δυναμικό λόγο του.

Οἱ γυναῖκες, συγκεντρωμένες κάτω ἀπ' τόν ἐσταυρωμένο Χριστό, τό
φέλνουν μέ εὐλάβεια καί συγκίνηση μέσα στήν κατανυκτική ἀτμόσφαιρα πού
δημιουργεῖ τό μισόφωτο ἀπ' τίς φλογίτσες τῶν καντηλιῶν κι ἡ μυρουδιά τοῦ
λιβανιοῦ πού καίγεται ἐξακολουθητικά στό θυμιατήρι.

Τό μοιρολόγημα τοῦ νεκροῦ Θεοῦ πού ἔπαθε γιά τή σωτηρία τοῦ Ἀνθρώπου, εἶναι μέσα στά θρησκευτικά κι ἀνθρώπινα καθήκοντα τῶν γυναικῶν τῆς Σαμοθράκης καί δέν παραλείπουν νά τό ἐπιτελέσουν. Γιατί:

«Ὅποιος τό λέει σώζεται, ὅποιος τ' ἀκούει ἀγιάζει
κι ὅποιος τό καλαφουγκραστεῖ παράδεισο θά λάβει».

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Τό Μοιρολόι τοῦ Χριστοῦ, ὅπως τό παρέθεσα ἀνωτέρω, τό ξμαθα ἀπό τήν κ. Ἀργυρή Ψούνη.- Καμαριώτισσα Σαμοθράκης καί τό ἄκουσα πολλές φορές νά ψάλλεται.

ΔΑΜΙΑΝΟΥ ΣΤΑΘΑΚΗ

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ - ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ Ν. ΡΟΔΟΠΗΣ ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ - ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ - ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Παρόλο που ο νομός διατηρεί έντονα τα χαρακτηριστικά του αγροτικού νομού, εν τούτοις τα τελευταία χρόνια παρατηρήθηκε μία ανάπτυξη της μεταποίησης. Τα μακροοικονομικά περιφερειακά μεγέθη βελτιώθηκαν αισθητά υπέρ του δευτερογενή, και κυρίως του τριτογενή τομέα. Συγκεκριμένα η διάρθρωση της απασχόλησης στη τελευταία 20ετία είχε ως εξής:

	1961	1981
Πρωτογενής τομέας	81,7	65
Δευτερογενής τομέας	4,5	8,5
Τριτογενής τομέας	12,7	26,5

Επίσης η διάρθρωση του ακαθαρίστου περιφερειακού προϊόντος διαμορφώθηκε ως εξής:

	1961	1981
Πρωτογενής τομέας	78	62
Δευτερογενής τομέας	6,5	14,5
Τριτογενής τομέας	15,5	34

Η ανάπτυξη του δευτερογενή τομέα άρχισε μετά το 1976 και είναι κατά βάση κινητροκίνητη. Δηλαδή η προσέλκυση επενδυτικών κεφαλαίων στηρίχτηκε στην ύπαρξη κάποιων ισχυρών κινήτρων σε σχέση με άλλες περιοχές, χωρίς να είναι στενά συνδεδεμένη με τα πλεονεκτήματα του νομού.

Στό άρθρο αυτό θα ασχοληθούμε με τα βασικά χαρακτηριστικά μεγέθη των μεταποιητικών καταστημάτων και τις δυνατότητες και προοπτικές που υπάρχουν με βάση τα σημερινά δεδομένα.

II. ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΠΟΙΗΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

I. Μέγεθος καταστημάτων με βάση την απασχόληση

Από τις απογραφές της βιομηχανίας - βιοτεχνίας με βάση την απασχό-

ληση της Ε.Σ.Υ.Ε, για τα έτη 1963-1973-1978, βλέπουμε να διαμορφώνεται μια στάσιμη διάρθρωση μεγέθους από άποψη απασχόλησης.

Τό 1963 τό 95% των μονάδων είχε μέγεθος απασχόλησης 1-5 άτομα και απασχολούσε τό 69% του εργατικού δυναμικού. Μονάδες μεγέθους 10-50 ατόμων, που χαρακτηρίζονται μεσαίες, αποτελούσαν τό 1,5% και απασχολούσαν τό 15% του εργατικού δυναμικού.

Τό 1973 τό 94% των μονάδων είχε μέγεθος 1-5 άτομα και απασχολούσε τό 64% του εργατικού δυναμικού. Μονάδες μεγέθους 10-50 ατόμων, ήτοι μεσαίες, αποτελούσαν τό 1,67% του συνόλου και απασχολούσαν τό 15,5% του εργατικού δυναμικού.

Κάποια βελτίωση εμφανίζεται στην απογραφή του 1978, όμως δεν ανταποκρίνεται πλήρως στην πραγματικότητα, γιατί βρήκε τό 80% των νέων μονάδων του Ν. 289/76 στο κατασκευαστικό στάδιο.

Έχουμε λοιπόν, τό 1978, τό 91% των μονάδων να απασχολεί 1-5 άτομα ή τό 70% του εργατικού δυναμικού, ενώ οι μονάδες μεγέθους 10-50 ατόμων απασχολούσαν τό 17,6% του εργατικού δυναμικού.

Οι παραπάνω ποσοστιαίες αναλογίες σε απόλυτα μεγέθη σημαίνουν τα εξής:

	1963	1973	1978
Αριθμός μεταποιητικών μονάδων	1.208	1.320	1.420
Αριθμός απασχολουμένων	2.527	3.254	3.789

Υπάρχει δηλαδή έντονος κατακερματισμός της βιομηχανικής παραγωγής σε μονάδες πολύ μικρού μεγέθους. Όμως με τό Ν. 289/76 δημιουργήθηκαν και μονάδες, 20 τόν αριθμό, με απασχόληση άνω των 20 ατόμων. Στην οδσία αυτές είναι από τίς λίγες αξιόλογες που δίνουν κάποια καλή προοπτική για τό βιομηχανικό μέλλον του νομού. Έχουν μέγεθος ΜΜΕ χωρών της ΕΟΚ, δηλαδή τέτοιο που εξασφαλίζει κάποιες οικονομίες κλίμακας, κυρίως όμως μεγάλη προσαρμογή στις συνθήκες της αγοράς.

2. Μέγεθος μονάδων με βάση τό επενδυθέν ποσό για πάγιες εγκαταστάσεις

Στοιχεία ποσοτικής φύσεως για τα μεταποιητικά καταστήματα που δημιουργήθηκαν έως τό 1976 δεν ύφίστανται. Από εμπειρική έρευνα που κάναμε, διαπιστώθηκε ότι πρόκειται για βιοτεχνίες οικογενειακού τύπου με άξία παγίων σε τιμές κτήσεως (χωρίς αποσβέσεις) κάτω του 1.000.000 δρχ.

Γιά τίς μονάδες που δημιουργήθηκαν μετά τό 1976 με βάση τα κίνητρα του Ν. 289/76 δίνονται τα παρακάτω στοιχεία.

ΚΛΙΜΑΚΑ ΜΕΓΕΘΟΥΣ				ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΟΝΑΔΩΝ
0				
10.000.000	—	49.999.999	δρχ.	10
50.000.000	—	99.999.999	δρχ.	5
100.000.000	—	499.999.999	δρχ.	1
Άνω	—	500.000.000	δρχ.	1

Με τό σκεπτικό ότι μονάδες με επενδυθέντα ποσά έως 50.000.000 χαρακτηρίζονται σαν μικρομεσαίες, έχουμε ότι τό 96% τών μονάδων είναι μικρομεσαίου μεγέθους.

Πρέπει νά πούμε εδῶ ότι ἡ συσσώρευση βιομηχανικοῦ κεφαλαίου σ' ὅλη τήν μεταπολεμική περίοδο ἦταν πολύ μικρή, ἐκτός τῆς περιόδου 1976 καί μετά. Ἀπό τό 1950-1975 οἱ επενδύσεις παγίου κεφαλαίου εἶχαν κινηθεῖ σέ πολύ χαμηλά ἐπίπεδα, περίπου 41.000.000 δρχ. σέ τιμές κτήσης χωρίς ἀφαίρεση ἀποσβέσεων. Ἀπό κεῖ καί πέρα ἡ συσσώρευση διαχρονικά παρουσιάζεται ὡς ἐξῆς:

1976:	57.500.000	δρχ.
1977:	356.350.000	δρχ.
1978:	414.280.000	δρχ.
1979:	398.510.000	δρχ.
1980:	318.400.000	δρχ.
1981:	206.960.000	δρχ.

ΣΥΝΟΛΟ 1.752.000.000 δρχ.

3. Παραγωγικός προσανατολισμός

Ἡ μεταποίηση τοῦ νομοῦ κινεῖται βασικά πρὸς δραστηριότητες καί κλάδους παραδοσιακοῦ χαρακτήρα καί τυποποιημένης τεχνολογίας. Κυρίαρχη μορφή ἐργασίας εἶναι ἡ ἡμιεξειδικευμένη. Ὁ προσανατολισμός αὐτός ὀφείλεται βασικά στό ότι στήν Ἑλλάδα ἔλειψε τόσο ὁ μικροοικονομικός ὅσο καί ὁ μακροοικονομικός προγραμματισμός, μέ ἀποτέλεσμα καί αὐτή ἀκόμη ἡ ἔντονα κινητροκίνητη ἐπενδυτική δραστηριότητα, πού συνεπάγεται ὑψηλό δημοσιονομικό κόστος, νά κινεῖται σέ κλάδους πού πιθανόν δέν ἔχει ἀνάγκη οὔτε ἡ τοπική οὔτε ἡ ἐθνική οἰκονομία. Σήμερα παράγονται κυρίως καταναλωτικά ἀγαθά καί λιγότερα ἐνδιάμεσα καί κεφαλαιουχικά. Οἱ προοπτικές εἶναι καλές γιά αὐξηση τοῦ ὄγκου παραγωγῆς καταναλωτικῶν καί κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν, ἀφοῦ αὐξηθεῖ ὁ βαθμός ἀπασχόλησης καί κάθετης ὀλοκλήρωσης ὀρισμένων μονάδων. Συμπερασματικά, σχετικά μέ τόν παραγωγικό προσανατολισμό, πρέπει νά

λεχθεί ότι η διακλαδική κατανομή των νέων επενδυτικών δραστηριοτήτων στηρίχθηκε σε περιορισμένο σχετικά βαθμό σε πραγματικά συγκριτικά πλεονεκτήματα και χαρακτηρίζεται από τις ίδιες διαρθρωτικές αδυναμίες που πάσχει η ελληνική μεταποίηση.

4. Παραγωγικότητα των μονάδων

Η παραγωγικότητα, από τα σπουδαιότερα χαρακτηριστικά των μεταποιητικών μονάδων, μετρήθηκε σε ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (Α.Π.Α) ανά απασχολούμενο για τα έτη 1975 και 1979. Συγκρίσεις με τη χώρα έγιναν μόνο για το έτος 1975 για το οποίο υπάρχουν στοιχεία. Στους παραδοσιακούς κλάδους είναι χαμηλότερη, ενώ στους δυναμικούς κατασκευαστικούς κλάδους είναι σχεδόν ίση.

Η παραγωγικότητα στην περίοδο 1975-1979 εμφανίζεται στάσιμη και οφείλεται βασικά στο γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των μονάδων ακόμη οργανώνεται διοικητικά και τεχνικά. Οι μετρήσεις αυτές έγιναν σε μονάδες με ποσά επένδυσης για πάγια στοιχεία άνω των 5.000.000 δρχ., που απασχολούν το 18,5% του εργατικού δυναμικού. Γενική διαπίστωση είναι ότι, παρόλο που οι μονάδες είναι καινούριες (της τελευταίας δετίας) και συνεπώς έχουν σύγχρονο μηχανολογικό εξοπλισμό (κατά τεκμήριο) έχουν σχετικά χαμηλή παραγωγικότητα. Πρέπει να σημειωθεί ότι αρκετές μονάδες κάνουν σήμερα απλή συναρμολόγηση, ενώ με την ολοκλήρωση του εξοπλισμού τους (κάθετη ολοκλήρωση) και την εξειδίκευση του εργατικού δυναμικού θα αυξηθεί τόσο η Π.Α όσο και η παραγωγικότητα.

5. Βαθμός κατανάλωσης ενέργειας

Επειδή οι ενεργειακές εισροές έχουν αρκετά μεγάλο βάρος στο σκότος παραγωγής και επιπλέον έχουν και υψηλό συναλλαγματικό κόστος, αξίζει να εξετάζει κανείς και τη διάρθρωση της μεταποίησης από τη σκοπιά αυτή.

Μονάδες εντάσεως ενέργειας που είναι οι κλάδοι 33 και 35 (επεξεργασία μη μεταλλικών ορυκτών και αλουμινίου) υπάρχουν 3, αρκετά μεγάλου μεγέθους που απορροφούν άνω του 25% της ενέργειας για βιομηχανική χρήση. Αντίθετα όλες οι άλλες μονάδες ανήκουν σε κλάδους χαμηλής ενέργειας (μη ενεργοβόροι). Έδω αναφέρεται και η εξέλιξη της εγκατεστημένης ισχύος των βιομηχανικών - βιοτεχνικών μονάδων.

Τό 1963, 1.208 μονάδες είχαν εγκατεστημένη ισχύ 3.668 HP, δηλαδή μέση ισχύ ανά μονάδα. Τό 1973, 1.320 μονάδες είχαν ισχύ 14.794 HP ήτοι μέση ισχύ ανά μονάδα 11,2 HP. Τό 1978, 2.182 μονάδες είχαν ισχύ 25.010 HP ή μέση ισχύ ανά μονάδα 12,5 HP. Τα μεγέθη αυτά υστερούσαν του μ.ο. της χώρας τό 1963, 1973, ενώ εμφανίζονται ίσα ή ελαφρώς ανώτερα τό 1978.

6. Τεχνολογικό επίπεδο - μεταφορά τεχνολογίας - διείσδυση μέσου κεφαλαίου

Αν και υπάρχουν αρκετές διαφορές μεταξύ των κλάδων από άποψη τεχνολογικού επιπέδου, σε γενικές γραμμές είναι μέσον προς ικανοποιητικό επίπεδο. Αυτό, σε σχέση με τη μέση ηλικία των μονάδων, πού είναι σχεδόν όλες κάτω των 5 ετών ήτοι καινούριες, είναι μερικώς αδικαιολόγητο. Όσον αφορά την προσέλκυση ξένων κεφαλαίων, παρ' όλα τα κίνητρα τό ενδιαφέρον είναι ελάχιστο. Η μη κατάλληλη προβολή των δυνατοτήτων της Θράκης, μαζί με την επικρατούσα άποψη ότι οι υπάρχουσες αντιοικονομίες εξουδετερώνουν τά ισχύοντα σήμερα κίνητρα είναι οι βασικές αιτίες της μη προσέλκυσης. Έτσι αποστερήθηκε ή περιοχή μονάδων έντασης κεφαλαίου και ύψηλης τεχνολογίας και παραγωγικότητας πού κατά τεκμήριο είναι οι επενδύσεις πού μετέχει σε ψηλό ποσοστό τό ξένο κεφάλαιο. Ό δποια διείσδυση έχει γίνει μέσω Licence Agreements, ήτοι συμφωνιών γιά μεταφορά ξένης τεχνολογίας πληρώνοντας Royalties, Know How κλπ.

Σήμερα οι πιο δυναμικές μονάδες εμφανίζουν τεχνολογική εξάρτηση πού απαγορεύει την παρατέρα κάθετη όλοκλήρωσή τους, και φυσικά ή Π.Α είναι χαμηλή, γιατί τό μεγαλύτερο μέρος της διαρρέει στό έξωτερικό. Πρέπει νά βρεθεί τρόπος — βασικά χρηματικοί πόροι — ώστε νά αποκτήσουν ή μέγιστη δυνατή τεχνολογικά αναξαρτησία, παράγοντας όλο και πολυπλοκότερα προϊόντα ύψηλης Π.Α.

7. Σύνθεση παγίου κεφαλαίου

Βάσει των στοιχείων πού διαθέτουμε, περισσότερο από 50% των πραγματοποιηθεισών ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στίς βιομηχανίες - βιοτεχνίες αποτελείται από βιομηχανοστάσια και γήπεδα, 35% περίπου καλύπτει ό μηχανολογικός εξοπλισμός και 15% τά υπόλοιπα πάγια στοιχεία, τά μέσα μεταφοράς κλπ. Η σύνθεση αυτή, πού αναφέρεται σε τιμές κτήσεως χωρίς νά αφαιρεθούν οι απόσβεσεις, μάλλον δέν αντανakλά την πραγματικότητα, γιατί αρκετές μονάδες δέν έχουν συμπληρώσει πλήρως τό μηχανικό εξοπλισμό τους. Τά ποσοστά αυτά αποτελούν μ.ο. όλων των κλάδων, ένω υπάρχουν αρκετές διακλαδικές διαφορές στη σύνθεση του παγίου κεφαλαίου.

Οι κλάδοι ένδυμάτων, ύποδημάτων, επίπλων κλπ. έχουν επενδύσει κυρίως σε κτίρια, ένω στους κατασκευαστικούς κλάδους μεταλλουργίας και αλουμινίου τό ποσοστό παγίων σε μηχανήματα υπερτερεί έλαφρώς των κτιριακών εγκαταστάσεων.

Η σχέση δανειακών προς ίδια κεφάλαια είναι γιά τό σύνολο των κλάδων 2,22:1. Υπάρχουν βέβαια αρκετές διακλαδικές διαφορές και

όφειλονται κύρια στά τραπεζικά κριτήρια χρηματοδότησης, στίς δυνατότητες τῶν κλάδων ἢ ἄλλους λόγους.

Ὅσον ἀφορᾷ τήν ἀμεση συμμετοχή τοῦ Κράτους σέ βιομηχανικά ἐπενδυτικά προγράμματα ὑπάρχει πλήρης ἀποχή.

Στόν τομέα συνεταιρικών βιομηχανιῶν τή μερίδα τοῦ λέοντος πῆρε ὁ Ν. Ξάνθης καί ἀκολουθεῖ ὁ Ν. Ἐβρου. Βέβαια ἡ κρατική συμμετοχή εἶναι ἔμμεση καί ὄχι ἀμεση.

8. Διακλαδική - ἐνδοκλαδική σύνδεση καί βαθμός ἐξειδίκευσης παραγωγῆς

Ἀπό τήν μέχρι τώρα ἔρευνα πού ἔγινε γιά τίς μεταποιητικές μονάδες τοῦ νομοῦ, φαίνεται ὅτι ὑπάρχει χαμηλή διασύνδεση τόσο μεταξύ τους ἐντὸς τοῦ νομοῦ, παρόλο πού λόγω κινήτρων ὑπῆρχαν δυνατότητες προσανατολισμοῦ, ὅσο καί μέ τίς μονάδες τοῦ εὐρύτερου βορειοελλαδικοῦ χώρου καί ἀκόμη καί τοῦ συνόλου τῆς χώρας. Λεῖπουν σχήματα ὀριζόντιας ἢ κάθετης διακλαδικῆς ἢ ἐνδοκλαδικῆς ὀργάνωσης, λείπουν μονάδες δορυφόροι ἄλλων κλπ.

Ἀκόμη καί ὁ βαθμός ἐξειδίκευσης εἶναι χαμηλός ἢ μέτριος, ὅμως αὐτό μέχρις ἓνα βαθμοῦ αἰτιολογεῖται ἀπό τό γεγονός ὅτι οἱ περισσότερες μονάδες μῆκαν στήν παραγωγή ἐδῶ καί 1-3 χρόνια, καί φυσικά προσπαθοῦν νά προσαρμοσθοῦν στίς συνθήκες τῆς ἀγορᾶς.

Συμπερασματικά πρέπει νά λεχθεῖ ὅτι ἡ ἔλλειψη σωστής ἐθνικῆς καί περιφερειακῆς βιομηχανικῆς πολιτικῆς ἔγινε αἰτία ὥστε ἡ σημερινή βιομηχανία τοῦ νομοῦ νά ἀντιμετωπίζει προβλήματα καί νά μή ἀποτελεῖ ἐθνική ἀλληλοσυμπλήρωση καί προέκταση, ὅπως θά ἀνέμενε κανεῖς ἀπό μία καθαρά κινητροκίνητη ἐπενδυτική δραστηριότητα.

Ὁ θεσμός τῆς ὑπεργολαβίας παρατηρεῖται βασικά στόν κλάδο ἐτοιμῶν ἐνδυμάτων καί ἡ συνεργασία γίνεται μέ ἐπιχειρήσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ὁ θεσμός αὐτός πολλά μπορεῖ νά προσφέρει στή βιομηχανική ἀνάπτυξη καί ἐξειδίκευση τῆς παραγωγῆς καί ἄλλων κλάδων τοῦ νομοῦ. Ἀπαιτεῖται βέβαια τεχνική βοήθεια γιά ἐξειδίκευση τοῦ προσωπικοῦ καί κατάλληλο νομικό πλαίσιο πού νά κατοχυρώνει ἀπό ἀποψη χρονικῆς διάρκειας τήν ὑπεργολαβία καί γενικότερα τήν ὀργανική σύνδεση ἐργολάβου - ὑπεργολάβου.

9. Βαθμός ἐξωστρέφειας

Ἀπό τήν ὑπάρχουσα βιομηχανία - βιοτεχνία, μέ ἐξαγωγές ἀσχολεῖται μόνο τό 15% αὐτῶν. Ἐξάγονται κυρίως ἐνδύματα (παραγωγή μέ σύστημα φασόν), ὑποδήματα, ἀρωματικά φυτά κλπ. Τά προϊόντα αὐτά εἶναι παραδοσιακά μέ ἔντονο ἑλληνοελληνικό ἀνταγωνισμό στίς ἐξαγωγές,

χαμηλής πολυπλοκότητας και τεχνολογίας και με χαμηλή Π.Α. Χώρες όπου εξάγονται τα προϊόντα αυτά είναι της ΕΟΚ και ΚΟΜΕΚΟΝ. Από στοιχεία που συγκεντρώσαμε με έρωτηματολόγια, βρέθηκε ότι οι εξαγωγές για το 1980 έφθασαν τα 63.000.000 δρχ. σε σύνολο βιομηχανικής παραγωγής 430.000.000 δρχ. και το 1981 τα 94.000.000 δρχ. σε σύνολο παραγωγής 685.000.000 δρχ.

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα ο βαθμός εξωστρέφειας για το 1980 ήταν 13,3% και για το 1981 ήταν 15,4%.

10. Δείκτες αποτελεσματικότητας μονάδων στη διαδικασία παραγωγής (στοιχεία 1979)

Οι δείκτες που δίνονται παρακάτω έχουν βγει από στοιχεία έρωτηματολογίων και όχι από ισολογισμούς και πιθανόν η αξιοπιστία τους να είναι συζητήσιμη. Τελικά υπολογίστηκαν για να γίνουν κάποιες συγκρίσεις με τα στοιχεία σε επίπεδο χώρας.

α. Βαθμός παγιοποίησης σάν λόγος παγίων προς συνολικά κεφάλαια Ισούται με 38,6%. Ο βαθμός αυτός είναι ελαφρώς καλύτερος του μ.ο. της χώρας, που είναι 36%. Όμως οι μετρήσεις της χώρας είναι από ισολογισμούς, και η διαφορά ίσως να είναι εξωπραγματική. Τονίζεται ότι διακλαδικά παρουσιάζονται πολλές διαφορές στο δείκτη αυτό.

β. Βαθμός έντασης κεφαλαίου. Ο βαθμός αυτός μετράται σε πάγια ανά απασχολούμενο και δίνει μ.ο για όλους τους κλάδους 1.330.000 δρχ. Υπερτερεί του Μ.Ο της χώρας που ήταν 1.200.000 δρχ. Ο κύριος λόγος είναι ότι οι μονάδες του Ν. 289/76 δέν μπήκαν στην πλήρη παραγωγή και έτσι η μέση απασχόληση των μονάδων αυτών είναι πολύ κατώτερη της μέσης απασχόλησης των μονάδων της χώρας για μεγέθη περίπου ίδια.

γ. Βαθμός έντασης Τεχνολογίας: Ο δείκτης αυτός συσχετίζει το μηχανικό εξοπλισμό με τα κτίρια και αποτελεί έμμεσα δείκτη τεχνολογικής αίχμης. Ο δείκτης αυτός με τιμή, $35/50 \times 100 = 0,7$, είναι κατώτερος του μ.ο της χώρας (υπάρχουν βέβαια πολλές διακλαδικές διαφοροποιήσεις). Όμως υπάρχει δικαιολογία, γιατί αρκετές μονάδες δέν συμπλήρωσαν πλήρως τον εξοπλισμό τους και βρίσκονται ακόμη σε οργανωτικό στάδιο.

III. ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Μετά την απαρίθμηση των βασικότερων χαρακτηριστικών, θά συνεχίσουμε με τις δυνατότητες και προοπτικές του δευτερογενή τομέα και κυρίως της βιομηχανίας-βιοτεχνίας ακόμη και της οικότεχνίας.

Τό θέμα αυτό, βέβαια, δέν είναι καθόλου απλό, και τα παρακάτω δέν αποτελούν συνταγή, απλώς δίνουν ίσως κάποιους προσεγγιστικούς στόχους.

Ἡ βιομηχανική ανάπτυξη συνδέεται στενά μέ τίς παρακάτω βασικές παραμέτρους:

- α) ὕπαρξη φυσικῶν πόρων σέ ἐκμεταλλεύσιμες ποσότητες.
- β) ὕπαρξη κατάλληλου ἐργατικοῦ δυναμικοῦ.
- γ) ὑπάρχουσα βιομηχανική βάση καί δυνατότητες διεύρυνσής της.
- δ) ὑφιστάμενη βιομηχανική ὑποδομή, ὅπως βιομηχανικές περιοχές, ὀργανωμένες σύγχρονες μεταφορές, διοικητική καί τραπεζική ἐξυπηρέτηση κλπ.
- ε) συγκριτικά πλεονεκτήματα τοῦ νομοῦ, ὅπως γεωγραφική θέση, παράδοση κλπ.
- στ) δυνατότητες πού ὑπάρχουν γιά κλαδική καί ἐνδοκλαδική συνεργασία σέ κάθε ἐπίπεδο, τοπικό, περιφερειακό, ἐθνικό, διεθνές, τίς δυνατότητες γιά ὀριζόντιες κοινοπραξίες, τίς δυνατότητες πού προσφέρουν διάφοροι θεσμοί κλπ.

Μέ ἄλλα λόγια ἡ βιομηχανική ανάπτυξη ἔχει εὐρεῖς ὀρίζοντες καί συνδέεται μέ πολλές δυναμικές μεταβλητές. Τό γεγονός δέ ὅτι σήμερα οἱ μετατοπίσεις τῶν συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων κόστους παραγωγῆς εἶναι ταχύτερες ἀπό πρίν, λόγω συνεχῶς ἀναπτυσσόμενης τεχνολογίας, ἐνισχύουν τήν ἄποψη ὅτι ὁ νομός Ροδόπης μπορεῖ νά διαδραματίσει κάποιο ρόλο στήν ἐθνική βιομηχανική παραγωγή μέ τή σημερινή βιομηχανική βάση.

α) Φυσικοί πόροι

Θά ἀρχίσουμε ἀπό τήν ὕπαρξη καί ἐκμετάλλευση τῶν φυσικῶν πόρων. Κατά σειρά οἱ σπουδαιότεροι πόροι εἶναι οἱ γεωργικοί, κτηνοτροφικοί, δασικοί, ἀλιεύματα, ὀρυκτά. Ἐπειδή ὑπάρχει διάφανη ἡ ἐντύπωση ὅτι ὑπάρχουν κάποιες πιέσεις στήν ἐξαγωγή ἐπεξεργασμένων ἀγροτικῶν προϊόντων, εἶναι ἀνάγκη νά ἐπανεξεταστεῖ ἡ χωροταξική κατανομή τῶν ἐργοστασίων ἐπεξεργασίας κηπευτικῶν καί ἄλλων προϊόντων.

Εἶναι πιθανό σήμερα τό σχετικό συγκριτικό πλεονέκτημα κόστους παραγωγῆς νά ἔχει μετατοπισθεῖ στό νομό μας, ἐάν δέν προϋπῆρχε.

Πέραν τοῦ τοματοπολτοῦ, κονσερβῶν, τουρσιῶν κλπ., ἐπιβάλλεται νά γίνουν μελέτες σκοπιμότητας γιά τήν ἀξιοποίηση τοῦ ἀραβοσίτου, τοῦ ἀχύρου, ἡ δημιουργία μεταποιητικῶν μονάδων συνδεμένων μέ τή ΣΕΒΑΘ κ.λπ. Πολύ καλές προοπτικές ἔχει ἡ ἵδρυση ἐργοστασίου ἀφυδάτωσης κηπευτικῶν, ὅπως τό καρότο, ἡ πιπεριά, τά λάχανα, οἱ ντομάτες, τά μήλα, τά πράσσα κλπ. Μάλιστα θά μπορούσε νά συνδυασθεῖ μέ τό ὑφιστάμενο ἐργοστάσιο ἀρωματικῶν φυτῶν, ὥστε νά αὐξηθεῖ ἡ περίοδος λειτουργίας του. Φορέας μᾶς τέτοιας μονάδας θά μπορούσε νά εἶναι ἡ ΕΓΣ ἡ συμμετοχική ἐταιρεία εὐρείας λαϊκῆς βάσης. Οἱ ἐξαγωγικές δυνατότητες γιά ἀφυδατωμένα ἀγροτικά προϊόντα εἶναι πολύ καλές.

Επίσης τὰ ἀρωματικά φυτά ἔχουν ἤδη μιά καλή παράδοση στήν παραγωγή καί πρώτη ἐπεξεργασία καί πρέπει νά ἐξετασθεῖ σοβαρά ἡ ἐπέκταση, ἐκσυγχρονισμός καί κάθετη ὁλοκλήρωση τοῦ ὑφιστάμενου ἐργοστασίου, ἔστω καί μέ διεύρυνση τῆς μετοχικῆς βάσης.

Στήν κτηνοτροφική παραγωγή ἀναφέρεται ἡ μεγάλη παραγωγή δερμάτων μικρῶν καί μεγάλων ζώων καί ἡ ὑπαρξη σύγχρονων ἐργοστασίων κρέατος-σφαγείων σ' ὅλη τή Θράκη, κέντρο τῆς ὁποίας εἶναι ἡ Κομοτηνή. Παρά τό γεγονός αὐτό σήμερα δέν ὑπάρχει κανένα σύγχρονο βυρσοδεψεῖο στό νομό. Ἄν συνδυασθοῦν τὰ παραπάνω μέ τό γεγονός ὅτι σύντομα θά ἀναγκαστοῦν τὰ βυρσοδεψεῖα Ἀθηνῶν καί Θεσσαλονίκης νά μετεγκατασταθοῦν γιά λόγους περιβαλλοντολογικούς, πιστεύουμε ὅτι ὁ νομός μας δικαιούται μιᾶς σύγχρονης μονάδας πού θά ἀνεγερθεῖ σέ κατάλληλη θέση ἀπό περιβαλλοντολογική ἄποψη. Μάλιστα θά μπορούσε σύντομα νά καθετοποιηθεῖ ἡ ὅλη παραγωγή, ὥστε νά παράγονται ἔτοιμα δερμάτινα εἶδη καί νά αὐξηθεῖ ἡ ἀπασχόληση σέ μεγάλο βαθμό.

Ἡ ὑπαρξη ἤδη μιᾶς χαρτοποιίας, ἡ μεγάλη ζήτηση χαρτοσυσκευασιῶν καί τό γεγονός ὅτι ἡ Θράκη διαθέτει ἀφθονα ἄχυρα δημιουργοῦν προϋποθέσεις γιά μιά ἐπανεξέταση τοῦ θέματος ἀξιοποίησης τῶν ἀχύρων γιά ἄχυρο-πολτό. Πάνω ἀπό 200.000 τόνοι ἀχύρου, πέραν αὐτῶν πού χρησιμοποιεῖ ἡ κτηνοτροφία, εἶναι διαθέσιμοι γιά βιομηχανοποίηση. Ὅσον ἀφορᾷ τήν ἀξιοποίηση τῶν ἀλιευμάτων πού δέν καταναλώνονται νωπά, ὑπάρχουν καλές προοπτικές γιά τή δημιουργία σύγχρονης μονάδας ἀξιοποίησής τους, ἀφοῦ ἡ παραγωγή ψαριῶν ἀπό τήν λίμνη Βιστωνίδα μπορεῖ νά πενταπλασιαστεῖ. Μιά τέτοια μονάδα θά πρέπει νά βασίζεται στήν ὑψηλή ἐξειδίκευση καί τό μεράκι τῶν τεχνιτῶν καί ὄχι τόσο σέ πανάκριβο κεφαλαιουχικό ἐξοπλισμό.

Τέλος κάποιο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει σάν ἀντικείμενο καί ἡ ἀξιοποίηση τυχόν ὑπάρχοντος ὀρυκτοῦ πλούτου. Πράγματι οἱ μεθοδικές ἐρευνες πού ἄρχισε τελευταῖα το ἸΓΜΕ ὁδηγοῦν σέ βάσιμες ἐνδείξεις ὅτι πρέπει νά ὑπάρχουν μεταλλεύματα σέ ἐκμεταλλεύσιμες ποσότητες.

Ἐξάλλου τὰ μεταλλεῖα Κίρκης σήμερα προβαίνουν μόνο σέ μία ἀπλή ἐξόρυξη μεταλλεύματος χωρίς νά γίνεται ἐμπλουτισμός κ.λπ. διεργασίες πού θά αὐξάναν τήν ΠΑ. Ὅλα αὐτά σέ συνδυασμό καί μέ τή δυνατότητα δημιουργίας κάποιας μονάδας διάλυσης πλοίων (SCRAPS) δημιουργοῦν προοπτικές γιά κάποιο ὑφιστάμενο μεσαίου μεγέθους, δηλαδή γιά τήν πρώτη βαριά βιομηχανική μονάδα.

β) Ἀξιοποίηση τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ

Τό ἀνθρώπινο δυναμικό, ἐπιστημονικό, τεχνικό, ἐξειδικευμένο, ἀνειδίκευτο ἐπηρεάζει σοβαρά τό μέγεθος, τή διάρθρωση καί τήν τεχνολογική δομή τῆς βιομηχανίας μιᾶς περιοχῆς. Μέσα δέ στήν ἐλληνική πραγματικό-

τητα είναι γνωστό πόση άφάιμαξη ύψηλης στάθμης ανθρώπινου δυναμικού προκαλούν τά δυναμικά κέντρα Ἀθηνών καί Θεσσαλονίκης. Ὁ νομός μας σήμερα προσφέρει πράγματι ἕνα ἱκανοποιητικό ἀνειδίκευτο ἔως ἡμιεξειδικευμένο ἐργατικό δυναμικό. Τό δυναμικό αὐτό προέρχεται τόσο ἀπό τόν ἀγροτικό τομέα ὅσο καί ἀπό τούς ἄλλους τομεῖς τῆς οἰκονομίας. Στόν ἀγροτικό τομέα ὑπάρχει μεγάλο ποσοστό ὑποαπασχολούμενης ἐργασίας καί φυσικά ὑπάρχει ἐπιθυμία νά ἀποδεσμευτεῖ ἢ τουλάχιστον νά βρεῖ μιά δεύτερη ἐξωγεωργική ἀπασχόληση. Εἶναι δέ γεγονός ὅτι ἡ ἔλλειψη στελεχῶν διάφορων βαθμίδων ἀποτελεῖ ἰσχυρό ἀντικίνητρο γιά ἐγκατάσταση μονάδων ὑψηλῆς τεχνολογίας πού ἀπαιτοῦν κατά 60—80% ἐξειδικευμένη ἐργασία. Ὅρισμένοι ἐπιχειρηματίες πού εἶχαν ἴδιες μονάδες στήν Ἀθήνα ἢ Θεσσαλονίκη καί μετεγκαταστάθηκαν ἐδῶ ἐκτιμοῦν ὅτι ἡ παραγωγικότητα εἶναι τό 50—80% τῆς ἀντίστοιχης πού εἶχαν στό κέντρο. Ὁ ΟΑΕΔ, ὁ ΕΟΜΜΕΧ, τό ΕΛΚΕΠΑ κ.λπ. ὁργανισμοί πρέπει νά βοηθήσουν παντοιοτρόπως στήν ποιοτική βελτίωση τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ καί στή δημιουργία εἰδικοτήτων πού λείπουν.

Ἐπειδή μεγάλο μέρος τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ ἔχει ἀγροτική προέλευση, τοῦ λείπει ἡ ἐργοστασιακή συνείδηση καί ἔχει χαμηλή προσαρμογή στό νέο βιομηχανικό περιβάλλον, γεγονός πού φυσικά ἔχει ἐπίδραση στήν παραγωγικότητά του. Ἀπό πληροφορίες πού συγκεντρώσαμε, οἱ εἰδικότητες πού λείπουν καί δημιουργοῦν προβλήματα στή βιομηχανική ἀνάπτυξη τοῦ νομοῦ εἶναι:

1. Τεχνικοί ἐφαρμογῆς πολυτεχνειακοῦ ἐπιπέδου
2. Τεχνικοί ἐφαρμογῆς ἀνώτερης τεχνικῆς ἐκπαίδευσης
3. Εἰδικοί production managers
4. Τεχνίτες μέ ὑψηλή ἐξειδίκευση σέ ἐργοστασιακή, μηχανολογία καί ἠλεκτρολογία, σέ αὐτοματισμούς κλπ.
5. Ἐξειδικευμένοι ἐργάτες γιά ὑψηλή ραπτική, γιά ὑποδηματοποιΐα, κλωστοῦφαντουργοί, τορναδόροι, μεταλλουργοί κλπ.

Ἐφόσον ὁ νομός μας ἐξασφαλίζει τήν ἐξωθεν καλή μαρτυρία ὅτι διαθέτει καλῆς ποιότητας ἐργατικό δυναμικό, εἶναι βάσιμο ὅτι θά προσελκύσει ἐπενδύσεις ἐγχώριες ἢ ξένες προηγμένης τεχνολογίας.

Τελειώνοντας πρέπει νά πούμε ὅτι ἡ ἐπιδότηση κατά 50% τῶν ἀσφαλιστικῶν εἰσφορῶν ἐργατῶν πού ἐργάζονται σέ μονάδες τοῦ Ν. 289/76 δέν καλύπτει τή χαμηλή παραγωγικότητά τους σύμφωνα μέ τίς ἐκτιμήσεις τῶν ἰδίων τῶν ἐπενδυτῶν.

γ) Ὑφιστάμενη βιομηχανική βάση

Οἱ προοπτικές καί δυνατότητες τοῦ μεταποιητικοῦ τομέα μιᾶς περιοχῆς ἔχουν στενή σχέση μέ τήν ὑφιστάμενη βιομηχανική βάση. Ἡ ὑπάρχουσα

βάση προφανώς συνεπάγεται κάποια παράδοση, κάποια εξειδίκευση και κάποιες εξωτερικές οικονομίες που δημιουργήθηκαν σύν τῷ χρόνῳ μέ τή λειτουργία τῶν ὑφισταμένων μονάδων.

Οἱ δυνατότητες κατά κλάδο παρουσιάζονται ὡς ἑξῆς:

1. Ἀ λ ε υ ρ ο β ι ο μ η χ α ν ί ε ς: Τό ὑπάρχον δυναμικό φαίνεται ἄρκετό γιά νά καλύψει τίς ἀνάγκες τῆς περιοχῆς καί τῆς χώρας γενικότερα. Ἴσως ἡ συνεργασία σέ διάφορα ὀργανωτικά σχήματα τῶν μονάδων μικροῦ μεγέθους, ἀκόμη καί ἡ συγχώνευσή τους μέ παράλληλο ἐκσυγχρονισμό εἶναι ἡ σωστή λύση γιά νά καταστοῦν βιώσιμες καί ἀνταγωνιστικές ὅλες οἱ ἀλευροβιοτεχνίες τῆς περιοχῆς. Ἡ μή βελτιστοποίηση τῶν συνθηκῶν λειτουργίας τους θά δημιουργήσει προβλήματα κυρίως μέ τήν ἐλεύθερη διακίνηση τῶν σιτικῶν προϊόντων στόν Κοινοτικό χῶρο.

2. Ἀ λ λ ε ς γ ε ω ρ γ ι κ έ ς β ι ο μ η χ α ν ί ε ς: Ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, ἐπειδή οἱ μονάδες αὐτοῦ τοῦ τύπου εἶναι προσανατολισμένες στόν τόπο παραγωγῆς πρώτων ὑλῶν, πρέπει νά ὑπάρξει ἐπενδυτικό ἐνδιαφέρον γιά επέκταση-ἐκσυγχρονισμό-καθετοποίηση τῆς μονάδας ἀρωματικῶν φυτῶν, γιά μονάδα ἀφυδάτωσης κηπευτικῶν καί ἐνός σύγχρονου βυρσοδεψείου, μέ προοπτική τήν ἀθροιστική ὀλοκλήρωσή του γιά παραγωγή ἑτοιμῶν δερμάτων εἰδῶν. Εἶναι ἀγροτική περιοχή μέ ἐλάχιστη ἐπί τόπου ἀξιοποίηση πρώτων ὑλῶν.

3. Ἑ τ ο ι μ α ἐ ν δ ὶ μ α τ α: Σήμερα ὑπάρχει μιά ἄρκετά δυναμική παρουσία στό χῶρο ἑτοιμῶν ἐνδυμάτων καί οἱ ἐξαγωγικές ἐπιδόσεις τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν εἶναι σημαντικές. Ἡ Ἑλληνική μεταποίηση ἔχει ὑπερκορέσει τήν ἐλληνική ἀγορά ἀπό ἐνδύματα συνήθη, ἐνῶ λείπουν ροῦχα ἐξαιρετικῆς ποιότητος μέ καλή ραφή, ἐμφάνιση, σχέδια κ.λπ. καί μάλιστα γίνονται καί εἰσαγωγές.

Οἱ ἐξαγωγικές ἐπιδόσεις τῶν ἐπιχειρήσεων βασίζονται στό θεσμό τῆς ὑπεργολαβίας πού σημαίνει ὅτι ἡ συνέχιση τῆς λειτουργίας τους ἐξαρτᾶται ἀπό τό πόσο ἀνταγωνιστικές εἶναι καί πόσο μποροῦν νά ἀνταποκριθοῦν στίς ἀπαιτήσεις τῶν ξένων ἐργολαβικῶν ἐπιχειρήσεων. Γιά νά μειωθεῖ ὁ βαθμός ἐξάρτησής τους θά πρέπει ἕνα μέρος τοῦ παραγωγικοῦ δυναμικοῦ νά μπορεῖ νά παράγει γιά τήν ἐλληνική ἀγορά. Ἐτσι βελτιώνεται καί ἡ διαπραγματευτική θέση τους ἐναντι τῶν ξένων.

Ἐπειδή ὑπάρχουν στό νομό μας ἀρκετές μικρές μονάδες, σκόπιμο θά ἦταν νά ἐξετασθεῖ ἡ δυνατότητα συγχώνευσής τους καί ὁ ἐκσυγχρονισμός τους. Φαίνεται ὅτι μονάδες μεγέθους 80-120 ἀτόμων εἶναι ἐπιθυμητές γιατί ἔχουν μεγάλη προσαρμογή στίς συνθήκες τῆς ἀγορᾶς καί μέ τή συγχώνευσή αὐτό τό μέγεθος πρέπει νά ἐπιδιωχθεῖ. Δημιουργία νέων μονάδων κρίνεται σκόπιμη, μέ βασική προϋπόθεση ὅμως ἡ παραγωγή τους θά πρέπει νά

είναι πολύπλοκα και σύνθετα μοντέλα και όχι απλά ενδύματα, και ακόμη ή παραγωγική διαδικασία θά είναι έντονα μηχανοποιημένη και αυτόματοποιημένη.

4. **Υποδηματοποιία:** Υπάρχει 1 μονάδα βιομηχανικού τύπου και μερικές μικρές βιοτεχνικού τύπου. Σήμερα γίνονται εισαγωγές παπουτσιών, ιδίως άθλητικού τύπου και φαίνεται ό κλάδος ότι προσφέρει επενδυτικές δυνατότητες. Έπειδή μάλιστα είναι και έντασης εργασίας ή ώφέλεια για τό νομό είναι ακόμη μεγαλύτερη. Βασικά προβλήματα του κλάδου σήμερα είναι ή έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού, οι όροι προμήθειας πρώτων ύλων και ή χαμηλή παραγωγικότητα λόγω μέτριας όργάνωσης. Η ύπαρξη μιας μονάδος αναγέννηση δέρματος καθώς και οι καλές προοπτικές για εγκατάσταση βυρσοδεψείου ενισχύουν την άποψη ότι ό κλάδος μπορεί να επεκταθεί στό νομό μας. Ο θεσμός της υπεργολαβίας φαίνεται να μπορεί να αποδώσει καρπούς για τό νομό. Μόνο πού θά χρειασθεί να δημιουργηθούν σχολές ένδοεπιχειρησιακές για κατάλληλη εκπαίδευση και εξειδίκευση προσωπικού. Στόν τομέα αυτό πολύτιμη θά ήταν ή συμβολή του EOMMEX και ΟΑΕΔ.

5. **Βιομηχανίες ξύλου:** Σήμερα υπάρχουν πολλές μονάδες μικρού μεγέθους 1—2 ατόμων με κακή όργάνωση και χαμηλή παραγωγικότητα. Οι προοπτικές του κλάδου σχετίζονται με τη διάθεση πού υπάρχει για συγχώνευση ή συνεργασία των ύφιστάμενων μικρών μονάδων, για την εξασφάλιση κάποιων οικονομικών κλίμακας παραγωγής, για την βελτίωση της χρησιμοποιούμενης τεχνολογίας, για την καλύτερη όργάνωσή της και τέλος για τη διεύρυνση της αγοράς.

Με τη μεγέθυνσή της και τόν τεχνολογικό εκσυγχρονισμό θά μπορούν να προσανατολίζονται στην παραγωγή και νέων προϊόντων και να προσαρμόζονται στις εκάστοτε συνθήκες της αγοράς. Η δημιουργία έντελώς νέων επενδύσεων πρέπει μάλλον να αποκλεισθεί, άφου ήδη υπάρχει άρκετό ποσοστό, άργούντος δυναμικού.

6. **Βιομηχανίες επίπλων:** Καί αυτός ό κλάδος παρουσιάζει πολύ μεγάλο κατακερματισμό. Υπάρχει μία μεγάλη μονάδα βιομηχανικού τύπου, ένω οι υπόλοιπες είναι μικρές βιοτεχνίες με άπασχόληση 0—4 ατόμων. Οι προοπτικές του κλάδου σχετίζονται με την επιθυμία για συγχώνευση ή συνεργασία των μονάδων μεταξύ τους, με ταυτόχρονο εκσυγχρονισμό και βελτίωση της τεχνολογίας για την αύξηση της παραγωγικότητας και τη βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων.

Η εισαγωγή επίπλων από την ΕΟΚ θά δημιουργήσει πολύ σοβαρά προβλήματα στις πολύ μικρές μονάδες, και επομένως άδήριτη προβάλλει ή ανάγκη για συνεργασία στους τομείς αγοράς πρώτων ύλων, στη διάθεση

προϊόντων, στην εξειδίκευση της παραγωγής κλπ. Φυσικά κρίνεται σκόπιμο νά αποθαρυνθεί κάθε νέα επένδυση για τή δημιουργία βιομηχανιών επίπλων, εκτός από εκσυγχρονισμούς ύφιστάμενων μονάδων.

7. Χαρτοποιία: Στο νομό υπάρχει σήμερα 1 μονάδα ειδικευμένη στην παραγωγή προϊόντων χάρτου υγείας. Από στοιχεία πού συγκεντρώθηκαν για τήν ελληνική αγορά προκύπτει ότι υπάρχουν καλές προοπτικές για τήν επέκταση καί εκσυγχρονισμό της μονάδας. Επίσης πρέπει νά εξετασθεί ή δυνατότητα της παραγωγικής βάσης για τήν παραγωγή καί προϊόντων κυτιοποιίας, χαρτοσυσκευασιών κ.λπ. Στο σημείο αυτό επαναλαμβάνεται ή ανάγκη για επανεξέταση της σκοπιμότητας αξιοποίησης του άχυρου της Θράκης πού δέν καταναλώνει ή κτηνοτροφία. Ίσως δημιουργηθούν προϋποθέσεις για καθετοποίηση της παραγωγής της ύφιστάμενης μονάδας.

8. Βιομηχανίες πλαστικών: Σήμερα λειτουργούν 3 μονάδες πλαστικών μικρομεσαίου μεγέθους μέ μέτρια εξειδίκευση της παραγωγής. Σάν νέες μονάδες διαθέτουν σύγχρονο μηχανολογικό εξοπλισμό, λειτουργούν χωρίς σημαντικά τεχνικά προβλήματα, αλλά μέ έντονη εξάρτηση από τήν έσωτερική αγορά. Δυνατότητες για επέκταση τών μονάδων υπάρχουν, πρέπει όμως κύριος στόχος νά είναι ή εξειδίκευση της παραγωγής σ' όσο τό δυνατόν πολυπλοκότερα προϊόντα, πού νά έχουν κάποιες προοπτικές εξαγωγών ή τουλάχιστον νά υποκαθιστούν εισαγωγές.

Νέες επενδύσεις κρίνεται σκόπιμο νά γίνουν, μόνο εφόσον εξασφαλίζουν συμβόλαια εξαγωγής πού σημαίνει ότι θά ειδικεύονται σέ πολύπλοκα προϊόντα, όπως π.χ. ανταλλακτικά καί εξαρτήματα αυτοκινήτων από πλαστικά κλπ.

Πρέπει νά αποφευχθεί ή εγκατάσταση καί νέων μονάδων πού νά παράγουν προϊόντα όμοειδη μέ αυτά τών ύφισταμένων, μέ αποτέλεσμα τήν δξυνση του έλληνοελληνικού ανταγωνισμού καί τή δημιουργία άργούντος δυναμικού.

9. Διάφορα προϊόντα τσιμέντου — προκατασκευές: Προϊόντα τσιμέντου για διάφορες χρήσεις κατασκευάζει σήμερα στο νομό 1 μονάδα μικρομεσαίου μεγέθους, καί τά προϊόντα της άπευθύνονται κυρίως στην αγορά της Θράκης. Από στοιχεία πού υπάρχουν για τή ζήτηση τέτοιων προϊόντων, προκύπτει ότι υπάρχουν δυνατότητες για μεγέθυνση καί εκσυγχρονισμό της μονάδας μέ στόχο βέβαια καί τήν εξειδίκευση καί τήν τυποποίηση τών προϊόντων. Η δημιουργία δεύτερης ίδιας ανταγωνιστικής μονάδας μέ τά σημερινά δεδομένα δέν κρίνεται σκόπιμη.

Ο κλάδος τών προκατασκευασμένων στοιχείων έχει στενή εξάρτηση από τήν οίκοδομική δραστηριότητα καί κυρίως μέ τίς μεγάλες κατασκευές

του δημόσιου τομέα. Παίρνοντας λοιπόν σαν βάση ότι υπάρχει κάποιο ευόϊωνο μέλλον στη Θράκη για μεγάλες κατασκευές (άρδευτικά, κανάλια, πανεπιστημιοπόλεις κλπ.) κρίνεται σκόπιμο να ιδρυθεί μία μεσαίου μεγέθους μονάδα προκατασκευών, με βασικό όμως όρο ο επενδυτικός φορέας να είναι και εργολάβος κατασκευών για την προώθηση των δικών του προϊόντων. 'Η άποψη αυτή εκφράζεται, επειδή τα τελικά προϊόντα είναι όγκώδη και συνεπώς υπάρχει σχετικό πλεονέκτημα για την παραγωγή τους τό δυνατόν πλησιέστερα στον τόπο χρήσης τους.

10. Βιομηχανίες είδων υγιεινής: 'Η Θράκη σε σχέση με άλλες περιφέρειες της χώρας έχει αυξημένη οικοδομική δραστηριότητα και συνεπώς ή διεύρυνση της βιομηχανικής βάσης και προς τό αντικείμενο αυτό κρίνεται κατ' αρχήν σκόπιμη. 'Εξάλλου γίνονται μεγάλες εισαγωγές τέτοιων προϊόντων από την 'Ιταλία, 'Ισπανία, Γαλλία, Γερμανία κ.λπ για την κάλυψη των αναγκών της ελληνικής αγοράς.

'Ο επενδυτικός φορέας πρέπει να έχει στη διάθεσή του αρκετά τεχνολογικά δεδομένα για την κατασκευή προϊόντων κυρίως πολυτελείας, όπως χαρακτηρίζονται, και φυσικά να γνωρίζει και τις συνθήκες της αγοράς. 'Ο ανταγωνισμός ομοειδών προϊόντων ελληνικών και ξένων είναι μεγάλος. Κυριότερα προβλήματα και ευαίσθητα σημεία του κλάδου είναι τό υψηλό κόστος καυσίμων, πού συμμετέχουν κατά 18—30% στο κόστος, ή δυσκολία στην εξεύρεση ομοιογενοδς πρώτης ύλης και τέλος ή υψηλή τεχνολογία. 'Η συνεργασία με ξένους οίκους σε διάφορα επίπεδα κρίνεται και αναγκαία και συμφέρουσα για τή δημιουργία μις τέτοιας μονάδας στην περιοχή μας.

11. Βασικές μεταλλουργικές βιομηχανίες - σωληνωργεία: Οί κλάδοι αυτοί όπως αναφέρονται με τό γενικό τίτλο είναι δυναμικοί και έντασης τεχνολογίας και κεφαλαίου. Στο νομό μας υπάρχει κάποια βάση με μονάδες μεσαίου και μικρού μεγέθους, αλλά με τελικά προϊόντα προς τό παρόν απλά και όχι σύνθετα, πολύπλοκα και με υψηλή Π.Α. Δυστυχώς μέχρι σήμερα δέν παράγονται άρδευτικοί και ύδρευτικοί σωλήνες, εξαρτήματα και ανταλλακτικά πολύπλοκα γεωργικών μηχανημάτων κλπ. 'Επίσης σήμερα εμφανίζεται χαμηλή ή ένδοκλαδική συνεργασία όλων των μονάδων και υπάρχει και κάποιο άργουν δυναμικό. 'Επενδυτικό ένδιαφέρον πρέπει να υπάρξει κυρίως με βάση τή δυνατότητα πού προσφέρει ή επέκταση και εκσυγχρονισμός των ύφισταμένων μονάδων και πλέον πρέπει να ένισχυθεί κάθε προσπάθεια για συγχώνευση, συνεργασία σε διάφορα οργανωτικά σχήματα, για όρθολογικότερο καταμερισμό της εργασίας και μαζικοποίηση και αυτοματοποίηση της παραγωγής.

'Εντελώς νέες επενδύσεις είναι επιθυμητές κάτω από 2 προϋποθέσεις.

Πρώτον θά κατασκευάζουν πολύπλοκα προϊόντα πού εισάγονται ή υπάρχει δυνατότητα νά εξαχθούν. Ή συνεργασία μέ ξένους οίκους γιά υπεργολαβία ή συμμετοχή στό μετοχικό κεφάλαιο κρίνεται σκόπιμη. Δεύτερον θά επανεξετασθεί ή σκοπιμότητα ίδρυσης στή θρακική παραλία μονάδας διάλυσης πλοίων (SCRAPS) γιά τήν παραγωγή σπογγώδους σιδήρου σάν υποκατάστατο τοῦ παλαιοσίδηρου, ὅποτε οἱ νέες ἐπενδύσεις σέ μεταλλουργικά προϊόντα θά μπορούσαν νά ἔχουν ἄμεση καί στενή συνεργασία, παράγοντας καί καλύτερης ποιότητας προϊόντα λόγω καλύτερης πρώτης ὕλης.

12. Βιομηχανίες ἐπεξεργασίας ἀλουμινίου: Τόσο στό νομό ὅσο καί στή Θράκη ὁ κλάδος διαθέτει ἰσχυρή βάση. Ὑπάρχει ἤδη μία μεγάλη μονάδα, καί ἀνεγείρεται καί δεύτερη ἐπίσης μεγάλου μεγέθους. Μέ αὐτά τά δεδομένα φαίνεται τό ἐνδιαφέρον γιά ἐπενδύσεις νά ἐντοπίζεται στόν τεχνολογικό ἐκσυγχρονισμό τῶν μονάδων αὐτῶν μέ κύριο σκοπό τήν καθETOΠΟΙΗΣΗ τῆς παραγωγῆς καί φυσικά, ἄν δημιουργηθοῦν συνθῆκες, καί τήν ἐπέκτασή τους. Ὑ δημιουργία καί τρίτης ὁμοειδοῦς μονάδας μᾶλλον κρίνεται ἀσύμφορη ἀπό κάθε ἄποψη. Ὅσον ἀφορᾷ τά μικρά καταστήματα κατασκευῆς κουφωμάτων κλπ. προϊόντων ἀλουμινίου, κρίνεται σκόπιμο νά συγχωνευθοῦν ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει νά συνεργασθοῦν μέ ὅποια ὀργανωτικά σχήματα ταιριάζουν καλύτερα στόν κλάδο, γιά νά μπορέσουν νά ἐκσυγχρονισθοῦν τεχνολογικά, νά ἐξειδικεύσουν καί τυποποιήσουν τήν παραγωγή τους καί τελικά νά μειώσουν τό κόστος παραγωγῆς. Ὑπειδή ἡ βιωσιμότητά τους ἐξαρτᾶται βασικά ἀπό τήν οἰκοδομή, φαίνεται νά εἶναι ἀσύμφορη ἡ δημιουργία νέων βιοτεχνιῶν γιά κατασκευή κουφωμάτων ἀλουμινίου καί συναφῶν μέ τήν οἰκοδομή τελικῶν προϊόντων, ἀφοῦ αὐτή μᾶλλον θά σταθεροποιηθεῖ σέ ρυθμούς κατώτερους ἀπό αὐτοῦς πού ὑπῆρχαν πρίν τό 1978. Μόνο οἱ ὑφιστάμενες ἐπιχειρήσεις θά πρέπει νά ἐνδιαφερθοῦν γιά νέες ἐπενδύσεις μέσα ἀπό σχήματα συνεργασίας γιά μαζικοποίηση καί τυποποίηση τῆς παραγωγῆς. Βεβαίως μεγάλη βοήθεια θά προσφέρει στις βιοτεχνίες κουφωμάτων καί ἡ καθιέρωση ἀρχιτεκτονικῶν προδιαγραφῶν γιά τίς διαστάσεις.

13. Βιομηχανίες καλωδίων: Ὁ κλάδος διαθέτει σήμερα μία μονάδα μεσαίου μεγέθους πού παράγει ὀρισμένους τύπους καλωδίων. Ὑπειδή ἡ ἐσωτερική ἀγορά σήμερα καλύπτεται κατὰ 95—98% σέ συνήθεις τύπους καλωδίων, νέα ἐπένδυση δέν κρίνεται σκόπιμη. Ὑντίθετα ἐπιθυμητό εἶναι νά γίνουν ἐπενδύσεις ἐκσυγχρονισμοῦ τῆς μονάδας, πιθανῶς καί ἐπέκτασή της γιά αὔξηση τῆς γκάμας προϊόντων καί βελτίωση τῆς ποιότητος βάσει τῶν διεθνῶν standards καί ἐπίσης γιά ἐξαγωγική προσπάθεια, μιά πού ὑπάρχουν δυνατότητες.

14. Βιομηχανίες εφαρμογής ύαλονήματος: Ο κλάδος σήμερα διαθέτει 2 μονάδες στο νομό. Οι βιομηχανίες αυτές ύαλονήματος έχουν τυποποιημένη τεχνολογία σχετικά υψηλή, αλλά η Π.Α. είναι χαμηλή σήμερα, γιατί η κάθετη ολοκλήρωσή του είναι μικρού βαθμού. Τό επενδυτικό ενδιαφέρον πρέπει να στραφεί στην τεχνολογική αναβάθμιση των υφιστάμενων μονάδων και ίσως σε επεκτάσεις, ώστε να αυξήσουν την Π.Α., παράγοντας πολυπλοκότερα συνεχώς προϊόντα. Νέες επενδύσεις κρίνονται μάλλον ασύμφορες, αφού η ζήτηση των κλασικών προϊόντων εξ ύαλονήματος παρουσιάζεται διαχρονικά στάσιμη ή με μικρή σχετικά αύξηση.

15. Βιομηχανίες κατασκευής ήλιακών συλλεκτών και γενικά συστημάτων εξοικονόμησης ενέργειας: Είναι κλάδος σχετικά νέος για τη χώρα μας και διαθέτει δύο μονάδες βασικές και στο νομό μας. Οι προοπτικές είναι καλές για τον κλάδο, μιά πού τα προϊόντα του σχετίζονται με την ενεργειακή ανεξαρτησία της χώρας μας και την εξοικονόμηση συναλλάγματος. Τό επενδυτικό ενδιαφέρον πρέπει να κινηθεί προς δύο κατευθύνσεις.

Πρώτα να εκσυγχρονισθούν, αναβαπτισθούν τεχνολογικά και άργότερα επεκταθούν οι υφιστάμενες μονάδες, για να μπορέσουν να τυποποιήσουν, αυτοματοποιήσουν και μαζικοποιήσουν την παραγωγή τους στο βαθμό πού είναι δυνατόν με ταυτόχρονη βελτίωση της παραγωγικότητας και αύξησης της Π.Α. Μάλιστα θά πρέπει να ερευνηθεί τό θέμα της διακλαδικής συνεργασίας για την κατασκευή όσο τό δυνατόν περισσότερων εξαρτημάτων απ' αυτά πού εισάγονται και γίνεται διαρροή Π.Α. στη χώρα μας.

Δεύτερη κατεύθυνση μπορεί να είναι η δημιουργία έντελως νέων μονάδων πού θά κατασκευάζουν συστήματα εξοικονόμησης ενέργειας για έργοστασιακή χρήση (έξοικονομητές θερμότητας, αναγεννητές θερμότητας, εναλλάκτες θερμότητας κ.λπ) και τά όποια σήμερα κατασκευάζονται σε μικρή κλίμακα στην χώρα μας, ενώ γίνονται εισαγωγές.

Δ. Βιομηχανική ύποδομή

Η ύπαρξη βιομηχανικής ύποδομής, ζώνες, συγκοινωνίες, λιμάνια κ.λπ., αποτελούν πράγματι ίσχυρό κίνητρο για την προσέλκυση ύγιων επενδυτικών κεφαλαίων, έλληνικών ή ξένων. Ο νομός διαθέτει βιομηχανική περιοχή έκτασης 4.000 στρεμ., πού βρίσκεται σε δυναμική εξέλιξη και εκτελούνται έργα εκατομμυρίων για την άποπεράτωση της, ώστε να προσφέρει ίσχυρή βοήθεια στις ύπάρχουσες και νεοεγκαθιστάμενες μονάδες. Με την δημιουργία όλων των ύποδομών ύπάρχουν βάσιμες έλπίδες ότι η κινητροκίνητη επενδυτική δραστηριότητα θά εγκατασταθεί μέσα στην περιοχή σε μεγάλο ποσοστό. Βέβαια σήμερα η ΒΙΠΕ συνδέεται

μέ όρισμένες άλλες έξωτερικές άντιοικονομίες πού ύπάρχουν στό νομό, όπως κακή όδική καί σιδηροδρομική συγκοινωνία, έλλειψη όργανωμένου λιμανιού, κακή τηλεφωνική έπικοινωνία κλπ. Σήμερα όμως συνεχώς άμβλύνονται λόγω τών πιέσεων πού άσκει ή ύφισταμένη μεταποιητική δραστηριότητα.

Έξάλλου σήμερα θά μπορούσαν μέσα στην περιοχή νά εγκατασταθούν καί μονάδες δορυφόροι ή στηρίξης τών ύπαρχουσών βιομηχανιών γιά καλύτερη επιτόπια διακλαδική συνεργασία. Συμπερασματικά, σάν ιδιωτικοοικονομικό κριτήριο έπιλογής θέσης γιά εγκατάσταση μονάδος, ή ύποδομή βαρύνει πολύ στη γνώμη του έπενδυτικού φορέα καί έπομένως ή ΒΙΠΕ πρέπει νά αξιοποιηθεί στό μέγιστο δυνατό βαθμό, γιά νά γίνει τόπος έλξεως.

Ε. Προοπτικές καί συγκριτικά πλεονεκτήματα

"Όπως είναι γνωστό, έκτός του έθνικού συγκριτικού πλεονεκτήματος πού ύπάρχει σέ διεθνή κλίμακα, σέ έθνικό επίπεδο κάθε περιφέρεια διαθέτει τά δικά της συγκριτικά πλεονεκτήματα. Η γεωγραφική θέση, ή ύπαρξη άφθονων καί φθηνών πρώτων ύλών, ή ύπαρξη έργατικού δυναμικού κ λπ. άποτελούν συγκριτικά πλεονεκτήματα.

Μέ τό σημερινό έντονο άνταγωνισμό, την άνάγκη γιά βιομηχανική άποκέντρωση, γιά καθετοποίηση, τυποποίηση καί έξειδίκευση της παραγωγής, την άνάγκη γιά έπεξεργασία όγκωδών πρώτων ύλών ή καί ένδιάμεσων προϊόντων, άν είναι δυνατόν στόν τόπο παραγωγής γιά μείωση του κόστους έστω καί κατά 5%, βάσιμα ύπάρχουν προοπτικές γιά ένα καλύτερο βιομηχανικό μέλλον τών έλληνικών περιφερειών.

Καί πρώτον, άς δούμε γιά λίγο τή γεωγραφική θέση του-νομού μας. Είναι πολύ κοντά στίς άγορές της Α. Εύρώπης πού, άν τίς έκμεταλλευτούμε σωστά, προσφέρουν άρκετές δυνατότητες στην άπορρόφηση βιομηχανικών προϊόντων. Έπίσης είναι εύκολότερο νά γίνουν κοινές έπενδύσεις τών χωρών αυτών μέ έλληνικούς φορείς ή νά συνεργασθούν σέ διάφορα επίπεδα καί όργανωτικά σχήματα. Τό ίδιο μπορεί νά ίσχυριστεί κανείς καί γιά τίς άγορές της Μ. Ανατολής, τίς όποιες τελευταία άγωνίζεται νά κατακτήσει έντονα ή γειτονική Τουρκία.

Γιά την άναγκαιότητα εγκατάστασης μονάδων προσανατολισμένων στην ύπαρξη πρώτων ύλών άναφερθήκαμε στά προηγούμενα. Έπίσης έγινε άναφορά στην ποσότητα καί ποιότητα του θρακικού έργατικού δυναμικού πού κατά βάση είναι άφθονο καί σχετικά χαμηλού εύκαιριακού κόστους λόγω ύποαπασχόλησης στόν άγροτικό τομέα. Έπομένως πάντα ύπάρχει πλεονέκτημα στην εγκατάσταση μονάδων έντασης έργασίας άνειδίκευτης καί ήμιέξειδικευμένης καί υπό όρους βέβαια έξειδικευμένης έργασίας.

Τέλος ή υπάρχουσα βιομηχανική βάση νά μελετηθεί καί νά βοηθηθεί στο έπαρκο γιά αύξηση του περιφερειακού βιομηχανικού προϊόντος.

ΣΤ. Δυνατότητες γιά διακλαδική καί ένδοκλαδική συνεργασία, θεσμός υπεργολαβίας κλπ. οργανωτικά σχήματα

Χαρακτηριστικό όλης τής έλληνικής βιομηχανίας είναι ή κατάτμηση τής παραγωγής σέ υπερβολικά μεγάλο αριθμό μικρών μονάδων, ή έλλειψη ένδοκλαδικής εξειδίκευσης καί στήριξη μεγάλου αριθμού μονάδων στην έγχώρια αγορά, χωρίς καμιά πρόσβαση σέ αγορές του έξωτερικού. Τά παραπάνω συγκλίνουν ότι πρέπει νά ένταθεί ή προσπάθεια γιά μεγαλύτερη συνεργασία μεταξύ τών μονάδων τόσο σέ ένδοπεριφερειακό επίπεδο, όσο καί σέ διαπεριφερειακό επίπεδο, έντικό καί διεθνές. Οί διαρθρωτικές αδυναμίες, πού καθιστούν τήν έλληνική βιομηχανία μερικά ανταγωνιστική, μπορούν κάπως νά ξεπεραστούν, αν αύξηθεί ό βαθμός συνεργασίας, ώστε νά εξασφαλιστεί κάποια ένδοκλαδική εξειδίκευση, αν επεκταθεί ή κλίμακα παραγωγής καί τελικά διευρυνθεί ποσοτικά καί ποιοτικά ή εξαγωγική δραστηριότητα.

Πρέπει νά σταματήσουμε νά επενδύουμε μέ βάση τό αίσθητήριο του φορέα καί νά περάσουμε σέ επιστημονικές μεθόδους πού θά τεκμηριώνουν αντικειμενικά καί αληθινά τήν αναγκαιότητα καί βιωσιμότητα κάθε νέας επένδυσης.

Μέ τήν ένδοκλαδική καί διακλαδική συνεργασία αντιμετωπίζονται εύκολότερα διάφορα προβλήματα, δέ γίνονται υπερεπενδύσεις, μειώνεται τό ποσοστό του άργούντος δυναμικού κλπ. 'Η καθετοποίηση τής παραγωγής μέ σύγχρονη αύξηση τής Π.Α. είναι ένα σημαντικό πρόβλημα γιά τίς μονάδες του νομού μας καί θά άπαιτηθούν άρκετές επενδύσεις γιά επεκτάσεις καί τεχνολογικό εκσυγχρονισμό.

Τέλος πρέπει νά προωθηθούν επενδύσεις πού προσβλέπουν τόσο στην έντική όσο καί στη διεθνή υπεργολαβία. 'Η καθετοποίηση τής παραγωγής, καθώς καί όρισμένοι τρόποι προμήθειας πρώτων ύλών θά μπορούσαν νά συνδυασθούν μέ αναθέσεις υπεργολαβιών μεταξύ τών επιχειρήσεων. 'Η μέν έντική υπεργολαβία συμβάλλει στη μαζικοποίηση καί αυτόματοποίηση τής παραγωγής, στο σωστότερο καταμερισμό τής εργασίας, στην αύξηση τής άπασχόλησης του παραγωγικού δυναμικού τών επιχειρήσεων καί τέλος φέρνει σέ έπαφή διάφορες επιχειρήσεις μικρομεσαίες καί μεγάλες καί θέτει τά θεμέλια γιά οργανωτικά σχήματα συνεργασίας. 'Η δέ διεθνής υπεργολαβία πρώτα πρώτα συμβάλλει στην αύξηση τής άπασχόλησης, προσελκύει ξένα κεφάλαια γιά επενδύσεις σέ κλάδους πού θέλουν υπεργολαβία, γίνεται μερική ή όλική ύποκατάσταση τών εισαγωμένων προϊόντων πού παράγει ό εργολάβος μέ τήν υπεργολαβική επιχείρηση

κ λπ. Πρέπει ο θεσμός αυτός να αξιοποιηθεί στο έπακρο χωρίς βέβαια να φθάσουμε σε σχέσεις εξάρτησης τύπου Κορέας και Χόνγκ-Κόνγκ. Ήδη υπάρχει μία πολύτιμη εμπειρία στον κλάδο έτοιμων ενδυμάτων. Είναι καιρός να διερευνηθούν δυνατότητες και για άλλους κλάδους και για παραγωγή πιο πολύπλοκων προϊόντων υψηλής τεχνολογίας και φυσικά Π.Α. Σάν παράδειγμα αναφέρονται τα αθλητικά παπούτσια μεγάλων ξένων εταιρειών, ή συναρμολόγηση ηλεκτρονικού υλικού κ λπ.

Τελειώνοντας θα πρέπει να πούμε ότι όλα τα παραπάνω αποτελούν απλώς ενδεικτικούς στόχους και όχι αποκλειστικούς. Η βιομηχανική πολιτική που αποτελεί έκφραση της πολιτικής βούλησης καθορίζεται πάντοτε από την εκάστοτε κυβέρνηση που φέρνει και την ευθύνη. Μέ το Ν. 1262/82 μέρος της ευθύνης μεταφέρεται στα περιφερειακά όργανα υπηρεσιακά και μή. Να λοιπόν η πρόκληση, για να αποδειχθεί ότι η περιφέρεια μπορεί και θέλει να πάρει στίς πλάτες της την οικονομική της ανάπτυξη, την ανάπτυξη εκείνη που προάγει την κοινωνική ευημερία.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Τά περισσότερα στοιχεία έχουν συγκεντρωθεί από τον γράφοντα που τυχαίνει να είναι επί 4ετία προϊστάμενος του τμήματος ιδιωτικών επενδύσεων της ΥΠΑ Θράκης. Έν πάση περιπτώσει όμως εκφράζουν προσωπικές του απόψεις και όχι της Ύπηρεσίας του.

ΝΙΚΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ

ΕΘΝΟΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ

Α. Ἡ ἐθνοαρχαιολογία σάν μιά ἐπιστήμη πού συνδυάζει τίς θεωρητικές καί μεθοδολογικές δυνατότητες πού τῆς παρέχουν ἡ ἀρχαιολογική ἐρευνα καί ἡ ἐθνολογική παρατήρηση, ἀπόκτησε τήν τελευταία δεκαετία ιδιαίτερη σημασία (Binford 1967, Bonnichsen 1973, Gould 1978, Kramer 1979, Hodder 1982). Ξεκίνησε οὐσιαστικά σάν μιά προσπάθεια ἀπό τήν πλευρά τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης νά ἀξιοποιήσει ἐρευνητικά τίς ὑπάρχουσες σχέσεις ἀνάμεσα στά ἐθνολογικά παραδείγματα καί στά ἀρχαιολογικά δεδομένα, μέ σκοπό εἴτε τή διαχρονική παρακολούθηση τῆς ἐξέλιξης μιᾶς συγκεκριμένης κοινωνίας ἀπό τά προϊστορικά χρόνια μέχρι σήμερα (direct historical approach or Folk culture approach) εἴτε τή διατύπωση δημιουργικῶν ἀναλογιῶν πού θά ἔχουνε μιά γενική ἰσχύ (Tringham 1978).

Βασικό ἀντικείμενο μελέτης τῆς ἐθνοαρχαιολογίας εἶναι οἱ παραδοσιακές κοινωνίες (συμπεριφορά - ὕλικά κατάλοιπα) μέ ιδιαίτερο πολιτιστικό χρῶμα, πού ὑπάρχουν ἀκόμα στίς μέρες μας καί πού ἡ καταγωγή, ὁ χαρακτήρας τους καί ἡ ἱστορική τους πορεία καλύπτονται ἀπό ἀρκετή ἀσάφεια¹. Καί μέ τόν ὅρο παραδοσιακές κοινωνίες (traditional societies) ἐννοοῦμε πληθυσμιακές ὁμάδες, συνήθως φυλετικά ἀπροσδιόριστες, πού μέσα ἀπό ἰδιάζουσες κοινωνικοῖστορικές καί οἰκονομικές συνθήκες ἀκολούθησαν ἕνα χαρακτηριστικό τρόπο ζωῆς καί συμπεριφορᾶς. Τέτοιες κοινωνίες προσδιορίζονται εἴτε ἀπό καθαρά γεωγραφικούς παράγοντες, εἴτε ἀπό ἔντονα στοιχεῖα πολιτιστικῆς συμπεριφορᾶς πού κυριαρχοῦν σέ κάθε τομέα τῶν ἐκδηλώσεών τους, ἀνεξάρτητα ἀπό τοπικούς καί χρονικούς περιορισμούς, καί πού ἡ προέλευσή τους μπορεῖ νά ἀναχθεῖ σέ παλιότερες ἐποχές².

1. Μερικοί ὥστόσο ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἐθνοαρχαιολογία δέ θά πρέπει νά περιορίζεται στή μελέτη πρωτόγονων κοινωνιῶν (Schiffer 1978).

2. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία λόγου χάρι ὅτι οἱ Ἀρομάνοι (Βλάχοι) ἀποτελοῦν τοὺς συνεχιστὲς μιᾶς πολὺ παλιᾶς παράδοσης πού δέν περιορίζεται στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο. Πρόκειται γιὰ ἐκλατινισμένα θρακικὰ φυλετικὰ στοιχεῖα πού βρίσκονται διασκορπισμένα ἀπὸ τὸ Δούναβη μέχρι τὴ Β. Ἑλλάδα. Ἡ κάθοδος τῶν Σλάβων στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο τὸ 600 μ.Χ. τοὺς ἀνάγκασε νά ἀποτραβηχτοῦν στίς ὄρεινές περιοχές καί νά ἀσχοληθοῦν μέ τὴν κτηνοτροφία (Nandris 1980).

Αυτό τό ούσιαστικά ἔθνολογικό ἀντικείμενο στή γενική του μορφή ἀποτελεῖ ἓνα ἀπό τά κύρια θεματικά πλαίσια τῆς ἐθνοαρχαιολογίας μέσα ἀπ' ὅπου ἀναπτύσσεται μιὰ πολύπλευρη ἐρευνητική διαδικασία πού ἀποβλέπει στή διατύπωση προτάσεων πού μποροῦν νά ἔρθουν σέ ἀντιπαράθεση μέ τά ἀρχαιολογικά δεδομένα.

Οἱ στόχοι καί ἡ μεθοδολογία ὥστόσο τῆς ἐθνοαρχαιολογίας βρίσκονται ἀκόμα στό στάδιο τῶν ἀναζητήσεων καί πειραματισμῶν. Μέχρις ἓνα βαθμό ἐξαρτῶνται ἄμεσα ἀπό τίς ἐρευνητικές δυνατότητες πού προσφέρει τό ἀντικείμενο καί τή μορφοποίηση τοῦ θεωρητικοῦ μοντέλου πού καλεῖται νά ἀξιοποιήσει αὐτές τίς δυνατότητες. Ἡ κατασκευή δέ αὐτοῦ τοῦ μοντέλου καθορίζεται σέ μεγάλη ἔκταση ἀπό τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο γίνεται ἡ συσχέτιση τῆς ἐθνολογικῆς παρατήρησης μέ τήν ἀρχαιολογική ἑρμηνεία. Μπορεῖ δηλαδή εἴτε νά χρησιμοποιηθεῖ κάποιο συγκεκριμένο ἐθνολογικό παράδειγμα, μέ τούς περιορισμούς πού αὐτό τό ἴδιο κρύβει σάν μέσο «ἐξήγησης» μιᾶς εἰδικῆς ἀρχαιολογικῆς περίπτωσης, ἢ νά δοθεῖ μεγαλύτερη σημασία στή διατύπωση παραγωγικῶν ἀναλογιῶν πού μποροῦν νά ἔχουν μιὰ πιο πλατιά χρήση. Καί εἶναι φανερό ὅτι ἡ ἀξία τοῦ παραδείγματος εἶναι πολύ πιο περιορισμένη ἀπό αὐτήν τῆς ἀναλογίας (Nandris 1982α).

A.1. Πῶς ἐκφράζεται ὁμως πιο συγκεκριμένα ἡ σχέση ἀνάμεσα στίς παραδοσιακές κοινωνίες, τοῦ τρόπου συμπεριφορᾶς τους καί τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ τους μέ τήν ἑρμηνεία τῶν ἀρχαιολογικῶν κατάλοιπων καί τήν εξέταση τῶν διαφορετικῶν σταδίων τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης πού ἐρευνᾷ ἡ ἀρχαιολογία; Μία ἀπό τίς βασικές προϋποθέσεις μιᾶς τέτοιας προβληματικῆς εἶναι ὅτι οἱ παραδοσιακές κοινωνίες ἐξαιτίας εἰδικῶν συνθηκῶν πολιτιστικῆς ἐξέλιξης, ὅπως γεωγραφικῆς ἀπομόνωσης, τοπικῆς ἰδιομορφίας καί ἰδιάζουσας ἱστορικῆς πορείας, ἔχουν διατηρήσει τρόπους συμπεριφορᾶς καί ἔχουν διασώσει στοιχεῖα ὕλικου πολιτισμοῦ, τά ὁποῖα ἔχουν ἐξαφανιστεῖ ἀπό τίς σύγχρονες κοινωνίες. Τά στοιχεῖα αὐτά πού καλύπτουν ἓνα εὐρύ φάσμα πληροφοριῶν ἀπό τό σχῆμα καί τόν τρόπο κατασκευῆς τῶν σπιτιῶν τους μέχρι τίς μεθόδους καλλιέργειας, βοσκῆς τῶν ζώων καί τῶν γενικότερων σχέσεων ἀνθρώπου-φύσης, μποροῦν νά συσχετιστοῦν μέ ἀνασκαφικά εὐρήματα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τά ὁποῖα συνδέονται μέ τέτοιου εἶδους δραστηριότητες. Λόγου χάρι τό καλύβι τοῦ σημερινοῦ βοσκοῦ τῶν Καρπαθίων τῆς Ρουμανίας (stîna) μοιάζει πολύ στόν τρόπο κατασκευῆς του καί σχήματός του μέ μεσολιθικές κατασκευές πού ἔχουν βρεθεῖ στήν Εὐρώπη. Αὐτή ἡ ἀναλογική σχέση ἐξηγεῖται πιθανά ἀπό τό γεγονός ὅτι καί οἱ δύο κοινότητες, ἂν καί τίς χωρίζουν ἀπόσταση 7.000 χρόνων, ἀντιμετωπίζοντας τά ἴδια προβλήματα ὅπως εἶναι ἡ βοσκή τῶν ζώων, ἀνταποκρίθηκαν μέ παρόμοιες διαδικασίες: ἐποχιακή μετακίνηση.

Ἐπάρχουν λοιπόν ἐνδείξεις γιά τήν ἐπιβίωση συνηθειῶν καί τεχνικῶν

από την εποχή της νομαδικής ζωής των κοινωνιών της ανώτερης παλαιολιθικής και της μεσολιθικής περιόδου, μέχρι τις μέρες μας στη συμπεριφορά και στα υλικά κατάλοιπα παραδοσιακών κοινωνιών, όπως οι άρομάνοι (βλάχοι) και οι ρουμάνοι βοσκοί που κατοικούν στα ύψιπεδα της νότιας Βαλκανικής. Η διαπίστωση αυτή είναι βέβαια πολύ γενική, ωστόσο δημιουργεί τις θεωρητικές προϋποθέσεις για πιο συγκεκριμένες παρατηρήσεις, όπως θα δούμε πιο κάτω.

Β. Η νότια Βαλκανική είναι από τις πιο πλούσιες εθνογραφικά περιοχές της Ευρώπης. Ιστορικοί και γεωφυσικοί λόγοι συνέβαλαν στο ν' αποχτήσουν τα ύψιπεδα της βορειοδυτικής Ελλάδας (Πίνδος, Βέρμιο), της νότιας Γιουγκοσλαβίας - ανατολικής Αλβανίας και κεντρικής Ρουμανίας (Καρπάθια όρη) ένα ιδιαίτερο πολιτιστικό χρώμα, με την ύπαρξη παραδοσιακών κοινωνιών, όπως των Βλάχων, Ρουμάνων βοσκών και άλλων μικρότερων ομάδων σαν τους Σαρακατσάνους, Πομάκους κλπ. Αυτές οι πληθυσμιακές ομάδες μπορούν και εθνοϊστορικά να συνδεθούν με παλαιότερα φύλα³ που κατοικούσαν για εκατοντάδες χρόνια σε όρεινες περιοχές και ασχολούνταν κυρίως με την κτηνοτροφία. Αυτή η φυσική στήν πρώτη της μορφή απομόνωση σε περιοχές μακριά από τις πεδιάδες, όπου κάθε οικονομική και πολιτική ανακατάταξη γινόταν αμέσως αίσθητη και είχε αντίκτυπο στον τρόπο ζωής των κατοίκων, συντέλεσε στο να παρουσιαστούν και ανάλογα πολιτιστικά φαινόμενα ενός συγκριτικά αναχρονιστικού χαρακτήρα. Ωστόσο αυτό που είναι σημαντικό είναι ότι οι παραδοσιακές αυτές κοινωνίες παρουσιάζουν μεταξύ τους κοινά στοιχεία που έχουν σχέση με την ύπαρξη ομοίων οικονομικών δραστηριοτήτων (βοσκή αιγοπροβάτων, καλλιέργεια φυτών), τρόπου ζωής (νομάδες, εποχιακή μετακίνηση ζώων) και κοινωνικής οργάνωσης (ύπαρξη αξιωμάτων βασισμένων στα υλικά αγαθά, κυριαρχία της οικογένειας ή της ομάδας-φάρας). Έτσι η συνεχής κατοίκηση των υψιπέδων της νότιας Βαλκανικής κατέληξε στη διαμόρφωση ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής — παράδοσης — που εκφράζεται μέσα από αρχιτεκτονικές κατασκευές, κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς και οικονομικά σχήματα με μία εμφανή ομοιομορφία από τη Ρουμανία μέχρι την Ελλάδα και τη Μέση Ανατολή (Nandris 1982β).

Η περιοχή της ευρύτερης Θράκης που πριν το διαχωρισμό των σύγχρονων κρατών καταλάμβανε μεγάλο μέρος της σημερινής Βουλγαρίας και της Ευρωπαϊκής Τουρκίας είχε μία σημαντική θέση στη δημιουργία και διατήρηση αυτής της παράδοσης. Χωρίς να είναι δυνατό να απομονωθεί γεωγραφικά και να αξιολογηθεί ή συμβολή της θρακικής περιοχής ξέχωρα από τον υπόλοιπο χώρο της νότιας Βαλκανικής, είναι γεγονός ότι η όροσειρά της Ροδόπης έπαιξε ένα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση ενός ιδιαίτερου πολιτιστι-

3. Βλέπε σημ. 2.

κού χρώματος. Είναι αποδειγμένο ιστορικά ότι τὰ ὑψίπεδα τῆς ὀροσειρᾶς Ροδόπης ὄχι μόνο δὲ λειτούργησαν σάν ἐμπόδιο γιὰ τὴν ἐπικοινωνία τῶν πληθυσμῶν τῶν βουλγαρικῶν πεδιάδων καὶ τῆς αἰγαιακῆς Θράκης, ἀλλὰ ἀκόμα ἦταν ὁ τόπος ὅπου μιά ξεχωριστὴ φυλετικὴ ὁμάδα, οἱ Πομάκοι, κατόρθωσε νὰ ἐπιβιώσει οἰκονομικά, νὰ προσαρμοστεῖ περιβαλλοντικά, νὰ ἀνεξαρτοποιηθεῖ πολιτιστικά καὶ νὰ διατηρηθεῖ γιὰ ἑκατοντάδες χρόνια κρατώντας ἓνα ἐντελῶς δικό της χαρακτήρα.

Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο οἱ ἡμιορεινὲς καὶ παραθαλάσσιες περιοχὲς ὑπῆρξαν τὰ δύο ἄκρα ἐνός συστήματος οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν δραστηριοτήτων ἐποχιακὰ μετακινούμενων πληθυσμιακῶν ὁμάδων (semi-nomadic) ὅπως οἱ Σαρακατσαναῖοι, οἱ ὁποῖοι μὲ τὰ γιδοπρόβατα καὶ ὅλα τὰ ὑπάρχοντά τους τὸ χειμῶνα κατέφευγαν σὲ ζεστὲς περιοχὲς, ἐνῶ τὸ καλοκαίρι ζητοῦσαν καταφύγιο στὰ βουνά. Ὑπῆρχαν ἀκόμα περιπτώσεις ὀργανωμένων ἐποχιακῶν μετακινήσεων ζῶων σὲ μεγάλες ἀποστάσεις (long distance transhumance) ὅπως ἦταν τῶν βούλγαρων βοσκῶν (Μπαϊγκάνηδες), οἱ ὁποῖοι μέχρι τὸ 1919 κατέβαιναν μὲ τὰ κοπάδια τους τὸ καλοκαίρι ἀπὸ τὴ βόρεια Βουλγαρία στὴν περιοχή τῆς Κομοτηνῆς (Φανάρι-Πετρωτά).

Μὲ ἄλλα λόγια ἡ Θράκη ὑπῆρξε τόπος πού εὐνόησε μιά ποικιλία ἐγκαταστάσεων, διαφορετικῶν τρόπων ζωῆς, ἐκμετάλλευσης τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἀνομοιόμορφης ἐξέλιξης μὲ τὴν ὑπαρξὴ ἀπομονωμένων πολιτιστικῶν ζωνῶν.

Β.1. Ἔτσι τὸ πλαίσιο τῶν ἐθνοαρχαιολογικῶν ἐρευνῶν στὴ Θράκη πού ἐγκαινιάστηκαν πρόσφατα δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ὀρίζεται ἀπὸ πολλές παραμέτρους, ὅπως χρόνος, ιστορικὴ ἐξέλιξη. Ἡ ἱεράρχηση καὶ ἡ ἀξιολόγηση αὐτῶν τῶν παραμέτρων προωθεῖ περιορισμούς καὶ καθορίζει σ' ἓνα μεγάλο βαθμὸ τὴ διαμόρφωση τοῦ μοντέλου πού τείνει νὰ μορφοποιήσει τὴ σχέση ἐθνολογικοῦ παραδείγματος καὶ ἀρχαιολογικῆς μαρτυρίας.

Εἶναι φανερό ὅτι στὴν περίπτωση τῆς ἔρευνας πληθυσμιακῶν μονάδων, ὅπως τῶν Σαρακατσαναίων καὶ Πομάκων, πού ἔχουν μιά σαφὴ ιστορικὴ ἐξελικτικὴ πορεία, κάθε ἀναφορά σὲ ἐπιμέρους στοιχεῖα συμπεριφορᾶς ἢ κοινωνικῆς ὀργάνωσης σὲ μιά δεδομένη περίοδο ἐξαρτᾶται ἄμεσα ἀπὸ τὰ γενικότερα πολιτικο-οικονομικά χαρακτηριστικά τῆς ἐποχῆς. Πῶς λόγου χάρις ἡ χάραξη τῶν συνόρων τῶν βαλκανικῶν κρατῶν ἐπηρέασε τίς ἐποχιακὲς μετακινήσεις τῶν βούλγαρων βοσκῶν καὶ γιατί μεταπολεμικά οἱ Σαρακατσαναῖοι ἔπαψαν νὰ μετακινοῦνται καὶ ἐγκαταστάθηκαν μόνιμα;

Ταυτόχρονα ὁμως ὑπάρχουν καὶ παράμετροι κάποιου σταθεροῦ χαρακτήρα πού ἀκολουθοῦν ἓνα διαφορετικὸ βαθμὸ μεταβλητότητας. Χωρὶς νὰ φαίνονται τόσο καθοριστικοί, ὥστόσο ἀποτελοῦν τὴ βάση κάθε μορφῆς οἰκονομικῆς ἐπιβίωσης. Τέτοιος παράγοντας θεωρεῖται τὸ περιβάλλον μὲ τίς δυνατότητες πού προσφέρει: εὐφορες περιοχὲς, βοσκοτόπια, ποικιλία ζῶων

καί φυτῶν, κυνήγι. Καί εἶναι σημαντικό ὅτι πολλές ἀπό αὐτές τίς δυνατότητες ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν στίς ἴδιες περιοχές ἀπό τά προϊστορικά χρόνια: τά ἴδια ἄγρια ζῶα κυνηγοῦνταν στή νότια Βαλκανική ἀπό τή νεολιθική ἐποχή μέχρι σήμερα (ἀγριοκάτσικο) καί τά ἴδια δημητριακά σπέρνονταν τότε καί τώρα.

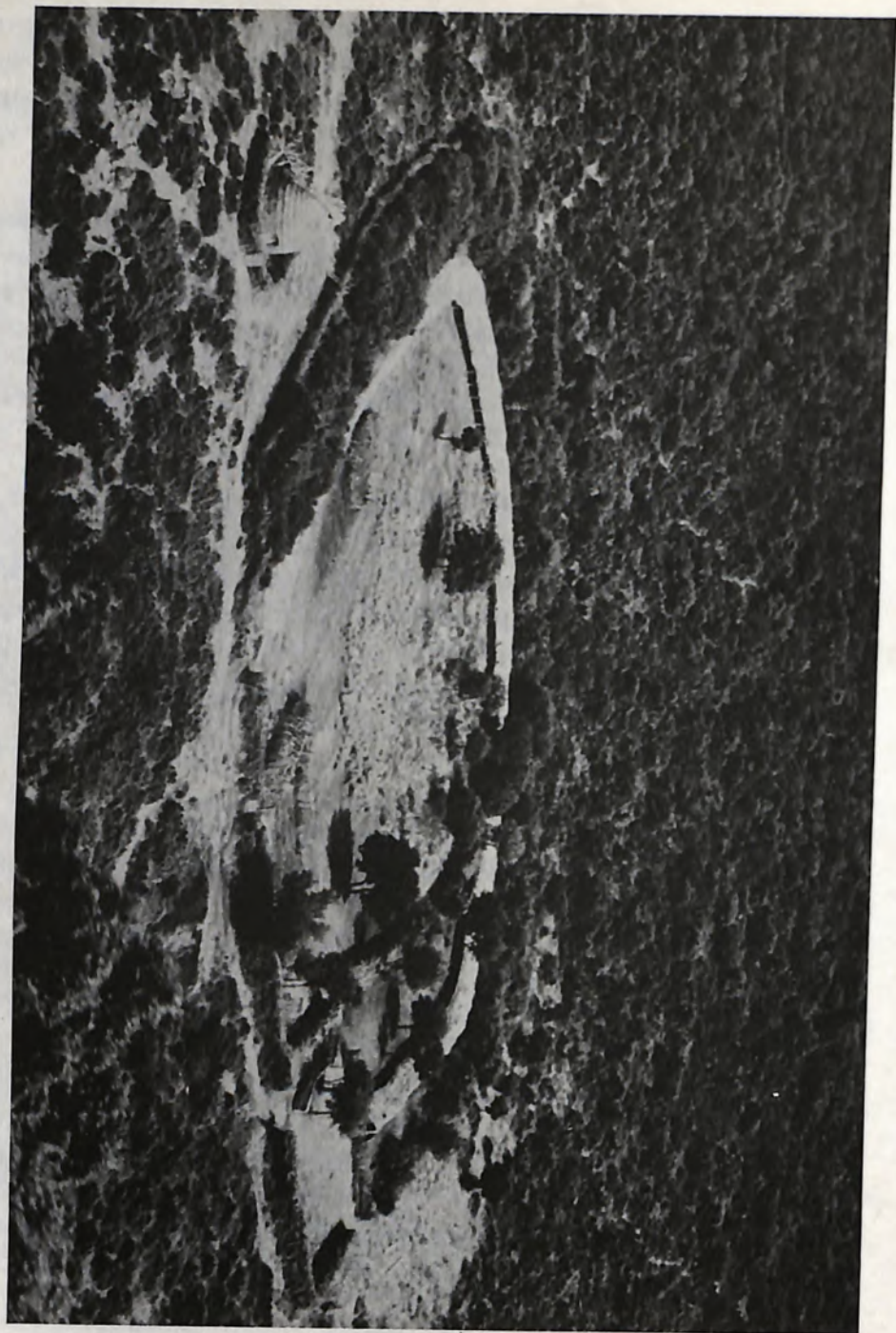
Β.1.α. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀνάλυση τῶν σταδίων τῆς ἱστορικής ἐξέλιξης μαζί μέ ὅλες τίς οἰκονομικές, κοινωνικές καί τεχνολογικές διαστάσεις τους εἶναι τό κύριο σημεῖο ἀναφορᾶς στή διάρκεια τῆς μελέτης μιᾶς ἀνθρώπινης ομάδας. Σημαντική ὅμως εἶναι καί ἡ ἀξιολόγηση τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν πού διαμορφώνουν τόν ἰδιαίτερο χαρακτήρα αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης. Ἡ σχέση μεταξύ τῶν εἰδικῶν καί τῶν γενικῶν στοιχείων δέν εἶναι στήν περίπτωση αὐτή δοσμένη καί στατική, ἀλλά καθορίζεται ἀπό ἕνα πλῆθος ἄλλων παραγόντων.

Ἔτσι στήν προσπάθειά μας, ὅπως εἶπαμε πῶς πάνω, νά ὀρίσουμε τό θεωρητικό πλαίσιο ὅπου οἱ ἐθνοαρχαιολογικές ἐρευνες θά κινηθοῦν καί στή συνέχεια νά διαμορφώσουμε τό μοντέλο πού θά ἐπιτρέψει συγκριτικές καί ἀναλογικές παρατηρήσεις μέ τά ἀρχαιολογικά δεδομένα, πρέπει νά ἔμαστε προσεκτικοί στή χρήση αὐτῶν τῶν εἰδικῶν καί γενικῶν στοιχείων. Ἡ ὑπερβολική ἔμφαση στίς εἰδικές συνθήκες ἔχει ὁδηγήσει τήν ἀρχαιολογική ἔρμηνεία σέ ἀπόλυτες θέσεις ὑποτιμώντας τή σημασία τῆς σχέσης γενικό-εἰδικό καί καταλήγοντας ἔτσι στήν ἄρνηση τῆς πολυμορφίας κάθε πολιτιστικῆς ἐκδήλωσης (Landscape Archaeology)⁴.

Οἱ ἐρευνες στή Θράκη ἔδειξαν ὅτι ἡ ἐποχιακή μετακίνηση ἀνθρώπων καί ζῶων λόγου χάρι, κάτι πού σύμφωνα μέ ὅλες τίς ἐνδείξεις συνέβαινε καί στά προϊστορικά χρόνια (transhumance) δέν εἶναι μιά ἀπλή διαδικασία. Τά διαφορετικά εἶδη μετακινήσεων (short-long distance) μποροῦν νά ἐπηρεαστοῦν ὄχι μόνο ἀπό ἱστορικο-πολιτικούς λόγους, ἀλλά καί ἀπό τοπικές κλιματολογικές συνθήκες μέχρι τό σημεῖο πού καί αὐτή ἡ βασική θέση χειμῶνα-πεδιάδα καί καλοκαίρι-βουνό νά μήν ἰσχύει.

Γ. Ἡ πρώτη χρονιά ἐρευνῶν στή Θράκη (1980) ὑπῆρξε σύντομη, ἀλλά ἐνδιαφέρουσα καί ἔγινε στό χωριό Πετρωτά στήν περιοχή τῆς Μαρώνειας. Κύριο ἀντικείμενο τῆς ἐρευνας ἦταν ἡ ἐντυπωσιακή στάνη πού βρίσκεται λίγο ἔξω ἀπό τό χωριό κατεβαίνοντας πρὸς τή θάλασσα. Εἶναι μιά κυκλική κατασκευή (μάντρα) περίπου τέσσερα στρέμματα, φτιαγμένη μέ πολλή μαστοριά καί περιτριγυρισμένη μέ μιά ζώνη ἀπό θάμνους. Ἐσωτερικά ἡ στάνη

4. Ἡ Ἀρχαιολογία τοῦ Περιβάλλοντος προσπαθεῖ νά ἐρμηνεύσει τήν ἵδρυση προϊστορικῶν οἰκισμῶν ξεκινώντας βασικά ἀπό τήν ἀξιολόγηση τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν ἐκμετάλλευσης τῆς γύρω περιοχῆς (site catcment).

χωρίζεται μέ ξύλινους φράχτες σέ μικρότερους λειτουργικούς χώρους (στρούγκα), ἐνῶ ἔξω ἀπό τήν κύρια κατασκευή ὑπάρχει ἕνα ἀχυρένιο καλύβι κωνικῆς μορφῆς σάν αὐτά τῶν Βλάχων καί τῶν Σαρακατσαναίων (Φωτ. 1). Αὐτό πού εἶναι ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον εἶναι οἱ λεπτομέρειες κατασκευῆς τῆς στάνης. Χτίστηκε ἀπό τό μουσουλμάνο Ἀλή, 60 περίπου χρονῶν, πού εἶναι καί ὁ ἰδιοκτήτης της⁵, καί τό γιό του μέσα σέ 40 μέρες (συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ χρόνου συλλογῆς τῶν ὕλικῶν). Ὁ ἐξωτερικός φράχτης (μάντρα) εἶναι φτιαγμένος μέ τό συνηθισμένο τρόπο τῆς χρησιμοποίησης μπηγμένων πασσάλων (κέδρινων) σέ διαστήματα 0,80-1 m καί ξερῶν θάμνων (πουνά-ρια). Τό καλυμμένο τμήμα ὅπου τά γίδια κοιμοῦνται εἶχε μιά πιό σύνθετη κατασκευή ἐσωτερικά καί ἐξωτερικά. Δυό σειρές πασσάλων τοποθετημένων περιμετρικά καί σέ κανονικές ἀποστάσεις —ή ἐσωτερική περίμετρος ἀποτελούμενη ἀπό κοντότερα ξύλα— στήριζαν τή σαμαρωτή στέγη πού ἦταν καλυμμένη ἀπό δεμάτια σίκαλη πού πρέπει νά σημειωθεῖ καλλιεργεῖται μέσα στή μάντρα μόνο γι' αὐτόν τό σκοπό.

Γ.1. Πέρα ὅμως ἀπό τήν ἐθνογραφική καταγραφή καί παρατήρηση τῆς στάνης, ἕνα παράδειγμα σάν κι αὐτό τί μπορεῖ νά προσφέρει στήν ἐθνοαρχαιολογία;

Θά προσπαθῆσω νά θίξω σύντομα δύο προβλήματα μέ ἀρχαιολογικές προεκτάσεις, ἕνα θεωρητικό καί ἕνα μεθοδολογικό, ἀπό τά πολλά πού ἡ ἔρευνα τῆς στάνης νομίζω ὅτι θίγει.

Γ.1.α. Ἡ ἐθνοαρχαιολογία ἐναγώνια μᾶς προειδοποιεῖ νά ἀποφεύγουμε κατὰ τήν ἀρχαιολογική ἐρμηνεία τήν ἀπόλυτη χρήση ὄρων ὅπως ἐποχιακή μετακίνηση ζώων (transhumance), νομαδισμός (nomadism), μόνιμοι-ἡμιμόνιμοι οἰκισμοί (permanent-semipermanent sites). Οἱ ὅροι αὐτοί χρησιμοποιοῦνται στήν ἀρχαιολογική ἐπιστήμη χωρίς νά τοὺς ἀναγνωρίζεται μιά πολυπλοκότητα καί προσαρμοστικότητα πού ξεκινᾷ ἀπό τή σύνδεσή τους μέ ἄλλους καθοριστικούς παράγοντες, ὅπως εἶναι τό ἱστορικό πλαίσιο, ἡ οἰκονομική ἀναγκαιότητα καί τό περιβάλλον σάν ἕνα σύνολο προσφερόμενων δυνατοτήτων. Σ' αὐτό ἐπιδρᾷ καί τό ὅτι ἀνασκαφικές μαρτυρίες τέτοιων δραστηριοτήτων, πού θά λειτουργοῦσαν σάν ἀντικειμενικά κριτήρια, εἶναι ἀνύπαρκτες καί ἀκόμα τό γεγονός ὅτι ἡ παραδοσιακή ἀρχαιολογική μεθοδολογία δεσμεύεται μέ συγκεκριμένους τρόπους σκέψης πού δέν ἔχουν τήν ἀπαι-

5. Ὁ Ἀλή πού ζεῖ στό μικρό μου μουσουλμανικό χωριό Πετρωτά προέρχεται ἀπό τό ὄρεινό χωριό τῆς Ροδόπης Κέχρο καί εἶναι Πομάκος. Εἶναι γνωστός στή γύρω περιοχή γιά τήν τέχνη του νά φτιάχνει στάνες (μάστορας). Ὁ ἴδιος εἶπε ὅτι συνήθως φτιάχνει στάνες γιά τοὺς φίλους του χωρίς πληρωμή καί ὅτι τήν τέχνη του τήν κληρονόμησε ἀπό τόν παππού του.

τούμενη σφαιρικότητα. Ἡ ἐθνοαρχαιολογία δείχνει νά ἔχει τή δυνατότητα νά ἀποδείξει αὐτήν τήν πολυπλοκότητα.

Ἄν θέλαμε νά ἀναζητήσουμε στήν περιοχή τῶν Πετρωτῶν τό γνωστό σύστημα: χωριό - θερινή στρώγκα - χειμωνιάτικη στάνη, πού θά ὑποδήλωνε κάποια μορφή ἐποχιακῆς μετακίνησης ἀνθρώπων καί ζώων μέ μιά ἀντίστοιχη στρατηγική ἐκμετάλλευσης τοῦ περιβάλλοντος (σύμφωνα πάντα μέ τίς οἰκολογικές δυνατότητες πού ὑπάρχουν), θά διαπιστώναμε ὅτι κάτι τέτοιο δέν ὑπάρχει πιά. Παρόλο ὅτι ἡ περιοχή σέ παλιότερα χρόνια ἀποτελοῦσε καταφύγιο γιά κοπάδια πού κατέβαιναν ἀπό τή Ροδόπη νά ξεχειμωνιάσουν, στίς μέρες μας τέτοιες μετακινήσεις ἔχουν συρρικνωθεῖ σέ ἀπίστευτο βαθμό. Σάν αἰτίες μποροῦν νά θεωρηθοῦν:

α) ἡ ἀλλαγὴ τῶν πολιτικῶν καί οἰκονομικῶν συνθηκῶν στήν περιοχή μέ τή σταδιακή ἐγκατάλειψη μετά τόν πόλεμο τῶν περισσότερων ὄρεινῶν συνοικισμῶν, οἱ κάτοικοι τῶν ὁποίων κατέβηκαν στίς πεδιάδες, ἀλλάζοντας καί τόν τρόπο ζωῆς τους καί τίς ἀσχολίες τους·

β) ταυτόχρονα ἐποχιακά μετακινούμενες ὁμάδες, ὅπως οἱ Σαρακατσαναῖοι, ἀποκτοῦν μόνιμο τόπο κατοικίας·

γ) ὑπῆρξε μιά φανερό ἀλλαγὴ κλίματος πού, ἂν δέν καταργεῖ αὐτήν τήν ἴδια τή μετακίνηση τῶν ζώων, ὥστόσο μειώνει τήν ἀναγκαιότητα γιά μετακινήσεις σέ μεγάλες ἀποστάσεις (προσωπικές μαρτυρίες βοσκῶν)·

δ) αὐξήθηκε ὁ ἀριθμός τῶν καλλιεργημένων ἐκτάσεων μέ τήν κατάργηση τῶν τσιφλικιῶν (Ciftlik system), πού γιά ἑκατοντάδες χρόνια εἶχαν μετατρέψει τεράστιες περιοχές σέ βοσκοτόπια⁶.

Εἶναι φανερό ὅτι ὁ συνδυασμός λειτουργικῶν χαρακτηριστικῶν θερινῆς καί χειμερινῆς στάνης σέ μιά καί μόνο κατασκευή ἐπιβλήθηκε ἀπό παράγοντες πού δέν ἔχουν μιά καί μόνο προέλευση. Ἡ ἀλλαγὴ ἐξωτερικῶν συνθηκῶν μετέτρεψε τό μοντέλο ἐκμετάλλευσης τοῦ περιβάλλοντος καί τό μοντέλο συμπεριφορᾶς, χωρίς τήν ἴδια στιγμή νά ἀλλάξει ἡ ταυτότητα τῆς κοινωνικῆς ὁμάδας οὔτε ἡ τεχνολογία. Ὁ βαθμός συσχέτισης αὐτῶν τῶν στοιχείων δέ φαίνεται νά εἶναι δοσμένος, καί ἡ μεταξύ τους ἀλληλεπίδραση δέν εἶναι εὐκόλο νά καθοριστεῖ. Ποιά ἀπ' αὐτά εἶναι εἰδικά καί ποιά γενικά δέν εἶναι σαφές, ἀπό τή στιγμή πού αὐτά τά χαρακτηριστικά ἀλλάζουν, ὅταν ἀλλάζει καί τό πλαίσιο μέσα στό ὁποῖο λειτουργοῦν. Αὐτό πού πρέπει νά γίνει κατανοητό εἶναι ὅτι τά στοιχεῖα αὐτά δέν πρέπει νά ἀπολυτοποιοῦνται

6. Τεράστια τσιφλίκια ὑπῆρχαν μεταξύ Φαναρίου καί Πετρωτῶν μέχρι καί τίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας, πού ἀνήκαν στήν ἀρχή σέ Τούρκους καί μετά σέ Ἕλληνες. Σ' αὐτά τά τσιφλίκια ἔβοσκαν τά γιδοπρόβατά τους πληρώνοντας νοίκι οἱ Μπαϊγκάνηδες καί οἱ Σαρακατσαναῖοι.

οὔτε νὰ ἀπομονώνονται ἐπιβάλλοντας ἔτσι μιὰ μονόπλευρη ἐρμηνευτικὴ διαδικασία.

Γ.Ι.β. Πόσο ἀντιπροσωπευτικὴ εἰκόνα τῆς πραγματικῆς στάνης θὰ μᾶς ἔδινε μιὰ ἀνασκαφή, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψη ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὸ πραγματικὸ τῆς μέγεθος καὶ τὴ σύνθετη κατασκευὴ τῆς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν ἔκταση τῆς ἀνασκαφικῆς τομῆς, πού συνήθως δὲν ξεπερνᾷ τὰ λίγα τετραγωνικὰ μέτρα; Ἔτσι εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι καὶ οἱ ἀρχιτεκτονικὲς πληροφορίες μπορεῖ νὰ ᾿ναι τελείως ἀποπροσανατολιστικὲς (ὑπάρχουν τμήματα τῆς μάντρας πού οἱ πάσσαλοι εἶναι ἀνύπαρκτοι, καὶ ἐπομένως οἱ ὀπές τους ἀνασκαφικά δὲν μποροῦν νὰ ἀποκαλυφτοῦν, ἐνῶ ἄλλοι εἶναι συγκεντρωμένοι πολλοὶ μαζὶ) καὶ ἡ συνολικὴ εἰκόνα τῆς θέσης νὰ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ὅσον ἀφορᾷ τὸ χαρακτῆρα καὶ τὴ λειτουργικότητά της. Ὡστόσο αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ προϊστορικῶν οἰκισμῶν. Οἱ ἀρχαιολόγοι, ξεκινώντας ἀπὸ τὰ εὐρήματα μιᾶς ἢ δύο ἀνασκαφικῶν τομῶν, προχωροῦν στὴ διατύπωση συμπερασμάτων γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ οἰκισμοῦ καὶ τὸν τρόπο ζωῆς τῶν κατοίκων του ἢ ἀκόμα προσπαθοῦν νὰ ἀναπαραστήσουν πολιτιστικὲς διαδικασίες.

Εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἡ προέκταση μιᾶς πρακτικῆς πού ξεκινáει ἀπὸ μιὰ ὑπερβολικὴ σιγουριά, θεωρητικὴ καὶ μεθοδολογικὴ, πού εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀρχαιολογικῆς παράδοσης καὶ φτάνει στὸ σημεῖο νὰ προδικάζει σημασιολογικά καὶ ἐρμηνευτικά κάθε ἀνασκαφικὴ ἐμπειρία. Μποροῦμε νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν ὑπαρξὴ φορμαλιστικὰ προδιαγραφμμένων θέσεων πού προβάλλονται ἀσυνείδητα ἐπηρεάζοντας τὴν ἐρευνητικὴ διαδικασία. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποία κινοῦνται οἱ ἀρχαιολόγοι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ μιᾶς νεολιθικῆς τούμπας. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς ἐκλογῆς της γιὰ ἀνασκαφὴ (γιατί ὄχι καὶ τῆς διαδικασίας τῆς ἐκλογῆς) μπαίνουν σὲ ἐνέργεια ἓνα πλῆθος διαδοχικῶν σκέψεων-συμπερασμάτων ἀπὸ τὴ μεθοδολογία τῆς ἀνασκαφῆς μέχρι τὸν τρόπο παρουσίας τοῦ ὕλικου. Τί συμβαίνει ὅμως στὴν περίπτωσι πού περιβαλλοντικοὶ λόγοι (ὄρεινὲς θέσεις-λιμνηαῖοι οἰκισμοί) καὶ διαφορετικὲς γεωλογικὲς διαδικασίες (θέσεις κοντὰ σὲ λόφους) ἐπιβάλλουν μιὰ ἄλλη ἀντιμετώπιση; Πόσο ἔτοιμος θεωρητικὰ εἶναι ὁ ἀρχαιολόγος γιὰ μιὰ τέτοια περίπτωσι;

Ὅπως δείχνει ἡ περίπτωσι τῆς στάνης τῶν Πετρωτῶν εἶναι δυνατό νὰ ὑπάρχουν κατασκευές πού ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, γιὰ νὰ τίς ἐντοπίσει, χρειάζεται μιὰ μεθοδολογία ἱκανὴ νὰ προσαρμόζεται στίς ἀπαιτήσεις τοπικῶν ἰδιομορφιῶν, ἐνῶ γιὰ νὰ τίς ἐρμηνεύσει θέλει τὴ βοήθεια μιᾶς θεωρίας ἀνοιχτῆς σὲ κάθε κατεύθυνση.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τέτοιου εἶδους ἐθνοαρχαιολογικὲς ἀσκήσεις ἔχουν πολλὰ νὰ προσφέρουν στὴν ἀναζήτησι τοῦ τρόπου συμπεριφορᾶς καὶ

τῶν ὕλικῶν κατάλοιπων παλιότερων κοινωνιῶν τῆς νοτιοανατολικῆς Βαλκανικῆς. Καί εἶναι γεγονός ὅτι βρισκόμαστε ἀκόμα στήν ἀρχή αὐτοῦ πού θά πρέπει νά ἀποτελέσει ἕνα συστηματικό ἐρευνητικό πρόγραμμα μέ βραχυπρόθεσμους καί μακροπρόθεσμους στόχους.

Ἰνστιτούτο Ἀρχαιολογίας, Λονδίνο, Σεπτέμβρης 1982

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Lewis Binford, Smudge pits and hide smoking, *American Antiquity* 32, 1967:1.
 Robson Bonnichsen, Millie's Camp, *World Archaeology* 4, 1973:277.
 Richard Gould, *Explorations in ethno-archaeology*, Albuquerque 1978.
 Ian Hodder, *Symbols in Action*, 1982.
 Carol Kramer, *Ethnoarchaeology*, New York 1979.
 John Nandris, *The Thracian inheritance*, *Illustrated London News*, 1980.
 —, Man-animal relationships, and the validation of Ethnoarchaeology, in *highland south-east Europe*, B.A.R. 1982a.
 —, Tribal identity in Sinai. *Illustrated London News*, 1982β.

ΚΛΕΑΝΘΗ ΜΠΟΖΑΤΖΗ

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ 1940—1941

Ο συντάκτης του ημερολογίου που ακολουθεί είναι ένας μαχητής του ελληνοϊταλικού πολέμου 1940-41 που υπηρέτησε τότε ως στρατιώτης στον 5ο λόχο του 2ου τάγματος του 29ου Συντάγματος Πεζικού, που είχε έδρα την Κομοτηνή και άπαρτιζόταν κατά το μεγαλύτερό του μέρος από παιδιά της Ροδόπης.

Είναι ο Κλεάνθης Μποζατζής, του Αθανασίου και της Φιλιππίας, από το χωριό Ανώματοι του Νομού Ροδόπης, που γεννήθηκε εκεί το 1914. Ο πατέρας του ήταν ντόπιος κάτοικος του χωριού, ενώ η μητέρα του καταγόταν από το Κόσμιο, άλλο χωριό της Ροδόπης.

Ήταν έφεδρος της κλάσεως του 1935, όταν με την κήρυξη του πολέμου επιστρατεύθηκε μαζί με τις 20 κλάσεις εφέδρων του Νομού Ροδόπης. Προσηλθε και παρουσιάστηκε την επομένη, 29η Οκτωβρίου, και εντάχθηκε στο 2ο τάγμα του Συντάγματος, που μετακινήθηκε άμέσως και καταυλίσθηκε έξω από το χωριό Γρατινή, 17 χιλιόμετρα Β.Α. της Κομοτηνής. Εκεί παρέμεινε μέχρι την άναχώρηση του Συντάγματος για το μέτωπο, την 17η Νοεμβρίου, απ' όπου αρχίζει και το ημερολόγιό του.

Σήμερα είναι εγκατεστημένος στην Κομοτηνή και επαγγέλλεται τον όπωρολαχανοπώλη στη Δημοτική αγορά της Κομοτηνής.

Τό ημερολόγιο είναι πυκνογραμμένο σ' ένα μικρό σημειωματάριο 8×12 εκατοστών χωρίς καμιά διακοπή. Τό συμπλήρωνε καθημερινά και τό φύλαγε στην τσέπη του στρατιωτικού του χιτωνίου, μέχρις ότου ξαναγύρισε στο σπίτι του, όπου όμως εκεί άργότερα, όπως λέγει ο ίδιος, κινδύνεψε πολλές φορές να πεταχτεί σαν άχρηστο. Τό συμμάζεψε όμως πάντοτε και τό διαφύλαξε ή σύζυγός του Χρυσούλα, τό γένος Αθανασίου Δόχα, από τό χωριό της μητέρας του, τό Κόσμιο.

Η ύπαρξή του έγινε γνωστή από την έκθεση κειμηλίων του ελληνοϊταλικού πολέμου που οργανώθηκε από τά σχολεία της πόλεώς μας τό 1979, στην αίθουσα τελετών του Διοικητηρίου Κομοτηνής. Τό είχε προσκομίσει ο έγγονός του συντάκτη, Κλεάνθης Μποζατζής κι αυτός, μαθητής τότε του Γ' Γυμνασίου Κομοτηνής.

Είναι γραμμένο μέ μελανί μολύβι, και τό γράψιμο είναι σήμερα σέ πολλές

μεριές ξεθωριασμένο και δυσανάγνωστο. Είναι περιληπτικό -τηλεγραφικό θα λέγαμε - αλλά πηγαίο και αντικειμενικό, αν εξαιρεθούν ελάχιστες προσθήκες εκτός του κειμένου, που τις έκανε ο ίδιος εκ των υστέρων, όταν βρέθηκε μακριά από τό πολεμικό μέτωπο, επηρεασμένος από τό κλίμα των μετόπισθεν, που σατίριζε και έτεινε νά γελοιοποιήσει τόν 'Ιταλικό στρατό, τούς Φρατέλους του Μουσολίνι.

Οί σύντομες πληροφορίες που καταγράφει συνθέτουν αρκετά καλά τό σκηνικό του μετώπου και θά είναι άσφαλώς πιό χρήσιμες σέ λίγα χρόνια, όταν θά έχουν αποχωρήσει φυσιολογικά από τή ζωή όλοι οί πρωταγωνιστές του άλβανικού έπους.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΡΩΣΣΙΔΗΣ

Η ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ

Κυριακή) 17 Ν(οεμβρίου).

* Από την Γρατινή όπου είμασταν σέ σκηνές¹, φύγαμε στίς 3 ή ώρα τό απόγευμα καί πεζοπορώντας φθάσαμε στήν Κομοτηνή στίς 8 ή ώρα τό βράδυ.

Δευτέρα) 18 Ν(οεμβρίου).

Στίς 9 ή ώρα όλόκληρο τό Σύνταγμα, 3.000 άνδρες περίπου φύγαμε μέ τό τραίνο πού τό έσερναν δύο άμαξοστοιχίες, στριμωγμένοι σέ φορτηγά βαγόνια πάνω από 60 άτομα στό καθένα, από τό σιδηροδρομικό σταθμό της Κομοτηνης καί τό βράδυ φθάσαμε στή Δράμα.

Τήν ίδια βραδυά φύγαμε από την Δράμα καί τό πρωί φθάσαμε στή Θεσσαλονίκη.

Τρίτη) 19 Ν(οεμβρίου).

Τό πρωί φύγαμε από τή Θεσσαλονίκη καί περάσαμε πολλές πόλεις. Τήν άλλη μέρα φθάσαμε στήν Άρνισσα.²

Τετάρτη) 20 Ν(οεμβρίου).

Φύγαμε από την Άρνισσα πάλι μέ τό τραίνο καί τό απόγευμα φθάσαμε στό Άμύνταιο.³ Έκεί κατασκηνώσαμε γιά πρώτη φορά καί μείναμε έως τό άλλο βράδυ.

ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟ ΤΟ ΜΕΤΩΠΟ

Πέμπτη) 21 Ν(οεμβρίου).

Τό βράδυ στίς 6 ή ώρα φύγαμε από τό Άμύνταιο καί κάναμε μιά πορεία μέ πλήρες φορτίο 30 χιλιόμετρα. Είχανε άρχίσει τά μαρτύρια, βαδίζαμε όλη τή νύχτα καί φτάσαμε στό Λέχοβο⁴. Έκεί μείναμε ένα βράδυ στό σχολείο. Μοϋ έκανε εντύπωση ή ώραία τους έκκλησία.

Παρασκευή) 22 Ν(οεμβρίου).

Φύγαμε από τό Λέχοβο τό βράδυ στίς 5 ή ώρα καί βαδίσαμε 30 χιλιόμετρα. Τά ξημερώματα φτάσαμε στήν Κορησό⁵. Μας είχε πάρει καί ή

1. Τό 2ο τάγμα τοϋ 29ου Συντάγματος πεζικοϋ.

2. Χωριό στό νομό Πέλλης.

3. Κωμόπολη τοϋ νομοϋ Φλωρίνης.

4. Χωριό στό νομό Φλωρίνης.

5. Χωριό στό νομό Καστοριάς.

121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200

Φωτοτυπία της 2ης σελίδας από το ημερολόγιο του Κλεάνθη Μποζατζή.

βροχή, καὶ κατασκηνώσαμε. Τὸ πρωὶ εἶχε πέσει ἡ Κορυτσά.

Σ(άββατο) 23 Ν(οεμβρίου).

Ἀπὸ τὴν Κορησό φύγαμε τὸ βράδυ στὶς 7 ἡ ὥρα καὶ βαδίσαμε 20 χιλ. καὶ φτάσαμε στὸ Ἄργος⁶. Ἐκεῖ μείναμε τὸ βράδυ μέσα στὸ σχολεῖο ποῦ βομβαρδίστηκε. Μείναμε καὶ τὴν ἄλλη μέρα. Πολύ ὠραία κωμόπολις εἶναι τὸ Ἄργος.

Κ(υριακή) 24 Ν(οεμβρίου).

Ἀπὸ τὸ Ἄργος φύγαμε στὶς 6 ἡ ὥρα τὸ βράδυ καὶ βαδίσαμε ὅλη τὴ νύχτα. Κάναμε 40 χιλιόμετρα καὶ τὰ χαράματα φθάσαμε στὴν Ἱεροπηγῇ⁷. Ἐκεῖ κατασκηνώσαμε ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό καὶ μείναμε τρεῖς μέρες.

Δ(ευτέρα) 25 Ν(οεμβρίου).

Καθόμασταν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό στὰ ἀντίσκηνα. Μοῦ ἔκαναν μεγάλη ἐντύπωση οἱ βομβαρδισμοὶ στὸ χωριό καὶ στὸν καταυλισμό. Εἶχε ἀρχίσει ἡ πρώτη μάχη στὴν Ἱεροπηγῇ.

Τ(ρίτη) 26 Ν(οεμβρίου).

Καθόμασταν στὴν Ἱεροπηγῇ. Ἀξέχαστη μέρα. Οἱ βόμβες εἶχαν ὀργώσει ὅλο τὸ βουνό.

Τ(ετάρτη) 27 Ν(οεμβρίου).

Τὸ πρωὶ πήγαμε νὰ κάνουμε πλύση ἀλλὰ ἀντὶ νὰ ἀσπρίσουνε τὰ ρούχα ἀπὸ τὸ νερό, μαυρίσανε περισσότερο. Μόλις γυρίσαμε ἀπὸ τὴν πλύση ἔλαβα ἕνα γράμμα ἀπὸ τὸ σπίτι. Εἶχανε περάσει καμιά 60 ἀεροπλάνα.

Π(έμπτη) 28 Ν(οεμβρίου).

Στὶς 7 ἡ ὥρα φύγαμε ἀπὸ τὴν Ἱεροπηγῇ καὶ βαδίσαμε ὅλη τὴν νύκτα στὰ Ἀλβανικὰ ἐδάφη. Βαδίσαμε 40 χιλ. καὶ φτάσαμε στὸ Ἰβάν. Ἐκεῖ βρήκαμε χιλιάδες χειροβομβίδες, ὅπλα, σφαῖρες γεμάτες κάσσες καὶ πολλὰ λάφυρα Ἰταλικά.

Π(αρασκευή) 29 Ν(οεμβρίου).

Ὅλη τὴν ἡμέρα γυρίζαμε στὸ βουνό καὶ βλέπαμε πολλὰ λάφυρα. Εἶδαμε καὶ Ἱταλοὺς σκωτομένους. Εἶχε γίνῃ μεγάλη μάχη στὸ Ἰβάν καὶ στὸ Μορῶβα ὅπου εἶχανε τὰ ὄχυρά τους. Τὸ βράδυ στὶς 6 ἡ ὥρα φύγαμε καὶ βαδίσαμε 35 χιλ.

Σ(άββατο) 30 Ν(οεμβρίου).

Τὰ ξημερώματα φτάσαμε σὲ ἕνα ἀλβανικὸ χωριό κοντὰ στὸ μέτωπο. Ἐκεῖ περάσανε καὶ Ἱταλοὺς αἰχμαλώτους καὶ χιόνιζε. Στὸ δρόμο ποῦ βαδίσαμε συναντήσαμε τὸν Εὐγενίδη, τὸν Μάγγα καὶ τὸν Ζαφειριάδη.

6. Τὸ Ἄργος Ὀρεστικόν, κωμόπολη τοῦ νομοῦ Καστοριάς.

7. Χωριό στὸ νομό Καστοριάς.

Κ(υριακή) 1 Δ(εκεμβρίου).

Είμασταν στο χωριό Πύρκ. Είχαμε κατασκηνώσει και χιονίζε. Τό πρωί σηκωθήκαμε και είχε χιόνι. 'Ακούσαμε τήν νύκτα τό βαρύ πυροβολικό νά βαράει. Πέρασαν και αιχμαλώτους μέ τά ἄλογά τους.

Δ(ευτέρα) 2 Δ(εκεμβρίου).

Τά ξημερώματα τῆς Δευτέρας ἀκούσαμε τό βαρύ πυροβολικό και σηκωθήκαμε ξαφνικά και βρήκαμε τριγύρο τό ἔδαφος κάτασπρο στρωμένο ἀπό τό χιόνι. Τό πρωί μᾶς διατάξανε και μᾶς βάλανε στά σπίτια τοῦ χωριοῦ Πύρκ. "Όλη τή μέρα χιονίζε.

Τ(ρίτη) 3 Δ(εκεμβρίου).

Τήν Τρίτη τό πρωί σηκωθήκαμε στίς 5 ἡ ὥρα, μᾶς δώσανε 'Ιταλική γαλέτα και φύγαμε ἀπό τό Πύρκ γιά τό μέτωπο. Τό βράδυ φτάσαμε σέ ἕνα χωριό, καθίσαμε 2 ὥρες, μᾶς δώσανε ἀπό μισή κουραμάνα και τραβήξαμε κατευθείαν στό 'Αλμπασάν ὅπου γινότανε ἡ μάχη, μόνον ἡμεῖς ἡ πρώτη Διμοιρία. Φόβος.

ΣΤΗ ΜΑΧΗ (ΒΟΡΕΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ)

Τ(ετάρτη) 4 Δ(εκεμβρίου).

Τό πρωί στίς 5 ἡ ὥρα μπήκαμε στή μάχη και πολεμήσαμε ἔως τό βράδυ. Οἱ σφαίρες και οἱ ὀβίδες πέφτανε σάν χαλάζι, μᾶς βομβάρδισε και ἡ ἀεροπορία καμμιά 50αριά ἀεροπλάνα, τό δέ βράδυ κατά τῆς 10 ἡ ὥρα μᾶς κάνανε μία ἐπίθεση οἱ 'Ιταλοί μέ τά πολυβόλα και τίς χειροβομβίδες και τραυματίστηκαν 2 παιδιά ἑλαφρά. Δέν κοιμηθήκαμε καθόλου ἔως τό πρωί. Πολεμήσαμε γιά πρώτη φορά. Καί πρώτη φορά εἶδα νά γίνεται χαλασμός κόσμου.

Π(έμπτη) 5 Δ(εκεμβρίου).

Τό πρωί ἀρχίσαμε πάλι τή μάχη, ἀλλά κρατούσαμε τήν ἄμυνα. 'Εγώ σκότωσα 2 'Ιταλούς, ἡ δέ διμοιρία μας σκότωσε πολλούς 'Ιταλούς και τούς διώξαμε. Τό δέ βράδυ μᾶς κάνανε μία ἐπίθεση και τραυματίσανε 8 παιδιά και μᾶς πήρανε αιχμαλώτους τόν ἀνθυπολοχαγό ('Αηδονόπουλο) και ἕνα κινητό σκοπό ἀπό τούς 6 πού εἶχαμε (τρεις κινητούς και τρεις ἀκίνητους). Τραυματίστηκε και ὁ Ζαφειριάδης. "Όλη τή νύχτα πολεμούσαμε. Δέν κοιμηθήκαμε καθόλου ἔως τό πρωί. Εἶχαμε πολλές ἀπώλειες.

Π(αρασκευή) 6 Δ(εκεμβρίου).

Τό πρωί κάνανε τήν ἐπίθεση στό Μπόγραδετς. Μέ τήν πρώτη ἐπίθεση μπήκαμε στά χαρακώματά τους ἀλλά σκοτωθήκανε πολλά παιδιά. 'Από 245 πού ἦταν ἡ δύναμη τοῦ λόχου (5ος) μείναμε μόνο 50—60 σῶοι. Σκοτωμένοι 30—40 και οἱ ἄλλοι τραυματίες. Πρῶτα σκοτώθηκε ὁ θεῖος μου, τραυματίστηκε ὁ Καρακώστας και ὁ Ζήσης και πολλοί ἄλλοι φίλοι. 'Εγώ

γλύτωσα δύο φορές ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Ἰταλῶν. Μὲ εἶχανε πιασμένο ἀλλὰ μὲ βοήθησε ὁ Θεός καὶ ἔφυγα. Σκότωσα ἓνα Ἰταλὸ πού πυροβολοῦσε στὸν Λοχαγό. Ἀξέχαστη περιπέτεια, θά διηγηθῶ πολλά.

Σ(άββατο) 7 Δ(εκεμβρίου).

Τὸ Σάββατο εἶμασταν ἐφεδρία καὶ καθόμασταν πίσω στὰ χαρακώματα, ἀλλὰ μᾶς ταραζάνε οἱ ὄλμοι. Τὸ βράδυ μᾶς κάνανε μία ἐπίθεση καὶ τραυματίστηκαν 2 παιδιά. Ὅλη τὴν ἡμέρα ἔβρεχε καὶ τὸ βράδυ εἶμασταν ἕως τὸ γόνατο στὰ νερά. Κοιμηθήκαμε στὰ νερά. Ἐκεῖνο τὸ βράδυ κρυολόγησα καὶ βηχοῦσα.

Κ(υριακή) 8 Δ(εκεμβρίου).

Τὰ χαράματα μᾶς κάνανε μία ἐπίθεση καὶ γινήκαμε ἄνω κάτω. Ὅλη τὴ μέρα ἔβρεχε καὶ πολεμοῦσαμε στὴ πρώτη γραμμῇ. Τὸ βράδυ κρατήσαμε τὴν ἄμυνα. Δύο ὀβίδες πέσανε μέσα, στὰ ἀντίσκηνα καὶ τὰ κομματιάσανε. Εὐτυχῶς δὲν βρέθηκε κανένας στρατιώτης μέσα στὰ ἀντίσκηνα.

Δ(ευτέρα) 9 Δ(εκεμβρίου).

Ὅλη τὴ νύχτα ἔβρεχε, τὸ πρωὶ ἔκανε ἐπίθεση ἓνας λόχος τοῦ 67 Συντάγματος καὶ ἐμεῖς καταλάβαμε 2 φορές τὸ ὕψωμα, ἀλλὰ εἶχαμε πολλές ἀπώλειες 70 στοὺς 100. Τὸ βράδυ στὶς 6 ἡ ὥρα μᾶς κάνανε ἀντεπίθεση καὶ μᾶς τὰ πήρανε τὰ ὄχυρά τοῦ Ἀχμέτ Τζῶγα, κοντὰ στὴ λίμνη Ὀκρίς. Ὅλη τὴν ἡμέρα ἔβρεχε καὶ τὸ βράδυ χιόνιζε, μᾶς εἶχε ταραξεῖ τὸ πυροβολικὸ τους ὅλη τὴν νύττα, μᾶς βαροῦσε καὶ ἐμεῖς εἶμασταν βρεμένοι καὶ πουντιασμένοι μέσα στὰ χαρακώματα. Εἶχαμε καταλάβει ὅτι δὲν εἶχαμε καλοὺς διοικητάς καὶ γι' αὐτὸ εἶχαμε πολλές ἀπώλειες. Τέλος πάντων ὑποφέραμε πολλά καὶ θά τὰ διηγηθῶ καλύτερα ἀπὸ ὅσα ἔχω γράψει βιαστικά.

Τ(ρίτη) 10 Δ(εκεμβρίου).

Ὅλη τὴν νύχτα βαροῦσε τὸ πυροβολικὸ καὶ χιόνιζε. Δὲν κλείσαμε μάτι. Τὸ πρωὶ εἶμασταν μισοπεθαμένοι ἀπὸ τὸ χιόνι καὶ ἀπὸ τὴν ὕγρασία. Στὴν πρώτη γραμμῇ μᾶς ἔβαλε καὶ τὸ πυροβολικὸ, ὅλη μέρα δὲν εἶχαμε ἡσυχία καθόλου.

ΣΤΑ ΜΕΤΟΠΙΣΘΕΝ

Τ(ετάρτη) 11 Δ(εκεμβρίου).

Ἀπὸ βραδὺς μᾶς ἀντικαταστήσανε καὶ μᾶς φέρανε στὸ τάγμα. Εἶχε χιόνι ἕως τὸ γόνατο. Τὰ πόδια μας ἦταν σάν ξύλα, εἶμασταν καὶ βρεμένοι καὶ ξενοχτίσαμε σάν τὰ σκυλιά. Βρῆκα στὸ τάγμα τὸν Μανάβη καὶ κοιμήθηκα στὸ ἀντίσκηνό του. Δὲν θά ξεχάσω τὸ κρύο πού ὑποφέραμε.

Π(έμπτη) 12 Δ(εκεμβρίου).

Τὸ πρωὶ σηκωθήκαμε καὶ εἶμασταν παραχωμένοι ἀπὸ τὸ χιόνι.

Ένα μέτρο χιόνι μᾶς είχε σκεπάσει καί φύγαμε γιά τό Σύνταγμα. Ἀπό τό πρωί ἕως τό βράδυ βαδίζαμε στή λάσπη καί τό χιόνι. Εἴμασταν μισοπεθαμένοι. Φθάσαμε σέ κάτι Ἱταλικές παράγκες καί μείναμε.

Π(αρασκευή) 13 Δ(εκεμβρίου).

Καθήσαμε στίς Ἱταλικές παράγκες. Εἶχαμε νά πιοῦμε νερό 3 μέρες. Τήν ἴδια ἡμέρα περάσανε καμιά 100 ἀεροπλάνα καί μᾶς βομβαρδίσανε. Δέν σηκώσαμε κεφάλι. Εἶχε 1 μέτρο χιόνι. Παγώσαμε ὅλη μέρα ἔξω μέσα στό χιόνι.

Σ(άββατο) 14 Δ(εκεμβρίου).

Ὅλη τή νύχτα ξημερωθήκαμε σάν τά σκυλιά, ἀπό τό κρύο. Ἐπιτέλους μᾶς μαγειρέψανε φαῖ, ὕστερα ἀπό 15 μέρες, τό δέ βράδυ μᾶς δώσανε καρύδια. Ἀξέχαστο, τό κρύο πού ὑποφέραμε.

Κ(υριακή) 15 Δ(εκεμβρίου).

Μόλις ξημέρωσε ἡ Κυριακή, τό πρωί ἤμουνα ἄρρωστος, τό δέ πρόσωπό μου ἦταν πρησμένο, ἀλλά δέν μᾶς πίστευαν. Κατεβάζανε κάθε μέρα παγωμένους στρατιῶτες καί μᾶς εἶχανε σάν τά σκυλιά. Δέν θά ξεχάσω τά χάλια τῶν στρατιωτῶν. Τό βράδυ μᾶς φέρανε καί κάναμε χαρακώματα. Ἐγώ εἶμουνα χάλια. Ὑποφέραμε πολλά ἀπό τό κρύο καί τήν κούραση. Εἶχαμε παγώσει, ὅλοι ὑποφέραμε ἀπό τά πόδια καί πολλοί δέν μπορούσαμε νά κινηθοῦμε ἕνα μήνα ἀπό τά πόδια.

Δ(ευτέρα) 16 Δ(εκεμβρίου).

Ὅλη τή νύχτα δέν μπόρεσα νά κοιμηθῶ, εἶχα βήχα καί πυρετό. Ὅλη τή νύχτα χιόνιζε καί τήν Δευτέρα ὅλη τήν ἡμέρα εἶχε κάνει 1 μέτρο χιόνι. Δέν βλέπαμε οὔτε 5 μέτρα μπροστά μας, εἶχα λάβει καί ἕνα γράμμα ἀπό τό σπίτι.

Τ(ρίτη) 17 Δ(εκεμβρίου).

Τό πρωί δέν ἔφαγα τίποτε, ἦπα μόνον τσαῖ καί εἶμουνα ἀδιάθετος. Εἶχε τό πρωί 2 μέτρα χιόνι καί πολύ κρύο. Τά παγοῦρια τά βάζαμε στή φωτιά νά λιώσουν γιά νά πιοῦμε. Εἶχε καί πολλή παγωνιά. Θά διηγηθῶ ὅσα εἶδα.

Τ(ετάρτη) 18 Δ(εκεμβρίου).

Συνεχῶς χιόνιζε, εἶχε πολύ κρύο, κάθε μέρα κατεβάζανε παγωμένους στρατιῶτες. Ὑποφέραμε πολύ ἀπό τό κρύο. Θά διηγηθῶ περισσότερα.

Π(έμπτη) 19 Δ(εκεμβρίου).

Τό πρωί μᾶς βγάλανε ἀπό τίς παράγκες καί πήγαμε νά κάνουμε φυλάκιον. Κατά τίς 2 ἡ ὥρα τό ἀπόγευμα πέρασε ὁ Τσαπάρης καί τόν φίλεψα ψωμί καί ρέγγα. Ἀλλά ἤμουνα ἀδιάθετος πολύ καί εἶχα ἀπελπιστεῖ. Πήγαμε καί κατασκηνώσαμε μέσα στά χιόνια. Δέν μᾶς ἐπιτρέψανε νά ἀνάψουμε καί φωτιές καί κρυώναμε.

Π(αρασκευή) 20 Δ(εκεμβρίου).

Ἦμασταν στὸν καταυλισμὸ μέσα στὰ χιόνια εἶχα στείλει καὶ δύο γράμματα στὸ χωριό. Ὁ λόχος μας ἔσκαβε χαρακώματα. Ἡ μάχη στὸ ὕψωμα συνεχόυσε καὶ ἐγὼ καθόμουνα μέσα στὰ χιόνια καὶ σκεφτόμουνα τίς καλές ἡμέρες πού πλησιάζανε.

Σ(άββατο) 21 Δ(εκεμβρίου).

Τὰ χαράματα φύλαγα σκοπὸς μὲ τὴν κάπα στή ράχη καὶ τίς χειροβομβίδες. Εἶχα καὶ ἓνα κοιλόπονο πού δὲν μπορούσα νὰ σταθῶ. Πέρασαν καὶ πολλὰ ἀεροπλάνα ἀλλὰ δὲν φαίνονταν, διότι εἶχε καταχνιά. Ἔλαβα καὶ δύο γράμματα 1 ἀπὸ τὸ σπίτι μου καὶ 1 ἀπὸ τὴν Ἀργυρούλα.

Κ(υριακή) 22 Δ(εκεμβρίου).

Ξημερωθήκαμε πάλι σάν τὰ σκυλιά μέσα σὲ 2 μέτρα χιόνι καὶ ἐγὼ μέσα στὰ ἀντίσκηνα φανταστεῖτε τὰ μαρτύριά μας, μᾶς πῆρε τὸ μεσημέρι ἓνα χιόνι καὶ ἓνας Βοριάς καὶ δὲν μπορούσαμε νὰ χωρέσουμε πουθενά. Μόνο μὲ μία κουβέρτα ξενυχτούσαμε. Τὰ μαρτύριά μας συνεχούσανε. Εἶμασταν καὶ νηστικοί, ἀπὸ ἓνα τέταρτο κουραμένα μᾶς δείνανε καὶ φαί μιά φορά.

Δ(ευτέρα) 23 Δ(εκεμβρίου).

Ἀπὸ βραδύς εἶμουνα σκοπὸς. Φυσοῦσε καὶ χιόνιζε. Ὅταν πῆγα νὰ παραδώσω, εἶδα τὰ χάλια μου καὶ εἶμουν σάν ἄγριος ἄνθρωπος. Τὴν νύκτα πού κοιμόμουνα, τὸ ἀντίσκηνο πῆρε νὰ μᾶς πλακώνει, εἶχε χιονίση τόσο πολὺ πού τὸ πρωὶ μέχρι τίς 10 ἡ ὥρα εἶμασταν ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ χιόνι. Δὲν μπορούσαμε νὰ βγοῦμε ἔξω. Εἶχε πέσει ἄλλα δύο μέτρα χιόνι καὶ ἦλθαν 2 στρατιῶτες καὶ μᾶς βγάλανε μὲ τὰ πτῦα ἀπὸ τὰ ἀντίσκηνα. Φανταστεῖτε τί ὑποφέραμε ἐκείνη τὴ βραδυά. Τὸ πρωὶ μᾶς ἀντικαταστήσανε μισοπεθαμένους ἀπὸ τὸ κρῦο.

Τ(ρίτη) 24 Δ(εκεμβρίου).

Ἀπὸ βραδύς ὅλη τὴ νύκτα χιόνιζε. Κατὰ τῆς 5 ἡ ὥρα τὸ πρωὶ σηκώθηκα καὶ ἔβρασα τὸ τσάι καὶ ἤμουν ὅλη τὴν ἡμέρα μάγειρας. Τὰ πόδια μου δὲν τὰ αἰσθανόμουν ἐάν ἦταν δικά μου. Ἦταν καὶ ἡ παραμονὴ Χριστουγέννων πού μᾶς παραπονοῦσε στὰ ξένα.

Τ(ετάρτη) 25 Δ(εκεμβρίου).

Ξημέρωσε ἡ ἅγια μέρα. Τὰ Χριστούγεννα. Πρωτοῦ σηκωθῶ μὲ πῆρε τὸ παράπονο καὶ ἔκλαιγα καὶ ἔλεγα, ἄραγε κάναμε Χριστούγεννα μαζί μὲ τοὺς σπιτικούς μου. Μᾶς δίνανε μόνον ἀπὸ ἓνα τέταρτο ψωμί. Κάναμε Χριστούγεννα μέσα στὰ ἄγρια Ἀλβανικὰ βουνά. Βλέπαμε τὸν οὐρανὸ καὶ τὰ βουνά μὲ τὸν ἐχθρὸ πού ἀγωνιζόμασταν.

Π(έμπτη) 26 Δ(εκεμβρίου).

Εἶχε ξημερώσει ἡ δευτέρα μέρα τῶν Χριστουγέννων καὶ ἐμεῖς ὅλη μέρα καθαρίζαμε χιόνια ἀπὸ τὰ χαρακώματα καὶ συνεχῶς χιόνιζε. Ἐμεῖς

είχαμε παγώσει, είχαν ξρθει και δύο περιηγητές Άγγλοι φωτογράφοι και μās βγάζανε φωτογραφίες για ταινίες.

Π(αρασκευή) 27 Δ(εκεμβρίου).

Σήμερα μās αντικαστήσανε και φύγαμε από τὰ βουνά κατά τις 11 ή ώρα και κατεβήκαμε 5 ώρες κάτω και μείναμε στην έδρα της Μεραρχίας. Έκει ήρθε και ο Ζαφειριάδης και καθήσαμε στο άντίσκηνο 5 στρατιώτες και ήπιαμε πολύ κονιάκ και μεθύσαμε. Είδα και τόν Εύγενίδη. (΄Από τις 3 Δεκεμβρίου μέχρι τις 20 Δεκεμβρίου πολέμησα στο Μπόγραδετς γενναία και καταλάβαμε ένα ύψωμα στις 6 Δεκεμβρίου και στις 8 Δεκεμβρίου καταλάβαμε τό Μπόγραδετς. Έκει έπεσαν πολλά κορμιά διότι ήταν οι ΄Ιταλοί όχυρωμένοι και έμεις κάναμε τήν επίθεση).

Σ(άββατο) 28 Δ(εκεμβρίου).

Φύγαμε από τήν Μεραρχία στις 7 ή ώρα και βαδίζαμε 20 χιλ.. Στο δρόμο συνάντησα τόν νουνό μου, τόν μπατζανάκη μου, τόν Ζηνάδη, τόν Γαρυφαλλίδη και τόν ΄Οδυσσέα, χωριανούς μου και κατά τις 4 ή ώρα φθάσαμε σ' ένα Άλβανικό χωριό και μείναμε νά ξεκουραστούμε. Πήρα και 3 γράμματα. Δύο από τό σπίτι και ένα από τόν Λάζο.

Κ(υριακή) 29 Δ(εκεμβρίου).

Σηκωθήκαμε τό πρωί και δέν μπορούσα νά βαδίσω από τὰ πόδια μου. Μέ πονούσαν πολύ. Είχαν περάσει πολλά άεροπλάνα και βομβαρδίσανε τό δημόσιο δρόμο και είχαμε πολλές άπώλειες. Σκοτώσανε πολλούς στρατιώτες και πολλά μουλάρια. Κατεβάσανε και 1 έχθρικό άεροπλάνο.

Δ(ευτέρα) 30 Δ(εκεμβρίου).

Τό πρωί σηκωθήκαμε μέ τό καλό. Είχα στείλει δύο γράμματα, ένα στο σπίτι και ένα στόν Λάζαρο. Τό μεσημέρι πρωτοῦ πάροῦμε συσίτιο καθήσαμε στο θάλαμο και παίξαμε τριανταμία. Είχα κερδίσει 275 δρχ.. Και συμπληρώσανε τό Λόχο μας.

Τ(ρίτη) 31 Δ(εκεμβρίου).

Τήν παραμονή της πρωτοχρονιάς πήγαμε 2 ομάδες για ξύλα μέ 10 γαϊδουράκια και γυρίσαμε σέ μία ώρα πίσω. Τό άπόγευμα φέρανε 2 κλίβανους και κλιβανιστήκαμε.

Τ(ετάρτη) 1 ΄Ι(ανουαρίου) 1941.

΄Από βραδύς άγοράσαμε μία κατσίκα για 350 δρχ. και τό πρωί τοῦ ΄Αγίου Βασιλείου τήν κάναμε σούβλα και φάγαμε. Τά χαράματα είχε πάρει ή βροχή και έβρεχε ως τό βράδυ.

Π(έμπτη) 2 ΄Ι(ανουαρίου) 1941.

Τό πρωί σηκωθήκαμε ήταν εύχάριστη ήμέρα. Τό άπόγευμα έπλυνα 2 προσόψια και δύο μανδήλια. Τό άπόγευμα είχε ξρθει ο Μέραρχος και ο Διοικητής Συντάγματος.

Π(αρασκευή) 3 Ἰ(ανουαρίου) 1941.

Σηκωθήκαμε τὸ πρωὶ καὶ οἱ δύο Διμοιρίες. Πήγανε νὰ σκάψουνε χαρακώματα 2 ὥρες μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ πού μέναμε. Εἶχανε περάσει καὶ 2 ἀεροπλάνα. Εἶχαμε ἀγοράσει καὶ μία προβατίνα γιὰ 250 δρχ. καὶ φάγαμε.

Σ(άββατο) 4 Ἰ(ανουαρίου) 1941.

Τὸ πρωὶ σηκωθήκαμε καὶ εἶχε χιονίσει τὴ νύκτα μᾶς εἶχανε φέρῃ στὴ Στρατονομικὴ φρουρᾶ, εἶχα δεῖ τὸν Μενέλαο καὶ τὸν Κιοσέ. Ἦρθε καὶ ἓνας Ἀνθυπολοχαγὸς Σέρβος καὶ πουλοῦσε χαρτοφακέλους. Πέρασαν καὶ ἀεροπλάνα.

Κ(υριακή) 5 Ἰ(ανουαρίου) 1941.

Τὸ πρωὶ εἶχε ἔρθει ὁ ἀρχίατρος στὸ τάγμα καὶ ἐξέτασε ὅλους τοὺς στρατιῶτες πού ἦταν παγωμένοι. Μᾶς εἶχε στείλει ὁ Βασιλιάς ἀπὸ ἓνα κουτί τσιγάρα 1 Μεγ. καὶ ἀπὸ 1 μανταρίνι.

Δ(ευτέρα) 6 Ἰ(ανουαρίου) 1941.

Τὸ πρωὶ πήγαμε στὴν ἐκκλησίᾳ. Κάναμε καὶ μνημόσυνο γιὰ τοὺς σκοτωμένους. Εἶχε ἔρθει ὁ Παπᾶς τοῦ Συν/τος. Μοῦ εἶχε πάρει ἓνα παράπονο καὶ δὲν μπόρεσα νὰ συγκρατηθῶ καὶ ἔκλαψα ἕως ὅτου σχολάσει ἡ ἐκκλησίᾳ. Κάνανε καὶ κόλυβα.

Τ(ρίτη) 7 Ἰ(ανουαρίου) 1941.

Τὸ πρωὶ ἀπὸ τῆς 9 ἡ ὥρα μέχρι τῆς 12 εἶμωνα περίπολο. Εἶχα συλλάβει 3 Ἀλβανούς πού θέλανε νὰ δείρουν ἓναν στρατιώτη καὶ τοὺς δείραμε. Τὸ ἀπόγευμα 1 ὥρα κάναμε χαρακώματα.

Τ(ετάρτη) 8 Ἰ(ανουαρίου) 1941.

Σήμερα μᾶς ὀργάνωσαν ὅλον τὸν Λόχο. Καὶ ἐμεῖς πήγαμε στὸ φυλάκιο καὶ παραμείναμε ἓνα μερόνυκτο.

Π(έμπτη) 9 Ἰ(ανουαρίου) 1941.

Ἀπὸ τὸ φυλάκιο φύγαμε στὸ Λόχο καὶ κάναμε καθαριότητα. Διότι τὴν ἄλλη μέρα θὰ ἐρχόταν ὁ Στρατηγὸς Ρ. διὰ ἐπιθεώρηση. Μᾶς πῆρε τὸ χιόνι.

Π(αρασκευή) 10 Ἰ(ανουαρίου) 1941.

Ὅλη τὴν νύκτα χιονίζε καὶ ὅλη τὴν ἡμέρα δὲν βλέπαμε οὔτε δέκα μέτρα μπροστὰ μας. Χιονίζε κομμάτια μεγάλα καὶ εἶχε πέσει 20 πόντους χιόνι.

Σ(άββατο) 11/1/41

Ὅλη τὴν ἡμέρα χιονίζε καὶ δὲν βλέπαμε οὔτε 20 μέτρα μπροστὰ μας, εἶχαμε ἐτόνισται καὶ γιὰ ἐπιθεώρηση. Εἶχε ἔρθει ὁ Ταγματάρχης καὶ μᾶς ἐπιθεώρησε ὅλα τὰ δημόσια εἶδη, καὶ μᾶς βγάλανε ἀπὸ τὸ σχολεῖο σὲ ἓνα σπίτι.

Κ(υριακή) 12/1/41

Τὸ πρωὶ σηκωθήκαμε καὶ χιονίζε. Τὸ μεσημέρι μᾶς δώσανε τοὺς

μισθούς. Τόν Ν/μβριο από 6 δρχ. και τόν Δ/βριο από 30 δρχ. Μας είχανε δώσει και τὰ δῶρα τῆς ΕΟΝ και διάφορα μάλλινα είδη. Έμένα μου δώσανε 4 ζευγάρια κάλτσες, μία κουκούλα και 1 κασκιόλι και γάντια και 1 μπουκ(άλα) κονιάκ.

Δ(ευτέρα) 13/1/41

Τό πρωί παρέλαβα 2.000 χιλιάδες φυσίγγια και 50 χειροβομβίδες Ίταλικές και δύο μάσκες. Τό απόγευμα μας δώσανε δῶρα από τὰ χωριά. Έγώ πήρα 1 ζευγος κάλτσες και ένα δέμα. Τό δέμα είχε ένα μολύβι, ένα κουτί καραμέλες και ένα Μεγ. κουτί τσιγάρα.

Τ(ρίτη) 14/1/41

Όλη μέρα χιόνιζε, μας είχανε φέρει τούς κλιβάνους και κλιβανιστήκαμε. Είχαμε ψείρες κοπάδια και δέν ήσυχάζαμε καθόλου.

Τ(ετάρτη) 15/1/41

Όλη νύχτα χιόνιζε και είχε πολύ κρύο. Τό πρωί πήγαμε και κάναμε βολή μέ τὰ όπλοπολυβόλα και μέ Ίταλικές χειροβομβίδες. Μας είχανε δώσει και άτομικά δέματα. Είχαν τὰ δέματα μέσα κονιάκ και μεθύσαμε όλοι οί στρατιώτες και είμασταν όλο χαρά.

Π(έμπτη) 16/1/41

Μέχρι τό μεσημέρι κάναμε θεωρία και είχα γράψει δύο γράμματα ένα στη θεία και ένα στον Λάζαρο και ήμουν στενάχωρος.

Π(αρασκευή) 17/1/41

Όλη τῇ νύχτα χιόνιζε, τό πρωί είχε 30 πόντους χιόνι και όλη μέρα χιόνιζε και δέν βλέπαμε ούτε 20 μέτρα μπροστά μας. Τό μεσημέρι μας δώσανε δῶρα τῆς Τουρκίας φουντάνια και λουκούμια.

Σ(άββατο) 18/1/41

Τό πρωί είχε 50 πόντους χιόνι και είχε πολύ κρύο. Τὰ πόδια μας παγώνανε μέ τό παραμικρό κρύο, ήταν ακόμη παγωμένα. Είχαμε αγοράσει μία γίδα και τήν ψήσαμε και γλεντήσαμε.

Κ(υριακή) 19/1/41

Πήγαμε στην στρατονομική φυλακή. Τό μεσημέρι μαγείρεψα τήν μισή γίδα και καθήσαμε νά φάμε όλοι. Είχε και πολύ κρύο, συνεχώς τὰ πόδια μου τὰ έτριβα για νά περάσει ό πόνος που είχα.

Δ(ευτέρα) 20/1/41

Τό πρωί πήγαμε στην επιθεώρηση, κάναμε δύο ώρες μέσα στά χιόνια και είχαν παγώσει τὰ πόδια μας. Τό απόγευμα έκανα πλύση, έπληνα τὰ προσόψια μου.

Τ(ρίτη) 21/1/41

Τήν Δευτέρα τό βράδυ στις 12 ή ώρα μας κάνανε συναγερμό και

καθήσαμε μέχρι τις τρεις ή ώρα έξω από το χωριό φορτωμένοι με τα πυρομαχικά και γυρίσαμε πάλι στο χωριό. Είχαμε παγώσει. Στις τρεις ή ώρα πήγαμε να κοιμηθούμε στο θάλαμο. Και κοιμηθήκαμε στις 4 ή ώρα και μās ειπαν ότι θά φύγουμε την νύχτα ως το πρωί για το μέτωπο, αλλά δεν φύγαμε.

Τ(ετάρτη) 22/1/41

Όλη μέρα περιμέναμε διαταγή για να φύγουμε στο μέτωπο, αλλά δεν φύγαμε.

Π(έμπτη) 23 Ι(ανουαρίου).

Από βραδύς μās είχε πάρει ή βροχή και έβρεχε όλη την νύκτα αλλά έβρεχε πολύ και όλη μέρα.

Π(αρασκευή) 24 Ι(ανουαρίου).

Τό πρωί σηκωθήκαμε και έβρεχε. Είχα λάβει και τρία γράμματα ένα από τον Πρόεδρο, από την θεία και από τον εξαδελφό μου.

Σ(άββατο) 25 Ι(ανουαρίου).

Τό απόγευμα κάναμε άσκηση και θεωρία. Μέ είχε κυριέψει και μία στενοχώρια.

Κ(υριακή) 26 Ι(ανουαρίου).

Όλη νύχτα έβρεχε. Τό πρωί πήγαμε στην εκκλησία. Τό μεσημέρι ήρθε ό Ζαφειριάδης Κων. και ό Κουμήτης Γ.

Δ(ευτέρα) 27 Ι(ανουαρίου)

Τό πρωί σηκωθήκαμε στις έξι ή ώρα και πήγαμε για επιθεώρηση του Λόχου.

Τ(ρίτη) 28 Ι(ανουαρίου).

Τό πρωί σηκωθήκαμε και κάναμε πλύση. Οί ψείρες κάθε μέρα πολλαπλασιάζονταν.

Τ(ετάρτη) 29 Ι(ανουαρίου).

Τό πρωί άρχισε να χιονίζει έως τό βράδυ, και εμείς από τό πρωί έως τό βράδυ κάναμε ασκήσεις μάχης μέσα στά χιόνια.

Π(έμπτη) 30 Ι(ανουαρίου).

Σήμερα είχαμε ασκήσεις. Τό μεσημέρι μάθαμε τόν θάνατο του Μεταξά και όλη μέρα χιονίζει. Είχα λάβει και τέσσερα γράμματα.

Π(αρασκευή) 31 Ι(ανουαρίου).

Πήγαμε στις ασκήσεις και όλη μέρα χιονίζει. Τό βράδυ μās δώσανε από μία κουβέρτα, και από μία άσπρη στολή για τά χιόνια, διά να μήν μās διακρίνει ό έχθρός.

Σ(άββατο) 1 Φ(εβρουαρίου).

Τό πρωί έκαμε πολύ κρύο, και πήγαμε στις ασκήσεις. Πήρα και δύο γράμματα.

Κ(υριακή) 2 Φ(εβρουαρίου).

Όλη την νύχτα έβρεχε βροχή. Τό πρωί χιόνιζε και έβρεχε και είχε πάλι κρύο.

Δ(ευτέρα) 3 Φ(εβρουαρίου).

Τό πρωί χιόνιζε έως τό μεσημέρι. Τό μεσημέρι μου δώσανε ένα ζεύγος Άγγλικά άρβηλα. Πήρα και δύο γράμματα από τό σπίτι.

Τ(ρίτη) 4 Φ(εβρουαρίου).

Τό πρωί πήγαμε στις άσκήσεις. Όταν γυρίσαμε από την άσκηση, παραδώσαμε τίς άσπρες στολές. Είχαμε καθήσει 38 ήμέρες στο Χαλιαρούπ. Πήρα και ένα γράμμα από τή θεία.

ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΤΟΜΕΑ ΤΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ

Τ(ετάρτη) 5 Φ(εβρουαρίου).

Τό πρωί σηκωθήκαμε στις 4 ή ώρα και έτοιμαστήκαμε για νά φύγουμε στο μέτωπο. Άλλά δλη νύχτα και την ήμέρα έβρεχε. Βαδίσαμε 36 χιλ. και δλο έβρεχε. Έπιτέλους φτάσαμε τό βράδυ σέ ένα έλληνοαλβανικό χωριό τό όποιο όνομαζόταν Πενδαβήν. Σχεδόν είμασταν μισοπεθαμένοι από την κούραση. Είμασταν και βρεμένοι. Τά μαρτύρια άρχισαν πάλι.

Π(έμπτη) 6 Φ(εβρουαρίου).

Παραμείναμε στο Πενδαβήν. Άλλά έβρεχε συνεχώς. Όλη νύχτα και δλη μέρα, χιόνι.

Π(αρασκευή) 7 Φ(εβρουαρίου).

Όλη νύχτα χιόνιζε και δλη μέρα, δέν μπορούσαμε νά βγοΰμε έξω από την λάσπη και από τό κρύο.

Σ(άββατο) 8 Φ(εβρουαρίου).

Σήμερα τό πρωί ήταν καλή ή ήμέρα, δέν έβρεχε. Τό άπόγευμα στις 4 ή ώρα φύγαμε από τό χωριό Πενταβήν και περάσαμε από την Κορυτσά, κατά τίς 9 ή ώρα, και φτάσαμε στο χωριό Τσιαντρόμπ. Βαδίσαμε 25 χιλ.

Κ(υριακή) 9 Φ(εβρουαρίου).

Σηκωθήκαμε τό πρωί στις 9 ή ώρα. Είμασταν σχεδόν μισοπεθαμένοι από την κούραση, είχε και πολύ κρύο. Είχαμε έτοιμαστεί για νά φύγουμε στις 4 ή ώρα. Βαδίσαμε 40 χιλ.

Δ(ευτέρα) 10 Φ(εβρουαρίου).

Βαδίσαμε έως τό πρωί της 5 ή ώρα. Ό Λόχος μας είχε μείνει ό μισός στο δρόμο. Άπό τά κρυοπαγήματα δέν μπορούσαμε νά βαδίσουμε. Τά χαράματα κατασκηνώσαμε έξω, σέ ένα ρέμα μέσα στους πάγους, φωνάζαμε σάν τά ζώα από τά πόδια μας. Δέν μπορέσαμε νά κοιμηθοΰμε καθόλου από τό κρύο και από την κούραση. Στίς 4 ή ώρα φύγαμε από τόν καταυλισμό.

Καί βαδίσαμε 25 χιλ. καί φτάσαμε σέ ἓνα χωριό Ἀράχωβα. Στό δρόμο μείνανε πολλά παιδιὰ ἀπὸ τὰ πόδια τους. Περάσαμε ἀπὸ Ἑρσεκα.

Τ(ρίτη) 11 Φ(εβρουαρίου).

Τό πρωί σηκωθήκαμε κατακουρασμένοι. Πήγαμε καί στήν ἐκκλησία. Εἶχαν πολύ ὥραϊα ἐκκλησία, ἦταν καί πολύ ὥραϊο τό χωριό Ἀράχωβα, καί τό ἀπόγευμα πήγα στόν ἑσπερινό.

Τ(ετάρτη) 12 Φ(εβρουαρίου).

Τό πρωί πήγαμε στίς ἀσκήσεις. Στίς 4 ἡ ὥρα ἐτοιμαστήκαμε γιά νά φύγουμε ἀπὸ τό Ἀράχοβο, φύγαμε ἀπὸ τό χωριό καί στήν Ἑρσέκα εἶδαμε τόν Χαράλαμπο. Βαδίσαμε 20 χιλ. καί κατασκηνώσαμε σέ ἓνα βουνό. Φυσοῦσε βοριάς ὅλη τήν νύχτα. Φανταστεῖτε πῶς περάσαμε.

Π(έμπτη) 13 Φ(εβρουαρίου).

Τό πρωί σηκωθήκαμε, ἀνάψαμε μιά φωτιά καί περιμέναμε γιά νά φύγουμε. Χαλάσαμε τὰ ἀντίσκηνα καί φύγαμε ἡ ὥρα 4 τό ἀπόγευμα καί φτάσαμε ἡ ὥρα 4 μετὰ τό μεσονύκτιο σέ ἓνα Ἀλβανοελληνικό χωριό Λεσχοβήτης. Στό δρόμο μείνανε τὰ μισὰ παιδιὰ τοῦ τάγματος ἀπὸ τήν κούραση. Εἶχαμε βαρεθεῖ τήν ζωή μας ἀπὸ τήν πορεία. Βαδίσαμε 35 χιλ.

Π(αρασκευή) 14 Φ(εβρουαρίου).

Παραμείναμε σήμερα στό Λεσχοβήτης. Ἀλλά ὅλη μέρα κοιμόμασταν ἀπὸ τήν κούραση. Εἴμασταν μισοπεθαμένοι. Εἶχαμε ἀπελπιστεῖ πλέον τήν ζωή.

Σ(άββατο) 15 Φ(εβρουαρίου).

Σηκωθήκαμε κατακουρασμένοι καί εἶχαμε ἐτοιμασθεῖ γιά νά φύγουμε ἀπὸ τό Λεσχοβήτης. Ἡ ὥρα 6, φύγαμε καί μᾶς πῆρε ἡ βροχή. Βαδίσαμε 25 χιλ. καί κατὰ τῆς 2 ἡ ὥρα κατασκηνώσαμε σέ ἓνα βουνό. Δέν μπορέσαμε νά κοιμηθοῦμε καθόλου ἀπὸ τό κρύο. Εἶχε καί μιά πιθαμὴ λάσπη. Τὰ μαρτύριά μας δέν τελείωναν. Ὅλη μέρα ξαπλώνομασταν γιά νά ξεκουραστοῦμε. Εἶχανε περάσει καί πολλοὺς αἰχμαλώτους μέ τὰ αὐτοκίνητα. Εἶχαμε βαρεθεῖ τὴ ζωή μας ἀπὸ τίς πορεῖες. Τὰ πόδια μας ἦταν σέ ἐλεεινὰ χάλια. Ἀλλά δέν μᾶς πιστεύανε καθόλου. Οἱ ψεῖρες εἶχανε γίνει κοπάδια ἐπάνω μας. Δέν ἡσυχάζαμε καθόλου ἀπὸ τίς ψεῖρες. Οὔτε ὕπνο εἶχαμε οὔτε ἡσυχία. Κάθε μέρα βγάζαμε τὰ ρούχα μας καί κυνηγοῦσαμε τίς ψεῖρες. Ἀλλά ὅσο τίς κυνηγοῦσαμε τόσο πολλαπλασιαζόταν. Δέν εἶχαμε μέρος δίχως ψεῖρες. Οἱ φανέλλες μας εἶχανε σέ κάθε θηλιά ἀπὸ καμμιὰ δεκαριά ψεῖρες.

Κ(υριακή) 16 Φ(εβρουαρίου).

Τό πρωί σηκωθήκαμε κουρασμένοι καί καταπαγωμένοι ἀπὸ τό κρύο. Εἶχανε περάσει καί καμιά πενηνταριά αὐτοκίνητα, Ἱταλοὺς αἰχμαλώτους. Πέρασαν καί 30 ἀεροπλάνα. Ἐτοιμαστήκαμε νά φύγουμε ἡ ὥρα 6 τό βράδυ.

Φύγαμε καί βαδίσαμε ἕως τῆς 2 ἡ ὥρα μετά τό μεσονύκτιο καί κατασκηνώσαμε σέ ἕνα ποτάμι. Βαδίσαμε 25 χιλ.

Δ(ευτέρα) 17 Φ(εβρουαρίου).

Εἶχανε ἀρχίσει τά μαρτύρια. Τό πρωί σηκωθήκαμε πάλι μισοπεθαμένοι ἀπό τήν κούραση. Τό μεσημέρι μᾶς εἶχε πάρει ἡ βροχή καί ἔβρεχε καί ὅλη νύχτα. Εἶχαμε φύγει ἡ ὥρα ἐπτά τό βράδυ μέ τήν βροχή. Στό δρόμο πού βαδίσαμε ἔβρεχε δυνατά. Κατά τῆς 6 ἡ ὥρα τό πρωί ἔμεινα στό δρόμο. Τό τάγμα βάδιζε. Ἔβαλα τήν χλαίνη ἀπό κάτω καί τήν κουβέρτα ἀπό πάνω. Ἀλλά δέν εἶχα ξερό μέρος καθόλου καί συνεχῶς ἔβρεχε. Βαδίσαμε 40 χιλ.

Τ(ρίτη) 18 Φ(εβρουαρίου).

Τό πρωί σηκώθηκα στίς 8 ἡ ὥρα καί τράβηξα νά βρῶ τόν Λόχο. Εἶμουνα μούσκεμα καί εἶχα ξυπνήσει παγωμένος. Δέν μπορούσα νά βαδίσω. Μέ εἶχε φάει ἡ λάσπη καί ἡ βροχή καί ὅλη μέρα ἔβρεχε. Εἶμασταν μούσκεμα μέσα στά ἀντίσκηνα. Τό βράδυ μείναμε στά ἀντίσκηνα καί ὅλη νύχτα ἔβρεχε ἕως τό πρωί. Τρεῖς μέρες περάσαμε μέ τρεῖς γαλέτες.

Τ(ετάρτη) 19 Φ(εβρουαρίου).

Τό πρωί σηκωθήκαμε στίς 11 ἡ ὥρα καί ὅλο ἔβρεχε. Δέν πῆγα τό πρωί γιά ρόφημα, διότι δέν εἶχα χορτάσει στόν ὕπνο. Ὅλη μέρα καί ὅλη νύχτα ἔβρεχε. Εἶμασταν σάν τίς πάπιες.

Π(έμπτη) 20 Φ(εβρουαρίου).

Τό πρωί σηκωθήκαμε καί ὁ καιρός πῆρε νά ἀνοίγει. Κατά τῆς 9 ἡ ὥρα εἶχε καθαρίσει ὁ καιρός καί ἀπλώσαμε τίς κουβέρτες νά ξεραθοῦναι στόν ἥλιο. Τήν ἴδια στιγμή χτύπησε συναγερμός καί ἤρθανε πολλά Ἱταλικά ἀεροπλάνα καί δώσανε ἀερομαχία καί ρήξανε ἕνα Ἱταλικό ἀεροπλάνο τά δικά μας.

Π(αρασκευή) 21 Φ(εβρουαρίου).

Ἀπό βραδύς ὅλη νύχτα ἔβρεχε, τό πρωί σηκωθήκαμε καί ὅλη μέρα ἔβρεχε δυνατά, δέν εἶχαμε βγεῖ καθόλου ἀπό τά ἀντίσκηνα.

Σ(άββατο) 22 Φ(εβρουαρίου).

Ὅλη νύχτα ἔβρεχε καί ὅλη μέρα. Μᾶς εἶχανε διατάξει γιά νά φύγουμε. Εἶχαμε καθήσει 5 ἡμέρες στόν καταυλισμό. Φύγαμε ἡ ὥρα 5 τό ἀπόγευμα καί φτάσαμε τό πρωί στίς 8 ἡ ὥρα, καί καθήσαμε σέ ἕνα βουνό. Ἀλλά εἶχαμε γίνει σάν παπιά ἀπό τήν βροχή. Εἶχαμε παγώσει ἀπό τό κρύο, τέτοια ζωή δέν εἶχαμε περάσει καθόλου. Ἔβρεχε καί βαδίσαμε. Μᾶς ἔβαλε καί τό Ἱταλικό Πυροβολικό, δέν μπορούσαμε νά βαδίσουμε, εἶμασταν σάν τίς κατουρμένες γάτες. Εἶχαμε βαρεθεῖ τῇ ζωῇ μας σ' αὐτήν τήν πορεία διότι ἀπό βραδύς πού φύγαμε ἕως τήν ἄλλη μέρα πού σταθήκαμε ἔβρεχε καί ἐμεῖς βαδίσαμε. Ἀλλά πολλά παιδιά μείνανε στό δρόμο. Εἶχε καί πολύ κρύο. Εἶχαμε φτάσει πλέον στό μέτωπο κοντά στό Βιράτιον. Στίς πορείες πού

κάναμε σ' αὐτὲς τίς μέρες, βρῖσκαμε γύρο ἀπὸ τὸν δρόμο χιλιάδες κασόνια πυρομαχικά, λάφυρα, τὰ εἶχανε ἀφήσει ὅπως εἶτανε. Στὰ βουνά πού γυρίζαμε εἶτανε σκοτωμένα ἄλογα καὶ τὰ νερά πού τρέχανε ἀπὸ τὰ σκοτωμένα ζῶα ἡμεῖς τὰ πίναμε διότι δέν ὑπῆρχαν καθαρὰ νερά γιὰ νά πιοῦμε.

ΜΕΤΩΠΟ (ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ)

Κ(υριακή 23 Φ(εβρουαρίου).

Τό πρωί κατὰ τῆς 10 ἡ ὥρα ξαπλώσαμε νά κοιμηθοῦμε. Ἀλλά δέν μπορέσαμε νά κοιμηθοῦμε ἀπὸ τὰ Πυροβόλα καὶ ἀπὸ τὰ ἀεροπλάνα. Τό βράδυ στὶς 5 ἡ ὥρα φύγαμε γιὰ τὸ μέτωπο. Εἶχαμε βαδίσει στοῦ Βιράτιο. Τό ἀπόγευμα φύγαμε ἀπὸ τὸ βουνό καὶ μπήκαμε κοντά στὴν πρώτη γραμμή. Δ(ευτέρα) 24 Φ(εβρουαρίου).

Ὅλη νύχτα ἔβρεχε ἔως τὸ πρωί. Ἐμεῖς κάναμε τὰ ἀντίσκηνα στοῦ βουνό καὶ κοιμηθήκαμε σάν πεθαμένοι ὅλη νύχτα. Τό πρωί ἔκαμε ἥλιο καὶ ξεραθήκαμε λιγάκι.

Τ(ρίτη) 25 Φ(εβρουαρίου).

Ἀπὸ βραδύς ὅλη νύχτα ἔβρεχε. Καὶ τὸ πρωί συνεχοῦσε ἡ βροχή ὅλη μέρα. Δέν εἶχαμε ξεραθῇ καθόλου 15 μέρες, συνεχῶς ἔβρεχε καὶ κοιμόμασταν ἔξω.

Τ(ετάρτη) 26 Φ(εβρουαρίου)

Τό πρωί σηκωθήκαμε καὶ εἶχαμε καλὸ ἥλιο. Ἦρθανε πολλὰ ἐχθρικά ἀεροπλάνα καὶ μᾶς βομβαρδίσανε 4 φορές, ἀλλὰ ρίξανε δύο Ἰταλικά ἀεροπλάνα κοντά μας. Τό ἔνα πῆρε φωτιά στὸν ἄερα. Μᾶς εἶχανε ρίξει καὶ προκυρήξεις καὶ γράφανε Ἑλληνικά: «Ἕλληνες πετάξετε τὰ ὅπλα σας μὴν πολεμάτε γιὰ τοὺς Ἀγγλους. Νά παραδοθεῖτε δίχως ὅπλα. Ἐχοῦμε δώσει διαταγή νά μὴν σᾶς σκοτώνουν ὅταν παραδίνεστε δίχως ὅπλα». Εἶχαμε ἐτοιμαστῆ γιὰ νά λάβουμε μέρος στὴν μάχη τῆς 28 Φεβρουαρίου. Εἴμασταν κατακουρασμένοι ἀπὸ τίς πορεῖες, εἴμασταν καὶ νηστικοί, δέν τρώγαμε οὔτε φαγητά, οὔτε ρόφημα. Τὰ νερά ἦταν ὅλο πτώματα γεμάτα καὶ βρομοῦσαν καὶ ἡμεῖς πίναμε.

Π(έμπτη) 27 Φ(εβρουαρίου).

Ὅλη νύχτα ἔβρεχε. τὸ πρωί σηκωθήκαμε καὶ ἡ βροχή συνεχοῦσε καὶ ὅλη νύχτα μᾶς ἔβαλε τὸ βαρὺ Πυροβολικό, ἀλλὰ δέν βρῆκανε στόχο.

Π(αρασκευή) 28 Φ(εβρουαρίου).

Ὅλη νύχτα ἀπὸ τὸ κρῦο δέν κοιμηθήκαμε. Τό πρωί εἶχαμε καλὴ ἡμέρα ἀλλὰ εἶχανε ἔρθει καμιὰ 50 ἀεροπλάνα καὶ μᾶς βομβαρδίσανε πολλὴ ἄσχημα. Δέν μπορούσαμε νά σηκώσουμε ὅλη μέρα κεφάλι. Εἶχανε τραυματιστεῖ μερικά παιδιὰ τοῦ 7ου Λόχου καὶ ἕνας σκοτώθηκε. Εἶχανε ρίξει καμιὰ 100 βόμβες.

Σ(άββατο) 1 Μ(αρτίου)

Είχαμε απελπιστεί πλέον. Τό πρωί ήταν ημέρα καλή. Μόλις πήραμε ρόφημα φύγαμε επάνω στά βουνά και κρυφτήκαμε. Σέ λίγο είχανε έρθει καμιά 50 αεροπλάνα και μᾶς είχανε κατακάψη μέ τούς βομβαρδισμούς. Δέν μᾶς χωρούσανε τά βουνά γιά νά κρυφτοῦμε. Τό βουνό και ὁ οὐρανός είχε μαυρίσει ἀπό τόν καπνό. Είχαμε και πολλά θύματα. Καθημερινά μᾶς κάνανε 5 ἔως 6 ἐπιδρομές και μᾶς βομβαρδίζανε. Συσίτιο παίρναμε τό πρωί και τό βράδυ στίς 10 ἡ ὥρα και εἵμασταν σχεδόν νηστικοί.

Κ(υριακή) 2 Μ(αρτίου).

Ἀποκριά — Καλή ημέρα. Σήμερα είχανε ἐπιδρομές ἀλλά δέν είχανε βομβαρδισμούς. Θυμήθηκα τέτοια καλή μέρα πού ήταν και ἐμεῖς βρισκόμασταν στά ἔρημα βουνά τῆς Ἀλβανίας κοντά στό Τεπελένι. Είχαμε ἐτοιμαστῆ γιά νά φύγουμε. Τό βράδυ στίς 7 ἡ ὥρα φύγαμε και βαδίσαμε μέχρι τῆς 4 ἡ ὥρα μετά τό μεσονύκτιο μέσα στά κατσάβραχα και κατασκηνώσαμε. Δέν κοιμηθήκαμε ἀπό τό κρύο.

Δ(ευτέρα) 3 Μ(αρτίου).

Τό πρωί ὁ κάθε στρατιώτης είχε κρυφθῆ μέσα στό βουνό ἀπό τόν φόβο τῶν αεροπλάνων. Είχαμε πολλές ἀπώλειες ἀπό τό βαρύ Πυροβολικό. Τραυματίστηκαν πολλά παιδιά τοῦ 1ου τάγματος. Είχαμε βομβαρδισμούς αεροπλάνων. Τό ἀπόγευμα στίς 7 ἡ ὥρα ἐτοιμαστήκαμε νά πᾶμε στό μέτωπο. Κατά τῆς 2 ἡ ὥρα φτάσαμε κοντά στό μέτωπο και μείναμε ἔξω. Εἶχε πολλά χιόνια, είχανε παγώσει ἔως τό πρωί.

Τ(ρίτη) 4 Μ(αρτίου).

Τά χαράματα σκάβαμε ἀτομικά ὀρύγματα. Είχανε ἔρθει και καμιά 100 αεροπλάνα, ἀλλά δέν μᾶς βομβαρδίσανε. Τό μεσημέρι ἐτοιμαστήκαμε νά μετακινηθοῦμε ἀλλά παραμείναμε. Μόλις βράδιασε μᾶς πῆρε ἡ βροχή και τό χιόνι. Ὅλη νύχτα ξημερωθήκαμε μέσα στίς γούρνες. Είχανε γεμίσει νερό και χιόνι. Είχανε πέσει και τά χώματα επάνω μας και δέν είχανε ξερό μέρος. Είχαμε παγώσει. Ὅλη νύχτα μᾶς ἔβαλε και τό βαρύ Πυροβολικό και πέφτανε τά βλήματα κοντά μας. Είχανε τραυματιστεῖ και δύο παιδιά. Ὅλη νύχτα φωνάζανε και κλαίγανε ἀπό τό κρύο οἱ στρατιῶτες.

Τ(ετάρτη) 5 Μ(αρτίου).

Τό πρωί είχανε παγώσει διότι ὅλη μέρα χιόνιζε. Εἶδα πολλούς στρατιῶτες νά κλαῖνε ἀπό τό κρύο και κλαίγανε σάν μικρά παιδιά διότι είχανε παγώσει. Δέν είχανε ξερό μέρος οὔτε ρούχα νά ἀλλάξουμε και συνεχῶς χιόνιζε δέν είχανε και ἀντίσκηνα και εἵμασταν ἔξω. Ὅλη νύχτα και ὅλη μέρα φωνές και κλάματα.

Π(έμπτη) 6 Μ(αρτίου).

Ὅλη νύχτα χιόνιζε. Εἵμασταν και βρεμένοι. Είχανε παγώσει πολλά παιδιά και στείλανε μερικά παιδιά στό Νοσοκομεῖο. Ὅλη μέρα καθόμα-

σταν μέσα στὰ ἀντίσκηνα διότι χιόνιζε καὶ εἶχε πολὺ κρύο. Εἴμασταν καὶ βρεμένοι. Τὸ βράδυ μᾶς βρήκανε στόχο καὶ τραυματίστηκαν 60 καὶ 10 θύματα τοῦ 7ου Λόχου.

Π(αρασκευή) 7 Μ(αρτίου).

Τὸ πρωὶ κάναμε Γενικὴ Ἐπίθεση. Εἴχαμε πιάσει μέχρι τὸ μεσημέρι 310 αἰχμαλώτους καὶ ἐκεῖ τραυματίστηκα καὶ γύρισα πίσω. Εἴχαμε κάνει τὴν ἐπίθεση κοντὰ στοῦ Τεπελένι, στὴ χαράδρα τοῦ θανάτου γιὰ νὰ κόψουμε τὸν δρόμο τῆς Κλεισούρας.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Σ(άββατο) 8 Μ(αρτίου).

Ὅλη τὴν νύχτα βαδίζαμε, ἐγὼ πάνω σ' ἓνα μουλάρι, γιὰ νὰ φτάσουμε στοῦ ὀρεινὸ χειρουργεῖο. Ἀπὸ ἐκεῖ φύγαμε στοῦ δημόσιο δρόμο μὲ αὐτοκίνητο καὶ πήγαμε στοῦ πεδινὸ χειρουργεῖο. Τὸ βράδυ στῆς 7 ἡ ὥρα φύγαμε καὶ φτάσαμε τὰ χαράματα στὰ Ἰωάννινα.

Κ(υριακή) 9 Μ(αρτίου).

Καθήσαμε μέχρι τῆς 4 ἡ ὥρα καὶ ἐτοιμαστήκαμε γιὰ νὰ φύγουμε ἀπὸ τὰ Γιάννενα. Φύγαμε μὲ αὐτοκίνητο ἀπὸ τὰ Γιάννενα καὶ τὸ ἀπόγευμα στῆς 7 ἡ ὥρα φτάσαμε στὴν Ἄρτα. Μοῦ ἔκανε ἐντύπωση ἡ πόλη. Ἐβλεπα τὰ ὠραῖα περιβόλια μὲ τίς πορτοκαλιές.

Δ(ευτέρα) 10 Μ(αρτίου).

Τὸ πρωὶ σηκωθήκαμε καὶ μᾶς φέρανε πορτοκάλια μὲ μία δραχμὴ τὸ ἓνα. Μᾶς εἶχανε περιποιηθῇ πολὺ καλὰ στοῦ Νοσοκομεῖο τῆς Ἄρτας. Φύγαμε ἀπὸ τὴν Ἄρτα στῆς 1 ἡ ὥρα τὸ ἀπόγευμα καὶ φτάσαμε στὴν Ἀμφιλοχία στῆς 4 ἡ ὥρα.

Τ(ρίτη) 11 Μ(αρτίου).

Τὸ πρωὶ σηκωθήκαμε καὶ περιμέναμε νὰ ἔρθει τὸ πλοῖο στὴν Ἀμφιλοχία. Εἶχε ἔρθει στῆς 7 ἡ ὥρα καὶ τὸ ἀπόγευμα ἀνεβήκαμε στῆς 8 ἡ ὥρα στοῦ πλοῖο καὶ κοιμηθήκαμε στοῦ πλοῖο. Στῆς 6 ἡ ὥρα τὸ πρωὶ ξεκινήσαμε γιὰ τὴν Ἀθήνα.

Τ(ετάρτη) 12 Μ(αρτίου).

Ὅλη νύχτα κοιμηθήκαμε στοῦ πλοῖο. Τὸ πρωὶ στῆς 6 ἡ ὥρα ξεκινήσαμε καὶ τὸ ἀπόγευμα στῆς 3 ἡ ὥρα περάσαμε ἀπὸ τὴν Πάτρα, στῆς 4 ἡ ὥρα ἀπὸ τὸ Αἴγιον καὶ στῆς 8 1/2 ἡ ὥρα μείναμε στὴν Κόρινθο. Εἴχαμε περάσει καὶ τὸ στενὸ τῆς Κορίνθου.

Π(έμπτη) 13 Μ(αρτίου).

Τὰ χαράματα στῆς 5 ἡ ὥρα φύγαμε ἀπὸ τὸ στενὸ τῆς Κορίνθου καὶ φτάσαμε στῆς 9 ἡ ὥρα στὸν Πειραιᾶ καὶ μὲ τὸ αὐτοκίνητο πήγαμε στὴν Ἀθήνα, ὅπου μᾶς ἔγινε μεγάλη ὑποδοχὴ ἀπὸ τὴ Νεολαία (ΕΟΝ) καὶ πολὺ πλῆθος.

Π(αρασκευή) 14 Μ(αρτίου).

Είχαμε καλή περιποίηση στο Νοσοκομείο της 'Αθήνας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στό Νοσοκομείο ξμεινα 20 περίπου μέρες και μετά πήρα άδεια για την Κομοτηνή. Φθάνοντας στη Θεσσαλονίκη τη βρήκα κατειλημμένη από τούς Γερμανούς. Μας πλάκωσαν οί Γερμανοί. Μετά 2 μέρες παραμονή στη Θεσσαλονίκη ξεκίνησα για την Κομοτηνή με τά πόδια και όδοιπορώντας επί 4—5 μέρες έφθασα στο χωριό μου. 'Αρχίζει ή κατοχή.

Σημειώσεις έκτός κειμένου

Α. 17 Νοεμβρίου 1940. 'Αρχίζει ή περιπέτεια της ζωής μου με τά μαρτύρια.

Β. Στίς 2 Δεκεμβρίου πήγαμε σέ ένα χωριό 'Αλβανικό τό όποϊον όνομαζόταν Χαλιαρούπ και καθήσαμε μέχρι....Στίς 27 Δεκεμβρίου κατεβαίνοντας από τό βουνό στό δρόμο συναντήσαμε και 'Αγγλους αξιωματικούς πού ήρθανε για άναγνώριση στό μέτωπο.

Γ. 'Από τίς 3 Δεκεμβρίου πού άρχισαμε τη μάχη είχαμε σκοτώσει 'Ιταλούς με την ψυχή μας. 'Εγώ την παραμονή του 'Αγίου Νικολάου σκότωσα 2 'Ιταλούς και την ήμέρα του 'Αγίου Νικολάου 1 'Ιταλό αλλά γλύτωσα δύο φορές από τά χέρια του έχθρου. Μέ είχανε πιάσει.

Δ. 'Από τίς 3 Δεκεμβρίου μέχρι τίς 7 Δεκεμβρίου είχαμε από μισή κουραμάνα και μας περίσεψε. Νερό είχαμε νά πιούμε 4 ήμέρες. 'Υποφέραμε πολύ. Δέν μπορούσα νά γράψω από την άγωνία. Είχαμε υποφέρει τά πάθη του Χριστού.

Ε. Την παραμονή του 'Αγίου Νικολάου πολεμήσαμε όλη τη μέρα αλλά κρατούσαμε την άμυνα, μόνον ή πρώτη Διμοιρία. Τό δέ βράδυ μας κάνανε μιά επίθεση οί 'Ιταλοί και μας τραυματίσανε 8 και πήραν 2 αιχμαλώτους. Όλη τη νύχτα μαχόμασταν ή πρώτη διμοιρία. 'Ετραυματίσθηκε και ό Ζαφειριάδης μαζί με τούς άλλους. Τό πρωί του 'Αγίου Νικολάου ήρθανε και οί άλλες 3 Διμοιρίες και κάναμε την επίθεση. Με την πρώτη επίθεση μπήκαμε στά χαρακώματά τους αλλά σκοτωθήκαμε 50 στους 100. Πρώτα σκοτώθηκε ό θεϊός μου, τραυματίσθηκε ό Καρακώστας και ό Ζήσης και πολλοί άλλοι φίλοι. 'Εγώ δύο φορές εγλύτωσα από τούς 'Ιταλούς. Μέ είχανε πιασμένο αλλά με βοήθησε ό Θεός. 'Αξέχαστη ιστορία και άτελείωτη.

ΣΤ'. Στίς 13 Δεκεμβρίου είχα άρρωστήσει και δέν με πιστεύανε. Δέν μπόρεσα νά κοιμηθώ 3 βράδια από τόν πυρετό και από τόν βήχα και ήμουν αργωμένος από τά χιόνια και δέν μπορούσα νά βαδίσω.

Ζ. Από την 1 Δεκεμβρίου μᾶς είχε πάρει ἡ ψείρα καί εἵμασταν ὅλοι φορτωμένοι. Δέν εἶχαμε νά ἀλλάξουμε ροῦχα. Εἵμασταν σάν τὰ γουρουνία. Δέν εἶχαμε ἡσυχία καθόλου ἀπό τήν ψείρα μέχρι τήν 1/1/41.

Η. Ἐπιτέλους στίς 31 Δεκεμβρίου φέρανε ἕναν κλίβανο καί κλιβανίσσαμε ὅλα τὰ ροῦχα μας καί τίς κουβέρτες. Ἀλλά ἀντί νά χαθοῦνε οἱ ψεῖρες συνεχούσανε τή δουλειά τους. Δέν εἶχαμε καθαριστῇ καθόλου.

Θ. 8 Δεκεμβρίου 1940, ἡμέρα Κυριακή. Εἶχαμε καταλάβει ὅτι δέν εἶχαμε καλούς διοικητές καί γι' αὐτό εἶχαμε πολλές ἀπώλειες. Τέλος πάντων ὑποφέραμε πολλά. Καί θά τά διηγηθῶ καλύτερα ἀπό ὅσα ἔχω γράψει βιαστικά.

Ι. Από τίς 3ης Δεκεμβρίου μέχρι τῆς 20 Δεκεμβρίου πολεμήσαμε στό Μπόγραδετς γενναία καί καταλάβαμε ἕνα ὕψωμα στίς 6 Δεκεμβρίου καί στίς 8 Δεκεμβρίου καταλάβαμε τό Μπόγραδετς. Ἐκεῖ ἔπεσαν πολλά κορμιά διότι ἦσαν οἱ Ἱταλοί ὀχυρωμένοι καί ἐμεῖς κάναμε τήν ἐπίθεση. Ἀλλά οἱ δειλοί ἐφοβόντουσαν τήν Ἑλληνικήν λόγχην καί τοὺς διώχναμε σάν τοὺς λαγούς καί φεύγανε.

ΙΑ'. Στίς 5 Φεβρουαρίου φύγαμε ἀπό τό Χαλιαρούπ, δηλαδή ἀπό τό βόρειο μέτωπο καί πηγαίναμε γιά τήν Αὐλῶνα. Ἀλλά στό δρόμο ὑποφέραμε τὰ βάσανα τοῦ Χριστοῦ. Εἶχαμε βαρεθεῖ τή ζωή μας. Καί εἶχαμε μιά πορεία 300 χιλιόμετρα.

ΙΒ'. Ἐνα πράγμα ἐπρόσεξα στό μέτωπο, ὅτι καί ὁ πιό δειλός Ἕλληνας στρατιώτης ἐπολέμησε γενναία καί παληκαρίσια γιά τήν Ἐλευθερία τῆς Πατρίδας του. Δέν φοβήθηκε κανένας στρατιώτης ἀπό τοὺς δειλοὺς Ἱταλοὺς.

ΟΡΕΣΤΗ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΑΛΒΑΝΙΚΟ ΜΕΤΩΠΟ 1941

Ο Όρεστής Καραγεωργίου, συντάκτης του ημερολογίου που ακολουθεί, γεννήθηκε στην Κομοτηνή τό 1914. Ο πατέρας του Γεώργιος, γεννημένος κι αυτός εδώ, ήταν απόγονος της ξακουστής ήπειρώτικης οικογένειας των Αυγκαίων. Η μητέρα του Δέσποινα είχε γεννηθεί στην Αλεξανδρούπολη από πατέρα μικρασιάτη (από τις Κυδωνίες) και μητέρα νησιώτισσα (από τή Λήμνο). Είναι γνωστός σ' όλους τους παλιούς Κομοτηναίους. Γνωστό ήταν και τό κουρείο «ό Χρυσοπόταμος» που διατηρούσε πρίν λίγα χρόνια στην όδό Βενιζέλου και που τό όνόμασε έτσι, γιατί τό είχε έξοπλίσει μέ τό δάνειο που πήρε τό 1960 ως πληγείς επαγγελματίας από τήν πλημμύρα του χειμάρρου Μπουκλουτζά που διέσχισε, πρίν από τήν έκτροπή της κοίτης του, τήν Κομοτηνή.

Στρατιώτης του 29ου Συντάγματος πεζικού, της κλάσεως του 1935, βρέθηκε στά άλβανικά βουνά και πήρε μέρος σ' όλες τις επιχειρήσεις του Συντάγματος στό βόρειο και τόν κεντρικό τομέα του μετώπου. Τό ημερολόγιο που κρατούσε σ' όλη τή διάρκεια του πολέμου έχει χαθεί, και σώθηκε μόνο τό τελευταίο μέρος του, γραμμένο σ' ένα σημειωματάριο της τσέπης 9 x 13 εκατοστών, που αναφέρεται στην επιστροφή του, μετά τήν κατάρρευση του μετώπου, από τά ήπειρωτικά βουνά μέχρι τήν Κομοτηνή.

Είναι πυκνογραμμένο μέ μαύρο μολύβι και δύσκολο στην ανάγνωση. Στη καθαρογράφησή του βοήθησε μέ υπομονή ή νεαρή δακτυλογράφος Άλέκα Χρ. Μίχου από τόν Ίασμο, χρησιμοποιώντας μεγεθυντικό φακό, μέ ελάχιστες διορθώσεις στη σύνταξη.

Στις σελίδες που ακολουθούν ό Όρεστής σημειώνει μέ λεπτομέρειες τήν πορεία που ακολούθησε ό ίδιος μέ τήν παρέα του και τις ταλαιπωρίες που υπέφερε στό δρόμο, ώσπου νά φθάσει στό σπίτι του.

Η πορεία αυτή βέβαια δέν ήταν ή ίδια γιά όλους τους στρατιώτες του μετώπου. Άλλοι σκόρπισαν σέ άλλους δρόμους και χρειάστηκαν λιγότερο ή περισσότερο χρόνο γιά νά φθάσουν στον προορισμό τους, πίσω στα σπίτια τους, στη νότιο Ελλάδα και τήν Κρήτη ή στη Μέση Ανατολή.

Από προσωπική μου αντίληψη γνωρίζω ότι ένας απ' αυτούς, ό κομοτηναίος Στέργιος Άχτσελής, που τόν ξέραμε και σαν άθλητή, έφθασε πρώτος μέσα σέ 2-3 μέρες στην Ύπάτη της Φθιώτιδας, όπου διέμενα τότε

Ἡμέρα ξεκινήσεως Παρασκευῇ*

Ἦμασταν ἐν ὄλῳ τέσσαρες ἀνάμεσα σέ πολλοὺς ἄλλους Θρακιῶτες, Πελοποννήσιους, Κρήτες, καί ἀπὸ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ξεκινήσαμε ἀπὸ κάποιο μέρος τῶν Ἰωαννίνων, περάσαμε τὴν Λίμνη τῶν Ἰωαννίνων καί μετὰ κόψαμε δρόμο, πρῶτον γιὰ συντομία καί δεύτερον γιατί μᾶς πιάναν καί μᾶς γυρνοῦσαν πίσω στὰ στρατόπεδα καί μερικές φήμες διαδόθηκαν ὅτι τοὺς στρατιῶτες τοὺς πιάναν οἱ Γερμανοὶ καί τοὺς βάζουν καί σκάβουν χαρακώματα. Ἀλλὰ τὸ καλὸ τὸ παλικάρι ξέρει καί ἄλλο μονοπάτι. Τὸ μονοπάτι τοῦ βουνοῦ (κλεφτουργιάς). Στὸ δρόμο δὲ Ἰωαννίνων—Καλαμπάκας περνοῦσαν οἱ Γερμανοὶ μὲ τὰ αὐτοκίνητά τους καί ἐμεῖς πηγαίναμε ἄλλος μὲ τὰ πόδια καί ἄλλος μὲ τὰ μουλάρια. Ἐγὼ ὡς μεταγωγικός εἶχα ἓνα μουλάρι καί τοῦ ἔδωσα δρόμο μὲ ἄλλους τρεῖς. Ὁ ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς εἶχε ἓνα μουλάρι, οἱ ἄλλοι δύο δὲν εἶχαν καί ἔτσι στὰ τέσσερα χιλιόμετρα ἀνέβαινε ὁ ἓνας καί στὰ ἄλλα τέσσερα ὁ ἄλλος. Αὐτοὶ πού εἶμασταν εἶναι: Ὁρέστης Καραγεωργίου, Ἀναστάσιος Ζούμας, Παναγιωτίδης Χρήστος, Κουτσουκάρης.

Ἐπειτα ἀπὸ πορεῖα σαράντα χιλιομέτρων καθήσαμε σὲ κάποιο χωριὸ Χρυσοβίτσα καί κάναμε τσαῖ καί ἤπιαμε. Ἐκεῖ πούλησα καί μιὰ κουβέρτα γιὰ 130 δραχ. γιατί εἶχα μόνον πενήντα δραχμές καί μᾶς φοβέριζαν ὅτι δὲν ἔχει ψωμί, ὅχι νὰ μᾶς δώσουν, ἀλλὰ οὔτε καί νὰ ἀγοράσουμε. Ἐπειτα ἀπὸ λίγα χιλιόμετρα πού κάναμε μᾶς σκοτείνιασε στὸ δρόμο καί περνοῦσαν καί αὐτοκίνητα Γερμανικά. Ὁ δρόμος ἦταν καί στενός. Καθήσαμε νὰ κοιμηθοῦμε καί νὰ ξεκουραστοῦμε, ἀφοῦ βρήκαμε καί ἓναν ἄλλο σύντροφο Ἀμέτ.

Ἀφοῦ κοιμηθήκαμε λίγο ξπιασε ψιχάλα καί σηκωθήκαμε πρῶι. Πρῶτα δὲν κοιμόμασταν γιατί φοβόμασταν μὴ μᾶς τὰ κλέψουν τὰ ἄλογα.

Ξεκινᾶμε ἀπὸ τὸν πρόχειρο καταυλισμὸ πού κάναμε καί μὲ κοπιώδη πορεῖα φτάσαμε στὸ χωριὸ τὸ Μέτσοβο. Ἐκεῖ καθήσαμε καί φάγαμε λαγὸ πού τὸν πιάσαμε μὲ τὰ χέρια. Ἀπὸ τὸ Μέτσοβο ξεκινήσαμε στίς 9 Καλαμπάκα, ἀλλὰ ὁ δρόμος ἦταν ἓνα μονοπάτι πού βγαίναμε συντομότερα ἀλλὰ ὁ ἀνήφορος ἦταν πολὺ ψηλός γιατί ἦταν βουνὸ μεγάλο ἀφοῦ βρήκαμε καί χιόνια. Καθήσαμε νὰ ξεκουραστοῦμε καί κάναμε ἓνα τσαῖ καί φάγαμε.

* Ἀκολουθεῖται πιστὰ ἡ ὀρθογραφία καί ἡ στίξις τοῦ κειμένου.

Ἐφ'ὅπου εἴπαμε τό τσαῖ ἄρχισε πάλι τό μαρτύριο γιατί ὁ δρόμος ἦταν πολύ ἀκατάστατος. Ἐπειτα ἀπό πορεία ἐξήντα (60) χιλιομέτρων καθήσαμε πιά νά ξεκουραστοῦμε καί νά κοιμηθοῦμε. Ἀνάψαμε μιά φωτιά καί κάναμε ἕνα τσαῖ γιατί τό φαῖ μας ἦταν αὐτό. Εὐτυχῶς πού βρέθηκε καί αὐτό γιατί τώρα ἄρχισε νά τελειώνει καί τό φαῖ καί τό ψωμί καί δέν βρῖσκαμε στά χωριά πού περνᾶμε. Κοιμηθήκαμε ὕπνο μαρτυρικό ἀπό τό φόβο μή μᾶς κλέψουν τό ζῶο καί τά παπούτσια ὅταν κοιμόμασταν. Μόλις φτάσαμε στήν Καλαμπάκα ἐκεῖ μάθαμε ὅτι οἱ Γερμανοί δέν ἐπιτρέπουν νά περάσης ἀπό τήν Καλαμπάκα.

27—4—41 Κυριακή

Ἀλλάζουμε πορεία τώρα. Ἀντί γιά τήν Καλαμπάκα γιά τά Γρεβενά καί ἀπό ἐκεῖ ὁ Θεός ξέρεי πού θά καταλήξουμε. Μόλις ξεκινήσαμε νά φύγουμε γιά τά Γρεβενά, ἄρχισαν νά φωνάζουν ὅτι ἀνοίξε ὁ δρόμος γιά τήν Καλαμπάκα καί καθήσαμε νά φύγουμε ὅλοι οἱ Πατριώτες. Ἀφήσαμε ὅσοι εἶχαμε τά ἄλογα καί περιμέναμε ἀφ'ὅπου κάναμε ἕνα λόχο ἐνῶ ἀπό τώρα ἄρχίζει νά μᾶς ἐνοχλεῖ λίγο καί ἡ πείνα. Δέν μᾶς πείραζε ὅμως ἡ πείνα ἀλλά πού δέν μᾶς ἄφηναν νά φύγουμε. Μᾶς κλείσαν τό δρόμο καί δέν μᾶς ἄφηναν νά περάσουμε μέχρι νεωτέρας διαταγῆς. Ἀρχίζουν γιά μιά στιγμή νά περνοῦν οἱ Θεσσαλοί. Μεταξύ αὐτῶν ἄρχισαν (ἡ μηχανή τοῦ Ρωμιοῦ) νά γράφονται γιά Θεσσαλοί Μακεδόνες, Θρακιώτες, Πελοποννήσιοι καί ἄλλοι. Ἄλλοι πάλι ἔβαζαν, παληά ροῦχα περνοῦσαν ἐλεύθερα. Ἄλλοι πάλι βγάζαν τά στρατιωτικά καί μέναν μέ τά σόβρακα καί πουκάμισα δῆθεν πολίτες καί πέρναν ἕνα μουλάρι καί φεύγαν. Ἀλλά καί αὕτη ἡ μηχανή μπατάλιαρε γιατί τοὺς πῆραν χαμπάρι οἱ Γερμανοί καί τοὺς παῦσαν. Μόλις καί ἐγώ ἐτοιμαζόμουν νά βάλω ἕνα Ἱταλικό σόβρακο καί ἕνα ζιλιέ γιά νά περάσω, ἀλλά ἔπαυσε ἡ μηχανή καί φοβόμουν νά κάμω τήν ἀπόπειρα γιατί βάλαν ἕνα ὅπλο πολυβόλο καί ἦσαν ἐτοιμοὶ πρὸς δράση, ἂν ἔκαμε κανεῖς νά περάση.

Ἀπὸ τώρα ἄρχίζει τό μαρτύριο τῆς πείνας γιατί τελειώσαν ὅλα. Ἀφ'ὅπου βράδιασε πῆγα νά βράσω ἕνα τσαῖ γιά νά πιῶ. Ἀφ'ὅπου τό ἔβαλα στή φωτιά ἕνα παιδί μου λέει: τί θά βράσεις; καί τοῦ λέω θά κάμω τσαῖ. Μοῦ λέει νά σοῦ δώσω λίγο ρύζι καί νά μοῦ δώσεις τρία τσιγάρα. Ἐγὼ εἶχα. Τοῦ δίνω καί ἀντὶ τοῦ τσαῖ ἔγινε σοῦπα. Μοῦ ἔβαλε καί λίγο λάδι καί ἔτσι ἀντὶ ἕνα κύπελο ἔγινε ὀλόκληρη караβάνα. Τρώγω τό μισό καί λογάριαζα νά ἀφήσω τό ἄλλο μισό γιά τό πρωί. Ἀλλά δέν βάσταξα καί τό ἔφαγα ὅλο καί κοιμήθηκα. Τό πρωί πού σηκώθηκα δέν εἶχα τίποτε νά βάλω στό στόμα καί τώρα πού γράφω ἀρχίζω νά καταλαβαίνω κάποια ταραχή. Οὔτε νά μιλήσω ἔχω ὀρεξη. Βλέπω γνωστούς καί οὔτε τοὺς μιλῶ.

28—4—1941

Τώρα ἀρχίζουν πάλι νά γράφουν πάλι τοὺς Κομοτηναίους καί

γράφομαι καὶ ἐγὼ ξανά. Ἀρχίσαμε νὰ ἀπελπιζόμαστε. Τί θὰ γίνουμε μέ αὐτὴ τὴν κατάσταση.

Τώρα αὐτὴ τῇ στιγμή ἀκούω νὰ φωνάζουν ὅτι περνοῦν ἀπὸ τὴν γέφυρα καὶ ἡ χαρὰ μας ὅλων εἶναι ἀπερίγραπτη. Ἀλλὰ μόνο ὅσοι εἶναι ἀπὸ τὴν Καλαμπάκα, Τρίκαλα, Καρδίτσα. Ἐμεῖς οἱ Θρακιῶτες ἀκόμη δὲν ἦλθε ἡ σειρά μας. Μόνον πού ἡ πείνα μᾶς ἐνοχλεῖ. Τὸ μεσημέρι σκαλίζοντας τὴν τσέπη μου βρῆκα μερικά ψίχουλα ἀπὸ γαλέτα καὶ λίγες σταφίδες. Τίς ἔβρασα καὶ τίς ἔκαμα τὸ λεγόμενο χοσιάφι καὶ ἔφαγα τὸ μεσημεριανό μου φαγητό. Γιὰ τὸ βράδυ ἔχει ὁ Θεὸς ἂν θὰ φάω ὅχι μόνον ἐγὼ ἀλλὰ ὅλος ὁ στρατός. Μερικῶν στρατιωτῶν πιά ἡ ὑπομονὴ δὲν βάσταξε καὶ ἀρχίσαν ἄλλοι νὰ βράζουν τσουκνίδες καὶ μερικοὶ κόβαν ἓνα μουλάρι τὸ ὁποῖο τὸ εἶχαν σκοτώσει οἱ Γερμανοὶ γιατί ἦταν πληγωμένο. Δὲν ἔμεινε ἀπὸ τὸ μουλάρι παρὰ μόνο τὰ ἐντόσθια. Ἐγὼ δόξα τὸ Θεὸ δὲν εἶχα πεινάση ἀκόμη τόσο.

Ἐκεῖ πού καθόμασταν περνάει ἓνας μέ ἓνα ἄρνι καὶ τὸν ρωτᾶμε ἂν τὸ πουλάει καὶ αὐτός μᾶς λέει ὅτι τὸ ἔχουν ἀγοράσει γιὰ τὸν ἑαυτό τους, ἀλλὰ ἐν τῷ μεταξύ φύγανε οἱ δικοὶ του καὶ ἀναγκάσθηκε νὰ τὸ πουλήσει καὶ ἔτσι ἔμεῖς εἴμασταν οἱ τυχεροὶ νὰ φᾶμε τὸ ἄρνι.

29—4—41

Σήμερα μόλις σηκωθήκαμε τὸ πρωὶ πήγαμε στὴ γραμμὴ γιὰ νὰ φύγουμε καὶ ἔμεῖς ἀλλὰ πάλι ἡ τύχη δὲν μᾶς εὐνόησε γιατί δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν. Ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα εἶχαμε ἓνα κεφάλι καὶ τὸ φάγαμε χωρὶς ψωμί καὶ τὸ μεσημέρι μᾶς δώσαν μιά γαλέτα καὶ λίγα φασόλια καὶ τὰ βράσαμε γιὰ νὰ φᾶμε. Αὐτὴ τῇ στιγμή ἔμεῖς περιμένουμε στὴ γραμμὴ καὶ περνοῦν πολλὰ αὐτοκίνητα γιὰ τὴν Θεσσαλονίκη καὶ ἔμεῖς περιμένουμε τὴν διαταγή.

Ἀναμέναμε νὰ φύγουμε ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή ἀλλὰ στὸ τέλος μᾶς ἦλθε μιά νέα διαταγὴ ὅτι θὰ φύγουμε αὔριο στίς ἑπτὰ. Κάναμε μιά βόλτα νὰ βροῦμε νὰ φᾶμε γιατί χάσαμε καὶ τὸ συσίτιο περιμένοντας νὰ φύγουμε. Πήγαμε σὲ διάφορα μέρη τοῦ καταυλισμοῦ καὶ εὐτυχῶς βρῆκαμε μερικά φασόλια καὶ θὰ βράσουμε νὰ φᾶμε χωρὶς ψωμί. Ἀφοῦ βρῆκαμε βάλαμε μερικά ψίχουλα πού μᾶς ἔδωσε κάποιος συνάδελφος καὶ φάγαμε. Βράσαμε καὶ μερικά καὶ γιὰ τὸ πρωὶ πού μᾶς μείναν γιατί θὰ ξεκινούσαμε τὸ πρωὶ στίς ἑπτὰ.

30—4—1941

Τὸ πρωὶ μόλις σηκωθήκαμε πλυθήκαμε καὶ φάγαμε τὰ φασόλια πού εἶχαμε βράσει ἀπὸ βραδύς καὶ ξεκινήσαμε γιὰ τὴν γέφυρα τῶν στεναγμῶν. Θὰ φεύγαμε—ώρα 8— ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ κόπος πῆγε χαμένος γιατί ἀνεβλήθη γιὰ τὸ ἀπόγευμα. Τὸ εὐτύχημα ἦταν πού μᾶς δώσαν μακαρόνια

καί ἐλιές. Πήγα καί ἐγώ νά βοηθήσω νά φέrouμε τά τρόφιμα καί ἐκλεψα μερικές ἐλιές. Τά βράσαμε καί φάγαμε μακαρόνια καί ἐλιές χωρίς ψωμί. Κρατήσαμε καί μερικά. Ἀπό τό μεσημέρι μετά ἄρχισαν νά περνοῦν μερικοὶ στρατιῶτες μέ κυλότες καί πουκάμισα ἢ μέ ζιλέδες. Ἀποφάσισα καί ἐγώ νά κάμω αὐτὴ τὴ μηχανή ἀλλὰ δέν ἐπιασε γιατί παύσαν νά ἐπιτρέπουν καί πάλι. Τώρα σκέπτομαι νά χαλάσω τὴν κουβέρτα, νά φτιάξω ἓνα πανταλόνι γιὰ νά περνᾶω ἐλεύθερα ὅτι ὥρα θέλω ἢ καί νά ἀναχωρήσω καί νά φύγω ἀπὸ τό στρατόπεδο γιατί δέν ξέρουμε πότε θά μᾶς διώξουν ἀπὸ αὐτὴ τὴν κόλαση χωρίς ψωμί καί φαί.

Ἀλλὰ ἔκαμα καί μιὰ ἄλλη ἀπόπειρα γιὰ νά περάσω ἀπὸ τὴν γέφυρα τῶν στεναγμῶν. Αὐτὴ τὴν γέφυρα ἔπρεπε νά ὀνομάσει ὁ Ζεβράκο γέφυρα τῶν στεναγμῶν καί ὄχι ἐκείνη πού ὀνόμασε. Βάζω ἓνα σόβρακο Ἰταλικό καί περνῶ χωρίς κανεῖς νά μέ πειράξῃ καί κατευθυνθήκαμε γιὰ τὴν Καλαμπάκα. Ἀφοῦ ψωνίσουμε διάφορα πράγματα γυρίσαμε πίσω στό στρατόπεδο ὅπου μᾶς περιμένανε μέ ὄρεξη νά φᾶνε λίγο ψωμί καί διάφορα ἄλλα πού ψώνισα.

Ἀφοῦ φάγαμε ὅλοι μαζί ἀποφασίσουμε νά φύγουμε κρυφά τὴν νύκτα καί ξεκινήσαμε κρυφά ἀπὸ τά παιδιὰ γιὰ νά μὴ μᾶς πάρουν χαμπάρι οἱ Γερμανοί.

1—5—41

Ἀφοῦ σηκωθήκαμε τό πρῶτο ὥρα 5 ξεκινήσαμε ἀπὸ βουνό σὲ βουνό καί φτάσαμε στὴν Καλαμπάκα, χωρίς κανεῖς νά μᾶς πειράξῃ. Ἀφοῦ ψωνίσουμε ὅτι μᾶς χρειαζόταν, βγήκαμε ἀπὸ τὴν Καλαμπάκα ἔξω γιὰ νά καθήσουμε μιὰ μέρα καί χωρίσουμε τό συσίτιο γιὰ τὴν Λάρισα. Τό μεσημέρι γυρίσαμε πίσω στὴν Καλαμπάκα γιὰ νά ψωνίσουμε καί ἄλλα γιὰ τίς ἀνάγκες. Πήγαμε καί καθήσαμε σὲ μιὰ ταβέρνα καί ἤπιαμε καί μαζί μέ Γερμανοὺς στρατιῶτες. Ὁ ἓνας λεγόταν Κλάους Πούτλης καί ὁ ἄλλος Γκούντερ Κέρνικ. ἤπιαμε μαζί κρασί καί μετὰ πήγαμε μαζί μέ τοὺς Γερμανοὺς καί στό καφενεῖο καί εἴπιαμε καφέ. Αὐτοὶ δὲ εἴπιαν καφέδες ὀκτώ ὁ καθένας. Μετὰ αὐτοὶ πῆγαν γιὰ τὰ Τρίκαλα καί ἐμεῖς πήγαμε νά ψωνίσουμε. Ἐγώ ἀφοῦ ψώνισα πήγα καί κουρεύτηκα χωρίς νά ξυριστῶ γιατί ἤθελα νά κρατήσω τὰ γένια ἐνθῦμο τῆς Ἀλβανίας. Μετὰ ἀφοῦ εἶδαμε καί τὰ Μετέωρα ξεκινήσαμε γιὰ τὸν καταυλισμὸ πού εἶχαμε, ἀλλὰ ἐγώ εἶχα ἓνα μπαστούνι πού τό κουβαλοῦσα σὲ ὅλη τὴν ἐκστρατεία τῆς Ἀλβανίας καί γύρισα πίσω γιὰ νά τό πάρω γιατί συνήθισα μέ τό μπαστούνι. Ἀφοῦ τό πῆρα συνάντησα καί ἓναν Κομοτηναῖο τὸν Χρηστίδη καί μοῦ πούλησε καί ἓνα κουτί τσιγάρα. Ἀφοῦ φάγαμε λίγο ξεκινήσαμε γιὰ τὸ χωριὸ Βασιλική. Κοιμηθήκαμε στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησίας γιὰ νά ξεκινήσουμε αὔριο, ἀλλὰ τό μοιραῖο τοῦ μπαστουνοῦ νά μείνῃ πάλι στό χωριὸ Βασιλική, γιατί ἔδωσα σὲ κάποιον χωριάτη νά μᾶς πάρῃ γάλα, πῆρε καί τό μπαστούνι μαζί του καί φέρνοντας τό γάλα δέν ἔφερε τό μπαστούνι. Τὸν παρακάλεσα νά τό

φέρει στὴν ἐκκλησίᾳ ἀλλὰ δὲν τὸ ἔφερε. Αὐτὸ μὲ στεναχώρησε πολὺ ἀλλὰ τί νὰ γίνῃ.

Τὸ πρωὶ πάλι ἀφοῦ ξυπνήσαμε φάγαμε λίγο γάλα καὶ ξεκινήσαμε γιὰ τὰ Τρίκαλα νὰ πάρουμε τὸ τραῖνο, φτάνοντας στὸ (κενὸ).

2—5—41

Φτάνοντας στὰ Τρίκαλα καθήσαμε σὲ ἓνα καφενεῖο νὰ πιοῦμε ἓνα καφέ καὶ νὰ ξεκουραστοῦμε λίγο. Εἶδαμε ἐκεῖ καὶ τὸν γιατρό τὸν Τσουκαλᾶ, πού μᾶς πληροφόρησε ὅτι θὰ ἔχῃ τραῖνο αὐριο γιὰ τὸν Βόλο. Ξεκινήσαμε γιὰ τὸν σταθμὸ καὶ περιμένουμε τὸ τραῖνο. Ἦλθε στίς 6. Ἀνεβήκαμε καὶ περιμέναμε νὰ ἀναχωρήσῃ ἐνῶ θὰ ἀναχωροῦσε στίς ἑννέα τὸ πρωί. Κατεβήκαμε ἀπὸ τὸ τραῖνο καὶ κοιμηθήκαμε κάτω μὲ ἓναν συνάδελφο ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

3—5—41

Τὸ πρωὶ σηκωθήκαμε καὶ πιάσαμε τίς θέσεις μας. Ξεκινήσαμε ἀπὸ τὰ Τρίκαλα κατὰ τίς δέκα. Τὸ τραῖνο δὲν εἶχε μέρος ἀδειανό. Σὲ κάθε σταθμὸ πέρασε ἄν εἶχε κανένα βαγόνι ἄδειο. Ἀπὸ τὸ χωριὸ Φανάρι πήραμε δύο βαγόνια γεμάτα στρατό. Ἄλλοι κατέβαιναν στὰ Φάρσαλα, ἄλλοι στὸ Βελεστίνο. Ἐγὼ ἔμεινα στὰ Φάρσαλα γιατί κόψανε τὸ τραῖνο στὰ δύο ἐπειδὴ ἦταν γεμάτο. Ἡ τύχη μὲ κατατρέχει καὶ ἐδῶ ἡ παρέα μου ἔφυγε μὲ τὸ πρῶτο τραῖνο γιὰ τὸ Βελεστίνο. Στὸ δρόμο ἔμεινα καὶ πάλι χωρὶς λεπτὰ. Ἀναγκάστηκα νὰ πουλήσω ἓνα σόβρακο πού εἶχα Ἰταλικό γιὰ ἑβδομήντα δρχ. καὶ νὰ πάρω μερικά ταιγάρα καὶ τροφή. Ἀφοῦ τὰ πῆρα αὐτὰ ξεκίνησε τὸ τραῖνο γιὰ τὸ Βελεστίνο. Ἐκεῖ περιμέναμε τὸ τραῖνο ἀπὸ τὸ Βόλο γιὰ τὴν Λάρισα.

4—5—41

Τὸ πρωὶ ἀναμένουμε ὅλοι τὴν ὥρα νὰ φανεῖ τὸ τραῖνο. Ἐφάνη τέλος πάντων κατὰ τίς ἑννέα. Ἀνεβήκαμε καὶ βαδίζαμε γιὰ τὴν Λάρισα. Ἀφοῦ φτάσαμε στὴ Λάρισα πήγαμε καὶ καθήσαμε στὴν πλατεῖα νὰ ξεκουραστοῦμε. Ἡ Λάρισα ἀπὸ τὸν βομβαρδισμό καὶ τὸν σεισμό ἔχει καταστραφεῖ τελείως. Ἐγὼ πῆγα καὶ ἔφαγα σὲ ἓνα ἐστιατόριο μιά φασολάδα καὶ ἔτσι ἔμεινα μὲ τρεῖς δρχ. Μετὰ ξεκινήσαμε μὲ τὰ πόδια γιὰ τὴν Θεσσαλονίκη.

Φτάσαμε στὴν γέφυρα τοῦ Πηνειοῦ ἣ ὁποία ἦταν χαλασμένη. Τὴν εἶχαν ρίξει οἱ Ἀγγλοι. Μετὰ ἀλλάξαμε πορεῖα καὶ φτάσαμε σὲ κάποιο χωριὸ ἀπ' ἔξω ὅπου κοιμηθήκαμε.

5—5—41

Τὸ πρωὶ στίς ἔξη ξεκινήσαμε. Ἀπὸ δεκατρεῖς πού εἴμασταν ἔμεινα πίσω ἐγὼ μὲ κάποιον φίλο, γιατί δὲν μποροῦσε νὰ βαδίσῃ τόσον ὅσο βαδίζαν οἱ ἄλλοι. Ἐμεῖς ξεκινήσαμε μετὰ μιά ὥρα. Ἐπειτα ἀπὸ πορεῖα

τεσσάρων ὥρῶν φτάσαμε σέ κάποιο χωριό λασποχώρι ἢ Μόλιον. Ἐκεῖ ὁ κόσμος ἦταν πολύ περιποιητικός. Ζητήσαμε νά ἀγοράσουμε ψωμί καί μᾶς δώσανε μιά μπομπότα, μιά λειτουργιά καί μισό ψωμί, λίγο τυρί καί κρεμύδια καί σκόρδα. Ἐκεῖ πούλησα μιά κουβέρτα καί ἕνα ἀντίσκηνο καί πῆρα διακόσιες σαράντα δρχ. γιά νά ἔχω ναῦλα στό καῖκι πού θά ἔπερνα ἀπό τό Τσιάγεζι. Μετά ξεκινήσαμε μέ τίς καλύτερες ἐντυπώσεις ἐνῶ στά ἄλλα χωριά ὁ κόσμος δέν ἦταν ὁ ἴδιος. Ἐπειτα ἀπό πορεία τριῶν χιλιομέτρων καθήσαμε φάγαμε καί ψυριστήκαμε. Ἀφοῦ καθήσαμε δύο ὥρες ξεκινήσαμε τώρα πιά κατευθεῖαν γιά τό Τσιάγεζι. Ἐκεῖ βρήκαμε καί τοὺς ἄλλους πού εἶχαν φύγει πιο μπροστά ἀπό μᾶς. Ἦταν ἕνα καῖκι πού τό εἶχαν συμφωνημένο δέκα χιλιάδες δρχ. καί ἔπρεπε νά μαζευτοῦν τουλάχιστον ἑκατό ἄτομα γιά νά πληρώσουμε ἀπό ἑκατό δρχ. Ἀφοῦ γραφτήκαμε καί ἐμεῖς μέ τόν φίλο μου στήν κατάσταση πῆγαμε νά ψωνίσουμε γιά τό ταξίδι καί νά φῶμε. Αὕτη τήν ἡμέρα φάγαμε ἐννέα φορές. Δέν θά ξεχάσω αὕτη τήν ἡμέρα, τό φαῖ πού κάναμε στό χωριό αὐτό. Πῆραμε μόνον μπομπότα. Ψωμί δέν ὑπῆρχε. Ἀφοῦ συμπληρώθηκε ὁ ἀριθμός ἀρχίσαμε νά ἀνεβαίνουμε στό καῖκι μέ τίς βάρκες. Ἀφοῦ ἀνεβήκαμε ὅλοι ξεκινήσαμε τώρα πλέον γιά τήν Θεσσαλονίκη.

6—5—41

Τό πρωί κατά τίς δέκα φτάσαμε στή Θεσσαλονίκη. Ἐκείνη τήν ὥρα ἔρχόταν καί ἕνα πολεμικό Ἰταλικό στήν Θεσσαλονίκη. Μᾶς ρωτοῦσε ὁ κόσμος γιά τά παιδιά του ἂν τά εἶδαμε, μάθαμε δέ καί τό εὐχάριστο ὅτι ὑπῆρχε καί τραῖνο ὡς τήν Δράμα.

Στό καφενεῖο πού πῆγαμε νά καθήσουμε εἶδαμε ὅλους τοὺς πατριώτες. Μετά πῆγαμε γιά φαγητό. Μετά τό φαγητό πῆγαμε γιά τό ξενοδοχεῖο γιατί τό τραῖνο θά ἔφευγε τήν ἄλλη μέρα τό πρωί. Ἀφοῦ πιάσαμε δωμάτια βγήκαμε ἔξω γιά νά συναντήσω τοὺς συναδέλφους καί πατριώτες, νά ὀρίσουμε τόν τόπο συναντήσεως. Μετά πῆγαμε στόν Κινηματογράφο καί εἶδαμε ἕνα ἔργο «Τό ρομάντζο ἐνός πολεμιστή». Ἀπό τόν κινηματογράφο πῆγαμε κατευθεῖαν στό ξενοδοχεῖο γιά ὕπνο γιατί τό πρωί ἔπρεπε νά σηκωθοῦμε στίς πέντε τουλάχιστον. Στό δρόμο πηγαίνοντας μου λέει ἕνας συνάδελφος «νά σοῦ δώσω ἐγώ πολιτικά ροῦχα νά ντυθεῖς καί αὐτά τά στρατιωτικά τά πουλᾷς καί ἔχεις καί λεπτὰ γιά τό ταξίδι. Δέν ξεύρεις τί μᾶς βγαίνει στό δρόμο». Πηγαίνουμε στό ξενοδοχεῖο καί ντύνομαι μέ τά παλιόρουχα πού μου ἔδωσε καί τά ἄλλα τά πουλᾷ διακόσιες δρχ.

7—5—41

Τό πρωί σηκωθήκαμε στίς τέσερις γιατί δέν μᾶς ἔπιανε ὁ ὕπνος. Σκεπτόμασταν πῶς ἔπειτα ἀπό τόσα πού τραβήξαμε θά πηγαίναμε στήν πατρίδα μας καί στά σπίτια μας. Ντυθήκαμε καί πλυθήκαμε, μετά γιά τό

σταθμό. Ἐκεῖ βρήκαμε νά περιμένουν στήν οὐρά περί τῆς πέντε χιλιάδες στρατιώτες γιά τὸ τραῖνο. Ἐμεῖς ἔπρεπε νά περιμένουμε αὐτοὺς καί ἂν τοὺς ἔπερνε τὸ τραῖνο θά ἔπερνε καί ἐμᾶς ἀλλὰ τοῦ ρωμοῦ πάλι ἡ μπαγαποντιά δούλεψε. Πηγαίνουμε κατευθείαν ἐνῶ στήν πόρτα περίμενε σκοπός. Μᾶς σταματᾷ καί μᾶς ρωτᾷ πού πᾶμε, τοῦ λέμε ὅτι εἴμαστε τοῦ σταθμοῦ καί δουλεύουμε ἐκεῖ. Μᾶς ἄφησε καί μπήκαμε μέσα. Μετὰ περιμέναμε τὴν ὥρα τῆς ἐκινήσεως γιατί ἦταν νωρίς. Κρυβόμασταν ἐδῶ καί ἐκεῖ γιά νά μὴ μᾶς βγάλουν ἐξω στὴ γραμμὴ καί τότε ὁ Θεός ξεύρει ἂν θά περνούσαμε ὅλοι γιατί τὴν παρέα πού εἴμασταν τόσες μέρες μαζί τοὺς ἔχασα καί μέ χάσαν. Γιά μιὰ στιγμή βλέπω ὅτι ἔρχεται ὁ σκοπός καί πηγαίνω νά κρυφτῶ ἀλλὰ μᾶς ἔπιασε καί μᾶς πήγαινε ἐξω. Ἐγὼ γιά μιὰ στιγμή βλέπω τὰ ἀποχωρητήρια καί πηγαίνω καί κρύβομαι.

Ἐκεῖ κάθησα πάρα πολὺ ὥρα γιατί περίμενε ἀπ' ἐξω. Ἀφοῦ ἦλθε ἡ ὥρα νά φύγει τὸ τραῖνο πῆγε γιά τὴν τάξι ὁ σκοπός καί ἐγὼ πῆγα καί ἀνέβηκα στὸ τραῖνο. Ξεκίνησε τὸ τραῖνο τώρα πλέον γιά τὴν Δράμα. Ἀρχίσαμε τώρα νά ἀναπνέουμε τὸν ἀέρα τῆς πατρίδας μας. Στούς σταθμούς πού περνούσαμε ἦταν πολὺς κόσμος. Ὅλοι περιμέναν τοὺς δικούς τους νά ἔλθουν. Ἀλλες πάλι μοιράζαν ψωμί καί μικροκοριτσάκια μοιράζαν νερό.

Ἀφοῦ φτάσαμε στήν γέφυρα τοῦ Στρυμῶνος κατεβήκαμε ἀπὸ τὸ τραῖνο γιά νά ἀνεβοῦμε στὸ ἀπέναντι τραῖνο γιατί τὴν ρίζαν οἱ Ἀγγλοι νά ἔχουν εὐκαιρία νά φύγουν. Ἀνεβήκαμε καί τώρα πηγαίναμε γιά τὴν Δράμα.

Στὴν διαδρομὴ αὐτὴ ὁ κόσμος ἦταν πολὺ καλός. Μοιράζαν σέ ὅλους τοὺς στρατιώτες ψωμί. Φτάσαμε στήν Δράμα κατὰ τίς ἑντεκα τὴν νύκτα. Δέν ξέραμε πού νά πᾶμε. Στὴν τύχη βαδίσαμε καί βρέθηκε ἓνα πανδοχεῖο. Μπήκαμε μέσα καί κοιμηθήκαμε. Τὸ πρωὶ σηκωθήκαμε κατὰ τίς πέντε καί τώρα ἔχουμε δρομολόγιο γιά τὴν Καβάλα.

8—5—1941

Πήγαμε στὸ μέρος πού εἶναι ἡ στάση τῶν αὐτοκινήτων Δράμας—Καβάλας. Ἐκεῖ ἦταν καί ἀραμπάδες πού πήγαιναν στήν Καβάλα. Ἐμεῖς περιμέναμε τὸ αὐτοκίνητο τῆς συγκοινωνίας ἀλλὰ ἀργοῦσε καί γι' αὐτὸ πιάσαμε ἓνα ταξί καί πληρώσαμε ἀπὸ ἑκατὸ δρχ. καί μᾶς πῆγε στήν Καβάλα.

Ἐκεῖ ὁ κόσμος μᾶς εἶπε ὅτι οἱ Βούλγαροι παίρνουν τὸν στρατὸ καί τοὺς πηγαίνουν στὰ μέρη τους. Εὐτυχῶς εἶχα τὴν τύχη νά ἀνεβῶ ἀμέσως καί νά φύγω. Ἀφοῦ κάναμε τὴν διαδρομὴ Καβάλα—Τοξότες σταματήσαμε ἐκεῖ γιατί ἡ γέφυρα τοῦ Νέστου ἦταν χαλασμένη.

Περάσαμε τὴ γέφυρα μὲ τὰ πόδια. Πίσω μας πέρασαν καί τὰ δύο λεωφορεῖα πού μᾶς μετέφεραν καί στήν ἄλλη ὁχθὴ ξανανεβήκαμε καί συνεχίσαμε. Περάσαμε τὴν Ξάνθη καί φθάσαμε ἐξω ἀπὸ τὴν Κομοτηνὴ.

Ἐκεῖ μᾶς κατέβασαν. Πληρώσαμε ἀπὸ 50 δραχμές, καὶ συνεχίσαμε περπατώντας ὅλοι μαζί γιὰ τὴν πόλη.

Πρὶν ἀπὸ τὶς γραμμὲς τοῦ τραίνου μᾶς σταμάτησαν Βούλγαροι στρατιῶτες καὶ μᾶς ἔβαλαν στὴ γραμμὴ κατὰ τριάδες. Ἐγὼ δὲν μπῆκα στὴ γραμμὴ γιατί φοροῦσα πολιτικά ἀλλὰ οἱ Βούλγαροι ἐπέμεναν καὶ μὲ ἔβαλαν καὶ μένα μέσα.

Εἶμασταν καμμιά ἐξηνταριά ἄτομα. Ἐγὼ βρέθηκα στὴ μεσαία γραμμὴ καὶ στὶς μεσαῖες τριάδες.

Ὅταν μπήκαμε στὴν ὁδὸ Ξάνθης μοῦ ἦλθε στό νοῦ ὅτι καὶ τὸν πατέρα μου τὸν πῆραν οἱ Βούλγαροι ὁμηρο στὴ Δράμα τὸ 1917—1918 καὶ σκέφθηκα ὅτι τῶρα μὲ περίμενε καὶ μένα ἡ ἴδια μοίρα. Συνεννοήθηκα μὲ τὸν διπλανό μου πρὸς τὰ δεξιὰ, ἀλλάξαμε θέση, ἦλθα στὴν ἄκρη καὶ στὴν πρώτη γωνία τοῦ δρόμου πού φθάσαμε τῶρα στὰ πόδια καὶ ἔτρεχα. Φώναξαν οἱ Βούλγαροι. Δὲν σταμάτησα. Συνέχισα, ἔστριψα ἕνα τετράγωνο καὶ μπῆκα σ' ἕνα σπῖτι πού βγήκε καὶ συγγενικό μου.

Ἡ μητέρα μου πού τὴν εἶχα εἰδοποιήσει ὅτι ἐρχόμαστε καὶ τῆς εἶχα παραγγεῖλει νά μοῦ ἐτοιμάσει τὸ ἀγαπημένο μου φαγητό, κρέας μὲ ρύζι γκιουβέτσι, εἶχε βγῆ στὸ δρόμο στὴν ὁδὸ Ξάνθης καὶ στό ὕψος τοῦ μικροῦ πάρκου μᾶς περίμενε. Ὅταν δὲν μὲ εἶδε ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους τοὺς ρώτησε γιὰ μένα, ἔμαθε τί εἶχε γίνει καὶ ξεκίνησε πρὸς τὸ στενὸ πού τῆς ἔδειξαν νά μὲ βρῇ. Τὴν εἶδε ἡ γυναίκα τοῦ σπιτιοῦ πού τὴν ἔβαλα νά φυλάγῃ στὴν ἐξώπορτα μὴ φανοῦν Βούλγαροι γιὰ νά μὲ εἰδοποιήσει νά φύγω ἀπ' τὸ πίσω μέρος καὶ τὴν φώναξε. Μπήκε μέσα ἡ μητέρα μου καὶ περιμέναμε νά σκοτεινιάσει. Μόλις βράδυασε βγήκαμε καὶ πήγαμε στό σπῖτι μας. Ξεντύθηκα, ἔβαλα ἄλλα ροῦχα καὶ βγήκα λίγο ἔξω. Μίλησα μὲ μερικοὺς γνωστούς μου στὴ γειτονιά καὶ ξαναγύρισα σπῖτι. Ἐκανα μπάνιο γιὰ τὶς ψεῖρες καὶ ἔμεινα μέσα.

Ὅλη τὴ κατοχὴ τὴν πέρασα στὴν Κομοτηνὴ μὲ τοὺς Βουλγάρους. Ἐργαζόμουν κουρέας στὴ Βουλγαρικὴ Χωροφυλακὴ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΑΝΑΚΑ

ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΝ

Σαραΐ (ανάκτορον), Καλές (φρουρίον), Καλέ καναϊρῆ (πανήγυρις Πεντηκοστής)*

Εἰς τό ἀνώτατον σημεῖον τοῦ καλέ (φρουρίου) καί εἰς τόν τελευταῖον ἐξώστην τοῦ *σαραϊοῦ* (ἀνακτόρου) ὑπάρχει ἑκτασις 4-5 στρεμμάτων ἐπίπεδος, εἰς δέ τό δυτικόν μέρος αὐτῆς εἰς πύργος, ὁ ὁποῖος εἶχε καί ἔχει τό ὄνομα *Κίζ-κουλάς* = πύργος τῆς κόρης, τῆς βασιλοπούλας δηλονότι. Εἶναι γνωστή εἰς ὅλους τοὺς Διδυμοτειχίτας ἡ θέσις αὕτη ἡ ἀποκαλουμένη *κούσκούλας*, ἥτοι *Κίζ-κουλάς* = πύργος τῆς κόρης, διότι ἐπὶ τουρκοκρατίας ὅλοι εὗρισκον ἄσυλον μακράν τῶν ὁμμάτων τῆς τουρκικῆς Ἀρχῆς καί τοῦ ὄχλου καί ἐκεῖ ἐπεδίδοντο εἰς παίγνια, χοροὺς ἔθνικούς, διασκεδάσεις καί διαφόρους ἔθνικὰς ἐκδηλώσεις. Ἐκεῖ ἐψάλλοντο θούρια, ἐχορεύοντο ἔθνικοὶ χοροὶ καί ἀνεπτέρουτο τό ἔθνικόν φρόνημα τῶν κατοίκων πάσης ἡλικίας, ὥς νά ἀπετέλει ὁ χῶρος οὗτος μέρος τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ κράτους.

Ὁ ἀνωτέρω πύργος, ἐξ οὗ ἔλαβεν ὅλη ἡ περιοχὴ αὐτὴ τό ὄνομα *Κούσκου-λάς*, ἦτο τετράπους καί κατὰ τό 1/3 κυλινδρικός πέτρινος καταλήγων εἰς ἐξαγωγικόν ἐξώστην, ἐπιστεγασμένος μέ 6 ἀνοίγματα (παράθυρα). Ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἄνοδος ἐγένετο μέ λιθίνην κλίμακα συνωφασμένην μέ ὅλον τό οἰκοδόμημα ἐλικοειδῶς. Ἡ στέγη τοῦ πύργου ἦτο θολωτὴ καί τό ἄνω μέρος αὐτῆς ἦτο ἐξώστης δεύτερος μέ ἐπιφάνειαν ἐπίπεδον καί χαμηλά κράσπεδα. Ὁ πύργος αὐτός ἦτο μέρος τοῦ παλαιοῦ κάστρου, δι' ὃ καί ὁ νῦν ναὸς τῶν Ἀρμενίων ἐκαλεῖτο τότε Ἅγιος Γεώργιος παλαιοκαστρίτης. Ἐχρησιμοποιεῖτο ἐν καιρῷ ἀνάγκης ὡς παρατηρητήριον τῶν Βυζαντινῶν πρὸς κατόπτευσιν τῶν πέριξ. Ἐν καιρῷ εἰρήνης δέ, ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀναψυχῆς τόπος διὰ τὰς βασιλοπούλας, μεγιστάνας καί φρουράρχους τῆς πόλεως, ὅπου διήρχοντο τὰς

* Τό κείμενο αὐτό καθὼς καί τό ἐπόμενο παραχωρήθηκαν ἀπὸ τόν ἀείμνηστο Μανάκα στό Μορφωτικὸ Ὁμιλο Κομοτηνῆς τό 1969 γιὰ νά περιληφθοῦν σέ μία ἐκδο-
ση πού ἐπρόκειτο νά πραγματοποιηθεῖ τότε. Ἡ ἐκδοση ἐκείνη δέν ἔγινε, καί τὰ κεί-
μενα ἔμειναν στό Ἀρχεῖο τοῦ Ὁμίλου. Πιστεύοντας ὅτι ἀποτελοῦν ἀξιόλογη συμ-
βολὴ στήν καταγραφὴ τῆς τοπικῆς παράδοσης καί λαογραφίας τὰ δημοσιεύουμε στὸν
τόμο αὐτό τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας».

ώρας τῆς σχολῆς των ἀπολαμβάνουσαι τὰ ἀπειροκαλλῇ τοπία τοῦ Διδυμοτείχου τὰ ὁποῖα ἐσχηματίζοντο πέριξ ἀπὸ τὴν ποικιλίαν τοῦ ἐδάφους, τὰς καταφύτους πεδιάδας καὶ καταφύτους ὄχθας καὶ κοιλάδας τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου καὶ *Κιζιλ-δαλῆ-Δερέ* (τρελλοῦ Ἐρυθροποτάμου). Παρεῖχεν ὁ πύργος οὗτος μοναδικὴν ὁρατότητα μέχρις Ἀδριανουπόλεως. Ἐκ τοῦ ὕψους αὐτοῦ ἐξεπέμποντο τὴν νύκτα διὰ πυρσοῦ ὀπτικοὶ τηλέγραφοι, μοναδικόν μέσον τότε ταχείας ἐπικοινωνίας, μεταξύ τῶν πόλεων καὶ πρωτευούσης. Ὁ ἀνωτέρω πύργος ὑφίστατο μέχρι πρό 150 περίπου ἐτῶν, ἔπειτα ὁμως ὑποστάς ἐπικίνδυνα ρήγματα, ἐκ σεισμῶν προφανῶς, κατηδαφίσθη καὶ διὰ τῶν λίθων ἐπεστρώθησαν οἱ δρόμοι τοῦ Διδυμοτείχου ὑπὸ τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν.

Ὅσάκις λοιπόν παρουσιάζοντο κίνδυνοι ἐπιδρομῶν —καὶ τοιαῦται ἐσημειώθησαν πολλαὶ ἰδίᾳ κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ὑπὸ Κομάνων καὶ Βουλγάρων— οἱ κάτοικοι τοῦ Διδυμοτείχου λαμβάνοντες γνῶσιν διὰ τοῦ παρατηρητοῦ, ἐκ τοῦ ἀνωτάτου καταστροφώματος τοῦ πύργου, ἐγκαταλείποντες τὰς οἰκίας των αἵτινες εὐρίσκοντο ἔξω τοῦ χώρου τοῦ φρουρίου ἔσπευδον ἀποκομίζοντες τροφάς καὶ ἐνεκλείοντο ἐντός τοῦ φρουρίου, ὅπερ ἐπροφυλάσσετο διὰ τριῶν σιδηρῶν θυρῶν κλειομένων δι' ἀλύσεων, ἡ δὲ φρουρά κατελάμβανε τὰς ἐπάλξεις ἐτοίμη νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς ἐχθροὺς ἀποπειρωμένους νὰ ἀναρριχηθοῦν, ρίπτοντες κατ' αὐτῶν λίθους, βέλη, ἀκόντια καὶ πᾶν ὅ,τι ἡ πολεμικὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διέθετε. Ἐκ τῶν προτέρων ἀκόμη ἀπεθήκευον τροφάς, σῖτον, κέχρον ἰδίᾳ ἵνα ἡ φρουρά καὶ ὁ ἄμαχος πληθυσμός μὴ στερηθῇ τροφῆς κατὰ τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας. Ὑδωρ ἐπρομηθεύοντο ἀπὸ τὰ πηγαδίτσια καὶ ἀπὸ βρόχινο, τὸ ὁποῖον διὰ ὑδρορροῶν συνεκέντρωνον εἰς μεγίστους πίθους καὶ στέρνας λαξευμένας εἰς τὸν βράχον τοῦ φρουρίου, περιεχούσας μεγάλην ποσότητα. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ὅπως εἶπομεν, ἔπαυεν ὁ πύργος νὰ παρέχει θέαμα εἰς τὰς βασιλοπούλας καὶ κατελαμβάνετο ὑπὸ ἀξιωματικοῦ παρατηρητοῦ κατοπεύοντος καὶ εἰδοποιούντος τὴν φρουράν περὶ τῶν κινήσεων τοῦ ἐχθροῦ.

Τὸ ἥμισυ τῆς πόλεως Διδυμοτείχου περιερρέετο ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ Ἐρυθροποτάμου, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ, ἥτοι τὸ ἀνατολικόν, περιεζώνετο μέβαθειαν τάφρον καθισταμένην ἀδιάβατον ἐν περιπτώσει στροφῆς τοῦ ἡμίσεος τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ διὰ καταπακτῆς ἥς ἐρείπιά τινα εὐρίσκονται ἀκόμη παρὰ τὴν κλινικὴν τοῦ ἱατροῦ Ι. Τιρρῆ. Οὕτω τὸ Διδυμότειχον καθίστατο νησίς ἀπροσπέλαστος εἰς τὸν ἐχθρόν. Ἡ τάφρος αὕτη εἶχε τὴν ἀφετηρίαν της, εἶπομεν, εἰς τὸ Β.Δ. μέρος τῆς πόλεως, διήρχετο τὴν συνοικίαν Χλόης, ἔμπροσθεν τοῦ μεγάλου τζαμίου, καὶ κατέληγεν εἰς τὴν συνοικίαν Ἀμμου ὅπου συνεβάλλοντο τὰ 2 ρεύματα τοῦ ποταμοῦ. Ἐπρεπε ἐπομένως ὁ ἐχθρὸς νὰ διαβῇ πρῶτον τὴν τάφρον ἢ τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ καὶ ἔπειτα νὰ φθάσῃ πρὸ τῶν τειχῶν.

Κατὰ μίαν περίπτωσιν τοιαύτην ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τῆς

πόλεως ταύτης, ἥτις τρίς ἐκάη καὶ ἐδηώθη δεινῶς, ὅπως ἀναφέρουν τὰ ἱστορικά γεγονότα τοῦ τόπου, τὴν φορὰν δὲ αὐτὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, προφανῶς κατὰ τὸ 1257, καθ' ἣν κατέκαυσαν ὁλοτελῶς τὴν ἔξω τοῦ φρουρίου πόλιν, οἱ κάτοικοι ἐσώθησαν ἀπὸ τὸν ἐξανδραποδισμόν ἐκ τοῦ ἐξῆς συμπτωματοκοῦ γεγονότος, ὅπως μετεδόθη μέχρις ἡμῶν ἀπὸ γενεάς εἰς γενεάν καὶ ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἱστορικὴ παράδοσις.

Εἶχον πληροφορίας ὅτι ὁ ἐχθρὸς πλησιάζει. Οἱ κάτοικοι εἰσῆλθον ἐντὸς τοῦ φρουρίου καὶ ἐγκατεστάθησαν (ἐστεγάσθησαν) εἰς τὰ ἐντὸς αὐτοῦ πελώρια λαξευτὰ σπήλαια. Ἔλαβον τροφάς καὶ ἐκλείσαν τὰς καὶ σήμερον ὑφισταμένας ἀκόμη καλεπόρτας. Τὰ πάντα ἦταν ἔτοιμα δι' ἀποκρουσιν ἐπιθέσεως τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ παρατηρητὴς εἰδοποιεῖ ὅτι ὁ ἐχθρὸς προελαύνει ἐξ ὧν τῶν σημείων καὶ προχωρεῖ πρὸς τὰ τεῖχη καθ' ὅσον ἡ τάφος ἦτο κενή, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ποταμὸς ἦτο ἐντελῶς ξηρὸς λόγῳ ἀνομβρίας κατὰ μῆνα Ἰούνιον. Φθάνει ὁ ἐχθρὸς πρὸ τῶν τειχῶν καὶ ἀποπειρᾶται νὰ ἀναρριχηθῇ. Ἀποκρούεται πεισμώνως. Ἡ μάχη διεξάγεται νυχθημερόν. Ὁ ἐχθρὸς συμπληρώνει τὰς ἀπωλείας του δι' ἐφεδρικών στρατευμάτων. Αἱ ἡμέραι παρέρχονται καὶ ἡ ἔκβασις τοῦ ἀγῶνος δὲν ἀποκλείνει ὑπὲρ οὐδενός. Ἡ ὑπεροχὴ ὁμως εἰς ἀριθμὸν τοῦ ἐχθροῦ ἐπὶ σειρὰν πολλῶν ἡμερῶν...! τὰς δυνάμεις του, καὶ ἡ στήρσις τροφίμων καὶ ὕδατος θορυβοῦν τοὺς πολιορκημένους. Ἐνισχύουν τοῦτο ἐκ δυσμῶν, ἀδυνατεῖ τὸ ἀνατολικόν. Καταρρέει μέρος τοῦ τείχους ἀπὸ βορρᾶ, αὐθωρεῖ ἐπισκευάζεται ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ, ἀλλὰ καταρρέει εἰς ἄλλον σημείον καὶ σπεύδει ἐκεῖ. Ἡ τύχη τῶν πολιορκουμένων ἀποβαίνει ἐπικίνδυνος.

Ἦτο νύξ τοῦ Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακὴν τῆς Πεντηκοστῆς, καθ' ἣν ἀποφασίζεται νὰ δοθῇ τελικὴ μάχη μέ ἐξοδὸν τῶν Ἑλλήνων ἐκ τοῦ Φρουρίου. Πάντες οἱ μάχιμοι εἰς τὰς θέσεις των. Γέροντες, γυναῖκες καὶ παιδιά μεταβαίνουν ἀφ' ἐσπέρας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Προσεύχονται γονυκλινεῖς ἐνώπιον τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ καὶ παρακαλοῦν δακρύνοντες τὴν σωτηρίαν των ἀπὸ τὴν μανίαν τοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ ὅπλα τῶν μαχομένων. Ἀνασηκώνουν 4 τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν ψαλμοῖς μεταφέρουν αὐτὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (ἐντὸς τοῦ Φρουρίου), τὴν δὲ τοῦ Ἁγίου τούτου τἀνάπαλιν. Μετὰ δίωρον ἐπαναφέρουν τὰς εἰκόνας εἰς τὰς θέσεις των ἐν λιτανείᾳ καὶ μεταβαίνουν ἕκαστος εἰς τὸ κατάλυμά του νὰ ἀπαπαυθῇ καὶ παράσχῃ τὴν ἐπαύριον βοήθειαν εἰς τοὺς μαχομένους. Τὰς μεταμεσονυκτίους ὥρας ἀρχίζει νὰ πίπτῃ ραγδαία βροχὴ καὶ τὴν πρωίαν ὁ Ἐρυθροπόταμος πλημμυρεῖ μέ κατέρυθρον καὶ βορβορώδες ὕδωρ. Περικυκλῶναι ὅλην τὴν πόλιν. Ὁ ἐχθρὸς δὲν προέβλεψε τοιοῦτον τι, οὔτε διανοήθη ὅτι τόσον ταχέως θὰ κατεκλύζετο τὸ μέρος ἐκ τῆς πλημ-

1. Λέξι δυσανάγνωστη στό χειρόγραφο.

ώρας τῆς σχολῆς των ἀπολαμβάνουσαι τὰ ἀπειροκαλλῆ τοπία τοῦ Διδυμοτείχου τὰ ὅποια ἐσχηματίζοντο περὶ ἀπὸ τὴν ποικιλίαν τοῦ ἐδάφους, τὰς κατὰ φύτους πεδιάδας καὶ κατὰ φύτους ὄχθας καὶ κοιλάδας τοῦ ποταμοῦ "Εβρου καὶ Κιζιλ-δαλῆ-Δερέ (τρελλοῦ "Ερυθροποτάμου). Παρεῖχεν ὁ πύργος οὗτος μοναδικὴν ὁρατότητα μέχρις "Αδριανουπόλεως. Ἐκ τοῦ ὕψους αὐτοῦ ἐξεπέμποντο τὴν νύκτα διὰ πυρσοῦ ὀπτικοὶ τηλέγραφοι, μοναδικὸν μέσον τότε ταχείας ἐπικοινωνίας, μεταξὺ τῶν πόλεων καὶ πρωτευούσης. Ὁ ἀνωτέρω πύργος ὑφίστατο μέχρι πρὸ 150 περίπου ἐτῶν, ἔπειτα ὁμως ὑποστάς ἐπικίνδυνα ρήγματα, ἐκ σεισμῶν προφανῶς, κατηδαφίσθη καὶ διὰ τῶν λίθων ἐπεστρώθησαν οἱ δρόμοι τοῦ Διδυμοτείχου ὑπὸ τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν.

Ὅσάκις λοιπὸν παρουσιάζοντο κίνδυνοι ἐπιδρομῶν —καὶ τοιαῦται ἐσημειώθησαν πολλάι ἰδίᾳ κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ὑπὸ Κομάνων καὶ Βουλγάρων— οἱ κάτοικοι τοῦ Διδυμοτείχου λαμβάνοντες γνῶσιν διὰ τοῦ παρατηρητοῦ, ἐκ τοῦ ἀνωτάτου καταστρώματος τοῦ πύργου, ἐγκαταλείποντες τὰς οἰκίας των αἵτινες εὐρίσκοντο ἔξω τοῦ χώρου τοῦ φρουρίου ἐσπευδον ἀποκομίζοντες τροφάς καὶ ἐνεκλείοντο ἐντὸς τοῦ φρουρίου, ὅπερ ἐπροφυλάσσετο διὰ τριῶν σιδηρῶν θυρῶν κλειομένων δι' ἀλύσεων, ἡ δὲ φρουρά κατελάμβανε τὰς ἐπάλξεις ἐτοίμη νὰ ἀντιμετώπιση τοὺς ἐχθροὺς ἀποπειρωμένους νὰ ἀναρριχηθοῦν, ρίπτοντες κατ' αὐτῶν λίθους, βέλη, ἀκόντια καὶ πᾶν ὅ,τι ἡ πολεμικὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διέθετε. Ἐκ τῶν προτέρων ἀκόμη ἀπεθήκευον τροφάς, σῖτον, κέχρον ἰδίᾳ ἵνα ἡ φρουρά καὶ ὁ ἄμαχος πληθυσμὸς μὴ στερηθῇ τροφῆς κατὰ τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας. Ὑδωρ ἐπρομηθεύοντο ἀπὸ τὰ πηγαδίσια καὶ ἀπὸ βρόχινου, τὸ ὅποιον διὰ ὑδρορροῶν συνεκέντρωνον εἰς μεγίστους πίθους καὶ στέρνας λαξευμένας εἰς τὸν βράχον τοῦ φρουρίου, περιεχούσας μεγάλην ποσότητα. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ὅπως εἶπομεν, ἔπαυεν ὁ πύργος νὰ παρέχει θέαμα εἰς τὰς βασιλοπούλας καὶ κατελαμβάνετο ὑπὸ ἀξιωματικοῦ παρατηρητοῦ κατοπεύοντος καὶ εἰδοποιούντος τὴν φρουράν περὶ τῶν κινήσεων τοῦ ἐχθροῦ.

Τὸ ἥμισυ τῆς πόλεως Διδυμοτείχου περιερρέετο ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ "Ερυθροποτάμου, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ, ἤτοι τὸ ἀνατολικόν, περιεζώνετο μεβαθεῖαν τάφρον καθισταμένην ἀδιάβατον ἐν περιπτώσει στροφῆς τοῦ ἡμίσεος τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ διὰ καταπακτῆς ἧς ἐρεῖπιὰ τινὰ εὐρίσκονται ἀκόμη παρά τὴν κλινικὴν τοῦ ἱατροῦ Ι. Τιρρῆ. Οὕτω τὸ Διδυμοτείχον καθίστατο νησίς ἀπροσπέλαστος εἰς τὸν ἐχθρόν. Ἡ τάφος αὕτη εἶχε τὴν ἀφετηρίαν της, εἶπομεν, εἰς τὸ Β.Δ. μέρος τῆς πόλεως, διήρχετο τὴν συνοικίαν Χλόης, ἔμπροσθεν τοῦ μεγάλου τζαμίου, καὶ κατέληγεν εἰς τὴν συνοικίαν "Αμμου ὅπου συνεβάλλοντο τὰ 2 ρεῦματα τοῦ ποταμοῦ. Ἐπρεπε ἐπομένως ὁ ἐχθρὸς νὰ διαβῇ πρῶτον τὴν τάφρον ἢ τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ καὶ ἔπειτα νὰ φθάσῃ πρὸ τῶν τειχῶν.

Κατὰ μίαν περίπτωσιν τοιαύτην ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τῆς

πόλεως ταύτης, ἥτις τρίς ἐκάη καὶ ἐδηώθη δεινῶς, ὅπως ἀναφέρουν τὰ ἱστορικά γεγονότα τοῦ τόπου, τὴν φορὰν δὲ αὐτὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, προφανῶς κατὰ τὸ 1257, καθ' ἣν κατέκαυσαν ὁλοτελῶς τὴν ἔξω τοῦ φρουρίου πόλιν, οἱ κάτοικοι ἐσώθησαν ἀπὸ τὸν ἐξανδραποδισμόν ἐκ τοῦ ἐξῆς συμπτωματικοῦ γεγονότος, ὅπως μετεδόθη μέχρις ἡμῶν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καὶ ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἱστορική παράδοσις.

Εἶχον πληροφορίας ὅτι ὁ ἐχθρὸς πλησιάζει. Οἱ κάτοικοι εἰσῆλθον ἐντὸς τοῦ φρουρίου καὶ ἐγκατεστάθησαν (ἐστεγάσθησαν) εἰς τὰ ἐντὸς αὐτοῦ πελώρια λαξευτὰ σπήλαια. Ἔλαβον τροφάς καὶ ἐκλείσαν τὰς καὶ σήμερον ὑφισταμένας ἀκόμη καλεπόρτας. Τὰ πάντα ἦταν ἔτοιμα δι' ἀπόκρουσιν ἐπιθέσεως τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ παρατηρητὴς εἰδοποιεῖ ὅτι ὁ ἐχθρὸς προελαύνει ἐξ ὅλων τῶν σημείων καὶ προχωρεῖ πρὸς τὰ τείχη καθ' ὅσον ἡ τάφος ἦτο κενή, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ποταμὸς ἦτο ἐντελῶς ξηρὸς λόγω ἀνομβρίας κατὰ μῆνα Ἰούνιον. Φθάνει ὁ ἐχθρὸς πρὸ τῶν τειχῶν καὶ ἀποπειρᾶται νὰ ἀναρριχηθῇ. Ἀποκρούεται πεισμόνως. Ἡ μάχη διεξάγεται νυχθημερόν. Ὁ ἐχθρὸς συμπληρώνει τὰς ἀπωλείας του δι' ἐφεδρικῶν στρατευμάτων. Αἱ ἡμέραι παρέρχονται καὶ ἡ ἔκβασις τοῦ ἀγῶνος δέν ἀποκλείνει ὑπὲρ οὐδενός. Ἡ ὑπεροχὴ ὁμως εἰς ἀριθμόν τοῦ ἐχθροῦ ἐπὶ σειρὰν πολλῶν ἡμερῶν...¹ τὰς δυνάμεις του, καὶ ἡ στήρησις τροφίμων καὶ ὕδατος θορυβοῦν τοὺς πολιορκημένους. Ἐνισχύουν τοῦτο ἐκ δυσμῶν, ἀδυνατεῖ τὸ ἀνατολικόν. Καταρρέει μέρος τοῦ τείχους ἀπὸ βορρᾶ, αὐθωρεῖ ἐπισκευάζεται ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ, ἀλλὰ καταρρέει εἰς ἄλλον σημείον καὶ σπεύδει ἐκεῖ. Ἡ τύχη τῶν πολιορκουμένων ἀποβαίνει ἐπικίνδυνος.

Ἦτο νύξ τοῦ Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακὴν τῆς Πεντηκοστῆς, καθ' ἣν ἀποφασίζεται νὰ δοθῇ τελικὴ μάχη μετ' ἐξοδὸν τῶν Ἑλλήνων ἐκ τοῦ Φρουρίου. Πάντες οἱ μάχιμοι εἰς τὰς θέσεις των. Γέροντες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ μεταβαίνουν ἀφ' ἐσπέρας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Προσεύχονται γονυκλινεῖς ἐνώπιον τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ καὶ παρακαλοῦν δακρύνοντες τὴν σωτηρίαν των ἀπὸ τὴν μανίαν τοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ ὄπλα τῶν μαχομένων. Ἀνασηκώνουν 4 τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν ψαλμοῖς μεταφέρουν αὐτὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (ἐντὸς τοῦ Φρουρίου), τὴν δὲ τοῦ Ἁγίου τούτου τάνάπαλιν. Μετὰ δῶρον ἐπαναφέρουν τὰς εἰκόνας εἰς τὰς θέσεις των ἐν λιτανείᾳ καὶ μεταβαίνουν ἕκαστος εἰς τὸ κατάλυμά του νὰ ἀπαυθῇ καὶ παράσχῃ τὴν ἐπαύριον βοήθειαν εἰς τοὺς μαχομένους. Τὰς μεταμεσονυκτίους ὥρας ἀρχίζει νὰ πίπτῃ ραγδαία βροχὴ καὶ τὴν πρωΐαν ὁ Ἐρυθροπόταμος πλημμυρεῖ μετ' ἐκτετατόν καὶ βορβορώδες ὕδωρ. Περικυκλῶναι ὅλην τὴν πόλιν. Ὁ ἐχθρὸς δέν προέβλεψε τοιοῦτον τι, οὔτε διανοήθη ὅτι τόσον ταχέως θὰ κατεκλύζετο τὸ μέρος ἐκ τῆς πλημ-

1. Λέξι δυσανάγνωστη στο χειρόγραφο.

μύρας. Καταλαμβάνεται από άμηχανίαν, εύρίσκεται έγκλωβισμένος μεταξύ τειχών και τάφρου πληρωθείσης υπό ύδατος άδιαβάτου. 'Αντιλαμβάνονται τοϋτο οί πολιορκημένοι. 'Εξορμοϋν εκ τοϋ Φρουρίου και άλλους τών έχθρών άποκτείνουν, άλλους συλλαμβάνουν, και άλλοι πνίγονται εις τήν τάφρον. Τό Διδυμότειχον σώζεται. 'Ο έχθρός φεύγει κατησχυμένος.

Εις ένδειξιν εύγνωμοσύνης επιστρέφουν εις τό Φρούριον, εκκλησιάζονται και λιτανεύουν τάς εικόνας καθ' όν τρόπον άφ' έσπέρας έλιτάνευσαν. 'Επί τή νίκη αύτῇ πανηγυρίζουν επί τοϋ Φρουρίου, επιδίδονται εις εύχίας, χορούς, παλαίστρας και καθιεροϋται εκτοτε όμοία πανήγυρις εις ανάμνησιν τής σωτηρίας των, μέ λιτανείαν πρώτον, και προσέρχονται και τών περίξ χωρίων πλήθος προσκυνητών, και μυριάδες λαοϋ συνέρχεται εις δοξολογίαν τοϋ Θεοϋ επί τῷ έθνικῷ γεγονότι και εξακολουθοϋν μέχρι τοϋ 1940 νά άκολουθοϋν μετά τήν δοξολογίαν χοροί, παλαίστραι μέ έπαθλα τοϋ Δήμου. 'Η πανήγυρις αύτη δι' έλλειψιν ύδατος εις τήν κορυφήν τοϋ Κούσκουλα μετετοπίσθη εις τήν πεδιάδα Χλόης (τσαίρια) και εκεί λαμβάνουν χώραν παντοίαι έθνικαί εκδηλώσεις.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΑΝΑΚΑ

ΘΥΣΙΑΙ ΕΝ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΩ,
ΤΗΝ 18ην ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΝ 26ην ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ *

Ἡ παλαιά θρησκεία ἐκληροδότησεν εἰς τὴν χριστιανικὴν πολλοὺς τύπους, οἱ ὅποιοι ἐξακολουθοῦν νὰ γίνωνται καθ' ὅτι εἶναι ἐρριζωμένοι εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ. Οἱ τύποι αὐτοί, παρ' ὅλον τὸν χαρακτηρισμὸν των ὅτι εἶναι εἰδωλολατρικοί, δὲν στεροῦνται ἐν τούτοις καὶ θρησκευτικότητος, καθ' ὅτι ὁ λαὸς αἰσθάνεται ὅτι πλησιάζει πρὸς τὸ θεῖον καὶ τοὺς Ἁγίους μέ τοὺς τύπους αὐτοὺς ὥς εἶναι ἡ θυσία βοοειδῶν τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου καὶ κοκόρων τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

Εἰς 5 σημεία τῆς πόλεως Διδυμοτείχου καὶ εἰς γεωργικὰς συνοικίας, ἤτοι Σαπουνζίδικα, Χλόη, Ἀμμον, γεφύρας καὶ Τρίποδος, ἐθυσιάζοντο μέχρι τοῦ 1920 βόες κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον.

Διὰ κλήρου γινομένου τὴν 18ην Ἰανουαρίου ἀνελάμβανε εἰς τῶν γεωργῶν τὴν σίτευσιν καθ' ὅλον τὸ θέρος καὶ τὸν χειμῶνα ἐνός βοός προοριζομένου διὰ θυσίαν τὴν ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Τὸ τίμημα κατεβάλλετο ὑπὸ τοῦ ἀναλαμβάνοντος τὴν σίτευσιν γεωργοῦ ἢ μικροομάδος αὐτῶν.

Εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς συνοικίας ἤνοιγον λάκκον δι' ἐστίαν καὶ ἐτοποθέτουν λέβητα μεγάλον καὶ ἤγαγον τὸ θῦμα διὰ σφαγὴν. Ἀφοῦ ἐθυμιάζον τὸ ζῶον, ἐσφαζον, ἐξήγαγον τὰ ἐντόσθια καὶ ἀφοῦ ἐγίνετο ἡ οἰωνοσκοπῆσις διὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος, διὰ τὴν ἔκβασιν τῆς ἐσοδείας, ἔθαπτον ἐπιμελῶς εἰς λάκκον ἰδιαίτερον. Ἐτεμάχιζον τὸ κρέας εἰς μερίδας καὶ ἐτοποθέτουν ἐντός λέβητος. Τὸ δέρμα παραδίδετο εἰς τὴν ἐπιτροπείαν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ὅπερ ἐκποιούμενον ἐνίσχυε τὸ ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον. Νέα παιδιὰ περιήρχοντο τὴν συνοικίαν καὶ συνέλεγον ἀλάτι, πιπέρι καὶ κρεμμύδια. Τοῦτο ἦτο συμβολικόν ὅτι μετέχουν πάντες εἰς τὴν θυσίαν (κουρμπάν). Ἀφοῦ ἔβραζε καλὰ τὸ κρέας, προσήρχετο ἕκαστος καί, ἀφοῦ ἐχαιρέτα τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου, τοποθετημένην ἔμπροσθεν τῆς ἐστίας, καὶ ἐφιλοδώρει νόμισμα, ἐλάμβανε μέ τὸ ἄγγειον ὅπερ ἔφερε τόσας μερίδας ὅσα

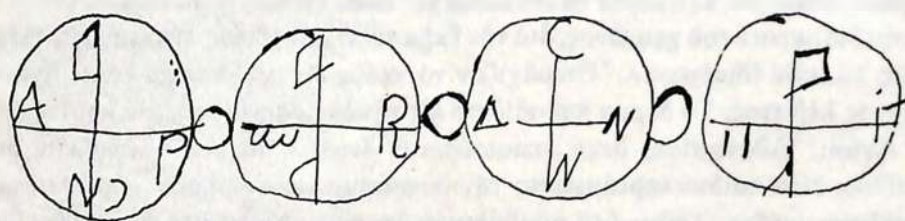
* Καὶ γιὰ τὸ κείμενο αὐτὸ ἰσχύει ἡ σημείωσις τοῦ προηγούμενου κειμένου τοῦ Δημητρίου Μανάκα.

τά μέλη τῆς οἰκογενείας του. Τό προϊόν τῶν φιλοδωρημάτων παρεδίδeto πάλιν εἰς τήν ἐκκλησίαν. Πρίν ἢ γίνῃ ἡ διανομή, ἐκαλεῖτο ὁ ἱερεὺς, ὅστις εὐλόγει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς τελετῆς αὐτῆς, καὶ ἔληγεν τό τυπικόν μέρος αὐτῆς. Μετά τό τέλος συνεκεντροῦντο εἰς χῶρον ἀρκετόν, ὅπου ἐγίνετο ὁ κλῆρος καὶ ἐπηκολούθει εὐωχία καὶ χορός τῶν θυσιῶν. Τό ἔθιμον τοῦτον ἐτηρήθη ἀπαρράλκτως μέχρι τοῦ 1920. Σήμερον δέ περιωρίσθη εἰς πτωχοὺς ἀλίες τῆς πόλεως οἵτινες ἀντί βοός θύουν πρόβατον.

Ἐάν συνέβαινε θεομηνία καὶ κατὰ τό θέρος ἡ καιρικαί συνθῆκαι μὴ εὐνοῦσαι τὴν ἐσοδεῖαν, καὶ δέν ἐγίνετο θυσία τό ἔτος ἐκεῖνο, εἰς τινα συνοικίαν ἀπεδίδeto τό κακόν διὰ τὴν παράλειψιν τοῦ ἐθίμου.

ΚΟΚΟΡΟΘΥΣΙΑ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Ἐντὸς τοῦ φρουρίου καὶ περίξ αὐτοῦ τοῦ Διδυμοτείχου ὑπῆρχον καὶ ὑπάρχουν πολλά παρεκκλήσια. Ἐν ἐκ τούτων ἀπέχον περί τά 200 μέτρα τῆς ἐκκλησίας Μητροπόλεως εἶναι καὶ τό τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τοῦτο εἶναι ἐκτισμένον ἐπὶ βραχῶδους ἐκτάσεως, μικρῶν σχετικῶς διαστάσεων 3×2 μ. ἔχον πλευράς καὶ ἐπιστεγάσματα πλάκας λιθίνους καὶ δέν ἔχει οὐδέν γνῶρισμα χριστιανικόν. Εἰς τό ἐσωτερικόν τοῦ σχηματιζομένου παραλληλεπιπέδου τοποθετημέναι ὀλίγαι εἰκόνες. Τό ἐξωτερικόν παρουσιάζει εἰκόνα παλαιοῦ βωμοῦ τῆς παλαιᾶς θρησκείας. Μοναδικόν χριστιανικόν γνῶρισμα ἔχει 4 κύκλους ἐπὶ τῆς νοτίου ἑδρας, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶναι ἐγγεγραμμένοι 4 σταυροί, εἰς τό κέρας τῶν ὁποίων ἀναγράφονται γράμματα δηλοῦντα προφανῶς τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Ἀνδρονικοῦ Παλαιολόγου. Τοῦτα ἐλαξεύθησαν μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, δηλ. ἐπὶ βασιλείας τοῦ προμνησθέντος αὐτοκράτορος.

Πρό ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν οἱ κάτοικοι ἐθυσίαζον βοὺς, αἶγας πρόβατα κλπ., δέν παρέλειπον ὅμως τὴν θυσίαν τῶν κοκόρων. Ἡ 26η Ὀκτωβρίου, καθ' ἣν τιμᾶται ὁ Ἅγιος Δημήτριος, παρουσίαζε καὶ παρουσιάζει ἀκόμη, εἰς τόν χῶρον αὐτόν, μακάβριον θέαμα ἐκ τῶν ἀπείρων σφαζομένων κοκόρων καὶ κεφαλῶν αὐτῶν. Ἐκαστος τῶν κατοίκων τὴν ἡμέραν ἐκείνην κομίζει πρὸς θυσίαν 2 κοκόρους. Ἐκεῖ νέοι σφαγεῖς παραλαμβάνουν καὶ σφάζουν αὐτοὺς, καὶ τόν μὲν ἕνα παραλαμβάνει ὁ θύτης ὀπίσω πρὸς παρασκευὴν φα-

γητοῦ καὶ διανομὴν εἰς τοὺς περιοίκους, τὸν ἄλλον δὲ τὸν ἀφιερώνει εἰς τὸ παρεκκλήσιον. Μετὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν συγκεντρώνονται ὅλοι οἱ κάτοικοι εἰς αὐτό διὰ νὰ προσκυνήσουν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου καὶ νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν δημοπράτησιν τῶν ἀφιερωθέντων κοκόρων, ὧν τὸ τίμημα κατατίθεται εἰς τὸ ταμεῖον τῆς ἐκκλησίας.

Τὸ ἔθιμον τῆς σφαγῆς τοῦ κοκόρου καθιερώθη ἀπὸ μνημονευθέντων ἐτῶν, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ θυσία προσιτὴ εἰς πάντας καὶ εἰς τοὺς πτωχοτέρους. Ἐπικρατεστέρα ὁμως ἐκδοχὴ εἶναι ὅτι τὸ ἔθιμο αὐτὸ εἶναι μὲν ἀρχαῖον, διότι ἡ 26η Ὀκτωβρίου εἶναι χρονολογικὸν ὄριον λήξεως τοῦ θέρους καὶ ἀπαρχὴ τοῦ χειμῶνος, ἡ δὲ θυσία ἦτο εὐχαριστήριος πρὸς τοὺς θεοὺς τῆς Θράκης διὰ τὴν διαφύλαξιν τῶν ἐν ὑγείᾳ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ θέρους. Εἶναι ἀληθές ὅτι εἶναι ὑπόλειμμα τῶν εἰδωλολατρικῶν χρόνων, καθ' οὓς ἔθυσιαζον κοκόρους, δεῖγμα ἐγρηγόρσεως, πρὸς τὸν Ἀσκληπιόν, ἵνα διατηρῇ αὐτοὺς ἐν ὑγείᾳ. Καὶ τώρα ἀκούει εἰς τὰς γυναῖκας νὰ λέγουν μὲ τὴν ἐπιχωριάζουσαν ἑκφρασιν: «*πρέπει νὰ πᾶμε στὸν Ἀἰδημήτρη νὰ σφάξωμε κόκορα γιὰ γηρουσίαν (ὕγεια)*».

Ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Φιλάρετος ἀπεπειράθη νὰ καταργήσῃ τὸ εἰδωλολατρικὸν τοῦτο ἔθιμον καὶ κατὰ τὸ 1923 τὴν πρωίαν τῆς 16ης Ὀκτωβρίου ἐγκατέστησε χωροφύλακα ἵνα ἀπαγορεύσῃ τὴν θυσίαν. Οὗτος ὁμως εὐρέθη πρό τετελεσμένου γεγονότος, διότι, πληροφορηθέντες οἱ κάτοικοι τὴν ἀπόφασιν τοῦ Μητροπολίτου, ἔθυσιασαν τοὺς κοκόρους τῶν τὸ μεσονύκτιον τῆς 25ης πρὸς τὴν 26ην Ὀκτωβρίου.

Ἡδη ἄρχισε νὰ ἀμβλύνεται ἡ ἐμμονὴ τῆς θυσίας αὐτῆς καὶ πιστεύομεν ὅτι μετ' οὐ πολὺ θὰ ἐκλείψῃ ὁλοτελῶς.

ΔΙΟΝΥΣΗ ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΘΩΡΙΑΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ ΚΑΙ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

“Ενας από τούς κυριότερους σκοπούς της ίδρύσεως και πληρώσεως τό 1977 της τακτικής “Εδρας της Κοινωνιολογίας στά πλαίσια της Νομικής Σχολής Θράκης ήταν καί ή προοπτική διεξαγωγής έρευνών σχετικά μέ τή Βορειο-ελλαδίτικη νεοελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

Παρά τό φόρτο εργασίας της “Εδρας Κοινωνιολογίας σχετικά μέ τή διδασκαλία τών μαθημάτων της Κοινωνιολογίας καί της “Ιστορίας τοῦ “Ελληνικοῦ καί Ρωμαϊκοῦ Δικαίου κατά τά ἔτη 1977-1979 καί παρά τίς οικονομικές καί διοικητικές δυσχέρειες πού αντιμετώπιζε κατά τά πρώτα χρόνια λειτουργίας του τό νεότευκτο Πανεπιστήμιο τοῦ θρακικοῦ χώρου, ὁ διευθυντής τοῦ σπουδαστηρίου σέ συνεργασία μέ ἐπιστημονικούς συνεργάτες, ἐπιστημονικό διδασκτικό προσωπικό καί φοιτητές διοργάνωσε καί πραγματοποιοῖσε δυό βασικές κοινωνιολογικές ἐρευνες πού ἀφοροῦν ἰδιαίτερα τή Θράκη, Μακεδονία καί τό Βόρειο Αἶγαῖο, ἀλλά καί γενικότερα τήν παραδοσιακή ἐλληνική κοινωνία.

Α. Η ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΑ ΣΗΜΕΡΙΝΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

Α.Ι. “Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, ή σύνδεση της “Ελλάδας μέ τή διεθνή ἀγορά καί πῶς πολύ ή βιομηχανική διαδικασία πού χαρακτηρίζει τήν παραγωγή καί τήν κατανάλωση στόν ἐλληνικό χώρο, διαμόρφωσαν καινούργιες οικονομικές καί κοινωνικές δομές στήν “Ελλάδα τήν τελευταία εἰκοσαετία. “Αλλάξε ή κοινωνική μορφολογία στό μέτρο πού δημιουργήθηκαν μεγάλα ἀστικά κέντρα, ἐμπορικά καί βιομηχανικά, καί πού ἀποσιλώθηκαν ἀπό τό ἀνθρώπινο δυναμικό τους οἱ ὀρεινές καί νησιώτικες κοινότητες πρός ὄφελος τῆς ἐσωτερικῆς καί ἐξωτερικῆς μετανάστευσης. “Η φυσική αὐτή κινητικότητα συνοδεύτηκε ἀπό ἀπότομες κοινωνικές καί ἰδιαίτερα ἐπαγγελματικές ἀνακατατάξεις σ’ ὁλόκληρο τόν ἐλληνικό χώρο, μέ ἐπιπτώσεις στήν ἴδια τή δομή τών ἐπαγγελμάτων. “Αλλά ἀπ’ αὐτά ἐξαφανίστηκαν, ἄλλα μεταμορφώθηκαν καί προσαρμόστηκαν στίς νέες συνθήκες μαζικῆς παραγωγῆς. “Οποιαδήποτε ὁμως κι ἂν ἦταν ή τύχη τους, ή παραδοσιακή τους μορφή, ή ἐξέλιξή τους κα-

θώς και οι δυνατότητες της μελλοντικής τους λειτουργικότητας μέσα στη νεοελληνική κοινωνία, παραμένουν ακόμα άγνωστες.

Έχει πιά σήμερα επιβεβαιωθεί πώς στον ελληνικό χώρο, πολύ περισσότερο απ' όσο σ' ολόκληρη τη νοτιο-ανατολική Ευρώπη, σώζονται ακόμα πολλά προϊόντα και υπηρεσίες που ή παραγωγή τους δέ διέπεται από τις σύγχρονες οικονομικές διαδικασίες, αλλά από διαδικασίες και οργανωτικές δομές προ-κεφαλαιοκρατικές και πρωτο-κεφαλαιοκρατικές, αναγόμενες σε παλιούς κοινωνικούς θεσμούς τόσο της υπαίθρου όσο και της πόλης. Τά προϊόντα και οι υπηρεσίες αυτές, που παράγονται από τα λεγόμενα «παραδοσιακά επαγγέλματα», σώζονται, άλλοι λιγότερο κι άλλοι περισσότερο ζωντανά, γιατί οι σύγχρονες οικονομικές δομές δε μπορούν ή δεν επιθυμούν να αναλάβουν την παραγωγή τους. Η προτίμηση της κρατικής και ιδιωτικής επένδυσης προς τα προϊόντα που παράγονται σε μεγάλη σειρά με βιομηχανικούς τρόπους έριξε προσωρινά τα επαγγέλματα αυτά στο περιθώριο της οικονομικής ζωής. Αλλά μόνο προσωρινά, γιατί οι ανάγκες που ικανοποιούσαν δεν εξαλείφθηκαν μπροστά στον ανταγωνισμό των ανάλογων βιομηχανικών προϊόντων. Όσο για τις παραδοσιακές υπηρεσίες που παραμελήθηκαν και από τη μικρή ιδιωτική πρωτοβουλία, συνεχίζουν να εξασκούνται κυρίως από τις κλειστές περιφερειακές κοινωνικές ομάδες.

Τό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν τα παραδοσιακά επαγγέλματα είναι πολύμορφο: οι τρόποι οργάνωσης της παραγωγής τους, οι τεχνικές οι ίδιες της παραγωγής τους, μπορούν να χρησιμοποιηθούν και στη σύγχρονη βιομηχανική μαζική παραγωγή. Εξάλλου, ή ίδια ή παραγωγή προϊόντων σε μικρή κλίμακα ξαναπαίρνει προοδευτικά την παλιά της αίγλη, τόσο στην έσωτερική όσο και στη διεθνή αγορά.

Ένα άλλο βασικό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν τα παραδοσιακά επαγγέλματα είναι οι ομαδικές μορφές οργάνωσης πάνω στις οποίες στηριζόταν ή αναπαραγωγή τους και συχνά ή ίδια ή εξάσκησή τους. Σήμερα που άρχισε πιά να γίνεται κατανοητό, από τους υπεύθυνους και από τό κοινό, τό ανεδαφικό της χρησιμοποίησης ξενόφερτων, δηθεν μοντέρνων οργανωτικών δομών σ' όλους τους τομείς της παραγωγής και των υπηρεσιών, τό ενδιαφέρον των παραδοσιακών παραγωγικών οργανωτικών μορφών παίρνει καινούργιες διαστάσεις. Έστω κι αν θεωρείται ξεπερασμένο ένα παραδοσιακό επάγγελμα, ή δομή του μπορεί να χρησιμεύει ως μοντέλο για τις οργανωτικές ανάγκες άλλων απασχολήσεων.

Η πρωτοτυπία των ελληνικών παραδοσιακών επαγγελμάτων έγκειται στο ότι ή εξάσκηση και ή μετάδοσή τους δέ γινόταν και δέ γίνονται, όπως στην Ευρώπη, μέσα από συντεχνιακές ομάδες και οργανώσεις. Συντεχνίες ευρωπαϊκού τύπου υπήρξαν βέβαια, αλλά δέν έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στον ελληνικό χώρο. Δύο κοινωνικά φαινόμενα έπαιξαν και παίζουν ακόμα τό κύριο ρό-

λο στην οργάνωση των παραδοσιακών επαγγελματιών στην Ελλάδα και αποτελούν την πρωτοτυπία τους:

α. Η μαζική μετατροπή των όρεινων κτηνοτροφικών κοινοτήτων σε βιοτεχνικές, συχνά μονο-επαγγελματικές κοινότητες, σε μία δεδομένη ιστορικο-οικονομική στιγμή, από το 17ο αιώνα κι έδωθε. Μέ την κοινωνικο-οικονομική αυτή αναπροσαρμογή, τό γεωγραφικό κέντρο της κοινότητας, μένοντας σταθερό, εξελίχτηκε σε κέντρο μετάδοσης του επαγγέλματος, πού τροφοδοτούσε τόσο τις γύρω περιοχές όσο και τις πιο μακρινές, με ειδικευμένα άτομα ή και με ομάδες ολόκληρες (συντροφικές και αδελφότητες). Σ' αυτήν την περίπτωση, ή οργάνωση και εξάσκηση του επαγγέλματος διέπεται από την κοινωνική δομή και τους θεσμούς της κοινότητας πού τό μεταδίδει. Αυτό αποδείχεται πολλές φορές και από την παρουσία όρισμένων συμβόλων επάνω στα προϊόντα του επαγγέλματος.

β. Η εξάσκηση ενός επαγγέλματος, κατά κύρια ή δευτερεύουσα απασχόληση, από μία ομάδα σύνθετης κοινοτικής καταγωγής, αγροτικής ή αστικής, σύμφωνα με όρισμένες αρχές συνεργατισμού ή αυθόρμητου συνεταιρισμού. Σ' αυτήν την περίπτωση, ή οργάνωση της παραγωγής έχει στη βάση της όπωσδήποτε παλιούς κοινοτικούς θεσμούς, προερχόμενους από τις κοινότητες καταγωγής των μελών της επαγγελματικής ομάδας, αλλά και νεότερες αρχές πού υπαγορεύτηκαν από τά οικονομικά δεδομένα του επαγγέλματος και του πλατύτερου κοινωνικο-οικονομικού χώρου μέσα στα πλαίσια του όποίου εξασκείται τό επάγγελμα.

Γιά όλους τους πιο πάνω λόγους, και όχι αποκλειστικά από μουσειακό και λαογραφικό ενδιαφέρον, προτείνουμε νά αναλάβουμε μία κοινωνιολογική έρευνα πάνω στα παραδοσιακά επαγγέλματα, χρησιμοποιώντας για την αποτύπωση της τεχνικής τους, των μορφών οργάνωσης της παραγωγής και αναπαραγωγής τους, όπτικο-ακουστικά μέσα, με τέτοιο τρόπο ώστε τά στοιχεία πού θά αποκομίσουμε:

α) νά αποτελέσουν ένα ζωντανό αρχείο της πολιτιστικής μας παράδοσης, πού θά μās όδηγήσει στην αντίχρευση των μηχανισμών του οικονομικού και κοινωνικού γίγνεσθαι της νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας,

β) νά μπορούν νά χρησιμοποιηθούν στη σχολική και πανεπιστημιακή εκπαίδευση, στην όποια θά εισαχθούν μοιραία, άργά ή γρήγορα, τά σύγχρονα όπτικο-ακουστικά μέσα,

γ) νά μπορούν, κατά είδος και ένότητα, νά διοχετεύονται στο ευρύτερο κοινό για την επιμόρφωσή του πάνω σε θέματα του νεοελληνικού πολιτισμού και στη δημιουργία συνειδητής γνώσης της ελληνικής πραγματικότητας και της εθνικής μας ταυτότητας,

δ) νά μπορούν νά χρησιμοποιηθούν από τους έρευνητές στις περαιτέρω μελέτες της νεοελληνικής κοινωνίας,

ε) νά βοηθήσουν στην καλύτερη κατανόηση τών ὄρων παραγωγῆς καί ζωῆς τών περιθωριακῶν κοινωνικῶν ομάδων καί περιφερειακῶν χώρων καθώς καί στη διαμόρφωση ὀρθότερης οἰκονομικῆς καί κοινωνικῆς πολιτικῆς γι' αὐτούς,

στ) νά συμβάλουν στη διαμόρφωση οἰκονομικῆς πολιτικῆς ἡ ὁποία θά καθορίζει τή θέση πού ἀνήκει στίς οἰκογενειακές, συνεταιριστικές καί συνεργατικές βιοτεχνικές ἐπιχειρήσεις, πού δέν παύουν νά ὑπάρχουν καί στά πλαίσια τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς, παρ' ὅλη τήν ἐξαστικοποίηση τοῦ τρόπου ζωῆς πρός τήν ὁποία τείνει ἡ ἐλληνική κοινωνία.

A.2. Ἡ ὀργάνωση τῆς ἔρευνας

Ἡ ἔρευνα ὁργανώθηκε μέ τή χρησιμοποίηση ἐρωτηματολόγιου ἢ δελτίου ταυτότητας τοῦ ἐπαγγέλματος. Εἰδικότερα, τά κέντρα ἐξασκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος, τήν οἰκονομική καί κοινωνική ὀργάνωση τοῦ ἐπαγγέλματος, τήν τεχνική καί τίς διαδικασίες παραγωγῆς, τό συμβολισμό καί τό ἱερό κατά τήν παραγωγή, τήν ἐκμάθηση τοῦ ἐπαγγέλματος ἢ ἐπαγγελματική κοινωνικοποίηση, τά παραδοσιακά ὀνόματα τοῦ ἐπαγγέλματος, τῶν ἐπαγγελματιῶν, τῶν ἐργαλείων, τῶν πρώτων ὑλῶν, τῶν τεχνουργημάτων καί τῶν συναφῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Στά πιά πάνω στοιχεῖα προστίθενται τά νομικά, διοικητικά καί δικαστικά πλαίσια ἐξασκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος καθώς καί οἱ πηγές πληροφορήσεως, ἥτοι ἡ γραπτή καί στοματική παράδοση. Ἡ ἔρευνα ἀρχισε τό 1978, καί ἡ πρώτη φάση της περατώθηκε τό 1980.

Ἡ Ἔδρα τῆς Κοινωνιολογίας συνεργάστηκε γιά τήν ὀργάνωση καί διεξαγωγή τῆς ἔρευνας μέ τούς Ζάχο Παπαζαχαρίου, διδάκτορα τῆς Σορβόνης, ἀνθρωπολόγο, Θόδωρο Θωμόπουλο, νομικό καί κοινωνιολόγο, εἰσηγητή στό Ἐλεγκτικό Συνέδριο, Θόδωρο Κοζύρη δικηγόρο Ἀθηνῶν καί ἱστορικό καί τούς τότε φοιτητές τῆς Νομικῆς Σχολῆς Θράκης Δημοσθένη Κασσαβέτη, Γιώργο Πνευμονίδη καί Σταμάτη Καββαδία.

A.3. Ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας

Ἡ κοινωνιολογική ἔρευνα γιά τά παραδοσιακά ἐπαγγέλματα πῆρε δύο κατευθύνσεις. Ἡ πρώτη κατεύθυνση ἀφοροῦσε στην κατά πλάτος ἔρευνα τῶν παραδοσιακῶν ἐπαγγελμάτων μιᾶς πόλεως ἢ περιοχῆς. Ἡ πόλη τῆς Κομοτηνῆς ἀποτέλεσε τό χῶρο τῆς πρώτης αὐτῆς ἔρευνας. Κατά τό 1979 καί 1980 ἐγινε ἡ καταγραφή τῶν παραδοσιακῶν ἐπαγγελμάτων τῆς Κομοτηνῆς μέ τά ὀνόματα τῶν ἐπαγγελματιῶν καί τό περιεχόμενο τῆς παραγωγῆς. Τή συλλογή τῶν στοιχείων αὐτῶν πρέπει νά ἐπεξεργαστοῦμε στατιστικά καί νά ἐπαληθεύσουμε μέ τά ἐπίσημα στοιχεῖα τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων, προκειμέ-

νου νά καταδείξουμε τόν παραδοσιακό χαρακτήρα τῆς παραγωγῆς καί τίς δομές τῆς πόλεως τῆς Κομοτηνῆς.

Ἡ δεύτερη κατεύθυνση ἀφοροῦσε σέ κατ' ἐπιλογὴ παραδοσιακά ἐπαγγέλματα τῆς Θράκης καί τοῦ Αἰγαίου, ὅπως εἶναι τὰ μετάξια, τὰ ὑφαντά καί τὰ κεντήματα τῆς Θράκης, τὰ παραδοσιακά τυροκομεῖα τῆς Θράκης, τῆς Λήμνου καί τῆς Μυτιλήνης, ἡ παραδοσιακή ἀλιεία καί οἱ παραδοσιακοὶ ταρσανάδες τοῦ Αἰγαίου καί οἱ βυρσοδέψες (ταμπάκηδες).

Ἀπό τὰ ἐπαγγέλματα αὐτά, ἄρχισε τό 1979 ἡ πραγματοποίηση τῆς ἔρευνας γιά τὰ μετάξια τοῦ Ἑβρου, τὰ ὑφαντά καί κεντητά τῆς Θράκης καί τήν ἀλιεία τοῦ Αἰγαίου. Σκοπός τῆς ἔρευνας αὐτῆς, πού βρίσκεται ἀκόμη στό ἀρχικό της στάδιο, εἶναι ἡ κατά βάθος καταγραφή καί ἀποτύπωση τῶν κυριότερων παραδοσιακῶν ἐπαγγελμάτων τῶν ἀκριτικῶν περιοχῶν Θράκης καί Αἰγαίου, ὅπως αὐτά εἶναι ὀργανωμένα καί παρεμβαίνουν στή διαδικασία παραγωγῆς καί διαθέσεως μεταποιημένων προϊόντων. Τά ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας ἐξάλλου θά ἐπιτρέψουν στούς Ἑλλήνες ἐπιστήμονες καί φορεῖς τῆς δημοσίας ζωῆς ἀφενός νά γνωρίσουν τόν παραδοσιακό περιφερειακό χῶρο τῆς Ἑλλάδας, σέ μιᾶ ἐποχῇ πού βιομηχανοποιοῦνται καί τυποποιοῦνται οἱ παραγωγικές διαδικασίες καί τό ἐποικοδόμημά τους οἱ κοινωνικές σχέσεις· ἀφετέρου νά συμβάλλουν στήν καλύτερη ὀργάνωση καί ἀσκήση πιστωτικῆς καί οἰκονομικῆς πολιτικῆς ἐκ μέρους τῆς Πολιτείας.

Ἐξάλλου ἔχει περατωθεῖ τό τμήμα τῆς ἔρευνας πού ἀφορᾷ τὰ ὀνόματα 180 παραδοσιακῶν ἐπαγγελμάτων καί ἐπαγγελματιῶν, καθὼς καί τόν τόπο ἐξασκήσεώς τους. Τά ὀνόματα αὐτά δέν περιορίζονται στή Θράκη καί τό Αἶγαίο, ἀλλά ἐπεκτείνονται σέ ὁλόκληρη τήν Ἑλλάδα. Τέλος, ἔχει σχεδόν ὁλοκληρωθεῖ σύντομη μελέτη τοῦ Θεόδωρου Θωμόπουλου γιά τήν παραδοσιακή καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ¹.

A.4.

Παράλληλα μέ τήν ὀργάνωση καί διεξαγωγή τῆς πύό πάνω ἔρευνας, προσπαθήσαμε νά συλλέξουμε λαογραφικό ὕλικό πού θά χρησίμευε γιά τή δημιουργία, στά πλαίσια τοῦ Πανεπιστημίου Θράκης, θρακιώτικου λαογραφικοῦ μουσείου καί ἐνδεχομένως μουσείου παραδοσιακῶν ἐπαγγελμάτων τῆς ἐλληνικῆς Θράκης. Ὡς τώρα συλλέξαμε μέ ἀγορές καί δωρεές τεχνουργήματα καί ἐργαλεῖα σαρακατσάνικης καί θρακιώτικης προελεύσεως πού ἔχουν ἀποθηκευθεῖ μέ πρωτοβουλία ἐπιμέλειά καί εὐθύνη τῆς Ἑδρας τῆς Κοινωνιολογίας.

1. Γιά τήν ἔρευνα γιά τὰ παραδοσιακά ἐπαγγέλματα στή σημερινή Ἑλλάδα βλ. Ἑνημερωτικό Δελτίο Κοινωνιολογικῆς Ἑρευνας, 1/1981, σ. 9, τῆς Ἑδρας Κοινωνιολογίας.

Έξάλλου μελετήσαμε τις προϋποθέσεις δημιουργίας στα πλαίσια του Πανεπιστημίου Θράκης Κέντρου Κοινωνικών Έρευνών που θά δραστηριοποιούσε την έρευνα και μελέτη των κοινωνικών προβλημάτων του θρακικού χώρου. Τό Πανεπιστήμιο Θράκης απέδέχθη την πρόταση αυτή και τή διεβίβασε μέ σχέδιο διατάγματος και αιτιολογική έκθεση στό 'Υπουργείο Παιδείας γιά επίσημη έγκριση. Δυστυχώς ή Πολιτεία άρνήθηκε τό 1980 τήν δημιουργία του κέντρου αυτού, του όποιου όμως ή σημασία και παρουσία γίνεται κάθε μέρα όλο και πίο αναγκαία όχι μόνο από έπιστημονική άποψη αλλά και έθνική γιατί ή λειτουργία του θρακιώτικου Πανεπιστημίου περιορίζεται σοβαρά στό έργο τής διδασκαλίας και δέν συμβάλλει στη μελέτη των δομών τής σημερινής ελληνικής κοινωνίας.

Β. Η ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΘΩΡΙΑΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ

Β.1. Ο μακεδονικός και θρακικός χώρος προσφέρεται γιά τήν έρευνα και μελέτη κοινωνικών ομάδων που παρεμβαίνουν στην παραδοσιακή διαδικασία παραγωγής αγαθών και ύπηρεσιών, καθώς και κοινωνικών ομάδων που ή συμμετοχή τους στην οίκονομία, στη δημόσια ζωή, στην έθνική κουλτούρα και στις συνολικές κοινωνικές σχέσεις επί έθνικού επιπέδου παραμένουν δευτερεύουσες συγκλίνουσες ή αποκλίνουσες και περιθωριακές.

Σκοπός τής έρευνας ήταν νά καταγραφούν οι κυριότερες από αυτές τις κοινωνικές ομάδες μέ τρόπο που νά γίνει μελέτη τής κοινωνικής μορφολογίας τους, τής γεωγραφικής και κοινωνικής κινητικότητάς τους, τής κουλτούρας τους και τής παραδοσιακής οίκονομίας τους. Ίδιαίτερα όφείλουν νά μελετηθούν και προσδιοριστούν οι δομές τους, οι μηχανισμοί όργανώσεώς τους, τά αίτια τής υποκουλτούρας τους και οι δυσχέρειες καθολικής έντάξεώς τους στην έθνική κουλτούρα και ζωή. Είναι προφανές ότι ή καλύτερη γνώση των κοινωνικών αυτών ομάδων και κατανόηση των ιδιαιτεροτήτων και προβλημάτων τους θά διευκολύνει τήν προσαρμογή τους στον έθνικό κοινωνικό κορμό και κυρίως θά συμβάλλει στην είσοδο και συμμετοχή τους στις σημερινές διαδικασίες κοινωνικού και οίκονομικού μετασχηματισμού του εύρύτερου ελληνικού χώρου.

Τά κριτήρια τής επιλογής των κοινωνικών ομάδων που ένδιαφέρουν τήν κοινωνιολογική αυτή έρευνα είναι ή δημογραφική σπουδαιότητα, ή σημασία τής οίκονομικής παρεμβάσεώς τους, ή γεωγραφική τους κατανομή και τά

χαρακτηριστικά της κουλτούρας τους. Πρόκειται για τούς Σαρακατσάνους, τούς Πομάκους, τούς Ποντίους και τούς Τσιγγάνους².

B.2. Οί Σαρακατσιάνοι

Η μελέτη της σαρακατσιάνικης κοινωνίας, όπως εμφανίζεται ή παραδοσιακή της δομή υπό τη μορφή μικρών κοινωνικών ομάδων (τσελιγκάτων), έχει γίνει αντικείμενο έρευνας τόσο από Έλληνες όσο κι από ξένους μελετητές. Το χαρακτηριστικό των έρευνών αυτών είναι αφενός ότι μελέτησαν μόνο τις παραδοσιακές δομές και αφετέρου μόνο τα εθνολογικά και λαογραφικά προβλήματα. Δεν επεξετάθηκαν κατά κανόνα στην κοινωνιολογική ανάλυση των κοινωνικών αυτών ομάδων. Έξάλλου οι πρόσφατες μελέτες και αναφορές στους Σαρακατσάνους δεν αφορούν τη σημερινή τους κατάσταση. Πράγματι, μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο και ιδιαίτερα μετά το 1950 οι σαρακατσιάνικες ομάδες διαλύθηκαν εξ ολοκλήρου και τα μέλη τους εγκαταστάθηκαν ατομικά ως γεωργοί και κτηνοτρόφοι στην Ήπειρο, τη Θεσσαλία, τη Στερεά Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Μακεδονία και Θράκη, όπου από άμνημόνευτη εποχή διατηρούσαν τα ποιμνιά τους. Η εγκατάστασή τους αυτή δημιούργησε πολλά νέα προβλήματα κουλτούρας, ταυτότητας και προσαρμογής.

Η κοινωνιολογική έρευνα που αναλάβαμε για τούς Σαρακατσάνους της Μακεδονίας και Θράκης αρχίζει από εκεί που τελειώνουν οι μέχρι τώρα έρευνες και μελέτες γι' αυτούς. Σκοπό έχει να προσδιορίσει την κοινωνική τους μορφολογία, να αποτυπώσει στοιχεία της παραδοσιακής κουλτούρας τους και να συμβάλει στην κατανόηση των προβλημάτων οικονομικής τους ανάπτυξης και άσκησης όρθης πιστωτικής και αγροτικής πολιτικής εκ μέρους της Πολιτείας.

Η οργάνωση και διεξαγωγή της έρευνας στηρίζεται σε γενικό έρωτηματολόγιο που αφορά καταρχήν την ταυτότητά τους, δηλ. την εγκατάσταση, την προέλευση, τα όνόματα, τα δημογραφικά τους στοιχεία και τα όνόματά τους. Ακολούθως η έρευνα κατευθύνεται προς τη συλλογή στοιχείων της κουλτούρας τους, τραγούδια, παροιμίες κλπ., και σε γραπτά μνημεία, όπως φωτογραφίες και λογαριασμοί (τεφτέρια).

Η έρευνα διεξάγεται από το 1979 με τη βοήθεια δύο δασκάλων, σαρακατσιάνικης καταγωγής και της Χρυσούλας Σουλτογιάννη, δικηγόρου Θεσσαλονίκης. Μέχρι σήμερα έχει γίνει προσωπική απογραφή των Σαρακατσιάνων

2. Βλ. 'Ενημερωτικό Δελτίο Κοινωνικής Έρευνας της Έδρας της Κοινωνικής Διοικήσεως της Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής Πειραιώς, 1/1981, σ. 16, καθηγητής Μάριος Ραφαήλ.

τῶν νομῶν Ἑβρου, Ροδόπης, Ξάνθης, Καβάλας καί Σερρῶν καί ὑπολείπονται οἱ νομοὶ τῆς Μακεδονίας μέχρι καί τῆ Θεσσαλονίκης. Ἔχουν ἐξάλλου συγκεντρωθεῖ ἑκατοντάδες φωτογραφίες πού ἀφοροῦν διάφορα γεγονότα τῆς οἰκογενειακῆς καί ὁμαδικῆς ζωῆς τῶν Σαρακατσιάνων τῆς Μακεδονίας καί τῆς μείζονος Θράκης ἀπό τήν ἀρχή τοῦ αἰῶνα μας, καθῶς καί τεφτέρια ὅπου οἱ τσελιγκάδες ἀνέγραφαν τήν παραγωγή τοῦ τσελιγκάτου τους. Ἀναμένεται ἡ ἔρευνα αὐτή, ὅταν ὁλοκληρωθεῖ, νά ὀδηγήσει σέ μιά μελέτη ἀπό πρῶτο χέρι τῆς πολυάριθμης καί σημαντικῆς γιά τήν ἐθνική μας κουλτούρα σαρακατσιάνικης κοινωνίας, μέ τρόπο πού νά γίνουν νέες ἐκτιμήσεις τόσο γιά τή Θράκη καί Μακεδονία ὅσο καί γιά τήν οἰκονομική πολιτική πού πρέπει νά ἀκολουθήσει ἡ Πολιτεία προκειμένου ὁ σημερινός μετασχηματισμός τῆς σαρακατσιάνικης κοινωνίας καί ἡ μετάβαση τῶν μελῶν της ἀπό τόν παραδοσιακό συλλογικό τρόπο ζωῆς στή σημερινή κεφαλαιοκρατική καί γεωργική κοινωνία γίνει ὁμαλά καί ἐποικοδομητικά γι' αὐτούς καί τή χώρα.

Δυστυχῶς ἡ περάτωση τῆς ἐπιτόπιας ἔρευνας δυσχεραίνεται τά τελευταῖα χρόνια λόγῳ ἀρνήσεως τῶν ἀρμοδίων δημοσίων φορέων νά ἐγκρίνουν τή σχετική δαπάνη μολονότι αὐτή ἡ τελευταία εἶναι μικρή.

Β.3. Οἱ Πομάκοι

Σκοπός τῆς ἔρευνας εἶναι ἡ διερεύνηση τῆς πολιτιστικῆς ὑποδομῆς τοῦ Πομάκιου πληθυσμοῦ τῆς Θράκης, πού ἀνέρχεται σέ 40.000 περίπου ἄτομα.

Ἡ σχετική βιβλιογραφία συγκεντρώθηκε σέ συνεργασία μέ τό Ζάχο Παπαζαχαρίου καί τό Μανώλη Γλυφό, βοηθό στήν Ἑδρα τῆς Κοινωνιολογίας. Τό ἐρωτηματολόγιο, πού ἔχει ἐνδεικτικό χαρακτήρα, καταρτίστηκε μέ τή βοήθεια τοῦ Θόδωρου Θωμόπουλου. Περιλαμβάνει, εἰδικότερα, ἐνδείξεις γιά τή γεωγραφική κατανομή τοῦ πληθυσμοῦ, τά δημογραφικά δεδομένα, τά τοπωνύμια, τήν οἰκιακή οἰκονομία, τήν κουλτούρα, τά ἤθη καί ἔθιμα, τή λαογραφία, τήν ψυχαγωγία, τίς συλλογικές ἐκδηλώσεις καί τέλος τό ἐθνικό δίκαιο. Ἡ ἔρευνα, πού βρίσκεται στό ἀρχικό της στάδιο, γίνεται μέ τή βοήθεια ἐρευνητῶν οἱ ὅποιοι γνωρίζουν τήν πομάκινη γλῶσσα.

Τά ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας αὐτῆς, πού δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι μακροχρόνια καί δαπανηρή, θά ἔχουν πολλαπλή σημασία, γιά τό γεγονός ὅτι εἶναι ἡ πρώτη φορά πού διεξάγεται κοινωνιολογική ἔρευνα στό χῶρο αὐτό. Μέχρι σήμερα ἡ πομάκινη κοινωνία ἔγινε ἀντικείμενο ἐθνολογικῶν καί πολιτικῶν μελετῶν, πού παραμέριζαν ἔτσι τή σύγχρονη δομή καί τά τρέχοντα κοινωνικά προβλήματα τῶν Πομάκων. Ἡ ἔρευνα θά καταγράψει τή γεωγραφική τους κατανομή καί κοινωνική μορφολογία, καθῶς καί τήν κινητικότητά τους πρὸς τίς πεδινές περιοχές καί τά ἀστικά κέντρα τῆς Θράκης. Θά παράσχει ἐπίσης τά ἀπαραίτητα στοιχεῖα γιά τή διαμόρφωση αἰτιολογημένης θεωρίας

σχετικά με την προέλευση της γλώσσας τους και ιδιαίτερα του πολιτισμού και της καθημερινής ζωής τους. Πράγματι, ενώ η γλώσσα τους είναι ιδίωμα με ανάμιξη βουλγαρικών, τουρκικών και ελληνικών στοιχείων, η πολιτιστική τους ύποδομή φαίνεται να έχει χριστιανικές και ελληνικές καταβολές. Ο προσδιορισμός της κοινωνιολογικής τους ταυτότητας θα συμβάλει απαραίτητα και στην ανθρωπολογική και εθνολογική μελέτη τους, πράγμα που θα αποτελέσει άπαρχή της προσαρμογής τους προς την εθνική κοινότητα, λύνοντας κατά κάποιον τρόπο και τό πρόβλημα της πληθυσμιακής συνθέσεως του θρακικού λαού. Τελευταία επίπτωση της έρευνας θα είναι η υποβοήθηση της Πολιτείας στην άσκηση της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής απέναντι στους Πομάκους, που —για τό λόγο ότι ζουν στίς όρεινές περιφέρειες της Ροδόπης, παρεμβαίνουν κατά τρόπο αρχαϊκό στην αγροτική οικονομία, χρησιμοποιούν δικό τους γλωσσικό ιδίωμα κι έχουν διαφορετική θρησκεία από την επίσημη θρησκεία του Κράτους— συνιστούν έντονα περιφερειακή κοινωνική ομάδα.

Β.4. Οί Πόντιοι

Όπως είναι γνωστό, ή κατηγορία του ελληνικού πληθυσμού που μετακινήθηκε βίαια από τον Πόντο προς την Ελλάδα πριν από 60 περίπου χρόνια αποτελεί ζωτικό τμήμα της ελληνικής κοινωνίας. Οί Πόντιοι έχουν εγκατασταθεί κυρίως σέ αγροτικές περιοχές και αστικά κέντρα της βόρειας Ελλάδας, ασκώντας ποικίλα επαγγέλματα.

Μολονότι βρισκόμαστε σήμερα στην τρίτη γενεά των Ποντίων, αυτοί οι τελευταίοι δέν έχουν ολοκληρωτικά ένταχθεί, ιδίως από πλευράς κουλτούρας, στην εθνική κοινωνία. Η κλίμακα των αξιών που χρησιμοποιούν, τό γλωσσικό ιδίωμα, οι χοροί και τά τραγούδια τους, καθώς και ό γενικότερος χαρακτήρας της καθημερινής ζωής τους παραλλάσσουν ακόμη από τά αντίστοιχα στοιχεία της εθνικής μας κουλτούρας.

Σκοπός της έρευνας είναι νά καταγραφούν οι κοινότητες των Ποντίων κατ' άρχήν στή βόρεια Ελλάδα και ακόλουθως σέ όλόκληρη τή χώρα και νά έκπονηθεί μ' αυτόν τον τρόπο ένας γεωγραφικός άτλας των Ποντίων. Στή συνέχεια ή έρευνα επιδιώκει νά καταγράψει άφενός τίς διάφορες κοινότητες των Ποντίων, όπως είναι οι σύλλογοι και τά σωματεία και άφετέρου νά παράσχει ένδείξεις για τίς κατευθύνσεις που παίρνει ή επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα τους μέσα στην Ελλάδα. Η καταγραφή και μελέτη των πιό πάνω στοιχείων θα οδηγήσει αναπόφευκτα στην κατανόηση των δυσχερειών προσαρμογής που αντιμετώπιζουν οι κατά τόπους ποντιακές ομάδες και θα συμβάλει στή λύση του προβλήματος της πληθυσμιακής καταστάσεως της Θράκης και της Μακεδονίας ιδιαίτερα.

Ἡ ἔρευνα γίνεται μέ τή βοήθεια ἐνδεικτικοῦ ἐρωτηματολογίου, σέ συνεργασία μέ τό Θόδωρο Τσιρμπολαῖδη, οἰκονομολόγο.

Ἡ διεξαγωγή τῆς ἔρευνας βρίσκεται ἀκόμη στό ἀρχικό της στάδιο, κατά τό ὁποῖο ἀποβλέπει στή συλλογή τῶν βιβλιογραφικῶν δεδομένων καί πληροφοριῶν σχετικά μέ τή γεωγραφική κατανομή τῶν ποντιακῶν κοινοτήτων.

Β.5. Οἱ Τσιγγάνοι

Πρόκειται γιά χῶρο πού δέν ἔχει γίνει ἀντικείμενο ἐρευνῶν καί μελετῶν, ὅπως αὐτό συμβαίνει σέ πολλές εὐρωπαϊκές χῶρες. Ἀγνοοῦμε, λόγῳ τῆς διαφορᾶς τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος καί τοῦ περιθωριακοῦ τρόπου οἰκονομικῆς ζωῆς τους, τόν ἀριθμό τῶν τσιγγάνων πού ζοῦν στήν Ἑλλάδα, τά ρεύματα καί τήν περιοδικότητα τῶν μετακινήσεών τους, καθῶς καί τή σημασία τῆς παρεμβάσεώς τους στήν παραγωγή καί διάθεση ἀγαθῶν καί ὑπηρεσιῶν. Ἡ ἔρευνα δέ φιλοδοξεῖ νά μπεῖ στά θέματα τῆς δομῆς, τῆς κουλτούρας καί τῶν ἀξιών τοῦ τσιγγάνικου πληθυσμοῦ, γιατί αὐτό εἶναι ἐξαιρετικά δύσκολο ἐξαιτίας τοῦ ἰδιαίτερου καί ἀπόκρυφου τρόπου ζωῆς τῶν τσιγγάνων.

Τά ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας, πού βρίσκεται στό ἀρχικό της στάδιο, θά μᾶς προσδιορίσουν τουλάχιστον μιᾶ καλύπτερη προσέγγιση καί γνώση τοῦ τσιγγάνικου πληθυσμοῦ, πού τά τελευταῖα εἴκοσι χρόνια βρίσκεται στό δρόμο τοῦ κοινωνικοῦ καί οἰκονομικοῦ μετασχηματισμοῦ λόγῳ εὐρείας χρησιμοποίησεώς του ὡς ἐργατικοῦ δυναμικοῦ σέ ἀναπλήρωση τῶν ἐργατικῶν χεριῶν πού ἐξῆλθαν στά ἀστικά κέντρα τῆς χώρας ἢ στό ἐξωτερικό ὡς μετανάστες. Οἱ τσιγγάνοι ἔχουν ἀρχίσει νά ἐγκαθίστανται μόνιμα, νά ἐντάσσονται σέ ἐπαγγελματικές ἀπασχολήσεις καί νά ἔχουν ἐλληνική ἐθνική συνείδηση. Πρόκειται γιά μοναδική εὐκαιρία καταγραφῆς τους σ' αὐτό τό στάδιο τῆς δυναμικῆς ἐμφανίσεώς τους πού χαρακτηρίζει τό πέρασμά τους ἀπό τόν πλάνητα βίο καί τήν περιθωριακή διαβίωση στή γεωγραφική καί ἐπαγγελματική ἐγκατάσταση καί ἀπασχόληση.

ΘΑΝΑΣΗ ΜΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΘΡΑΚΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η θρακική λογοτεχνία εδώ μας απασχολεί κύρια όσον αφορά τους δημιουργούς που κατάγονται από τη σημερινή Δυτική Θράκη. Παράλληλα όμως αναφερόμαστε και στους λογοτέχνες που γεννήθηκαν στην Ανατολική και Βόρεια Θράκη, που από το 1920 περίπου αποτελούν τμήματα του τουρκικού και βουλγαρικού κράτους αντίστοιχα.

Η όλη αναφορά καθορίστηκε από ορισμένες επιλογές μας. Αναφέρουμε ονομαστικά όσους κατάγονται από την Κωνσταντινούπολη, γιατί όλοι αυτοί αποτελούν μια άλλη μεγάλη ομάδα λογοτεχνών και θα πρέπει να αντιμετωπιστούν ξεχωριστά σε μια αναλυτική ιστορία της θρακικής λογοτεχνίας. Από την Ανατολική Θράκη (εκτός Πόλης) και τη Βόρεια Θράκη αναφέρουμε εκτενέστερα όσους έπαιξαν σημαντικό ρόλο στα λογοτεχνικά πράγματα της χώρας μας και λιγότερο λεπτομερειακά όσους ασχολήθηκαν με τη λογοτεχνία, χωρίς όμως την εμβέλεια των πρώτων. Η αναφορά μας σ' αυτούς τους δεύτερους έχει την έννοια μνημοσύνου και στοχεύει στην αναζήτηση ορισμένων χαρακτηριστικών που θα μας επέτρεπαν να μιλήσουμε για «αυτόνομη» Θρακική Σχολή.

Τέλος η αναφορά μας στους σύγχρονους θρακιώτες λογοτέχνες, εκτός από τους παραπάνω λόγους, έχει και ευρύτερα παιδαγωγικό χαρακτήρα: για να γνωρίσουμε οι Θρακιώτες τους λογοτέχνες που σήμερα κοπιάζουν με την πένα τους για τον ωραίο λόγο.

Ερευνώντας τις πηγές, όσες είχαμε στη διάθεσή μας, και τα ίδια τα λογοτεχνικά κείμενα, είχαμε ένα πανόραμα που αναγκαστήκαμε να περιορίσουμε μέσα σ' αυτήν τη Σύνοψη. Ελπίζουμε οι απώλειες να είναι όσο γίνεται λιγότερες.

Εισηγήσεις μας και διάλογοι σε διάφορες ευκαιρίες, σε πολιτιστικά σωματεία της περιοχής Θράκης, ήταν τα πρώτα εναύσματα για την έρευνά μας. Οι προσωπικές αυτές επαφές πιστεύουμε ότι μας βοήθησαν θετικά, καθώς επίσης και το υλικό που μας παραχώρησαν κατά καιρούς οι ίδιοι οι λογοτέχνες.

Ξάνθη, 30 Νοέμβρη 1982

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Η Θράκη δεν ηξιώθη ιδιαίτερος επιστημονικής περιγραφής και συγγραφής σπουδαίας· τούτο τῷ ὄντι εἶναι ἐν λυπηρὸν δυστύχημα, καὶ δυσκολία μεγάλη εἰς ὃν τινα ἤθελεν ἐπιχειρήσει νὰ γράψῃ τι περὶ τῆς ἐκτεταμένης ταύτης χώρας».

Αὐτό, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα πολλὰ παρατηρεῖ με πόνο καρδιάς πρὶν ἀπὸ 120 χρόνια —στις 30 Ἰανουαρίου 1863— στὴ Φιλιππούπολὴ ὁ σχολάρχης τῆς Κεντρικῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς, ὁ Βλάσιος Σκορδέλης. Νομίζω ὅτι τὴν ἴδια αὐτὴ φράση μποροῦμε νὰ τὴν ἐπαναλάβουμε καὶ σήμερα. Γιατί δὲν ἔχει ὥς τῶρα προβληθεῖ οὔτε ἡ γενικὴ ἱστορία οὔτε ἡ πολιτιστικὴ ζωὴ τῆς Θράκης.

Στὴ μελέτῃ μας αὐτὴ θα προσπαθήσουμε νὰ καλύψουμε ἓνα μεγάλο κενό, τὴν ἱστορία τῆς θρακικῆς λογοτεχνίας. Οἱ ἀναφορὲς μας εἶναι συνοπτικὲς καὶ ἐνδεικτικὲς. Γιατί ἡ ολοκληρωμένη ἱστορία προϋποθέτει βαθύτερη καὶ πλατύτερη ἱστορικὴ, κοινωνιολογικὴ, φιλολογικὴ ἐρευνα. Φρονοῦμε ὅτι, γιὰ νὰ γραφεῖ μιὰ πλήρης ἱστορία, πρέπει νὰ προηγηθοῦν συγγενικὲς ἐρευνες γιὰ ὅλους τοὺς χώρους τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου στὴ Θράκη.

Εἰδῶ, ἔχουμε τὴ συνείδηση, εἶναι μιὰ πρώτη προσέγγιση. Τὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετωπίσαμε ἦταν, κύρια, ἡ ἔλλειψη τῶν πηγῶν καὶ ἡ ἀπουσία παλιότερων επιστημονικῶν συνθετικῶν ἐρευνῶν γιὰ τὴ Θράκη. Ἐτσι, προσπαθήσαμε νὰ καλύψουμε πολλὰ κενὰ με προσωπικὲς υποθέσεις, ποὺ χρειάζεται εὐρύτερη τεκμηρίωση.

Ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ θέμα, βασικὴ μας πίστη παραμένει ἡ γνώμη ὅτι: ἡ τοπικὴ λογοτεχνία ἀποτελεῖ λυσιτελεῖ δρόμο γιὰ τὴ γνώση τῶν πηγῶν μας ὡς ἔθνους. Ἡ ἐπαρχιακὴ, περιφερειακὴ λογοτεχνία εἶναι ὄχι ἠθογραφικὴ, ἀλλὰ «*ἠθικὴ τῆς Ρωμοσύνης*».

Οἱ λογοτέχνες τῆς περιφέρειας σχηματοποίησαν τὴ λογοτεχνία τῆς μητροπόλεως, Ἀθήνας. Εἶναι πια καιρὸς νὰ δοῦμε τὴ λειτουργία τῆς τέχνης τοῦ λόγου ἀποκεντρωμένη στὴν ἐλληνικὴ περιφέρεια. Καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀποψη ἡ θρακικὴ λογοτεχνία εἶναι πολὺ διδακτικὴ.

Στὴ συνοπτικὴ αὐτὴ ἱστορία τῆς θρακικῆς λογοτεχνίας ἀναφερόμαστε στα παρακάτω στοιχεῖα: (α) ἱστορία τοῦ θρακικοῦ χώρου, (β) δημοτικὴ ποίηση τῆς Θράκης, (γ) πεζογράφοι, ποιητὲς, λόγιοι τῆς Τουρκοκρατίας, (δ) ἀπὸ τὸ Γεώργιο Βιζυηνό ὡς τὸν Πολύδωρο Παπαχριστοδοῦλου, (ε) σύγχρονοι θρακιῶτες λογοτέχνες (20ος αἰώνας)¹, (στ) τὸ μέλλον τῆς θρακικῆς λογοτεχνίας.

Στὸ τέλος ἀνθολογοῦνται ὀρισμένα σύγχρονα θρακιώτικα ποιήματα, ἐντελῶς ἐνδεικτικὰ, καὶ παρατίθεται μικρὴ βιβλιογραφία.

1. Τα στοιχεῖα (α), (β), (γ), (δ), (στ) ἀναφέρονται συνοπτικὰ, ἐνῶ τὸ (ε) γιὰ τοὺς σύγχρονους λογοτέχνες παρουσιάζεται περισσότερο ἀναλυτικὰ.

Α. ΙΣΤΟΡΙΑ ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

Ο θρακικός χώρος, ενώ κατά τα προϊστορικά χρόνια απλωνόταν σε μεγάλη έκταση της βαλκανικής χερσονήσου, αργότερα περιορίστηκε αρκετά. Συγκεκριμένα, κατά τους προϊστορικούς χρόνους εκτεινόταν βόρεια του Ολύμπου, ως το Δούναβη και τον Εύξεινο Πόντο, δηλώνοντας μάλλον μια αχανή έκταση, παρά ένα οργανωμένο κοινωνικοοικονομικό χώρο. Κατά τους ιστορικούς χρόνους περιορίστηκε ανάμεσα στο Δούναβη, Εύξεινο, Βόσπορο, Προποντίδα-Θρακικό Πέλαγος έως το Στρυμόνα (ή από τον 4ο π.Χ. αι. ως το Νέστο). Στα ρωμαϊκά χρόνια Θράκη ήταν η περιοχή νότια του Αίμου, ενώ στα βυζαντινά η σημερινή Ανατολική Θράκη με κέντρο την Κωνσταντινούπολη.

Σήμερα η Θράκη (από το 1922 περίπου) είναι χωρισμένη σε Δυτική (ελληνική), Βόρεια (βουλγαρική) και Ανατολική (τουρκική) Θράκη.

Η Θράκη, από τα αρχαία χρόνια, καθορίζεται κύρια από δύο βουνά: Αίμος και Ροδόπη, και δύο ποτάμια: Έβρος και Νέστος. Το έδαφος της Θράκης είναι γενικά εύφορο. Αναπτύχθηκε οικονομικά χάρη στη γεωργία και ναυτιλία, έτσι στάθηκε γέφυρα επικοινωνίας ανάμεσα στην Ευρώπη και Ασία· ταυτόχρονα όμως δέχτηκε και πάμπολλες επιδρομές, από Πέρσες, Σκύθες και άλλους λαούς, που κατά καιρούς καταλαμβάνουν τμήματα της Θράκης.

Η ιδιορρυθμία της αρχαίας Θράκης (που κατοικούνταν αρχικά από φυλές που κατέβηκαν στην περιοχή και αποκόπηκαν από τη νότια Ελλάδα) ήταν η έλλειψη μεγάλων πόλεων. Μόνο κατά τον 5ο π.Χ. αιώνα συνενώνεται η Θράκη σε μεγάλο κράτος, που, λόγω των διαμαχών ανάμεσα στους επιγόνους του Μ. Αλεξάνδρου, παρακμάζει. Οι αποικίες ελληνικών πόλεων στα παράλια (κυρίως) της Θράκης είχαν μεγάλη ακμή: Αμφίπολη, Άβδηρά, Δίκαια, Μαρώνεια, Μεσημβρία, Αίνος, Πέρινθος, Σηλυβρία, Βυζάντιον, Απολλωνία, Αγχίαλος, Ίστρος, Τύρας. Σημαντική ήταν η ανάπτυξη της Χερσονήσου με τις πόλεις: Ελαιούς, Καλλίπολη, Σηστός, Μάδυτος.

Ο πατέρας του Μ. Αλεξάνδρου Φίλιππος Β΄ από το 340 π.Χ. περίπου σιγά σιγά κυριεύει τη Θράκη, χτίζοντας νέες πόλεις (Φιλίππους, και ίσως τη Φιλιπούπολη). Η Θράκη ολόκληρη ως το Δούναβη εξελληνίζεται.

Αργότερα, επί Ρωμαιοκρατίας, οι Θράκες γίνονται φόρου υποτελείς στους Ρωμαίους. Ο αυτοκράτορας μάλιστα Αδριανός ιδρύει την Αδριανούπολη, πρωτεύουσα τότε της Θράκης. Το 330 μ.Χ. ο Μ. Κωνσταντίνος ιδρύει την Κωνσταντινούπολη, κάνοντας έτσι τη Θράκη κέντρο της αυτοκρατορίας και του κόσμου. Οι επιδρομές και στα χρόνια αυτά συνεχίζονται. Οι Γότθοι λεηλατούν τη Θράκη, αλλά διασκορπίζονται από το Μ. Θεοδόσιο. Βούλγαροι, σλαβικά φύλα, Άβαροι επιτίθενται αργότερα, φτάνοντας οι τελευταίοι το

628 επί Ηρακλείου ως την Πόλη. Ο κυριότερος εχθρός της περιοχής στα μέσα χρόνια είναι οι Βούλγαροι, που γύρω στα 1204 κυριεύουν την περιοχή.

Ώσπου το 1361 ο τουρκοκ σουλτάνος Μουράτ ο Α΄ κυριεύει την Αδριανούπολη και στη συνέχεια όλη τη Θράκη. Αρχίζει έτσι η Τουρκοκρατία, που για τη Θράκη ήταν μακροχρόνια. Οι πρώτοι αιώνες της Τουρκοκρατίας ήταν σκοτεινοί και δύσκολοι. Αντίθετα ο 18ος και 19ος αιώνας για τη Θράκη ήταν αιώνας οικονομικής και πολιτιστικής ακμής. Με τις δυνατότητες που έδινε ο σουλτάνος και τον παραδοσιακό δυναμισμό τους οι Θρακιώτες δημιουργούν θαύματα σε όλους τους τομείς.

Από τα τέλη του 19ου αιώνα αρχίζει η διανομή της Θράκης: έτσι το 1878 με τη συνθήκη του Βερολίνου η Βόρεια Θράκη (Αν. Ρωμυλία) δίνεται στους Βουλγάρους. Αργότερα το 1920, η Δυτική Θράκη παραχωρείται στην Ελλάδα. Το υπόλοιπο τμήμα, η Ανατολική Θράκη, μένει στην Τουρκία.

Με την ανταλλαγή των πληθυσμών, μετά τη μικρασιατική καταστροφή, όλοι οι Έλληνες της Ανατολικής Θράκης ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα. Σκορπισμένοι σ' όλη τη χώρα συνεχίζουν πολλά έθιμα, με την ανάμνηση της χαμένης πατρίδας.

Β. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΘΡΑΚΗΣ

Ο χώρος της Θράκης συνδέεται με πολλά πολιτιστικά γεγονότα της ελληνικής προϊστορίας και ιστορίας. Πολλά επίσης πρόσωπα της λογοτεχνίας κατάγονται ή έχουν σχέση με τη Θράκη.

Θυμίζουμε ενδεικτικά ότι από την προομηρική ποίηση αναφέρεται ο Ορφέας από τη Θράκη. Επίσης ο Διόνυσος και οι διθύραμβοι, που γέννησαν το δράμα στην Αττική, ξεκίνησαν από τη θρακική χώρα. Από τους ποιητές, σχέσεις με τη Θράκη είχε ο Αρχίλοχος (7ος π.Χ. αι.), που πολέμησε ενάντια στους Σαΐους Θράκες και ο Πίνδαρος που έγραψε ένα ποίημα για τα Άβδηρα. Με τη Θράκη σχετίζεται ακόμη και ο ιστορικός Θουκυδίδης.

Από τα Άβδηρα κατάγονται δύο «αιρετικά» πνεύματα της αρχαιότητας, ο Πρωταγόρας ο σοφιστής και ο Δημόκριτος ο υλιστής φιλόσοφος. Με τα Άβδηρα σχετίζεται ο γιατρός Ιπποκράτης, που κατά παράδοση ήρθε να γιατρέψει το Δημόκριτο. Ο πρώτος εγκυκλοπαιδιστής και υλιστής φιλόσοφος, ο Δημόκριτος, δημιούργησε φιλοσοφική σχολή με πολλούς μαθητές στα Άβδηρα.

Στα αλεξανδρινά χρόνια, μια σειρά σημαντικοί φιλόλογοι κατάγονται από τη Θράκη: Αριστοφάνης ο Βυζάντιος, Αρίσταρχος ο Σαμόθραξ, Διονύσιος ο Θραξ. Ακόμη ο Ευμένης (που έγραψε ημερολόγιο της εκστρατείας του Μεγαλέξανδρου) και ο Ιερώνυμος (που έγραψε ιστορία των ελληνιστικών βασιλείων της Ανατολής).

Στα μεταχριστιανικά χρόνια, η Θράκη, καθώς βρίσκεται κοντά στην Κωνσταντινούπολη, δέχεται την πολιτική και πνευματική «καταπίεση» της πρωτεύουσας, μη δημιουργώντας αυτόνομη πολιτιστική φυσιογνωμία. Λέγοντας θρακική πολιτιστική ζωή στα χρόνια του Βυζαντίου (ώς το 1360 μ.Χ. περίπου), εννοούμε κύρια την πνευματική ακτινοβολία της Πόλης. Η Θράκη μάλιστα είχε και το διαρκή κίνδυνο των επιδρομών και ακόμη έγινε κέντρο των εμφύλιων συγκρούσεων των βυζαντινών φατριών. Από εδώ περνά η αίρεση των Παυλικιανών-Βογομίλων και διαδίδεται στη βόρεια Βαλκανική.

Η καταπίεση και εξάντληση αυτή έκανε ώστε στα μέσα του 14ου αιώνα η Θράκη να περάσει εύκολα στα χέρια των Οθωμανών Τούρκων. Στα 600 χρόνια της Τουρκοκρατίας που ακολούθησε, οι Θρακιώτες «μόρεσαν να βρουν παράθυρα, για ν' αναπνεύσουν τον αέρα της ελευθερίας. Τα σχολειά, οι Δημογεροντίες, οι πολιτιστικές και πνευματικές εκδηλώσεις του λαού, οι οικονομικές δραστηριότητες... Αψευδείς μάρτυρες της έντονης ελεύθερης πολιορκημένης ζωής της Θράκης τα δημοτικά τραγούδια, τα σπίτια και τα έργα λαϊκής τέχνης, οι λογοτέχνες και άνθρωποι του εμπορίου και της επιστήμης»¹.

Στα χρόνια γύρω από το 1800 παρατηρείται αξιόλογη ανάπτυξη. Λειτουργούν πάμπολλα σχολεία, οι εμπορευόμενοι (κυρίως οι «καραμπατζήδες») γίνονται φορείς του διαφωτισμού στη Θράκη. Ο αστικός πληθυσμός αποκτά νεωτεριστικές αντιλήψεις, η θέση της γυναίκας βελτιώνεται, γενικά η ζωή γίνεται περισσότερο «ευρωπαϊκή».

Γ. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΘΡΑΚΗΣ

Οι απαρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας τοποθετούνται γύρω στο 10ο μ.Χ. αιώνα και παρουσιάζονται σ' όλη την έκταση του ελλαδικού χώρου, και βέβαια στη Θράκη, που είναι ο σταθερός κορμός του βυζαντινού κράτους στην Ευρώπη. Η Θράκη, με τα ρευστά σύνορα, γέννησε πολλά δημοτικά τραγούδια, που μουσικά έχουν άμεση σχέση με τα βυζαντινά τροπάρια.

Τα παλιά ιστορικά τραγούδια αναφέρονται στην άλωση και καταστροφή της Αδριανούπολης και της Πόλης. Ο Ν. Πολίτης μάλιστα θεωρεί το τραγούδι για την Αδριανούπολη ως το παλιότερο ιστορικό μας δημοτικό τραγούδι.

Τα θρακιώτικα δημοτικά τραγούδια μας δίνουν πληροφορίες για κάθε επίπεδο της ζωής και οργάνωσης, γλωσσικά, κοινωνικά, ιστορικά στοιχεία. Τα τραγούδια γεμάτα ειλικρίνεια, διαποτισμένα πολλά από σατιρικό πνεύμα, μας διασώζουν έθιμα της αγροτικής κοινωνίας της Θράκης, που απλώνουν τις ρίζες τους ως την αρχαιότητα.

1. Απόσπασμα από πανηγυρικό για απελευθέρωση Ξάνθης, 4-10-82.

Θησαυρισμένα σε ειδικούς τόμους ή αλλού έχουμε πολλά τραγούδια της Θράκης, πολλά συνοδευμένα με τη μουσική τους και άλλα σχόλια. Ακριτικά, αγάπης, νανουρίσματα, παραλογές είναι οι συχνότερες κατηγορίες.

Ο Π. Καβακόπουλος διακρίνει 4 βασικά ποιοτικά ρεύματα στα δημοτικά τραγούδια της Θράκης: α) τραγούδια της Ανατολικής Θράκης, β) τραγούδια Δυτικής Θράκης, γ) τραγούδια λόγιας προέλευσης, δ) τραγούδια με εκκλησιαστική βυζαντινή μουσική χροιά. Μελωδικά, αρχοντικά, ρωμαλέα είναι ορισμένα χαρακτηριστικά των δημοτικών τραγουδιών της Θράκης. Σύμφωνα με τις απόψεις του Π. Καβακόπουλου, οι διάφορες περιοχές της Θράκης έχουν διαφορετική μουσική, τραγούδι, χορό. Ο ζωναράδικος σκοπός είναι ο εθνικός της Θράκης, με διονυσιακά κατάλοιπα.

Κλείνοντας, ας αναφέρουμε ότι έχουμε και προφορικές (πεζές) παραδόσεις για τη Θράκη, θησαυρισμένες σε περιοδικά και βιβλία σχετικά.

Δ. ΛΟΓΙΟΙ ΘΡΑΚΙΩΤΕΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (1360 ΩΣ 1880)

Τα αστικά κέντρα της Θράκης, κυρίως η Κωνσταντινούπολη, η Αδριανούπολη, η Φιλιππούπολη με τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, τους κοσμογυρισμένους εμπόρους, τους μορφωμένους κληρικούς, έγιναν οι εστίες για την άνθηση της Θράκης. Τα εσνάφια και οι δημογεροντίες (με τη διοικητική, δικαστική, διαχειριστική και εκπαιδευτική δικαιοδοσία) δημιούργησαν τις κατάλληλες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Σιγά σιγά άρχισε να αλλάζει η ποιότητα ζωής στις μεγάλες πόλεις της Θράκης. Οι ξένοι ταξιδιώτες, που έρχονται από την αναγεννησιακή Ευρώπη, είναι αξιόπιστοι μάρτυρες αυτής της αλλαγής.

Οι περισσότεροι λόγιοι της Τουρκοκρατίας που κατάγονται ή ζουν στη Θράκη είναι κληρικοί, επιστήμονες, έμποροι. Αναφέρουμε ενδεικτικά μερικούς λόγιους Θρακιώτες, που έζησαν στην περίοδο αυτή (15-19ος αιώνας):

Μάξιμος Καλλιπολίτης, 12' αιώνας, έκδωσε παράφραση της Καινής Διαθήκης.

Βασίλειος Βατάτζης, 12', από Αδριανούπολη, έγραψε έμμετρη περιήγηση.

Θεόκλητος Πολυειδής, 12-13', από Αδριανούπολη. Ανάμεσα στα άλλα κείμενα, του αποδίδεται από την έρευνα το λαϊκό ανάγνωσμα «Αγαθάγγελος» που προφήτευε τα ελληνικά πράγματα. Ο ίδιος γύρισε τις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, μιλώντας για την ελληνική υπόθεση.

Ματθαίος, από τα Γανόχωρα, 13'. Ασχολήθηκε με μεταγλωττίσεις και τη γραμματική.

Μιχαήλ Αναστάσιος, 13', από Φιλιππούπολη. Δίδαξε ελληνικά στη Ρωσία. Τύπωσε γραμματική ρωσικής γλώσσας και ποιήματα.

Κοκκίδης Κοσμάς, ΙΗ΄, από Γάνο, μετάφρασε το «Μωρίας εγκώμιο» του Έρασμου.

Καραθεοδωρής Στ., από Αδριανούπολη, 1789-1867, ήταν γιατρός και έγραψε ειδύλλια, ύμνους, δράματα.

Αλ. Στ. Καραθεοδωρής, πέθανε το 1906, μετάφρασε στα αρχαία ελληνικά άραβες και πέρσες ποιητές.

Αφεντούλης Θεόδωρος, 1824-1893, ήταν ποιητής.

Χρυσοκέφαλος Κωνσταντίνος, από Καλλιπολη, ΙΘ΄, τύπωσε απλοελληνική γραμματική, (Λειψία 1811).

Ο **Κάρπος Παπαδόπουλος**, γεννήθηκε το 1785 στον Αίνο (ή στην Αδριανούπολη)· σπούδασε στην Αδριανούπολη και πήγε στην Οδησσό, όπου έγινε έμπορος. Το 1818 έγινε Φιλικός και το 1821 κατεβαίνει στην Ελλάδα. Αγωνίστηκε κοντά στον Ανδρούτσο και άλλους οπλαρχηγούς γενναία. Ήταν φανατικός οπαδός του «στρατιωτικού» κόμματος, κόντρα στους κοτσαμπάσηδες και τους Φαναριώτες. Διέθεσε πολλά χρήματα στον αγώνα, αλλά μετά την απελευθέρωση —μέσα στις τόσες αδικίες και στο χάος που επικράτησε— πέθανε θεοφτωχός το 1871 στο Μεσολόγγι.

Για να προβάλλει την αλήθεια έγραψε και κυκλοφόρησε μια σειρά βιβλία: «Των εις την ιστορίαν των Αθηνών αναφερομένων περί του στρατηγού Οδ. Ανδρούτσου» 1837 (Αθήνα), «Πρόδρομος απανθίσματος του ελληνικού αγώνος» 1859 (Μεσολόγγι), «Τα κατά Γ. Βαρνακιώτην και ανάκτησιν Μεσολογγίου», 1861 (Μεσολόγγι), «Απάνθισμα του Ιστορικού αγώνος των Ελλήνων» 1976, με παρουσίαση και σχολιασμό Θαλή Δίζελου.

Η αξία των κειμένων αυτών (Απομνημονεύματα) είναι όχι τόσο γλωσσική, όσο ως «τεκμήριο» τού αγώνα, που εκτός από τα άλλα δείχνει και τη συμμετοχή των Θρακιωτών.

Κουμανούδης Στέφανος, από Αδριανούπολη, 1818-1899, που είναι γνωστός για τις αρχαιολογικές του ανασκαφές, τη μετάφραση του λατινοελληνικού Λεξικού του Ουλέριχου, μελέτες για τον Πίνδαρο. Και ο ίδιος έγραψε ποίημα επικό «Στράτης Καλοπίχειρος», που εκδόθηκε πολλές φορές και η εκκλησία τον επιτέθηκε.

Χουρμουζιάδης Αναστάσιος, από Τσακίλι Μετρών, 1823-1875, ανάμεσα στα άλλα έγραψε για τα Αναστενάρια.

Βλάσιος Σκορδέλης, από Στενήμαχο, 1835-1898. Ήταν διευθυντής του Γυμνασίου της Φιλιππούπολης. Δημοσίευσε εργασίες για έθιμα, παροιμίες, λεξιλόγια Θράκης. Στη Γερμανία, όπου σπούδαζε, το 1877, δημοσίευσε την εργασία του «Θρακικές Μελέτες», με λεξιλόγιο κατοίκων Ροδόπης. Ασχολήθηκε με παιδαγωγικά θέματα και έκδωσε σχολικά βιβλία. Σε εφημερίδες και περιοδικά υπάρχουν πολλές φιλολογικές εργασίες του.

Άνθιμος Αλεξούδης, (κοσμικά: Δημήτριος), από Μάδυτο, 1825-1907. Έγραψε κείμενα εκκλησιαστικής ιστορίας.

Κουρτίδης Αριστοτέλης, από το Μυριόφυτο, 1858-1928. Κατά το Γ. Βαλέτα «θεμελιωτής της παιδικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα». Ήταν παιδαγωγός και δημοσίευσε ποιήματα παιδικά στη «Διάπλαση των παιδών». Επίσης ασχολήθηκε με τις νέες θεωρίες της παιδαγωγικής, «Η αγωγή κατά Μοντεσσόρη».

Κ. Μυρτίλος Αποστολίδης, από Φιλιππούπολη, 1869/1870-1942. Ασχολήθηκε με παιδαγωγική, ιστορία, αρχαιολογία, φιλολογία. Λογοτεχνικά του έργα: 17 διηγήματα σε εφημερίδες, «Λόγια της καρδιάς», σονέτα, «Μοιραία», ποιήματα. Ασχολήθηκε με τη Θράκη, δημοσιεύοντας ιστορικές και αρχαιολογικές μελέτες.

Γαβριηλίδης Βλάσης, από Επιβάτες, 1848-1920, σπούδασε στη Γερμανία φιλολογία και πολιτικές επιστήμες. Κατά τη διατύπωση πάλι του Γ. Βαλέτα ο Κλεάνθης Τριαντάφυλλος-Ραμπαγός (1850-1889) και ο Βλάσιος Γαβριηλίδης ήταν «πρωτομάρτυρες της δημοκρατίας».

Ο Γαβριηλίδης είναι πρωτοπόρος στη νεοελληνική μαχητική δημοσιογραφία. Μπορούμε με την ευκαιρία να σημειώσουμε ότι το αστικό πνεύμα και οι προοδευτικές ιδέες των ελληνικών πόλεων της Θράκης, του Πόντου και της Ιωνίας επηρέασαν σημαντικά την πολιτική, κοινωνική, οικονομική, γλωσσική, πνευματική αναγέννηση της Ελλάδας, στον 20ό αιώνα.

Ενυάλης Λάμπρος, από Φιλιππούπολη, 1848-(:) . Έγραψε διηγήματα, που μεταφράστηκαν και στα ιταλικά. Στα χρόνια του θαυμάστηκε πολύ ως διηγηματογράφος.

Σταμάτης Ψάλτης, από Σαράντα Εκκλησιές, 1869-1927. Ανάμεσα στις άλλες μελέτες του ξεχωρίζει η διατριβή του «Θρακικά ή μελέται περί του γλωσσικού ιδιώματος της πόλεως των Σαράντα Εκκλησιών».

Λαμπουσιάδης Γεώργιος, από Αδριανούπολη, 1858-1926. Έγραψε ιστορικές μελέτες για Θράκη, λαογραφικά, γλωσσάρια, βιογραφίες Θρακών.

Παπαδόπουλος Χρυσόστομος, από Μάδυτο, 1868-1938. Σπούδασε πολύ, έγινε αρχιεπίσκοπος της Αθήνας και μέλος της Ακαδημίας Αθηνών. Έγραψε πολλά συγγράμματα για ιστορία Εκκλησίας, Ελλάδα, Κύπρου, Αθήνας.

Παναγιώτης Θωμάς, Άθυρα, 1852-(:) . Σπούδασε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή και δημοσιογράφησε στην Πόλη και στην Αθήνα. Έγραψε πεζά και ποιητικά έργα και βιογραφίες ελλήνων ποιητών.

Βαμβάς Αριστείδης, από Μάλγαρα, 1842-1910. Έκδωσε σχολικά βιβλία, παιδικά, διδακτικά.

Τσουντας Χρίστος, από Στενήμαχο, 1857-1934. Είναι ένας από τους σημαντικότερους αρχαιολόγους της γενιάς του. Για ένα διάστημα ήταν καθηγητής στο Γυμνάσιο της Φιλιππούπολης. Από 1901 ως 1934 δίδαξε Αρχαιολογία στη Φιλοσοφική της Αθήνας. Από τα πρώτα μέλη της Ακαδημίας. Σημαντικά βιβλία του: «Ιστορία Αρχαίας Ελληνικής Τέχνης», «Τα Κυκλαδικά», «Μυ-

κήναι και Μυκηναϊκός πολιτισμός», «Προϊστορικά ακροπόλεις Διμηνίου» και άλλα.

Παπαδόπουλος Χρίστος, από την Αδριανούπολη, 1835-1906. Ασχολήθηκε με τη φιλοσοφία και παιδαγωγικά, δημοσιεύοντας εγχειρίδια φιλοσοφίας.

Ζάμπας Κυριάκος, από Περίσταση, 1866-(:) . Μελετητής και μεταφραστής αρχαίων κειμένων στη σειρά Γ. ΦΕΞΗ.

Μυστακίδης Βασίλης, από Κοντοσκάλι Βυζαντίου, 1859-1933. Δημοσίευσε πάμπολλες ιστορικές μελέτες σε θρακικά περιοδικά.

Από εφημερίδες της Φιλιππούπολης, έχουμε πληροφορίες για τους λογοτέχνες *Σ.Κ. Τζηρίδη* από Στενήμαχο και *Ευστρ. Ζήση*, από Γανόχωρα. Κλείνοντας την ενδεικτική αναφορά μας στους λόγιους της Τουρκοκρατίας αναφέρουμε το **Γεννάδιο Γεώργιο** (1776-1854), που είναι από τους σημαντικότερους δασκάλους του Γένους, οργανωτής της Εθνικής Βιβλιοθήκης και του Μουσείου της Αθήνας. Τέλος, ο **Κωνσταντίνος Θαλλίδης**, από τη Σωζόπολη, 1816-1861, που ασχολήθηκε με τη μουσική, είχε περιπετειώδη ζωή. Έγραψε ποιήματα.

Από όλα τα παραπάνω, φαίνεται αυτό που υποστηρίζει ο ξανθιώτης ποιητής Άργης Κόρακας: «*Η ζωή εκεί πάνω, από το Νέστο ως τον Εύξεινο και την Προποντίδα, ήταν ιδεωδώς ελληνική*».

Εκτός από τα σχολεία που διαδραμάτισαν πρωτεύοντα ρόλο στην πνευματική άνθιση της Θράκης, σημαντικό ρόλο έπαιξαν και διάφοροι σύλλογοι, πολιτιστικοί όπως θα λέγαμε —ο συνηθέστερος τίτλος τους ήταν «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος». Αναφέρουμε παραδειγματικά το Σύλλογο της Αδριανούπολης, που έπαιξε σοβαρό ρόλο στην άνθιση της πόλης. Δεν είναι άσχετο με το θέμα μας να αναφέρουμε την προσοχή στην εκπαίδευση των γυναικών. Από τη Θράκη ξεκινούν τα φεμινιστικά κινήματα που στον αιώνα μας μεταφέρονται στην Αθήνα. Έτσι στην Αδριανούπολη έχουμε από το 1840 το Ζάππειο Παρθεναγωγείο, όπου διδάσκει η γνωστή *Καλλιρόη Σιγανού-Παρέν*.

Από την Αδριανούπολη κατάγεται η **Αύρα Θεοδοροπούλου** (γενν. 1880) που ασχολήθηκε με την ιστορία της μουσικής και είναι πρωταγωνίστρια στους αγώνες για τα δικαιώματα της γυναίκας.

Ο **Κωνσταντίνος Κουρτίδης** γεννήθηκε στην Αδριανούπολη το 1870. Σπούδασε ιατρική. Ασχολήθηκε με την πολιτική. Εδώ τον αναφέρουμε, γιατί έβγαλε ιστορία της Θράκης, μόνο τον Α' τόμο, για την αρχαία εποχή.

Γιατρός και ιστορικός της Θράκης ήταν και ο **Αχιλλεύς Σαμοθράκης**, από τον Αίνο. Ανάμεσα στ' άλλα έκδωσε Ιστορικό και Γεωγραφικό Λεξικό Θράκης.

Ιστορικές μελέτες έχουμε και του Σωφρόνιου Σταμούλη (Σηλυβρία, γενν. 1875), που έγραψε και μελέτες για τα ελληνικά σχολεία της Τουρκοκρατίας.

Ε. ΚΥΚΛΟΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ

Η πρωτεύουσα του Βυζαντίου ήταν το κέντρο του ελληνισμού κατά τα μαύρα χρόνια της σκλαβιάς. Εκεί δημιουργήθηκαν τα πρώτα σχολεία μετά την άλωση, εκεί αργότερα δημιουργήθηκαν ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη της λογοτεχνίας.

Η Κωνσταντινούπολη ανάδειξε μια ολόκληρη σειρά λογοτέχνες και σχολές, με βασικότερη τη Φαναριώτικη Σχολή. Από εδώ, ξεκινούν θεατρικοί συγγραφείς του διαφωτισμού, ποιητές της πρώτης Αθηναϊκής Σχολής, δημοσιογράφοι, πεζογράφοι, συγγραφείς.

Επειδή ο κύκλος αυτός είναι κάτι το διαφορετικό από την κίνηση της υπόλοιπης Θράκης, γι' αυτό το λόγο απλώς αναφέραμε ορισμένα ονόματα που γεννήθηκαν και δημιούργησαν στην Κωνσταντινούπολη.

Οι περισσότεροι από τους κωνσταντινουπολίτες λογοτέχνες συνέχισαν τη δράση τους στην Αθήνα και δημιουργούν μια καινούρια κατάσταση, γενικά, στα ελληνικά πνευματικά πράγματα. Αναφέρουμε: Καμπούρογλου Δημήτριος, Μυρτιώτισσα, Ραγκαβής Αλέξανδρος, Σούτσος Αλέξανδρος και Σούτσος Παναγιώτης, Σταύρου Τατιάνα, Τανταλίδης Ηλίας, Παλαιολόγος Παύλος, Παπαδοπούλου Αλεξάνδρα, Δραγούμη Ιουλία, Αλιμπέρτη Σωτηρία, Βουτυράς Δημοσθένης, Δούκας Στρατής, Ιορδανίδου Μαρία, Ιωαννίδης Ιωάννης, Μπεκές Όμηρος, Σπανδώνης Νικόλαος, Φιλήμων Ιωάννης, Φραντζής Γεώργιος, Ψυχάρης Γιάννης.

Τα ονόματα αυτά είναι τα, κατά τη γνώμη μας, γνωστότερα. Χρειάζεται ειδική μελέτη για τη λογοτεχνία των κωνσταντινουπολιτών. Το ίδιο πρέπει να γίνει και για τους άλλους Έλληνες, Ποντίους λογοτέχνες που τόσα πρόσφεραν στην Ελλάδα, ιδίως μετά το 1922.

ΣΤ. ΑΠΟ ΤΟ ΒΙΖΥΗΝΟ ΩΣ ΤΟΝ ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Στην τελευταία εικοσαετία του 19ου αιώνα διαμορφώθηκε μια ομάδα λογοτεχνών στη Θράκη με ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, που όμως δεν αυτονομήθηκε σε σχέση με την ελληνική λογοτεχνία. Απεναντίας έπαιξε εν μέρει προδρομικό ρόλο για τα νεοελληνικά λογοτεχνικά πράγματα. Οι θρακιώτες λογοτέχνες με πρώτο και καλύτερο το Γ. Βιζυηνό παρουσιάζουν τη Θράκη του 19ου αιώνα, τα προβλήματα του χώρου αυτού, τα έθιμα, τον τρόπο ζωής και σκέψης, τα διαλεκτολογικά στοιχεία στη γλώσσα. Επειδή οι θρακιώτες λογοτέχνες ήταν διασκορπισμένοι στις πόλεις της Θράκης, σε πόλεις της άλ-

λης Ελλάδας (κύρια στην Αθήνα) ή σε χώρες του εξωτερικού, γι' αυτό δεν μπόρεσαν να ζυμωθούν και να παρουσιαστούν σε ενιαία «Θρακική Σχολή». Θα μπορούσαμε να πούμε ότι δούλεψαν αυτόνομα και αυθόρμητα και οι όποιες συγκλίσεις ή ομοιότητες περισσότερο είναι γραμματολογικές-φιλολογικές διαπιστώσεις. Παρόλα αυτά ισχυριζόμαστε ότι η ομάδα των θρακιωτών λογοτεχνών της περιόδου 1880-1920 ήξεραν τί έκαναν και, πάνω από όλα τα θεωρητικά ερωτήματα ή τις ενστάσεις της φιλολογικής έρευνας, διαμόρφωσαν τα πλαίσια για μια θρακιώτικη λογοτεχνία. Αυτό φαίνεται και από τους λογοτέχνες της ελεύθερης εξηκονταετίας της Δυτικής Θράκης (1920-1980), που συνεχίζουν πολλά χαρακτηριστικά των προηγούμενων λογοτεχνών.

Τέλος, οφείλουμε να επισημάνουμε το γεγονός ότι, ενώ στα χρόνια πριν από το 1850 περίπου οι λογοτέχνες είχαν την τέχνη του λόγου ως πάρεργο, δίνοντας προτεραιότητα στο φωτισμό του Γένους και τη δημιουργία εκπαιδευτικής ή επιστημονικής υποδομής, από το 1850 και μετά αρχίζει η λογοτεχνία να απορροφά περισσότερο όσους το ήθελαν. Τούτο οφείλεται στη γενική άνοδο (και οικονομική και πολιτιστική) της Θράκης, μέσα στον αέρα της ελευθερίας που άρχισε να φυσά στην περιοχή.

Ο Γεώργιος Βιζυηνός² (1849-1896) από τη Βιζύη, είναι πρωτοπόρος δημοτικιστής πεζογράφος και ποιητής. Το κατεστημένο της λογοτεχνίας τον υποβάθμιζε, προβάλλοντάς τον ως «παιδικό» ή «ρηχό». Δεν είναι φυσιολάτρης, είναι καθαρή λαϊκή ψυχή — βγαλμένος από τα σπλάχνα της Θράκης. Τα κείμενά του (κατά την έκφραση του Γ. Βαλέτα) είναι «γεμάτα αίσθηση ζωής». Με την ευρωπαϊκή παιδεία που διαθέτει, έχει ευρύτερη εποπτεία όλων των προβλημάτων της χώρας και του ανθρώπου σε σχέση με τους συγκαίρινούς του. Είναι ο πρώτος σοβαρός νεοέλληνας αισθητικός. Είναι πολιτικοποιημένος και γι' αυτό διώκεται από το κατεστημένο της εποχής του. Στα πάμπολλα διηγήματα και ποιήματά του προβάλλονται πλευρές της Θράκης που τώρα χάθηκαν.

Στα κείμενά του βλέπουμε στενά δεμένη την ιστορία του μαζί με την ιστορία του τόπου μας. Ικανός ψυχολόγος μετουσιώνει τις εμπειρίες του σε τέχνη. Είναι ο Βιζυηνός για το διήγημα ό,τι ο Παλαμάς για την ποίηση.

Από την Καλλίπολη κατάγεται ο Νικόλαος Ποριώτης (1870-1943), που εκτός από τις μεταφράσεις θεατρικών έργων, των ραψωδιών χ,ψ,ω της Οδύσσειας, έκδωσε την τραγωδία του (έμμετρη) «Ροδόπη» (1913) και «Κρυπτογραφικά αβάκια» (1925, ποιήματα).

2. Δεν παρουσιάζουμε αναλυτικά το έργο των Γ. Βιζυηνού, Π. Παπαχριστοδούλου, Κ. Βάρναλη, Μ. Λουντέμη, γιατί για το έργο τους έχουν γραφτεί πολλά, όπου παραπέμπουμε.

Με τον Κ. Μιχαηλίδη έβγαλε τα «Παναθήναια» και μόνος του τη «Θυμέλη». Βοήθησε πολύ τη μουσική παιδεία του τόπου, μεταφράζοντας τα λιμπρέτα από ξένα μουσικά έργα.

Γνωστός είναι ο τυφλός γιατρός ποιητής Απόστολος Μαρμέλης (1876-1935) που εξέδωσε: «Πέραν της ζωής» (1904), «Απ' τα σκότη στο φως» (1924), «Θαλασσινά» (1925), «Σταθμοί, ρυθμικές πρόζες» (1928), «Σκοποί» (1928), «Πέρα από τ' ανθρώπινα» (1931), «Πνοή και τέχνη» (1934).

Κατραπάνης Θανάσης, από Τσαντώ Σηλυβρίας 1880-1934. Ένας λαϊκός —χωρίς ιδιαίτερη μόρφωση— ποιητής. «Λουλούδια της Θράκης» (1906), «Τραγούδια του στρατιώτη» (1910), «Έγνος στη γυναίκα» (1930), «Κλήδωνας» (1930), «Αηδόνι του Βοσπόρου» (1933).

Ο Κώστας Βάρναλης (1884-1974) από τον Πύργο Αν. Ρωμυλίας είναι ο κλασικός μεταπαλαμικός ποιητής που σπάζει την απαισιοδοξία με τον αισιόδοξο αγωνιστικό ρεαλισμό του. Σατιρικός και θετικός μέσα από την άρνηση. Ο Βάρναλης διαφέρει από το Βιζυηνό στο εξής: ο Βάρναλης χρησιμοποιεί το βίωμα ως μοχλό του μέλλοντος, ενώ ο Βιζυηνός ως εικόνα του παρελθόντος. Είναι ο ποιητής του εθνικού και λαϊκού, του πανανθρώπινου και οικουμενικού ταυτόχρονα. Πιστεύοντας ότι η τέχνη είναι αυτόνομη κοινωνική λειτουργία, δένει σφιχτά την τέχνη με τη ζωή. Ξεχωρίζει από όλους τους λογοτέχνες της γενιάς του, γιατί είναι ασυμβίβαστος. Δεν καταλήγει φωτογράφος ή φωνογράφος της εποχής του, είναι ο διεγερτικός κοινωνικός πομπός. Η Θράκη δεν παρουσιάζεται όπως σε άλλους Θρακιώτες ως πρώτη ύλη και επιφανόμενο (όπως π.χ. στο Βιζυηνό), η Θράκη είναι ένας εσώτερος καημός, η πατρίδα του. Κι όταν πολύ αργότερα γράφει τα «Φιλολογικά» του «Απομνημονεύματα», μας χαρίζει εναργέστατα όλον αυτό τον καημό, τις αναμνήσεις από τη χαμένη του πατρίδα.

Και ως ποιητής και ως πεζογράφος (με την αριστουργηματική του «Αληθινή Απολογία του Σωκράτη») και ως κριτικός είναι ο κοινωνικός αγωνιστής του Λόγου για την Ειρήνη. (Γι' αυτό εξάλλου πήρε και το Βραβείο Λένιν στα 1959. Είναι το υψηλότερο βραβείο που πήρε ποτέ θρακιώτης λογοτέχνης).

Ο Μένος Φιλήντας από την Αρτάκη της Προποντίδας (γεννήθηκε το 1870) και το 1923 έρχεται στην Ελλάδα. Το 1924 εγκαθίσταται στη Νέα Ιωνία ως το 1934 που πέθανε. Εξέδωσε: «Γλωσσογνωσία και Γλωσσογραφία Ελληνική» (σε τρεις τόμους, 1924/27).

Ο Φιλήντας έβγαλε μόνο το διδασκαλείο και ασχολήθηκε «ερασιτεχνικά» με τη γλωσσολογία, η προσφορά του όμως είναι σημαντική. Δημοσίευσε πολλά άρθρα και μελέτες, ζητώντας την καθιέρωση της λατινικής γραφής στη γλώσσα μας. Επίσης ασχολήθηκε και με τη λογοτεχνία, δημοσίευσε τις «Οχτάβες» (ποιητική συλλογή) και «Παιδιού έρωτες» (παιδικά διηγήματα). Έγραψε και άλλα βιβλία (ταξιδιωτικά, μεταφράσεις, συλλογές

λαϊκών ανατολίτικων ιστοριών, κριτικές). Σημαντικό έργο του είναι η «Γραμματική της Ρωμαϊκής γλώσσας» (1907), που τη δούλεψε ξανά, ως το τέλος της ζωής του.

Ο Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου (1886-1968) από τις Σαράντα Εκκλησίες, περισσότερο μας πηγαίνει στο γνήσιο και ξεκάθαρο τρόπο γραφής της θρακικής ηθογραφίας. Όπως σημειώνει ο Γ. Βαλέτας, «φέρνει μαζί του τους θησαυρούς της Θράκης, λαογραφικούς και ηθογραφικούς». Το έργο του Παπαχριστοδούλου είναι λογοτεχνικό, επιστημονικό, εκδοτικό. Αναφέρουμε τις «θρακικές ηθογραφίες», όπου, όπως παρατηρεί ο Ν. Ανδριώτης, παρουσιάζεται η χαρά της οικογενειακής ζωής στη Θράκη, «Στους Ορφικούς δρυμώνες» με τη χρησιμοποίηση τοπικού ιδιώματος. Ακόμη αναφέρουμε τη μελέτη του «Παιδεία στη Θράκη κατά τον ΙΗ΄ και ΙΘ΄ αιώνα» και βέβαια την εκδοτική προσπάθειά του με την έκδοση του «Αρχείου θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού». Ο Ανδρέας Καραντώνης σημειώνει για το έργο του: «Τη διηγηματογραφία αυτή μπορούμε να τη θεωρήσουμε και σα μια εθνική διδασκαλία». Ενώ ο Κ.Θ. Δημαράς παρατηρεί: ότι η αναπλαστική του ικανότητα είναι πραγματική και μεγάλη.

Μπορούμε να προσθέσουμε ότι ο Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου έκανε συστηματικές και υπεράνθρωπες προσπάθειες για τη διάσωση και προβολή όλων των στοιχείων που αναφέρονται στη Θράκη. Το λογοτεχνικό και το άλλο έργο του είναι πολύτομο και είναι αψευδής μάρτυρας της θρακικής ιστορίας και ψυχής.

Ο Άργης Κόρακας (1885-1940) από την Ξάνθη (και με το ψευδώνυμο Α. Άργης). Γύρισε σε πολλές πόλεις της Θράκης, σπούδασε νομικά και δημοσιογράφησε στην Αθήνα. Ασχολήθηκε με την ποίηση και την πεζογραφία. Επιμελήθηκε την «Ανθολογία Θρακών ποιητών των νεωτέρων χρόνων» (που εκδόθηκε στα 1936 από το Θρακικό Κέντρο, έκδοση «Θρακικών»). Ποιητικές συλλογές του: «Κάτι σαν Κύμα» (1913), «Νύχτες» (1921), «Στίχοι» (1924), «΄Αλικά Ρόδα» (1932). Μυθιστόρημα: «Mea Culpa» (1923), «Αγνή Σάντα» (1928), «Αρπαγή της Ευρώπης» (1930), «Λύκοι» (1930), «Στή ζωή στην αγάπη» (1934). Τα γραπτά του έχουν μια φρεσκάδα, ποτισμένη από γνήσιο λαϊκό πνεύμα. Τα ποιήματά του θυμίζουν δημοτικά τραγούδια.

Ο Ιωσήφ Ραυτόπουλος (1890 ή 1893-1923) από το Σκεπαστό. Καθηγητής φιλόλογος που για να τα βγάλει πέρα δουλεύει σε τυπογραφικές εργασίες, όπου παθαίνει φυματίωση. Είναι ιδεολόγος αγωνιστής και διώκεται στα 1917. Στην πορεία των φυματικών που διαμαρτύρονται για την εγκατάλειψή τους, συλλαμβάνεται. Πεθαίνει τριάντα χρονών. Είναι «βαθυστόχαστος λυρικός και αντιπολεμικός ποιητής» (Γ. Βαλέτας). Το έργο του, δημοσιευμένο από τον ίδιο σε έξι τευχίδια με τον τίτλο «Ζωή κι αγάπη», μετά το θάνατό του το εκδίνουν οι φίλοι του σε ενιαίο τόμο με τίτλο «Διαλεχτά». Το έργο του είναι πλούσιο

και λιτό. Είναι επηρεασμένος και ο Ι. Ραυτόπουλος από το δημοτικό μας τραγούδι.

Ο Κλέων Παράσχος (1894-1964) κατάγεται από τον Πύργο της Β. Θράκης και έγραψε ποιήματα, άρθρα, μελέτες.

Ο Μέγας Γεώργιος (1893-) από τη Μεσημβρία της Ανατολικής Ρωμυλίας και ο Στίλπων Κυριακίδης (1887-1964) από την Κομοτηνή ασχολήθηκαν με τη λαογραφία, προσφέροντας ο καθένας σημαντικότατο έργο. Ο Γ. Μέγας παρουσίασε τα βιβλία του «Παραμύθια», «Θυσία του Αβραάμ», «Ανατολική Ρουμेलία», «Παραδόσεις περί θησαυρών», «εισαγωγή στη Λαογραφία». Ο Στίλπων Κυριακίδης εκτός από τις λαογραφικές εργασίες του, έγραψε για την Ιστορία της Θράκης σημαντικές μελέτες και για το δημοτικό τραγούδι.

Ακόμη θυμίζουμε το Γεώργιο Μαρμέλη (1898-1977) από την Καλλιόλη, που παράλληλα με το εκπαιδευτικό του έργο έγραψε μελέτες ιστορικές και λαογραφικές για τη Θράκη, πραγματοποίησε ομιλίες και διαλέξεις.

Επίσης αναφέρουμε και τους παρακάτω θρακιώτες λογοτέχνες και λογίους:

Δ.Κ. Βογιαζής (1872-1963) από Στενήμαχο. Πρωτοπαρουσιάστηκε το 1930 με την ανθολογία «Βουλγαρικά διηγήματα και νουβέλες». Μετέφρασε ποιήματα γερμανών ποιητών. «Ήλιν-Ντεν» (1962) και «Το σχίσμα και οι Γραικομάνοι της Θράκης» (1956).

Α.Δ. Ζαχαριάδης (1873-1980) από Γάνο Ανατολικής Θράκης, γιατρός. Βιβλία του: «Το μητρικό Εγκόλπιο» (1939), «Ο πόλεμος — ο άνθρωπος» (1948).

Φιλανθίδης Γιώργος (1878-1953), αδελφός του Μένου Φιλήντα. Από την Πάνορμο, εργάστηκε και πέθανε στη Θεσσαλονίκη. Βιβλία του: «Χαϊδεύω τη θυγατέρα μου» (1924), «Δέρνω τον πόλεμο» (1924), «Η χίμαιρα» (1927), «Κρίση στην κρίση» (1951), «Ψαλτήρια της Νέας Διαθήκης» (ποιήματα) και άλλα.

Αξιώτης Πέτρος (1879-1955) από Αδριανούπολη. Δημοσίευσε λογοτεχνική, ιστορική εργασία στον Τύπο και θεατρικά έργα. Ξεχωρίζουμε: «Φωνές απ' τον Όλυμπο» (ποιήματα, 1950), «Το μεγάλο ξύπνημα» (πεζογραφία).

Καλεύρας Αχιλλεύς (1882-;) από την Ξάνθη. Σπούδασε νομικές και πολιτικές επιστήμες, εργάστηκε ως δημοσιογράφος και ανάλαβε διάφορες θέσεις (νομάρχης, διοικητής, διευθυντής ΔΕΘ κλπ.). Έγραψε ανάλογα βιβλία.

Μέλπω Μερλιέ-Λογοθέτη (1895-1979). Γεννήθηκε στην Ξάνθη και σπούδασε ελληνική και γαλλική φιλολογία. Με το σύζυγό της, Οκτάβιο Μερλιέ, αφιερώθηκε στη μελέτη του ελληνικού λαϊκού τραγουδιού. Μαζί μετέφρασαν και πρόβαλαν στο εξωτερικό τους σημαντικότερους νεοέλληνες ποιητές.

Αντώνης Θεοδωρίδης (1896-1956). Γεννήθηκε στο Μυριόφυτο, σπούδασε στο Παρίσι πολιτικές και οικονομικές επιστήμες. Ως δημοσιογράφος εργάστηκε σε εφημερίδες της Πόλης. Βιβλία του: «12 γράμματα» (διηγήματα, 1939), «Η δραματική συμβολή της Θεσσαλονίκης στον αγώνα του 1821» (1940), «Οι Φιλισταίοι του 2ου αιώνα» (1951).

Ζ. ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΘΡΑΚΙΩΤΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ

Ο εικοστός αιώνας είναι γεμάτος και για τη Θράκη από περιπέτειες (πόλεμοι, κατοχές, εμφύλιος), αλλά και ευχάριστες ώρες: μετά από 600 χρόνια σκλαβιάς η Δυτική Θράκη (από το Νέστο ως τον Έβρο) γίνεται επιτέλους ελληνική. Οι θρακιώτες λογοτέχνες δημιουργούν μέσα σε αντιξοές γενικά συνθήκες αποτέλεσμα, πολλοί είναι αυτοί, ιδιαίτερα στα μετεμφυλιακά χρόνια, που καταφεύγουν στην Αθήνα, για να έχουν μια καλύτερη επαφή με τα λογοτεχνικά πράγματα της χώρας. Αρκετοί είναι όμως και αυτοί που μένουν και παλεύουν στη Θράκη, όχι μόνο για τη δική τους προβολή και αξιοποίηση του λογοτεχνικού ταλέντου, αλλά και για την πολιτιστική άνοδο της Θράκης.

Τα χαρακτηριστικά της θρακικής λογοτεχνίας (κεφάλαιο Στ') διαμορφώνονται, ενώ παράλληλα οι θρακιώτες δημιουργοί προσπαθούν να δώσουν και τη σύγχρονη φωνή όχι μόνο της Θράκης, αλλά και της Ελλάδας.

Αναφερόμαστε κατά χρονολογική σειρά στους λογοτέχνες που γεννήθηκαν μέσα στον 20ό αιώνα:

Βισάνθης Μ. (1902-). Γεννήθηκε στη Ραιδεστό. Δημοσίευσε διηγήματα και κριτικά μελετήματα. Τύπωσε τα διηγήματα: «θανατερά νευρόσπαστα» (1927), «Μερικοί μετανάστες» (1930). Κυκλοφόρησε το περιοδικό «Σύγχρονη Σκέψη». Ζει στην Αμερική.

Θράκης Θρύλος (ψευδώνυμο του Νίκου Πρωτόπαπα), γεννήθηκε στην Αλεξανδρούπολη το 1903. Από το 1928 δημοσιογραφεί με φιλολογικά σημειώματα και χρονογραφήματα. Δημοσίευσε (1933-34) τα θεατρικά έργα: «Το παραστράτημα», «Ντίνος Μαρίνης», «Ξενούλα», «Η Οργή του Έβρου», «Λόρια Λάντη». Έγραψε και πολλά άλλα θεατρικά έργα που παίχτηκαν κατά καιρούς. Δύο έργα του διακρίθηκαν στον Καλοκαιρινό θεατρικό διαγωνισμό.

Ο **Θανάσης Τζήμητρας** εξέδωσε το 1929 (β' έκδοση 1961) «Θρακικά διηγήματα» στη θρακική ντόπια λαλιά.

Δύο λαϊκοί λογοτέχνες από τη Θράκη, ο Δημήτρης Δημητριάδης και ο Δημοσθένης Πετρίδης, και οι δύο από τη Βιζύη της Αν. Θράκης.

Ο **Δημήτριος Δημητριάδης** γεννήθηκε το 1906 στη Βιζύη και πέθανε το 1982 στην Ξάνθη. Ήταν απλός, προοδευτικός άνθρωπος του λαού. Τύπωσε

τα βιβλία «Βιογραφικό Ημερολόγιο» (1906-1966), «Φιλολογικό Μπουκέτο», «Διηγήματα και Θεατρικά έργα». Παρόλο που πήγε ως τη δεύτερη τάξη του δημοτικού, τα γραπτά του είναι σωστά και γεμάτα από την πείρα της ζωής. Η γλώσσα του έχει λόγια στοιχεία.

Πετρίδης Δημοσθένης, γεννήθηκε στη Βιζύη και το 1922 σαν πρόσφυγας εγκαταστάθηκε στον Ίασμο της Ροδόπης. Είναι γεωργός, από πέντε μηνών τυφλός, δε φοίτησε σε σχολείο. Γράφει ποιήματα, που δε δημοσιεύτηκαν (μόνο ένα στη «Θρακική Επετηρίδα», τ. 2ος, 1981).

Αναφέρουμε και τον ξανθιώτη **Παναγιώτη Μουχτάρη** που το 1979 εξέδωσε το βιβλίο «Η Ξάνθη του σήμερα και του χτες», όπου με απλή λαϊκή γλώσσα παραθέτει τις αναμνήσεις του.

Γ.Δ. Χουρμουζιάδης (1908-). Γεννήθηκε στη Μεσημβρία, γύρισε πολλές χώρες, από 1964 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Οι εργασίες του κύρια μας φέρνουν σε επαφή με τη λογοτεχνική παραγωγή της Ρουμανίας και της Αργεντινής. Ανάμεσα σ' αυτές ξεχωρίζουμε: «Ανθολογία του Αργεντινού διηγήματος» (1967), «Σύγχρονοι Αργεντινοί πεζογράφοι» (1970), «Ποιητική Ανθολογία της Λατινικής Αμερικής» (1974), «Cultura Greciei» (Βουκουρέστι, 1979). Επίσης τα βιβλία με διηγήματα: «Μακρινοί Ορίζοντες» (1969), «Ιμπέριος και Μαργαρώνα» (1976), το μυθιστόρημα «Τα Είδωλα» (1978), και άλλα δοκίμια, μελέτες, μεταφράσεις. Στα κείμενά του βλέπουμε τον Έλληνα που γυρνά ολόκληρο τον κόσμο κουβαλώντας μέσα την πατρίδα του.

Ο Τσακίρης Σταύρος γεννήθηκε το 1909 στο Σουφλί και από το 1927 ζει στην Αθήνα. Με τον Κ. Θρακιώτη έβγαλε το περιοδικό «Καινούρια ζωή» και αργότερα μόνος του το «Νέοι Σταθμοί» (1947). Το 1931 κυκλοφόρησαν τα διηγήματά του «Σταφιδόψωμο και οδοφράγματα» και το 1932 «Μέρα και νύχτα στη Γαύρο» (νουβέλα). Επίσης δημοσίευσε και μελέτες για το Μένο Φιλήντα, τον Αλ. Παπαδιαμάντη κ.ά.

Ακρίτας Τάκης (1909-). Γεννήθηκε στην Αλεξανδρούπολη. Το πραγματικό του όνομα είναι Ανέστης Ευμορφόπουλος. Βιβλία του: «Οι Γερμανοί στην Κρήτη» (1947), «Η Νίκη του Γαλατά» (1949), «Η Θράκη» (1950), «Γεώργιος Βιζυηνός» (1952), «Ο πειρασμός και άλλα διηγήματα» (1953), «τα Μέθανα» (1955), «Ο κόσμος της σιωπής», «Κύπρος» (1962), «Οι τελευταίοι ήρωες» (1965).

Κώστας Θρακιώτης, είναι φιλολογικό ψευδώνυμο του Θαλή Προδρόμου. Γεννήθηκε στην Αλεξανδρούπολη το 1909, σπούδασε φιλολογία και εργάστηκε στη μέση εκπαίδευση. Δίδαξε επίσης σε σχολή θεάτρου. Ασχολήθηκε με όλα τα είδη του λόγου: ποίηση, διήγημα, θέατρο, κριτική μελέτη, δοκίμιο, μετάφραση. Ο Θρακιώτης γνώρισε από κοντά και έζησε όλα τα συνταρακτικά γεγονότα του αιώνα μας. Πήρε μέρος στην Εθνική Αντίσταση, φυλακίστηκε και αργότερα εξορίστηκε στη Μακρόνησο και τον Αη-Στράτη.

Όλη την πείρα του τη μετέφερε στο έργο του· ένα πλούσιο έργο, γεμάτο αγάπη για τον απλό άνθρωπο του λαού μας.

Από τις ποιητικές του συλλογές αναφέρουμε: «Στον ελεύθερο δρόμο» (1932), «Εμείς δε θα βαδίσουμε» (1933), «Ανεμίζουμε σημαία μας την Άνοιξη» (1955), «Ο άνθρωπος του έρωτα και της στάχτης» (1963), Κρατικό Βραβείο Ποίησης του 1964, «Πορεία και Σταθμοί, Εκλογή 1927-64» (1965), «Πικρές σταγόνες σ' άδειο ποτήρι» (1977), «Απ' τη φυλακή του Χρόνου» (1981) και άλλα. Θεατρικά του έργα («Αλμπατρός» 1933, «Ανοιχτή θάλασσα» 1935, «Τα παλικάρια μας δεν πέθαναν» 1945, «Το χαμόγελο της Μήδειας» 1974 κ.ά.) παίχτηκαν και βραβεύτηκαν με το Βραβείο του Καλοκαιρινείου Διαγωνισμού· το 1974 πήρε Έπαινο Κρατικού Βραβείου Θεάτρου.

Από την κριτική και γραμματολογική του δουλειά αναφέρουμε: «Γεώργιος Βιζυηνός» (1966), «Σύντομη ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» (1965), «Η Τέχνη στη ζωή και στην εποχή μας» (1976). Μετέφρασε αρχαίες ελληνικές τραγωδίες και άλλα κείμενα.

Βασικό μέρος από τη θεματολογία του Κώστα Θρακιώτη είναι η θρακική γη, όχι μόνο ως γεωφυσικός χώρος, μα κύρια ως πολιτιστικό περιβάλλον.

Ένα δεύτερο θέμα είναι γενικά η σχέση του ανθρώπου με τη φύση. Ο ποιητής, χωρίς να είναι απόλυτα φυσιολάτρης, δείχνει την αγάπη του προς τη φύση. Η αγάπη είναι ένα μοτίβο, που, είτε ως διαπροσωπικές σχέσεις είτε ως σχέσεις του εγώ με το σύμπαν, διαπερνά το έργο του.

Ακόμα αναφέρουμε το αγωνιστικό στοιχείο ως κυρίαρχο σ' όλη την ποίησή του. Παρακολουθεί την ιστορία και τη σχολιάζει ενεργητικά. Το έργο του κρύβει μια θέση απέναντι στην εκάστοτε πραγματικότητα. Μ' αυτήν την έννοια τα ποιήματά του αποκτούν οικουμενικότητα. Πρωτοποριακά αντιλαμβάνεται τη λαίλαπα του Β' Παγκόσμιου πολέμου και την άνοδο του φασισμού, προβάλλοντάς τα μέσα στα ποιήματά του.

Η ποίηση του Κ. Θρακιώτη μέσα στα πενήντα χρόνια της διαδρομής της (1932-1982) πρόσφερε πολλά στη νεοελληνική γραμματεία, χωρίς όμως να αναγνωριστεί αυτό. Είναι μια αδικία σε βάρος του, όπως και σε βάρος άλλων δημιουργών, που κινούνται «έξω από τα τείχη».

Η σχέση του Κ. Θρακιώτη με τη Θράκη είναι σχέση ερωτική, αμφίδρομη ως ένα σημείο. Ο Κ. Θρακιώτης εμπνέεται από τη Θράκη· και οι Θρακιώτες τελευταία άρχισαν να γνωρίζουν το έργο του μεγάλου συμπατριώτη ποιητή τους...

Ο Μενέλαος Λουντέμης (το πραγματικό του όνομα ήταν Δημήτρης Βαλασιάδης) γεννήθηκε στην Αγία Κυριακή Ανατολικής Θράκης το 1912 και πέθανε στην Αθήνα το 1977. Ήταν πληθωρικός συγγραφέας, γεμάτος εμπειρίες από Κατοχή, Αντίσταση και Εμφύλιο. Είναι ο «Μεγάλος Παιδαγωγός», ο «διδασκτικός» Καζαντζάκης με τα μυθιστορήματά του. Διαπαιδαγώγησε την

πρώτη μετεμφυλιακή γενιά. Δεν πρόκειται να αναλύσουμε το έργο του θρακιώτη αυτού συγγραφέα, εφόσον έγινε αυτό εδώ και καιρό και ο Λουντέμης και πριν πεθάνει, όσο ήταν πρόσφυγας στην Ανατολική Ευρώπη, διαβαζόταν πολύ στην Ελλάδα, συγκινώντας για το λυρισμό και ρεαλισμό του. Στο έργο του παρουσιάζει τα προβλήματα του ανθρώπου, ιδιαίτερα των νέων στην κοινωνία μας. «Ο πληθωρισμός του διασπά τη σύνθεση και τη σταματά πολλές φορές στο αδόουλετο χρονικό» (Γ. Βαλέτας).

Ο Γ.Σ. Στογιαννίδης γεννήθηκε το 1912 στην Ξάνθη, έζησε πολλά χρόνια στην Καβάλα και από το 1970 κατοικεί μόνιμα στη Θεσσαλονίκη. Έχει εκδώσει τις παρακάτω ποιητικές συλλογές: 1949 «Περιστέρια στο φως», 1952 «Συγκομιδή της μοναξιάς», 1956 «Εαρινά Εγκώμια», 1960 «Το ξύλινο πουλί», 1964 «Ο εξώστης και τα πράγματα», 1966 «Ενοχή αθωότητας», 1973 «Περίπτερο», 1974 «Η Απειλή», 1975 «Το πρόσωπο της Ευριδίκης», 1976 «Στις προσβάσεις του ύπνου», 1979 «Αφήγηση Ξεναγού», 1981 «Αμήχανη έξοδος». Παρακολουθώντας στις δώδεκα συλλογές την ποιητική του Γ. Στογιαννίδη βλέπουμε την εμμονή σε ορισμένα στοιχεία (λυρικός ερωτισμός, συμβολικός ρεαλισμός) και από την άλλη μεριά την πορεία από κάτι το προσωπικό σε κάτι το κοινωνικό.

Στηριγμένος στο αιώνιο ερωτικό στοιχείο της ζωής, ο Στογιαννίδης αναδιπλώνει την ανάγκη για επικοινωνία και τις νύξεις σε κοινωνικά προβλήματα. Έντονα προβάλλει επίσης η υπαρξιακή αγωνία, που εξελίσσεται σε μια επίμονη απουσία του άλλου. Πρέπει επίσης να τονίσουμε το διάλογο που αναπτύσσει ο ποιητής με την ποίησή του, ένα στοιχείο ιδιαίτερα χαρακτηριστικό σ' όλα τα έργα του Στογιαννίδη. Συνεχώς αναρωτιέται για την ποίηση και το ρόλο της.

Ο Γ. Καρατζόγλου σημειώνει για την ποίηση του Στογιαννίδη: «η μοναξιά γίνεται συλλογικότερη αναζήτηση, ο λυρισμός παραχωρεί τη θέση του σε μια ολοένα εφευρισκόμενη πεζότητα μέσα στη συνήθως απρόοπτη απόληξη των ποιημάτων».

Ο Γ.Σ. Στογιαννίδης αγαπά και θυμάται πάντοτε τη Θράκη, είναι ο χώρος της παιδικής αθωότητας, στη μνήμη του λυρικού-κοινωνικού αισθησιασμού του.

Ο Τριαντάφυλλος Πίττας γεννήθηκε στο Σουφλί το 1912. Ο ίδιος σε αυτοβιογραφικό κείμενό του σημειώνει: «Εκείνο που χαρακτηρίζει ολόκληρη την παιδική μου ζωή είναι ότι δεν έπαιξα ποτέ με άλλα παιδιά, δε βγήκα ποτέ μόνος από το σπίτι... Τώρα θα μπορούσα να πω ότι αυτή η παιδική απομόνωση στάθηκε το πρωταρχικό σχολείο για τη φαντασία μου». Μη μπορώντας να ζήσει στην ασφυκτική ατμόσφαιρα της θρακιώτικης επαρχίας, γεμάτος όνειρα και ελπίδες, κατεβαίνει στην Αθήνα. Από το 1938 άρχισε να μεταφέρει τον κόσμο του στο χαρτί, γράφοντας ποιήματα και διηγήματα, χωρίς να δημοσιεύει τίποτε. Αρ-

γότερα, στη Θεσσαλονίκη, δημοσιεύει λογοτεχνική κριτική, από το 1950 περίπου. Σε ηλικία 55 χρονών στο περιοδικό «Ιωλκός» δημοσιεύει ποιήματα και διηγήματα (1966). Αργότερα ακολουθούν τα βιβλία του Τριαντάφυλλου Πίττα, όταν κόντευε τα 60.

Θα αναφερθούμε συνοπτικά στην παραγωγή του Τρ. Πίττα, τη δημοσιευμένη σε βιβλία. Πρώτα την ποιητική του δουλειά:

«Ποιήματα», ανάτυπο από «Διαγώνιο», 1962, Θεσσαλονίκη (18 Ποιήματα).

«Γυμναστική» Αθήνα 1973, περιέχει ποιήματα της πρώτης συλλογής και άλλα, δημοσιευμένα σε περιοδικά (1961-1972).

Αν θα θέλαμε να συνοψίσουμε την ποιητική του Πίττα, θα λέγαμε ότι η ποίησή του είναι καθαρή, στηρίζεται στο ερωτικό στοιχείο και στο στοιχείο της καταπίεσης. Εκφράζει την τάση για την απελευθέρωση του ερωτικού στοιχείου (παράλληλος Κ. Καβάφη και Ντ. Χριστιανόπουλου).

Το πεζογραφικό έργο του Τριαντάφυλλου Πίττα:

Στα 1969 κυκλοφορεί το βιβλίο του «Τα τέρατα θα έρθουν», 17 διηγήματα. Το βιβλίο χαιρετίστηκε με ενθουσιώδεις κριτικές.

«Η Μετακόμιση» είναι νουβέλα και εκδόθηκε το 1977. Θεωρούμε ότι είναι από τα καλύτερα βιβλία της μεταπολιτευτικής περιόδου, που λιτά παρουσιάζουν την αντίσταση απέναντι στη δικτατορία 1967-74.

«Μαγεία στο Λόφο Μουσών», 1979, 6 διηγήματα.

«Κίνημα των Γυνών», 1980, 5 αφηγήματα.

Στα διηγήματά του προβάλλει, όπως και στην ποίηση, έντονα ένας ερωτισμός και αισθησιασμός, γεμάτος γοητεία.

Μέσα από τα γραπτά του προβάλλει το φανταστικό, το κακό, η πολιτική κριτική σε αναλογίες που καθορίζονται από το θέμα και ελέγχονται πάντοτε με επιτυχία από τον Πίττα.

Επίσης η Θράκη, σαν τρόπος ζωής, σύγχρονος, προβάλλεται σε όλα σχεδόν τα πεζογραφήματά του. Πολλές φορές πέρα από τα αυτοβιογραφικά στοιχεία, έχουμε έντονη τη φιλοσοφική διάθεση του συγγραφέα. Το έργο του Πίττα κινείται σε δύο επίπεδα: το πραγματικό και το φανταστικό. Θα διακρίναμε έναν πλατωνισμό γενικά ανανεωμένο και ένα μαρξισμό επίσης ανανεωμένο, χωρίς να περιορίζουν και να αδυνατίζουν τη λογοτεχνική ικανότητά του.

Το έργο της **Κατίνας Βέικου-Σεραμέτη** μας οδηγεί στο παρελθόν, χωρίς να αφήνει ανέγγιχτο και το μέλλον μας σαν ανθρώπων. Η βάση της δουλειάς της (λογοτεχνικής και λαογραφικής) είναι το θρακικό χτες, ενώ η προοπτική είναι το καλύτερο αύριο.

Γεννημένη στα 1912 στους Επιβάτες της Ανατολικής Θράκης, έρχεται με τη μεγάλη καταστροφή και την ανταλλαγή των πληθυσμών στην Ξάνθη

(αφού για μερικά χρόνια στην αρχή έζησε ως πρόσφυγας στο Βόλο και για περισσότερα χρόνια στη Θεσσαλονίκη). Σπούδασε δασκάλα στο διδασκαλείο Θεσσαλονίκης, τότε που το διεύθυνε ο Μίλτος Κουντουράς. Αργότερα για ένα χρόνο δίδαξε σε πομάκικο σχολείο των ορεινών περιοχών της Ξάνθης.

Ασχολήθηκε με τα πολιτιστικά της Ξάνθης, ιδρυτικό μέλος και πρόεδρος της Φιλοπρόοδης Ένωσης Ξάνθης, εμπνευστής και πρωτεργάτης στη δημιουργία Λαογραφικού Αρχείου και Μουσείου στη ΦΕΕ.

Πρώτη της παρουσίαση στα γράμματα του 1955 με την ποιητική συλλογή «Κύματα και Ψίθυροι».

Το 1961: «Επιβάτες. Εικόνες που δε σβήνουν — ιστορία, ήθη και έθιμα, γλωσσάριο» (βραβείο της Γλωσσικής Εταιρίας της Ακαδημίας Αθηνών), 1965: «Ο δρόμος από το Ξάστερο», πεζογράφημα, 1973: «Δεσμοί» (ποιήματα, πρώτο βραβείο Πανθρακικού Λογοτεχνικού Διαγωνισμού του 1963). Στα 1976: «Πνοές του Κόσσινθου» (ποιήματα), 1978: «Ξαθιώτικα» (ποιήματα στην ξανθώτικη ντοπιολαλιά), 1978: «Ψηφίδες» (ποιήματα), 1979: «Το αντίδωρο», «Εγερτήρια», «Η Μυσταγωγία των φθόγγων» (ποιητικές συλλογές), 1980: «Όταν η σιωπή... Ελεγείο», «Ρυθμοί» (ποιήματα), στα 1981/82: «Γραφές — Για τη Χαμένη Πατρίδα» (διηγήματα), «Μυστική συμφωνία» (ποιητική σύνθεση), «Τα πρώτα χρόνια» (αφήγημα), «Λεπτομέρεια, σε αληθινό φόντο» (διηγήματα), «Θράκη, Στιγμές στην πορεία της» (λαογραφικό), «Επιβάτες Αν. Θράκης — Βιβλιογραφικά στοιχεία 1829-1980»).

Παράλληλα σε περιοδικά και εφημερίδες δημοσιεύει λαογραφικές εργασίες για την Ξάνθη και τους Επιβάτες λογοτεχνικές συνεργασίες (ποιήματα, διηγήματα).

Ενδεικτικά αναφέρουμε: «Λαογραφικά και Γλωσσικά στοιχεία της παλιάς Ξάνθης» (που δημοσιεύτηκαν σε συνέχειες στο περιοδικό «Θρακικά Χρονικά»), «Τρία δημοτικά τραγούδια», «Σελίδες χειρογράφου», «Ένα ασυνήθιστο υλικό», όλες δημοσιευμένες στο ίδιο ξανθιώτικο περιοδικό.

Το 1957 έτυχε «Εύφημη μνεία» από το Υπουργείο Προεδρίας για τη συλλογή διηγημάτων «Οδοιπόροι». Πήρε βραβεία και άλλες διακρίσεις.

Η προσφορά της με τα λαογραφικά μελετήματα είναι σημαντική για το χώρο της Θράκης. Διασώζει όχι μόνο «νεκρά» στοιχεία, αλλά μεταδίνει και τον τρόπο ζωής με τα κείμενά της, και τα καθαρά λαογραφικά και τα λογοτεχνικά.

Στην πεζογραφία της βρίσκει τις ευαίσθητες λεπτομέρειες της ζωής των ανθρώπων και αξιοποιεί με απλότητα και σαφήνεια το υλικό της αυτό. Είναι τα βιώματά της που μετουσιώνονται σε διήγημα ή τα βιώματα αγαπημένων της ανθρώπων που πέρασαν μέσα στη δική της μνήμη. Πολλές φορές η πεζογραφία της αγγίζει τα όρια της ποιητικής. Ο λόγος της γεμάτος ρυθμό και αρμονία είναι συμπυκνωμένος και πολύπλευρα συναισθηματικά φορτισμένος.

Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά, συν την εύστοχη χρησιμοποίηση της ελληνικής γλώσσας σ' όλο της το φάσμα (κλασικό, σύγχρονο και διαλεκτολογικό), αναδειχνονται σε συναρπαστικό όργανο στην ποίησή της. Οι «Χαμένες Πατρίδες», ενώ ξεκινούν ως βίωμα, καταλήγουν να γίνουν το αιώνιο σύμβολο του ανθρώπου που ψάχνει την πατρίδα του, τη φωλιά του. Παντρεύει τον παραδοσιακό ρυθμό με τον ελεύθερο στίχο. Η εσωτερική αρμονία του στίχου πολλές φορές μας δονεί. Η γλώσσα της μας οδηγεί μπροστά στο αναπάντεχο.

Χωρίς να υποτιμούμε την υπόλοιπη δουλειά της, νομίζουμε ότι η ποίησή της είναι πολύ αξιοπρόσεκτη και σημαντική, δίνοντας τον άνθρωπο και τον αγώνα του για το αύριο, που περνά από το χτες.

Γεώργιος Ολύμπιος (1912-1970), ψευδώνυμο του ηθοποιού και θεατρικού συγγραφέα Γ. Αναστασιάδη. Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, μα κατάγεται από τη Θράκη. Έγραψε πολλά θεατρικά έργα.

Φώτης Πρασίνης (1916-1973). Γεννήθηκε στη Μάδυτο και από το 1924 εγκαταστάθηκε στην Καβάλα. Έγραψε πλήθος διηγήματα, ταξιδιωτικές εντυπώσεις και δοκίμια, που βρίσκονται διασκορπισμένα σε περιοδικά («Νέα Εστία», «Κύκλος» κι άλλου). Τα διηγήματά του διακρίνονται για την ανθρωπιά και τη ζεστασιά τους.

Ο Θαλής Ρητορίδης (1916-) γεννήθηκε στην Αδριανούπολη και τώρα ζει στη Ρώμη. Έγραψε ποιήματα, δοκίμια και κριτικές, δημοσιογραφεί και εκδίδει το περιοδικό «Βωμός της Τέχνης». Το 1977 παρουσίασε τη συμφωνική μπαλάντα «Ο ποιητής και ο κόρακας». Ο λόγος του είναι χυμώδης και έντονος.

Μαρία Κολοζώφ-Μαρκίδη. Γεννήθηκε το 1916 στο Τσανάκαλε, το 1922 ήρθε πρόσφυγας στην Καβάλα. Αργότερα διορίστηκε ως φιλόλογος στην Κομοτηνή ως το 1976. Το Φεβρουάριο του ίδιου χρόνου προήχθηκε στο βαθμό του γεν. επιθεωρητή ειδικότητας των φιλόλογων με έδρα στην Εποπτεία Καβάλας. Για τις δημοκρατικές της ιδέες κυνηγήθηκε. Δημοσίευσε διάφορα άρθρα για ιστορικά θέματα της Θράκης στα «Θρακικά Χρονικά» της Ξάνθης.

Κασιμάτη Έφη (1916-). Γεννήθηκε στην Προποντίδα της Ανατολικής Θράκης και εγκαταστάθηκε μετά τον ξεριζωμό στη Λήμνο. Ασχολείται με την ποίηση, «Φθινοπωρινά» 1976, «Αντιφεγγίσματα» (1979).

Λευτέρης Ψάλτης (1917-). Γεννήθηκε στο Σχολάρι της Θεσσαλονίκης, αλλά ζει στην Κομοτηνή ως δικαστικός υπάλληλος. Από νεαρός δημοσιεύει χρονογραφήματα, ποιήματα, λαογραφικές εργασίες. Το 1959 εκδίδει το βιβλίο: «Θρακικοί Αντίλαλοι» (ποιήματα) και το 1960 «Εικόνες από τη ζωή της Ροδόπης» (χρονογραφήματα).

Ο Ρένος Θρακιώτης (ψευδώνυμο του Νίκου Δημητρακόπουλου) γεννή-

θηκε το 1917 στη Θάσο. Τα παιδικά και εφηβικά του χρόνια τα πέρασε στην Αλεξανδρούπολη. Το 1939 έβγαλε την ποιητική συλλογή «Πρώτη υπόσχεση». Πήρε μέρος στην Εθνική Αντίσταση. Το 1946 στην Καβάλα εξέδωσε τη δεύτερη συλλογή του «Ματόβραχτη ανταύγεια». Αργότερα φυλακίστηκε και εξορίστηκε. Από χρόνια μένει στην Αθήνα και σκέφτεται πάντοτε τη Θράκη. Έχει ανέκδοτη λογοτεχνική εργασία.

Ο Αντώνης Ρωσσίδης γεννήθηκε το 1920 στη Ραιδεστό, σπούδασε νομικά στη Θεσσαλονίκη και από το 1952 είναι άμισθος υποθηκοφύλακας Κομοτηνής. Ασχολήθηκε με τη δημοσιογραφία και τα πολιτιστικά (ιδρυτικό μέλος και πρόεδρος του Μορφωτικού Ομίλου Κομοτηνής). Δημοσίευσε άρθρα και ιστορικές μελέτες για τη Θράκη, σε εφημερίδες και περιοδικά.

Η Έφη Πλιάτσικα-Πανσελήνου γεννήθηκε στο Αυδήμι της Θράκης και σπούδασε νομικά στην Αθήνα, όπου μένει. Πήρε μέρος στην Εθνική Αντίσταση. Το 1946 παρουσιάστηκε στα Γράμματα. Δημοσίευσε ποιήματα, διηγήματα, άρθρα αισθητικά, κοινωνικά, ημερολόγιο κατοχής, ταξιδιωτικά.

Επίσης μεταφράσεις από γαλλικά και επιστημονικά άρθρα. Έργα της: Μυθιστορήματα: «Δρόμοι της Αθήνας» (1958), «Καταχτημένη Χώρα» (1976), «Τελευταίος τρύγος» (1980) ποιήματα: «Αυλός του Ανέμου» (1972), «Γράμμα από το καλοκαίρι» (1978), «Καθρέφτης της υποτροπής» (1980), «Το γάλα της συκιάς» (1981).

Ο Ζαφείρης Στάλιος γεννήθηκε το 1920 στην Αθήνα, αλλά κατάγεται από τη Δυτική Θράκη, με την οποία συνδέεται συναισθηματικά. Σπούδασε οικονομικά, νομικά και πολιτικές επιστήμες στην Αθήνα και πήρε το διδακτορικό του στο Παρίσι. Πήρε μέρος στην Εθνική Αντίσταση, πιάστηκε και φυλακίστηκε από τα Ες-Ες ως την απελευθέρωση. Ως εμπορικός ακόλουθος υπηρέτησε σε πολλές πρεσβείες. Καρπός της μακρόχρονης σταδιοδρομίας τα βιβλία του: 1945 «Καινούριες φωνές», 1962 «Ιαπωνία», 1962 «Γιαπωνέζικα Χρυσάνθεμα», 1963 «Ισραήλ», 1968 «Η γη και το όνειρο» (ποιήματα), 1968 «Η νύχτα και ο τάφος» (ποιήματα), 1969 «Βραζιλιάνικη γη» (ποιήματα), 1969 «Ημερολόγιο», 1973 «Βραζιλιάνικο ιντερμέτζο», 1976 «Ο άνθρωπος και το ράσο», 1976 «Αίμα και οδύνη» (ποιήματα), 1979 «Ο βυθός».

Ο Ζαφείρης Στάλιος παρουσιάζει χωρίς φόβο την αλήθεια. Το έργο του είναι μεγάλο και πολυσέλιδο. Συνδυάζει το τοπικό με το κοσμοπολίτικο, την αναζήτηση του Οδυσσέα με το τέλειο της Ιθάκης.

Ο Νίκος Κυτόπουλος γεννήθηκε στον Πόντο, μεγάλωσε στη Μελία Αλεξανδρούπολης. Αποφοιτά το 1935 από το διδασκαλείο, παίρνει μέρος στην Εθνική Αντίσταση, εξορίζεται και επιστρέφει στην Ελλάδα το 1976. Τα γραπτά του απηχούν τις δύσκολες μέρες που πέρασε και ο ίδιος και ο τόπος μας. Έγραψε το μυθιστόρημα «Ο Μεγάλος Ανήφορος», τη συλλογή «Ο Μπελέτης» (τρεις νουβέλες και ένα διήγημα), που το 1980 τιμήθηκε με το βραβείο

«Λουντέμη» της Εταιρίας Ελλήνων Λογοτεχνών, το χρονικό «Η Μάχη της Νάουσας». Μετάφρασε κύρια ρώσους συγγραφείς.

Ο Γ. Μαγκλής για το έργο του Ν. Κυτόπουλου «Ο Μπελέτης» παρατηρεί: «πικρός ρεαλισμός που αγγίζει τα όρια του σαρκασμού», ενώ η Ιφιγένεια Χρυσόχου προσθέτει: «ένα ακόμα ντοκουμέντο στην Εθνική μας Αντίσταση». Βιωμένες αλήθειες είναι το υφάδι στα έργα του Ν. Κυτόπουλου και εκεί οφείλεται και η αισθητική τους αρτιότητα. Τεχνίτης του λόγου και αγωνιστής σ' όλα τα στάδια της ζωής, μπόρεσε να δώσει την ωραία προσωπική του κατάθεση.

Ζωή Νάσιουτζικ (1921-). Γεννήθηκε στην Καλλικράτεια της Ανατολικής Θράκης και σπούδασε φιλολογία στη Θεσσαλονίκη. Είναι κριτικός και μεταφράστρια κειμένων της ρωσικής λογοτεχνίας. Δημοσίευσε κριτικές εργασίες σε εφημερίδες και περιοδικά.

Καρκατσέλης Κωνσταντίνος. Γεννήθηκε το 1925 στην Ξάνθη, ζει στην Κομοτηνή. Πήρε μέρος στην Εθνική Αντίσταση, σπούδασε στη Φιλοσοφική Θεσσαλονίκης. Το 1946 τυπώνει την ποιητική συλλογή «Τελευταία επιφώνηση». Ασχολείται με τη δημοσιογραφία.

Μ. Μπρίκας (1925-). Γεννήθηκε στο Σουφλί και σπούδασε φιλολογία, ζει στη Θεσσαλονίκη. Κυκλοφόρησε: «Ειρήνη» (ποιήματα, 1965), «Pax humana» (δοκίμιο, 1965) και άλλα φιλολογικά βιβλία.

Ο **Στέφανος Ιωαννίδης** με τα γραπτά του βέβαια καταξιώνεται ως εργάτης του λόγου. Όμως θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε και την προσωπική του συμβολή στα πολιτιστικά πράγματα της Ξάνθης: ως διευθυντής της δημοτικής βιβλιοθήκης (από τη δημιουργία της ως βιβλιοθήκη της ΦΕΞ, το 1954), ως εκδότης του περιοδικού «Θρακικά Χρονικά» (από το 1960 ως τις μέρες μας), ως πρόεδρος στη Φιλοπρόοδη Ένωση Ξάνθης και ιδρυτικό της μέλος (το 1952), μπορούμε να πούμε ότι είναι ο στυλοβάτης της μεταπολεμικής πολιτιστικής ακμής της πόλης.

Γεννημένος στα 1923, κατοικεί μόνιμα στην Ξάνθη. Μετά τον πόλεμο τέλειωσε τις σπουδές του στο γυμνάσιο και πέρασε στην Οικονομική Σχολή της Νομικής Θεσσαλονίκης, αλλά δεν ολοκλήρωσε τις σπουδές του.

Από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια άρχισε να γράφει και αργότερα να δημοσιεύει ποιήματα, διηγήματα και άλλα κείμενα για την ιστορία και τα πολιτιστικά θέματα της Ξάνθης. Ο Ιωαννίδης πρωτοέγραψε ποιήματα στα 1942. Δημοσίευσε για πρώτη φορά στα περιοδικά «Ηπειρωτική Εστία», «Ευβοϊκός Λόγος», «Σερραϊκά Γράμματα», το 1958.

Με βιβλίο παρουσιάστηκε τον άλλο χρόνο (1959), με τη συλλογή διηγημάτων «Οι πρώτες φλόγες» (βραβείο Υπουργείου Προεδρίας για επαρχιακή πεζογραφία). Στα 1961 κυκλοφορούν (πολυγραφημένα) τα ποιήματά του «Πυρωμένη άμμος» και η ιστορική μονογραφία «Τα Άβδηρα, ο Δημόκριτος και οι Αβδηρίτες σοφοί». Το 1965 κυκλοφορεί το μυθιστόρημά του «Τα παι-

διά των Πελαργών» και το 1969 ο «Μικρός οδηγός της Ξάνθης». Στα 1973 ακολουθεί η νουβέλα (κατά τον ίδιο, μυθιστόρημα), «Το παιχνίδι με το Μαγνήτη», 1974 η ποιητική συλλογή «Ποιήματα, 1958-1973», 1976 το μυθιστόρημα «Αποκήρυξη» και «Ποίηση ανάμεσά μας — Ποιητές στρατευμένοι νοτιοαφρικανοί» (μετάφραση από τα γαλλικά), 1976 «Ένας επαγγελματικός οδηγός 1910-1911», 1977 «Ξάνθη 1919-1920, Διασυμμαχική Κατοχή — μια εποχή, ένα καθεστώς», 1979 «Οι Ντεγκτσήδες και άλλα διηγήματα», 1979 «Στη γέφυρα του Λουλέ-Μπουργκάζ» (δράμα στηριγμένο στο διήγημα του Γ. Βιζυηνού: Ποιος ήταν ο φονεύς του αδελφού μου). Το 1982 κυκλοφόρησε το λεύκωμα: «Ξάνθη 1870-1940 — Εικόνες και Μαρτυρίες από την ιστορία της» με εισαγωγή στα ελληνικά και αγγλικά και πολλές σημαντικές φωτογραφίες.

Για το έργο του ο Στ. Ιωαννίδης τιμήθηκε από την Ακαδημία Αθηνών, από την Εταιρία Ελλήνων Λογοτεχνών με το βραβείο Λουντέμη κ.ά.

Η ποίηση του Ιωαννίδη βρίσκεται σε συστοιχία με τον άνθρωπο, την εποχή του και βέβαια το έργο του συνολικά. Μας παρουσιάζει το δράμα του μεταπολεμικού και μετεμφυλιακού ανθρώπου που ψάχνει να βρει συστήματα αναφοράς για τον αγώνα του, για ένα κόσμο καλύτερο και δικαιότερο. Παράλληλα προβάλλεται η αγάπη και ο ερωτισμός σαν δύο συμπληρωματικές πλευρές του ανθρώπου της εποχής μας, που έχοντας την κοινωνική έκφραση χρειάζεται και την κοινωνική καταξίωση.

Η πεζογραφική δουλειά του Ιωαννίδη (διηγήματα, νουβέλα, μυθιστορήματα) είναι βασική έκφραση της λογοτεχνικής δύναμής του. Όλα τα χαρακτηριστικά της ποίησής του ενυπάρχουν και στα πεζά του, όμως εδώ προβάλλονται και άλλα στοιχεία αξιοπρόσεχτα.

Είναι η κοινωνική δομή της Θράκης και η λαϊκή θρακιώτικη ψυχή που με μαστοριά ζωγραφίζει ο Ιωαννίδης χωρίς να χαρακτηρίζεται το έργο του ως αποκλειστικά ηθογραφικό, μπορεί να θεωρηθεί και από αυτήν την οπτική γωνία. Έχουμε έτσι στα πεζογραφήματά του τρία επίπεδα: ψυχογραφικό-κοινωνικό-ηθογραφικό. Τα τρία αυτά επίπεδα ποτέ δεν παρουσιάζονται ξεχωριστά το ένα από τ' άλλο. Ο Στέφανος Ιωαννίδης γνωρίζει τους μοντέρνους τρόπους γραφής (όπως, εσωτερικός διάλογος, flash back, αναχρονισμοί), όμως ποτέ δε φτάνει στην κατάχρηση. Οι πειραματισμοί του σταματούν στο σημείο που είναι αποδεκτοί. Ανοίγει νέους δρόμους, ειδικά με τους «Ντεγκτσήδες».

Ο Νίκος Μπούτβας γεννήθηκε στην Ξάνθη το 1924 από πατέρα στρατιωτικό. Έχει καταγωγή μεσολογγίτικη. Ο συγγραφέας, παρόλο που έφυγε μικρός σχετικά από την Ξάνθη, θυμάται την πατρίδα του και τα ανέμελα παιδικά του χρόνια σ' αυτήν.

Πρωτοπαρουσιάστηκε το 1946 στα «Ελεύθερα Γράμματα» με το χρονικό «Ο θάνατος του Μάρκου». Το 1966 δημοσίευσε τα διηγήματα «Τυράγνια», το

1967 «Κάστρο της Αγγέλω», 1974 «Βάρβαροι στον κήπο», «Ένοπλοι» (1976) και «Κάπροι» (1978). Τα διηγήματά του κύρια κινούνται στο αντιπολεμικό και στο αντιστασιακό κλίμα της πεζογραφίας μας. Ρεαλιστής και ωμός, δεν κρύβει την αλήθεια. Αντίθετα, με επιδέξιο τρόπο φωτίζει το αντικείμενό του. Με το έμπειρο μάτι του βλέπει την πρόσφατη πραγματικότητα (εμφύλιος και δικτατορία 1967) και προβάλλει την πίστη του στη λευτεριά, την ελπίδα του στη δικαίωση του λαού μας. Βασικό ρόλο παίζουν και τα βιώματα από την αγροτική ζωή.

Ο Μάνος Χατζιδάκις σημειώνει αυτοβιογραφικά: «Γεννήθηκα στην Ξάνθη μια Τρίτη 10 το βράδυ, την 23η Οκτωβρίου του 1925... μετακομίσαμε στην Αθήνα το '32». Εκτός από λαμπρό μουσικός είναι και σημαντικότερος ποιητής. Ο Μάνος Χατζιδάκις είναι άριστος χειριστής της γλώσσας μας. Και στα ποιητικά μα και στα πεζά του μας διαποτίζει με την ευαισθησία και λεπτότητά του. Με ενεργητική παρουσία στα πολιτιστικά πράγματα της χώρας, μπορεί να θεωρηθεί ένα καθολικά λυρικό μυαλό της εποχής μας. (Ποιητική του συλλογή «Μυθολογία», 1965-1980). Στα «Σχόλια του Τρίτου» μας παρουσιάζει πλευρές από την έντονη ιδιοσυγκρασία του.

Κώστας Τοπούζης (1927-). Γεννήθηκε στο Σουφλί και σπούδασε φιλολογία στη Θεσσαλονίκη. Το 1971 έκδωσε την ποιητική συλλογή «Ιστορικό Ιστοριοδιφίας», 1973 «Η τρίτη τραχειοτομή». Μετέφρασε αρχαίες τραγωδίες. Η ποίησή του διακρίνεται για το ρεαλισμό και τα κοινωνικά του στοιχεία.

Ο Τηλέμαχος Αλαβέρας γεννήθηκε στη Φιλιππούπολη της Αν. Ρωμυλίας το 1926 και από χρόνια εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη με σημαντικότερη παρουσία στη λογοτεχνική της ζωή. Το έργο του στηρίζεται στη λογική και παρουσιάζει τη φθορά μέσα στο σημερινό καπιταλιστικό σύστημα (παρατήρηση Γ. Καρατζόγλου). Η γραφή του είναι ζωντανή, ανθρώπινη, σαφής, φυσική. Έντονα προβάλλει το αντιπολεμικό στοιχείο. Από τα πολλά έργα του αναφέρουμε: «τα αγρίμια του άλλου δάσους» (1952, διηγήματα), «Το Ρολόι» (μυθιστόρημα, 1957), «Το μισό του Φεγγαριού» (1960, διηγήματα), «Οδοστρωτήρας» (μυθιστόρημα, 1963-73), «Απ' αφορμή» (1978, διηγήματα). Το έργο του είναι πολύ δεμένο με τη ζωή στη Θεσσαλονίκη, όπου και ανήκει γραμματολογικά.

Ο Ιάσων Ιωαννίδης γεννήθηκε στο Διδυμότειχο το 1928. Μετά τον Εμφύλιο εγκαταστάθηκε στη Νέα Ιωνία. Πήρε μέρος στην Εθνική Αντίσταση και είναι λογιστής. (Η Θράκη ήταν πολύ «δύσκολη» για όσους πήραν μέρος στην Εθνική Αντίσταση ή ήταν προοδευτικοί). Έχει εκδώσει τις ποιητικές συλλογές: «Φωνές απ' την πέτρα και τον άνεμο» 1954, «Φλέβες ποταμού» 1958, «Απ' το Υπόγειο» 1965, «Αλεξίφωτο» 1974 και «Μοίρα και Διέξοδος» 1975. Επίσης και τη συλλογή διηγημάτων «Ο Μιγάς» 1978. Η ποίηση του Ι. Ιωαν-

νίδη είναι ανθρωπιστική και διαποτίζεται από πάθος για την ελευθερία και τις μνήμες της πρόσφατης ιστορίας μας. Μας συγκλονίζει η ανθρωπιστική διάσταση του έργου του, με την αγωνία για το άτομο και την κοινωνία.

Σοφία Κλήμη-Παναγιωτοπούλου, γεννήθηκε στην Αλεξανδρούπολη, όπου έμενε ως το 1974 (τώρα μένει στην Πάτρα). Πρωτοεμφανίστηκε στα Γράμματα το 1958, οπότε βραβεύτηκε σε λογοτεχνικό διαγωνισμό. Βιβλία της: «Το χέρι του Θεού» (μυθιστόρημα), «Φονιάδες» (διηγήματα), «Στο δέντρο του ερημίτη» (μυθιστόρημα). Η κριτική θαύμασε «το ρωμαλαίο γράψιμο και τη σθεναρή θεώρηση καυτών κοινωνικών θεμάτων». Διηγήματα, ποιήματα, λαογραφικές εργασίες και κριτικά σημειώματα βρίσκονται διασκορπισμένα σε περιοδικά και εφημερίδες.

Ευγενία Περιορή (1930). Γεννήθηκε στο Διδυμότειχο και σπούδασε θέατρο και σκηνοθεσία. Αφιέρωθηκε κύρια στο ραδιόφωνο και στην τηλεόραση με σημαντική συγγραφική εργασία, για μυθολογία, λαογραφία, πολιτισμό.

Καλλιόπη Παπαθανάση-Μουσιοπούλου. Κατάγεται από τη Θράκη, σπούδασε στην ΑΣΟΕΕ και στη Νομική της Αθήνας, με μετεκπαίδευση σε θέματα κοινωνιολογίας, λαογραφίας, ιστορίας, τέχνης, λογοτεχνίας, οικονομίας, φιλολογίας.

Συνεργάζεται με πολλά περιοδικά με θέματα σχετικά με τη Θράκη. Εξέδωσε πολλά έργα σχετικά με την ιστορία, λαογραφία, οικονομία της Θράκης. Παράλληλα ασχολήθηκε με τη λογοτεχνία, δημοσιεύοντας διηγήματα.

Όλο το έργο της χαρακτηρίζεται από πραγματική αγάπη για τη Θράκη. Ο επιστημονικός, ο ερευνητικός και ο λογοτεχνικός της λόγος αγκαλιάζει με συνέπεια το χώρο και τους ανθρώπους. Ιδιαίτερα σημειώνουμε τις εργασίες της για τη θρακική λαογραφία.

Κούκος Μόσχος. Γεννήθηκε το 1930 στο Σουφλί, επιθεωρητής στη δημοτική εκπαίδευση. Ασχολείται με την ιστορία και λαογραφία της Θράκης, κάνοντας ομιλίες και δημοσιεύοντας σχετικές εργασίες σε εφημερίδες και περιοδικά.

Με την ιστορία και λαογραφία της Θράκης ασχολήθηκαν επίσης: *Αγγ. Γερμίδης, Αρ. Παπαδάκης, Χρ. Νάλτσας, Εν. Καμαριανάκης, Αγγ. Ποιμενίδης, Ε. Σταμούλη-Σαραντή, Φ. Τριάρχης, Ελ. Φιλιππίδη, Κ. Μαμώνη, Σπ. Ζεχερλής, Π. Παπαευαγγέλου, Α. Δανδαλίδης, Αλ. Παπαϊωάννου* και άλλοι.

Ράλλης Κοψίδης (1929-). Γεννήθηκε στην Αλεξανδρούπολη και ήταν μαθητής του Φώτη Κόντογλου. Τέλειωσε στην Ανώτερη Σχολή Καλών Τεχνών. Ασχολήθηκε με την αγιογραφία και τη ζωγραφική, δημοσιεύοντας παράλληλα πλήθος άρθρα και μελέτες για την Τέχνη. Το έργο του δένεται με την παράδοση, ενώ τα τελευταία έργα του δίνουν μια καινούρια διάσταση κοινωνική.

Η Δέσπω Καρούσου γεννήθηκε στην Αλεξανδρούπολη, όπου και έζησε

τα πρώτα χρόνια της ζωής της. Αργότερα έρχεται στην Αθήνα. Κόρη του γνωστού ηθοποιού Τ. Καρούσου, ήρθε σε επαφή με τον ωραίο κόσμο του θεάτρου και της ποίησης.

Το 1949 άρχισε να γράφει, για να σταματήσει και να ξαναρχίσει πάλι το 1972 το γράψιμο. Έκδωσε ως τώρα: «Μνήμες και παρουσίες» (1977) ποιήματα, «Η Λεωφόρος και ο χρόνος» (1978) ποιήματα, «Ένα κορίτσι μεγαλώνει» (1978) αφήγημα, «Τα μικρά ποιήματα — του έρωτα και της ζωής» (1980) ποιήματα, «Λυρικά ποιήματα» (1981) ποιήματα.

Η ποίηση της Καρούσου είναι ανθρώπινη, απλή, αληθινή. Μέσα από τον πόνο του χτες και του σήμερα αχνοφέγγει μια καλύτερη μέρα για τον κάθε άνθρωπο. Όταν μάλιστα αυτό γίνεται μέσα σε ολιγόστιχα ποιήματα, η συνοχή του περιεχομένου και της μορφής ακεραιώνουν αισθητικά το αποτέλεσμα. Θα λέγαμε ότι είναι η ποίηση του ήρεμου πρωινού. Στο αυτοβιογραφικό της «Ένα κορίτσι μεγαλώνει» έχουμε την ευκαιρία να διανύσουμε τους πνευματικούς δρόμους της Δέσπας Καρούσου που συντελέστηκαν στη Θράκη.

Από την περιοχή Έβρου είναι και οι παρακάτω ποιητές:

Καραβίτης Βασίλης (1934-) γεννήθηκε στη Νέα Ορεστιάδα Έβρου, σπούδασε νομικά και ζει στον Πειραιά. Το 1970 έκδωσε την ποιητική συλλογή «Υλικό Μονώσεως», το 1973 «Το παιχνίδι της επαφής». Τα ποιήματά του διακρίνονται για το σύγχρονο προβληματισμό τους.

Πόπη Κόκυαλη, γεννήθηκε το 1935 στην Αλεξανδρούπολη και ασχολείται με την ποίηση.

Ευδοκία Σκορδαλά, γεννήθηκε το 1950 στη Σαμοθράκη και ασχολείται με την ποίηση.

Στέλιος Φώκος, γεννήθηκε το 1952 στην Αλεξανδρούπολη και ασχολείται με την ποίηση.

Ο Δ. Δαλίπης, το 1978 εξέδωσε την ποιητική συλλογή «Συγγνώμη».

Νίκος Ματσούκας. Ο Νίκος Ματσούκας, γεννημένος στην Ξάνθη και σπουδαγμένος σε πανεπιστήμια της Ελλάδας και του εξωτερικού, είναι τώρα καθηγητής στη Θεολογική Σχολή του Α.Π. Θεσσαλονίκης.

Τακτικός συνεργάτης των «Θρακικών Χρονικών», έχει άμεση σχέση με τη Θράκη. Κινείται στο χώρο της φιλοσοφικής σκέψης με πολλά πρωτότυπα έργα του, αλλά και στο χώρο της λογοτεχνίας, με διηγήματα, μεταφράσεις Κάφκα, «Συζητήσεις», ένα διαλογικό πεζογράφημα με μια «μεταπλατωνική» γραφή-τομή στο είδος του διαλόγου (μη θεατρικού) που δεν καλλιεργείται στις μέρες μας.

Ευάγγελος Λάμπρου, γεννήθηκε στην Ξάνθη το 1927. Σπούδασε στη Νομική Θεσσαλονίκης και είναι δικηγόρος στην Ξάνθη από το 1955. Το 1947 συνδέθηκε με τον κύκλο του περιοδικού «Κοχλίας», όπου δημοσίευσε ποίηση. Μετείχε στην ομάδα νέων που ξανάρχισαν την έκδοση του περιοδικού

«Μακεδονικά Γράμματα», όπου επίσης δημοσίευσε ποίησή του. Συνεργάζεται με περιοδικά και εφημερίδες, δημοσιεύοντας ποιήματα, μελέτες, άρθρα, δοκίμια. Στα «Θρακικά Χρονικά», με τα οποία συνεργάζεται από το 1960, δημοσίευσε ποίηση και τα δοκίμια: «Σχόλια πάνω σ' ένα θέμα παρακμής», «Σχόλια στο Σεφέρη», μελέτες ιστορίας Δικαίου. Δημοσίευσε και νομικές μελέτες στα περιοδικά «Αρμενόπουλος», «Ποινικά Χρονικά».

Ετοιμάζει για έκδοσή ποιητική συλλογή με τίτλο «Εγγραφές» και δοκίμια-μελέτες με τίτλο «Μεταγραφές».

Πέτρος Γεωργαντζής (από την Ξάνθη), διδάκτορας της Θεολογίας. Ασχολείται με την ιστορία της Ξάνθης. Το 1976 κυκλοφορεί το βιβλίο του «Συμβολή εις την Ιστορίαν της Ξάνθης», 1978 «Αρχαίοι και σύγχρονοι Θράκες, ήθη και έθιμα των αρχαίων και οι ρίζες των σημερινών Θρακών», 1980 «Εθνικοί και Εκκλησιαστικοί αγώνες των Ελλήνων της Ροδόπης (1864-1872)».

Το 1960 περίπου κυκλοφόρησε στην Ξάνθη η ποιητική συλλογή του Χριστόδουλου Ροδάνθη «Ποιήματα», όπου ο (ψευδώνυμος) ποιητής με ευαισθησία και λυρική φωνή δουλεύει τον παραδοσιακό στίχο. Η έκδοση ποιητικής συλλογής στα μετεμφυλιακά χρόνια τολμηρή· αυτό δηλώνεται και από το ψευδώνυμο.

Το 1964 από τις εκδόσεις Φέξη ο Αντρέας Καράς (Καραλανίδης) εκδίδει το μυθιστόρημά του «Α' Αριζα δέντρα». Μυθιστόρημα γραμμένο στα χρόνια της αστυφιλίας, όπου παρουσιάζεται η αγάπη για την επαρχία. Φιλοσοφική και ψυχογραφική διάθεση εμπλουτισμένη με κοινωνικές παρατηρήσεις.

Το 1965 ο Γιώργος Καραγκιώζης (Μαυρομάτης) παρουσιάζει την ποιητική συλλογή «Εσχάτη Ώρα». Χριστιανική ποίηση, γεμάτη προβληματισμό για την κοινωνία. Μέσα στα ποιήματα της συλλογής μπορείς να διακρίνεις την κοινωνική αντίληψη του συγγραφέα, που αγωνίζεται μέσα από το συνεπή χριστιανισμό για την πραγματική ζωή.

Το 1967 ο Θανάσης Κατσάς (Καρακατσάνης) εκδίδει τα ποιήματά του «Σπουδές Κύκλων». Γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Ξάνθη. Σπούδασε στη Θεσσαλονίκη και Αγγλία Οικονομικές Επιστήμες και διευθύνει εκδοτικό οίκο της Θεσσαλονίκης. Συνεργάζεται με τα «Θρακικά Χρονικά». Τα κείμενά του γενικά διακρίνονται για φιλοσοφική ενατένιση του όντος. Έχει μια προσωπική φωνή.

Το 1970 ο Γεράκης Βαρύτης (δασάρχης Ξάνθης) εκδίδει τη σημαντική ποιητική συλλογή «Εσπερινά Χαμόγελα», που διακρίνονται για τη μεγάλη ευαισθησία τους.

Το 1972 ο Ιωσήφ Νέος (Σήφης Νικολαΐδης) από την Ξάνθη, εκδίδει το πολυσέλιδο μυθιστόρημά του «Οι Ανιθαγενείς» από τις εκδόσεις Κέδρος.

Το μυθιστόρημα (500 σελίδες) γράφτηκε στα χρόνια της δικτατορίας και απηχεί την κοσμοαντίληψη και τις ταλαιπωρίες του ίδιου του συγγραφέα,

την αντιπολεμική και φιλειρηνική του ιδιοσυγκρασία, αναφερόμενο στα χρόνια του Εμφύλιου.

Ο Ι.Ν. συνεχίζει να γράφει χρονογραφήματα και να δημοσιογραφεί με ιδιαίτερη επιτυχία (εκδίδει την εβδομαδιαία εφημερίδα «Σπίθα»).

Ο Θανάσης Μουσόπουλος (Ξάνθη, 1949), ασχολείται με την ποίηση και την κριτική, δημοσιεύοντας συνεργασίες σε περιοδικά και εφημερίδες. Είναι πτυχιούχος της Φιλοσοφικής Θεσσαλονίκης και ασχολείται με τα πολιτιστικά της Ξάνθης, δίνοντας ομιλίες και σε άλλες πόλεις. Είναι μέλος της Εταιρίας Ελλήνων Λογοτεχνών και της Εταιρίας Λογοτεχνών Θεσσαλονίκης. Παρουσιάζεται στα Γράμματα το 1972 με τη μελέτη «Επίδραση των ιδεών του Νίτσε στην Ελληνική διάνοηση και η υπέρβασή τους από τον Ν. Καζαντζάκη», 1974 «Τρεις Σπουδές» (δοκίμια), 1977 «Προσεγγίσεις — Η τέχνη σκεύος» (δοκίμια), 1978 «Ο ήλιος σκιάδιο» (ποιήματα 1967-1977), «Μακρυγιάννης και το 1821: ένα παράδειγμα ιστορικής μνήμης», 1980 «Προσεγγίσεις, 2» (δοκίμια), 1982 «Διοίκηση αλλοτρίων» (ποιήματα). Ασχολείται ειδικά με την πολιτιστική ζωή της επαρχίας και την ιστορία λογοτεχνίας της Θράκης, παρουσιάζοντας ως τώρα πολλά σχετικά δημοσιεύματα.

Σημαντική είναι η ως τώρα πορεία δύο νέων ποιητών, του Αν. Βιστωνίτη και της Ιω. Φιλίππιδη.

Ο Αναστάσης Βιστωνίτης γεννήθηκε το 1952 στην Κομοτηνή, σπούδασε στη Θεσσαλονίκη, όπου μόνιμα κατοικεί, όντας γραμματέας στην Εταιρία Λογοτεχνών Θεσσαλονίκης.

Εξέδωσε τις ποιητικές συλλογές: 1970 «Σονέτα», 1972 «Μετοικεσία», 1974 «Ανιχνευτές». Δημοσίευσε δοκίμια και μελέτες σε περιοδικά, συνεργάζεται με το περιοδικό «Νέα πορεία» της Θεσσαλονίκης.

Διαθέτει πλούσιο συναισθηματικό υπόβαθρο, με έντονη αγωνία και ευαισθησία και προσωπική οπτική γωνία. Είναι η γενιά του '70, που μέσα από το άγχος της αβέβαιης μέρας, ενδοστρέφουν για να ζυγίσουν τη δύναμη και τον παλμό. Στην ερώτηση, μήπως όλα είναι αποτυχημένα, απαντά αποφαστικά. Ο Κ. Μοσκόφ παρατηρεί: *«Μέσα από την αίσθηση του κενού προβάλλει έτσι και μια ανθρωπιστική διάθεση, που σταδιακά μετατρέπεται σε διάθεση συμμετοχής».*

Ο ίδιος ο Βιστωνίτης σε μία συνέντευξή του σημειώνει ανάμεσα σε άλλα: *«Αν, μέσα από την τέχνη, μπορούμε να αποκαταστήσουμε τη χαμένη ενότητα, να συμφιλιώσουμε, δηλαδή, την ψυχή με το σώμα, το ήθος με την πράξη, τις αξίες με τον υλικό τρόπο ζωής, τότε μπορούμε, ακόμα, να γράφουμε... Κάνουμε καλύτερη ποίηση σημαίνει: βοηθάμε να γίνει καλύτερος ο κόσμος».*

Με την ποίηση και τη γενικότερη προβληματική του ο Βιστωνίτης είναι ένα από τα σημαντικότερα κεφάλαια στη Βόρεια Ελλάδα, στο χώρο της ποίησης. Γνήσιος εκπρόσωπος της πονεμένης και αγωνιώσας γενιάς του 1970, ο Βιστωνίτης, μέσα από τις αντιφάσεις της σημερινής εποχής, προσπαθεί να βρει τον καίριο λόγο, το λόγο του.

Η Ιωάννα Φιλιππίδη, κόρη της γνωστής λαογράφου Ελ. Φιλιππίδη, γεννήθηκε το 1953 στην Αλεξανδρούπολη. Σπούδασε ζωγραφική και γλυπτική στην Αθήνα και Ιταλία και έχει μια συγκροτημένη γενική παρουσία. Έκδωσε την ποιητική συλλογή «Σταυρός δια γραφής», 1979. Μέσα από την ποίησή της περνά την προβληματική των νέων, αλλά με ωριμότητα, τέτοια που έχουν όλοι οι νέοι της γενιάς της. Είναι ποίηση με νεανική φωνή, όχι πρωτόλεια. Προσπαθεί να βρει την προσωπική της έκφραση.

Στέλιος Αρσενίου, έκδωσε το 1980 στην Ξάνθη τη σατιρική ποιητική συλλογή «Ιστορικές ιστορίες». Νέος, που τώρα σπουδάζει στην Αθήνα, με σατιρική φλέβα, με εύστοχη ώρες ώρες χρήση της καθαρεύουσας διακωμωδεί, από την προοδευτική πλευρά, τα κοινωνικά και πολιτικά θέματα της επικαιρότητας.

Στα «Θρακικά Χρονικά», που κυκλοφορούν κάθε χρόνο, περιέχεται και λογοτεχνική δουλειά νέων ανθρώπων της Θράκης. Ανάμεσα στους νέους αυτούς αναφέρουμε: *Άρτεμη Γερτζίκη, Σ. Τσακίρης, Γ. Χατζηνικολαΐδης, Γ. Μεταλλινός* (με το ψευδώνυμο Θεοφρ. Ισμαηλίδης), *Παν. Μιχαηλίδης, Σοφία Μυλωνά, Π. Αξιώτου-Στυλιανουδάκη, Γ. Κυρλής, Κ. Λειβαδίτης, Χ.Α. Λειβαδίτης, Χ. Μεταλλινού, Χ. Πετροντζής, Γ. Ρουκούνης, Στ. Αρβανιτίδη, Γ. Βουτσάς, Ελ. Δημητριάδη-Εφραιμίδη, Αιμ. Ζαφειριάδης.*

Τα «Θρακικά Χρονικά» είναι ένα φυτώριο για νέους δημιουργούς, και αξίζουν έπαινοι στο Στέφανο Ιωαννίδη. Ακόμη αναφέρουμε τους διαγωνισμούς που τα τελευταία χρόνια προκήρυξε για την ποίηση ανάμεσα στους νέους της Ξάνθης το «Μαθητικό Στέκι» με ικανοποιητικά αποτελέσματα. Ξεχώρισαν οι νέοι: *Μ. Διονυσίου, Φ. Κασάπη, Ι. Κασογλάκης, Αλ. Λαζαρίδη, Γ. Λεοντή* (δημοσιεύονται τα ποιήματά τους στα «Θρ. Χρονικά» τ. 37/1972), *Δ. Αντωνίου, Μ. Αθανασίου, Γλ. Ασλανίδου* και άλλοι.

Εκτός από τα «Θρακικά Χρονικά», που εκδίδει στην Ξάνθη ο Στ. Ιωαννίδης από το 1962 και κοντά στην άλλη ύλη περιέχεται και λογοτεχνική, αναφέρουμε τη «Θρακική Επετηρίδα», που εκδίδει ο Μορφωτικός Όμιλος Κομοτηνής (τ. Α΄ 1980, τ. Β΄ 1981) με σημαντικές λογοτεχνικές σελίδες.

Στην Αθήνα εκδίδονται εδώ και πολλά χρόνια: «*Αρχείο του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού*», «*Θρακικά*» και «*Αρχείο Θράκης*» (με ιστορική, αρχαιολογική, λαογραφική, γλωσσολογική ύλη).

Στη Θεσσαλονίκη επίσης, τα τελευταία χρόνια η «Θρακική Εστία» εκδίδει «*Λεύκωμα*» με ημερολόγιο, λαογραφική, λογοτεχνική, ιστορική ύλη.

Κατά καιρούς εκδόθηκαν μερικά βραχύβια περιοδικά: «*Θρακικά θέματα*», «*Θρακική Εστία*» (στην Αλεξανδρούπολη) με ποικίλη ύλη. Στις εφημερίδες επίσης της Θράκης μπορεί ο ερευνητής να βρει μερικά λογο-

τεχνικά κείμενα. Το ίδιο και σε εφημερίδες πόλεων με πρόσφυγες Θρακιώτες (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Σέρρες, Δράμα κλπ.).

ΜΙΚΡΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΘΡΑΚΙΩΤΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Ι. ΚΩΣΤΑ ΘΡΑΚΙΩΤΗ

Έλεγχο στη Θρακική Γῆ

Δέν είναι οί πανάρχαιες πολιτείες σου μήτε κι' οί τάφοι
Οί περασμένες μνημες, οί καπετάνιοι μέ τά ψηλά σου όνόματα
Μήτε κι' ό φαῦνος πού κρυφογελάει πίσω άπ' τίς βροχοπηγές σου.

Δέν είναι ό μαγεμένος αῦλός τοῦ Πάνα νά σφυρίζει μαυλώντας τά μελίσσια
Μήτε κι' ή παναρμόνια λύρα τοῦ 'Ορφέα νά δαμάζει
Τήν άστρική σου θύελλα στό σκοτεινό δάσος.

Δέν είναι τά λειβάδια σου καί τά χωράφια
Καί τά μοσχάρια μέ τίς όγρές μουσουδες καθώς στό χορτο βόσκουν.

Δέν είναι οί άτέλειωτοι κάμποι σου
Κι' οί ψηλές βουνοκορφές σου Γκίμπερνα
Μέ τίς όξυές καί τόν καθάριον άγέρα τών βουνών.

Δέν είναι ή Μαρίτσα πού κυλάει ανάμεσα στίς ροδιές
Ν' άδρώσει ψηλώνοντας τά πλατάνια σου
Λουλουδίζοντας τό χῶμα σου άστροφύλλα
Δέν είναι τό δρεπάνι πού θερίζει
Τό θυμάρι κι' ούτε τό μελισσόχορτο
Ν' άνασαινει στό χλιό βράδυ κάτω άπό τίς άποσταμένες θυμωνίες
Μήτε κι' ή άλλαξοκαιριά καθώς τό χῶμα
Καί τό σύγνεφο ψήνει τή χλόη
Διψασμένη άπό χίλια στόματα μέ τή βροχή.

Δέν είναι ή άστραπή πού άγγίζει
Τόν τρικυμισμένον άγέρα άπ' τά καλυβόσπιτα
Καί λυώνει στήν άνάσα της τή βογгерή κλαγγή τών ντουφεκιών.

Δέν είναι τό άναφτέρισμα τοῦ πουλιοῦ στόν όρθρο
Σάν ξυπνάει τό γέλιο τών άστρων άναδρομίζοντας τό πρωτογέννητό σου έλάφι

Δέν είναι οί δρόμοι μέ τ' άχνισμένα τζάμια
Θολά πίσω άπ' τήν πάγρα τοῦ χιονιά.

Δέν είναι τ' ἄργό βῆμα τοῦ νυχτοφύλακα
Ποῦ παραμόνευε τόν ὕπνο μας σάν εἵμασταν μικρά παιδιά

Κι' οὔτε τό μεθυσμένο ἀηδόνι στά διάσελα νά τραγουδᾷ
Στῇ χλωρασιά καί στ' ἀνοιξιάτικα περβόλια.

Εἶναι ὁ φλογερός σου ἄνεμος στ' ἀνάστατα μαλλιά
Σά νιώθω τόν ἰδρώτα τῆς δουλειᾶς
Στά λασπωμένα νερά τοῦ βάλτου
Μιά χλαπατή ἀστραπῆς ἀλόγων στῇ φυρονεριά.

Εἶναι ὁ ποταμός πού θρέφει τίς προαιώνιες ρίζες
Θερίζοντας στό συνεφόκαμα ἓνα χωράφι στάρι
Σάν τό μπόγι τοῦ ἄντρα πού μέστωσε στόν ἥλιο.

Θά σέ φωνάξω μέ τά χοντρά λόγια τοῦ χωριάτη
Καί θά χορέψω μαζί σου μέ τή λύρα καί τά βιολιά
Κάτω ἀπ' τό γεροπλάτανο μέ τίς ψηλόκορμες φτελιές.

ὦ, φέρτε μου τόν χαιρετισμό ἀπ' τήν αὐλή μας μέ τά περισσότερα
Καί τίς τρέλλες τοῦ Μαγιοῦ στά μονοπάτια τοῦ Ἑρωτα.

ὦ, φέρτε μου τίς παιδικές φωλιές τῶν τζιτζικιῶν
Κι' ἓνα γαρούφαλο ματωμένο ἀπ' τό ματόκλαδο τῆς Αὐγῆς.

Φορτωμένο εἶναι τ' ὄνομά σου ἀπό πέτρα κι' ὄνειρα
Καί τό ποτήρι σου ξέχειλο ἀπ' τό Θρακιώτικο κρασί
Ὅταν στό γαλανό μεσημέρι σημαίνουν οἱ καμπάνες τῶν μελτεμιῶν
Κι' ὑψώνεται θριαμβευτικά ὁ ἥλιος σου ὁ Ἀνατολίτης.

2. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΠΙΤΤΑ

Ἡ ἀνύπαρχτη πολιτεία

Ἐλα νά μποῦμε στήν κουφάλα τοῦ δέντρου
νά θωπεύσουμε τίς μισομαραμένες ρίζες
τήν ἀνθόσκονη πού ὑγραίνει τά μαλλιά σου

Νά φέρουμε τήν Ἀνύπαρχτη Πολιτεία
ὅπου θά ζοῦμε χωρίς μάνταλα
χωρίς ν' ἀγρυπνοῦμε φοβισμένοι

Ἐλα νά κρυφτοῦμε στά καλόδεχτα δάση
τῶν βυθῶν τῆς θάλασσας ἢ τῶν σύννεφων

μέ τούς καλούς νόμους γιά μᾶς

Θά 'ναι κι ἕνα τυφλόψαρο ἐκεῖ
νά κολυμπᾷ στό πλάι μας ἀθόρυβα
μέ ψιθυρίσματα κι ἀνατριχίλες

Ἔλα νά σκύψουμε ἀπ' τήν Ἀνύπαρχτη Πολιτεία
νά σκύψουμε κάτω νά ἰδοῦμε τά τωρινά
σάν κάτι παλιά λησμονημένα τοῦ Καιροῦ...

3. ΚΑΤΙΝΑΣ ΒΕΪΚΟΥ-ΣΕΡΑΜΕΤΗ

Βράδι, στήν ἀκτή

Στό χῶρο τῶν Ἀβδήρων,
μέ τήν εἰδυλλιακή ἀκτή,
τώρα πού ἡ θαμένη πολιτεία
ἐλευθερώνει,
μεγεθύνει τούς ἥσκιους της,
ἀναβιώνει,
τιμημένη παρουσία,

ἡ μορφή τοῦ Γ ε λ α σ ί ν ο υ.

Ἀνασταλτική,
δεητική στιγμή,
στό εἰρηνοφόρο θάμβος
κάτω ἀπό τό ἀστρικό πλέγμα,
ὅπου προσαράζει,
καθώς σέ τέναγος,
ἢ διασπᾶται,
ἐκμηδενίζεται,
καθώς σέ ὕφαλο,
ἢ ἐμπειρία

παρωχημένων στιγμῶν.

Τό σημεῖο, ἐδῶ,
ὡσάν ἀπό κέντρο τοῦ σύμπαντος,
ἐκτοξεύει,
διπλό, συμπυκνωμένο μ ἦ ν υ μ α,
ἐπιβαρυμένο,
μ' ἐρωτηματικά, δέος καί ψόγους.

4. Γ. Ξ. ΣΤΟΓΙΑΝΝΙΔΗ

Πρίν γίνω ποιητής

Μπορούσα νά κοιμηθῶ ἤσυχος πιά
τό χέρι σου ἀνάσαινε μέσ στοῦ δικό μου
ζεστό καί χαρούμενο
διώχνοντας τή βροχή πού κρέμονταν πάνω ἀπ' τὰ κεφάλια μας.

Ἐπεφτε φῶς

σά νά παραμόνευε κάποιος ἄγγελος στοῦ κενό
καί μᾶς θάμπωνε.

Ὅμως ἐσύ προτιμοῦσες τὰ σκοτεινά φινιστρίνια

τὴν πυκνή ὁμίχλη πού πέφτει
σάν κάρβουνο στά πρόσωπα τῶν ταξιδιωτῶν
τῇ βαθιά σιωπῇ
κι ἐγὼ ἀπελπισμένος ἔψαυα στά τυφλά
«σ' ἀκούγω» ἤθελα νά φωνάξω
πρίν γίνω ποιητής, αἶμα, αἰμοδότης καί σ' ἀναστήσω
ἤμουν ἀέρας.

Τώρα μέσα στήν Ποίηση μπορεῖς νά μ' ἀγγίσεις.

5. ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΙΩΑΝΝΙΔΗ

II.

.....
«Γίναν οἱ φίλοι φωτογραφίες».
.....

Ὁ ἕνας ἦταν Ἑβραῖος·
σοῦ φτάνει νά μιλήσουμε μόνο γι' αὐτόν;
Τό ὄνομά του...

Γιατί νά τό γράψω στοῦ ποίημα;

Μήπως ἦταν ἕνας ὁ Μωυσῆς;

ἢ Νίνα, ὁ Ἰσαάκ, ἢ Ρεβέκκα;

Ἐξ ἑκατομμύρια ὀνόματα
μπορεῖς σ' ἓνα ποίημα νά τό γράψης;

Εἶχε λοιπόν μιὰ ὁμορφὴ ἀδερφή,
—χαμηλῶνα σαστισμένος τὰ μάτια
κάθε φορά πού βρισκόμουν μπροστά της·

μιά μάνα μέ πολλά δαχτυλίδια
 ἄσπρο διάφανο πρόσωπο...

Μιά γιαγιά πού χαιρόταν νά χαϊδεύη
 ὅλη μέρα μιά γάτα Ἀγκύρας...
 Ἕνα πατέρα ἐπιχειρηματία.
 (Κράτησε μέρες τό πλιάτσικο σπίτι τους
 ὅταν τούς σύραν γιά τά κρεματόρια).

Ἦταν καί κείνη ἡ φωτογραφία
 μέ χρυσό κάντρο, στόν τοῖχο,
 ἄσπρα γάντια, ἡμίψηλο, φράκο.

Καύχημα πού εἶχε
 γιά τίς τέσσερις γλῶσσες πού ἤξερε!
 Ἔλεγε, θά γινότανε διπλωμάτης.
 Γιατί ὄχι καί στοῦ Ἰσραήλ τήν Κυβέρνηση
 σήμερα νά μὴν εἶχε χαρτοφυλάκιο;

Τό πιό ἀπλό, νάτανε τώρα ἕνας ἀστός
 νά βγάξη τό βράδυ σεργιάνι
 τὰ ἐβραιάκια του
 νά χαίρεται μέ τή γυναῖκα του
 τή μυρουδιά τοῦ γαρύφαλου
 καί τό παιχνίδισμα τοῦ φεγγαριοῦ στό ποτάμι.

Κι ἦταν ὅταν τόν σύραν στά κρεματόρια, τότε
 δεκαοχτώ χρονῶ παληκάρι!

6. ΔΕΣΠΩΣ ΚΑΡΟΥΣΟΥ

Μέσα στό τραῖνο

Τό τραῖνο σταματημένο
 ὁ ἐπαρχιακός σταθμός
 τό πολύβουο πλήθος
 ὁ χρόνος πίεζε ἀσφυκτικά
 περίμενες ἀνυπόμονα
 τήν ἀπόφαση
 τό μεγάλο ναι
 ἡ ὕπαρξη σου ξαφνικά
 εἶχε γεμίσει τό σύμπαν
 παντοδύναμη

πρόσφορες όδύνη άπλόχερα
τά χέρια κινούνται καταστροφικά
τόση βιάση
φοβόσουν μή χάσεις τή ζωή
τόση βιασύνη άφανίζει τήν όμορφιά.

* Η είκόνα έμεινε
τό βλέμμα του λαβωμένου ζωου
ή άστραπή του μίσους
τό σταματημένο τραίνο
έτοιμο νά φύγει μακριά
έφυγες
ή κίνηση έδιωξε τή σκηνή
ό χρόνος τή σκέπασε μέ τή σκόνη
τής άένας φθοράς.

* Ο βάρβαρος ήρθε πάλι
χτύπησε τήν πόρτα
στή θέα του προσώπου
έμεινε διστακτικός
τό θάρρος τόν έγκατέλειψε.

* Άλλα λόγια ψεύτικα
γέμισαν τό κενό του χρόνου
οί άπλές κινήσεις
πήραν ύπόσταση ζωής
έρρεε ό χρόνος μέ τή συνήθεια
μέ τά χιλιάδες πρέπει
πού δημιουργούν τό σχήμα
τίς επιφάνειες...

7. ΘΑΝΑΣΗ ΜΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ

Δέν βγήκα σήμερα έξω
καί πού νά πάω
μ' αυτή τήν πληγή στό στήθος
όλοι θά μέ κοιτάζουν
μπορεί νά πέσεις κάτω νεκρός
μπορεί νά γίνεις ήρωας
άπ' αυτή τήν άσήμαντη πληγή.

* Εσύ γι' άλλες πληγές πολέμησες
κι αυτές δέν φαίνονται

γιατί δέ βλέπουν τέτοιες πληγές
οί άνθρωποι.

“Ένα ραγισμένο κέλυφος έλπίδας
δέν κάνει ήρωες, για τούς ανθρώπους
μόνο μιά στό στήθος πληγή.

8. ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΒΙΣΤΩΝΙΤΗ

“Εφ’ ὅρου ζωής

Τά βράδυα μαυρίζουν τά δωμάτια,
σφίγγονται μέσα στήν σκληρή τους ύλη,
κατεβάζουν κάγκελα μπροστά στά τζάμια.

Ποντίκια περπατοῦν στίς φωτεινές ρωγμές.
Θαμμένος μέσα στά σανίδια
βρίσκω τήν τρύπα τοῦ σκουλικοῦ.

“Η νύχτα κυλάει τά νερά της στίς χαραμάδες.
Τρωκτικά χτυποῦν τό πάτωμα,
στά νεύρα τοῦ ξύλου μανιασμένα ράμφη.
“Η ἄσπρη σκόνη τοῦ σανιδιοῦ
μ’ ἐμποδίζει νά δραπετεύσω.

Τά βράδυα ἀνεβαίνουν τά φῶτα.
“Η θάλασσα ξεβράζει καράβια καί ψάρια.
Ρακένδυτοι ὁρμοῦν στά νερά.
—Οἱ ἄλλοι πνίγονται σ’ ἓνα βυθό
ἀπό πέτρες καί κοράλια.
“Η πόλη ἐξογκώνεται μέσα στά τείχη.
“Από τ’ ἀνοίγματα βγαίνουν
σωροί πέτρες, σίδερα καί σκουριά.
“Ο ὕπνος εἶναι ἓνας ἀθόρυβος φονιάς
γνωστός ἀπό τά παιδικά μου χρόνια.

9. ΙΩΑΝΝΑΣ ΦΙΛΙΠΠΙΔΗ

“Επέτειος

“Εθνική ἐπέτειος σέ νησί
Μετέωρη κι ἀνεμισμένη

άνυπεράσπιστη στο φῶς
 μ' ένα ἄσπρο ποδηλατάκι
 περνάω μέσα ἀπ' τὰ παιδικά μου χρόνια
 τούς ἄδειους δρόμους μέ τή φιλαρμονική τοῦ δήμου
 τίς διαμπερεῖς πανάκριβες ἐποχές.
 Κάποια σχισμένα μεσημέρια
 ἀπ' ὅπου φυσάει ἤδη παγερός
 ὁ ἄνεμος μιᾶς τρίτης νεότητας

10. ΘΑΝΑΣΗ ΚΑΤΣΑ

Προσδιορισμός

Ἀρχίζουν πάλι νά μέ γοητεύουν
 οἱ λέξεις.
 Κινούμαι ἐπὶ συναισθηματικοῦ
 ἀσταθοῦς.
 Στήν αὐγή τῆς σεληνόφωτης ἡλικίας
 δείχνει ἐξίσου ὀδυνηρό
 καί χωρίς ἐλπίδα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἡ θρακική λογοτεχνία ἔχει μια σημαντική παρουσία στον ελληνικό πνευματικό χώρο. Ζουν και εργάζονται στη Θράκη αρκετοὶ σημαντικοὶ λογοτέχνες, μακριὰ ἀπὸ τὸ Κέντρο. Τὸ ἔργο τους εἶναι ἕνας μάρτυρας τῆς ζωῆς στο ἀκριτικό αὐτὸ τμήμα τοῦ ελληνικοῦ κράτους.

Δένοντας τὸ παρελθόν και ζώντας τὸ παρὸν, οικοδομοῦν ἕνα αὐριο καλύτερο γιὰ ὅλους.

Μέσα ἀπὸ τὴν ἀπαρίθμηση τῶν δημιουργῶν τῆς θρακικῆς γωνιάς, κοντὰ και σε ἄλλους που ἀπὸ ἐλλιπὴ πληροφόρηση παραλείψαμε, δε φάνηκε ὁ κόπος που χρειάζεται γιὰ νὰ τυπωθεῖ ἕνα βιβλίο ἢ ἐντυπο στη Θράκη, νὰ διατεθεῖ και νὰ προβληθεῖ, ἐξω ἀπὸ τὰ ἐμπορικά και ἄλλα κατεστημένα. Τὸ σπουδαιότερο, δὲν ἀξιολογοῦνται τὰ ἔργα τῆς ἐπαρχίας οὔτε κρίνονται ἐγκαιρα και ἀντικειμενικά, μια και οἱ λειτουργίες αὐτὲς γίνονται στο Κέντρο.

Ἡ Θράκη ἔχει δυνάμεις.

Ἡ λογοτεχνία τῆς Θράκης ἔχει μέλλον;

Κλείνοντας τὴ «Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς θρακικῆς λογοτεχνίας», ἀς ἐπαναλάβουμε δύο τρεῖς σκέψεις μας. Πρῶτα ὅτι πρέπει νὰ γίνεῖ ἕνα θρακολογικό Ἰνστιτούτο γιὰ τὴ μελέτη τῆς Θράκης σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα. Ἐπειτα, ὅτι πρέπει νὰ γίνεῖ μια «απογραφή» τοῦ χώρου, εἰδικότερα στο χώρο τῆς λογοτε-

χνίας. Τέλος ότι πρέπει οι νέοι να μαθαίνουν τις ρίζες τους: την ιστορία και τον πολιτισμό του χώρου τους.

Η εργασία μας αυτή ίσως να βοηθά, έστω λίγο, σ' όλα τα παραπάνω σχέδια μας. Αν ικανοποιηθούν τα αιτήματά μας, η λογοτεχνία της Θράκης θα έχει σίγουρα καλύτερο μέλλον.

ΜΙΚΡΗ ΘΡΑΚΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Για τη θρακική βιβλιογραφία υπάρχουν τα παρακάτω βοηθήματα, που χρησιμοποιήσαμε:

1. Μ. Σταμούλη, Συμβολή εις την Θρακικήν βιβλιογραφίαν, περ. «Θρακικά», 1931
3. Κ. Μυρτίλου Αποστολίδη, Συμβολή εις την Θρακικήν βιβλιογραφίαν, περ. «Θρακικά», 1933
3. J. G. Kersopoulos, Contribution a la bibliographie de la Thrace, περ. «Αρχεῖον Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού», 1941-42
4. Κ. Μαμώνη, Θρακική Βιβλιογραφία (1958-1966), περ. «Αρχεῖον Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού», 1976

Θρακική ιστορία (γενική)

- Κ. Κουρτίδης, Ιστορία της Θράκης, τ. Α', 1932.
- Αχ. Σαμοθράκης, Ιστορικό και Γεωγραφικό Λεξικό Θράκης.
- Αν. Καψή, Ο Ελληνισμός της Θράκης στους ρωμαϊκούς χρόνους, 1963.
- Ι. Παπασταύρου, Συμβολή της Β. Ελλάδος εις τον Αρχαῖον Ελληνικόν Πολιτισμόν, 1946.
- Δ. Κανατσούλης, Η Θράκη κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους, 1979.
- Δ. Σαμάρη, Ο εξελληνισμός της Θράκης κατά την ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα, 1980.
- Μ. Ζωτιάδης, Ο ελληνισμός της Ανατ. Θράκης, 1966.
- Στ. Κυριακίδης, Περί την ιστορίαν της Θράκης, 1960.
- Χρ. Νάλτσά, Αν. Ρωμυλία, 1963.
- Αρ. Παπαδάκης, Ιστορία, Αγώνες, Δίκαια Ελληνισμού Αν. Ρωμυλίας, 1948
- Δ. Σεΐτανίδης, Το Σουφλί και η ιστορία του, 1959.
- Κ. Παπαθανάση-Μουσιόπουλου, Ελληνικά Προξενεία στη Θράκη, τ. Α' 1976, τ. Β' 1977.
- Αντ. Ρωσσίδης, Ο Θρακικός Ελληνισμός στον Απελευθερωτικό αγώνα του 1821, «Αρχεῖο Θράκης», τ. 39, 1976.
- Μ. Κούκου, Οι Θράκες στους αγώνες του '21, «Θρακική Επετηρίδα», τ. Β', 1981.

- Στ. Ιωαννίδη, Ξάνθη 1870-1920, Στοιχεία από την ιστορία της, «Θρακικά Χρονικά», τ. 36, 1980-81.
 Ξάνθη 1919-20, Διασυμμαχική κατοχή, 1977.
- Κ. Βέικου-Σεραμέτη, Θράκη - Στιγμές από την ιστορία της, «Θρακική Επετηρίδα», τ. Α', 1980.
- Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, Η απελευθέρωση της Δυτ. Θράκης, 1975.
- Μ. Κολοζώφ-Μαρκίδη, Η απελευθέρωση της Κομοτηνής, 1966.
- Αντ. Ρωσσίδη, Το χρονικό της απελευθέρωσης της Δυτικής Θράκης, «Θρακική Επετηρίδα», τ. Α', 1980.

Πολιτιστική ιστορία Θράκης

- Ε. Μαρινάκου-Βουραζέλη, Αιεν Θράκη συντεχνίαί των Ελλήνων κατά την τουρκοκρατίαν, 1950.
- Α. Γερμίδη, Το Γυμνάσιο Αρρένων και το Ζάππειο Παρθεναγωγείο Αδριανουπόλεως.
- Α. Γερρομιχαλού, Η δημογεροντία Ξάνθης, 1973.
- Γρ. Ευθυμίου, Η παιδεία εν Διδυμοτείχῳ κατά τὴν Τουρκοκρατίαν, 1956.
- Δ. Πετρόπουλου, Πνευματικές σχέσεις Ελλήνων και Βουλγάρων τον ΙΘ' αιώνα, 1954.
- Ευ. Καμαριανάκη, Ηρωικά και πνευματικά μορφάι της Θράκης, 1974.
- Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, Οι καραμπατζήδες φορείς του διαφωτισμού, «Πρακτικά Β' Συμποσίου Λαογραφίας», 1976.
- Γ. Μαμέλη, Η Αδριανούπολη Εθνική Έπαλξι και πνευματική εστία επί τουρκοκρατίας, «Θρακική Επετηρίδα», τ. Α', 1980.
- Θ. Θωμόπουλου, Η αυτοδιοίκηση στη Μαρώνεια, θεσμός του θρακιώτικου λαϊκού δικαίου, «Θρακική Επετηρίδα», τ. Α', 1980.
- , Τα σχολεία Θράκης επί Τουρκοκρατίας, «Θρακικά», παράρτημα Γ' τόμου, 1931.
- Μ. Μερακλή, Ο Σύγχρονος Ελληνικός Λαϊκός πολιτισμός (για τη Θράκη σελ. 49-64), 1973.
- Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, Λαογραφικά Θράκης, τ. Α', 1979.

Δημοτικά τραγούδια Θράκης

- Π. Καβακόπουλου-Π. Παπαχριστοδούλου-Κ. Ρωμαίου, Μουσικά Κείμενα Δημοτικών τραγουδιών της Θράκης, τ. Α', 1956.
- Π. Καβακόπουλου, 4 βασικά ποιοτικά ρεύματα στα δημοτικά τραγούδια της Θράκης, «Πρακτικά Α' Συμποσίου Λαογραφίας», 1975.
- Τραγούδια της Βορειοδυτικής Θράκης, 1981.

Γ. Ιωάννου, Παραλογές, 1975.

Β. Μάκη, Δημοτικά Τραγούδια - Ακριτικά, 1978.

Α. Θέρου, Τα Τραγούδια των Ελλήνων, τ. Α' 1951, τ. Β', 1952.

Λόγιοι - λογοτέχνες

Για πληροφορίες καταφύγαμε σε Λεξικά, Εγκυκλοπαιδείες, Ιστορίες Λογοτεχνίας, Ανθολογίες, Μονογραφίες, Μελέτες σε περιοδικά. Αναφέρουμε εδώ την εργασία: «Λόγιοι Θράκες» (περιοδικό «Θρακικά» παράρτημα Γ' τόμου, σελ. 84-195).

Γενικά έχουμε έλλειψη από σίγουρες πληροφορίες και αντικειμενικές πηγές.

Βέβαια χρησιμοποιήσαμε και τα στοιχεία που αναφέρονται σε άλλα μασδημοσιεύματα, κυρίως:

1. Θράκη και βιβλίο, 1976
2. Προσεγγίσεις, 2, 1980 (για Στ. Ιωαννίδη και Κατ. Βέικου - Σεραμέτη).
3. Μακρυγιάννης και το 1821, 1978 (για τον Κ. Παπαδόπουλο).
4. Βιβλία Ξανθιωτών, Κριτικός Απολογισμός 1972-1979, «Θρακικά Χρονικά», τ. 35, 1979 (και ανάτυπο).
5. Θρακική Λογοτεχνία, Στοιχεία και σκέψεις για τη θέση της, «Θρακική Επετηρίδα», τ. Α, 1980 (και ανάτυπο).
6. Η εκδοτική κίνηση στην Ξάνθη, «Διαβάζω», τ. 27, 1980.
7. Η ποίηση του Στ. Ιωαννίδη, «Τομές», τ. 66, 1980.
8. Στοιχεία για τη Θρακική Λαογραφία, «Γιατί», τ. 67, 1981.
9. Στοιχεία Θρακικής Βιβλιογραφίας, «Πολιτεία», τ. 2, 1981.
10. Συμβολή στη μελέτη της σύγχρονης Θρακικής Λογοτεχνίας (Κ. Θρακιώτης και Τρ. Πίττας), «Θρακικά Χρονικά», τ. 37, 1982.
11. Σκέψεις και προτάσεις για την επαρχιακή-τοπική Λογοτεχνία, «Πρακτικά Α' Συμποσίου Νεοελληνικής Ποίησης», α' τόμος, 1982.
12. Ευρετήρια θεμάτων του περιοδικού «Θρακικά Χρονικά» τευχών 1-35, 1960-1979, 1981.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΡΩΣΣΙΔΗ

ΚΟΜΟΤΗΝΗ

(σύντομη ιστορία της πόλης)

«Όσο άφθονα ρέουν οι συνηθισμένες ιστορικές πηγές για την ιστορία των μεγάλων και έπιφανών πόλεων, άλλο τόσο σποραδικά και πενιχρά είναι τα στοιχεία που μᾶς παρέχουν για τις μικρές και ταπεινές πόλεις, εκτός εάν (οι μικρές αυτές πόλεις) έτυχε κάποτε να αποβούν τό επίκεντρο ιστορικών γεγονότων».

Αυτά είχε πει, πριν από 20 περίπου χρόνια, ο αείμνηστος λαογράφος κομοτηναῖος καθηγητής στό Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης Στίλπων Κυριακίδης' σέ μιά όμιλία του στην Κομοτηνή μέ θέμα την ιστορία της πόλεώς μας. Καί πρόσθεσε ότι για τό λόγο αυτό για τις μικρές και άσημες πόλεις έχουν μεγάλη σημασία οι τοπικές πηγές, τά επιτόπια δηλαδή στοιχεία (λείψανα παλαιών κτισμάτων, τάφοι, επιγραφές, ποικίλα έγγραφα, τοπικές παραδόσεις, τοπωνύμια καί τά παντοῖα άλλα γλωσσικά καί λαογραφικά στοιχεία), τά όποια όμως κι αυτά δυστυχώς για την πόλη της Κομοτηνής, ύστερα από τά δεινά που υπέστη από τις επανειλημμένες έχθρικές καταλήψεις καί κατοχές, ιδιαίτερα τά τελευταῖα μετά τό 1912 χρόνια, έχουν όλα σχεδόν εξαφανισθεί.

Σπανίζουν δηλαδή οι πηγές για την ιστορία της πόλεώς μας, γι' αυτό καί όσοι κατά τό παρελθόν φιλοτιμήθηκαν νά γράψουν τή μικρή της ιστορία περιορίστηκαν σ' ένα άπλό σχεδιάγραμμα της.

Είναι γεγονός ότι εδώ καί μερικά χρόνια ή πόλη της Κομοτηνής έχει αλλάξει όψη. Όποιος γνώριμός της την επισκέπτεται σήμερα, ύστερα από άπουσία πολλών ετών, δυσκολεύεται νά την αναγνωρίσει. Ή Κομοτηνή άναμορφώθηκε καί εκσυγχρονίστηκε μέ τά ελληνικά βέβαια πρότυπα που έχουν καί τά πολλά γνωστά σέ όλους μας άρνητικά στοιχεία.

Ήμεῖς οἱ παλιοί κάτοικοί της, που ζήσαμε σ' αυτόν τόν τόπο από τά παιδικά μας χρόνια, τότε που είδαμε νά στήνονται εδώ βιαστικά, ύστερα από την καταστροφή της μικρασιατικής Ήλλάδας, οι προσφυγικοί

1. Στίλπων Κυριακίδης: Γεννήθηκε τό 1887 στην Κομοτηνή καί πέθανε στή Θεσσαλονίκη τό 1964. Καθηγητής της έδρας της «Θρησκείας καί τοῦ ιδιωτικοῦ βίου των αρχαίων Ἑλλήνων» καί της λαογραφίας.

συννοικισμοί που της έδωσαν τή σημερινή της έκταση, είμαστε σέ θέση νά ποῦμε ὅτι ἡ Κομοτηνή, πού ἀδικοῦσε ἄλλοτε τή γύρω ὁμορφη περιοχή της, κτισμένη θά ἔλεγε κανείς κατά λάθος σ' ἓνα τοπογραφικό βαθούλωμα, ἀποτελεῖ σήμερα ἓνα ἀγλάισμα τῆς Θράκης. Εἶναι ἴσως ἡ πρώτη φορά πού λίγο ἢ πολύ ὅλοι οἱ κάτοικοί της ἀρχίσαμε νά αἰσθανόμαστε γιά τήν πόλη μας κάποια ἱκανοποίηση ἂν ὄχι καί κάτι παραπάνω.

Αὐτό τό κατά λάθος πού εἶπαμε ἔχει, ὅπως θά ἐξηγηθεῖ στή συνέχεια, ὄχι τήν ἔννοια τῆς κυριολεξίας, ἀλλά τήν ἔννοια ὅτι καί δέν ἔγινε σωστά καί ὁμαλά, τήν ἔννοια τῆς ἑκτακτης περιστασιακῆς ἀνάγκης, γιατί καί τό πρῶτο ἄπλωμά της καί τό κατοπινό μεγάλωμά της συνδέθηκαν ἅμεσα μέ μεγάλες ἐθνικές συμφορές.

Ἡ καταστροφή τῆς περιοχῆς ἀπό τό θηριώδη τσάρο τῶν Βουλγάρων Σκυλογιάννη, τό 1207, καί ἡ μικρασιατική καταστροφή, τό 1922, εἶναι δύο χρονικά ὁρόσημα σημαντικά γιά τήν ἱστορία τῆς πόλεώς μας. Ἀποτελέσαν τίς δύο κύριες αἰτίες πού ἔταξαν τήν Κομοτηνή στό ρόλο τοῦ τόπου καταφυγῆς γιά τοὺς ξεσπιτωμένους πληθυσμούς πού προσέφυγαν ἐδῶ κατ' ἀνάγκην, εἴτε μόνοι τους εἴτε ὕστερα ἀπό κρατική παρέμβαση.

Ἡ πόλη μας εἶναι πόλη προσφύγων, προσφυγοῦπολη. Ἀλλά δέν πρωτοκτίσθηκε ἀπό τοὺς πρόσφυγες. Προϋπήρχε. Πότε ὅμως καί ἀπό ποιούς συννοικίστηκε γιά πρώτη φορά δέν εἶναι ἱστορικά βεβαιωμένο. Οἱ πηγές, ὅπως προείπαμε, εἶναι σπάνιες, καί τά στοιχεῖα πού μᾶς δίνουν ἐλάχιστα. Ἐκεῖνο πάντως πού πρέπει νά θεωρεῖται ἀπολύτως βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ πόλη μας δέν ὑπῆρχε κατά τήν ἀρχαιότητα.

Τό παλαιότερο ἱστορικό μνημεῖο της εἶναι τό σχετικὰ μικρό, ἀλλά κομψό φρούριό της, στό κενό τῆς πόλεως, πού σωζόταν σχεδόν ἀκέραιο μέχρι τίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας. Τό φρούριο αὐτό κτίστηκε, κατά τή γνώμη πάλι τοῦ καθηγητῆ Στίλπωνα Κυριακίδη πού πρέπει νά θεωρεῖται καί ἡ πιό ἔγκυρη, γύρω στά τέλη τοῦ Δ' μ.Χ. αἰῶνα γιά τήν προστασία τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ πού περνοῦσε λίγο ἔξω ἀπ' αὐτό, καθὼς ἐπίσης καί γιά τήν προστασία τῆς ἀπέναντι καθέτου πρὸς τήν Ἐγνατία διαβάσεως πού ὁδηγεῖ διὰ μέσου τῆς Ροδόπης πρὸς τήν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Ἄρδα καί ἀπό κεῖ στήν πεδιάδα τῆς Φιλιππουπόλεως καί τῆς βυζαντινῆς Βερδῆς (σημερινῆς Στάρα Ζαγοράς). Τήν ἀποψή του αὐτή γιά τή χρονολόγηση τοῦ φρουρίου ὁ καθηγητής Κυριακίδης τή στήριξε στήν ἐπιγραφή «Θεοδοσίου κτίσμα» πού ὑπῆρχε μέ ἐντειχισμένα κεραμίδια σ' ἓναν ἀπό τοὺς πύργους τοῦ φρουρίου κοντά στήν κεντρική του πύλη, πού ἦταν στή βορεινὴ πλευρά, ἐκεῖ ὅπου εἶναι σήμερα κτισμένο τό ἐργατικό κέντρο, καί πού τήν ἀνέγνωσε ὁ ἴδιος, νεαρός φοιτητής τότε, καθὼς καί στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο εἶναι κτισμένο τό φρούριο μέ στρόγγυλες πέτρες, δηλαδή καί μέ ζῶνες ἀπό πλατιά τοῦβλα κατά κανονικά διαστήματα. Ἄν ὑπῆρχε παλιότερα συννοικισμός κοντά στή θέση αὐτή δέν εἶναι γνωστό. Βέβαιο ὅμως πρέπει νά

θεωρείται ότι γρήγορα σχηματίστηκε μέσα και έξω από το φρούριο ο πυρήνας της πόλεως μας για την εξυπηρέτηση κυρίως των στρατιωτικών και των πορευομένων διά της Έγνατίας οδού ταξιδιωτών.

Ποιό ήταν το όνομα του φρουρίου και του μικρού αυτού συνοικισμού παραμένει άγνωστο. Φαίνεται ότι για πολλούς αιώνες ο συνοικισμός εξακολουθούσε να παραμένει άσημαντος, ένας απλός σταθμός των περαστικών. Ίσως αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο το φρούριο διασώθηκε από τη φοβερή καταστροφή που επέφερε ο τσάρος των Βουλγάρων Καλογιάννης (ο Σκυλογιάννης των Βυζαντινών) σ' όλα τα φρούρια που βρήκε στο δρόμο του κατά την πορεία του προς τη Θεσσαλονίκη το έτος 1207. Το φρούριο της Κομοτηνής σώθηκε, γιατί δεν προσφερόταν για λεηλασία.

Όταν όμως κατά την επιδρομή εκείνη των Βουλγάρων καταστράφηκαν όλα τα γύρω ισχυρά φρούρια και κυρίως η πρωτεύουσα της περιοχής, η όχυρη Μοσυνούπολις (ή παλαιά Μαξιμιανούπολις, παλιότερα Παισούλαι και ακόμη παλιότερα Ίμπαρα, όπως μνημονεύεται σ' ένα παλιό οδοιπορικό χάρτη²) που άπείχε μόλις έξι χιλιόμετρα από το φρούριο της Κομοτηνής, οι κάτοικοι της γειτονικής αυτής πόλεως προσέφυγαν σιγά σιγά στο γειτονικό κάστρο της Κομοτηνής. Ο συνοικισμός αυξήθηκε και προήχθη κατά τα τέλη του 13ου αιώνα σε πολίχνη, περιτειχισμένη δηλαδή πόλη κατά την έννοια της εποχής εκείνης, και με το πέρασμα του χρόνου κατά τις αρχές του 14ου αιώνα σε πόλη, ή οποία κατέλαβε στην ιστορική σκηνή τη θέση της μεγάλης γειτονικής πόλεως και πρωτεύουσας της περιοχής, Μοσυνουπόλεως.

Την εποχή αυτή (14ος αιώνας), η Κομοτηνή γίνεται επίκεντρο ιστορικών γεγονότων, και για πρώτη φορά αναφέρεται και το όνομά της στις ιστορικές πηγές. Την μνημονεύουν δύο επιφανείς ιστορικοί του Βυζαντίου: ο αυτοκράτορας Ίωάννης ο ΣΤ', ο Καντακουζηνός, με το όνομα Κουμουτζηνά ή Κουμουτζηνή, και ο σύγχρονός του ιστορικός Νικηφόρος Γρηγοράς με το έκλεπτυσμένο κατά τη συγγραφική του τάση όνομα Κομοτηνή. Φαίνεται ότι, προτού κτισθεί ή πόλη, ή περιοχή αποτελούσε αγρόκτημα κάποιου κόμητα, εγγενοῦς δηλαδή αξιωματούχου της Ρώμης ή του Βυζαντίου ή κάποιου πλούσιου γαιοκτήμονα με τό περίεργο και ίσως σκωπτικό όνομα Κουμουτζής, που διατηρείται μέχρι και σήμερα ως επώνυμο στους ντόπιους κατοίκους του νομού μας.

Είναι ή εποχή που οι Τούρκοι έχουν κατακτήσει τό μεγαλύτερο μέρος της Μ. Ασίας και επιχειρούν επιδρομές στα άπομεινάρια της Ρωμανίας,

2. Το οδοιπορικό με τίς παλαιότερες ονομασίες της Μαξιμιανούπόλεως είναι του Αντωνίνου.

ὅπως λεγόταν τότε τὸ βυζαντινὸ κράτος, ὅπου σὲ λίγο ἀρχίζει καὶ ὁ ἐσωτερικὸς πόλεμος μεταξύ Καντακουζηνῶν καὶ Παλαιολόγων.

Στὴν Κομοτηνὴ, ἀναφέρει ὁ Καντακουζηνός, αὐλίστηκε μὲ τὸ στρατὸ του τὸ 1331 ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος ὁ Γ', γιὰ νὰ ἀποκρούσει τὸν τοῦρκο ἡγεμόνα τῆς Σμύρνης Ἀμούρ πού ἀποβιβάστηκε γιὰ λεηλασία στὴν Ποροῦ (Πόρτο Λάγος) καὶ τὸν ἀντιμετώπισε στὴ θέση ὅπου εἶναι σήμερα τὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας Βαθυρύακα (Φατύργιακα).

Τὸ 1343, γράφουν οἱ ἴδιες πηγές, κατὰ τὸν ὀλέθριο ἐμφύλιον πόλεμον Καντακουζηνῶν καὶ Παλαιολόγων, ἡ Κομοτηνὴ μαζί μὲ τὰ ἄλλα μικρότερα φρούρια τῆς περιοχῆς, Ἀσώματο, Παραδημή, Κρανοβούνιο καὶ Στυλάριο, προσχώρησε στοῦ στρατοπέδου τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ ἔγινε τὸ κέντρο τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων του καὶ ἀργότερα τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ γιοῦ του Ματθαίου, πού ὀχύρωσε καὶ ἔκανε ἔδρα του τὴν βορειοανατολικότερα καὶ σὲ ἐπικαίρῃ θέση κείμενη Γρατιανοῦ (Γρατινήν). Στὸ μακροχρόνιο αὐτὸ μέχρι τὸ 1357 ἀγῶνα μεταξύ τῶν δύο αὐτοκρατορικῶν οἰκογενειῶν, πού εἶχε πολλές φάσεις καὶ πού ἀνοίξε τὸ δρόμο στοὺς Ὀθωμανοὺς Τούρκους, ἡ πόλη μας μπήκε στοῦ προσκήνιο τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας.

Ἡ αὐλαία ὅμως ἐπεφτε σιγὰ σιγὰ στὴ σκηνὴ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Οἱ Ὀθωμανοὶ Τούρκοι ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τίς ἀδυναμίες του, ἀφοῦ πέρασαν στὴ Θράκη, ἄρχισαν νὰ προχωροῦν καὶ μὲ μεγάλη ταχύτητα νὰ κυριεύουν ὅλη τὴ χώρα. Ἡ Κομοτηνὴ ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Τούρκων τὸ 1361, ἕνα περίπου αἶώνα πρὶν ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ παραδόθηκε στὸν ἀρχηγό τοῦ στρατοῦ πού τὴν πολιόρκησε, τὸν περίφημο ἐλληνικῆς καταγωγῆς καὶ χριστιανὸ ἐξωμότη στρατηγὸ Γαζή Ἐβρενός πασά. Ἀρχισε ἔτσι καὶ γιὰ τὴν Κομοτηνὴ ἡ μακραίωνη περίοδος τῆς Τουρκοκρατίας πού συνεχίστηκε καὶ μετὰ τὴν ἐλληνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1821.

Οἱ πληροφορίες πού ἔχουμε γιὰ τὴν τύχη τῆς πόλεως μας ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἶναι ἐλάχιστες καὶ προέρχονται κυρίως ἀπὸ διάφορους ξένους περιηγητὲς, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὸν 15ον αἶωνα ἄρχισαν νὰ περιοδεύουν τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία.³

3. Τὸ 1433 ὁ γάλλος (βουργούνδιος) Bertrandon de la Broguiere ἔγραψε στίς ταξιδιωτικὲς του ἐντυπώσεις:

«ἀπὸ τῆ Μάκρῃ περνώντας κάποιο βουνὸ ὅχι καὶ πολὺ ψηλὰ ἔφθασα στὴν Caumussin πού εἶναι μία ἀρκετὰ καλὴ μικρὴ πόλη κλεισμένη στὰ τεῖχη της πάνω σ' ἕνα ποτάμι μέσα σ' ἕνα ωραιότατο τοπίο κοντὰ σὲ βουνὰ πού βρίσκονται πρὸς τὴ δύση.....»

Τὸ 1538 ὁ γάλλος περιηγητὴς Belon ἐρχόμενος ἀπὸ τὴ Μακεδονία πέρασε ἀπὸ τὴν Commercine, πού ὅπως λέγει «εἶναι μία μικρὴ πόλη μισὴ μέρα δρόμο ἀπὸ τὴν Ποροῦ ὅπου εἶχε ὅτι εἶδος κρέας θέλαμε ν' ἀγοράσουμε.

Τό λαϊκό όνομα τής πόλεως Κουμουτζηνά μεταπλάθεται από τούς Τούρκους σέ Γκιουμουλτζίνα, καί μέ τό όνομα αυτό ήταν γνωστή ή πόλη μας σέ όλη τή σκοτεινή περίοδο πού κράτησε 5 1/2 αιώνες, μέχρι δηλαδή τήν όριστική ένσωμάτωσή της στην Έλλάδα τό Μάιο του 1920.

Άμέσως μετά τήν κατάκτησή της από τούς Τούρκους άρχισαν οι παντοειδείς καταπιέσεις, τό παιδομάζωμα καί οι εξισλαμισμοί, καί ό

“Έχει έρείπια ενός μικρού κάστρου καί μέσα είναι ή εκκλησία των Έλλήνων Χριστιανών. Γιατί στό χωριό κατοικοῦν Έλληνες καί λίγοι Τούρκοι.

“Εξακολουθώντας τό δρόμο μας πρὸς τήν Κωνσταντινούπολη όταν άρχισαμε νά άνεβαίνουμε τό βουνό καί είμασταν πιδ ψηλά κοιτάζαμε πίσω μας... Βλέπαμε τό χωριό Commersine πού είναι μέσα σέ μιá μεγάλη πεδιάδα. “Ο δρόμος του κάμπου αυτού ήταν ίσιος καί μεγάλος παλιός δρόμος πού πήγαινε απ’ τή Ρώμη στην Πόλη καί ήταν στρωμένος μέ πολύ μεγάλες πέτρες πελεκημένες μέ τόν άρχαίο τρόπο, γιατί απ’ τή Μπουροῦ ὡς τήν Κομμερσίνα καί έπειτα απ’ τήν Κομμερσίνα ὡς τό Σαπτσιλάρ έπειδή ό δρόμος ήταν δύσκολος μέσα σέ χώματα, παλιά οι Ρωμαῖοι τόν έστρωσαν καί άκόμα καί τώρα σώζεται ολόκληρος».

Τό 1666 ό Robert de Dreux στό βιβλίο του «Τά ταξίδια στην Τουρκία καί τήν Έλλάδα» γράφει:

«Περάσαμε από τήν Kymargina μιá μικρή πόλη πολύ παλιά όπου βρίσκονται άκόμη έρείπια ενός μεγάλου κάστρου.....»

Τό 1640 ό Έλβιγιά Τσελεμπή, τούρκος περιηγητής, γράφει ότι πέρασε από τήν Κιουμουλτζίνα. “Η τουρκική πόλη, γράφει, είναι έξω από τό φρούριο. Χωρίζεται σέ 16 συνοικίες μέ 4.000 σπίτια μονώροφα καί διώροφα μέσα σέ άμπέλια καί κήπους... Για τούς Έλληνες κατοίκους της δέν αναφέρει ούτε άν υπήρχαν...

Τό 1801 ό άγγλος περιηγητής Edward Daniel Clarke στό όγκῶδες ταξιδιωτικό χρονικό του γράφει καί τά εξής:

«...“Η Γκιουμουλτζίνα έχει 1.000 σπίτια (400 Έλληνικά, 60 Έβραϊκά, 15 Άρμενικά καί τά υπόλοιπα Τουρκικά)».

Γράφει επίσης ότι στους δρόμους τής Γκιουμουλτζίνας αυτός καί ή συνοδεία του άντιμετώπισαν λιθοβολισμούς καί προσβολές από τόν τουρκικό όχλο. Τούς φώναζαν άπιστους. “Ακόμη καί οι Έλληνες, βλέποντας πώς οι ξένοι συνοδεύονταν από Τούρκο Τάταρο καί νομίζοντας πώς ήταν γάλλοι αἰχμάλωτοι, τούς μεταχειρίστηκαν μέ τόν ίδιο τρόπο. “Όταν μπήκαν στό μαγαζί ενός έλληνα άργυροχόου καί του ζήτησαν άρχαία νομίσματα, εκείνος τούς πέταξε έξω, γιατί φοβόταν τούς Τούρκους Τούς ψιθύρισε όμως νά τόν περιμένουν στό χάνι.

“Επίσης στην έκδοση Resumé géographique de la Grece et la Turquie d’Europe, πού κυκλοφόρησε τό 1826 στό Παρίσι, από συγγραφέα άναφερόμενο μέ τά άρχικά M.G.A.M., αναφέρονται τά εξής για τήν Κομοτηνή: «Κιουμουρτζίνα (Μαρώνεια) μέ δέκα έως δώδεκα χιλιάδες κατοίκους έν των οποίων ή πλειονότητα

πληθυσμός της ἐλαττώθηκε πολύ. Πολλοί ἀπὸ τοὺς κατοίκους της ἀναγκάσθηκαν, ἀπογυμνωμένοι ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τους, νὰ καταφύγουν στὴν Ἡπειρο, ὅπου συνοίκησαν τὰ χωριά Κουμουτζάδες ἔξω ἀπὸ τὴν Ἄρτα. Ἄλλοι κατέφυγαν στὴ νότια Πελοπόννησο, ὅπου μέχρι τελευταία ἀναγνωρίζονταν ἀπὸ τὰ ἐπώνυμα Κουμουτζαῖοι ἢ Κουμουτζηνοί πού ἔφεραν. ⁴ Πολλοί ἀπ' αὐτοὺς μετανάστευσαν στὴν Ἀμερική.

Μὲ τὴν προσέλευση τῶν Πομάκων στὸν Ἰσλαμισμό τὸν 17ον αἰώνα καὶ μὲ τοὺς πρόσφυγες πού συνέρρευσαν ἐδῶ ἔξαιτίας τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1878 αὐξήθηκε σημαντικά ὁ μουσουλμανικός πληθυσμός τῆς πόλεως. Παράλληλα ὅμως ἐνισχυόταν καὶ ὁ χριστιανικός πληθυσμός της μὲ τὴν προσέλευση πολλῶν Ἑλλήνων ἀπὸ ἄλλα μέρη καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν Ἡπειρο.

Στὶς παραμονές τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἡ δράση τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἐπεκτάθηκε καὶ στὴν Κομοτηνὴ. Τὸ 1821 ὁ μητροπολίτης Μαρωνείας Κωνστάντιος, πού εἶχε ἔδρα τὴν Κομοτηνὴ, μαζί μὲ ἄλλους κατοίκους τῆς περιοχῆς διαπεραιώθηκαν στὴ Χαλκιδικὴ καὶ συνεξεστράτευσαν μὲ τὸν Ἐμμανουὴλ Παπαῖ κατά τῆς στρατιᾶς τοῦ Μπαυράμ Πασᾶ, πού ὀργανωμένος ἄριστα εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία κατευθυνόμενος πρὸς τὴν Πελοπόννησο, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ καταπνίξει τὴν ἐλληνικὴ ἐπανάσταση.

Ἡ Κομοτηνὴ ἐλευθερώθηκε γιὰ πρώτη φορά ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ στρατὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1913 κατὰ τὸ Β' Βαλκανικὸ πόλεμο, ἀλλὰ μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου πού ἐπακολούθησε κατακυρώθηκε, ὅπως καὶ ὁλόκληρη ἡ Δυτικὴ Θράκη, στὴ Βουλγαρία.

Ἀκολούθησε μὲ σύμπραξη τῶν ἐλλήνων καὶ τούρκων κατοίκων της ἡ αὐτονομία τῆς Δυτικῆς Θράκης μὲ πρωτεύουσα τὴν Κομοτηνὴ, πού κράτησε μόνο 3 μῆνες, γιατί μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης εἰρήνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταξύ Βουλγαρίας καὶ Τουρκίας οἱ Βούλγαροι ξαναγύρισαν στὴ Δυτικὴ Θράκη καὶ ἀνάγκασαν ὅλον τὸν ἐλληνικὸ πληθυσμὸ της νὰ ἐκπατρισθεῖ.

ἀποτελεῖται ἀπὸ Τούρκους. Κτισμένη πάνω στὸν μεγάλου δρόμο πού φθάνει μέχρι τὴν Καβάλα σὲ μιά μικρὴ ἔσοχὴ τοῦ κόλπου τοῦ Λάγος, εἶναι ἐκ τῶν κυριοτέρων Κέντρων Ἐμπορίου τῆς Θράκης. Δύο μεγάλες ἐμποροπανήγυρες γίνονται κάθε χρόνο. Συναντᾶ κανεὶς ἐκεῖ ξένους πρᾶγματευστάδες πού συναθροίζονται γιὰ ἀγορὰν βάμβακος καὶ καπνοῦ. Κυβερνᾶται ἀπὸ ἓνα Ἀγιάνη ὁ ὁποῖος ἔχει ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του 36 χωριά πού κατοικοῦνται ἀπὸ Ἑλλήνες καταγομένους ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Θράκες».

4. Γιὰ τοὺς Κουμουτζάδες τῆς Ἡπείρου καὶ τοὺς Κουμουτζαῖους ἢ Κουμουτζηνοὺς τῆς Πελοποννήσου γράφει ὁ τουριστικὸς ὁδηγὸς Ἑλλάδας τοῦ Ὁργανισμοῦ Τουριστικῶν Ἐκδόσεων.

Μετά τόν Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο καί ἐνῶ συνεχίζονταν οἱ συνδιασκέψεις τῶν νικητῶν γιά τήν ὑπογραφή τῶν συνθηκῶν μέ τοὺς ἡττημένους, ἡ Κομοτηνή ἐγινε ἐπὶ ἓνα ὀκτάμηνο πρωτεύουσα τοῦ διασυμμαχικοῦ κρατιδίου τῆς Δυτ. Θράκης μέ διοικητὴ τὸ γάλλο στρατηγὸ Σαρπύ μέχρι τὸ Μάιο τοῦ 1920, ὅποτε οἱ σύμμαχοι παρέδωσαν τὴ Δυτικὴ Θράκη στὴν Ἑλλάδα.

Ἀργότερα ἐγινε καί ἡ τυπικὴ κατακύρωση τῆς Δυτ. Θράκης στὴν Ἑλλάδα μέ τήν ὑπογραφή τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν στίς 28 Ἰουλίου 1920, ὅπου ταυτόχρονα μέ τὴ συνθήκη εἰρήνης μέ τὴν Τουρκία, τὴ συνθήκη τῶν Σεβρῶν, ἡ ὁποία οὐδέποτε ἴσχυσε, ὑπογράφηκε καί χωριστὴ συνθήκη μεταξὺ τῆς Ἑλλάδας καί τῶν συμμάχων της μέ τὴν ὁποία οἱ σύμμαχοι παραχωροῦσαν τὴ Δυτικὴ Θράκη στὴν Ἑλλάδα. Ἡ συμπληρωματικὴ αὕτὴ συνθήκη παρέμεινε ἐν ἰσχύι, δυνάμει εἰδικοῦ πρωτοκόλλου πού ὑπογράφηκε ἀπὸ τοὺς συμμάχους στὴ Λωζάνη τόν Ἰούλιο τοῦ 1923. Ἔτσι ἐνσωματώθηκε ἡ Δυτικὴ Θράκη μέ τὴν πρωτεύουσά της τὴν Κομοτηνὴ στὴν Ἑλλάδα.

Μετά τὴ μικρασιατικὴ καταστροφὴ ἡ Κομοτηνὴ δέχτηκε χιλιάδες νέους κατοίκους κυρίως ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, αὐξήσε τόν πληθυσμὸ της καί πῆρε τὴ σημερινή της ἔκταση.

Στὸ Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο ἡ Κομοτηνὴ ὅπως καί ὀλόκληρη ἡ Δυτικὴ Θράκη καί ἡ Ἀνατολικὴ Μακεδονία παρέμεινε ὑπὸ βουλγαρικὴ κατοχὴ ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τῶν Γερμανῶν. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους της ἐγιναν πάλι πρόσφυγες, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐπανέκαμψαν μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου.

Σήμερα ἐξελίσσεται σὲ μεγάλο ἀστικὸ κέντρο. Μὲ τὴν ἵδρυση τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου καί τῆς βιομηχανικῆς περιοχῆς, τὸν πρωτοφανὴ οἰκοδομικὸ ὄργανισμὸ πού ἀκολούθησε, τίς διανοίξεις, τίς διαπλατύνσεις καί τίς ἐπιστρώσεις τῶν ὁδῶν της, τὴν ἐξυγίανση τῆς περιοχῆς μέ τὴν ἐπικάλυψη κυρίως τοῦ διαρρέοντος τὴν πόλη χειμάρρου, τὴ ζώνη ἐνεργοῦ πολεοδομίας πού δημιουργήθηκε (ὅπου ἀνεγείρεται ἓνας πρότυπος οἰκισμός γιά τὴ στέγαση 20.000 νέων κατοίκων) καί τὴν ἐπιζητουμένη ὁδικὴ σύνδεσή της μέ τοὺς βόρειους γείτονές μας μέσφ τοῦ συνοριακοῦ σταθμοῦ τῆς Νυμφαίας γιά τὴ διακίνηση τοῦ ἐμπορίου καί τῶν τουριστῶν, τὸ μέλλον τῆς πόλεως διαγράφεται εὐδαίμονο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἀποστόλου Βακαλοπούλου: Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Τόμοι Α΄, Β΄, Γ΄ καί Δ΄.

Κώστα Γεραρῶ: Ἀναμνήσεις ἐκ Θράκης, Ἀθῆναι 1926

Γεωργίου Γιαννακάκη: Ἱστορία τῆς Θράκης - «Θρακικά», Τόμοι 29ος καί 35ος.

«Θρακικά», τόμος Α': Στ. Κυριακίδου, Ἡ Θράκη στά 1666—
Ἀχ. Σαμοθράκη, Ἐνα ταξίδι στή Θράκη στά 1433.

«Θρακικά», τόμοι Δ' καί Ε': Ἡ Δυτική Θράκη κατά τόν Ἑλβιγιά
Τσελεπήν, περιηγητήν τοῦ XVII αἰῶνος.

Νικολάου Κασομούλη: Ἐνθιμύματα Στρατιωτικά, τόμος Α', κεφ. 3ο
(ὑπόσημ.).

Μόσχου Κούκου: Οἱ Θράκες στούς ἀγῶνες τοῦ '21.

Στ. Κυριακίδου: Περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Θράκης. Ὁ Ἑλληνισμός τῶν
σύγχρονων Θρακῶν. Αἱ πόλεις Ξάνθη καί Κομοτηνὴ. Θεσσαλονίκη 1960.

Στ. Κυριακίδου: Βυζαντιναὶ μελέται—τό Βολερόν.

Γ. Λαμπρουσιάδη (:): Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς
πόλεως Κομοτηνῆς, 1924 (:)

Μ. Μελιρρύτου: Περιγραφή Ἱστορικὴ καὶ Γεωγραφικὴ ὑπὸ ἐκκλησια-
στικὴν ἔποσιν τῆς θεοσώστου ἐπαρχίας Μαρωνείας, Κωνσταντινούπολις 1871.

Καλλιόπης Παπαθανάση — Μουσιοπούλου: Ἡ ἀπελευθε-
ρωσις τῆς Δυτικῆς Θράκης ἀπὸ τὸ ἀρχεῖον Χαρισίου Βαμβακά, Ἀθῆναι 1975.

Ἀντ. Ρωσσίδη: Ὁ Θρακικὸς Ἑλληνισμὸς στὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα
τοῦ 1821, Ἀρχεῖον Θράκης, τόμος 39ος — Ἐφημερίδα Κομοτηνῆς «Πατρίδα» φύλ-
λα 197—286/1979.

Τοῦ ἰδίου: Ὁ ἀντιβουλγαρικὸς ἀγῶνας 1903—1912 στή Θράκη, Ἐφημε-
ρίδα Κομοτηνῆς «Πατρίδα», φύλλα 485—515/1979.

Τοῦ ἰδίου: Τὸ χρονικὸ τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Δυτικῆς Θράκης, Θρακικὴ
Ἐπετηρίδα, τόμος Α'.

Κυριάκου Σιμόπουλου: Ξένοι ταξιδιωτὲς στὴν Ἑλλάδα, Ἀθῆναι
1975, τόμος Α', 627, τόμος Γ1, 91.

Κ. Σνώκ: Μακεδονία — Θράκη, Θεσσαλονίκη 1942.

Βασιλείου Σταυροπούλου: Ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν (ἀπομνημονεύ-
ματα), Θεσσαλονίκη 1961.

Κ. Τρεμόπουλου: Ἡ Κομοτηνὴ καὶ οἱ ἀρχαιότητες τῆς περιοχῆς τῆς,
Θεσσαλονίκη 1966.

Ἰωάννου Φιλήμονος: Δοκίμιον Ἱστορικόν, μέρος Α', κεφ. Γ' (πολε-
μικὸν σχέδιον Σάββα).

Quelques témoignages sur l' hellénisme de la Thrace, Genève 1919.

ΠΕΤΡΟΥ ΑΛ. ΓΕΩΡΓΑΝΤΖΗ

ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ¹

('Από επιστολές τοῦ μητροπολίτου Ἑρακλείας Ἰγνατίου πρὸς τὸν μητροπολίτη
Διδυμοτείχου Καλλίνικο)

1) ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΠΤΥΧΩΝ

Κοινή διαπίστωση εἶναι ὅτι μέχρι καὶ σήμερα ἡ ἱστορία, ἤτοι οἱ ἐπὶ μέρους ἐκδηλώσεις τῆς θρησκευτικῆς, ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῶν κατὰ τόπους περιοχῶν καὶ ἐπαρχιῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, σὺν τὸ σύνολό της παραμένει σκοτεινὴ καὶ ὁμιχλώδης.

Μόνο οἱ περιοχές τῆς νοτίου Ἑλλάδος (ἡπειρωτικῆς καὶ νησιώτικης), ὅπου ἔλαβαν χώρα πολεμικά ἢ πολιτικά γεγονότα εἶναι κάπως φωτισμένες ἱστορικά καὶ παρέχεται ἡ εὐχέρεια νὰ μελετηθοῦν μερικὲς τουλάχιστον σελίδες τῆς ἱστορίας τους. Ὅλος ὁ λοιπὸς ἑλληνισμὸς στὴ συντριπτικὴ του πλειονότητα εἶναι βυθισμένος σ' ἓνα πυκνὸ καὶ ἀδιαπέραστο ἱστορικὸ σκοτάδι, ὡς νὰ μὴν ὑπῆρχε καὶ νὰ μὴ συνέπασχε. Καὶ ὅμως, ὑπῆρχε καὶ συναθλοῦσε. Ἐκανε καὶ αὐτὸς τὸν ἀγῶνα του. Ἐδινε κατὰ περίπτωσιν, τὸν ἰδρώτα του, τὸν κόπο του, τὰ κτήματά του, τὴν περιουσία του, τὴν τιμὴ του, τὴν ἀξιοπρέπειά του καὶ πολλὰς φορές τὸ αἷμα καὶ τὴ ζωὴ του. Πρόβαλλε σὰν ἐξιλαστήριον θῦμα στὴν ὀργὴ καὶ τὸ μῖσος τοῦ τυράννου γιὰ νὰ ἐκτονῶνται ἐπάνω του τὰ πάθη καὶ ἡ πλεονεξία, ἀλλὰ καὶ ὁ φανατισμὸς ὡς καὶ τὸ πάθος γιὰ ἀντεκδίκηση προκειμένου νὰ κερδίζονται χρόνος καὶ δυνάμεις ἀπὸ ἐκείνους ποὺ βαστοῦσαν τίς πάλλες καὶ τὰ καρποφύλια στίς βουνοπλαγιὰς τοῦ Μωριά καὶ τῆς Ρούμελης ἢ τὰ πυρπολικά στίς θάλασσες.

1. Ἡ ἐργασία αὕτη ἀποτελεῖ ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα μιᾶς εὐρύτερης ἐργασίας μου μὲ θέμα: «Πτυχὲς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας 70 μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», ἡ ὁποία παραμένει ἀνέκδοτη.

Σποραδικά μόνο και κατά καιρούς έρχονται στο φως κείμενα ή ένθυμησης και μαρτυρίες που φωτίζουν, έστω άμυδρά, όρισμένες πτυχές αυτής της θεοσκοτεινής ιστορίας ή άνασκειάζουν πλανεμένες και διαστρεβλωμένες μέχρι τώρα αντίληψεις. Αύτη ή έλλειψη μαρτυριών παρατηρείται ακόμα και σ' αυτήν την εκκλησιαστική ζωή, αν και ή 'Εκκλησία κατά κοινή όμολογία ήταν αν μή ή μόνη, τουλάχιστον ή πιο όργανωμένη μορφή κοινωνικής ζωής του έλληνισμού καθ' όλη τή διάρκεια της Τουρκοκρατίας.

Ένδεικτικό του σκότους που επικρατούσε και σ' αυτά ακόμη τά εκκλησιαστικά πράγματα, είναι ότι σέ πολλές περιπτώσεις άγνοούνται ακόμα και σήμερα από την ίδια την επίσημη 'Εκκλησία τά όνόματα άρχιερέων σέ πολλές μητροπόλεις και επισκοπές. Γι' αυτό έξαναγκάζονται πολλοί επιφανείς πανεπιστημιακοί διδάσκαλοι και μελετητές νά άφιερώνουν ίκανό χρόνο και νά κατατρίβονται επί μακρό για νά άναδιφοϋν σέ πηγές και μαρτυρίες, προκειμένου νά καταρτίσουν ή νά συμπληρώσουν επισκοπικούς καταλόγους πολλές φορές μιās και μόνον έπαρχίας.

Εϋτύχημα μεγάλο για την καθόλου ιστορία και πρό πάντων για τή μελέτη της εκκλησιαστικής ιστορίας και ζωής πολλών μητροπόλεων του οίκουμηνικού θρόνου της Κωνσταντινουπόλεως κατά την εποχή 1824-1829 άποτελεί ή διάσωση του κώδικα άλληλογραφίας του μητροπολίτη 'Ηρακλείας (της 'Ανατολικής Θράκης) 'Ιγνατίου (1821-1830), ό όποιος άπόκειται σήμερα στη βιβλιοθήκη της Βουλής των 'Ελλήνων.

Ο κώδικας αυτός περιέχει 763 αντίγραφα ή περιλήψεις έπιστολών που απέστειλε ό έν λόγω ιεράρχης ως έφορος (= έπόπτης) άλλων άρχιερέων² προς 85 περίπου άρχιερείς 70 μητροπόλεων ως και προς πατριάρχες (έν ενεργεία και πρώην) και άλλους κληρικούς (άρχιμανδρίτες, ήγουμένους, μοναχούς), αλλά και προς λαϊκούς (προκρίτους, ήγεμόνες, δασκάλους κ.λ.π.). Δυστυχώς όμως ό κώδικας αυτός μέχρι σήμερα παραμένει σχεδόν άγνωστος, άνεκμετάλλευτος και άνέκδοτος στο σύνολό του³.

Στίς έπιστολές γίνεται κυρίως λόγος για τίς οικονομικές ύποχρεώσεις των κατά έπαρχίες άρχιερέων, τίς όποιες ως χαράτσι (κεφαλικό φόρο),

2. Εϋ α γ γ. Σ α β ρ ά μ η, 'Ο κώδιξ του 'Ηρακλείας 'Ιγνατίου, Θρακικά, τ. Ε' (1934) σ. 232.

3. 'Ελάχιστες μόνον έπιστολές δημοσίευσαν κατά καιρούς οί Μ. Γεδεών, Κ. Δουβουνιώτης και μάλιστα ό Εϋαγγ. Σαβράμης κατά την περίοδο 1933-36. Δυστυχώς όμως ό τελευταίος μελετητής απέβίωσε πρόωρα μέ συνέπεια νά μήν προλάβει νά όλοκληρώσει την παρουσίαση και άλλων έπιστολών. Έκτοτε κανένας δέν άσχολήθηκε πλέον μέ τόν κώδικα. Εϋελπιστούμε νά προβοϋμε στην έκδοση των έπιστολών μέ άνάλογο σχολιασμό αυτών.

ὀφείλαν νά πληρώνουν, μέσω τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, πρὸς τὸ τουρκικὸ δημόσιο καὶ τὰ ταμεῖα τοῦ σουλτάνου (π.χ. τὸ ζητομήριο ἢ μοιρί, τὸν ἐτήσιο ξεπεσμό, τὰ αὐλικά χρέη, τοὺς δυσβάστακτους τόκους, τὰ ἐμβατήκια κ.π.ἄ.) γιὰ τὰ ὁποῖα ἄλλοῦ θά γίνει ἐκτενὴς λόγος. Πέρα ὅμως ἀπὸ τίς οἰκονομικὲς πληροφορίες στίς ἐπιστολές αὐτές, παρέχονται καὶ ἄλλες ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες, χρήσιμες γιὰ τὴ γνώση τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν συνθηκῶν διαβιώσεως τῶν ἀνὰ τὰ πέρατα τῆς τότε Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (ἀπὸ Βελιγραδίου καὶ Βιδύνης μέχρι Ρόδου καὶ Κρήτης καὶ ἀπὸ Ἰωαννίνων καὶ Ἄρτας μέχρι τῆς Ἀγκύρας καὶ Καισαρείας τῆς Μ. Ἀσίας), ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολη διαμενόντων χριστιανῶν.

Ἀνάμεσα στοὺς ἀποδέκτες τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου περιλαμβάνεται καὶ ὁ μητροπολίτης Διδυμοτείχου, πρὸς τὸν ὁποῖο ἀπέστειλε συνολικά 22 ἐπιστολές, οἱ ὁποῖες μέχρι σήμερα εἶναι ἀνέκδοτες. Στίς ἐπιστολές αὐτές παρέχονται, ἔστω ἀμυδρές, ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ, ἀλλὰ καὶ τὴν καθόλου ἱστορία τῆς ἐπαρχίας Διδυμοτείχου, κατὰ τὴν τόσο κρίσιμη καὶ ἀνώμαλη ἐκείνη περίοδο.

Μέ τὴν ἐλπίδα ὅτι ξεδιπλώνουμε μιά ἀκόμα σελίδα τῆς σκοτεινῆς ἱστορίας τοῦ πολυβασανισμένου τόπου τῆς Θράκης προερχόμαστε στὴν παρουσίαση τῶν ἐπιστολῶν. Γιὰ νά μπορέσουμε ὅμως νά παρακολουθήσουμε καλύτερα τὸ περιεχόμενο τῶν ἐπιστολῶν, θεωροῦμε ἐπιβεβλημένο νά προταχθεῖ μιά ἀδρομερὴς παρουσίαση τοῦ ἀποδέκτη τῶν ἐπιστολῶν, μιά καὶ γι' αὐτὸν ἔχουμε νέα στοιχεῖα.

2) ΑΠΟΔΕΚΤΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ: Ο ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ

Ὁ Μάρτιος τοῦ 1821 γιὰ τοὺς Ἑλλήνες Διδυμοτειχιανούς δὲν ἦταν μόνο ὁ μῆνας τῶν μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων τῆς φυλῆς, ἀλλὰ καὶ μῆνας ἐσωτερικῶν (ἐπαρχιακῶν) ἀναταραχῶν καὶ μεταβολῶν.

Συγκεκριμένα ὁ ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1814 ἀρχιερέας τῆς μητροπόλεως αὐτῆς Ἀνθίμος,⁴ ἄγνωστο ἀκόμα γιὰ ποιούς ἀκριβῶς λόγους, ἐκδιώχθηκε ἀπὸ τὴν ἐπαρχία του⁵ καὶ ἀναγκάσθηκε, κατόπιν τούτου, νά ὑποβάλλει τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὸ θρόνο τῆς⁶.

4. Πατριαρχ. Κώδικας, τ. Θ', σ. 340.

5. Εὐαγγ. Σαβράμης, Ὁ κώδιξ τοῦ μητροπολίτου Ἰγνατίου, Θρακικά, τ. Στ' (1935), σ. 277.

6. Δυστυχῶς δὲν σώζεται τὸ ἔγγραφο τῆς παραιτήσεως τοῦ Ἀνθίμου, ἀν καὶ στὸν Πατρ. Κώδικα, τ. Θ', σ. 426 μνημονεύεται «ὡς ἀντικρὺ κατεστρωμένη».

Διάδοχος τοῦ Ἀνθίμου στό θρόνο τοῦ Διδυμοτείχου ἀπό τήν Πατριαρχική Σύνοδο ἀναδείχθηκε μέ μετάθεση-προαγωγή ὁ ἀπό Δρύστρας καί Προϊλάβου Καλλίνικος⁷, ὁ ὁποῖος ὅμως δέν ἤθελε αὐτήν τή μετακίνηση καί μόνο ὕστερα ἀπό τήν ἐπίμονη ἀπαίτηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ

7. Πατρ. Κώδικας, τ.Θ', σ. 426, ὅπου τό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Καλλινίκου, πού ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Διδυμοτείχου ἀπροστατεύτου διαμεινάσης, ἄτε δὴ τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κύρ Ἀνθίου παραίτησιν ἀπ' αὐτῆς οἰκειοθελῇ ποιησαμένου πρὸς τήν ἐκκλησίαν ἐνυπόγραφόν τε καί ἐνσφράγιστον, ὡς ἀντικρὺ κατεστρωμένη φαίνεται, ἡμεῖς οἱ ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς προτροπῇ καί ἀδείᾳ τοῦ Παναγιωτάτου καί Σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καί Δεσπότη, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυρίου κυρίου Γρηγορίου, συνελθόντες ἐν τῷ πανσέπτῳ Πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ ἀγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου καί ψήφους κανονικάς προβαλλόμενοι εἰς εὐρεσιν καί ἐκλογὴν ἀξίου καί ἀρμοδίου προσώπου τοῦ ἀναδεχομένου τήν ἀρχιερατικὴν προστασίαν καί ποιμαντορικὴν ῥάβδον τῆς ἀγιωτάτης αὐτῆς μητροπόλεως, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν πανιερώτατον καί θεοπρόβλητον μητροπολίτην ἅγιον Δρύστρας καί Προϊλάβου, συναδελφόν ἡμῶν ἀγαπητόν κύριον Καλλίνικον, βον δὲ τὸν Χρύσανθον καί γον τὸν Νικόδημον, ὧν καί τὰ ὀνόματα κατεστρώθη ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας εἰς ἐνδοξίαν διηνεκῇ καί παράστασιν μόνιμον.

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αἴκα κατὰ μῆνα μάρτιον ἐπινεμήσεως ἐνάτης.9.

† ὁ Καισαρείας Ἰωάννης ἔχων καί τὰς γνώμας τῶν σεβασμιωτάτων Γερόντων τοῦ ἀγίου Ἐφέσου κυρίου Διονυσίου, τοῦ ἀγίου Ἡρακλείας κυρίου Μελετίου, τοῦ ἀγίου Κυζίκου κυρίου Κωνσταντίνου, τοῦ ἀγίου Νικομηδείας κυρίου Ἀθανασίου καί τοῦ ἀγίου Νικαίας Μακαρίου καί ἀγίου Δέρκων κυρίου Γρηγορίου.

† ὁ Τυρνόβου Ἰωαννίκιος ἔχων τὰς γνώμας τῶν Σεβασμιωτάτων συναδελφῶν τοῦ τε ἀγίου Χαλκηδόνος κυρίου Γρηγορίου καί τοῦ ἀγίου Ἀδριανουπόλεως κυρίου Δωροθέου

† ὁ (δυσανάγνωστος) ἔχων καί τήν γνώμην τοῦ Σεβασμιωτάτου Γέροντος ἀγίου Θεσσαλονίκης κυρίου Ἰωσήφ

† ὁ Σίφνου Καλλίνικος, † ὁ (δυσανάγνωστος) Ἀνθιμος, † ὁ Φαναρίου Δαμασκηνός.

Πρβλ.: Ἀνθ. Ἀλεξοῦδης, Χρονολογικοὶ Κατάλογοι τῶν ἀπὸ Χριστοῦ κατ' ἐπαρχίαν ἀρχιερατευσάντων, Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως, φ.6528(25-4-1891), σ.3 - Μητρ. Διδυμοτείχου Φιλαρέτου Βαφείδου, Κατάλογος ἐπισκόπων καί Μητροπολιτῶν Διδυμοτείχου, Γρηγόριος Παλαμᾶς, ἔτ. Ζ'(1923), σ.204-205 - Μητρ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Ἀνατ. καί Δυτ. Θράκης, Θρακικά, τ.ΣΤ'(1935), σ.72 - Εὐάγγ. Σαβράμη, Ὁ κώδιξ τοῦ Ἡρακλείας Ἰγνατίου, Θρακικά, τ.ΣΤ'(1935), σ.227 - Μιλτ. Σταμούλης, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης, Θρακικά, τ.ΙΔ'(1940), σ.109 - Ἀρχιμ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, Ὁρθοδοξία, ἔτ. ΛΑ'(1956), σ.438 - Ἰω. Ε. Ἀναστασίου, Διδυμοτείχου καί Ὁρεστιάδος μητρόπολις, Θ.Η.Ε., τ.4, σ.1209 - Δημ. Μανάκας, Ἱστορία Διδυμοτείχου, Θρακικά, τ.37 (1963), σ.89 - Βασ. Ἀτέση, Μητρ. πρώην Λήμνου, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, Ἀθῆναι 1975, σ.44.

Πατριάρχου Γρηγορίου Ε', ὁ ὁποῖος ἦταν καί γέροντάς του, ἀποδέχθηκε αὐτήν τῇ μετάρθεσιν⁸.

Ἀλλά παρά τήν τελική του συγκατάνευση φαίνεται ὅτι ὁ Καλλίνικος δέ μετέβη στήν ἐπαρχία του ἐπὶ μιά ὁλόκληρη τριετία καί μόλις τὸ Μάιο τοῦ 1824 σημειώνεται σέ πατριαρχικό κώδικο ὅτι ἀπεστάλη ἐγγραφο πρὸς τοὺς προκρίτους τοῦ Διδυμοτείχου, στό ὁποῖο τοὺς γινόταν σύσταση νά ὑποδεχτοῦν φιλόφρονα τὸ νέο τους μητροπολίτη πού μετέβαινε πρὸς αὐτούς⁹. Ποιὸς ὁ λόγος αὐτῆς τῆς ἐπὶ τριετία ἀπουσίας τοῦ Καλλινίκου ἀπὸ τήν ἔδρα του καί μάλιστα σέ μιά τόσο κρίσιμη περίοδο τῶν χριστιανῶν-ραγιάδων παραμένει ἄγνωστος. Οὔτε οἱ μέχρι σήμερα γνωστές πηγές, ἀλλ' οὔτε καί ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ἱγνατίου φωτίζουν τὸ θέμα.

Ὁ Καλλίνικος ἦταν κρητικός στήν καταγωγή¹⁰. Δέν εἶναι γνωστή ὁμως οὔτε ἡ οἰκογένειά του οὔτε ἡ παιδεία του. Ἀφοῦ ἦλθε στήν Κωνσταντινούπολη, γνώρισε τόν πατριάρχη Γρηγόριο Ε', τοῦ ὁποῖου καί ἀναδείχτηκε πνευματικό ἀνάστημα, διακρινόμενος γιὰ τήν αὐστηρότητα τοῦ βίου καί τοῦ λόγου¹¹. Γενόμενος κληρικός ἔφτασε στό ἀξίωμα τοῦ δευτερεύοντος τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀπὸ τὸ ὁποῖο τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1813, «*προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ*» τοῦ ἄλλου μεγάλου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ ΣΤ' ἐκλέχτηκε μητροπολίτης Δρύστρας καί Προϊλάβου¹². Στὴ μητρόπολη αὐτὴ ὁ Καλλίνικος παρέμεινε μέχρι τὸ Μάρτιο τοῦ 1821, ὅποτε, ὅπως σημειώθηκε καί ἀνωτέρω, προβιάστηκε καί μετατέθηκε στὴ μητρόπολη Διδυμοτείχου, ὅπου ὑπηρέτησε μέχρι τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1835. Τότε ἀνῆλθε στό θρόνο τῆς

8. Εὐαγγ. Σαβράμη, Ὁ κώδιξ τοῦ Ἡρακλείας Ἱγνατίου, ἔ.ἀ. σ.227.

9. Πατρ. Κώδικας, τ.ΙΕ', σ.157, ὅπου ὑπάρχει ἡ σημείωση-ἐνθύμηση ὅτι κατὰ τὴν 8η Μαΐου ἀπεστάλη ἐγγραφο ἐκ μέρους τοῦ Πατριαρχείου «*τοῖς προκρίτοις Διδυμοτείχου, ἵνα ὑποδεχθῶσι φιλοφρόνως τὸν νέον μητροπολίτην των ἐρχόμενον πρὸς αὐτοὺς καὶ νά προάγῳσι τὸ σχολεῖόν των μισθοδοτοῦντες τὸν διδάσκαλον διὰ 1000 γροσίων καταβαλλομένων ἐξ ἡμισείας ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν Κάστρου καὶ μαχαλέ*». Πρβλ. Β. Α. Μυστακίδης, Σχολεῖα μετὰ τὴν ἄλυσιν κατὰ κώδικας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, ἔτος ΙΓ' (1937), σ.147.

10. Εὐαγγ. Σαβράμη, Ὁ Κώδιξ τοῦ Ἡρακλείας, ἔ.ἀ., σ.227.

11. Πρβλ. τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἡρακλείας πρὸς τὸν Καλλινίκον τῆς 17—21 Σεπτεμβρίου 1828 (Φ.84α).

12. Πατρ. Κώδικας, τ.Θ', σ.315 - Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, ἔ.ἀ. (1956), σ.430 - Μητρ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Βορείου Θράκης, Θρακικά, τ.8 (1937), σ.141, ὅπου βλ. καί περισσότερα γιὰ τὴν ἔνωση τῶν δύο μητροπόλεων Δρύστρας καί Προϊλάβου.

Ἀμασειάς¹³, στὸν ὁποῖο παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του, τὸ Μάρτιο τοῦ 1847¹⁴.

Ἔτσι κατὰ τὴ δύσκολη γιὰ τὸν ἑλληνισμό περίοδο τοῦ 1821-1830 ἀρχιερέας τῆς μητροπόλεως Διδυμοτείχου ἦταν ὁ Καλλίνικος. Πρὸς αὐτὸν ὁ Ἡρακλείας Ἰγνάτιος ἀπέστειλε συνολικά 22 ἐπιστολές¹⁵, ἀπὸ τίς ὁποῖες 3 τὸ 1824, 1 τὸ 1826, 4 τὸ 1827 καὶ 14 τὸ 1828.

γ) ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ

1

(Φ.3β)

1824 Νοεμβρίου 23

Τῷ ἐπεπλήξαμεν διὰ τὴν λύπην του. Τῷ ἐπेरικλείσαμε καὶ μίαν ἐπιστολὴν περὶ τῶν τεσκερέδων¹⁶, καὶ τῷ ἐγράψαμεν τὰ αὐτὰ ὅσα καὶ τῷ Νύσσης ὀπισθεν¹⁷.

2

(Φ.3β)

1824 Δεκεμβρίου 9

Τῷ ἀπεκρίθημεν ὅτι διὰ τὰ 1050, ὅπου γράφει νὰ λάβωμεν, δικάιά του,

13. Πατρ. Κώδικας, τ.ΙΔ', σ.256 - Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, δ.π. (1957), σ.87 - Μητρ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Ἀνατ. καὶ Δυτ. θράκης, δ.π., σ.72.

14. Πατρ. Κώδικας, τ.ΚΒ', σ.147 - Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι (1958), σ.317 - Βασ. Μυστακίδης, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τ.ΙΒ' (1936), σ. 158 - Εὐλ. Κουρίλα, Ἀμάσεια, Χ.Θ.Ε., τ. Α', σ.862 — Τ. Γριτσοπούλου, Ἀμάσεια, Θ.Η.Ε., τ.2, σ.265.

15. Ὁ Εὐάγγ. Σαβράμης, δ.π., σ.227, ἀναφέρει μόνο 21 ἐπιστολές, ἐνῶ στὸν πίνακα τῶν παραληπτῶν (δ.π. Θρακικά, τ.Ε' (1934), σ.207-209) ὁ Διδυμοτείχου ἀναφέρεται ὡς παραλήπτης 22 ἐπιστολῶν.

16. Τεσκερές: Ἀπόδειξη, ἀπολυτήριο, ἐγγύηση, σημείωμα. Στὸν κώδικα τοῦ Ἰγνατίου φαίνεται νὰ ἔχει τὴν ἔννοια τῆς ἐγγραφῆς ἀποδείξεως τοῦ δανεισμοῦ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς (βλέπε τὴν 3η ἐπιστολή. Στὴ μετάφραση καὶ ἀπόδοση τῶν τουρκικῶν ὄρων καὶ λέξεων βοήθησε ὁ εἰδικὸς ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τοῦ ΙΜΧΑ (Θεσσαλονίκης) κ. Ἀναστ. Ἰορδάνογλου, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστοῦμε ἀπὸ τὴ θέση αὐτή).

17. (Φ.3α) τῷ Νύσσης, 1824 Νοεμβρίου 19 «...Νὰ εἰδοποιήση εἰς τοὺς κατὰ μέρος ἐπιτρόπους του ὅτι εἰς ἀνθρώπους ἀγνώστους νὰ μὴ δίδηται ἐγγύσεις οὔτε μαρτυρία οὔτε συστατικὸν γράμμα, καθότι ἂν, ὃ μὴ γένοιτο, συμβῇ μικρὸν τι οὐδὲν ὠφελήσει ἀπολογία ἀλλὰ μάλιστα θέλει πονοκεφαλίσῃ ἢ πανιερότης της».

παρά τοῦ ἄρχοντος Γρηγορίου καί ἐξ αὐτῶν νά ἀποπληρώσωμεν τό μοιρί¹⁸ του, ὁ μὲν εἶναι κατεργόμενος πρὸς τό παρόν καί θέλει χρονοτριβήσῃ εἰσέτι εἰς τό κάτεργον¹⁹. Νά μᾶς προφθάσῃ δέ ἡ πανιερότης του τό μοιρί καθότι ἔληξε ἡ προθεσμία. Τά πράγματα ὅπου γράφει νά λάβωμεν παρά τοῦ Κωνσταντῆ ἀνθρώπου του τά ἐλάβομεν.

3

(Φ.4α)

1824 Δεκεμβρίου 14

Τῷ ἀπεκρίθημεν ὅτι ὁ γεροεφραιμίδης (;) παρ' οὗ ἔχει νά λαμβάνῃ 1050 γρόσια εἶναι πρὸς τό παρόν εἰς τό κάτεργον καί ὅταν εὕγῃ θέλομεν φροντίσῃ νά τά παραλάβωμεν, ὅτι νά μᾶς προφθάσῃ τό ζητομοίριόν²⁰ του, ὅτι ἐγένετο Πατριαρχική ἐπιστολή πρὸς πάντας τοὺς συναδελφούς διὰ νά ἐξαργυρώσωσι τὰς εἰς τὴν κάσσαν τοῦ κοινοῦ εἰσηγμένας αὐλικὰς ὁμολογίας²¹ των. Εὐρέθη καί τῆς πανιερότης του εἰς τὴν κάσσαν τοῦ κοινοῦ μία γροσίων χιλίων, ἀλλ' ἐπειδὴ καί ἔχει τεςκερέν τοῦ κοινοῦ διὰ 1000 γρόσια, ὅπου ἐδάνεισεν εἰς τό κοινόν, ἐλάβομεν τόν αὐτόν τεςκερέν παρά τῶν αὐταδέλφων τῆς διὰ νά τόν δώσωμεν καί νά λάβωμεν τὴν αὐλικὴν ὁμολογίαν τῆς τῶν 1000 γροσίων.

4

(Φ.7α)

1826 Ἰουνίου 22

Τῷ ἐστείλαμε τό χρονικόν του κατάστιχον. Ἔμειναν ρέστα 986:32

5

(Φ.27α)

Ἔστιν ὅτι ἐλάβομεν ἀπὸ ε' Σεπτεμβρίου γράμμα του καί εἶδομεν τά ἐν αὐτῷ.

18. *Μοιρί* ἢ *μιρί*: φόρος, τὸ ἀνήκον στό δημόσιο, κρατικό, χρέος στό δημόσιο.

19. *Κάτεργον*: τὸ πλοῖο μέ κουπιά καί πανιά.

20. *Ζητομοίριον* ἢ *ζητομήριον*: φόρος, ἐτήσια δόση φόρου (ἐδῶ ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς).

21. *Αὐλικὴ ὁμολογία* ἢ *αὐλικὰ χρέη*: Τὸ χρέος τοῦ Οἴκ. Πατριαρχείου πρὸς τό τουρκικὸ δημόσιο, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τοῦ Πατριάρχου Σαμουήλ (1764-1768) κατανεμόταν στίς διάφορες μητροπόλεις κατὰ τὴν πληθυσμιακὴ καί οἰκονομικὴ κατάστασιν τῆς καθεμιᾶς. Ἄλλ' ἐπειδὴ καί οἱ ἀρχιερεῖς δέν εἶχαν χρήματα ἀναγκάζονταν νά υπογράφουν ὁμολογίες (τίς λεγόμενες αὐλικές), καί νά δανεῖζονται χρήματα (εἴτε ἀπὸ τό κοινὸ ταμεῖο εἴτε ἀπὸ ἰδιώτες) μέ ἀδρότατο τόκο (12 - 24%).

Ἐλάβομεν καί τόν βουλομένον γροῦπον²² ἐν ᾧ ἐμπεριείχοντο τά γρόσια τῆς βοηθείας τῶν κουτείων τοῦ κοινοῦ²³, ἅτινα ἐμετρήσαμε τῇ Παναγιότητί του, ἐγχειρίσαντες καί τῷ πρὸς αὐτόν γράμμα του μετὰ τοῦ καταστίχου, περί ὧν γενομένης τῆς ἀπαντήσεως ἐκ μέρους τῆς Παναγιότητός του τῇ ἐξαποστέλλεται ἤδη ἐν τῷ παρόντι μας ἔχοντες περὶ κλειστον κ.τ.λ. Ἐχάρημεν καί διὰ τὴν ὀλίγην παῦσιν τῆς πανώλης κ.τ.λ. Εἰς δέ τό κενάρι²⁴ Νά προσφέρῃ τοὺς ἀδελφικούς μας ἀσπασμούς τῷ πρῶν Τυρνόβου²⁵ κ.τ.λ.

τῇ κε' Σεπτεμβρίου (1827)

6

(Φ.27β)

Ὅτι νά ἐγχειρίσῃ τό πρὸς τόν ἀδελφόν ἅγιον πρῶν Τυρνόβου γράμμα μας.

τῇ λ' Σεπτεμβρίου (1827)

7

(Φ.35β)

Ἐλάβομεν μετὰ περιχαρείας τό ἀπό ιγ' τοῦ ἤδη λήγοντος σεσημειωμένου ἀδελφικόν της, ἐξ οὗ πληροφορηθέντες ὅτι ἀσθενεῖ μεγάλως ἐλυπήθημεν. Διό καί τῇ ἐπευχόμεθα τὴν ἐπὶ τὰ κρεῖττω μεταβολὴν τῆς ὑγείας της καί ἀνάρρωσιν παντελῆ. Εἶδομεν ἀδελφέ, νά γράφῃς παρακαλοῦσα ἡμᾶς καί δι' ἡμῶν τόν Παναγιώτατον ἡμῶν Δεσπότην νά τῇ συγχωρηθῇ νά ἐπανέλθῃ ἐνταῦθα πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς ὑγείας της. Ἀναγγείλαντές το λοιπόν τῇ Παναγιότητί του, τόν εὖρομεν πολλὰ εὐδιάθετον καί εὖνουν αὐτῷ καί σύμφωνον τῇ διανοίᾳ μας, πρὸς τό παρόν ὅμως δέν εἶναι συγχωρητέον νά ἐπανέλθῃ διὰ πολλοὺς ἀγνώστους αὐτῇ (λόγους) ἀλλὰ ἄς ἀπέλθῃ ἢ εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ἢ εἰς κανέν ἀπὸ τὰ πέριξ μέρη ὅπου

22. Γροῦπος ἢ γρόπος: σάκκος, σωρός, χρηματόδεμα.

23. «Κουτεῖα τοῦ κοινοῦ» = «ἡ σύστασις δίσκων εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῶν ἐπαρχιῶν, εἰς ἃς διορισθήσονται παρὰ τοῦ τοπικοῦ κυριάρχου (τοῦ μητροπολίτου) ἐπίτροποι οἱ ἐντιμότεροι εἰς τὴν τούτων σύναξιν, ἣν καί κατ' ἔτος θέλει ἐμβιβάξῃ διὰ καταστίχου ἐνυπογράφου διὰ τοῦ ἐφόρου του εἰς τό κοινόν» (Τῷ Βιδύνης τῇ 11-11-1827. Φ. 37α-β).

24. Κενάρι: ἡ ἄκρη τῆς σελίδας ἢ τό κάτω μέρος αὐτῆς (περιθῶρι ἢ ὑποθῶρι).

25. Πρόκειται περὶ τοῦ Τυρνόβου Ἰλαρίωνος (1821-1827 καί 1830-1831), ὁ ὁποῖος κατὰ τό 1827 εἶχε ἐκθρονισθεῖ καί φαίνεται ὅτι πρὸς καιρόν διέμενε στό Διδυμότειχο. Περί τούτου θέλουμε ἀσχοληθεῖ σέ ἄλλη ἐργασία μας.

εὐρίσκονται καλοὶ ἱατροί. Γνωρίζομεν ἀδελφέ, ὅτι εὐκολώτερον ἀνελάμβανεν ἐνταῦθα. Συμφερώτερον ὁμως πάλιν εἶναι νά μένη εἰς τὰ ἴδια ἐπιμελουμένη μόνον τήν ὑγείαν τῆς καί λαβόντων τῶν πραγμάτων καλυτέραν μορφήν καί γενομένης τῆς κοινῆς ἡσυχίας, τότε ἐπανέρχεται κατὰ τόν πόθον τῆς. Πρὸς τό παρόν δέ ἅς ἀναπαύεται αὐτόθι, ὅτι οὕτως ἐνεκρίθη συμφερώτερον αὐτῷ. Ταῦτα κ.τ.λ.

8βρίου λα' (1827)

8

(Φ.44α).

Τῷ ἐγράψαμεν ὅτι νά παρασταθῇ εἰς τήν ὑπόθεσιν ὅπου ἔχει ὁ Παῦλος ἐπαρχιώτης του μετά τῶν ἀνεψιῶν του καί διὰ τῆς ἐμφρόνου προστασίας του νά κατατεθῇ τό δίκαιον εἰς τόν οἰκεῖον χώρον. Τῇ ἐπευχήθημεν καί διὰ τās ἑορτάς. κ.τ.λ.

τῇ ιη' (Δε)κεμβρίου (1827)

9

(Φ.55β)

"Ὅτι καί κατὰ τήν ιθ' τοῦ Δεκεμβρίου διὰ τοῦ ἐπαρχιώτου (του) Παυλῆ τῷ ἐγράψαμεν περί ὧν ἔδει καί ἐπαποροῦμεν καί ἤδη πάλιν δέν λείπομεν ὀκαζιόνος²⁶ ἐπιτυχόντες νά τῷ γράψωμεν, ὅτι νά μᾶς ἀποκριθῇ ἀποτελεσματικῶς περί τῶν προγεγραμμένων μας, ἀξιοῦντες τον ἅμα ὅτι νά λάβῃ πρόνοιαν περί τῶν χρεῶν του ἐπειδή καί ἡ προθεσμία ἐπέστη καί γινώσκει τās δυσκολίας τῆς πόλεως, αἵτινες κατήντησαν εἰς τό ἀνοικονόμητον καί ... καί ... καί. Εἰς δέ τό κενάρι. "Ὅτι ἔσφαλεν ὅπου δέν μᾶς ἀπεκρίθη περί τῶν προγεγραμμένων μας καί ὅτι ἂν θέλῃ ἤδη ἅς μᾶς γράψῃ διὰ νά ἐκδόσωμεν τήν περί τῆς ἐνδημίας τῆς Πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς καί ὅτι ἀπέρχονται εἰς Πελοπόννησον ὅτε γέρων Νικαίας²⁷ καί ὁ γέρων Χαλκηδόνος²⁸ καί ὁ μέγας πρωτοσύγκελλος²⁹ διὰ νά ὁμιλήσωσι τοὺς ἐν αὐτῇ νά κλίνωσι τόν αὐχένα καί νά ὑποταχθῶσιν εἰς τό κραταῖον Δοβλέτι, ὡς ἀνέκαθεν κ.τ.λ.

τῇ ιθ' Φεβρουαρίου (1828)

26. Ὀκαζιόνα: εὐκαιρία, μέσον ἀποστολῆς γράμματος.

27. Πρόκειται περί τοῦ (ἀπό Πελαγονίας) Ἰωσήφ (1825-1859).

28. Πρόκειται περί τοῦ (ἀπό πρ. Κυζίκου) Ζαχαρία (1826-1834).

29. Πρόκειται περί τοῦ Μελετίου τοῦ Παγκάλου, τοῦ μετέπειτα Ἀμασειας, Θεσσαλονίκης, Κυζίκου καί τέλος Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ.

10

(Φ.55β)

“Οτι ἐλάβομεν δύο ἀδελφικά του καὶ εἶδομεν ὅτι προλαβόντως ἔστειλε πρὸς ἡμᾶς μίαν πόλιτζαν³⁰ καὶ ἔν γράμμα πρὸς τὴν Παναγιότητά του περὶ τῆς ἐπανόδου του, τὰ ὅποια δὲν ἐλάβομεν καὶ νὰ ἐξετάσῃ καὶ νὰ μάθῃ ποῦ παρέπεσον. Καὶ ὅτι ἡμεῖς δὲν ἐπεμβήκαμεν νὰ τελειώσωμεν τὸ περὶ τῆς ἐπανόδου του ζήτημα, περιμένοντες αὐτὸ τὸ εἰθισμένον γράμμα πρὸς τὸν Παναγιώτατον Δεσπότην, τὸ ὁποῖον μέ α’³¹ νὰ ἐξαποστείλῃ κ.τ.λ. καὶ ὅτι ἡμεῖς τὴν τρατάρωμεν³¹ ὅχι ὡς ἐφορευόμενον ἀπλῶς, ἀλλ’ ὡς ἄλλον ἀδελφόν μας καὶ ὅτι φίλα φρονοῦμεν καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ ὁσπητίου του, τὸ ὁποῖον λογιζόμεθα ὡς ἐδικόν μας κ.τ.λ.

τῇ κα’ Φεβρουαρίου (1828)

11

(Φ.57α)

Ἀλλεπάλληλα δύο ἀδελφικά της γεγραμμένα τὸ μὲν ἀπὸ τῆς 18’ τοῦ προπαρελθόντος (Δε)κεμβρίου τὸ δὲ ἀπὸ τῆς 19’ τοῦ ἤδη λήξαντος μετὰ πολλῆς τῆς περιχαρείας κομισάμενοι ἤσθημεν ἐπὶ τῇ δι’ αὐτῶν ἐκδηλώσει τῆς ἀδελφικῆς ἀγαθῆς ὑγείας της. Εἶδομεν ἐφεξῆς καὶ ὅσα ἐν ἀμφοτέροις γράφουσα ἐπισημειοῖ. Ἐπαπορήσαμεν ἀδελφέ, διὰ τὴν χρονοτριβὴν τοῦ πρώτου γράμματός της, τὸ ὁποῖον μόλις χθὲς ἐλάβομεν διὰ τῆς κ. Σμαράγδας καὶ δὲν ἠδυνήθημεν νὰ καταλάβωμεν ποῦ εὕρισκετο ἄχρι (τοῦδε), ἐν ᾧ κατείδομεν καὶ ὅσα ἡμῖν ἐν ἀγάπῃ ἐπεύχεται ἀνθ’ ὧν καὶ τῇ ἀντεπευχόμεθα τὰ ἴσα καὶ ὅσα περιστατικώτερον ἡμῖν ἐνσημειοῖ περὶ τῆς ἐνδημίας της, περὶ ἧς καὶ ἐν τοῖς προλαβοῦσι κατὰ τὴν 18’ καὶ κα’ τοῦ Φεβρουαρίου τῇ ἐγράψαμεν κατ’ ἑκτασιν καὶ δὲν ταυτολογοῦμεν πάλιν. Τοῦτο δὲ μόνον τῇ λέγομεν ὅτι ἐπειδὴ καὶ τὸ πρὸς τὸν Παν. Δεσπότην γράμμα της ὡς παλαιόν δὲν ἐνεκρίναμεν διὰ νὰ ἐμφανισθῇ ἤδη τῇ Παναγιότητί του, διὰ τοῦτο ἄς γράψῃ ἄλλο, ἐκ νέου, καὶ ἄς τὸ ἀποστείλῃ προσφάτως, ὡς νενόμισται. Ἀνέγνωμεν δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ ἑτέρῳ. Ἐχει δίκαιον ἢ πανιερότης της ἀδελφέ, νὰ θλίβεται διὰ τὸν περιορισμόν της, αὐτὸς ὅμως δὲν εἶναι μερικός ἀλλὰ γενικός εἰς ὅλους τοὺς ἀδελφούς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐδικούς μας ἐπισκόπους. Ὡς τόσον ἄς μὴ ταράσσεται καθότι ἡ Ἐκκλησία ἔλαβε τὴν ἀναγκαίαν πρόνοιαν περὶ

30. Πόλιτζα: γραμμάτιο, συναλλαγματική.

31. Τρατάρω: προσφέρω, φροντίζω, περιποιῶμαι.

τούτου καί ἐπρόβαλλε τῇ Ὑψηλῇ πόρτα καί ἐλπίζεται ἐν ὀλίγοις ἡ διόρθωσις. Ὅθεν καί ἄς ἐφησυχάζει ἐν ἀταραξίᾳ. Γράφει ἐν τῷ γράμματί της ἀφ' οὗ προβάλλωμεν τῇ Ἐκκλησίᾳ τόν περιορισμόν της τέλος νά μεσιτεύσωμεν διὰ νά γένῃ ἀναβολή εἰς τὰ χρέη της. Τί λόγος εἶναι αὐτός ἀδελφέ! Πῶς δυνάμεθα ἡμεῖς νά προβάλλωμεν τοιοῦτον πρόβλημα, τό ὅποῖον ἀκούσασα ἡ Παναγιότης της θέλει κατασυγχισθῇ ἐν ᾧ ὅλοι οἱ ἀδελφοί, καίτοι παρομοίως πάσχοντες δέν ἀπολίπονται ὁμῶς τῶν χρεῶν τους, ἀλλ' οἴκοθεν ἢ ἐκ δανείων τὰ οἰκονομοῦν καί τὰ ἐξαποστέλλουν, γνωρίζοντες τὰς ἀνάγκας τῆς Ἐκκλησίας. Ἐστω καί ἂν τό προβάλλωμεν, εἰς τοῦτο δέ δέν εἰσακουόμεθα, καθ' ὅτι κοντά ὁποῦ καί τό κοινόν ἔχει τὰς ἀνάγκας του, ὡς οἶδεν, καί ἡ Παναγιότης του θέλει συγχισθῇ ὡς ἀνωτέρω, εἶναι καί νέοι ἐπίτροποι, οἵτινες μένοντες ἀδυσώπητοι, φωνάζουσι, ζητοῦντες τὰ χρέη τους. Ὅθεν ἀδελφέ, ἀπορρίπτουσα τῆς διανοίας της τὰ τοιαῦτα, τῆς ἀποστολῆς τῶν διαφόρων της (ἄς φροντίσῃ) καθ' ὅτι γνωρίζει ὅτι οἱ δανεισταί ταῦτα δέν τὰ ἀκούουσιν, ἀλλ' οὔτε θέλουν νά τὰ ἡξεύρουν καί νά τὰ ἐμβιβάσῃ ἡμῖν ἀμέσως ἄνευ ὑπερθέσεως καιροῦ, ἅμα τῷ λαβεῖν τήν παροῦσαν ἡμῖν ἀδελφικὴν ἐπιστολήν. Ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον. Απεκδεχόμεθα δέ μέ α^{ην} ἀποτελεσματικὴν της ἀπόκρισιν δηλωτικὴν καί τῆς ἀδελφικῆς ἀγαθῆς ὕγιείας της κ.τ.λ.

Μαρτίου γ' (1828)

12

(Φ.58β)

Ὅτι ἐλάβομεν τό ἀπό α' Μαρτίου γράμμα του καί εἶδομεν ὅσα μᾶς γράφει καί ὅτι περὶ τούτων ἀπάντων τῷ ἐγράψαμεν κατ' ἑκτασιν κατὰ τήν γ' τοῦ αὐτοῦ καί περιττόν κρίνομεν ἤδη νά ἐπαναλάβωμεν πάλιν τὰ αὐτά μέ ἄλλας λέξεις, διό καί ἄς ἐξακολουθήσῃ εἰς τὰ τότε γραφόμενά μας καί ὅτι ἐνεχειρίσαμε καί τό πρὸς τήν Παναγιότητά του γράμμα του. κ.τ.λ.

τῇ ιγ' Μαρτίου (1828).

13

(Φ.66α)

Ὅτι ἐλάβομεν τό γράμμα του καί εἶδομεν ὅσα μᾶς γράφει καί ὅτι ἀπεδόθη τῇ Ἐκκλησίᾳ τό σταλὲν παρ' αὐτοῦ ἐγγυητικόν κατάστιχον τῆς ἐπαρχίας της καί δέν ἔπρεπε τήν ἐπιστολήν νά τήν κάμῃ κομπούζι³² εἰς

32. Κομπούζι κάμνω: κοινολογῶ, ἀνακοινῶνω, φανερώνω.

δλους αλλά έπρεπε νά τήν άναγνώση ένώπιον μερικῶν προκρίτων καί άκολούθως νά κάμη μίαν καταγραφήν τῶν έν τῇ έπαρχίᾳ του εύρισκομένων καλογήρων καί ιερέων καί νά τήν έξαποστείλῃ εἰς τήν 'Εκκλησίαν καί ὄχι νά κάμη τόσον σισιλτί³³ κ.τ.λ. καί ὅτι περί τῆς ένδημίας του ὠμιλήσαμεν καί αὐθις τῷ Π.Δ.έγγχειρίσαντες καί τό περί τούτου γράμμα της ἀλλ' έπειδή μᾶς εἶναι άπηγορευμένα ἤδη αἱ ἀπό τόπου εἰς τόπον μεταβάσεις τῶν καλογήρων διά τοῦτο καί ἄς ύπομείνῃ μικρόν ἔτι ἔως ὅτου, δοθείσης τῆς άδείας, πάλιν γένη ἀρχή νά μεταβαίνωσιν κ.τ.λ.

τῇ ις' 'Απριλίου

Εἰς δέ τό κενάρι. "Οτι τῷ έξαποστέλλεται ἡ περί τοῦ έτησίου ξεπεσμοῦ³⁴ του Πατριαρχική έπιστολή παρ' ἧς καί πληροφορεῖται εἰς πλάτος τήν άπόφασιν τῆς 'Εκκλησίας καί ὅτι άπεφασίσθη συνοδικῶς νά γράψωμεν ἡμεῖς οἱ ἔφοροι εἰς δλους τοὺς έφορευομένους νά στείλῃσι τόν επιδιορισθέντα ξεπεσμόν οἱ ἔχοντες ὁμολογίας αὐλικάς εἰς τό κοινόν. "Οθεν καί ἡ πανιερότης του έπειδή ἔχει ὁμολογίας αὐλικάς εἰς τό κοινόν άνάγκη εἶναι νά προσενεχθῇ ὡς επιτάττεται καί μετά τήν εκπλήρωσιν τοῦ επιδιορισθέντος αὐτῇ ξεπεσμοῦ θέλει τῇ σταλῶσι ισόποσαι ὁμολογίαι ἔσχισμένα κ.τ.λ.

τῇ κ' 'Απριλίου (1828)

14.

(Φ.69β)

Τό ἀπό β' τοῦ ἤδη ύπερμεσοῦντος άδελφικόν της κ.τ.λ. Εἶδομεν δ' άκολούθως καί ὅσα έν αὐτῷ γράφουσα σημειοῖ. Καί περί μέν τῆς έπιστολῆς τῆς άπαγορευούσης τήν εἰς τά ένταῦθα ἀφιξίν της τῇ λέγομεν ὅτι ἡ έπιστολή δέν άπαγορεύει ὅλως τήν ένδημίαν της ἀλλά διά τόν καιρόν καί διά τās περιστάσεις τήν λέγει νά ἔφησυχάσῃ μέχρι τινός. 'Η πανιερότης ὅμως ἄν ἔχῃ διάθεσιν πρὸς διατήρησιν τῆς ύγείας της ἄς ὑπάγῃ ἤδη εἰς τήν 'Αδριανοῦ καί ἄς έπισκεφθῇ τήν ύγείαν της, ἔως ὅτου παρελθόντος ὀλίγου καιροῦ τῇ έξαποσταλῇ ἡ ἄδεια, δι' ἣν καί ἔχομεν

33. Σισιλτί: θόρυβος, συζήτηση.

34. 'Ετήσιος ξεπεσμός: έτήσιος φόρος ἀπό κάθε άρχιερέα. Τό ποσό αὐτό ὀφειλε κάθε άρχιερέας νά τό πληρώνει ἐξ ἰδίων, «ὡς νεμόμενος τήν έπαρχίαν» καί νά μή επιβαρύνει τοὺς έπαρχιώτες του. Τό ὕψος τοῦ φόρου τούτου γιά τόν Διδυμοτείχου κατά τό ἔτος 1828 ἦταν 3.750 γρόσια, δηλ. 375.000 σημερινές δραχμές.

ἡμεῖς τὴν φροντίδα. Περί δέ τοῦ ἐτησίου ξεπεσμοῦ τῆς τῶν γροσίων 3.750 τῇ λέγομεν ὅτι κατὰ συνοδικὴν ἀπόφασιν ἐνεκρίθη ὅτι ὅσοι τῶν ἀρχιερέων ἔχουσι ὁμολογίας εἰς τὴν κάσσαν τοῦ κοινοῦ ἐξ αὐτῶν νά ἐξαργυρώνωνται καὶ νά σχίζωνται. Ἡ πανιερότης τῆς ἔχει εἰς τὴν κάσσαν 3.500 γρόσια καὶ πληρώνει πρὸς 60³⁵. Ὅθεν καὶ ἀδύνατον εἶναι νά δοθῶσι ἔξωθεν ὁμολογία. Τουλάχιστον ὅμως τὰ 1.500 γρόσια πρέπει νά δοθῶσι εἰς τὸ κοινόν ἐπὶ μετρητοῖς καὶ νά ἐκδοθῇ ἡ ποσότης ἐκείνη ἐξ ἐκείνας τὰς ὁμολογίας. Ἡμεῖς δὲ ἀδελφέ πασχίζομεν μόνον μέ τὰ 1.500 γρόσια πρὸς τὸ παρόν νά τὰ οἰκονομήσωμεν ἀναβάλλοντες τὸν καιρὸν ἕως εἰς τὸν Μάρτιον, ὅπου ἴσως τὰ κουπαρδίσωμεν³⁶. Ἄς τὰ ἐμβάσῃ ὅμως κατ' εὐθείαν πρὸς ἡμᾶς διὰ περισσοτέραν εὐκολίαν. Ταῦτα κ.τ.λ.

Μαΐου 10' (1828)

15

(Φ.72β)

Τὸ ἀπὸ 1α' τοῦ ἤδη λείγοντος Ἰουνίου ἀδελφικόν τῆς κ.τ.λ. Εἶδομεν ἀκολουθῶς νά μᾶς γράφῃ ὅτι ἀπέστειλε πόλιτζαν 1.500 γροσίων εἰς βάρος τοῦ κύρ Δημητρακούδη. Ἡμεῖς ἀδελφέ! πόλιτζα δέν εἶδομεν. Ἐπληροφορήθημεν ὅμως παρὰ τῆς κοκ. Σμαράγδας ὅτι ἦλθε καὶ ἀνζιταρίσθη³⁷ καὶ στέκεται παρ' αὐτῇ καὶ ὅταν τὰ λάβῃ θέλει μᾶς τὰ φέρῃ καὶ ὅταν μᾶς δοθῶσι τότε θέλομεν ἐξακολουθήσῃ, ὥς ἡμῖν δοκεῖ. Ἡμεῖς πασχίζομεν νά οἰκονομήσωμεν τὸ πρᾶγμα μόνον μέ τὰ ἐξαποσταλέντα, ἀναβάλλοντες τὸν καιρὸν ἕως καὶ τὸν Μάρτιον καὶ νά ἰδῶμεν. Ἐλπίζομεν δὲ πῶς θέλομεν κατορθώσῃ τὸν σκοπὸν μας. Ἀνέγνωμεν καὶ ὅσα μᾶς γράφει ὅτι δηλ. ἀπεφάσισε πλέον νά πηγαίνει εἰς τὴν Ἀδριανοῦ διὰ νά περιποιηθῇ τὴν ὑγείαν τῆς καὶ καλῶς ποιήσει. Ἄν ἦτον τρόπος νά ἡδυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νά ἀπέλθωμεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν μας διὰ νά ἐφησυχάσωμεν. Ἀχ ἀδελφέ, δέν γνωρίζει φαίνεται τὴν ἀθλιότητά μας καὶ διὰ τοῦτο γράφει οὕτως. Ἡμεῖς ἡμέραν παρ' ἡμέραν περιμένομεν διωγμούς ἐντεῦθεν καὶ ἡ πανιερότης τῆς ζητεῖ νά ἐνδημήσῃ. Ἄς ἐφησυχάσῃ ἤδη καὶ ἄς ἀπέλθῃ εἰς τὴν Ἀνδριανοῦ ὅπως θέλει λάβῃ εὐχαρίστησιν συναναστροφόμενος ἀείποτε μέ τὸν περιπόθητον συναδελφόν ἅγιον Ἀδριανουπόλεως³⁸ καὶ ἄς κοιτάξῃ τὴν ὑγείαν τῆς. Δέν

35. «60 γρόσια τὸ πονγγεῖον» ἦτοι τὰ 500 γρόσια. Δηλ. πρὸς 12%.

36. Κουπαρδίζω: τακτοποιῶ.

37. Ἀνζιτάρω: ἀποδέχομαι, κάμνω ἀποδεκτὴ, ἐξοφλῶ.

38. Πρόκειται περὶ τοῦ Γερασίου (1821-1830), πού ἦταν καὶ αὐτὸς κρητικός! Καὶ γι' αὐτόν γίνεται ἄλλοῦ ἐκτενὲς λόγος.

ἐκτεινόμεθα ἀγαπητέ περισσότερον ἐπειδή καί ὁ καιρός δέν συγχωρεῖ
ἐκτασιν. Ταῦτα μὲν ἀδελφικῶς κ.τ.λ.

τῇ κε' Ἰουνίου (1828)

16

(Φ.77β)

Ὅτι ἐλήφθησαν καί τὰ ἀπό συνάξεως κουτείων τῆς ἐπαρχίας του
γρόσια 864 διὰ πολιτῆς, ἅτινα καί κατεμετρήσαμεν εἰς τό κοινόν καθά
πληροφορεῖται καί ἐκ τῆς ἐσωκλείστου ἐπιστολῆς. Ὅμοίως ἐνεχειρίσαμεν
πρός τήν Παναγιότητά του καί τό γράμμα του κ.τ.λ.

τῇ κη' Ἰουλίου (1828)

17

(Φ.84α)

Χθές περί ὦραν δωδεκάτην ἐξαπεστάλη πρὸς ἡμᾶς παρὰ τῆς θειοτάτης
αὐτοῦ Παναγιότητος ἓν γράμμα ἐκ τῆς ἐπαρχίας της ἐλθὼν, ἐν εἵδει
ἀναφορᾶς ὅπερ καί ἀναγνώσαντες κατεταράχθημεν καί ἠβουλόμεθα ἀμέ-
σως ἀπελθεῖν πρὸς τήν Παναγ. διὰ νά ὁμιλήσωμεν τά χρεώδη περί τῶν ἐν
τῇ ἀναφορᾷ γραφομένων ἀλλ' ἐπειδή καί ἡ ὥρα ἦν περασμένη διὰ τοῦτο
καί μεταβάλλαμεν τόν σκοπόν διὰ τήν αὔριον. Σήμερον δέ ἀπό πρωίας
ἀπήλθομεν πρὸς τήν Π. καί συσκεφθέντες ἀμφότεροι περί ὧν γράφει ἡ ἀ-
ναφορά ἀπεφασίσθη παρὰ τῆς Π. νά ἐξετασθῇ τό πρᾶγμα καί ἐξετασθέντος
νά γένη ἡ διόρθωσις εἰς ταῦτα. Ὁμιλήσαμεν τά εἰκότα τῇ Παναγιότητί
του, δίδοντες νά καταλάβῃ ὅτι ἡ ἐξαποσταλεῖσα ἀναφορά, ἥς τό
ἴσον τῇ περικλείομεν διὰ νά τὰ παρατηρήσῃ, εἶναι πιθανόν νά
ἐξαπεστάλῃ παρὰ τινος ἐχθροπαθῶς φερομένου πρὸς αὐτήν καί θέλοντος
νά τήν ρίψῃ εἰς μεγάλα ἄτοπα, χωρίς νά ἔχωσιν ἰδέαν ἴσως οἱ χριστιανοί
τῆς ἐπαρχίας ταύτης, καθότι εἶναι ἀνυπόγραφη. κ.τ.λ. καί ὅτι δέν ἔχει τόν
τόπον της ἐπειδή καί ὁ ἅγιος Διδυμοτεῖχου δέν ἐφάνη οὐδέποτε ταραξίας
ἀλλά μάλιστα εἰρηνοποιός καθὼς τόν μαρτυροῦν οἱ χριστιανοί τῆς
προτέρας του ἐπαρχίας³⁹ μέ τούς ὁποίους συνέζησε τόσους χρόνους καί
ἦσαν εὐχαριστημένοι ἅπαντες παρ' αὐτοῦ καθ' ὅλην τήν ἐκτασιν καί οὕτω
τόν γνωρίζομεν καί ἡμεῖς καί ἀκόμη καί εἰς αὐτήν τήν ἰδίαν ἐπαρχίαν του,

39. Ὡς γνωστόν ὁ Καλλίνικος πρό τῆς ἀνόδου του στό θρόνον τῆς Μητρο-
πόλεως Διδυμοτεῖχου διετέλεσε ἀρχιερέας τῆς Μητροπόλεως Δρύστρας καί
Προϊλάβου (1813-1821).

δέν ἐφωράθη τοιοῦτος ἀλλά μάλιστα ἐμφρόνως καί εἰρηνικῶς μέχρι τοῦδε διετέλεσεν. Ταῦτα καί ἕτερα ἀδελφέ! προσείπομεν πρὸς τὴν Π., ἐξηγησάμενοι καλῶς τὴν μέχρι τοῦδε διαγωγὴν της. Ἡ δὲ Παναγιότης του, ἃς εἶναι πολύχρονος, εὐήκοος γενομένη εἰς ταύτην μας τὴν ἐκθεσιν, ἐπεκύρωσε μὲν διὰ λόγου τὰ παρ' ἡμῶν ἐκθετόμενα, ἀπεφάσισε δὲ νὰ στείλῃ ἕνα τῶν ἀρχιερέων διὰ νὰ ἐξετάσῃ καλῶς τὴν ὑπόθεσιν καί νὰ ἀναγγεῖλῃ λεπτομερῶς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τὰ διατρέξαντα. Ἡμεῖς ὁμως τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἀρχιερέως ἡδυνήθημεν νὰ ἀπαντήσωμεν διὰ λόγους, τοὺς ὁποίους γνωρίζει καλῶς καὶ ἡ πανιερότης της, τὴν ἀποστολὴν δὲ ἐξάρχου οὐδόλως, διὰ τὰ προεκτεθέντα αἷτια. Κατορθώσαμεν δὲ νὰ ἐξαποσταλῇ αὐτόθι ἐξαρχικῶς ὁ σύγκελλος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὅστις εἶναι καὶ σχετικώτατος τοῦ ὁσπητίου της καὶ τοῦ κονακίου μας, διὰ νὰ οἰκονομήσῃ ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τό πρᾶγμα, διὰ νὰ μὴ καταντήσῃ εἰς κανένα βαθύ βαθμόν. Ἡ πανιερότης της ὁμως ἃς μὴ πτοηθῇ διόλου ἀλλ' ὑπεξεληθοῦσα καλῶς τό περίκλειστον ἴσον τῆς ἀναφορᾶς καὶ ἐγκύψασα κατὰ βάθος εἰς αὐτήν, ἃς κοιτάξῃ νὰ συμβιβασθῇ μέ τοὺς ἐπαρχιώτας της, καθότι ὁ παρῶν καιρὸς εἶναι ἀνεπίδεκτος τῶν τοιούτων καὶ διὰ τοῦ ἐπίτηδες ἀποστελλομένου ἐξάρχου ἃς διαλαγῇ μέ αὐτούς, καθά καὶ ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ εἰρημένου διακελεύεται. Καί ἂν αὐτός ὁ ἐν τῇ ἀναφορᾷ περιεχόμενος μονόχειρ ἐστάθῃ ὁ αἷτιος τῆς ἐπισυμβάσης λογομαχίας, ἃς κάμῃ μίαν ἀναφορὰν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ὑπογεγραμμένην καὶ ἀπὸ μερικοὺς ἐπαρχιώτας της καὶ διὰ τοῦ συγγέλλου ἃς τὴν στείλῃ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν διὰ νὰ πληροφορηθῇ. Ὡς ἐκθέσῃ δὲ καὶ πρὸς ἡμᾶς περιστατικώτερον τὴν ὑπόθεσιν διὰ νὰ ἡξεύρωμεν καὶ χρείας τρεχούσης νὰ δειξώμεν καὶ τό γράμμα της. Προσέτι δὲ ἃς γράψῃ καὶ τῇ Παναγιότητι ἰδίως καὶ προβάλλουσα τὰς πολυτρόπους κακουχίας της καὶ σωματικᾶς της δεινοπαθείας ἃς ζητήσῃ τὴν ἄδειαν διὰ νὰ ἐνδημήσῃ ἐνταῦθα πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς υἱείας της. Ὡς τόσον ἃς μὴ ταραχθῇ καθόλου εἰς αὐτήν τὴν περίστασιν, καθότι, ὡς προέφημεν, δεδώκαμεν τῇ Παναγιότητί του νὰ καταλάβῃ τὰ περὶ τοῦ ὑποκειμένου της, ἥτις καὶ εἶναι εὐδιάθετος πρὸς αὐτήν καὶ δεικνύει σημεῖα εὐνοίας ἀλλ' ἐξακολουθοῦσα, ὡς τῇ γράφομεν, ἃς μᾶς ἀποκριθῇ ἐν τάχει τὰ πρακτικὰ τῆς ὑποθέσεως πρὸς πληροφόρησίν μας.

τῇ 17 7βρίου (1828)

(Φ.84α)

Ἀγκαλά καὶ εἰς τό γράμμα μας τῇ γράφομεν ὅτι ἀπεφασίσθη παρὰ τῆς θειοτάτης αὐτοῦ Π. διὰ νὰ ἀποσταλῇ ἐξαρχικῶς εἰς τὰ αὐτόθι ὁ σύγκελλος τῆς Μ. Ἐκκλησίας διὰ νὰ ἐξετάσῃ λεπτομερῶς τὰ διατρέξαντα. Μ' ὅλον

τοῦτο ἡμεῖς βαθύτερον κρίναντες τὴν ὑπόθεσιν δὲ τὸν ἠῤραμεν γιουλουντί⁴⁰ νά ἔλθῃ δι' ὅλου ἑξαρχος, ὡσάν ὁποῦ ἐρχομένου τοῦτου καὶ ἀνερευνοῦντος τὰ περί τοῦ μονόχειρος, καὶ ὅσα ἄλλα γράφει ἡ ἀναφορά, δέν εἶναι καμμία ἀμφιβολία πῶς θά εὗγουν αὐτοί οἱ ἐδενπσίζιδες⁴¹, οἱ διεγερθέντες ἀπό τόν ἀχρεῖον αὐτόν καὶ ἤθελον προξενήσῃ ταραχάς τε καὶ σκάνδαλα καὶ τοῦ ἐξάρχου μὴ δυναμένου ἴσως οἰκονομῆσαι τό πρᾶγμα, καταντήσῃ εἰς κανέναν μέγιστον βαθμόν (ὅπερ καὶ ἦν ἐπακόλουθον ἐπειδὴ καὶ δέν γνωρίζομεν ἐξακριβωμένως τὴν ὑπόθεσιν), διό καὶ μετὰ κόπου πολλοῦ καὶ δυσκολιῶν ἀπηντήθη μὲν ὁ ἐρχομός τοῦ ἐξάρχου κατορθώθη δὲ εἰς τό νά σταλῶσιν μόνον αἱ περίκλειστοι ἐπιστολαὶ πρὸς τε τὴν πανιερότητα της καὶ πρὸς τοὺς χριστιανούς της δι' ἐπίτηδες πεζοῦ. Ἐζητήθη παρὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ πρῶν Τυρνόβου διὰ νά ἐξετασθῇ, ὡς ἀναφερόμενος μάρτυς ἐν τῇ ἀναφορᾷ. Πλήν μὴν εὗρεθεῖς παρητήθη. Εὐρόντες δὲ ἡμεῖς σήμερον τὴν πανιερότητά του καὶ μετακαλεσάμενοι αὐτόν, ὠμιλήσαμεν κατ' ἰδίαν περί πάντων κατ' ἑκτασιν, παρ' οὗ καὶ ἐμάθομεν ὅτι οἱ χριστιανοὶ της τὴν ἀγαποῦν καὶ τὴν σέβονται, δυσαρεστοῦνται ὁμως διότι μέ αὐστηρότητα τοὺς ὀμιλεῖ καὶ ἄς ἀλλάξῃ αὐτόν τόν τρόπον, μεταχειριζομένη αὐτοῦς τοῦ λοιποῦ με γλυκύ καὶ ἡμερον τρόπον, ἐπειδὴ καὶ γνωρίζει καλῶς καὶ τὴν κατάστασιν τῆς πόλεως καὶ τὰ πράγματα πῶς διατρέχουν. Τὰ εἰσοδήματά της ὁμως νά τὰ παραλαμβάνῃ μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀβολοῦ καὶ αὐτοὺς τοὺς 60 παράδες ὁποῦ κοπανίζουσιν ἐν τῇ ἀναφορᾷ ἂν τοὺς ἔκαμε συνήθειαν νά τοὺς παίρνῃ ὡσάν, ὁποῦ δι' αὐτό κάμνει διβατζιλίκι⁴² καὶ ἡ ἰδία Ἐκκλησία καὶ περί τοῦτου ἄς μὴ τὴν μέλλει. Τοῦτο ὁμως νά δυνηθῇ νά κατορθώσῃ ἡ πανιερότης της ποιοῦσα κάθε τρόπον νά κάμῃ μίαν ἀναφοράν ἀπό μέρους τῶν χριστιανῶν της ὑπὲρ αὐτῆς ἀναιρετικὴν τῶν ὧν κατ' αὐτῆς ἐφλυάρησαν. Τόν δὲ κουλλόν, ὡς ταραξίαν καὶ ἀχρεῖον νά τόν ἀποβάλλῃ ἀπό τὴν ἐπαρχίαν της. Στέλλομεν καὶ ἡμεῖς ἐκ μέρους μας ἐν μεκτούπι⁴³ πρὸς τόν Δοξάκην καὶ ἄς ἰδῇ τό ἴσον του καὶ ἂν τό ἐγκρίνῃ ἄς τό δώσῃ, εἰ δὲ μὴ, ἄς μᾶς τό στείλῃ ὀπίσω. Ταῦτα ἀδελφέ ἐκρίναμεν συμφέροντα εἰς τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν καὶ χωρὶς νά ταραχθῇ ἄς ἐξακολουθήσῃ ὡς τῇ γράφομεν καὶ μέ α⁴⁴ ἄς μᾶς ἀποκριθῇ περί πάντων πρὸς ἰδέαν μας καὶ ὅτι συνεφωνήσαμεν τόν σαῖν⁴⁴ διὰ γρόσια 85 ἐξ ὧν τὰ μὲν ἡμῖς δεδώκαμεν ἤδη ἐπὶ χεῖρας τὰ δ' ἄλλα ὅταν ἐπιστρέψῃ καὶ εἰς ἰδέαν της.

(χωρὶς ἡμερομηνία. Ἀπὸ 17-21 7βρίου 1828)

40. *Γιουλουντί*: ἀπαραίτητο, πρέπον, ἐπιβεβλημένον, ὀρθόν.

41. *Ἐδενπσίζης*: ἀνήθικος, ἀνάγωγος, ἀχρεῖος.

42. *Δαβατζιλίκι* (κάμνω): συνηγορῶ, ἐπικροτῶ, ὑπερασπίζομαι.

43. *Μεκτούπι*: ἐπιστολή.

44. *Σαῖν*: ἀγγελιοφόρος, ταχυδρόμος, ἀπεσταλμένος.

19

(Φ.86α)

“Οτι ἐλάβομεν τό γράμμα του καί εἶδομεν ὅσα μᾶς ἀποκρίνεται περί τῆς διατρεξάσης ὑποθέσεως καί ὅτι ἡμεῖς ἐννοήσαντες ἀπ’ ἀρχῆς ὅτι τά ἐν τῇ ἀναφορᾷ προτεινόμενα ἦσαν πάντι ἀνύπαρκτα καί ὅτι μόνον ἦσαν τεχνουργίαι τοῦ ἐπαράτου μονόχειρος, ὠμιλήσαντες τά εἰκότα περί τούτου εἰς τήν σύνοδον καί τόν ἀθώωσαμεν. Ὅθεν καί ἄς ἀποβάλλῃ τήν ταραχήν του καθότι ἐτελείωσε τό πρᾶγμα ὡς ἔδει. Ἄς στείλῃ δέ καί τήν ἀναφοράν πρός δεῖξιν κρείττονα καί ὅτι διά τοῦ κύρ Λιμπεράκη⁴⁵ γράμμα του εἰσέτι δέν ἐλήφθη κ.τ.λ. καί ὅτι ἔχοντες τό παρόν ἔτοιμον ἐλήφθη καί τό διά τοῦ Λιμπεράκη γράμμα του καί εἶδομεν ὅσα μᾶς γράφει κατὰ πλάτος κ.τ.λ. Εἶδομεν καί τά ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ σημειώματι, ζητῶν τήν παιδείαν τῶν δύο ἱερέων καί ὅτι ἀπλῶς καί ὡς ἔτυχε παιδεία εἰς αὐτούς δέν γίνεται, ἀλλ’ ἐάν θέλῃ ἄς μᾶς γράψῃ ἰδίως περί αὐτῶν καί ἄς προσάψῃ αὐτοῖς ἐγκλήματα πρέποντα ὅτι δηλ. εἶναι προδόται καί ἀνάξιοι τῶν ἱερατικῶν, χωρίς νά ἀναφέρῃ τήν ὑπόθεσιν τοῦ κολλοῦ, διά νά γίνῃ πρός αὐτούς ἡ πρέπουσα παιδεία ἢ διά παντελοῦς καθαιρέσεως τῆς ἱερωσύνης τῶν ἢ δι’ ἄλλων τρόπων κ.τ.λ.

τῇ ε’ 8βρίου (1828)

20

(Φ.86β)

Ἐξαποστείλαντες καί τό ἀφοριστικόν τοῦ κολλοῦ, τό ὅποῖον ἀφ’ οὗ ἀναγνώσῃ αὐτόθι ἄς μᾶς τό ἐξαποστείλῃ πάλιν διά νά τό στείλωμεν καί εἰς Ραιδεστόν νά ἀναγνωσθῇ κ.τ.λ. καί ὅτι δέν εἶναι καιρός νά ἐνδημήσῃ διά τὰς περιστάσεις κ.τ.λ.

τῇ κβ’ 8βρίου (1828)

21

(Φ.87α)

“Οτι ἐπειδὴ καί ὑπέπεσε τό κοινόν εἰς χρηματικὰς ἀνάγκας ἐβιάσθη νά γράψῃ πρός ὅλους τοὺς ἀρχιερεῖς τοὺς ὀφείλοντας αὐτῷ καί ἔνεκα τῶν ὀφειλομένων τῶν νά τοῖς τραβίξῃ καί πόλιτζαν ἀποτεينوμένης πρός τοὺς

45. Ὁ Λιμπεράκης ἦταν ἐμπορευόμενος Ἀδριανουπολίτης καί δι’ αὐτοῦ γινόταν συνθήκας ἢ ἀλληλογραφία μεταξὺ τοῦ Καλλινίκου καί τοῦ Ἰγνατίου.

κατά τόπους ήγεμόνας, όπως δι' αὐτῶν γένωνται ταξίλι⁴⁶ αἱ ποσότητες τῶν πολιτῶν εύκολώτερον. Τοιαῦται πόλιτζαι ἐτραβίχθησαν καί πρός τόν Σβορνικίου, Βιδύνης καί Πόσνας, συνιστάμεναι ἄλλαι ἀπό 20.000 χιλ. καί ἄλλαι ἀπό περισσότερα καί ἄλλαι ἀπό ὀλιγώτερα, μή δυνάμενον τό κοινόν ποιῆσαι διαφορετικῶς διά τās ὁσημέραι δεινάς του ἀπαιτήσεις. Ὅθεν ἐπειδή καί εὐρέθησαν εἰς τήν κάσσαν τοῦ κοινοῦ ἐναποταμιευμένα γρόσια 3.500 ὁμολ. τῆς ἐπαρχίας καί τῆς πανιερότητός του, ἀπεφασίσθη νά τῇ τραβιχθῇ πόλιτζα ἀναλόγως τῆς ποσότητος διά τοῦ μουσελίμη⁴⁷ τῆς Ἀδριανούς. Ἡμεῖς ὅμως μή κρίνοντες συμφέρον νά τῇ ἐξαποσταλῇ πόλιτζα διά τοῦ εἰρημένου, ἵνα μή ταραχθῇ βλέπουσα ἔμπροσθεν της μουπασίρη⁴⁸ καί ἔμβη εἰς ὑπονοίας καί διά νά μή πληρώσῃ καί ποδοκόπι⁴⁹ τῷ μουπασίρη, ἐμποδίσαμεν μέν τήν ἀποστολήν τῆς πολίτζης ὑπεσχέθημεν δέ ἡμεῖς νά τῇ γράψωμεν. Ὅθεν νά ζῇ ὁ ἀδελφός, πληροφορηθεῖσα ἐξ αὐτῶν τῶν γραφομένων μας τήν ἀνάγκην τοῦ πράγματος νά πασχίσῃ νά ἐξαποστείλῃ ἐν τάχει τὰ εἰρημένα γρόσια καθότι οὐκ ἄλλο ἐνι γενέσθαι καί πρός ἀποφυγήν καί κάθε ἐνδεχομένου καί περιμένομεν τήν ἀποτελεσματικὴν του ἀπόκρισιν κ.τ.λ. καί ὅτι τόν ξεπεσμόν του κοντεύομεν νά ἐμποδίσωμεν, τήν ἐξαργύρωσιν δέ ὡς ἀνωτέρω.

τῇ κη' 8βρίου (1828)

22

(Φ.90α)

Ὅτι ἐλήφθησαν δύο γράμματα του... ὁμοίως καί τό ἀφοριστικόν τοῦ κολλοῦ ὕπερ καί ἀποσταλοῦμεν εἰς Ραιδεστόν διά νά ἀναγνωσθῇ καί ὅτι αὐτός πάλιν ἔγραψε κατ' αὐτάς πρός τήν Ἐκκλησίαν πλήν οὐδεμιᾶς ἀκροάσεως ἔσχε καί ὅτι ἐγράψαμεν εἰς Ραιδεστόν διά νά τόν περιορίσουν... Εἶδομεν καί ὅσα μᾶς γράφει περί τῆς ὁμολογίας τῶν 3.500 γροσίων ὅπου τῇ ἐγράφομεν ὡς καί εἰς τήν κόπια⁵⁰ φαίνεται, ὅτι ἐλπίζομεν μέ τὰ 1.500 γρόσια μόνον ὅπου μᾶς ἔστειλε νά σανδίσωμεν⁵¹ τόν ξεπεσμόν της. Δέν τῇ γράφομεν ὅμως ἡμεῖς νά στείλῃ ὅλην τήν ποσότητα ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία δι' ἐπιστολῆς, καί ἄς παρατηρήσῃ... ἡμεῖς τῇ λέγομεν ἔτι εἰς τὰ προλαβόντα γράμματα ὅτι ἐπειδή καί γνωρίζομεν τās ἀνάγκας της, διά τοῦτο καί αὐτά

46. Ταξίλι: εἴσπραξη.

47. Μουσσελίμης: ἐπαρχος, ὑποδιοικητής.

48. Μουπασίρης: δικαστικός κλητήρας, ἀπεσταλμένος.

49. Ποδοκόπι: ἔξοδα κινήσεως, ὁδοιπορικά ἔξοδα.

50. Κόπια: ἀντίγραφο.

51. Σανδίξω: τακτοποιῶ, ἀνταποκρίνομαι, ἀπαλλάσσομαι.

τά 1.500 γρόσια κοντεύομεν νά τά ἐμποδίσωμεν, τήν δέ ἐξαργύρωσιν τῆς ρηθείσης ὁμολογίας, δι' ἐκείνους τοὺς λόγους, οὐ... Ὡς τόσον αἱ 2000 εἰσέτι δέν ἐλήφθησαν, ὅταν δέ τὰς λάβωμεν τῇ ἀποκρινόμεθα στέλλοντες καί τήν ἰσόποσον τούτων ὁμολογίαν.... Περὶ δέ τοῦ Πνευματικοῦ καί μυστικοῦ (;) ὁποῦ μᾶς γράφει, δηλ. τῶν 2000 γροσίων, τῇ λέγομεν ὅτι τώρα εἶδε τὰ τοιαῦτα ἢ τῇ ἐφάνησαν πολλά καί διὰ τοῦτο προβάλλει ἀνάγκας... αὐτά εἶναι γνωστά καί εἰς τὴν οἰκίαν τῆς καί εἰς τὸν Ἀναστασιουπόλεως⁵² καί τὰ τοιαῦτα μήτε γράφονται μήτε λέγονται καί πλεον μήτε ἡμεῖς τῇ ἀναφέρομεν μήτε αὐτὴ περὶ τούτων νά μᾶς γράψῃ...

τῇ β' Δεκεμβρίου (1828)
(συνέχεια στό παραπάνω γράμμα) καί ὅτι ὁ κουλλός ἐπεσεν εἰς τό ἁμάν⁵³ καί ζητεῖ τὴν ἀθώωσιν του. Ἡμεῖς ὅμως ἐγράψαμεν ὅτι νά γράψῃ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀναιρῶν τὰ προσλαβόντα καί τότε συγχωρεῖται. Ὅθεν ἂς μᾶς γράψῃ τί θέλει, νά ἀθωωθῇ ἢ οὐ. Καί ὅτι νά λάβῃ πρόνοιαν περὶ τοῦ ὁσπητίου τῆς καί μάλιστα περὶ τῶν ὀρφανῶν, ὁποῦ εἶναι κρεμασμένα ἀπὸ τὸν λαιμόν τῆς καθότι αὐτὴν γνωρίζουν καί ἀπ' αὐτὴν ἐλπίζουν καί δέν πρέπει νά ἀδιαφορῇ διότι εἶναι ἁμαρτία κ.τ.λ.

τῇ κς' Δεκεμβρίου (1828)

δ) ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ

Ἀπὸ τίς ἐπιστολές τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὸν Καλλίνικο πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ πρῶτος ἦταν ἔφορος τοῦ δευτέρου καί κατὰ συνέπεια προστάτης καί ὑπερασπιστῆς του στὰ διάφορα θέματα πού τὸν ἀπασχολοῦσαν καί τῶν ὁποίων ἡ λύση ἔπρεπε νά προέλθει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη (εἴτε τὸ Πατριαρχεῖο εἴτε τὸ σουλτάνο).

Γιὰ τὸ λόγο αὐτό οἱ ἐπιστολές τοῦ Ἰγνατίου εἶναι ἡ καθοδηγητικές γιὰ νά ἀνταποκρίνεται ὁ Καλλίνικος στίς πολλαπλές (κυρίως οἰκονομικές) του ὑποχρεώσεις ὡς ἀρχιερέας τῆς Μητροπόλεως Διδυμοτείχου ἢ ἀπαντητικές σέ διάφορα προβλήματα τόσο προσωπικά ὅσο καί τῆς μητροπόλεως γιὰ τὰ ὁποῖα ζητοῦσε λύσεις ἢ συμβουλές.

Ι. Περιεχόμενο κάθε ἐπιστολῆς

Ἀναλυτικότερα σέ κάθε μιά ἀπὸ τίς 22 ἐπιστολές τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὸν Καλλίνικο γίνεται λόγος:

52. Δυστυχῶς δέ γνωρίζουμε τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ, ἀλλὰ οὔτε ὑπόμνημα ἐκλογῆς του βρίσκεται στοὺς πατριαρχικοὺς κώδικες.

53. Ἀμάν: ἔλεος, εὐσπλαγχνία, συγγνώμη, μεταμέλεια.

Στην πρώτη ἐπιστολή⁵⁴ ὁ Ἰγνάτιος ἐλέγχει τόν Καλλίνικο «διὰ τὴν λύπην του». Δέν εἶναι γνωστή ἡ αἰτία τῆς λύπης, ἀλλὰ προφανῶς συνδέεται μέ τὴν ἀναγκαστική μετάθεσή του στό Διδυμότειχο, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας καί δέ μετέβαινε ἐπὶ τριετία στήν ἔδρα του καί φαίνεται ὅτι παρέμενε στήν παλιά του ἐπαρχία ἢ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Στὴ συνέχεια τοῦ ἐφιστᾷ τὴν προσοχή, ὅπως ἔγραφε ὁ Ἰγνάτιος καί πρὸς ἄλλους ἀρχιερεῖς, νά εἰδοποιήσει τοὺς κατὰ τόπους ἐπιτρόπους του νά μὴ δίνουν ἐγγύηση οὔτε μαρτυρία ἢ συστατικό γράμμα σέ ἀγνώστους, γιατί, ἐάν συνέβαινε κάτι τό δυσάρεστο, ἡ εὐθύνη πέφτει στοὺς κατὰ τόπους ἀρχιερεῖς μέ ἀγνώστες συνέπειες.

Μέ τὴ δεύτερη ἐπιστολή⁵⁵ ὁ Ἰγνάτιος πληροφορεῖ τόν Καλλίνικο ὅτι τὰ χρήματα πού ἔδινε ἐντολή νά πάρει ἀπό τόν στήν Κωνσταντινούπολη Γρηγόριο γιά τὴν ἀποπληρωμὴ τοῦ μοιρίου του, δέν μποροῦν νά ληφθοῦν, γιατί αὐτός βρισκόταν στό «κάτεργο» καί θά ἀργοῦσε νά βγεῖ. Τοῦ ζητοῦσε λοιπόν χρήματα γιά τὴν ἐξόφληση τῆς ὀφειλῆς τοῦ μοιρίου του.

Στὴν τρίτη ἐπιστολή⁵⁶ ἐπαναλαμβάνει τὰ αὐτὰ ὡς πρὸς τὴν ἀπαίτηση τοῦ Καλλινίκου ἀπό τόν ἄρχοντα Γρηγόριο καί ζητεῖ ὁ Ἰγνάτιος νά τοῦ σταλεῖ ἔγκαιρα τό ζητομήριό του. Τοῦ γνωρίζει ἀκόμα ὅτι ἀπεστάλη πατριαρχική ἐπιστολή πρὸς ὅλους τοὺς ἀρχιερεῖς γιά νά ἐξαγγυρῶσουν τίς «αὐλικές ὁμολογίες» τους πού βρίσκονται στήν κάσα τοῦ κοινού. Καί ὅτι τοῦ Καλλινίκου βρέθηκε μιὰ ὁμολογία 1.000 γροσίων, γιά τὴν ὁποία ὁ Ἰγνάτιος πῆρε τὴ σχετική ἀπόδειξη ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς τοῦ Καλλινίκου ὥστε νά παραδοθεῖ καί νά ληφθεῖ ἡ αὐλικὴ ὁμολογία τῶν 1.000 γροσίων.

Μέ τὴν τέταρτη ἐπιστολή⁵⁷, ἡ ὁποία ἐστάλη μετὰ ἐνάμισυ χρόνο, ὁ Ἰγνάτιος ἀποστέλλει πρὸς τόν Καλλίνικο τό κατάστιχο τῆς ἐτήσιας δοσοληψίας του, μέ τὴν ὁποία τελικά ὁ τελευταῖος ἔμεινε ὀφείλων 986:32 γρόσια.

Μέ τὴν πέμπτη ἐπιστολή⁵⁸ ὁ Ἰγνάτιος ἀπαντᾷ σέ παρόμοια τοῦ Καλλινίκου καί τοῦ γνωρίζει τὴ λήψη τοῦ χρηματοδέματος, πού περιεῖχε τὰ γρόσια τῆς βοήθειας τοῦ κοινού μέ τὴ σχετικὴ κατάσταση, τὰ ὁποία καί παραδόθηκαν στόν Πατριάρχη μαζί μέ τό γράμμα του, καί τοῦ ἀποστέλλεται ἡ σχετικὴ πατριαρχική ἀπάντηση. Στὴν ἴδια ἐπιστολή τοῦ Ἰγνατίου παρέχεται ἀκόμα ἡ πληροφορία ὅτι ἡ περιοχὴ τοῦ Διδυμοτείχου δοκιμά-

54. Τῷ Διδυμοτείχου τῇ 23ῃ Νοεμβρίου 1824 (Φ. 3β).

55. Τῷ » τῇ 9ῃ Δεκεμβρίου 1824 (Φ. 3β).

56. Τῷ » τῇ 14ῃ Δεκεμβρίου 1824 (Φ. 4α).

57. Τῷ » τῇ 22ῃ Ἰουνίου 1826 (Φ. 7α).

58. Τῷ » τῇ κε' Σεπτεμβρίου 1827 (Φ. 27α).

στηκε κατά τό θέρος τοῦ 1827 ἀπό τήν πανώλη καί μόλις περί τόν Σεπτέμβριο τοῦ ἴδιου χρόνου παρατηρήθηκε κάποια κάμψη τῆς ἀσθένειας. Τέλος στό ὑποθώριο (κάτω μέρος) τῆς ἐπιστολῆς ὁ Ἱγνάτιος παρακαλεῖ νά διαβιβάσει τοὺς χαιρετισμούς του στόν ἐκεῖ εὕρισκόμενο πρῶην Τυρνόβου (Ἰλαρίωνα).

Μέ τήν ἕκτη ἐπιστολή⁵⁹ τοῦ ὁ Ἱγνάτιος παρακαλεῖ τόν Καλλνίκου νά ἐπιδώσει στόν πρῶην Τυρνόβου τή συναποστελλόμενη καί πρὸς αὐτόν ἀπευθυνόμενη ἐπιστολή.

Ἡ ἑβδομη ἐπιστολή⁶⁰ τοῦ Ἱγνατίου εἶναι ἀπαντητική σέ παρόμοια τοῦ Καλλνίκου. Σ' αὐτήν ἐκφράζεται ἡ συμπάθεια τοῦ Ἱγνατίου γιά τήν ἀσθένειά του καί ἡ εὐχή γιά ἀνάρρωση. Τόν πληροφορεῖ ὅτι ὁ Πατριάρχης παρόλον ὅτι εἶναι εὐδιάθετος γιά τήν ἱκανοποίηση τοῦ αἰτήματος τοῦ Καλλνίκου νά μεταβεῖ στήν Κωνσταντινούπολη πρὸς ἱατρική ἐξέταση, λόγῳ τῶν περιστάσεων δέν ἐνδείκνυται τοῦτο, καί τοῦ συνιστᾶται νά μεταβεῖ στήν Ἀδριανούπολη ἢ ἄς ἀναπαύεται αὐτοῦ.

Μέ τήν ὄγδοη⁶¹ ἐπιστολή παρέχεται ἡ ἐντολή στόν Καλλνίκου νά παρασταθεῖ στή διευθέτηση διαφορῶν ἐπαρχιωτῶν του, γιά νά ἀποδοθεῖ τό δίκαιο.

Στήν ἔνατη⁶² ἐπιστολή ὁ Ἱγνάτιος, ἀφοῦ ὑπενθυμίζει τά τῆς προηγούμενης ἐπιστολῆς, στή συνέχεια τοῦ ζητεῖ νά λάβει φροντίδα γιά τά χρέη του. Τέλος τόν πληροφορεῖ ὅτι φεύγουν γιά τή νότια Ἑλλάδα ὁ Νικαίας (Ἰωσήφ) καί ὁ Χαλκηδόνας (Ζαχαρίας) μαζί μέ τό μεγάλο πρωτοσύγκελλο (Μελέτιο) γιά νά «ὁμιλήσωσι τοὺς ἐν αὐτῇ νά κλίνωσι τόν αὐχένα καί νά ὑποταχθῶσιν εἰς τό κραταῖον Δοβλέτι, ὡς ἀνέκαθεν», καί τοῦ ζητεῖ νά γράψει γράμμα γιά νά ἐκδοθεῖ ἡ ἄδεια τῆς μεταβιβάσεώς του στήν Κωνσταντινούπολη.

Μέ τή δέκατη⁶³ ἐπιστολή ὁ Ἱγνάτιος πληροφορεῖ τόν Καλλνίκου ὅτι τά ἀποσταλέντα γράμμα καί πόλιτζά του δέν ἔφθασαν ἀκόμα καί νά διερευνήσει ποῦ παρέπεσαν. Ἀναμένει τό γράμμα του γιά νά εἰσηγηθεῖ τήν ἔγκριση τῆς μετακινήσεώς του. Τέλος τόν βεβαιώνει ὅτι δέν τόν ἔχει στή θέση ἐφορευομένου, ἀλλά ἀδελφοῦ καί ὅτι τό σπίτι τοῦ Καλλνίκου (στήν Πόλη) τό θεωρεῖ ὡς δικό του.

Μέ τήν ἐνδέκατη⁶⁴ ἐπιστολή ὁ Ἱγνάτιος πληροφορεῖ γιά τή λήψη δύο

59. Τῷ Διδυμοτείχου τῇ λ' Σεπτεμβρίου 1827 (Φ. 27β).

60. Τῷ » τῇ λα' Ὀκτωβρίου 1827 (Φ. 35β).

61. Τῷ » τῇ ιη' Δεκεμβρίου (1827) (Φ. 44α).

62. Τῷ » τῇ ιθ' Φεβρουαρίου (1828) (Φ. 55β).

63. Τῷ » τῇ κα' Φεβρουαρίου (1828) (Φ. 55β).

64. Τῷ » τῇ γ' Μαρτίου (1828) (Φ. 57α).

γραμμάτων του Καλλινίκου, στά όποια έγραφε για την ένδημία του στην Πόλη, άλλ' ότι λόγω του ότι παρήλθε ίκανός χρόνος από την αποστολή τους κρίθηκε σκόπιμο νά μήν εμφανισθούν στον Πατριάρχη καί του ζητεί νά στείλει νέο. Στή συνέχεια τόν παρηγορεί για τόν περιορισμό του στην έπαρχία του, γιατί τό μέτρο αυτό είναι γενικό, άκόμα καί για τούς επισκόπους του. Τέλος τόν έλέγχει για την ιδέα νά μεσολαβήσει αυτός (ό 'Ιγνάτιος) για νά άναβληθεί ή καταβολή των χρεών του καί έντέλλεται νά φροντίσει για την έγκαιρη αποστολή τους.

Μέ τή δωδέκατη έπιστολή⁶⁵ ό 'Ιγνάτιος πληροφορεί τόν Καλλνίκο για τή λήψη του γράμματός του σχετικά μέ την ένδημία του στην Κωνσταντινούπολη, τό όποιο καί ένεχείρησε στον Πατριάρχη, καί ότι για τά χρέη του του επανέλαβε όσα του έγραψε στην προηγούμενη έπιστολή.

Στή δέκατη τρίτη έπιστολή⁶⁶ του 'Ιγνατίου αναφέρεται ότι αποδόθηκαν στην 'Εκκλησία τό κατάστιχο της έπαρχίας Διδυμοτείχου μέ τά όνόματα των καλογήρων καί ιερέων που ζούσαν σ' αυτήν. Ταυτόχρονα όμως έλέγχεται ό Καλλνίκος γιατί έκαμε τόση φασαρία γι' αυτό τό θέμα. 'Ακόμα τόν πληροφορεί ότι για τό θέμα της ένδημίας του στην Πόλη συζήτησε μέ τόν Πατριάρχη, άλλ', έπειδή άκόμα άπαγορεύονται οι μετακινήσεις «των καλογήρων», του συνιστά νά κάνει λίγη ύπομονή. Τέλος στό περιθώρι του γράμματος του γράφει ότι του αποστέλλεται ταυτόχρονα καί μία πατριαρχική έπιστολή για την καταβολή του έτησίου ξεπεσμού(= φόρου) του καί ότι αποφασίστηκε όσοι από τούς άρχιερείς (μεταξύ των όποιων καί ό Καλλνίκος) έχουν στό κοινό αύλικές όμολογίες νά στείλουν τόν έτήσιο ξεπεσμό τους καί θά τούς σταλούν ισόποσες σχισμένες όμολογίες.

Μέ τή δέκατη τέταρτη⁶⁷ έπιστολή ό 'Ιγνάτιος καθησυχάζει τόν Καλλνίκο ότι δέν του άπαγορεύτηκε για πάντα ή μετάβασή του στην Κωνσταντινούπολη, αλλά προς καιρό, για τίς περιστάσεις. Για τό λόγο αυτό του συνιστά νά μεταβεί για την ύγεία του στην 'Αδριανούπολη. 'Επανερχόμενος δέ στον έτήσιο ξεπεσμό του, του υπενθυμίζει ότι αυτός είναι 3750 γρόσια (δηλ. πάνω από 375.000 δρχ.) καί επαναλαμβάνει τά όσα έγραψε στην προηγούμενη έπιστολή του για την έξαργύρωση αύλικών του όμολογιών, άν στείλει τουλάχιστο 1.500 γρόσια.

Μέ τή δέκατη πέμπτη⁶⁸ στην άρχή τόν πληροφορεί ότι ή πόλιτζα των

65. Τῷ Διδυμοτείχου τῇ ιγ' Μαρτίου (1828).

66. Τῷ " τῇ κ' Ἀπριλίου (1828).

67. Τῷ " τῇ ιθ' Μαΐου (1828).

68. Τῷ " τῇ κε' Ἰουνίου (1828).

1500 γροσίων πού έστειλε δέν έφτασε άκόμα καί ότι έπικροτεί τήν άπόφασή του νά μεταβεί στήν 'Αδριανούπολη γιά νά φροντίσει τήν ύγεία του. Τέλος τόν μακαρίζει, γιατί βρίσκεται στήν έπαρχία του πράγμα πού επιθυμεί καί ό ίδιος, έπειδή «*ήμεραν παρ' ήμέραν περιμένομεν δικωμούς εντεϋθεν*». Φαίνεται όμως ότι φοβήθηκε μήπως τό γράμμα του παραπέσει καί τελειώνοντας προσθέτει. «*Δέν εκτεινόμεθα αγαπητέ περισσότερον επειδή καί ό καιρός δέν συγχωρεϊ έκτασιν*».

Μέ τή δέκατη έκτη⁶⁹ έπιστολή ό 'Ιγνάτιος πληροφορεί τόν Καλλίνικο γιά τήν παραλαβή τοϋ ποσοϋ τών κουτείων καί τήν κατάθεσή του στό ταμείο τοϋ κοινοϋ, καθώς καί τήν έπίδοση τής έπιστολής του πρός τόν Πατριάρχη.

Οί έπόμενες έπιστολές τοϋ 'Ιγνατίου πρός τόν Καλλίνικο αναφέρονται κυρίως σέ μιá αναφορά-καταγγελία σέ βάρος τοϋ δευτέρου εκ μέρους ενός «*μονόχειρος*» καί τήν κατάληξή της.

Έτσι στή δέκατη έβδομη⁷⁰ έπιστολή γνωρίζεται στόν Καλλίνικο ότι άπεστάλη από τήν έπαρχία του μιá άνώνυμη αναφορά κατ' αϋτοϋ ότι τάχα είναι δημιουργός ταραχών στήν έπαρχία του.

Έπ' αϋτής, σέ σύσκεψη τοϋ 'Ιγνατίου (ώς εφόρου τοϋ Καλλινίκου) καί τοϋ Πατριάρχη, άποφασίστηκε τελικά νά άποσταλεί ως έξαρχος ό σύγκελλος τής Μ. Έκκλησίας, γιά νά εξετάσει επιτόπια τίς καταγγελίες. Τοϋ συνιστά όμως νά μήν ταρασσεται διόλου, αλλά νά κάνει καί αϋτός μιá αναφορά έναντίον τοϋ φερομένου ως αϊτίου τής λογομαχίας μονόχειρος. Τέλος τόν παρακινεί νά ξαναγράψει πρός τόν Πατριάρχη γιά νά ένδημήσει στή βασιλεύουσα πρός παρακολούθηση τής ύγείας του.

Στή δέκατη όγδοη⁷¹ έπιστολή ό 'Ιγνάτιος πληροφορεί τόν Καλλίνικο ότι τελικά άποφασίστηκε νά μήν άποσταλεί έξαρχος γιά τό συμφέρον τής Έκκλησίας καί τοϋ ίδιου, αλλά μόνο έπιστολές πρός αϋτόν καί τούς χριστιανούς τής έπαρχίας του. Τόν πληροφορεί άκόμα ότι αναζητήθηκε (στήν Κωνσταντινούπολη, όπου φαίνεται ότι πήγε από τό Διδυμότειχο) γιά νά εξεταστεί καί ό πρώην Τυρνόβου ('Ιλαρίων), αλλά δέ βρέθηκε. Τόν βρήκε όμως ό 'Ιγνάτιος καί πληροφορήθηκε άπ' αϋτόν ότι οί χριστιανοί τοϋ Διδυμοτείχου τόν αγαποϋν καί τόν σέβονται, αλλά δυσανασχετοϋν, γιατί τούς όμιλεί μέ αϋστηρότητα καί τοϋ συνιστά τοϋ λοιποϋ νά τούς όμιλεί μέ ήπιότητα. Άκόμα τοϋ ύποδεικνύει νά γίνει μιá αναφορά εκ μέρους τών χριστιανών άναιρετική τής κατ' αϋτοϋ αναφοράς. Τόν δέ

69. Τῷ Διδυμοτείχου τῇ κη' 'Ιουλίου (1828).

70. Τῷ " " τῇ 17 Σεπτεμβρίου (1828).

71. Τῷ " " τῇ 17-21η Σεπτεμβρίου (1828).

μονόχειρα ως ταραξία καὶ ἀχρεῖο νά τόν ἐκδιώξει ἀπό τήν ἐπαρχία του.

Μέ τή δέκατη ἑνατη⁷² ἐπιστολή ὁ Ἰγνάτιος πληροφορεῖ τόν Καλλίνικο γιά τή λήψη τῆς ἐπιστολῆς του, μέ τήν ὁποία ἀνασκευάζονται ὅλες οἱ κατηγορίες τοῦ μονόχειρα, ὅτι ὅλη ἡ ὑπόθεση ἐκλείσει, καί ἡ ἀθώωσή του εἶναι ὁλοκληρωτική. Συνεπῶς νά παύσει νά εἶναι ταραγμένος. Ὅσον ἀφορᾷ γιά τήν τιμωρία τῶν δύο ἱερέων πού φαίνεται νά ἦσαν ἀναμιγμένοι στήν ἀναφορά τοῦ μονόχειρα, τοῦ γνωρίζει ὅτι πρέπει νά κάμει (ἐάν θέλει) ἄλλη ἀναφορά πού νά τοὺς κατηγορεῖ ὡς προδότες καί ἀνάξιους.

Μέ τήν εἰκοστή ἐπιστολή⁷³ ὁ Ἰγνάτιος συναποστέλλει τόν ἀφορισμό τοῦ μονόχειρα, τόν ὁποῖο πρέπει μετά τήν ἀνάγνωση στίς ἐκκλησίες νά τόν ἐπιστρέψει γιά νά τόν στείλει καί στήν Ραιδεστό.

Μέ τήν εἰκοστή πρώτη⁷⁴ τοῦ γνωρίζει ὅτι γιά νά εἰσπράττονται εὐκολότερα οἱ πόλιτζες ἀποφασίστηκε νά ἐνεργοῦνται μέσῳ τῶν κατά τόπους τούρκων ἀρχόντων. Ἔτσι ἐνεργήθηκαν γιά τοὺς ἀρχιερεῖς Σβορνικίου, Βιδύνης καί Πόσνας. Τοῦτο ἤθελε ἐφαρμοστεῖ καί γιά τόν Διδυμοτείχου μέσῳ τοῦ μουσελίμη τῆς Ἀδριανουπόλεως. Τελικά ὅμως ὁ Ἰγνάτιος ἐπέτυχε νά ἐξαιρεθεῖ ὁ Καλλίνικος αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς ἐξοφλήσεως καί νά τοῦ γράψει ἐπιστολή γιά τήν ταχύτερη ἀποστολή τῆς ὀφειλῆς του τῶν 3.500 γροσίων.

Μέ τήν εἰκοστή δεύτερη⁷⁵ καί τελευταία ἐπιστολή ὁ Ἰγνάτιος πληροφορεῖ γιά τή λήψη δύο γραμμάτων, ὡς καί τοῦ ἐπιστραφέντος ἀφοριστικοῦ τοῦ μονόχειρα, γιά νά σταλεῖ στή Ραιδεστό. Στή συνέχεια τόν πληροφορεῖ γιά τὰ χρέη τῶν 3.500 γροσίων ὅτι τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ Ἐκκλησία καί ὅτι ἀναμένει, πέραν τῶν 1.500 γροσίων πού ἔστειλε ἤδη, νά ἀποσταλοῦν καί τὰ ἄλλα 2000 γρόσια. Τελειώνει τήν ἐπιστολή μέ μιᾷ ἐπιτίμηση πρὸς τόν Καλλίνικο γιά τήν ἀθέτηση μᾶλλον συμφωνίας γιά τήν ἀποστολή πνευματικοῦ στήν ἐπαρχία του, τήν ὁποία φαίνεται ὅτι γνώριζε καί ὁ ἐπίσκοπος Ἀναστασιουπόλεως ὡς καί οἱ οἰκείοι τοῦ Καλλινίκου.

Εὐθύς ἀμέσως, ἀλλά μέ ἄλλη ἡμερομηνία⁷⁶, ὁ Ἰγνάτιος πληροφορεῖ τόν Καλλίνικο ὅτι ὁ μονόχειρας ζητεῖ νά τόν συγχωρέσει καί ὅτι τοῦ ἐγράφη (στή Ραιδεστό) νά ἀποστείλει ἀναιρετική τῆς καταγγελίας του ἐπιστολή γιά νά συγχωρεθεῖ. Ἄς τόν πληροφορήσει λοιπόν ἐάν θέλει νά συγχωρεθεῖ ἢ ὄχι. Τέλος τόν παρακαλεῖ νά φροντίσει γιά τήν οἰκογένειά

72. Τῇ Διδυμοτείχου τῇ ε' Ὀκτωβρίου (1828) (Φ. 86α).

73. Τῇ » τῇ κβ' Ὀκτωβρίου (1828) (Φ. 86β).

74. Τῇ » τῇ κη' Ὀκτωβρίου (1828) (Φ. 87α).

75. Τῇ » τῇ β' Δεκεμβρίου (1828) (Φ. 90α).

76. Τῇ » τῇ κς' Δεκεμβρίου (1828) (Φ. 90α).

του και τὰ ὀρφανὰ, προφανῶς κάποιου ἀδελφοῦ ἢ γαμβροῦ του, τὰ ὅποια ἀπὸ αὐτόν ἀναμένουν καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ μένει ἀδιάφορος, γιατί εἶναι ἁμαρτία.

2. Πληροφορίες τῶν ἐπιστολῶν

Οἱ ἐπιστολές τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὸν Καλλίνικο παρέχουν ὀρισμένες ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες α) γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Καλλίνικο καὶ τὴν ἐπαρχίαν του β) γιὰ τὴν καθόλου κατάσταση τῶν χριστιανῶν τόσο τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅσο καὶ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ γ) γιὰ τὴν ἐν γένει οἰκονομική κατάσταση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν κατὰ τόπους καὶ ἐπαρχίες ἀρχιερέων.

α) Ἐτσι ἀπὸ τίς ἐπιστολές αὐτές πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ Καλλίνικος εἶχε ἀδελφούς⁷⁷ διαμένοντες στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου καὶ ὁ ἴδιος εἶχε «*δοσπῆτιον*»⁷⁸. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ἀδελφός ἢ γαμβρός τοῦ Καλλινίκου εἶχε πεθάνει καὶ ἄφησε πίσω του ὀρφανὰ, τῶν ὁποίων προστάτης ἔμεινε ὁ ἀρχιερέας τοῦ Διδυμοτείχου⁷⁹. Ἀπὸ τίς ἐπιστολές αὐτές πληροφοροῦμαστε ἀκόμη ὅτι ὁ Καλλίνικος ἔπασχε ἀπὸ σοβαρὴ ἀσθένεια (χωρὶς νὰ ἀναφέρεται τὸ εἶδος τῆς)⁸⁰, ἐξαιτίας τῆς ὁποίας μέ ἐπιμονή κατ' ἐπανάληψη ζητοῦσε σχεδόν σέ ὅλες τίς ἐπιστολές του νὰ τοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ μεταβεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ ἐξεταστῇ ἀπὸ ἱατρούς⁸¹. Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἀγαθάγγελος (1826-1830) ὅμως, ἔχοντας ὑπόψη τὴ χαώδη καὶ ἐπικίνδυνη κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στὴν Κωνσταντινούπολη, ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς ἀρχιερεῖς, ἀλλὰ καὶ τίς ἀπαγορεύσεις πού εἶχαν ἐπιβάλει οἱ Τοῦρκοι στίς μετακινήσεις «*τῶν καλογήρων*», δὲν ἔδινε τὴν ἄδεια αὐτῆς τῆς μετακινήσεως τοῦ Καλλινίκου. Ἀντ' αὐτοῦ τὸν προέτρεπε νὰ μεταβεῖ στὴν Ἀδριανούπολη ἢ σέ κανένα ἄλλο ἀπὸ τὰ γύρω μέρη ὅπου βρίσκονταν καλοὶ γιατροί⁸².

Οἱ ἐπιστολές αὐτές μᾶς πληροφοροῦν ἀκόμα ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη (καλοκαίρι τοῦ 1827) ἡ ἐπαρχία τοῦ Διδυμοτείχου εἶχε δοκιμαστῇ ἀπὸ τὴν

77. Τῷ Διδυμοτείχου τῇ 14-12-1824 (Φ. 4α).

78. Τῷ » τῇ 21-2-1828 (Φ. 55β), τῇ 17-9-1828 (Φ. 84α).

79. Τῷ » τῇ 26-12-1828 (Φ. 90α).

80. Σ' ἐπιστολὴ τοῦ Ἰγνατίου (Τῷ Διδυμοτείχου τῇ 17-9-1828 (Φ. 84α) ἀναφέρεται μόνο ἡ φράση «*σωματικὰς του δεινοπαθείας*».

81. Τῷ Διδυμοτείχου τῇ 31-10-1827 (Φ. 35β), τῇ 19-5-1828 (Φ. 69β), τῇ 25-6-1828 (Φ. 72β).

82. Τῷ Διδυμοτείχου τῇ 31-10-1827 (Φ. 35β), τῇ 19-5-1828 (Φ. 69β), τῇ 25-6-1828 (Φ. 72β).

πανώλη⁸³, ως και ότι ο Καλλίνικος ήταν φίλος με τον πρώην μητροπολίτη Τυρνόβου Ίλαρίωνα (και οι δύο ήταν Κρητικοί), ο οποίος μετά την καθάρσής του κατέφυγε προς καιρό στο Διδυμότειχο κοντά στο φίλο και συμπατριώτη του⁸⁴.

Τέλος από τις επιστολές αυτές έχουμε και το χαρακτηρισμό του Καλλινίκου ως «*εἰρηνοποιού*» και ότι «*ἦσαν εὐχαριστημένοι ἅπαντες παρ' αὐτοῦ καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν ὡς ἐμφρόνως καὶ εἰρηνικῶς διατελέσας*»⁸⁵ και ότι οι χριστιανοί τῆς ἐπαρχίας του «*τὴν ἀγαποῦν καὶ τὴν σέβονται, δυσαρעστοῦνται ὅμως διότι μὲ ἀυστηρότητα τοὺς ὀμιλεῖ*»⁸⁶. Βέβαια δὲν ἔλειψαν καὶ οἱ συκοφάντες τοῦ Καλλινίκου. Τελικά ὅμως ἀποδείχτηκε ἡ ἀναλήθεια τῶν κατηγοριῶν αὐτῶν καὶ ἀνασκευάστηκαν οἱ σκευωρίες πού χαλκεύτηκαν⁸⁷.

β) Οἱ ἐπιστολές τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὸν Καλλινίκο φωτίζουν ἀκόμα καὶ τὴν ὅλη ἀτμόσφαιρα φόβου καὶ τρόμου μέσα στὴν ὁποία ζοῦσαν οἱ χριστιανοί καὶ μάλιστα οἱ ἀρχιερεῖς στὴν Κωνσταντινούπολη.

Ἔτσι, καίτοι τὰ γράμματα τοῦ Ἰγνατίου ἦταν πάντοτε γραμμένα μεῖ ἰδιαίτερη προσοχή, ὥστε νά μὴν παρέχουν, ἂν ἐπεφταν στὰ χέρια τῶν Τούρκων, λαβὲς γιὰ κατηγορίες καὶ ὀργίλες ἀντιδράσεις τῶν κρατούντων, ὑπάρχουν ὀρισμένες ἐκφράσεις στὴν ἀλληλογραφία του πρὸς τὸν Καλλινίκο, οἱ ὁποῖες προδίδουν ἔστω μερικές πτυχές τῆς καθόλου τρομοκρατικῆς ἀτμόσφαιρας τῆς Πόλεως. Πληροφοροῦμαστε λοιπόν ότι τόση ἦταν ἡ τρομοκρατία στὴ βασιλεύουσα ὥστε ὁ Ἰγνάτιος ἀπροκάλυπτα πλέον τοῦ ἔγραφε «*ἡμεῖς ἡμέραν παρ' ἡμέραν περιμένομεν διωγμούς ἐντεῦθεν καὶ ἡ πανιερότης της ζητεῖ νά ἐνδημήσῃ*». Πρὶν στεγνώσει ὅμως ἡ μελάνη αὐτῆς τῆς προτάσεως, φαίνεται ότι ὁ Ἰγνάτιος ἀντιλήφθηκε τό τί ἔγραφε καὶ συνέχισε: «*Δέν ἐκτεινόμεθα ἀγαπητέ περισσότερον, ἐπειδὴ καὶ ὁ καιρὸς δέν συγχωρεῖ ἑκτασιν*»⁸⁸. Ἄλλοτε πάλι σημειώνει: «*Ἡ ἐπιστολή (τοῦ Πατριάρχῃ) δέν ἀπαγορεύει ὅλως τὴν ἐνδημίαν της, ἀλλὰ διὰ τὸν καιρὸν καὶ διὰ τὰς περιστάσεις τὴν λέγει νά ἐφουχάσῃ μέχρι τινός*»⁸⁹.

Ἀλλὰ καὶ στίς κατὰ τόπους ἐπαρχίες δὲ φαίνεται νά ἦταν καλύτερη ἢ πιὸ ὑποφερτὴ ἡ ζωὴ τῶν κληρικῶν, ἰδιαίτερα μάλιστα «*τῶν καλογήρων*» γιὰ τοὺς ὁποίους ἦταν «*ἀπηγορευμένοι ἤδη αἱ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβάσεις*»⁹⁰

83. Τῷ Διδυμοτείχου τῇ 25-9-(1827) (Φ. 27α). Ἴσως ἀπ' αὐτὴν νά εἶχε προσβληθεῖ καὶ ὁ Καλλινίκος.

84. Τῷ Διδυμοτείχου τῇ 25-9-(1827) (Φ. 27α) καὶ τῇ 30-9-(1827) (Φ. 27β).

85. Τῷ " τῇ 17-9-(1828) (Φ. 84α).

86. Τῷ " τῇ 17 ἕως 21-9-(1828) (Φ. 84α).

87. Τῷ " τῇ 5-10-(1828) (Φ. 86α).

88. Τῷ " τῇ 25-6-(1828) (Φ. 72β).

89. Τῷ " τῇ 19-5-(1828) (Φ. 69β).

90. Τῷ " τῇ 20-4-(1828) (Φ. 66α).

καί αὐτός ὁ περιορισμός «δέν εἶναι μερικός ἀλλά γενικός εἰς ὅλους τοὺς ἀδελφούς, οὐ μὴν ἀλλὰ καί εἰς τὴν ἐπαρχίαν μας καί εἰς τοὺς ἐδικοὺς μας ἐπισκόπους» (τῆς μητροπόλεως Ἑρακλείας)⁹¹.

Ἀκόμα παρέχεται ἡ πληροφορία ὅτι (ὕστερα ἀπὸ ἀπαίτηση τοῦ σουλτάνου καί τῆς Ὑψηλῆς Πύλης⁹²) ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης ἀναγκάστηκε νά στείλει στήν Πελοπόννησο (Φεβρουάριος 1828) ὡς ἐκπροσώπους τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου τοὺς ἀρχιερεῖς Νικαίας (Ἰωσήφ), Χαλκηδόνος (Ζαχαρία) καί τὸ μ. πρωτοσύγκελλο τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου (Μελέτιο) «διὰ νά ὁμιλήσωσι τοὺς ἐν αὐτῇ νά κλίνωσι τὸν αὐχένα καί νά ὑποταχθῶσιν εἰς τὸ κραταιόν Δοβλέτι ὡς ἀνέκαθεν»⁹³.

γ) Ἀλλὰ τὸ πλέον ἀξιο λόγου καί ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος εἶναι ὅτι στίς ἐπιστολές αὐτές τοῦ Ἰγνατίου (ὅπως καί σέ πολλές ἄλλες παρόμοιες πρὸς πολλοὺς ἄλλους ἀρχιερεῖς) παρέχονται ἱκανά στοιχεῖα γιὰ τίς οἰκονομικές ἀπομυζήσεις καί ἐπιβαρύνσεις πού εἶχαν ἐπιβάλει οἱ κατακτητές στοὺς κατὰ τόπους ἀρχιερεῖς. Ἔτσι καί ἀπὸ μιὰ ἀπλή ἀνάγνωση τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν γίνεται φανερό ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς ὄχι μόνον δέν ἀπήλαυναν εἰδικῶν «προνομίων» καί δικαιωμάτων ἢ ἐξουσιῶν, ὡς μέχρι σήμερα ἴσως πολλοὶ νομίζουν, ἀλλ' οὔτε κἀν ἀφήνονταν νά ἀντιμετωπίσουν, τουλάχιστον μέ τὰ μέσα καί τοὺς πόρους ἢ τίς συνεισφορές τῶν χριστιανῶν τῆς ἐπαρχίας τους, τὰ πολυσχιδῆ προβλήματα⁹⁴ καί τίς ἀπειρες ἀνάγκες τῶν χριστιανῶν ἢ τῶν ἐκκλησιῶν τους, ἀπὸ ἐλλείψεις, δυσχέρειες, ἐρημώσεις, καταπιέσεις ἢ καταπατήσεις ἐκ μέρους τῶν κατακτητῶν. Ἀντίθετα ἐπωμίζονταν τεράστια χρέη καί ὀφειλές πρὸς τὸ τουρκικὸ δημόσιο μέ ποικιλάνυμους φόρους, ἐμβατήκια καί ἄλλα προσχήματα ὥστε νά καταντᾷ στήν κυριολεξία καταθλιπτική καί δυσβάστακτη ἡ ἀνάληψη τῆς διοικήσεως μιᾶς ἐπαρχίας.

Τόσο ἀνυπόφορες ἦταν οἱ οἰκονομικές ὑποχρεώσεις τῶν μητρο-

91. Τῷ Διδυμοτείχῳ τῇ 3-3-(1828) (Φ. 57α).

92. Μ. Γεωργίου, Κοσμᾶ Βιζύης, ἐπτά ἐπιστολαὶ λόγου ἀξίαι, Θρακικά, τ.Α' (1928) σ. 264.

93. Τῷ Διδυμοτείχῳ τῇ 19-2-(1828) (Φ. 55β).

94. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρεται ὅτι κάθε ἀρχιερεὺς πέρα ἀπὸ τὰ καθαρῶς ἀρχιερατικά καθήκοντα, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχε τὴ μέριμνα καί γιὰ: α) διοικητικά, ἀστικά, δικαστικά, κληρονομικά θέματα τῶν χριστιανῶν, β) ἐκπαίδευση τῶν χριστιανοπαίδων (σχολεῖα, βιβλία, δάσκαλοι), γ) κοινωνικὴ ἀντίληψη τῶν ἀπόρων καί ἱατρικὴ περίθαλψη τῶν ἀσθενῶν. Πέραν αὐτῶν ὀφείλε ἀκόμα νά ἐκτελεῖ καί χρέη ἀστυνόμου, πού ἔπρεπε νά ἀναφέρει στήν Ὑψηλὴ Πύλη τὴν ἀφιξὴ καί μετακίνηση κάθε ξένου ἀνθρώπου στήν ἐπαρχία του! Σὲ περίπτωσι ὀλιγορίας ἢ ἀδιαφορίας του ὁ κίνδυνος τῆς ἐκπτώσεως, ἐξορίας, φυλακίσεως ἢ καί θανάτου ἐπικρέμονταν ἐπάνω του.

πόλεων, ὥστε πολλές φορές πολλοί τῶν ἐκλεγομένων ἀρχιερέων ἀναγκάζονταν νά ἀποποιοῦνται τήν ἐπισκοπική τους ἐκλογή ἢ νά παραιτοῦνται αὐτῆς. Τέλος ἄλλοι, ἐπειδή ἀδυνατοῦσαν νά ἀνταποκριθοῦν στίς ὀφειλές τους, ἐκθρονίζονταν ἀπό τόν Πατριάρχη καί τή Σύνοδό του, οἱ ὅποιοι, καταπιεζόμενοι νά ἀποδώσουν τοὺς ἐπιβαλλόμενους σέ κάθε ἐπαρχία φόρους, προσπαθοῦσαν νά ἐπιτύχουν τήν ἐξασφάλιση τῶν φόρων καί δόσεων τῆς ἐπαρχίας μέ τήν ἀλλαγὴ τῶν ἀρχιερέων.

Κατά συνέπεια κάθε ἀρχιερέας πού ἀνελάμβανε ἐπαρχία δέν ἀνελάμβανε λαμπρό θώκο, ἀλλά σταυρό μαρτυρίου. Ἡ παραμονή δέ σ' αὐτήν, τουλάχιστο γιά τή συντριπτική πλειονότητά τους, δέν ἦταν διαβίωση χλιδῆς καί τιμῶν, ἀλλά πορεία ἀνάμεσα σέ ἐξευτελισμούς καί ταπεινώσεις (μέχρι ἀποπομπῆς ἢ καί φυλακίσεως καί θανατώσεως), μόνο καί μόνο γιά τή διατήρηση τῆς ἐθνικῆς καί θρησκευτικῆς συνειδήσεως καί φυσιογνωμίας τῶν «ραγιαδῶν», καί ἓνας ἀγῶνας μόχθου καί ἐπαγρυπνήσεως γιά τή διάσωση, μέσῳ τῶν κατά τόπους σχολείων καί ἐκκλησιῶν, τῆς γλώσσας, τῆς ἱστορίας καί τῆς καθόλου βαριᾶς πολιτιστικῆς παραδόσεως τῆς φυλῆς καί τοῦ γένους.

Ἡ ἀποδοχὴ τῆς διοικήσεως μιᾶς ἐπαρχίας ἀπό νεοαναδεικνυόμενο ἀρχιερέα παρά τοὺς κινδύνους ποικίλων ἀτιμώσεων πού ἐπικρέμονταν πάνω ἀπὸ τό κεφάλι του, ἀποτελοῦσε ἀληθινὰ πράξη αὐταπαρνήσεως καί θυσίας χάρι τοῦ λαοῦ, ἡ δέ τακτικὴ ἀνταπόκρισή του στίς δόσεις καί ὀφειλές του πραγματικό ἄθλο⁹⁵.

Ἀλλὰ παρά τό δυσβάστακτο τῶν βαρύτατων καί ἐπαχθῶν δόσεων καί χρεῶν πού κατέβαλαν οἱ κατά τόπους ἀρχιερεῖς, αὐτοὶ ὑπέμεναν τό σταυρό τους, γιατί ὅλες αὐτές οἱ δόσεις θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν ὡς τὰ ἀναγκαῖα λύτρα πρὸς τοὺς ἀργυρόφιλους τυράννους. Ἔτσι κατόρθωναν τῶν δυναστῶν μὲν νά κολακεύουν τίς φιλοδοξίες καί νά ἱκανοποιοῦν τό φιλοχρηματισμό, νά διασώζουν δέ τό γένος, ἔστω στό σύνολο, ἀπὸ ποικίλες ἀθλιότητες, καταδυναστεύσεις, διωγμούς, ἐξευτελισμούς, βασανιστήρια καί θανατώσεις καί νά δίνουν χρόνο καί δύναμη στοὺς ἄλλους παράγοντες τοῦ ἔθνους γιά νά προετοιμάζονται καί νά ὀπλίζονται στὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα.

Χαρακτηριστικὸ δεῖγμα τῶν δυσβάστακτων ὀφειλῶν τῶν ἀρχιερέων πρὸς τό τουρκικὸ δημόσιο εἶναι τὰ λεγόμενα «αὐλικά χρέη», γιά τὰ ὁποῖα διασώθηκε ἓνα κατάστιχο τοῦ 1825.

95. Εἰδικές παραπομπές γιά τίς πολλαπλές ὑποχρεώσεις, ἀλλὰ καί τοὺς κινδύνους πού διέτρεχαν οἱ ἀρχιερεῖς στήν ἐπιτέλεση τῶν καθηκόντων τους γίνεται στήν ἐργασία μου: «Πτωχὲς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας 70 μητροπόλεων...» Ἐδῶ ἐπιχειρεῖται μιὰ συνοπτικὴ παρουσίαση καί ἀναφορά.

Σύμφωνα λοιπόν μέ αὐτό, οἱ 140 μητροπόλεις καί ἐπισκοπές τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, πού ἀναφέρονται στό κατάστιχο, ὀφείλαν μόνο γιά αὐλικά χρέη 7.177.612 γρόσια⁹⁶, τά ὁποῖα ἀντιστοιχοῦν τουλάχιστον πρὸς 717.761.200 σημερινές δραχμ.⁹⁷ Μόνο ἡ μητρόπολη Διδυμοτείχου, πάντα κατὰ τό ἐν λόγῳ κατάστιχο, ὀφείλε κατὰ τό 1825 γιά τά αὐλικά χρέη 57.000 γρόσια⁹⁸ δηλ. τό λιγότερο 5.700.000 δραχμ. (!)

Ἐπειδὴ ὅμως δέν μπορούσαν οἱ ἀρχιερεῖς, ὅπως ἦταν φυσικό καί εὐνόητο, νά ἐξοφλήσουν αὐτά τά χρέη, ἀναγκάζονταν νά δανεῖζονται γρόσια μέ δυσβάστακτους τόκους (12-24%), μέ συνέπεια νά μὴν μποροῦν ποτέ νά εἶναι ἀπαλλαγμένοι χρεῶν καί δόσεων. Κυριολεκτικά λοιπόν πένονταν καί πεινοῦσαν οἱ ἀρχιερεῖς, ὥστε αὐτός ὁ Ἱγνάτιος (ὅπως καί οἱ τότε οἰκουμενικοὶ πατριάρχες) νά ἀναγκάζεται νά ἐκλιπαρεῖ διαφόρους συναδέλφους τοῦ ἀρχιερεῖς ἢ γνωστούς τοῦ ἐμπορευομένου γιά ἓνα δῶρο ἢ λίγα τρόφιμα (π.χ. λίγο ταμπάκο-καπνὸ ἢ λίγο ἀλεύρι ἢ βούτυρο ἢ σαποῦνι ἢ ρύζι ἢ καπνιστὰ ψάρια ἢ μιά κάπα).

Ἐκτός ὅμως ἀπὸ τά αὐλικά χρέη πού ὀφείλε ὁ Καλλίνικος καί γιά τά ὁποῖα γίνεται λόγος καί στίς ἐπιστολές τοῦ Ἱγνατίου⁹⁹, φαίνεται ὅτι ὑπῆρχαν καί ἄλλα χρέη γιά τά ὁποῖα ὁ ἔφορός του κατ' ἐπανάληψη τοῦ ἔγραφε καί τοῦ ζητοῦσε νά τά ἀποστείλει «ἀνευ ὑπερθέσεως καιροῦ»¹⁰⁰, γιατί ἦταν ὁ μόνος πού ὀλιγοροῦσε «ἐν ᾧ ὅλοι οἱ ἀδελφοί, καίτοι παρομοίως πάσχοντες δέν ἀπολύπονται ὅμως τῶν χρεῶν ἀλλ' οἴκοθεν ἢ ἐκ δανείων τά οἰκονομοῦν καί τά ἐξαποστέλλουν, γνωρίζοντες τὰς ἀνάγκας τῆς Ἐκκλησίας»¹⁰¹.

Ἔτσι ὁ Ἱγνάτιος ζητοῦσε ἀπὸ τὸν Καλλίνικο νά στείλει τό «ζητομήριον» του¹⁰², καί τὴν ἐτήσια δόση τοῦ ἐπιδιορισθέντος «ξεπεσμοῦ», ἡ ὁποῖα γιά τό 1828 ἀνερχόταν στό ὕψος τῶν 3.750 γροσίων¹⁰³, δηλ. 375.000 δραχμ.

96. Εὐαγγ. Σαβράμη, Ὁ Κῶδιξ τοῦ Ἡρακλείας Ἱγνατίου, Θρακικά, τ. Ε' (1934), σ. 234-235.

97. Τό ποσό αὐτό ἐξάγεται, ἐφόσον δεχθοῦμε ὅτι ἓνα γρόσι ἀντιστοιχεῖ πρὸς 100 σημερινές δραχμές. Ἄν καί αὐτό δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀπόλυτα ὀρθό, γιατί σύμφωνα μέ πληροφορίες τοῦ κώδικα (Τῷ Ἰωαννίνων τῇ 5-4-1828, Φ. 62β) ἓνα κατοικοῦμενο σπίτι στήν Κωνσταντινούπολη πωλοῦνταν πρὸς 3.500 γρόσια, δηλ. 350.000 σημερινές δραχμ. Μιά ὁκά δέ ἀλεύρι εἶχε μισό παρά, δηλ. τό 1/120 τοῦ γροσίου (Τῷ Ἀγχιάλου τῇ 23-12-1827, Φ. 45α) ἤτοι λιγότερο ἀπὸ μιά σημερινή δραχμή. Ἄν εἶναι δυνατόν!

98. Εὐαγγ. Σαβράμη, δ.π., σ. 235.

99. Τῷ Διδυμοτείχου τῇ 14-12-1824 (Φ. 4α).

100. Τῷ " τῇ 3-3-(1828) (Φ. 57α).

101. Τῷ " τῇ 3-3-(1828) (Φ. 57α).

102. Τῷ " τῇ 14-12-(1824) (Φ. 4α).

103. Τῷ " τῇ 20-4-(1828) (Φ.66α) καί τῇ 19-5-(1828) (Φ. 69β).

Κοντά σ' αὐτά ἔπρεπε ὁ Καλλίνικος, ὅπως οἱ ἀρχιερεῖς τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, νά φροντίζει γιά τή σύναξη καί ἀποστολή «*τῶν κουτείων*»¹⁰⁴, ἤτοι τῶν χρημάτων πού ἔδιναν οἱ χριστιανοί ὡς ἔρανο ὑπέρ τοῦ κοινοῦ ταμείου.

Τέλος ἐκτός ἀπό ὄλες αὐτές τίς γνωστές καί μνημονευόμενες ὑποχρεώσεις τοῦ Καλλινίκου ἀσφαλῶς ὑπῆρχαν καί ἄλλες γιά τίς ὁποῖες δέ γίνεται βέβαια εἰδική ἀναφορά, ἀλλά ἦταν γενικές σ' ὄλες τίς μητροπόλεις. Σάν τέτοιες θά μπορούσαν νά ἀναφερθοῦν «*οἱ ἀμελέδες τοῦ βασιλικοῦ ταρσανᾶ*», τά κατὰ καιροῦς ἀνανεούμενα «*σουλτανικά βεράτια*», «*τό μηρί*», «*τά παπαδικά*» κ.ἄ.

Ἀλλά ὅσαδῆποτε γρόσια καί ἄν ἀπομυζοῦσαν οἱ δυνάστες ἀπό τοὺς ἀρχιερεῖς, ποτέ δέν μπορούσε κανένας ἀπό αὐτοὺς νά εἶναι βέβαιος γιά τήν τιμή ἢ τή θέση ἢ καί τή ζωή του. Πολλές φορές ἀρκοῦσε μιά ἀπλή ἀνώνυμη καί ἀνυπόγραφη ἐπιστολή ἢ καταγγελία νά τόν ὀδηγήσει «*εἰς μεγάλα ἄτοπα*»¹⁰⁵... «*ἐπειδὴ καί γνωρίζει καλῶς καί τήν κατάστασιν τῆς πόλεως καί τά πράγματα πῶς διατρέχουν*»¹⁰⁶.

Αὐτόν τόν κίνδυνο φαίνεται ὅτι διέτρεξε πρὸς στιγμή καί ὁ Καλλίνικος ἀπό μιά ἀνώνυμη ἀναφορά κάποιου ἐπαρχιώτη του¹⁰⁷, ἡ ὁποία ὁμως τελικά —εὐτυχῶς γιά τόν Καλλίνικο, ἀλλά καί γιά τοὺς χριστιανούς τῆς ἐπαρχίας του— ἔπεσε στό κενό¹⁰⁸ καί ὁ Καλλίνικος παρέμεινε στό θρόνο του μέχρι τό Σεπτέμβριο τοῦ 1835, ὅποτε μετατέθηκε στό θρόνο τῆς Ἀμασείας.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Ἀνακεφαλαιώνοντας καί κλείνοντας τή σύντομη αὐτή παρουσίαση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τόν Καλλίνικο, θά μπορούσαμε σάν συμπέρασμα νά σημειώσουμε ὅτι:

Ὁ Καλλίνικος μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς ἓνας ἀντιπροσωπευτικός καί χαρακτηριστικός τύπος καταδυναστευόμενου ἀπό τοὺς Τούρκους ἱεράρχη τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καί δὴ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, κατὰ τήν ἐποχή ἐκείνη. Παρουσιάζεται νά ἀντιπαλαίει καθημερινά μέ πλῆθος ἀτομικά, οἰκογενειακά καί ἐπαρχιακά προβλήματα καί μάλιστα μέ τίς

104. Τῷ Διδυμοτείχου τῇ 28-7-(1828) (Φ.77β).

105. Τῷ " τῇ 17-9-(1828) (Φ. 84α) ἤτοι σέ καθαιρέσεις, ἐξορίες, φυλακίσεις ἢ καί στό σχοινί τῆς ἀγχόνης ἢ τό σπαθί τοῦ δήμιου.

106. Τῷ Διδυμοτείχου τῇ 17 ἕως 21-9-(1828) (Φ. 84α).

107. Τῷ " τῇ 17-9-(1828) (Φ.84α).

108. Τῷ " τῇ 5-10-(1828) (Φ.86α).

δυσβάστακτες και καταθλιπτικές οικονομικές του υποχρεώσεις, χωρίς όμως να αποθαρρύνεται.

Ταυτόχρονα προβάλλει ο χαρακτήρας και τό ήθικό ανάστημά του, ώστε να μπορεί να θεωρηθεί ως μικρό δείγμα χριστιανού ιεράρχη της εποχής εκείνης, αξιου της θέσεως και της αποστολής του, πού, παρόλο ότι αντιπάλευε με πληθος αντιξοότητες, κατόρθωνε να απολαύει της γενικής εκτιμήσεως και του σεβασμού των επαρχιωτών του ως «είρηνοποιού». Βέβαια υπήρχαν και τότε όρισμένοι δήθεν χριστιανοί, πού από φθόνο ή κακία επιχειρούσαν να συκοφαντήσουν τους κατά τόπους ιεράρχες. 'Αλλά, όπως πάντα, τελικά οι μέν συκοφαντίες διαλύονταν στό κενό σάν σαπουνόφουσκες, οι δέ συκοφάντες παρέμεναν σάν επαίσχυντα σημάδια στην ιστορία έχοντας επιτύχει τελικά να άμαυρωθεί μόνο ή δική τους μνήμη.

Άκόμα οι έπιστολές μās δίνουν ένα φάσμα των προβλημάτων, δυσκολιών και καταδυναστεύσεων των χριστιανών και μάλιστα των «καλογήρων», Ιδιαίτερα δέ των άρχιερέων ώστε να μπορεί να λεχθεί ότι πίο πολύ αυτοί οι τελευταίοι αισθάνονταν τό βάρος της σκλαβιάς και των έξουθενωτικών ταπεινώσεων. Φαίνεται όμως, αυτοί οι ταπεινοί και άσημοι καλόγεροι διέθεταν ισχυρούς ώμους -ένισχυόμενους προφανώς από τή Χάρη και τή δύναμη του σταυρωμένου Χριστού- για να άντέχουν στους ποικίλους κλυδωνισμούς και τίς καταπιέσεις των δυναστών τους και να φέρνουν σέ πέρας τή μεγάλη άποστολή τους. Έν κατακλείδι δέ, θά μπορούσε να λεχθεί ότι στους κυρτωμένους αυτούς ώμους των καταφρονημένων και παρεξηγημένων καλογήρων πολλά όφείλει ο έλληνισμός.

ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΑΚΗ

Ὁ ΚΑΤΣΕΛΙΚΑΣ*

(Στη Φανούλα, τη Στέλλα και την Κάλλη του Μ/κού)

Το φωνάζουν τραγουδιστά τα παιδιά περγελώνοντας το λέλεκα:

Λέλικα, κατσελικά ...

Το «κατσελίκας» είναι κάτι σαν το «για να ουμ! Ουβραίοι»..., το λεν δηλαδή χωρίς να ξέρουν τί θα πει. — («Γλώττα» χαρακτηρίζεται κάθε τέτοια λέξη στη Λαογραφία).

Το μυαλό πάει στο κουτσολέλικας, — γιατί στέκεται στο ένα το ποδάρι — λένε γιαυτό στην Κομοτηνή, στο λέλεκα:

... ρίξε την ποδάρα σου
να την κάνω γκάντα,
γκάντα και φλογέρα
να λαλώ την Κυριακή
με το κόκκινο βρακί! —

Δεν είναι όμως αυτό. «Κατσελίκας» έγινε ο χατζής ο λέλικας! — «Χατζή» τον έλεγαν παλιά, γιατί — πίστευαν — πήγαινε στο ... χατζιλίκι, στους Αγίους Τόπους (βλ. και στου Εαγγ. Μπόγκα, Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου, τόμ. Β', κεφ. Α', λ. λέλεκας: — όπου και η παραλλαγή:

Λέλεκα, τζη - α - τζη
του Πρεμάτη καλαϊτζή
με σκόρδο, με ντουφέκι
και με ρούχινο γελέκι.

Και η ερμηνεία: «Το σκόρδο για το 'μάτι' και η ντουφεκιά για το καλωσόρισμα και με τα γιορτινά τα ρούχα. Το τζη - α - τζη παραφθορά αυτού που λένε στον λέλεκα στα Γιάννινα Χατζή (= προσκυνητής των

* * Απόσπασμα από τὰ «Λαογραφικά Μελετήματα» τοῦ συγγραφέα.

Αγίων Τόπων, από όπου στην Ήπειρο πιστεύουν ότι έρχεται ο πελαργός)». — Στου *Σεραφείμ Τσιτσά τ'* Άγρια τετράποδα και φτερωτά, στη σ. 185, άλλη ηπειρώτικη παραλλαγή, που μοιάζει με την καρδιτσιώτικη:

— Λέλεκα Χα τ ζ ή - πα π ά, που 'ν' τα χίλια πρόβατα;

— Πέρα στα λακκώματα, τρώει ο λύκος χαίρεται κ' η αλεπού μαραίνεται).

Ο 'χατζής' ο λέλεκας > ο *χα τ ζ ή - λ έ λ ε κ α ς, εν συνθέσει, έγινε *χα τ ζ έ λ ε κ α ς [το φαινόμενο ονομάζεται 'απλολογία' στη Γλωσσολογία — ο αστερίσκος, που έβαλα στις λέξεις, δηλώνει αμάρτυρο τύπο κάθε φορά, που μπορούμε να υποθέσουμε βάσει γλωσσολογικών κανόνων —. Πρβλ. διδάσκαλος > δάσκαλος, τετρακόσια > τρακόσια' σουσάμι > (ιδιωμ.) σάμ', βουβάλι > (ιδιωμ.) βάλ' κατά τα μαντριά, λ.χ. > (ιδιωμ.) κα τα μαντριά' και το: «ακόμα τ ο ύ τ η ν άνοιξη, / ραγιάδες, ραγιάδες'..., αντί του: 'ακόμα τούτη την άνοιξη» κτλ.] το *χατζέλεκας στη συνέχεια έγινε κα τ σ έ λ ι κ α ς, και μπερδεύτηκε με το ... τ σ έ λ ι γ κ α ς, — ίσως και γιατί το σουρούπωμα ο λέλεκας γυρίζει στη φωλιά του την ίδια ώρα με τα κοπάδια' και του σκάρωσαν το ποίμα:

— Λέλκα, κατσέλκα,
που 'ν' τα χίλια πρόβατα;
— Κάτ' στα λακκώματα.
— Τρώει ο λύκος χαίρει
κι η αλπού μαραίνει...
κι η τσαντίλα κρέμει
κι το χλιάρ' ξιραίνεται...

(Οι δυο τελευταίοι στίχοι δεν πολυακούγονται. Η μελωδία του είναι απλή).

Το πώς μπερδεψαν τον *χατζη-λέλκα > *χατζέλκα > κατσέλκα με τον τ σ έ λ ι γ κ α, ιδιωμ. και τ σ έ λ ι κ α, και τα χίλια πρόβατα, πέρα απ' όσα ελέχθησαν, πρβ. και την 'παροιμιακή ιστορία' (στα Νεοελληνικά λαογραφικά κείμενα, με επιμέλεια του Δημ. Λουκάτου, στον τόμο 48 της Βασ. Βιβλ. 'Αετού', σ. 259-60), Ε β γ ή κ ε α σ π ρ ο π ρ ό σ ω - π ο ς :

«Ένας, που είχε χίλια πρόβατα, αποφάσισε να πάη στο χατζηλίκι (= προσκύνημα στους αγίους Τόπους), να γίνη χα τ ζ ή ς. Εκάλεσε το λοιπόν τον τ σ έ λ ι γ κ ά του, του παράδωσε τα πρόβατα, τον οδήγησε τί πρέπει να κάνη ώσπου να γυρίση, και του έκαμε και πληρεξούσιο, αν παρουσιαστή ανάγκη, να πουλή και ν' αγοράζη...

Ἄμα ἔφυγεν ὁμως αὐτός στο ταξίδι, ὁ τσέλιγκας τὰ ἔβαλε τα πρόβατα μπροστά, και σε λίγο διάστημα τα ξεπάστρεψε!...»

Στη συνέχεια, λέει η ιστορία, όταν γύρισε ὁ χατζής και ζήτησε λογαριασμό, τον λέει ὁ τσέλιγκας:

«Αχ, χατζή μου, αχ, χατζή μου! Δεν ξέρεις και μην τα ρωτάς, τί ἔπαθα και τί τράβηξα! Ἄμα ἔφυγες, ἐπέρασαν κάμποσες ἡμέρες, κι ἤρθαν και μου ἔπαν πως ἐπνίγης! Εγώ τότε λέω: Ὁ ἀφέντης μου ἐπνίγηκε· το πρώτο που πρέπει να κάμω, εἶναι να φροντίσω για την ψυχούλα του! Κι ἐμοίρασα στους φτωχοὺς τα πεντακόσια πρόβατα, για να σε συχωράνε!... Ὑστερα ὁμως ἐμάθαμε πως ἐγλύτωσες, κι ἀπὸ τη χαρά μου ἐμοίρασα και τ' ἄλλα πεντακόσια στους φτωχοὺς, για να τα φάνε στην υγεία σου, και να ευχαριστήσουν το Θεό, που σ' ἔχει καλά! Και μόνο αὐτήν την καρδάρια ἐκράτησα ἀπ' ὅλη τη στάνη, και σου την ἔφερα...»

Ἄναψε ὁ χατζής και παίρνει την καρδάρια, που ἔχε γιαούρτι, και ...καπελώνει τον τσέλιγκα!..., κι ἔτσι β γ ἡ κ ε α σ π ρ ο π ρ ὅ σ ω π ο ς !... τσέλιγκας, κι η παροιμία ... (Για το νόημά της βλ. στου Νικ. Πολίτη, Παροιμιαί, τόμ. Α', λ. ἀσπροπρόσωπος).

Πιστεύω λοιπὸν ὅτι η ιστορία αὐτή με τον χατζή και με τον τσέλιγκα και τα χίλια πρόβατα κτλ. ἔχει σχέση με το λέλεκα: πρέπει να υπήρχε παλιότερη ιστορία, που θα ἔλεγε ὅτι ὁ ἕνας ἀπ' τους δυο παρακάλεσε το Θεό να τον γλυτώσει..., κι ὁ Θεὸς τον λυπήθηκε και τον ἔκανε ...λέλεκα! (ὕστερα ὁ μύθος ξεχάστηκε και συνδέθηκε με το 'βγήκε ἀσπροπρόσωπος', παρωδώντας το). Δε βρήκα ὁμως τίποτα σχετικό. Ἀντιθέτως, στον Πουολόγο, το βυζαντινὸ στιχοῦργημα, με τους ἐπαίνους και τους ονειδισμοὺς των πουλιών, μια παρόμοια ιστορία λέγεται για τον ... μ π ο ὕ φ ο ! — [Ἦταν, λέει, 'οκάτινος ψυχάριν', παραγιὸς δηλ. κάποιου, ὁ μπούφος, στην Ταταριά· και του δώσαν πρόβατα να τα βοσκάει· κι ἀπὸ τον ὕπνο τον πολὺ που ἔριχνε, οἱ ἄλλοι πιστικοὶ του τὰ ἔκλεψαν... Και για να γλιτώσει, ὁ κακορίζικος, ἀπ' τ' αφεντικὸ τ', ἔφυγε στη Ρωμανία ν, — αὐτὸ ποὺ λέμε σήμερα 'Βυζάντιο'. Κι οἱ Τάταροι γυρεδοντάς τον τάχα να τον πιάσουν, μπήκαν κι ἐχάλασαν κι ἐκούρσευσαν την Ρωμανίαν ὅλην· ὁμως κι αὐτὸν ἐπιάσασιν και το πετσίν του ἐπήραν, κι ὁ αὐθέντης του στο 'καπάσιν' του το ἔβαλε, στη σκούφια του δηλαδή, και φορεῖ το!... Ὁ μπούφος ἐγίνε πουλί, κι οἱ Τάταροι τους αγοράζουν, βάνουν τους στην κορφήν τους, για να φοβοῦνται οἱ βοσκοί, τάχα να μην κοιμούνται!... Ἀλλὰ ὁ μπούφος το χαβὰ του, ὅπως τον λέει η κίχλα:

Κι ἐσύ το εἶχες, ἔχεις το, τον ὕπνον οὐκ ἀφήκες,

και την ημέραν πάντοτε κοιμάσαι εις ρηχάδας,
και την αυγήν εγέρνεσαι και τα μανδριά γυρεύεις,
μήνα γνωρίσης, άτυχε, τάχα τα πρόβατά σου
και υπάς τα του αφέντη σου, μήνα σε συμπαθήση...].

Πάντως, και για τον πελαργό λέγεται κάτι παρόμοιο εκεί· του λέει ο κύκνος:

..... ελεεινέ, χαλκέα, κοπολάτα,
οπού έφας την ενθήκην σου, το στάμενον το ξένον,
και τώρα ευρίσκεις, άτυχε, οκάπου παλαιοκάρφια,
και από ορμησιάν εις ορμησιάν υπάγεις και καθίζεις.
τάχα να στήσης, άτυχε, το στάμενον το ξένον; - κτλ.

Βλέπουμε δηλ. ότι ο λεγόμενος κάποτε έφ α γ ε 'την ενθήκην', δηλαδή τ η ν π ε ρ ι ο υ σ ί α, 'το στάμενον το ξένον', δηλ. τ α ξ έ ν α χ ρ ή μ α - τ α, κτλ. [Με το 'χαλκέα' πρβ. το 'καλαϊτζής' του τετράστιχου για του λέλεκα που αναφέρει ο Μπόγκας, παραπάνω· αλλά και το 'πελαργός', το αρχαιοελληνικό όνομα του πουλιού, έχει την έννοια αυτή μέσα: π ε λ (λ) ό ς σημαίνει μ ο λ υ β δ ό χ ρ ο υ ς κ.τ.τ.· το α ρ γ ό ς θα πει ά σ π ρ ο ς· επομένως, π ε λ α ρ γ ό ς = μ α υ ρ ό α σ π ρ ο ς].

— Τέλος πάντων, με το 'λέλικά, κατσέλικά', αφού ακολουθεί στίχος που μιλάει για 'χίλια πρόβατα', εύλογο ήταν να πάει ο νους στο 'τσέλι(γ)κας'.

— Στην αρχή μάλιστα σκέφτηκα, μήπως ο πρώτος στίχος του ασμάτων είναι παραφθορά άλλου παλιότερου, που έλεγε:

- Λέλεκα, κακο-τσέλι(γ)κα ...

ή

- Λέλε, κακο-τσέλι(γ)κα ...

[Πρβ. και το σατιρικό 'Ο από ληστού γεωργός', που αναφέρει ο Π. Αραβαντινός στη Συλλογή του δημωδών ασμάτων της Ηπείρου, με τον αρ. 352: Λ έ λ ε μ', μπομπώ, σακκούλι μου / γομάρι μου κτλ. Το 'λέλε (μ')' είναι σχελιαστικό επιφώνημα, ελληνοαρβανιτοβλάχικο, και σημαίνει 'αλίμονο' κ.τ.τ.]. Αποκλείεται όμως, γιατί έχουμε τις ηπειρώτικες παραλλαγές με το 'τζη-α-τζη' και το 'χατζή-παπά'.

Περίεργη — άλλη — καρδιτσιώτικη παραλλαγή αναφέρει ο Βασίλης Φυτσίλης σ' ένα διήγημά του, στη συλλογή Κουβέντες του κυνηγιού, στη σ. 23· (στο ίδιο διήγημα, με τον τίτλο 'Το πρώτο τρυγόνι', αναφέρονται κι άλλα τέτοια παιδικά ποιήματα για πουλιά κ.ά. ζούδια)· γράφει:

— Πέλαγρε, κατσέλικα,
 πού τα 'χ'ς τα χίλια πρόβατα: — κ.τ.όμ.

Έτσι το λένε στη Σέκλιζα· το 'λέλκα, κατσέλικα' πάντως είναι πιο συνηθισμένο στον τόπο, κι έτσι το αναφέρουν άλλοι καρδισιώτες συγγραφείς, ο Γιώργος Βαλταδώρος στο διήγημα 'Ο εφτάψυχος' (βλ. στα 'Απαντά του, στη σ. 16), κ.ά. Προφανώς, το ... πέλαγρε αντί του πέλαργε < πελαργέ, με μετάθεση του 'ρ' και παρατονισμένο κατά το 'λέλικας'· περιέργως όμως, ας το σημειώσουμε, η λέξη θυμίζει κάπως και το παλιό πελεγγρίνος < ιταλ. pellegrino, που σημαίνει ... προσκυνητής που πάει στους αγίους τόπους!...)· λοιπόν, το 'πέλαγρε, κατσέλαγρε' αντικατέστησε το 'λέλκα, κατσέλικα' στο ασμάτιον χάριν ... εθνικού γοήτρου, από επίδραση σχολική· το 'λέλεκας' < 'λελέκ' < leylek είναι τούρκικη λέξη. Χώρια που το αθώο το πουλί, παλιά θεωρούνταν και ... φιλότουρκο!...—

Γράφει ο Στέφανος Γρανίτσας, στα άγρια και ήμερα του βουνού και του λόγγου: «Άμα η Παλαιά Ελλάς ηλευθερώθη, τα άφθονα λελέκια της απετραβήχθησαν στην Ηπειροθεσσαλία. Άμα προσηρτήθη και εκείνη, τα πολλά έφυγαν μαζί με τους Τούρκους. Λέγουν ότι είνε φιλότουρκα πουλιά. Αυτό είνε ακριβές. Όχι μόνον τας τουρκικάς πόλεις αγαπούν και προτιμούν, αλλά και τας συνοικίας, ακόμη και τα τουρκικά σπιτία, αν είνε μικτή η συνοικία» και εξηγεί το γιατί: «Έχουν τεραστίαν μνήμην και θυμούνται εις ποιό σπιτι βρήκαν ευσπλαγχνίαν και πού θηριωδιαν»!... Και φέρει ένα παράδειγμα της ευσπλαγχνίας [... των Τούρκων] και της θηριωδίας [... των Ελλήνων]: «Μίαν ή δυο εβδομάδας, αφού έπεσαν τα Γιάννενα, η πρώτη επιτροπή των Τούρκων που έγεινε και το πρώτο παράπονο που έκαμε ήτο για τους πυροβολισμούς κατά των λελεκιών».

... Έτσι γράφει... Κι ένας άλλος κυνηγετικός συγγραφέας, ο Στρ. Μπακογιώργος, επίσης: «Όταν πάρθηκαν τα Γιάννηνα το 1913 κ' οι Έλληνες στρατιώτες έβαλαν για σημάδι τ' αθώα πουλιά πάνω στις στέγες, οι αγάδες της πολιτείας παρακάλεσαν τον Έλληνα Διοικητή να προστατεύσει τ' αθώα πουλιά...».

Αυτό όμως δεν είναι σωστό, γράφει ο Σερ. Τσιτσάς στο βιβλίο του τ' Άγρια τετράποδα και φτερωτά, που ανέφερα και παραπάνω, «γιατί, όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί ο βετεράνος θηρευτής και λόγιος Αλέκος Φ. Παπαβασιλείου, τα Γιάννενα έπεσαν στις 21 του Φλεβάρη και στο φοβερό χειμώνα εκείνης της χρονιάς, όταν δεν τρόμαζαν τους πολεμιστάς μας «οι σφαίρες, τα κανόνια, αλλά του Μπιζανιού τα χιόνια», δεν υπήρχαν πελαργοί»!... (σ. 185. Τα του Μπακογιώργου επίσης από του Τσιτσά το βιβλίο). Επομένως, η ... ευσπλαγχνία των Τούρκων (!) κτλ., που αναφέρει ο Γρανίτσας, κι ο Μπακογιώργος από κοντά, είναι μύθος...

Αλλά, εγώ δέχομαι τη μαρτυρία του Γρανίτσα, ότι οι Έλληνες — την άνοιξη — πυροβολούσαν τα λελέκια!..., γιατί ξέρω ότι το ίδιο έκαναν στην Καρδίτσα οι χωρικοί του κάμπου, μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας στην Ελλάδα, που πυροβολούσαν τις καλιακούδες στα κονάκια των Τούρκων: πυροβολούσαν τα πουλιά για να φοβερίζουν τους Τούρκους, να σηκωθούν να φύγουν, να παν — αντάρα κακιά! — στην Τουρκιά· 500-και χρόνια τους γνώρισαν καλά!... Ώστε, έτσι εξηγείται η ... 'ευσπλαγχνιά' των Τούρκων στα Γιάννινα για τα λελέκια!...

Τώρα, γιατί τα λελέκια προτιμούσαν τα τούρκικα κονάκια και τα κτίρια, είναι απλό: γιατί ήταν ψηλά, και όχι από ... τουρκοφιλία(!...), ούτε καμπαναριά άλλωστε υπήρχαν τότε, οι Τούρκοι απαγόρευαν τις καμπάνες.

Ο απλός λαός, τόσο ο τουρκικός όσο και ο ελληνικός, αγαπάνε τα λελέκια, (γιατί τρώνε τα φίδια και τα τυφλοπόντικα, κτλ.), όχι όμως να κάνουν φωλιά στα σπίτια· γιατί, λένε, όταν τα λελέκια είναι νηστικά, αρπάζουν π'ολάκια μέσα απ' την αυλή, και κουνέλια ακόμα· και ρίχνουν κάτι κουτσιλιές ... ξιγυρισμένες· και γιατί είναι σκληρά πουλιά: σκοτώνουν τα ασθενικά λελεκόπουλα με ραμφίσματα ή πετώντας τα κάτω από τη φωλιά τους... (Αυτό οι Κομοτηνάιοι το λένε ... κουρμπάν' του Αγίου Κωνσταντίνου!, πιστεύουν δηλ. ότι τα λελέκια τ' Αγίου Κωνσταντίνου και Ελένης, ξέρουν πότε είν' η γιορτή! και ρίχνουν από τη φωλιά τους ένα λελεκάκι σαν ... κουρμπάν' στον άγιο!! ... τουρκ. kurban = θυσία, σφάγιον).

Όσο για τη λελεκοφιλία των Τούρκων αρκεί το παρακάτω ταχτάρισμα:

<i>Leylek, leylek, havada,</i>	<i>Λελέκι, λελέκι, στον ουρανό,</i>
<i>yumurtası tavada,</i>	<i>τ' αυγά σου στο τηγάνι·</i>
<i>gelme bizim yuvaya</i>	<i>μην έρθεις στο σπίτι μας,</i>
<i>senin yuvan yıkılır,</i>	<i>θα γκρεμιστεί η φωλιά σου·</i>
<i>gelme bizim hayata,</i>	<i>μην έρθεις στο χαϊάτι μας,</i>
<i>hayat bazi yıkılır,</i>	<i>θα πέσει το χαϊάτι μας,</i>
<i>gagan yere dikilir!...</i>	<i>το ράμφος σου θα μπηχτεί στη γη!...</i>

Το λένε οι Μουσουλμάνοι της Κομοτηνής.

Από το τουρκικό ταχτάρισμα φαίνεται να ξεκινάει και το άλλο ποίμα που λεν τα παιδάκια στην Γκιουμουλτζίνα για το λέλεκα:

*Λέλεκα, παντέλεκα,
πήγα στη φωλιά σου,
έφαγα τ' αυγά σου...
Τι θα φας το βράδυ;
κουτσιλιά με λάδι!...*

(Τώρα, γιατί στην Κομοτηνή λένε το λέλεκα, εκτός από 'κατσέλεκα', και 'παντέλικά', δεν ξέρω· ας το βρουν οι Κομοτηναίοι). 'Ωστε, μύθος αποδεικνύονται και η λελεκοφιλία των Τούρκων και η τουρκοφιλία των λελεκιών...

Όμως, η παράδοση θέλει το λέλεκα να συμβολίζει τον Τούρκο! Κι έτσι το γράφουν και παλιότεροι Έλληνες συγγραφείς, ο Δημ. Καμπούρογλου, σ' ένα παλιό σχολικό ανάγνωσμα, 'Το πετροχελιδονον', κ.ά. Κι έτσι εξηγούνται και τα περγαλιστικά παιδικά ασμάτια για το λέλεκα, μόλο που το ξέρουν ως ωφέλιμο πουλί ... Είναι και η φκιασιά του· ('λέλεκα' λέμε κάθε άχαρον ψηλέα με λιγνά ποδάρια ή μακρύ λαιμό· βλ. στον Κ. Δαγκίτση το Λεξικό της λαϊκής, και πρβ. τα 'λελεκολαιμής', 'μακρολέλεκας' κ.ά. στα Συνώνυμα και συγγενικά του Π. Βλαστού· το 'λέλεκας' είναι μεγεθυντικό του 'λελέκι')· αλλά πάλι η ταύτισή του με τον Τούρκο δεν εξηγείται με όλ' αυτά... Τότε;

Ο Σερ. Τσιτσάς, κάνοντας χιούμορ, γράφει μεταξύ άλλων στ' 'Αγρια τετράποδα και πτερωτά, σχετικά:

«Στη Ρούμελη και τη Θεσσαλία είναι άφθονα τα κοπάδια των πελαργών το καλοκαίρι. Περνώντας κάποτε από ένα χωριό [...] σε μια μονάχα στέγη του χωριού, μέτρησα έντεκα λελέκια σε στάση επισημότητας και ραχατιού, σαν τους αγάδες που απολαμβάνουν το ναργιλέ του[ς]. Έχουν απάνω τους τα πουλιά αυτά κάτι από την ανατολίτικη νωχέλεια και το πασαλίδικο χουζούρι. Γι' αυτό ίσως θεωρούνται ... τουρκόφιλα» (σ. 185).

Ακριβώς γιαυτό, όχι 'ίσως' ... γιαυτό θεωρήθηκαν τουρκοφιλα και ... Τούρκοι εντέλει τα λελέκια (!)... για το ήθος και το ύφος τους (!)... Οι ίδιοι οι Τούρκοι άλλωστε, άλλοτε, τον λέλεκα τον ονόμαζαν *haci baba*, που ήταν και τίτλος τιμητικός επί ανδρών ηλικιωμένων, αλλά μεταφορικώς η λέξη σήμαινε και αγύρτης και απατεώνας (!)... Κι έτσι, όταν τα ρωμιόπουλα περγελούσαν το λέλεκα με το 'κατσέλικα' < χατζή + κτλ., (απ' το *haci baba* είναι και το 'χατζή-παπά' της ηπειρώτικης παραλλαγής), περγελούσαν, οι παπούδες μας, την ίδια την Τουρκιά (!)...

.....

Το 'χει, ως φαίνεται, η μοίρα του άμοιρου πουλιού· οι αρχαίοι ημών πρόγονοι μπέρδευαν τους πελαργούς με τους ... Πελαργούς (!), τους 'Προέλληνες'· κι οι παλιοί Έλληνες λόγιοι τους λέλεκες με τους ... Λέλεγες!, άλλους 'Προέλληνες'...

Αλλά μήπως είναι άλλο 'ο πελαργός' κι άλλο 'ο λέλεκας', 'το λελέκι';(!).. Διαβάζω στον μεγάλο διηγηματογράφο μας, τον *Ανδρέα Καρκαβίτσα*, στο διήγημα 'Τα τυφλοπόντικα', που έχει σχέση με τη Θεσσαλία (βλ. στα 'Απαντα του συγγραφέα, με επιμέλεια Γ. Βαλέτα, τόμ. Ι, σ. 144):

«Τ' ήταν εκείνο, Μωχαμέτη! Όλα τα όρνια της Ανατολής απάνου μας τριγυροφέρνανε. Λελέκια, κάριες, πελαργοί, κάθε λογής αγριοπούλια»(!!)...

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗ

ΤΑ ΔΑΣΗ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΟΥΣ ΕΞΕΛΙΞΗ

Τα όρια και η έκταση της Θράκης με το πέρασμα του χρόνου έχουν αλλάξει πολλές φορές, κάτω από την πίεση ορισμένων ιστορικών γεγονότων, όπως ήταν η ίδρυση του μακεδονικού κράτους, η κατάλυσή του και η αντικατάστασή του από τη ρωμαϊκή επικυριαρχία, η ίδρυση του βυζαντινού κράτους και η κατάλυσή του από την οθωμανική αυτοκρατορία και τέλος η Συνθήκη της Λωζάνης, που την περιόρισε στα σημερινά της γνωστά όρια.

Ο Όμηρος αναφέρει πως τα όρια της Θράκης άρχιζαν από τόν ποταμό Πηνειό της Θεσσαλίας και έφταναν μέχρι το Δούναβη και από τον Ελλήσποντο μέχρι την Ιλλυρία, τη σημερινή Αλβανία. Περιελάμβανε επίσης τα νησιά Θάσο, Σαμοθράκη, Ίμβρο και Λήμνο.

Ο Εκαταίος ο Μιλήσιος λέει πως η Μακεδονία αποτελεί τμήμα της Θράκης, ο δε γεωγράφος Στράβων αναφέρει πως τα ονόματα Πιερία, Λείβηθρου και ο Όλυμπος είναι θρακικά και αργότερα έγιναν μακεδονικά. «Έν Θρήκη ή νυν Μακεδονία καλεΐται» λέει ο Στράβων.

Ο Ηρόδοτος αναφέρει σαν όρια της τα ίδια με του Ομήρου, ο δε Θουκυδίδης τα μεταθέτει εδώθε από το Στρυμώνα και προς βορράν σαν όριο θέτει την οροσειρά του Αίμου. Αυτό είναι λογικό, γιατί στο μεταξύ έχει ιδρυθεί το βασίλειο της Μακεδονίας, που είχε καταλάβει την περιοχή από τον Πηνειό μέχρι το Στρυμώνα.

Επί Φιλίππου Β', του βασιλιά της Μακεδονίας, τα σύνορα της Θράκης προς δυσμάς μετατέθηκαν στον ποταμό Νέστο. Ο ρωμαίος αυτοκράτορας Τιβέριος τον 1ο μ.Χ. αιώνα επανέφερε τα όρια της Θράκης σε εκείνα του Ομήρου, τα οποία διατήρησε και ο Μέγας Κωνσταντίνος τον 4ο μ.Χ. αιώνα.

Όμως ο Κωνσταντίνος ο Πορφυρογέννητος το δέκατο αιώνα περιόρισε πάλι τη Θράκη σημαντικά, αυξάνοντας παράλληλα το λεγόμενο θέμα της Μακεδονίας μέχρι την Αδριανούπολη. Έτσι ο Βασίλειος ο Α', αυτοκράτορας του Βυζαντίου, αν και γεννήθηκε στην Αδριανούπολη, λέγεται Μακεδών.

Γύρω στα 1363 ολοκληρώθηκε η κατάληψη της Θράκης, πλην του

Βυζαντίου, από τους Τούρκους, και η γεωγραφική της έννοια επανήλθε στα παλαιά της όρια. Αυτό άλλωστε φαίνεται και σε έναν χάρτη του 16ου αιώνα του οίκου ORTELIJ, όπου τα όρια της Θράκης φθάνουν από το Αιγαίο μέχρι τον Αίμο και από τον Ελλήσποντο μέχρι το Στρυμόνα.

Τέλος, το 1922, με τη Συνθήκη της Λωζάνης καθορίστηκαν τα σημερινά όρια της ελληνικής Θράκης, που είναι προς βορρά η οροσειρά της Ροδόπης, προς νότο το Αιγαίο, προς ανατολάς ο ποταμός Έβρος και δυτικά το άλλο ποτάμι, ο Νέστος. Περιλαμβάνει επίσης το νησί Σαμοθράκη.

Τα δάση αυτής της Θράκης, της οποίας η έκταση ανέρχεται σε 8578 τ. χλμ., θα περιηγηθούμε με το παρόν μας πόνημα έχοντας στην παρέα μας σαν συντροφιά την ιστορία.

Βέβαια αυτή η τελευταία πολύ λίγα πράγματα για τα δάση μας άφησε, αν και πολλοί φιλόσοφοι, φυσιοδίφες, ιστορικοί και λοιποί συγγραφείς έχουν γράψει ολόκληρα συγγράμματα, όχι βέβαια για τα δάση ειδικά, αλλά γενικά για τα φυτά, όπως είναι ο Αριστοτέλης με την «Περί φυτῶν Ἱστορία» του, ο Θεόφραστος με το «Περί φυτῶν Ἱστορία», ο Ανδρότιων με το «Γεωργικό» του, ο Τρύφων με την «Περί φυτῶν Ἱστορία» και πολλοί άλλοι. Δυστυχώς όμως κανένα απ' αυτά τα συγγράμματα δεν έφτασαν μέχρις εμάς, και έτσι όσα στη συνέχεια θα λεχθούν είναι παρμένα από αποσπάσματα που διέσωσαν άλλοι συγγραφείς, παλαιοί και νέοι, ή από συμπεράσματα που μπορέσαμε να βγάλουμε διαβάζοντας πληθώρα άλλων βιβλίων, αρχαίων και νέων άλλου περιεχομένου, που μπορούν όμως έμμεσα να μας οδηγήσουν σε σωστό δρόμο στους συλλογισμούς μας.

Είπαμε παραπάνω πως θα ασχοληθούμε μόνο με τα δάση της σημερινής ελληνικής Θράκης, όμως, για να μπορούμε σωστά στην περιήγησή μας, θα πρέπει να ξεκινήσουμε απ' έξω, από τη Θράκη πάλι, αλλά από την παλαιά του Ομήρου και του Ηροδότου, από τα Πετράλωνα της Χαλκιδικής. Και λίγο μακριά ιστορικά ή αν θέλετε παλαιοντολογικά.

Μπροστά από 10-15 χρόνια περίπου η Ανθρωπολογική Εταιρεία της Ελλάδας άρχισε έρευνες στο Σπήλαιο των Πετράλων της Χαλκιδικής και τα ευρήματα της ήσαν καταπληκτικά και παράλληλα οδήγησαν στην εμφάνιση ενός νέου κλάδου της επιστήμης, της παλαιοοικολογίας, της οποίας στόχος είναι να αναστηλώσει την ιστορία του ανθρώπου — βιολογική και κοινωνική — και να μελετήσει τις δυνατότητες προσαρμοστικότητας του στις διαρκώς μεταβαλλόμενες φυσικές συνθήκες. Η σκαπάνη των δύο αυτών επιστημών, Παλαιοοντολογίας και Παλαιοοικολογίας, με προσοχή, σιγά σιγά, αλλά και σίγούρα, αποκάλυψε τη μορφή της ζωής στη Θράκη μπροστά από 10.000.000 χρόνια.

Τα συμπεράσματα, όπως είπαμε και παραπάνω, ήσαν καταπληκτικά¹:

- 1) Το κλίμα ήταν θερμό και υγρό.
- 2) Η χλωρίδα ήταν βλάστηση σαβάνας, μεμονωμένα δένδρα, με πλούσια ποώδη βλάστηση.
- 3) Η πανίδα πλούσια αποτελούνταν από ελέφαντες, ρινόκερους, ιππάρια με τρία δάκτυλα, ελάφια, λεοντάρια, τίγρεις, ύαινες κ.λ.π. ήταν με άλλα λόγια μια σωστή ζούγκλα, και
- 4) Ο άνθρωπος, ο λεγόμενος σοφός, εμφανίστηκε στην περιοχή μπροστά από 1.000.000 περίπου χρόνια και ζούσε στο ύπαιθρο, όπως και τα άλλα ζώα, και όχι σε σπηλιές.

Όμως οι κλιματολογικές συνθήκες αλλάζουν. Το κλίμα γίνεται πολύ ψυχρό, και ο άνθρωπος, για να μπορέσει να προφυλαχτεί, μπαίνει στις σπηλιές. Αυτό γίνεται γύρω στα 600 - 700.000 χρόνια πριν από μας. Η σαβάνα υποχωρεί και τη θέση της καταλαμβάνουν τα δάση των κωνοφόρων και πλατυφύλλων. Τα ζώα της σαβάνας σιγά - σιγά εξαφανίζονται, και μόνο τα λιοντάρια τα βρίσκουμε ιστορικά πλέον στην περιοχή, όπως μας μαρτυρεί ο Ηρόδοτος στην Ιστορία του. Όταν ο Ξέρξης εξεστράτευσε εναντίον της Ελλάδας το 480 π.Χ., περνώντας από την Παιανία, σημερινή περιοχή της Αξιουπόλεως, τα λιοντάρια του προξένησαν μεγάλες ζημιές στα υποζύγια και κυρίως τις καμήλες.

Έτσι μπροστά από 500 - 600.000 χρόνια η Θράκη καλύπτεται από πυκνά δάση κωνοφόρων και κυρίως πλατυφύλλων, όπως είναι οι δρυς, οι οξυές, η σημίδα, τα πεύκα, τα έλατα, η ερυθρελάτη κ.λ.π. Τα πλούσια δάση της Θράκης θα τα βρούμε πια ιστορικά στον Όμηρο. Ο Οδυσσέας, επιστρέφοντας από την Τροία για την Ιθάκη, πέρασε από την παράλια πόλη της Ισμάρου, την οποία κυρίευσε και λήστεψε. Στη συνέχεια εκδιώχτηκε χάνοντας και 62 συντρόφους του και επισκέφθηκε τον ιερέα του Απόλλωνα Μάρωνα, ο οποίος κατοικούσε σε δασώδη περιοχή (Οδύσσεια ι).

Την περίοδο αυτή του Καινοζωικού αιώνα, όπως λέγεται, τα δάση δεν καλύπτουν μόνο τις ορεινές και ημιορεινές εξάρσεις, αλλά και τις πεδινές επιφάνειες. Τα παραποτάμια δάση αποτελούν αδιάβατες ζούγκλες, με τα υδροχαρή και ταχυαυξή είδη της λεύκης, της ιτιάς, του σκλήθρου, της φτελιάς, του φράξου, του πλάτανου κ.λ.π., αγκαλιασμένα σφιχτά και αδιαπέραστα με τα θαμνώδη και αναρριχώμενα είδη αρμυρικού, βάτου, κλειματίδας, αμπέλου, κισσού και πολλών άλλων δασικών φυτών. Ενώ

1. Άρη Πουλιανού, Κλιματολογικές διακυμάνσεις κατά το κατώτερο και μέσο πλειστόκαινο στο σπήλαιο Πετραλώνων.

λοιπόν τα δάση στον πεδινό χώρο είναι αδιαπέραστα, χωρίς ανοιχτωσιές και πολύ επικίνδυνα για τον άνθρωπο, όπου χάνει εύκολα τον προσανατολισμό του, τα δάση στο λοφώδη και ορεινό χώρο είναι πλέον προσιτά, γιατί δεν παρουσιάζουν την πυκνότητα των πεδινών, επειδή κυρίως λείπουν τα υδροχαρή θαμνώδη.

Επίσης στο χώρο αυτό θα βρει ο άνθρωπος γυμνές βραχώδεις εξάρσεις, για να μπορεί να προσανατολίζεται πιο άνετα για τις διάφορες κινήσεις του μέσα στο δάσος. Οι πρώτοι άνθρωποι της περιόδου αυτής τρέφονται από το κυνήγι, το ψάρεμα και από καρπούς ή ρίζες διαφόρων φυτών. Το ντύσιμό τους αποτελείται από δέρματα που εξασφαλίζουν από τα θηράματα τους ή από χόρτα που πλέκουν φτιάχνοντας υποτυπώδη υφάσματα. Η φωτιά την περίοδο αυτή είναι ήδη γνωστή, όπως αποκάλυψαν τα ευρήματα των Πετραλώνων, αλλά χρησιμοποιείται μόνο για τη θέρμανση, το μαγείρεμα και ως όπλο εναντίον των αγρίων θηρίων.

Έτσι ή περίπου έτσι έζησε ο άνθρωπος της Θράκης μέχρι το 10.000 περίπου π.Χ. Η χρονολογία αυτή αποτέλεσε σταθμό σημαντικό στη ζωή του. Τότε ανακάλυψε τη σπορά του σίτου, της σίκαλης, του κρίθιου και της βρώμης για τη διατροφή του. Την ίδια εποχή είχε καταφέρει να εξημερώσει και τα διάφορα ζώα, από τα οποία εξασφάλισε το κρέας του, το γάλα του και όλα τα απαραίτητα για τη ζωή του κτηνοτροφικά προϊόντα. Παράλληλα άρχισε να εγκαταλείπεται η νομαδική ζωή, και γύρω στο 5.000 π.Χ. εμφανίζονται οι πρώτοι οικισμοί και τα πρώτα πια χωράφια από το κάπνισμα και την εκχέρσωση των δασών. Γύρω στα 3.000 χρόνια π.Χ. ανακαλύπτεται το μέταλλο και κατασκευάζονται τα πρώτα γεωργικά εργαλεία από αυτό, όπως τσάπα, αλέτρι, τσεκούρι, δρεπάνι κ.λ.π., και η γεωργία αρχίζει να εντατικοποιείται. Παρ' όλα αυτά η καταστροφή των δασών είναι ανεπαίσθητη και τα δάση εξακολουθούν να καλύπτουν το 80% της Θράκης.

Όμως στη νότια Ελλάδα οι οικισμοί του 5.000 π.Χ. γίνονται χωριά, πόλεις και στη συνέχεια κράτη ισχυρά και οργανωμένα. Αρχίζει η κατασκευή πλοίων εμπορικών και πολεμικών, περιστοιχίζονται οι πόλεις και τα χωριά με ξύλινους τοίχους. Το ξύλο μπαίνει στη ζωή του ανθρώπου σαν το βασικότερο υλικό στις κατασκευές του, εκτός βέβαια από το ότι αποτελεί και το κυριότερο θερμαντικό υλικό του. Έτσι η καταστροφή των δασών στη νότια Ελλάδα (Κρήτη, Πελοπόννησο, Αττική και νησιά) έπαιρνε γοργό ρυθμό και έτεινε στην ολοσχερή εξαφάνισή τους.

Και, ενώ αυτά συνέβαιναν στην κυρίως Ελλάδα, στη Θράκη, όπου οι οικισμοί είναι ακόμη στην αρχική τους μορφή ή το πολύ πολύ να έχουν εξελιχτεί σε μικρά χωριά ή μικρές πόλεις, όπως ήταν η Ίσμαρος, των οποίων οι κάτοικοι απεχθάνονται τη γεωργία σαν ευτελές γι' αυτούς

επάγγελμα, τα δάση μένουν ανέπαφα και τυχόν μικροκαταστροφές, λόγω των επικρατουσών κλιματολογικῶν συνθηκῶν, αναπληρώνονται γρήγορα. Ὅμως περνώντας πια στην τελευταία π.Χ. χιλιετηρίδα η κατάσταση και στη Θράκη ἄρχισε να αλλοιώνεται, και τα δάση ἄρχισαν πλέον να οπισθοδρομοῦν.

Οἱ Ἕλληνες τῆς νότιας Ελλάδας ἔχουν αναπτύξει τεράστιο πολιτισμό και παράλληλα ἔχουν οργανωθεί σε πολύ ισχυρά κράτη με πολύ ισχυρό ἐμπορικό και πολεμικό στόλο. Κυριαρχοῦν στη Μεσόγειο και φτάνουν μέχρι τα παράλια τῆς Ν. Ρωσίας στον Εὐξείνιο Πόντο, ἴσως δε και μέχρι τὴ Μ. Βρετανία. Για τὴν κατασκευή και διατήρηση ενός τόσο μεγάλου στόλου, ἐμπορικού και πολεμικού, χρειάστηκε να θυσιαστοῦν ἀλόγιστα ὅλα τα δάση τους και μόνο λίγα ἀπέμειναν στις ἀπότομες και ἀπλησίαστες βουνοκορφές τους. Παράλληλα ο πληθυσμός ἔχει ἀυξηθεῖ υπέρμετρα, και ἡ γη, φτωχή σε παραγωγικότητα, δεν μπορεί να καλύψει τις ἀνάγκες του σε γεωργικά προϊόντα και κυρίως σε σιτηρά. Ἐτσι ἄρχισαν σιγά - σιγά να γυρεύουν ἄλλες περιοχές, ὅπου θα μπορούσαν να βρουν τὴν ἀπαιτούμενη ξυλεία για τις ναυπηγικές τους ἀνάγκες, ἀλλὰ και για τις διάφορες ἄλλες κατασκευές τους, ὅπως και για εξασφάλιση γεωργικῆς γῆς.

Τέτοιος χώρος βέβαια δεν μπορούσε να εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴ Θράκη και τον Εὐξείνιο Πόντο, των οποίων τα δάση ἦταν ἀνέπαφα, και τα ἐδάφη τους πολύ γόνιμα για τὴν παραγωγή γεωργικῶν προϊόντων και κυρίως σιτηρῶν. Ἐτσι οἱ διάφορες πόλεις του νότου ἀρχίζουν να στέλνουν ἀποίκους στις περιοχές αυτές τῆς Θράκης και του Εὐξείνου Πόντου. Ἰδρύονται οἱ πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς ἀπὸ τους κατοίκους τῆς Εὐβοίας, ἡ Ἀμφίπολη ἀπὸ τους Ἀθηναίους, ἡ Θάσος ἀπὸ τους Παρίους, τα Ἀβδηρα ἀπὸ τους Κλαζομενίους και τους Τησίους στη συνέχεια, ἡ Μαρώνεια ἀπὸ τους Χίους, ἡ Αἶνος ἀπὸ τους Αἰολεῖς τῆς Μυτιλήνης, τὸ Βυζάντιο ἀπὸ τους Μεγαρεῖς και ἕνα σωρὸ ἄλλες πόλεις.

Ὅλοι αυτοὶ οἱ ἀποικοί, ναυτικοὶ ὄντες, διάλεξαν θέσεις παραλιακές για να συνεχίσουν τὸ ναυτικό τους ἐπάγγελμα και παράλληλα δημιούργησαν ἕνα καταπληκτικό ἐμπορικό στόλο, με τον οποίο πραγματοποιοῦσαν τὸ διαμετακομιστικό ἐμπόριο με τὴ νότια Ελλάδα.

Ὅμως οἱ ἄνθρωποι αυτοὶ, βρίσκοντας και ἐδάφη πολύ παραγωγικά, ἐπιδόθηκαν και στη γεωργία. Ἐτσι ἄρχισαν τις ἐκχερσώσεις και τὸ κάψιμο των δασῶν για τὴ δημιουργία καλλιεργήσιμων ἐκτάσεων. Ἡ Θράκη μετατράπηκε σ' ἕνα ἀπέραντο σιτοβολῶνα, και τὸ σιτᾶρι που ἐβγαίνει δεν κάλυπτε μόνο τις ἀνάγκες των ἀποίκων, ἀλλὰ και των μητροπόλεων τους. Ἐπίσης μεγάλες ἐκτάσεις ἀποδόθηκαν στην ἀμπελουργία, τα δε κρασιά τῆς ἦταν ἀπὸ τα πλέον περίφημα. Ἐνα μικρὸ μέρος τῆς ξυλείας που προερχόταν ἀπὸ τις ἐκχερσώσεις αυτές χρησιμοποιοῦνταν τοπικά, τὸ

μεγαλύτερο προωθούνταν στις μητροπόλεις για τις ανάγκες τους, κυρίως για τη ναυπηγική. Τα κυριότερα προϊόντα που εξαγόταναν από τη Θράκη προς τη Ν. Ελλάδα ήταν η ξυλεία, το σιτάρι, τα άλογα, ο χρυσός και άργυρος και οι πολλοί δούλοι.

Η καταστροφή των δασών συνεχίστηκε με μεγάλο ρυθμό μέχρι που ο Φίλιππος ο Β΄ της Μακεδονίας κατέλαβε όλη τη Θράκη και επέβαλε περιορισμούς γενικά στην ανεξέλεγκτη εξαγωγή προϊόντων από τη Θράκη. Η ίδια τακτική του περιορισμού της καταστροφής των δασών συνεχίζεται και επί Μεγάλου Αλεξάνδρου και γενικά μέχρι την κατάλυση του μακεδονικού κράτους από τους Ρωμαίους.

Τον 1ο μ.Χ. αιώνα βρίσκουμε τη Θράκη ερημωμένη από τον πληθυσμό της, εξαιτίας των προηγηθέντων αλληπάλληλων πολέμων, και τα δάση της, πυκνά και αδιαπέραστα, καλύπτουν σχεδόν όλη της την έκταση. Ο Στράβων στα «Γεωγραφικά» του γράφει πως η Ροδόπη είναι ερημωμένη από πληθυσμό και καλύπτεται από δάσος αδιαπέραστο εκτάσεως πολλών ημερών.

Η καταστροφή των δασών της Θράκης συνεχίζεται κατά την περίοδο της βυζαντινής αυτοκρατορίας, οπότε αρχίζει να αναπτύσσεται πάλι το εμπορικό και πολεμικό ναυτικό της χώρας. Παράλληλα μεγάλες ποσότητες ξυλείας απαιτούν οι οικοδομές. Την περίοδο αυτή κατασκευάζονται μεγάλα και πολυτελή οικοδομήματα, που απαιτούν τεράστια ποσά ξυλείας, κυρίως από τα ευγενή λεγόμενα δασικά είδη, καρυδιά, δρυς, πελέα κ.λ.π., και τα κωνοφόρα.

Από το 1363, όταν η Θράκη καταλαμβάνεται από τους Οσμανλίδες, η καταστροφή των δασών περιορίζεται σημαντικά, όχι γιατί οι Τούρκοι έλαβαν κάποια μέτρα προστασίας τους, αλλά γιατί ο πληθυσμός της Θράκης έχει μειωθεί σημαντικά από τις συνεχείς σφαγές που ενήργησαν αυτοί και από τη φυγή του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού εκτός της χώρας.

Έτσι κατά τη διάρκεια των πεντακοσίων εξήντα περίπου χρόνων, που διήρκεσε η τουρκική κατοχή, τα δάση της Θράκης αναπτύχτηκαν σημαντικά, κυρίως τα παραποτάμια δάση. Γνωστά είναι, τουλάχιστον στους παλιότερους, τα δάση του Φιλίουρη στην περιοχή Μαυροματίου, τα δάση του Κομφάτου στην περιοχή Διαλαμπής, τα δάση του Δέλτα του Νέστου, τα δάση του Δέλτα του Έβρου κ.λ.π.

Με την απελευθέρωση της Θράκης το 1920 και την αποκατάσταση των προσφύγων από την Ανατολική Θράκη, τη Μικρά Ασία, τον Πόντο και των Ελλήνων της Βουλγαρίας, άρχισε πάλι η οπισθοδρόμηση των δασών της Θράκης. Εκτάσεις με πλούσια δάση, κυρίως υδροχαρή, αλλά και με γόνιμο έδαφος, κατάλληλες για γεωργική καλλιέργεια, αποψιλώθηκαν και

παραχωρήθηκαν στους ακτήμονες γεωργούς της προσφυγιάς σαν κλήρος. Έτσι μέχρι το 1940 καταστράφηκαν όλα σχεδόν τα πεδινά δάση της Θράκης.

Μεγάλες επίσης καταστροφές δασών έγιναν την περίοδο της Βουλγαρικής Κατοχής 1941-1944. Οι Βούλγαροι κατά την περίοδο αυτή ενήργησαν αλόγιστα εντατικές υλοτομίες στα δάση της Ροδόπης και τα προϊόντα τα μετέφεραν στη Βουλγαρία.

Όμως η μεγάλη καταστροφή, η «ερείπωση» των δασών της Ροδόπης, έγινε την περίοδο του εμφυλίου πολέμου, 1947 έως και το 1950. Την περίοδο αυτή τα κυβερνητικά στρατεύματα, επιδιώκοντας να βγάλουν τους αντάρτες του ΕΛΑΣ από τα κρησφύγετα τους, έβαλαν αλόγιστα φωτιά στα δάση της Ροδόπης και του Ίσμαρου και απ' άκρου σ' άκρο τα έκαψαν όλα, προξενώντας τεράστια ζημία στο ελληνικό Δημόσιο. Από τον εμπρησμό αυτό κάηκαν 900.000 στρέμματα δάσους με 7.000.000 περίπου κ.μ. ξυλείας μόνο στο Νομό Ροδόπης, αξίας, με τα σημερινά δεδομένα, γύρω στα 20.000.000.000 δρχ. Και, πέραν αυτής της ζημίας, με την είσοδο 150.000 γιδιών στην καμένη αυτή περιοχή εξαφανίστηκε κάθε δυνατότητα φυσικής αναδημιουργίας του δάσους.

Αποτέλεσμα αυτής της αλόγιστης ενέργειας είναι επίσης η μεταφορά από τους χειμάρρους της Ροδόπης κάθε χρόνο 500.000 κ.μ. γαιωδών υλικών από τον ορεινό χώρο στον πεδινό, προκαλώντας άλλες τεράστιες ζημίες τόσο στις καλλιέργειες, όσο και στα διάφορα τεχνικά έργα. Ας θυμηθούμε τα 405.000.000 δρχ. που στοίχισε στο Δημόσιο η διευθέτηση του Φιλιουρή το 1973-1974 και, πριν περάσουν 10 χρόνια, έχει σχεδόν κατά το μισό προσχωθεί και πιστεύουμε πως στα 20 του χρόνια το έργο θα πρέπει να ξαναγίνει από την αρχή.

Αυτά τα ερειπωμένα δάση, που επί χιλιετηρίδες κάλυπταν τις ανάγκες όχι μόνο του τόπου, αλλά και ένα μεγάλο μέρος των αναγκών της υπόλοιπης χώρας και σήμερα παράγουν μόνο καυσόξυλα για τις ανάγκες του τόπου μας, αυτά τα δάση που άλλοι αλόγιστα τα έκαψαν, η Διεύθυνση Δασών Ροδόπης θέλει να αναστηλώσει για το συμφέρον όχι μόνο του νομού μας, αλλά και όλης της χώρας μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Ομήρου, Οδύσσεια
- 2) Ηροδότου, Ιστορία
- 3) Θουκυδίδου, Ιστορία

- 4) Στράβωνας Γεωγραφικά
- 5) Εκδοτική Αθηνών, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους
- 6) UNESCO, Παγκόσμιος Ιστορία
- 7) Ανθρωπολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Ο άνθρωπος
- 8) Αχιλλέως Θ. Σαμοθράκη, Λεξικό Γεωγραφικό και Ιστορικό της Θράκης.

ΓΙΩΡΓΟΥ Δ. ΚΕΜΑΛΑΚΗ

ΠΡΟΞΕΝΙΟ, ΑΡΡΑΒΩΝΑΣ, ΓΑΜΟΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ ΙΑΣΜΟΣ ΡΟΔΟΠΗΣ

Α. ΠΡΟΞΕΝΙΟ - ΑΡΡΑΒΩΝΑΣ

Η αυστηρότητα των ηθών της παλιάς εποχής και περισσότερο ο περιορισμός των κοριτσιών, σε όποια ηλικία κι αν βρίσκονταν αυτά, δεν ευνοούσαν την ανάπτυξη του έρωτα, το δε ξεμονάχιασμα ήταν κάτι το τελείως ακατόρθωτο σε όλα τα χωριά της Θράκης. Ο θεός Έρωτας με τις σουβλερές και καυτερές σαΐτες του, δεν μπορούσε να βρεί θηράματα. Το ψωμί του το είχαν πάρει οι «προξενητάδες», άνθρωποι καπάτσοι και καταφερτζήδες, που γι' αυτούς, οι πόρτες όλων των σπιτιών, που είχαν κορίτσια για παντρεία, ήταν ορθάνοιχτες. Η προικοθηρία ήταν λέξη τελείως άγνωστη. Αν σήμερα η κοπέλα πρέπει να διαθέτει αρκετά κινητά και ακίνητα, καθώς και κάποιο κομπόδεμα με μετρητά για να τραβήξει το «νυμφίδ», την παλιά εποχή, εκείνη ήταν το ισχυρό φύλο και ζητούσε, χωρίς να σας φαίνεται παράξενο, ανταλλάγματα από το γαμπρό.

Οι συνήθειες αυτές δεν μπορούσαν να ήταν διαφορετικές στο χωριό Ίασμος του Νομού Ροδόπης, που ήταν και είναι από τα λίγα κεφαλοχώρια του Νομού. Όπως σε όλα τα χωριά της Θράκης, στις μεγάλες γιορτές, και τις Κυριακές, μετά από την εκκλησιά γίνονταν πολλοί χοροί στις γειτονιές, στα σταυροδρόμια, στις πλατείες και ιδιαίτερα στο μεσοχώρι.

Ο χορός ήταν το σπουδαιότερο μέσο που άφηνε αγόρια και κορίτσια να έρθουν κοντά και να κοιταχτούν, κάτι που επιτρέπονταν κι απ' τους πιο αυστηρούς κανόνες της ηθικής της εποχής εκείνης. Έτσι, τα κορίτσια ντυμένα με τις ατλαξένιες φορεσιές, τις «Μπούρλες», με τα φλουριά κρεμασμένα στο λαιμό και τις μακριές πλεξούδες, με τις πολύχρωμες κορδέλες που κρέμονταν κάτω από τη φλούδα, έδιναν όλη τους την ομορφιά και χάρη κατά τη διάρκεια του χορού που λικνίζονταν, λυγίζοντας τα κορμιά τους με χάρη, οι όμορφες και λυγρές Ιασμιωτοπούλες. Έτσι λοιπόν πιασμένα από τα ζωνάρια τα παλικάρια κι απ' τ' ασημοζούναρα οι κοπέλες χόρευαν και συγχρόνως τραγουδούσαν:

*Δεν ακούς πριστιρούδα μου, ήρα στο μαχαλά σου,
κι ο μαχαλάς σου ξύπνησε και συ βαριό κοιμάσαι.*

*Κι σαν κοιμάσει ξύπνησε κι αν κάθεται έβγα έξω.
 -Κοιμούμαι αφέτην μ', κοιμούμαι, βαρειά είμαι υπνομένη,
 βαστώ το μαγιοβότανο μαγεύω τα κορίτσια,
 βαστώ κι ξυπνοβότανο, ξυπνώ τις παντρεμένες.*

Ο χορός λοιπόν ήταν η καλύτερη και μοναδική ευκαιρία για τα παλικάρια του Ιάσμου να «σημαδέσουν» την κοπέλα για την οποία η καρδιά τους χτυπούσε σε κάθε τους βήμα. Έτσι, από τη στιγμή εκείνη άρχιζαν οι σκέψεις, οι δικαιολογίες και τα στρατηγήματα, το πώς θα τη ζητούσαν από τον πατέρα της. Ήταν πολύ δύσκολο στο νέο να πει κάτι τέτοιο στον πατέρα του ή στη μητέρα του. Γι' αυτό η μόνη λύση να πει το μεγάλο του μυστικό σε κάποιο θείο του ή γνωστό του που είχε κάποια σχέση με την οικογένεια ή το σόι του κοριτσιού, ή σε κάποιο «ειδικό» για τη δουλειά αυτή. Και ο «ειδικός» αυτός δεν ήταν άλλος από τον «προξενητή». Οι άνθρωποι αυτοί συνήθως ήταν λίγοι στο χωριό, αλλά τεράστια η προσφορά τους στο να δημιουργούν οικογένειες. Τη «δουλειά» που αναλάμβαναν την έβγαζαν σε πέρας, όσες δυσκολίες κι αν συναντούσαν -και είναι αλήθεια πως συναντούσαν πάρα πολλές- και επειδή η αποστολή τους ήταν ιερή ποτέ δεν τά 'βαζαν κάτω, πολύ περισσότερο μάλιστα, όταν οι δυο νέοι αγαπιούνταν.

Οι προξενητάδες ήταν άνθρωποι που αγαπούσαν την οικογένεια και για το λόγο αυτό προσπαθούσαν να δημιουργήσουν όσες περισσότερες μπορούσαν. Ήταν άνθρωποι που δεν ζητούσαν χρήματα ή οποιοδήποτε άλλο αντάλλαγμα, για να κάνουν τη δουλειά τους. Τους έφτανε ένα δώρο που θα τους έδινε η νύφη κι ο γαμπρός, όταν η προσπάθεια είχε αίσιο τέλος, και που τα δώρα αυτά συνήθως ήταν μια πετσέτα, ένα πουκάμισο, ή στην καλύτερη περίπτωση ένα ζευγάρι παπούτσια και φυσικά όσο ρακί και κρασί μπορούσαν να καταναλώσουν. Το κρασί βέβαια δεν αποτελούσε δώρο, γιατί το προϊόν αυτό αφθονούσε στον Ιασμο, επειδή όλες οι οικογένειες είχαν κι από ένα, έστω και μικρό, αμπελάκι.

Ο προξενητής λοιπόν ήταν αυτός που θα έριχνε την πρώτη σπόντα στον πατέρα του κοριτσιού. Αν ο πατέρας της κοπέλας απαντούσε καταφατικά, τότε ο προξενητής πήγαινε στο σπίτι του υποψήφιου γαμπρού και έδινε την απάντηση ή τα «χαμπέρια», όπως συνήθιζαν να λένε. Τότε ο γαμπρός έδινε ένα δαχτυλίδι δεμένο με κόκκινη κλωστή, το οποίο έβαζε μέσα σε ένα κόκκινο μαντήλι. Έπαιρνε ο προξενητής το μαντήλι που είχε τυλιγμένο μέσα το δαχτυλίδι και το πήγαινε στη νύφη. Ο πατέρας του κοριτσιού στο μεταξύ είχε προειδοποιήσει τους σπιτικούς για τον ερχομό του, και όλα στο σπίτι ήταν έτοιμα! Όταν ο προξενητής πήγαινε στο σπίτι του κοριτσιού, τον καλωσόριζαν και το έβαζαν να καθήσει στον καλόν τον

«ουντά» -δωμάτιο. Έπειτα από μια μικρή συζήτηση που είχε με τους γονείς του κοριτσιού, συζήτηση που διαρκούσε τόσο, όσο ήθελε να ετοιμασθεί το κέρασμα και το δώρο της νύφης που θα έστελνε στο γαμπρό και που ήταν όμοιο μ' αυτό που έστειλε ο γαμπρός, δηλαδή ένα δαχτυλίδι τυλιγμένο μέσα σε ένα κόκκινο μαντήλι. Και αυτά ήταν τα λεγόμενα «σημάδια» ή ο αρραβώνας που τον λένε σε πολλά χωριά της Θράκης.

Όταν ο προξενιτής έπαιρνε τα «σημάδια», για να πάει στο σπίτι του γαμπρού, έπαιρνε και την εντολή να συζητήσει με τους γονείς του γαμπρού τη μέρα που θα γίνονταν ο επίσημος αρραβώνας, τη μέρα δηλαδή που θα άλλαζαν τα δαχτυλίδια. Έτσι χωρίς καθυστερήσεις, γιατί ο γαμπρός ανυπονούσε να πάει στην «καλή» του, ξεκινούσαν ο γαμπρός με τον κουμπάρο και τους συγγενείς του, που το σύνολό τους έπρεπε να είναι μονός αριθμός και αυτό γινόταν, γιατί θα ζευγάρωνε στο σπίτι της νύφης. Μέσα σε ένα δίσκο, που κρατούσε η κουμπάρα, υπήρχαν τα δαχτυλίδια, μερικά κουφέτα, καθώς και μια μικρή ποσότητα ρύζι, προϊόν που είναι συνηθισμένο σε αρραβώνες και γάμους. Αφού έμπαιναν όλοι μέσα στο σπίτι, και προτού καθήσουν, έπαιρνε ο κουμπάρος τα δαχτυλίδια, που όπως είπαμε ήταν περασμένα σε μια κόκκινη κλωστή, τα σταύρωνε στο εικονοστάσι κάνοντας το σημείο του σταυρού τρεις φορές. Την ώρα αυτή το εικονοστάσι το κατέβαζαν και το τοποθετούσαν πάνω σ' ένα τραπέζι ή στο «σουφρά», χαμηλό στρόγγυλο τραπέζι, μετά το σταύρωμα τα έβαζε στα δάχτυλα του γαμπρού και της νύφης. Έπειτα από την αλλαγή των δαχτυλιδιών, η νύφη έπαιρνε το δίσκο και κερνούσε γλυκό σε όλους. Εκείνοι που κερνιούνταν έριχναν μέσα στο δίσκο φλουριά, βραχιόλια, σκουλαρίκια, διάφορα άλλα δώρα, καθώς και χρήματα. Μετά από το πρόχειρο αυτό κέρασμα στρώνονταν πλούσιο τραπέζι με λογίων λογίων φαγητά και φυσικά με μπόλικο κρασί και ρακί, παραγωγή του ίδιου του συμπέθερου.

Από τη χαρά αυτή δεν έλειπε και ο γκαϊντατζής, που, όσο προχωρούσε το «άδειασμα» των ποτηριών, άρχιζε κι αυτός δειλά δειλά να φουσκώνει τη γκαϊντα του παίζοντας κάποιο επιτραπέζιο σκοπό και συγχρόνως τραγουδούσε με την απαλή και πολύ μελωδική φωνή του:

*Μούρ' τα δυό ψηλά αγαπιούνταν σ' ένα μαχαλά
όντα βρίσκουνταν τα δυό τους, όλου λέγουνταν:
Μουρ' για πάρημει, για δώσ' μι, για χώρισή μι,
μούρ' για δώσ' μι ένα λόγο για παρηγοριά.*

Η γκαϊντα, η νταρμπούκα και το λαούτο δεν έλειπαν από κανένα γλέντι των Ιασμιωτών. Το γλέντι του αρραβώνα κρατούσε ως τα μεσάνυχτα

και πολλές φορές μέχρι τις πρωινές ώρες. Άλλο τραγούδι, τής ώρας αυτής ήταν κι αυτό που μας λέει:

*Δέντρο είχα στην αυλή μου κυπαρίσι στο μπαχτσέ μου,
Κυπαρίσι στο μπαχτσέ μου, το ποτίζω μαύρο δάκρυ.
Το ποτίζω μαύρο δάκρυ, τζάνου μ', το φαρμάκωσα το δέντρο,
το φαρμάκωσα το δέντρο, κι έπεσαν όλα τα φύλλα
Κι έπεσαν όλα τα φύλλα, τζάνου μ', κι έκατσα να τα μαζέψω
κι έκατσα να τα μαζέψω, τζάνου μ', και να τα κορφοδιαλέξω.
Και να τα κορφοδιαλέξω, τζάνου μ', βρίσκω ένα δαχτυλίδι.*

Επίσης, ένα άλλο τραγούδι που ακούγονταν και χορεύονταν πάρα πολύ στους Ιασμιώτικους αρραβώνες είναι κι αυτό που μας μιλάει για τον «άγουρο», δηλαδή το παλικάρι, που ήρθε στη ρουμπιλιά κι ανταμώθηκαν με την κοπέλα στον «Απλήν» τον ποταμό. «Απλής» ποταμός δεν είναι άλλος από τον Έβρο ποταμό.

*Άγουρος που τη Φραγγιά, κόρη από τη Ρουμπιλιά,
ήρθαν κι ανταμώθηκαν, στον Απλήν τον ποταμό.
Στον Απλήν τον ποταμό, πέρασέ με μένα αγόρι μου,
πέρασέ με μένα αγόρι μου, θα σε δώσω τάγμα, (τάμα)
θα σε δώσω τάγμα, θα σε δώσω φίλημα.
Κι άντα τουν είπε για φίλημα σαν αετός την άρπαξε,
σαν αετός την άρπαξε πέρα την απέταξε.
Πέρα την απέταξε, αϊντι, νάιντι κόρη μου.*

Όταν η ώρα πλησιάζει να φύγουν το σόι του γαμπρού, για να πάνε στο σπίτι τους, όπου θα συνεχιζόταν το γλέντι, τραγουδούσαν όλοι μαζί το παρακάτω τραγούδι που λεγόταν μόνο την ώρα αυτή. Το τραγούδι το συνόδευε ή η γκάιντα ή οποιοδήποτε άλλο όργανο υπήρχε την ώρα εκείνη:

*Εγώ πηγαίνω και σας αφήνω, την καληνύχτα πιπίνη μου,
πάω να πλαγιάσω, για να ησυχάσω πιπίνη μου.
Ανέβα μήλο, κατέβα ρόδι πιπίνη μου,
να σε ρωτήσω τι κάνει η κόρη μου πιπίνη μου.
Γαϊτάνι πλέκει και δεν ξαδιάζει πιπίνη μου,
ας το ξεπλέξει κι ας έρθει κάτω πιπίνη μου.*

Όταν τελειώνει το τραγούδι και προτού βγουν έξω στην αυλή, η μητέρα της νύφης έδινε στη συμπεθέρα της, τη μητέρα του γαμπρού, ένα

γλυκό που συνήθως ήταν χαλβάς φτιαγμένος από την ίδια και σκεπασμένος με μια κόκκινη πετσέτα. Στο δρόμο που πήγαιναν χόρευαν μαντηλάτους χορούς κάνοντας έτσι τους χωριανούς τους να βγαίνουν στα παράθυρα αγουροξυπνημένοι που πολλές φορές κατέβαιναν κι αυτοί από τα σπίτια τους και πιάνονταν στο χορό...

Β. Ο ΓΑΜΟΣ

Εδώ κι αρκετά χρόνια ο ιασμιώτικος η γιασικιώτικος (απ' το Γιασίκ-Κιοϊπου λέγονταν παλιά το χωριό) γάμος έχει χάσει την παλιά, ωραία και γραφική μορφή του. Οι κάτοικοι που είναι λάτρεις του ξενικού στοιχείου πήραν κι έβαλαν στο μυστήριο αυτό του γάμου στοιχεία που τους ήταν άγνωστα, θέλοντας να κάνουν τους πολιτισμένους, αδιαφορώντας για το δικό τους πολιτισμό, τη δική τους παράδοση, που σιγά σιγά άρχισε να χάνεται.

Ο γάμος άρχιζε τη Δευτέρα. Τη μέρα αυτή μαζεύονταν τα κορίτσια στο σπίτι του γαμπρού και της νύφης και έπλυναν την προίκα τραγουδώντας και λέγοντας διάφορα αστεία. Το μεσημέρι έτρωγαν στο σπίτι που έπλυναν την προίκα, δίνοντας διάφορες ευχές στη νύφη, στο γαμπρό και κατ' επέκταση στους γονείς τους. Μετά το φαγητό, που κρατούσε αρκετές ώρες, τόσες όσες χρειάζονται σχεδόν για να στεγνώσουν τα ρούχα, άρχιζαν να τα σιδερώνουν, ώσπου βράδιαζε οπότε έφευγαν για τα σπίτια τους, για να συνεχίσουν την άλλη μέρα. Μεταξωτά και πανήσια (βαμβακερά) σεντόνια με ωραίες δαντέλες, που κάνουν στα μεταξωτά με κεντήματα, τσεβρέδες με πολλά χρυσά επάνω, καθώς και άλλα κεντήματα που φανέρωναν αρχοντιά, κιλίμια με ωραίους φανταχτερούς χρωματισμούς και συνδυασμούς, πολλές ατλαζένιες φορεσιές με πλούσια στολίδια αποτελούσαν τα προικιά της νύφης.

Την Τετάρτη μαζεύονταν πάλι, για να γεμίσουν τα παπλώματα, τα στρώματα, τα μαξιλάρια και να σεντονιάσουν τα παπλώματα. Στη μέση της σάλας ή της κάμαρης έστρωναν ένα σεντόνι πάνω στο οποίο έβαζαν το πάπλωμα και τρεις πρωτοστέφανες, των οποίων ζούσαν οι άντρες τους και τα παιδιά τους, άρχιζαν από τρεις μεριές να ράβουν το σεντόνι πάνω στο πάπλωμα, αρχίζοντας πάντα από το καλό πάπλωμα, αυτό που θα σκέπαζε το νιόπαντρο ζευγάρι την πρώτη νύχτα του γάμου. Την ώρα που οι τρεις γυναίκες σεντόνιαζαν, μια άλλη παρέα έπαιρνε ένα αγοράκι και το κυλούσε πάνω στο πάπλωμα. Αυτό το έκαναν, ώστε το πρώτο παιδί να είναι αγόρι, ενώ την ίδια ώρα η μητέρα του γαμπρού έριχνε πάνω στο πάπλωμα ρύζι για να ριζώσει το ζευγάρι, κουφέτα, για να είναι γλυκιά η ζωή τους, και κέρματα, για να είναι σιδερένια η ζωή τους. Όταν τελείωνε το σεντόνια-

σμα, μάζευαν όλα τα προικιά, τα πήγαιναν στη μεγάλη κάμαρη και τ' άπλωναν γύρω γύρω στους τοίχους ή έδεναν σχοινιά πάνω στα οποία έβαζαν όλα τα ρούχα. Την ίδια μέρα το απόγευμα ανάπιαναν τα προζύμια, ενώ την Πέμπτη άρχιζαν από το πρωί το ζύμωμα και το ψήσιμο του ψωμιού που θα χρειαζόταν μέχρι την άλλη Δευτέρα.

Την Παρασκευή το πρωί έσφαζαν το ζώο που είχαν για το γάμο, που συνήθως για τους πλούσιους ήταν μοσχάρι ή πρόβατα και κατσίκια. Την ίδια μέρα πήγαιναν οι συγγενείς του γαμπρού να δουν την προίκα, προηγουμένως όμως ο γαμπρός έστελνε στη νύφη και στην κουμπάρα ένα είδος στρόγγυλο τσουρέκι αλειμμένο από πάνω με μέλι, γι' αυτό και το τσουρέκι αυτό λέγεται «Μελούμενο». Απ' αυτό μοίραζε η νύφη σε ελεύθερα κορίτσια, για να το βάλουν κάτω από το μαξιλάρι επί τρία συνεχή βράδια και να δουν ποιόν θα πάρουν. Όσοι πήγαιναν να δουν την προίκα έριχναν ρύζι, κουφέτα και χρήματα πάνω σ' αυτά. Όταν βράδιαζε, άρχιζε ο χορός της «κνας». Η «κνα» ήταν κόκκινη μπογιά βαλμένη μέσα σε μια κούπα μ' ένα αναμμένο κερί, που την έπαιρνε αυτός που έσερνε το χορό και που χορεύοντας έριχνε μέσα χρήματα. Ο χορός αυτός της «κνας» κρατούσε μέχρι τα μεσάνυχτα, γιατί έπρεπε να τη χορέψουν όλοι οι συγγενείς και οι φίλοι του γαμπρού.

Το Σάββατο πήγαιναν οι συγγενείς του γαμπρού να πάρουν την προίκα και να την πάνε στο σπίτι του. Όταν επέστρεφαν, η μητέρα του γαμπρού τους περίμενε μ' ένα πιάτο ρύζι, το οποίο έριχνε πάνω στην προίκα. Εκεί, μετά από το άπλωμα και γενικά το τακτοποίηση της προίκας, άρχιζε σιγά-σιγά το γλέντι.

Στο σπίτι της νύφης μαζεύονταν οι συγγενείς της και άρχιζαν το μεγάλο γλέντι, ενώ τα τραπέζια ήταν γεμάτα από λογίων λογίων μεζέδες, καθώς και άφθονο κρασί και ρακί. Συγγενείς της νύφης έχοντας στο κεφάλι τους ένα «σινί» συμπλήρωναν τους μεζέδες όπου τελείωναν. Την ώρα αυτή ακουγόταν και το τραγούδι:

*Ακόμα απόψε είμαι εδώ, να φάμε και να πιούμε,
μαζί με τον αφέντη μου, μαζί με την κυρά μου.
Κι αύριο θα ξενητευθώ, πολύ μακριά στα ξένα,
θα κάνω ξένες αδερφές και ξένες παραμάνες.*

Ενώ όλα αυτά γίνονταν στο σπίτι της νύφης, ο γαμπρός με την παρέα του, που ήταν όλο άντρες, πήγαινε στο σπίτι του κουμπάρου να φιλήσει το χέρι του, να συνεννοηθούν για την ώρα που θα γίνει η στέψη, αλλά και παράλληλα να γλεντήσουν. Το γλέντι αυτό κρατούσε μέχρι τα μεσάνυχτα.

Την Κυριακή από το πρωί, τα παιδιά άρχιζαν να κουβαλάνε τα δώρα

που τους έδιναν οι γονείς τους, για να τα πάνε άλλοι στο σπίτι του γαμπρού και άλλοι στο σπίτι της νύφης, ανάλογα δηλαδή από ποιόν ήταν καλεσμένοι. Τα δώρα αυτά συνήθως ήταν ταψιά, πιάτα, μπρίκια, κατσαρόλες και διάφορα άλλα αντικείμενα απαραίτητα για το ξεκίνημα του νέου ζευγαριού. Οι γυναίκες σηκωμένες από τ' άγρια χαράματα καταπιάνονταν με το μαγείρεμα. Οι μεγάλες μπακίρες κρεμασμένες από το τζάκι ή τα καζάνια τοποθετημένα στην πυροστιά έβραζαν τα κρέατα, ενώ παρά δίπλα τηγανίζονταν οι πατάτες, ή έβραζε το πιλάφι κάνοντας όλη τη γειτονιά να μοσχομουρίζει. Όλες αυτές οι γυναίκες που καταγίνονταν με την παρασκευή του φαγητού έπρεπε να φορούν μακριές και φαρδιές ποδιές που τις έλεγαν «τάβλες», ενώ στο κεφάλι φορούσαν τη «φλουδά» -ένα είδος μαντήλας.

Το μεσημέρι στρωνόταν το τραπέζι για το συγγενολόι. Οι στιγμές αυτές είναι λίγο δύσκολο να περιγραφούν, γιατί την ώρα αυτή καταλάβαινε κανείς τον γλεντζεδικό κόσμο των Ιασμιωτών. Οι άντρες με τα σινιά στα κεφάλια βρίσκονταν σε συνεχή κίνηση κουβαλώντας μεζέδες, κρασιά και ρακιά, ενώ το τραγούδι και ο χορός έδινε και έπαιρνε. Όταν τελείωνε η πρώτη αυτή φάση του γλεντιού, οι φιλενάδες της νύφης άρχιζαν να την ντύνουν και να τη στολίζουν. Την ίδια σχεδόν ώρα γίνονταν τα ίδια και στο σπίτι του γαμπρού, όπου μια παρέα από φίλους του τον ξύριζαν και τον έντυναν με τη συνοδεία της γκάιντας. Όταν τελείωνε το ντύσιμο της νύφης, ο αδερφός της ή, αν δεν είχε αδερφό, ο ξαδερφός της της φορούσε τα παπούτσια, αφού προηγουμένως έριχνε μέσα ρύζι και χρήματα, ενώ παράλληλα οι κοπέλες έγραφαν τα ονόματά τους κάτω από τη σόλα, και όποιο όνομα έσβηνε πρώτο, αυτό βέβαια θα το έβλεπαν όταν φορούσε η νύφη τα παπούτσια, τότε πίστευαν πως η κοπέλα εκείνη θα παντρευόταν πρώτη και μάλιστα πολύ γρήγορα.

Έπειτα απ' αυτά έβγαινε η νύφη από το δωμάτιο της και φιλούσε τα χέρια όλων των δικών της, ενώ εκείνοι της έδιναν χρήματα και φυσικά πολλές ευχές. Οι στιγμές ήταν πολύ συγκινητικές, κι αυτό, γιατί, ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή όλοι χόρευαν και γελούσαν, τώρα σχεδόν (ή μάλλον) όλοι κλαίνε, γιατί τους φεύγει η κοπέλα τους. Είναι βαρύς ο ζωντανός ο χωρισμός, βαρύτερος κι από το θάνατο. Επάνω στον αποχαιρετισμό ή λίγο μετά το τέλος του, έφτανε κι ο γαμπρός με τον κουμπάρο κι όλο του το σόι χορεύοντας το θρακιώτικο μαντηλάτο χορό. Στο σπίτι της νύφης δεν κάθονταν πολύ, παρά μόνο για ένα πρόχειρο -στο πόδι που λέμε- κέρασμα και ξεκινούσαν αμέσως για την εκκλησιά. Μπροστά πήγαιναν τα όργανα και πίσω τους ακολουθούσαν ένα αγόρι και ένα κορίτσι με τις λαμπάδες που είχαν ανάψει από την καντήλα του σπιτιού της νύφης προτού ξεκινήσουν. Πίσω από τα δυο αυτά παιδιά πήγαινε μια κοπέλα με το δισκο

που είχε μέσα τα στέφανα σκεπασμένα με ένα μεταξωτό κόκκινο ύφασμα, μαζί δε με τα στέφανα, ήταν και το δώρο του κουμπάρου, συνήθως ύφασμα για να κάνει φόρεμα η νύφη. Στη συνέχεια ακολουθούσαν η νύφη, ο γαμπρός και όλοι οι υπόλοιποι συγγενείς και των δυο σπιτιών, η δε μητέρα του γαμπρού είχε στα χέρια της ένα ποτήρι γεμάτο με κρασί. Από την ώρα που ξεκινούσαν από το σπίτι του γαμπρού μέχρι να φτάσουν στην εκκλησιά, τα όργανα έπαιζαν συνέχεια το μαντηλάτο χορό, ενώ όσοι ακολουθούσαν την πομπή χόρευαν συνέχεια, έχοντας μάλιστα στα χέρια τους ένα μπουκάλι με κρασί ή ρακί από το οποίο κάπου κάπου ρουφούσαν και από λίγο. Τα όργανα και ο χορός σταματούσαν έξω από την πόρτα της εκκλησιάς.

Όταν τελείωνε η στέψη περνούσαν όλοι, χαιρετούσαν και έδιναν ευχές στο νιόπαντρο ζευγάρι. Όλοι έπρεπε να δώσουν χρήματα, που άρχιζαν από ολόκληρη «μπούρλα» (αρμάθα-ντούμπλα) φλουριά ή και χάρτινα χρήματα που τα καρφίτσωναν αρχίζοντας από το πέπλο και κατέληγαν μέχρι και κάτω από το στήθος της νύφης. Όταν τελείωνε το χαιρετίσμα, έβγαιναν από την εκκλησιά και με οδηγούς τους οργανοπαίχτες ξεκινούσαν όλοι για το σπίτι του γαμπρού πάντα χορεύοντας. Στο σπίτι του γαμπρού τους περίμενε μια έκπληξη. Η εξώπορτα ήταν κλειδωμένη. Ο γαμπρός χτυπούσε για ν' ανοίξει. Μέσα στο σπίτι και πίσω από την πόρτα ήταν η μητέρα του που είχε φύγει από την εκκλησιά, μόλις χαιρέτησε τα στέφανα. Χτυπώντας ο γαμπρός την πόρτα, για να τον ανοίξει η μητέρα του έλεγε:

*‘Ανοιξε, μάνα μ’, άνοιξε, την πόρτα την καρένια,
να δεις τι φέρνει ο γιόκας σου, λαμπάδα στολισμένη.*

Έπειτα απ' αυτό άνοιγε η μητέρα του την πόρτα και τους έριχνε ρύζι και κουφέτα, ενώ συγχρόνως τους κερνούσε μέλι ή οποιοδήποτε άλλο γλυκό δίνοντας παράλληλα την ευχή: «να είναι γλυκιά όλη η ζωή τους». Αφού έτρωγαν το γλυκό όρθιοι μπροστά στην πόρτα, πατούσαν ένα σίδερο, που είχαν βάλει στο κατώφλι της πόρτας, για να είναι γεροί σαν το σίδερο, και έμπαιναν μέσα στο σπίτι τους πατώντας με το δεξί πόδι, για να πάνε όλα δεξιά, όλα κατ' ευχήν. Λίγο πιο μέσα από την πόρτα ήταν στρωμένο ένα ύφασμα που το πατούσε η νύφη και ήταν το δώρο της πεθεράς. Το ύφασμα αυτό το έλεγαν «πάτμα». Αφού έμπαινε μέσα το νιόπαντρο ζευγάρι, έμπαιναν μέσα στο σπίτι όλοι οι συγγενείς και οι φίλοι, οι καλεσμένοι, για να κεραστούν και να δώσουν τις ευχές τους, ενώ την ίδια ώρα στρώνονταν τα τραπέζια για το τελευταίο -του γάμου- ολονύχτιο τραπέζι.

Το σινί με τους μεζέδες, τα ρακιά και τα κρασιά, γέμιζε και άδειαζε,

χωρίς να πάρουν χαμπάρι οι άντρες που ήταν υπεύθυνοι για τη δουλειά αυτή, ενώ τα όργανα έπαιζαν ασταμάτητα. Τα τραγούδια και η μουσική αντηχούσαν σε όλο το χωριό, ο δε χορός ήταν δυό και τρεις δίπλες - κύκλοι- μέχρι αργά τα μεσάνυχτα, όταν πια αποφάσιζαν να πάνε τον κουμπάρο στο σπίτι του. Τότε έπαιρναν ένα σινί μεγάλο, που ήταν ειδικό για την περίπτωση αυτή και που το έλεγαν «χαρίσιο», δηλαδή της χαράς· το γέμιζαν με όλα τα φαγητά, ενώ στη μέση έβαζαν μια κούπα με πιλάφι και μέσα σ' αυτό στερεωμένο ένα κλαδί ελιάς με κρεμασμένα πορτοκάλια και γύρω γύρω αναμμένα κεριά. Το σινί αυτό το κρατούσε ένας ηλικιωμένος άντρας πάνω στο κεφάλι του και με τα όργανα μπροστά πήγαιναν τον κουμπάρο στο σπίτι του. Στο δρόμο τραγουδούσαν, χόρευαν και έπιναν με τα μπουκάλια που είχαν μαζί τους. Ένα από τα τραγούδια που έλεγαν για τον κουμπάρο ήταν και το εξής:

*Σήμερα το συρόπουλο βγήκε να σεριανίσει,
με τετρακόσιες έμορφες κι εξήντα παλικάρια...*

Από το σπίτι του κουμπάρου δεν έφευγαν αμέσως, αλλά κάθονταν και γλεντούσαν. Φεύγοντας, όταν αποφάσιζαν να φύγουν, πήγαιναν πάλι στου γαμπρού το σπίτι, για να συνεχίσουν το γλέντι, σχεδόν μέχρι τις πρωινές ώρες, οπότε ο καθένας έφευγε για το σπίτι του.

Τη Δευτέρα η μητέρα της νύφης έπαιρνε τις αδερφές της, καθώς και τις γυναίκες των στενών συγγενών, έφτιαχνε ένα γλυκό, που συνήθως ήταν χαλβάς, τον οποίο σκέπαζε με ένα κόκκινο ύφασμα, τον «βαλά», και πήγαινε στο σπίτι του γαμπρού όπου τους περίμενε ένα πλούσιο, από κάθε άποψη, στρωμένο τραπέζι. Η επίσκεψη αυτή της μητέρας και των άλλων γυναικών κρατούσε μέχρι το βράδυ. Το απόγευμα της Παρασκευής, της ίδιας βδομάδας, το νιόπαντρο ζευγάρι πήγαινε και κοιμόταν στο σπίτι των γονιών της νύφης.

Την Κυριακή το πρωί πήγαιναν στην εκκλησιά, όπου τους διάβαζε ο παπάς, ενώ στη συνέχεια τους έπαιρνε ένα συγγενικό πρόσωπο στο σπίτι του, στο οποίο πήγαιναν συγγενείς, φίλοι και γνωστοί για να δώσουν τις ευχές τους στο νιόπαντρο ζευγάρι. Όταν έφευγε και ο τελευταίος επισκέπτης, έστρωναν τραπέζι και έτρωγαν.

Την Τετάρτη της άλλης βδομάδας η νύφη έπαιρνε ένα αγόρι και πήγαινε στο σπίτι της μητέρας της για να λουστεί, παράλληλα δε, τους έκαναν και το τραπέζι. Όταν τελείωνε το φαγητό, έπαιρνε το αγοράκι στο σπίτι της για ν' αρχίσει από δω και πέρα μια καινούργια ζωή...

ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΠΑΣΤΑΜΑΤΙΟΥ ΜΠΑΜΠΑΛΙΤΗ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΟΥΦΛΙΟΥ (Λαογραφία σύγχρονων γεγονότων)*

1. ΤΟ «ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ» ΣΤΟ ΣΟΥΦΛΙ ΑΠ' ΤΑ 1923-1930.

Δέν είμαι βέβαια ό ειδικός νά γνωματεύσω γιατί τό ποδόσφαιρο συναρπάζει τόσο πολύ καί παίκτες καί θεατές. Πάντως γεγονός είναι ότι τό παιγνίδι αυτό, καθώς σήμερα, έτσι καί τότε, δηλ. πριν 40-50 χρόνια, ήταν τό πιο προσφιλές παιγνίδι τών παιδιών καί πρό παντός τών εφήβων. Καί θυμούμαστε καλά έμείς οί ηλικιωμένοι ότι όταν φοιτούσαμε στό γυμνάσιο, όλοι οί άρρενες μαθηταί θυσίαζαν καί τή μελέτη ακόμα γιά τό χατήρι τής μπάλας. Κάθε Κυριακή, ό κάμπος του Σουφλίου, πού λεγόταν *άλώνια*, γιατί εκεί άλωνίζονταν τά σιτηρά, άπ' τά χαράματα γέμιζε από παιδιά κάθε ηλικίας, μαθητές καί τεχνίτες.

Τετάρτη καί Σάββατο άπόγευμα, παίζανε στίς πλατείες, αλλά καί σέ κάθε ίσιο οικόπεδο κάθε γειτονιάς. Πολλοί μάλιστα ούτε καί ψωμί δέν πηγαίνανε στό σπίτι νά φάνε, -τό πολύ πολύ μιά *μπιμπιρίτσα* -ίσια άπ' τό σχολείο καί θεονήστικοι ακόμα, έτρεχαν νά πιάσουν τό καλύτερο μέρος πριν τό προφτάσουν άλλοι. Κι οί τσάντες χρειάζονταν, γιατί τίς στίβαζαν τή μιά πάνω στην άλλη γιά νά όροθετήσουν τίς *έστιες*. Τί γίνονταν κείνα τά βιβλία καί τά τετράδια μέσα στή σκόνη, άλλο πράγμα. Ξύλο οί δασκάλοι, ξύλο οί γονείς, μά τίποτα δέν μπορούσε νά ανακόψει τή μανία τών παιδιών γιά τή μπάλα.

Βέβαια έπαιζαν μέ φανατισμό κι άλλα παιγνίδια, όπως *μπίλιες* (βώλους), τό *κουτσό*, ιδίως τά κορίτσια, τή *μόδα* ή άλλιώς τ' *Κούκουρ* τ' *σκλαβάκια* καί πολλά άλλα, μά πιο πολύ όπως είπαμε τήν μπάλα.

Τίποτα δέν μπορούσε νά τούς έμποδίσει. Ούτε ή κάψα του καλοκαιριά-

*Τό κείμενο αυτό παραχωρήθηκε από τόν άείμνηστο Μπαμπαλίτη στόν Μορφωτικό Όμιλο Κομοτηνής τό 1969 γιά νά δημοσιευθεί σέ ένα τόμο πού έπρόκειτο νά έκδοθεί τότε. 'Η έκδοση εκείνη δέν πραγματοποιήθηκε, καί τό χειρόγραφο έμεινε στό άρχείο του Όμίλου. Μέ τήν πεποίθηση ότι ή λαογραφική αυτή έργασία του άείμνηστου εκπαιδευτικού είναι αξιόλογη, τήν δημοσιεύουμε στόν τόμο αυτό τής «Θρακικής Έπετηρίδας».

τικου ήλιου, ούτε κι ό βοριās «πού τ' άρνάκια παγώνει». Χειμώνα Καλοκαίρι τό ποδόσφαιρο ήταν στην πρώτη γραμμή. Κι ήξεραν λεπτομερέςτατα όλοι, μικροί μεγάλοι, όλους τούς κανονισμούς και τούς λέγανε μέ δικό τους τρόπο: *Φιρικίκ (ι), έντσ(ι), χαφτάν(ι), χέρ(ι), δξου, μπινάλτ, κ.λ.π.*

Και γιά νά μή χαλάνε τά παπούτσια, τά έβγαζαν κι έπαιζαν κατά κανόνα μέ τά *τσιαράπια*, δηλ. μέ τίς κάλτσες, πού τίς πλέκανε τότε στό χέρι οί μανάδες, και τίς κάνανε αúτοί κάθε φορά κουρέλια. "Αδικα τίς ξαναπλέκανε τίς πατούνες. Σέ μία φορά πού τίς ξανάβαζαν τά παιδιά, πάλι ξανακουρελιάζονταν στό παιγνίδι.

Κι άν πείτε γιά τίς φωνές τους! Δέν άφηναν τόν κόσμο τό μεσημέρι νά κοιμηθούν. Στο βρόντο οί διαμαρτυρίες τών γειτόνων, αλλά και τών δικών τους. Μερικοί, χάνοντας την ήσυχία και την ύπομονή τους, έτρεχαν νά πιάσουν τούς πιτσιρικούς μέ κατάρες και βρισιές. Μά πού νά τούς πιάσουν! Γίνονταν καπνός οί διαβόλοι, και γιά μία στιγμή ήσύχαζε ή γειτονιά. Μά δέν περνούσε πολλή ώρα, κι ένας ένας ξετρώπωναν άπ' τίς άστριχιές και τίς άλλες κρυψώνες. Και τό παιγνίδι πάλι ξανάναβε, κι οί φωνές γίνονταν ακόμα πιό δυνατές. Πρό παντός, όταν έσκουζαν κείνο τό *γκόοοοοοοολ*, έτριζαν τά παραθύρια! Και πάλι τό κυνηγητό του νοικοκύρη, και πάλι τό παιγνίδι κι οί φωνές. Φαύλος κύκλος. "Αμ κι οί διαφωνίες μεταξύ τους, άν ήταν *γκόλ* ή *δξου*, άν ήταν *έντσ(ι)* ή *μπινάλτ*. Πόσες φορές δέν τσακώνονταν και στό ξύλο, ώσπου κατέληγαν στό *φιρικίκ(ι)*, δηλ. χτυπούσαν την μπάλα δυνατά στό σημείο της διαφωνίας, νά πηδήσει ψηλά, κι έτσι συνεχιζόταν τό παιγνίδι, μά πάλι μέ φωνές και μέ συνεχείς οδηγίες του ένα στον άλλο: *Δώσι πάσα ρέεεε, συρτή ρέεεε, ψηλουκριμαστή ρέεεεε!*

Στό γυμνάσιο, κατά τά διαλείμματα παίζανε και βόλεϋ, μέ τό δίχτυ του σχολείου πού ήταν πάντα άπλωμένο. Και βάζανε στοίχημα λουκούμια γιά τή νικήτρια ομάδα. Τί γινόταν, όταν κόντευε νά τελειώσει τό παιγνίδι! Στην προτελευταία «βολή» πού έριχνε ό όπισθοφύλακας της νικήτριας ομάδας, φώναζαν όλοι μαζί κοροϊδεύοντας τούς ήττημένους: *Υπολούκουμοος!* Γέλια ξεκαρδιστικά οί περίεργοι άπ' έξω! Στην τελευταία πάλι «βολή», φώναζαν: *Λούκουμοος!* "Ε, πιστέψτε με ότι δέν είναι ύπερβολή νά σās πω, ή φωνή αúτη άντηχοϋσε ως την όχθη του "Εβρου, πού απέχει 500 μέτρα, γιατί τή λέξη αúτη τή φωνάζανε κι όλοι οί άλλοι μαθητές του Γυμνασίου πού ήταν μαζεμένοι γύρω γύρω, γιά νά πανηγυρίσουν τό αποτέλεσμα.

Κι έδιναν τότε οί νικημένοι από μισή δραχμή πού τίς μαζεϋανε οί νικητές, κι έτρεχε ένας ν' αγοράσει άπ' τό Ζαχαροπλαστείο του Καλπάκα τά λουκούμια, πού τά τρώγανε μέ λαιμαργία και μέ σπαρταριστά γέλια.

Τό τί γινόταν όμως, όταν έπαιζαν ποδόσφαιρο οί «Καρακατσέληδες, δηλ. οί νέοι του πάνω μαχαλά της όρεινής συνοικίας του Σουφλίου, μέ τούς

Καμπιώτηδες της πεδινής συνοικίας, αυτό είναι ανώτερο «πάσης περιγραφής», γιατί γινόταν με αφάνταστο φανατισμό, αλλά θά λέγαμε και με έχθρα ακόμη.

Ήταν ένα συναρπαστικό και σπάνιο γεγονός, γι' αυτό έρχονταν να παρακολουθήσουν τό μάτς πολλοί ακόμα κι απ' τὰ κοντινά χωριά Κορνοφωλιά, Μάντρα, Σαλάκ(ι) και Καράμπιλ(ι) (= Αμόριο).

Τότε, βλέπετε, στό Σουφλί δέν υπήρχε τίποτε άλλο αξιοθέατο, ούτε θέατρο, ούτε κινηματογράφος, ούτε ραδιόφωνα, γιά τηλεόραση ούτε λόγος φυσικά, εκτός απ' τούς υπαίθριους χορούς στίς πλατείες, μέ λαϊκά όργανα, «γκάϊντες», «λατέρνες», «φωνόγραφα μέ χουνί», αλλά και μέ σχέτο όμαδικό τραγούδι. Πολύ σωστά λοιπόν ένα τέτοιο γεγονός θεωρούνταν σπάνιο, και γι' αυτό κατέβαιναν στό Γυμναστήριο «σύν γυναξί και τέκνοις» όπως λέμε, άνδρες, γυναίκες, νέοι, γέροι και παιδιά, γιά νά παρακολουθήσουν τό μεγάλο άγώνα!

Στό Γυμναστήριο όμως έρχονταν και λογής λογής υπαίθριοι μικροπωλητάδες, μέ γκαζόζες, κουλούρια περίφημα, σπόρια ή καλύτερα πιπιτίκις *μπάλκαμπα*, *μποζά*, κ.λ.π.

Δέν πρέπει όμως νά παραλείψουμε ότι τό Σουφλί είχε τότε πολύ καλές ποδοσφαιρικές ομάδες και γιά κάμποσον καιρό είχε τό πρωτάθλημα της Θράκης. Είχε κάτι παίκτες περίφημους, πού τά παρατσούκλια τους μένουν ως τά σήμερα, παρά τό ότι πέρασαν από τότε 50 περίπου χρόνια. "Ας μέ συγχωρήσουν νά μή τούς τά θυμήσω, μή τυχόν τούς κακοφανεϊ, γιατί τώρα βέβαια είναι όλοι τους γέροι 60-70 χρόνων, και παπούδες μέ «άγκόνια».

Έπειτα, γιά τό φανατισμό πού είπαμε παραπάνω τών Καρκατσέληδων και τών Καμπιώτηδων, ήταν υπόλειμμα απ' τόν παλιό «πετροπόλεμο» πού έκαναν πió μπροστά επί Τουρκοκρατίας κι ως τά 1922, στόν όποιο χρησιμοποιούσαν σφενδόνες από *φυλλουρές* (=φλοϋδες από φρέσκες μουρόβεργες), πετροβολητό σχέτο, κι όταν έρχονταν στά χέρια, μέ τίς γροθιές, αλλά καμιά φορά και μέ μαχαίρια και μπιστόλια.

Μπάλα πραγματική, μέ έξωτερικό πετσί και σαμπρέλα, χρησιμοποιούσαν σχεδόν μόνο στόν επίσημο άγώνα, γιατί ήταν πολύ άκριβή. Γιά τό καθημερινό παιγνίδι ιδίως ό κόσμος τών παιδιών χρησιμοποιούσε τόπια άτομικής επινοήσεως, από κουρέλια πού ζητούσαν απ' τούς ραφτάδες, ή χαρτιά σέ σχήμα σφαιρικό κι από πάνω μέ μπόλικες κλωστές, περισσιες ή και χρειαζούμενες απ' τόν «άργαλειό» της μάνας. Πού νά δούν τόπι λαστιχένιο. Ήταν πανάκριβα, κι άγόραζαν μόνο μερικά πλουσιόπαιδα. Τό νά είχε κανείς τότε ένα όραϊό τόπι από καουτσούκ ήταν όλοφάνερο δείγμα ή ότι καταγόταν από πλούσια οικογένεια, ή ότι είχε κανένα πλούσιο νουνό! Κι όλοι προσπαθούσαν νά γίνουν φίλοι του, γιά νά μπορούν νά παίξουν μέ τέτοιο τόπι, αυτός δέ κατά τό παιγνίδι είχε πάντα τό «βέτο».

“Όσο γιά στολή, στήν άρχή, στό ξεκίνημα δηλ. τής μπάλας σάν παιχνιδιού, φορούσε κανείς ό,τι ήθελε, ό,τι του άρεσε. “Υστερα, φανέλα βαμβακερή ή μάλλινη άσπρη, μαύρη, καφέ, πλεκτή στό χέρι, καί παντελόνι κοντό στόν ίδιο χρωματισμό, ύφαντό στόν άργαλειό, όπως καί κάθε άλλο ρούχο τότε, ραμμένο άπ’ τή μάνα μέ τήν παλιά κοπτική, πού φαινόταν σάν παλιά σουφλιώτικη βρακούλα. “Αργότερα, έκαναν κανονικές πλέον ποδοσφαιρικές στολές.

Τέλος, τό γυμναστήριο δέν ήταν όπως σήμερα μέ κερκίδες γιά χιλιάδες κόσμο, καί ωραία πέτρινη γύρω-γύρω περίφραξη, μέ πόρτες πού άνοιγοκλείνουν. “Ηταν μέν κάπως ίσιο, αλλά γεμάτο λογής λογιών άγριόχορτα, τσουκνίδες, μαγγούτες, πελώρια γαιδουράγκαθα, παχύτατη άγριάδα καί πρό παντός πολλή μέντα, πού μοσχοβολούσε όλη ή πλάση.

Στίς άκρες βρίσκονταν πάντοτε δεμένες κατσίκες γαλατερές, άλογα, μουλάρια καί ιδίως γκατζιόλια, πολλά γκατζιόλια, τό άπαραίτητο γιά κάθε σουφλιώτικο σπίτι μεταφορικό μέσο γιά τήν έκτροφή τών κουκουλιών, τά «Ι.Χ.» σά νά λέμε, του καιρού εκείνου!

Κι όταν τό Γυμναστήριο ήταν άδειο άπό παιδιά, ήταν γεμάτο άπό πρόβατα, γιατί οί τσομπάνηδες έβρισκαν τό μέρος πολύ κατάλληλο γιά βόσκημα. Ποιός νά σκεφθεί ότι τουτο εξέθετε σέ σοβαρό κίνδυνο όλα τά παιδιά πού έπαιζαν εκεί καί γυμνάζονταν. “Αρκεί πού χόρταιναν μέ άφθονο χορταράκι τά ζωντανά, στό πελώριο άλλως τε εκείνο Γυμναστήριο, πού έπιανε άνατολικά-δυτικά άπ’ τό άποσταγκιστικό χαντάκι του Νεόφοιτου, τά παλιά καί νέα χαρέτσια (=κουκουλαγορά) ως τή σιδηροδρομική γραμμή, καί βόρεια-νότια άπ’ τήν «πατέκα» του μικρού δημαρχιακού μπαχτσιά, τήν αϋλή του παραρτήματος του Γυμνασίου (όπου άλλοτε τό ύποκατάστημα “Εθνικής Τραπεζής), όλο τό άδειο μέρος (όπου τώρα τό άναπηνηστήριο τής “Ενώσεως Γεωργικών Συνεταιρισμών) ως «τ’ Κούτκα του μπαχτσιά», δηλ. τό μεγάλο δημαρχιακό κήπο, πού τόν νοίκιαζε πάντα σέ πλειοδοτικό διαγωνισμό ό Δήμος Κούτκας, ή Δημούδς =ένεκα πού είναι μικρόσωμος (τώρα μέν δέν έχει τό «μπαχτσιά», έχει όμως ένα ωραιότατο μέγαρο· έχτισε μέ τά λεφτά πού επί τόσα χρόνια, μέ σκληρή βέβαια δουλειά, είχε κερδίσει, καί τό νοικιάζει γιά τήν ώρα στήν “Αστυνομία Σουφλίου, μέ «τσουχτερό» ένοίκιο).

Αυτό λοιπόν ήταν τό τεράστιο τότε Γυμναστήριο, καί πάντα μέ είσοδο έλευθέρα γιά όλον τόν κόσμον, καί — πολύ κακώς — γιά τά ζωντανά, σωστό «ξέφραγο άμπέλι».

“Εναν τέτοιο θρυλικό άγώνα μπάλας θέλοντας νά άπαθανάτισουν μερικοί άνώνυμοι χιουμορίστες, τόν έγραψαν σέ τοπική διάλεκτο. “Ενα αντίγραφο έπесе καί στά χέρια μου. Βρήκα τό θέμα πολύ ενδιαφέρον, είχε όμως πάρα πολλές έλλείψεις καί παραλείψεις. Γι’ αυτό τό ανακαίνισα

όλόκληρο απ' τήν αρχή ως τό τέλος, τό συμπλήρωσα καθώς έπρεπε καί παραθέτω καί τήν έργασία μου αὐτή στή μνήμη τῶν Σουφλιωτῶν, στό ιδιαίτερο ενδιαφέρον τῶν ἀθλητῶν καί ιδιαίτερα τῶν ποδοσφαιριστῶν, γιά ὅλους τοὺς καλοὺς φίλους, ἀλλά καί γιά τή Λαογραφία τῶν συγχρόνων γεγονότων.

Καί νάτο στή συνέχεια.

II. ΚΑΜΠΙΩΤ(ΟΙ) ΠΑΙΖΟΥΝ ΜΠΑΛΑ ΜΙ ΤΣ' ΚΑΡΚΑΤΣΙΛΙΩΤ(ΟΙ)

Κυριακή κιντί. Ν' ἥλιους καίει κόμα κάτα καλά. "Αμα κι ἀπού βραδύς, μπάια νότσι. Κόσμους μιρμίγκ(ι) στού γυμναστήριου. "Ερθουντι Καμπιῶτ(οι), κατιβαίνουν κι Καρκατσιλιῶτ(οι). Γκάλιμπαμ οὖλους κόσμους. Πηδούλια, κουρτσούδια, μάνις, ὡς κι παππέοι, κι μπάμπις μ' ὅλου μί τ' ἀγκουνούδια τς κι μί τά τσιουλούδια τς. "Ικεῖ στούν κάμπου στού γυμνασίου, κουντά στ' Κούτκα τ' Δημούδ(η) τοῦ μπαχτσιά. Κόμα, κι Μουσμουλάδης Κουρνούφουλιῶτ(οι), κι Μαντρῶτ(οι), Σαλκιῶτ(οι), τσιάκ κι Καραμπιλιῶτ(οι).

Οὐλ(οι) ἦρθαν γιά τ'(η) μπάλα. Νά διοῦμιν ποιός θ' ἀνκήσ(η): Καμπιῶτδης γιά Καρκατσέλδης. Εἶνι κιά οἱ δυό γινατουμέν(οι) στά γιρά. Μ' τί θαρρεῖτιν τούν πιάνκου παίζουμιν ἰδῶ; Λέν οὐλ(οι): "Ιδῶ ρέ θέλ(ει) μαστουριά, δύναμ(η), κόσιουν γιρόν. Νά κι καφιτζήδης μί κάτ(ι) μπαμπάτ(ι) κ(οι) κφάδης γιουμάτ(οι) γκαζόσια στούν πάγου. "Αν πῆτιν κι σποριατζήδης γιουμάτ(οι) τς τρουβάδης μπάλκαμπα πιπιτίκις ἓνα μσουδ(ι) τοῦ καφκί. "Αμα κι κουλουρτζήδης λουγιουρνοῦν, λουγιούρ λουγιούρ. "Εχουν μπαμπαλιώρις τ' Μίχου κι ἀρμάδης γκιβρέτ(ι)κις βραχιουνούδης τ' Ντιρμιντζόουλου. Νά κι Τιτέλς μί μιά μπαμπάτ(ι)κ(η) στάμνα, γιουμάτ(η) μπουζάν.

Κόσμους ἔχουν παράδης. Κουντά "Αἰδημήτρης γλιέπς. Σταφύλια μπόλλ(ι)κα, σάμια, κουκουνίτσια, μπιρικιέτ(ι) μπόλλ(ι)κου. «"Αμα θά ζήσουμιν φέτου», λέν κάτ(ι) παππέοι. Κι οὐλ' τς παίρνουν ὅσον νά κνίσ(η) τοῦ πηχνίδ(ι). "Αλλους παίρειν(ει) γκαζόσ(ι), ἄλλους πιπιτίκις, ἄλλ(οι) μπαμπαλιώρις, ἄλλ(οι) ἀρμαθούδης γκιβρέτκις βραχιουνούδης, κι ἄλλ(οι) κόκκινα ζαχαρεῖνια κλουρούδια τ' Μαλουσάρ(η). Οὐλ(οι), μικροί τρανοί, τόκρ τόκρ, τρῶν, γκουλιαφίζουντιν. Καμπόσ(οι), ἔχουν στά ζνάρια τς κι βρασμένα καλαμπούκια, ἅμα κι πατλάκις πού τά κινούρια τά τσιαρκέζ(ι)κα. "Εν μιρακλδης πίνουν μπουζάν, νόσ(ι)μα-νόσ(ι)μα, ρφοῦν τά μστάκια τς κι σφουγγίζουντιν.

"Εκατι ρέεεε, θάματις θά κνίσ(η) τοῦ πηχνίδ(ι). Σιούρρρρρ, σιουρίζ(ει) μιά φρα μί τ(η) ντιουντιούκα τ' διητητής, κι αὐτοί π' θά παίξουν ἀραδιάζουντιν σ(η) μέσ(η). Κόσμους τώρα λφάζουν. "Υστρα σαλίζουν μιά

είκουσάρα μπα-κ-ρέϊνια, κι τ'ρίχνουν ψλά νά διοῦμιν τί θά πέσ(η): Κουρώνα γιά γράμματα! Γράμματαααα, φανάζουν Καρκατσιλιῶτ(οι) κι ρίχνουντιν ἀπ' τ(η) χαρά τς, γιατί πήραν τήν προυτιά.

Σιούρρρρρ, ἀκούϊτι 'πού μέτα ντιουντιούκα κι κνοῦν. 'Πού ψλά παίζουν: Νουλιόνς, Λίας, Μόκους, Γιώρς, Λίτσιους κι ἀλλ(οι). 'Πού χαμπλά παίζουν: Μάτιους, Νιάης, Πουτιόλς, Γόλης, Μινέλς κι ἀλλ(οι). Οὐλ' τς ἕνας κι ἕνας. Διητητής εἶνι μ' ἕνα κουντό γιράνιου βρακούδ(ι), κι ἔχ(ει) κάτ(ι) γκόλιαβις μαλλιαρές πουδάρις! Αὐτοί μι τά γιράνια τά βρακιά εἶνι Καρκατσιλιῶτ(οι), τ(οι) ἀλλ(οι), μί τς μαλλίσις τς φανέλλις, εἶνι Καμπιῶτ(οι). Μσοί εἶνι μί τά κόντζια κι μσοί μί τά τσιαράπια.

Τ(η) μπάλα τν ἔχ(ει) Πουλιόνς. Κουσιάζ(ει) μί ἕνα χ(ζ)ι, ὅσου κι νά μπουρλῇ. Χαλεῦ(ει) νά βάλ(η) τοῦ γκόλ μούν κι μαναχός τ'. Μπράβου Πουλιόν(η)!, φανάζουν κόσμους, ἅμα τ(η) μπάλα τήν κατσιουρντάει. Τήν καπτάει Μινέλς, τήν κλουτσάει στοῦ Γόλη. Γόλης κατσιαρόντι, τ' δίν(ει) μί κιφαλιά στούν Πουτιόλ(η). 'Όσου νά βαρέσ(η) Πουτιόλς, ἔρτι Λίτσιους, ἔρτι Μάτιους, ἔρτι Γιώρς, γέντι ἕνα μαλλιουβράσ(ι). Χποῦν ἀπ' ἔδου, χποῦν ἀπ' ἔκ(ει), μπάλα κουντά στν ἱστία τς Καμπιῶτ(οι). Κόματι ρέεε, θά γέν(η) θάματ(ι) γκόλ!

'Τοιμάζιτιν τοῦ τέρμα, ξάει τοῦ κιφάλ'τ', γισιάζ(ει) τ'σιάπκα τ', καϊτιράει νά τήν τσακώσ(η) μί νά τ(η) σαβουρντίσ(η). Τά μάτια τ'δικατέσσιρα! Γ(οι) ἀλλ(οι) κόμα πιδεύουντιν ποιός θά καπητήσ(η) τ(η) μπάλα. Τήν καπτάει Μόκους. Σ(η)κώλ(ει) τήν πουδάρα τ' τ(η) μπουμπνάει μιά, ἴσια στν 'Ιστία. Τοῦ νοῦς ρέεε, ὅσου νά τ'ποῦν τοῦ τέρμα, πουλιόμσι νά τήν τσακώσ(η), ἅμα τήν κατσιούρτσι κι μπάλα πέρασι γκόλ. Γκόοολ, φανάζουν Καρκατσιλιῶτ(οι) κι τστοῦν καβάκια ἀπού τ(η) χαρά τς.

Δέν πειράζ(ει) ρέ πηδιά, λέει Μάτιους. Μή φουβᾶστιν. 'Οτ(ι) κι νά κάμουν Καρκατσέλδισ, πάλι θά τς ἀνκήσουμιν. Παίρνουν τ(η) μπάλα, τ(η) βάνουν πάλι στ(η) μέσ(η). Γιρά ρέ πηδιά! Δῶ σᾶς ἔχου. Μπρός κι θά τούν βγάλουμιν τώρα γιά τούν «καμά». Κουσιάζ(ει) μί τ(η) μπάλα στά πουδάρια, ἅμα πουλύ γινατουμένους. Τ(η) δίν(ει) στοῦ Μινέλ(η). Πουλιουμάει νά τήν πάρ(η) Λίας, τ(η) δίν(ει) πάλι στοῦ Μάτιου. Μέσα ρέ Μάτιουσου, μπουμπούνα ταν ρέεεε!, φανάζουν Καμπιῶτ(οι). Κατά τν ὥρα Μάτιους παίρειν(ει) ἕνα χ(ζ)ι, κι τ(η) μπουμπούνξι τ(η) μπάλα ἴσια μέσ' στοῦ τέρμα. Γκόοολ! φανάζουν Καμπιῶτ(οι) κι γκλιόντιν κατά ' ἧς πού τ(η) χαρά τς. Μπράβου τοῦ Μάτιουσου, φανάζουν οὐλ(οι). Δέ σᾶς ἴλιγα ρέ γώ! Νά ἀπ' φουβούσασταν.

Τώρα ἅμα σφίγκαν στά γιρά κιά οἱ δυό νουμάδισ. 'Π' ἔδου πουλιουμοῦν, 'π' ἔκ(ει) πουλιουμοῦν, τίπουτας. Κατακόπκαν 'που τούν κόσσιου, πνήγκαν στοῦ γίδρου, πάλι κάν τίπουτας. Νέ ἕνας, νέ γι ἄλλους. Σιούρρρρρ, σιουρίζ(ει) διητητής! Πάϊντους, φανάζ(ει), «Χαφτάν(ι)». Κι οὐλ(οι) μπιντέ-

μπιρ(ι), σταμάτσαν τού πηγνίδ(ι). Φέρνουν νιρό μί τς τινικέδισ, πλένουντιν καλά καλούτσ(ι)κα, πίνουν κι άπού ένα γκαζός(ι), κι ξαπλάρώνουντιν νά ξιαπουστάσουν.

Έρτι ώρα νά κνίσ(η) 'πού μετά τού πηγνίδ(ι). "Αμα ντιουντιούκα τ' διητητή χάλασι. Φσάει-φσάει, τίπoutας! Κνούν νά σ(ι)ναχουριώντιν. Ένας πάππους τότες φανάζ(ει): Φέρτι μ' ρέ σεις ένα κλαδί 'πού τ' ίκείναν τ' σουγούτα! Κουσιάζ(ει) ένας τς κι φέρειν(ει). "Απανσζ, βγάν(ει) πάππους άπού τού ζνάρ' τ' τού ματά τ', κί στού λιφτό τς φκιάν(ει) μιά σουγουτένια ντιουντιούκα, κι βάν(ει) μέσα κι ένα ριβίθ(ι). Σιούρρρ, άκούιτι κι κνάει μετά τού πηγνίδ(ι).

"Οπουσ είνι τώρα ξιαπουσταμέν(οι), παίζουμ' όλου μι τήν καρδιά τς. Κόσιατι ρέεε! φανάζουμ Καμπιῶτ(οι). Γιρά ρέεε! σκούζουμ κι Καρκατσιλιῶτ(οι). Μπουμπνάει μιά Πουλιόνς μί τού μπάσ(ι) παρμάκ(ι), πάει μπάλα ψλά στά σύννιφα, πιρνάει τά καβακούδια κι πέφτ(ει) στού γκιόλ(ι), έν στούν πουλύ τού ντουλμά. Μπάλα γκλύθκι, πουρτσαλίθκι, γίνκι ντάρμα-νταν(ι), ντιμπιντιουζ μάβηρ(η) 'που τ' λάσπ(η). Συβαίνουν μέσα, τήν καπτούν άγλήγουρα κι τ(η) φέρνουν πάλι στούν τόπου τς, άμα πῶς νά χπήσουν. Μπάλα πασαλ(ει)μέν(η) μπιντιβήδ(ι)κ(η). Σύγουρα ρέεε, μιά μουλόχα νά τ(η) σφουγγίσουμιν. Χέρ(ι)-χέρ(ι), τ(η) σφουγγίζουμ καλά κι πάλι κνούν. Βαρνάει Μάτιους, βαρνάει Μπικίης, μπάλα πάει κουντά στού τέρμα. Κουσιάζ(ει) Μινέλς, σαλντάει Κόλιας, φανάζουμ γ(οι) άλλ(οι). Τί νταλντάς ρέ σύ τού γκαγκάς! Ποιός σοῦ 'πι νά ρουκουθής ιδῶ!, λέει Μάτιους κι κλουτσάει τ(η) μπάλα. Μπάλα θάματ(ι) βάρισι «χέρ(ι)» σ' τς Καρκατσιλιῶτ(οι). Χέρ(ι) ρέεε. Μπινάλτ!, φανάζουμ Καμπιῶτ(οι). Ψέμματα ρέεε!, ὀχ(ι) ρέεε!, φανάζουμ γ(οι) άλλ(οι), κι κνάει καυγάς.

Πιπκόντι Μινιέλς, ὀλιλέεε!, σκούζ(ει) Κόλιας κι τού κιφάλ' τ' γιόμσι λούγκις! "Αλλ(οι) κίνσαν νά σαβουρντοῦν μόλια. Ένα μόλλ(ι) χτύπσι τούν Πουλιόν(η) στού κότσ(ι). Χίρσι νά τρέχ(η) τού γιῶμα. Φυλλουρά ρέ άγλήγουρα! Έπιτζε φέρνουν φυλλουρά, ξοῦν βέργα, τού πασπαλίζουμ κι τού τλίγουμ τού πουδάρ' τ' ἴσια στού κότσ(ι).

Κι ἔτσ(ι), μπιρδεύκι τού πρᾶμμα, γίνκι μαλλιουβράσ(ι). Στάστι ρέε, «Φιρικήκ(ι)», φανάζ(ει) διητητής. Μπιντέμπιρ(ι), σταμάτσαν τού μαλουμό κι χποῦν τού Φιρικήκ(ι) (Πάλι καβραντοῦν τ(η) μπάλα Καμπιῶτδισ, κι ὅσου νά πῆς κρουμίδ(ι), ρουμπώνουν 'κόμα ένα «γκόλ».

"Υστρα, χίρσι νά σουρουπών(ει) κι τού πηγνίδ(ι), μπίτσι. Άνίκσαν Καμπιῶτ(οι), δυό μί ένα.

"Αμ' τί θά είνι ρέ!, λέν Καρκατσιλιῶτ(οι). Καμπιῶτδισ τρῶν οὔλου χασ(ι)μούρα μί κασ(ι)καβάλ(ι). Μεῖς μπαμπανάτσα μί ιλιές! Πῶς θά νάχουμιν δύναμ(η)!, Έκατι νά 'ρθ(η) «τού Χριστοῦ», νά σφάξουμιν τά γκτζιούνια μας, νά φᾶμιν νά χουρτάσουμιν, νά φᾶμιν τούν παστό κι τήν

πουσιουρτή μας, κι θά τς δείξουνιν αὐτήν νους. Μιθαύριγίου τν «'Απουκρά», θά τά ποῦμιν πάλι!

Κι ἔτσ(ι)', πού 'γάλια 'πού'γάλια, σ(η)κώθηκαν κι πᾶν οὔλ(οι) σπίτια τς.

III. ΕΠΕΞΗΓΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΙΩΜΑΤΙΣΜΩΝ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Τίς ιδιωματικές λέξεις τοῦ παραπάνω κειμένου ἐπεξηγοῦμε κατὰ τή σειρά πού τίς συναντοῦμε. Γενικά ὅμως θέτουμε ὑπ' ὄψιν καί τά ὅσα σχετικά γράφουμε στή «Γραμματική ἰδιωματισμῶν Σουφλίου», (βλέπε ΘΡΑΚΙΚΑ, τόμ. 33ος, σελ. 220 καί 204-219).

Καμπιώτδης ἢ Καμπιώτ(οι): οἱ κάτοικοι τῆς πεδινῆς περιοχῆς τοῦ Σουφλίου, 'Αποστόλ' καί Σέχ.

Καρκατσέλδης ἢ Καρκατσιλιῶτ(οι): οἱ κάτοικοι τῶν ὄρεινῶν συνοικιῶν τῆς πόλεως, Μαργαζῆ καί Σέχ. (Βλ. καί εἰς «Λαογραφ. Σουφλίου»).

Κιντί: ἀπόγευμα.

'κόμα: ἀκόμα .

ἄμα: ἀλλά.

ἀπού: ἀπό.

μπάια: ἀρκετά.

νότσι: νότισε (γιατί εἶχε βρέξει λίγο).

γκάλιμπαμ: δηλαδή.

τσιουλούδια: μικρά παιδικά στρωματάκια.

ἰκεῖ: ἐκεῖ.

μουσμουλάδης: παρατσούκλι πού ἔδιναν οἱ Σουφλιῶτες στούς γειτονικούς Κορνοφωλιῶτες, ἀπ' τίς πολλές μουσμουλιές, δηλ. κορομηλιές πού ὑπῆρχαν στίς φράκτες τοῦ χωριοῦ.

Σαλτί-κι : παλιά ὀνομασία τοῦ χωριοῦ Λάβαρα.

Καρά μπιλ(ι) ἢ Καράμειλή: παλιά

ὀνομασία τοῦ χωριοῦ 'Αμόριον. **πιάνκος:** λωταρία.

κόσιουν γιρόν: τρέξιμο δυνατό.

μπάλκαμπα: ὀνομασία μεγάλων κολοκυθιῶν (συνήθως 5,10 ὥς καί 50 κιλῶν) πού τρώγονται βρασμένες ἢ φουρνιστές, καί πού στό ἔσωτερικό τους ἔχουν μεγάλους σπόρους ἢ πιπιτίκις.

τού καυκί: τό φλυτζάνι. Τότε, τά σπόρια τά πουλούσανε, μόνο παιδάκια, χρησιμοποιώντας σάν μέτρο φλυτζάνι τοῦ καφέ. 'Αργότερα ποτηράκι τοῦ οὔζου κι ὕστερα χουνάκι ντενεκεδένιο. Τά εἶχαν, μέσα σέ καμποτένια σακκούλα, τρουβά.

λουγιουρνοῦσαν: περιτριγύριζαν

(ρημ. λουγιουρνῶ: ὀλογυρνῶ).

λουγιούρ λουγιούρ ἢ λόϊρα λόϊρα:

ὀλόγυρα-ὀλόγυρα, γύρω-γύρω.

μπαμπαλιόρις: μεγάλα ἀφράτα κουλούρια πολύ φουσκωτά, πού ἤξερε νά κάνη μόνο ὁ Μίχος.

γκιβρέτ(ι)κις βραχιουνούδης: τραγανά κουλουράκια σάν βραχιολάκια.

Τιτέλς: 'Αριστοτέλης Μπαμπάρας, ἀμίμητος παλιός μάστορας τοῦ

«τσιρλουχαλβᾶ» καί τοῦ «μπου-
ζᾶ». Τώρα τήν τέχνην του συνεχί-
ζουν τά παιδιά του, Γιώργης καί
Ἀπόστολος.

Τσιρλουχαλμάς: εἶδος χαλβᾶ μέ
ζάχαρη καί χόρτο «τσιένι», ἀκρι-
βῶς σάν τό λευκό γλάσο τῆς πά-
σας.

μποζάς: ἀρβανίτικο ποτό, ἀλεύρι
κεχριοῦ, προζύμι ψωμιοῦ καί ζά-
χαρη. Ἀπό εὐρήματα μεγάλων
πιθαριῶν μέ κεχρί, σέ Ἰουστι-
νιάνεια φρούρια σάν τῆς «Γκί-
μπραινας-Δαδιάς», συμπεραίνουμε
ὅτι τέτοιο ποτό χρησιμοποιοῦσαν
σάν πρόχειρο συσσίτιο κι οἱ βυ-
ζαντινοί φρουροί.

κουκουνίτσια: φασόλια, (προφανῶς
ἀπ' τό κατάλευκο χρώμα πού
ἔχουν σάν τ' ἄσπρα πετραδάκια
τοῦ ρυακιοῦ πού τά λέγανε «κου-
κουνίτσες»). Γιά τά καλύτερα κου-
κουνίτσια-φασόλια φημίζονταν τά
Λάβαρα, ἀλλά κι ὅλα τά παρέβρια
χωριά.

οὐλ' τς: ὅλοι τους.

ζαχαρεῖνια κλουρούδια ἢ κουλίκια:
γλυκά χρωματιστά ἀφράτα κουλού-
ρια, ἀπ' τά ὁποῖα σήμερα δέν
κάνουν πιά.

γκουλιαφίζουντιν: λερώνονται. Πρά-
γματι, τότε, τά μωρά παιδιά καθῶς
τρώγανε πάντα μέ τά χεράκια
τους, ἦταν τρομερά ἀκάθαρτα, κι
οἱ μύγες σύννεφο γύρω τους. Ἔ-
τσι τά θέριζε ἡ δυσεντερία! Ἐπί-
σης ἡ λέξη αὕτη εἶχε καί μετα-
φορική σημασία.

κάμπσο(οι) (=κᾶν πόσοι): μερικοί,
ἀρκετοί

ρφοῦν τά μστάκια τς: ρουφοῦν
τά μουστάκια τους.

Σημ. α) Ἡ δίφθογγος «ου» ἐνῶ σέ
μερικές λέξεις παραλείπεται ἐντε-
λῶς, σέ ἄλλες ἀντιθέτως ὑπάρχει.
Αὐτό εἶναι χαρακτηριστικό τῶν
ιδιωματισμῶν Σουφλίου, ἀλλά καί
ἄλλων περιοχῶν τῆς κεντρικῆς
Ἑλλάδος. **β)** Τά μουστάκια, ἔτσι
πού ἦταν μεγάλα καί φουντωτά,
ἀκουμποῦσαν ὥς τό περιεχόμενο
τοῦ ποτηριοῦ τοῦ μπουζᾶ, τοῦ
κρασιοῦ κ.λ.π. Ὑπῆρχε λοιπόν
λόγος νά τά ρουφοῦν, ἡχηρά μά-
λιστα, κι ὕστερα νά τά σκουπίζουν
πολύ θεαματικά, οἱ τότε γέροι
βέβαια, μέ τούς δείχτες τῶν χε-
ριῶν τους καί στίς δύο διεθύνσεις
μέ χαρακτηριστική σύγχρονη κλί-
ση τοῦ κεφαλιοῦ τους.

**Ἔκατι ρέ: στέκατι, σταθῆτε, παύ-
σετε, σιωπήστε.**

θάματις θά κνίσ(η): φαίνεται πῶς
πρόκειται ν' ἀρχίσει.

ντιουντιούκα: σφυρίχτρα.

ἴπού-μέτα: ἀπό ξανά.

κόντζια: μέστια, πάνινα χεροποίη-
τα παπούτσια.

Μόκους: Μόσχος.

Γιώρς: Γιώργος.

Λίτσιους: Χρήστος.

Μάτιους: Σταμάτης.

Νιάης: Θανάσης.

Πουτιόλς: Ἀπόστολος.

Γόλης: Γρηγόρης.

μσοί: μισοί.

κουσιάζ(ει): τρέχει.

κόσιους: τρέξιμο

χζ(ι): ὁρμή.

κατσιουρντάει: ξεφεύγει.

καπτάει: ἀρπάζει.
 κάπτζμα: (οὐδ.) ἄρπαγμα.
 κατσιαρόντι: κάνει διάσταση τῶν ποδιῶν.
 σιάπκα: τραγιάσκα.
 κόματι ρέ: προσέξτε.
 σαβουρντίσ(η): πετάξη.
 σαβούρτζμα(οὐδ): πέταμα ἑνός πράγματος μέ τὰ χέρια.
 τοῦ τέρμα: ὁ τερματοφύλαξ.
 πουλιῶμσι: προσπάθησε.
 κατσιούρτσι: τοῦ ξέφυγε.
 τστοῦν καβάκια: κάνουν τοῦμπες.
 τούν καμά: τό γκόλ, τό χάσιμο γενικά.
 γκλιῶντι κατά 'ῆς: κάτω στή γῆ.
 νουμάδισ: ὁμάδες.
 πᾶϊντους: παύση τοῦ ἡμίχρονου.
 «Πᾶϊντους», κάνανε οἱ ἐργάτριες τοῦ μεταξεργοστασίου Σουφλίου κάθε μεσημέρι, ἡμίωρη διακοπή.
 μπιρντέμπιρ: μονομιᾶς, ἀμέσως, (λέξη τουρκική).
 ἀπανός: ἀμέσως.
 σουγούτι: ἱτιά. Ἦταν τότε πολύ σύνηθες νά κάνουν σφυρίχτρες ἀπό ἱτιά. Χρειαζόταν ὅμως μεγάλη ἐπιτηδειότητα καί πείρα. Βάζανε καί ρεβύθι γιά νά βγαίνει ἀρθρωτή φωνή.
 κόσιατι: τρέξτε.
 μπάCH-παρμάκ(ι): τό χονδρό δάχτυλο.

γκιόλ(ι): ἔλος.
 ντουλμάς: λάσπη.
 ἔν-πουλύς: πάρα-πολύς.
 πουρτσαλήθκι: πιτσιλίσθηκε.
 ντιμπιντιουζ: ὅλως διόλου.
 μπιντιβίδκ(η): ὁλόκληρη.
 σαλντάει: ὁρμάει.
 μουλόχα: ἡ μολόχα, φυτό μέ δυνατό καί πολύ πυκνό φύλλωμα.
 σαλντάει: ὁρμάει.
 νταλντάς: ἐπεμβαίνει (Φρ. ντάλτσι στοῦ νιρό: μπῆκε στό νερό).
 ρουκουθῆς: νά μπῆς.
 γκαγκάς: μύτη.
 λούγγις: ἐξογκώματα μελανά.
 μόλια: πέτρες.
 κότσ(ι): ἀστράγαλος.
 καβραντοῦν: ἀρπάζουν.
 «φιρικίκ(ι): ἀμφίβολα φάουλ. Κατέφευγαν σ' αὐτό γιά ν' ἀποφεύγουν τίς παρεξηγήσεις.
 ρουμπόνουν: χώνουν.
 χίρτσι: ἄρχισε.
 μπίτσι: τελείωσε.
 χασ(ι)μούρα: ἄσπρο ψωμί.
 κασ(ι)καβάλ(ι): κασέρι
 μπαμπανάτσα: ψωμί καλαμποκίσιο.
 γκτζιούνια: γουρούνια.
 πουσιουρτή: εἶδος καβουρμά.
 αὐτήν-νους: αὐτοῦς.
 'πού γάλια' πού γάλια: ἀγάλια-ἀγάλια, σιγά-σιγά.

ΘΑΝΑΣΗ ΠΑΠΑΖΩΤΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΑΛΣΑΜΩΝΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ
ΤΟΥ ΠΑΠΙΚΙΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟ
(1191)

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ. Ἡ δημοσίευση τῆς ἐπιστολῆς γίνεται ἐδῶ μέ βάση τό κείμενο τοῦ κώδικα 381 τῆς μονῆς Ἰβήρων (Ἀθ. 4501)· S. Lambros, *Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos*, Amsterdam 1966 (ἀνατύπωση τῆς ἐκδόσης τοῦ Cambridge 1900), ἀρ. 4501 φ. 74r-82r. Τό ἴδιο κείμενο παραδίδεται καί στούς κώδικες Ἀθ. 3654 (Διονυσίου 120) καί Ἀθ. 4410 (Ἰβήρων 290).

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ. P.G. 138, στήλες 1359-1382 καί Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων*, τ. Δ, Ἀθήνα 1854, σ. 497-510. Καί οἱ δύο βασίζονται στήν ἐκδοση τοῦ J. B. Cotelier, *Monumenta Ecclesiae Graecae*, τ. III, Paris 1686, σ. 473-494.

ΑΝΑΛΥΣΗ. Σύντομο προλογικό σημείωμα (Α). Στή συνέχεια ὁ Βαλσαμών περιγράφει μέ συντομία τό περιεχόμενο ἐπιστολῆς πού ἔλαβε ἀπό τόν καθηγητή τοῦ Παπικίου Ὅρους κύρ Θεοδόσιο. Τοῦ ἔγραψε δηλαδή ὅτι μερικοί ρασοφόροι πού ἀναγκάστηκαν νά γίνουν μοναχοί καί νά μονάσουν στό Παπίκιο τοῦ λένε ὅτι ὁ μέγας Βασίλειος σέ μερικές ἀσκητικές διδασκαλίες του ὅρισε ὡς περίοδο δοκιμασίας τῶν δοκίμων μοναχῶν μία τριετία, ὥστε νά φανεῖ ἂν κάποιος θά ἔπρεπε νά γίνει μοναχός ἢ θά ἔπρεπε νά ἐγκαταλείψει τή μονή παίρνοντας μαζί του καί τά κοσμικά ροῦχα πού εἶχε παραδώσει στήν ἀρχή νά φυλάγονται ἀπό τόν οἰκονόμο τῆς μονῆς. Οἱ ἴδιοι τοῦ λένε ἀκόμη ὅτι οἱ παλαιστές γιά παράδειγμα ἔχουν καί χρόνο ἀλλά καί ὁρατό ἀντίπαλο ν' ἀγωνιστοῦν, ἐνῶ αὐτοί πού ἔχουν νά πολεμήσουν μέ ἀόρατο ἐχθρό ὁδηγοῦνται ἀπό τόν ἡγούμενό τους σ' ἕναν πνευματικό ἀγῶνα χωρίς ἰδιαίτερη προετοιμασία (Β, Γ).

Ὁ Θεόδωρος ἀπαντώντας στό γράμμα τοῦ Θεοδοσίου γράφει μέ μεθοδικότητα τά ἑξῆς· καί πρῶτα ὅτι τό ἔργο τοῦ μεγάλου Βασιλείου δέν θέτει ὅριο τριετίας. Συνεπῶς ψεύδονται ὅσοι ἀναπλάθουν τά λόγια τοῦ Βασιλείου (Δ). Ἡ ἐξέταση καί τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου Παχωμίου δείχνει ὅτι οὔτε καί αὐτός ἔγραψε γιά τριετή δοκιμασία ρασοφόρων (Ε).

Στή συνέχεια ὁ Βαλσαμών γράφει πῶς μερικοί θά ἰσχυριστοῦν ὅτι ὁ

ἄββας Κασσιανός ὁ Ρωμαῖος ὁρίζει ὅτι δέν πρέπει νά καρεῖ κάποιος, ἂν δέν δοκιμαστεῖ μέ μοναχικά ἄμφια γιά μιὰ τριετία. Θά ποῦν ἀκόμη ὅτι ὁ ἴδιος ὁρίζει τή φύλαξη τῶν κοσμικῶν ἐνδυμάτων ἀπό τόν οἰκονόμο τῆς μονῆς, ὥστε, ἂν κάποιος φανεῖ ἀνεπίδεκτος, νά ἀποθέτει τὰ μοναχικά καί νά φεύγει παίρνοντας μαζί του τὰ κοσμικά. Ὅσοι ἰσχυρίζονται τὰ παραπάνω συκοφαντοῦν τόν Κασσιανό καί πρέπει νά ξέρουν ὅτι ὅσα ἔγραψε τὰ ἔγραψε ἐν διηγήματος σχήματι πρὸς ἕναν ἐπίσκοπο Κάστορα καί δέν ἔχουν ἰσχὺ κανόνος. Συνεπῶς δέν πρέπει νά θεωρηθοῦν κανονικά διατάγματα ἀπόψεις πού δέν κυρώθηκαν ἀπό κάποια Οἰκουμενική Σύνοδο (ΣΤ). Ἀλλά καί ἂν θά πρέπει νά κρατηθοῦν ὡς κανονικά αὐτά πού εἶπε ὁ Κασσιανός, φαίνεται ἀπαράδεκτο αὐτός πού σήμερα εἶναι ντυμένος στά ράσα αὔριο νά φεύγει μέ κοσμικά, κάτι πού εἶναι τελείως ὕβριστικό γιά τὰ θεῖα καί ἱερά ἄμφια καί προφανῶς ἔξω ἀπό τίς θέσεις τοῦ Κασσιανοῦ. Ἐπειτα ὁ ἅγιος δέν ὅρισε ὅτι ὁ προσερχόμενος σ' ἕνα μοναστήρι πρέπει νά φορέσει μοναχικά ἀλλά ἐνδύματα τοῦ μοναστηρίου (Ζ, Η). Δέν εἶναι κανονικό ἡ τριετής δοκιμασία νά γίνεται μέ μοναχικά καί νά δίνεται ἄδεια μέσα σ' αὐτή τήν προθεσμία σέ ρασοφόρο νά φύγει, ἂν τό θελήσει (Θ).

Συνεχίζοντας ὁ Βαλσαμών γράφει ὅτι γιά πρώτη φορά ἡ Α' καί Β' Οἰκουμενική Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέ τόν πέμπτο κανόνα ὅρισαν νά μή γίνεται κανεῖς μοναχός πρὶν περάσει τριετία καί στό διάστημα αὐτό ἀποδειχτεῖ ἄξιος γιά τό σχῆμα. Ἐξαιροῦνται μόνον αὐτοί πού ἔχουν βαριά νόσο καί αὐτοί πού μέ τήν προηγούμενη ζωὴ τους ἔδειξαν ὅτι εἶναι ἄξιοι (Ι). Ἄν ποῦν μερικοί ὅτι ὁ κανόνας δέν μιλά γιά μοναχικά ἐνδύματα, θά πρέπει νά ξέρουν ὅτι ἡ πέμπτη Ἰουστινιάνειος Νεαρά ὁρίζει ὅτι οἱ δόκιμοι μοναχοί θά ἔχουν κοσμική περιβολή καί κόμμωση στή διάρκεια τῆς τριετίας καί ἂν φανοῦν ἄξιοι τότε νά κείρονται. Ἐπίσης τό ιζ' κεφάλαιο τοῦ τέταρτου βιβλίου τῶν Βασιλικῶν προνοεῖ τήν αὐστηρή τιμωρία ὅσων ἐμπαίζουν τὰ ἐκκλησιαστικά (ΙΑ). Οἱ παραπάνω κανόνες διορίζουν σαφῶς ὅτι ἡ γυμνασία κάθε δόκιμου πρέπει νά γίνεται μέ λαϊκά ἐνδύματα. Συνεπῶς τό μοναχικό σχῆμα δέν δίνεται μόνο μέ τήν κουρά τοῦ δόκιμου ἀλλά καί μέ τήν περιβολή του μέ μοναχικά ἄμφια. Κανεῖς δέν μπορεῖ νά γίνει μοναχός πρὶν περάσει τριετία, ἐκτός ἂν κάποιος ζοῦσε σάν μοναχός στήν προτερινή ζωὴ του. Τότε ἀρκεῖ τό ἐξάμηνο γιά δοκιμασία του (ΙΒ). Συνάγεται λοιπόν ὅτι τόσο ἡ ἀδοκίμαστη κουρά ὅσο καί ὁ ἀδοκίματος μετασχηματισμός πρέπει νά τιμωροῦνται. Ἔτσι, ὅπως, ὅταν κάποιος κείρεται μοναχός πρὶν περάσει τριετία καί ὑποχωρεῖ, δέν συγχωρεῖται ἀλλά ὁδηγεῖται σέ αὐστηρότερη μονή, κι αὐτός πού θά φορέσει μοναχικά πρὶν περάσει τριετία δέν μπορεῖ νά πεῖ *μετάμελος γέγονα*, ἀφοῦ οἱ κανόνες τοῦ δίνουν τή δυνατότητα νά ἀσκηθεῖ φορώντας κοσμικά ροῦχα (ΙΔ). Θά ποῦν μερικοί ὅτι οἱ ἡγούμενοι κάνουν μοναχοὺς σέ ὅλη τήν

οἰκουμένη πρὶν περάσει μέρα ἀπὸ τὴν προσέλευσίν τους στὴ μονή. Αὐτὰ εἶναι ἀντικανονικά καὶ ὅσοι ἡγούμενοι τὰ τολμοῦν πρέπει νὰ τιμωροῦνται (ΙΕ). Σύμφωνα μέ τό τρίτο κεφάλαιο τοῦ α' τίτλου τοῦ τέταρτου βιβλίου τῶν Βασιλικῶν ὁ ἡγούμενος, ἂν γνωρίζει κάποιον, μπορεῖ νὰ τόν μετασχηματίσει σέ μοναχό, ὅποτε θελήσει. Εἰδάλλως πρέπει νὰ κρατήσῃ τό διάστημα τῆς τριετίας (ΙΣΤ). Συνεπῶς οἱ ἡγούμενοι πού τυχαίνει νὰ μετασχηματίζουν μερικούς πού τούς γνωρίζουν δέν κάνουν κάτι ἀντικανονικό (ΙΖ).

ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ. Γιά τόν Θεόδωρο Βαλσαμῶνα βλ. H. G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959, σ. 657-658. Γεννήθηκε στήν Κωνσταντινούπολη. Διάκονος τῆς Ἀγίας Σοφίας. Νομοφύλαξ καί χαρτοφύλαξ τοῦ πατριάρχῃ. Σέ ἡλικία 80 ἐτῶν ἐκλέχτηκε πατριάρχῃς Ἀντιοχείας μεταξύ τῶν ἐτῶν 1185-1191. Μετά τὴν ἐκλογή του ἔμεινε στήν Κωνσταντινούπολη. Τό 1195 ἀποτελεῖ *terminus post quem* γιά τό θάνατό του. Τό ἔργο του εἶναι δημοσιευμένο στήν P.G. 137 καί 138. Γιά τόν ἴδιο καί τό ἔργο του βλ. ἀκόμη F. Fuchs, *Die höheren Schulen von Konstantinopel im Mittelalter*, Leipzig-Berlin 1926, σ. 26-27, Α. Χριστοφιλοπούλου, Ἡ σχέσις τῶν κανόνων πρὸς τούς νόμους καί ὁ Θεόδωρος Βαλσαμών, *ΕΕΒΣ* 21 (1951) 69-73, Δ. Μπαλάνου, Οἱ βυζαντινοὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ 800 μέχρι τοῦ 1453, Ἀθήνα 1951, σ. 120, V. Tiftixoglou, *Gruppenbildungen innerhalb des konstantinopolitanischen Klerus während der Komnenenzeit*, *BZ* 62 (1969) 67-72, Μ. Γεδεών, Βαλσαμών ὑπὸ Καβάσιλα κρινόμενος, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 38 (1919) 183-184, A. Failler, *Une réfutation de Balsamon par Nil Kabasilas*, *REB* 32 (1974) 211-223.

Ὁ καθηγητὴς τῶν κατὰ τό Παπίκιον μοναστηρίων Θεοδόσιος εἶναι ἄγνωστος ἀπὸ ἄλλη πηγή. Καθηγητὴς μέ τὴν ἔννοια τοῦ Πρώτου, ὅπως καί στό Ἅγιον Ὅρος, ἀφοῦ ἤδη πολὺ παλιότερο μολυβδόβουλο μᾶς πληροφορεῖ γιά τό θεσμό τοῦ Πρώτου στό Παπίκιο. Βλ. Θ. Παπαζώτου, Προανασκαφικὲς ἐρευνες στό Παπίκιον Ὅρος, *Θρακικὴ Ἐπετηρίδα* 1 (1980) 121. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τό γεγονὸς ὅτι στήν ἀρχὴ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Θεοδώρου Βαλσαμώνος ἔχουμε τὴν περίληψη ἐπιστολῆς τοῦ Θεοδοσίου (Β, Γ).

Ἐγραψας ἡμῖν, ὥς τινες ἐκ τῶν ῥασοφόρων τῆς κατὰ σέ ἁγίας μονῆς, ἀναγκαζόμενοι τελειωθῆναι δι' ἀποκάρσεως.... Στό δεῦτερο μισό τοῦ 12ου αἰ., τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ τῆς δράσεως τοῦ Θεοδώρου Βαλσαμώνος, γνωρίζουμε δύο ἀναγκαστικὲς ἀποκάρσεις προσώπων τῆς αὐτῆς τῶν Κομνηνῶν πού ἔχουν σχέση μέ τό Παπίκιο. Πρόκειται γιά τόν Ἀλέξιο Ἀξούχ πού ἐκάρη μέ ἐντολὴ τοῦ Μανουήλ Α' Κομνηνοῦ στά 1168 καί γιά τόν Ἀλέξιο, νόθο

γιό του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού, μέ έντολή του Ίσαακίου Β΄ Ἀγγέλου στά 1191 (Θ. Παπαζώτου, δ.π., σ. 118). Φαίνεται ὅτι ὁ Θεοδόσιος τοῦ Παπικίου, πιεσμένος ἀπό τίς σοβαρές ἀντιρρήσεις κάποιου ἀπό τοὺς δύο γιά τόν τρόπο τοῦ μετασχηματισμοῦ του σέ μοναχό, ἀντίθετο σέ ἱερούς κανόνες, ἔγραψε ἐπιστολή στό διάσημο κανονολόγο τῆς ἐποχῆς του ζητώντας διευκρινήσεις γιά τό ζήτημα πού προέκυψε. Ἡ ἐπιλογή ἐνός ἀπό τοὺς δύο εἶναι σημαντική γιά τό χρόνο συγγραφῆς τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βαλσαμῶνος. Κατά τή γνώμη μας ἀποκλείεται νά εἶναι ὁ πρωτοστράτωρ Ἀλέξιος Ἀξούχ, διότι ἀπό τό κείμενο φαίνεται ὅτι ἡ ἐπιστολή εἶναι γραμμένη ἀπό τό Θεόδωρο σέ μεγάλη ἡλικία καί ὅταν ἤδη εἶχε ἐκλεγεί πατριάρχης Ἀντιοχείας (1185-1191) (... τό μέν διδάσκειν ὑπερορίοις ἐπισκόποις ἀπηγόρευται, ... ἰστός ὑπερόριος). Τό ὅτι ἡ ἐπιστολή τοῦ Θεοδοσίου καί στή συνέχεια ἡ ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη εἶναι γραμμένες μέ ἀφορμή τή σύλληψη τοῦ νόθου γιου τοῦ Μανουήλ Α΄ Κομνηνοῦ Ἀλεξίου στά 1191 φαίνεται ἀπό τά παραπάνω ἀλλά καί ἀπό τό σχετικό κείμενο τοῦ Νικήτα Χωνιάτη· *Ἐπεὶ δέ τῆς Δράμας ἀπάραντες εἰς Μοσυνούπολιν ἀφικόμεθα καί τῷ Παπικίῳ προσβαίνειν ἐμέλλομεν, ὡς ἂν τά τῶν μοναχῶν προσταχθέν οὕτω τελέσωμεν ἐπ' αὐτῷ, τότε πεπονθώς τι ἀνθρώπινον ἐπὶ συννοίας ἦν καί ὑπεγνοφούτο τό πρόσωπον διοίσειν οὐκ ἔχων τά ἐνδοθεν θλίβοντα. ἐγκειμένου δέ μου καί τήν αἰτίαν πονθανομένου τῆς ἐξάπινα μεταβολῆς, «οὐ τό σχῆμά», φησιν, «ὦ λῶστε, δέδια (τί γάρ τό διαθροῦν ἔχει τῶν χρωμάτων ἡ ἄμειψις); ἀλλά τά ἐπὶ τῷ σχήματι πεφρικῶς εἰμι ἐπαγγέλματα...» Καί ὁ μέν τοσαῦτ' εἰπὼν, καί ἄλλως ὦν ἀποφθεγματικός, οὐχ ἐκοντί τό κατὰ Χριστόν ὑπέδω τριβώνιον μηδ' ἄκροις ὡσί τά ἐπαδόμενα ἐνηχούμενος, μόνον δ' ἐν χρωκουργίας ὁ ἀκερσεκόμης γενόμενος καί μετονομασθεὶς Ἀθανάσιος. Βλ. I. A. Van Dieten, *Nicetae Choniatae Historia*, Berlin 1975, σ. 426-427. Μετά ἀπό αὐτά φαίνεται ὅτι ἡ ἐπιστολή τοῦ Θεοδώρου Βαλσαμῶνος πρέπει νά χρονολογηθεῖ στά 1191. Ὁ Ἀλέξιος, ἀφοῦ ἔδωσε ἀφορμή γιά τή συγγραφή τοῦ παραπάνω ἔργου, εἶχε τήν τύχη νά μὴ μείνει γιά πολύ στό Παπίκιο. Ἀλλ' οὕτω τρεῖς μῆνες παρίππευσαν, καί ὁ βασιλεὺς (Ἰσαάκιος Β΄ Ἀγγελος) αὐτόν ἐκεῖθεν ἀνακαλεσάμενος πάλιν ἔδειξεν ἐξ ὧν ἔδρασε μή σύν λόγῳ τὰς οἰκείας πράξεις ποιεῖσθαι ... παραλαμβάνων γάρ τόν Ἀλέξιον σύσσιτον νότοιςι δηνεκέσι κρεῶν γέραιρε, ..., καί ἐνάγων πρὸς τήν τῶν προκειμένων ἐδεσμάτων ἀνυπόστολον ἔφαψιν «φάγε, καθηγούμενε» πολλάκις ἐπέλεγε (δ.π., σ. 427).*

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. Τό συμπέρασμα τοῦ Θεοδώρου Βαλσαμῶνος μετά τήν ἐξέταση τῶν διαφόρων κανόνων ὅτι, οὐκ ἔστι τό μοναχικόν σχῆμα τελείωσις καί ἀπόκαρσις, ἀλλά μοναχικῶν ἀμφίων περιβολή, παρουσιάζει πραγματικό ἐνδιαφέρον σέ σχέση μέ τόν ἀφορισμό πρὸ τῆς τριετίας μηδένα τοῦ

μοναχικοῦ καταξιοῦσθαι σχήματος (IB). Ἡ παρέκκλιση ἀπὸ αὐτῆς τῆς θέσης τοῦ Βαλσαμῶνος ἀποτελεῖ τὸν κανόνα στὰ Τυπικά μοναστηριῶν πού ἔχουν διασωθεῖ· βλ. κατάλογό τους στοῦ R. Janin, *Le monachisme byzantine au Moyen Age. Commende et Typika (X^e-XIVe siècle)*, REB 22 (1964) 18-21. Ἀπὸ τὰ εἴκοσι Τυπικά πού χρονολογοῦνται μέχρι τὸ τέλος τοῦ 12ου αἰ. μόνο τὸ Τυπικὸ τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου τοῦ Φοβεροῦ προβλέπει τὴν τριετὴ ἄσκηση πρὶν ἀπὸ τὴν κουρά, A. Paradoopoulos-Kerameus, *Noctes Petropolitanae, Saint-Petersbourg* 1913, σ. 65. Ἡ μονὴ τοῦ Φοβεροῦ βρισκόταν στὴν ἀσιατικὴ ἀκτὴ τοῦ Βοσπόρου, R. Janin, ὁ.π., σ. 49. Δύο χρόνια προβλέπουν τὸ Τυπικὸ τῆς Θεοτόκου τῆς τοῦ Ἁλίου Βωμῶν, A. Dmitriewskij, *Τυπικά I, Kiev* 1895, σ. 739 καὶ R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres byzantines*, Paris 1975, σ. 145-148, καὶ τοῦ ἁγίου Μάμαντος στὴν Κωνσταντινούπολη, πανομοιότυπο μὲ τῆς Θεοτόκου τῆς τοῦ Ἁλίου Βωμῶν, A. Dmitriewskij, ὁ.π., σ. 702-715 καὶ R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin, première partie, Le siège de Constantinople et le Patriarcat Oecuménique*, τ. III, *Les églises et les monastères*, Paris 1969, σ. 314-319.

Τὸ διάστημα τοῦ ἑξαμήνου, πού προβλέπει ὁ Βαλσαμῶν γιὰ δόκιμους πού εἶναι γνωστοί γιὰ τὴν προηγούμενη ἀσκητικὴ ζωὴ τους (IB), προβλέπουν καὶ τὸ Τυπικὸ τῆς Θεοτόκου τῆς τοῦ Ἁλίου Βωμῶν καὶ τοῦ ἁγίου Μάμαντος. Τὸ ἑξάμηνο θεωρεῖται κανονικὸ διάστημα ἄσκησης ἀγνώστων, πού θὰ ἤθελαν νὰ μονάσουν (κατάργηση τῆς τριετίας τοῦ Βαλσαμῶνος), ἀπὸ τὸ Τυπικὸ τῆς Θεοτόκου Εὐεργέτιδος στὴν Κωνσταντινούπολη, A. Dmitriewskij, ὁ.π., σ. 648 καὶ R. Janin, *La géographie*, ὁ.π., σ. 178-184, καὶ τῆς Κοσμοσώτειρας Φερῶν, L. Petit, *Typikon du monastère de la Kosmosotira près d'Aenos* (1152), *Izvestija na Russkago Archeologičeskago Instituta v Konstantinopole*, 13 (1908) 47 καὶ A. Ὁρλάνδου, *Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Βῆρας*, *Θρακικά* 4 (1933) 1-34.

Δέν εἶναι λογικὸ νὰ ὑποστηρίζουμε ὅτι τὸ Παπικίον Ὅρος δέν εἶχε Τυπικὸ μέχρι τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰ. καὶ μάλιστα ὅταν ξέρουμε ὅτι ἤδη ἀπὸ τὸν προηγούμενο αἰ. ὑπῆρχε ὁ ἐξελιγμένος θεσμός τοῦ Πρώτου, πού δείχνει τὴν ὑπαρξὴ ὀργανωμένης μοναχικῆς κοινότητος. Πάνω σ' αὐτὸ σημειώνουμε τὰ παρακάτω κατὰ τὴν κρίση μας ἀξιόλογα. Γνωρίζουμε τὴν ὑπαρξὴ στὴν περιοχὴ τῆς Μοσυνουπόλεως τῆς αὐτοδέσποτης καὶ βασιλικῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου Τζηντζηλουκιωτίσσης ἀπὸ ἓνα «σιγνογραφικὸν γράμμα» τοῦ 1294, J. Lefort, *Actes d'Esphigmenou*, Paris 1973, Appendice E, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ μὲ τὸ ἔγγραφο βιβλιογραφία. Ἡ ὑπαρξὴ τῆς μονῆς στὸν 11ο αἰ. βεβαιώνεται ἀπὸ δύο μολυβδόβουλα, V. Laurent, *Le Corpus des Sceaux de l'Empire byzantin*, V/2, Paris 1965, σ. 189-190, ἀρ. 1270, 1271. Τῇ μονῇ ἱδρύσε ὁ μοναχὸς Κοσμάς Τζηντζηλούκης, C. Asdracha, La

region des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles, 'Αθήνα 1976, σ. 109 και D. Parachryssanthou, Actes du Prôtaton, Paris 1975, σ. 222. 'Ο Κοσμάς Τζηντζηλούκης κρίθηκε από τόν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο Μονομάχο ὡς ὁ καταλληλότερος νά συντάξει τό δεύτερο Τυπικό τοῦ 'Αγίου Ὁρους στά 1045, D. Parachryssantou, ὁ.π., ἀρ. 8. Δέν εἶναι ἴσως πολύ τολμηρό νά ποῦμε ὅτι ὁ Κοσμάς Τζηντζηλούκης μεταφέρει στό δεύτερο Τυπικό τοῦ 'Αγίου Ὁρους τήν ἀξιόλογη πείρα του σέ θέματα μοναχισμοῦ πού ἀπόκτησε στήν περιοχή τῆς Μοσνουπόλεως, δηλαδή στό Παπίκιο.

φ. 74r Τοῦ ἁγιοτάτου πατριάρχου Ἀντιοχείας κυροῦ Θεοδώρου ἐπιστολή πρὸς τὸν ὁσιώτατον καθηγητὴν τῶν κατὰ τὸ Παπίκιον μοναστηρίων, μοναχόν κυρόν Θεοδόσιον, χάριν τῶν ῥασοφόρων.

A Ὁ μέγας διδάσκαλος τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ
5 θεοκήρυξ ἀπόστολος Παῦλος, Ἔσο, φησὶν, εἰς τὸ ἀκοῦσαι ταχύς καὶ εἰς τὸ λαλῆσαι βραδύς. Ἔδει οὖν καὶ τὴν ἡμῶν ταπεινότητα, πιστέ δοῦλε Θεοῦ, ἀκοὴν ὑποθέσθαι σοι μᾶλλον εὐγνώμονα, ἢ γλῶτταν ἀφιέναι τὰ ἐρωτηθέντα διδάσκουσιν. Κἂν γὰρ χρήματι χειροτονίας ἐχρίσθημεν ἐλέφ Θεοῦ, ἀλλ' ἐλαίῳ διδασκαλίας λιπαίνειν τοὺς
10 μετόχους τῆς γῆς ταύτης οὐκ ἐπετράπημεν· δι' ὃ καὶ κατὰ τοὺς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ καθημένους ἐγγωνιάζομεν. Ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν διδάσκειν ὑπερορίοις ἐπισκόποις ἀπηγόρευται, τὸ δὲ ἀπολογεῖσθαι περὶ ὧν ἐρωτῶνται νενόμισται, Τὰ χεῖλη γάρ, φησὶν, ἡμῶν παρ' ἡμῖν εἰσὶν, ἀπεστείλαμέν σοι τὸν παρόντα παῖδα λόγον ἡμῶν, ἀπολογησόμενον
15 πρὸς τὰς πεύσεις σου, μὴ πεποικιλμένον, ὥς ἔδει, μετὰ χρυσοπάστων ἱματισμῶν καὶ σοφιστικῶν κροσσωτῶν, ἀλλὰ μετὰ χλανίδων ἀμούσων καὶ ῥυπαρῶν· τοιαῦτα γὰρ οἶδεν ὑφαίνειν ἱστός ὑπερόριος. Εἰ μὲν οὖν πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀπολογησεται τι πρόσφορον καὶ κατάλληλον, φιλοφροσύνης ἀξιωθήτω· εἰ δ' ἀμαθείας ἀπόζει, ἀπο-
20 στραφήτω πρὸς τὸν γεγεννηκότα πατέρα τὴν δικαίαν ἐπιστροφήν προαρπάσαντα.

B Ἐγραψας ἡμῖν, ὥς τινες ἐκ τῶν ῥασοφόρων τῆς κατὰ σέ ἁγίας μονῆς, ἀναγκαζόμενοι τελειωθῆναι δι' ἀποκάρσεως, λέγουσιν ὥς ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν τισὶ τῶν ἀσκητικῶν διδασκαλιῶν αὐτοῦ, διωρί-
25 σατο ἐπὶ τριετίαν τὸν μονάσαι ὀφείλοντα δοκιμάζεσθαι, καὶ μετὰ /

φ. 74v τὴν ταύτης παραδρομὴν, ἢ λαμβάνειν τὴν χάριν τῆς ἀποκάρσεως, ἢ ἀναχωρεῖν τῆς μονῆς, καὶ πρὸς τὴν προτέραν λαϊκὴν μεταπίπτειν διαγωγὴν, λαμβάνοντα καὶ ἅ πρό τοῦ προσελθεῖν τῇ μονῇ ἐνεδιδύσκετο ἄμφια· καὶ ταῦτα γὰρ ἐν ἀσύλῳ συντηρεῖσθαι παρεκελεύσατο.
30 Ἰνατί γοῦν πρό τῆς τριετίας ἀναγκαζόμεθα τὸ βάρος ἐπιφορτισθῆναι

τῆς ἀποκάρσεως; Εἰκός ἐστι ταύτης ἐντός μεταμεληθῆναι ἡμᾶς, καί τῆς τραχυτέρας ζωῆς τήν μαλακωτέραν προτιμήσασθαι, καί τῆς ἐπιπόνου τήν ἄπονον, καί ἀπεκδυθῆναι μὲν τό μοναχικόν, ἐνδυθῆναι δέ κογχυλότερα καί χρυσόπαστα· ἀλλά μὴν καί κρεωφαγῆσαι, καί
 5 νομίμως συναφθῆναι γυναιξίν· εἰ δεήσει δέ, καί στρατολογηθῆναι, καί ζώνας περιβληθῆναι ἀξιωμαίων βασιλικῶν. Ἐσθλὴ οὖν τῆς προθεσμίας τήν δωρεάν ἀκιβόηλων. Ἴσως γάρ παραδράμῃ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐθυδρομοῦσα προθέσεως, καί στηρίξει τῆς ἐπαγγελίας τήν εἴσπραξιν. Εἰ δέ κατεπείγεις τήν δόσιν παρά τόν δόξαντα, αὐτοὶ
 10 ἑαυτοῖς ἐκ μεταμέλου χαρισόμεθα τήν ἀθώωσιν. Ἄλλως τε τοὺς εὐλαβουμένους τήν τελειότητα τοῦ χαρίσματος δέον ἐστὶ φιλοτιμεῖσθαι μᾶλλον καί μὴ κολάζεσθαι, εὐχαριστεῖσθαι καί μὴ τωθάζεσθαι, κηρύττεσθαι καί μὴ ἀποκηρύττεσθαι. Ἡ μὲν γάρ περί τὰ θεῖα εὐλάβεια συνίστησι πίστεως καθαρότητα· ἡ δέ ἐπ' αὐτοῖς πρόχειρος
 15 ἀνευλάβεια ἀπιστίας παρίστησι κιβδηλότητα.

Γ Εἴτα φασί, παλαιστάς μὲν καί τοὺς ἄλλως ἀγωνιζομένους παγκράτιον διὰ χρονικῆς πολιτείας ἢ προθεσμίας θέλεις γυμνάζεσθαι· τοὺς δέ πένταθλον ἀναδεχομένους αἰσθήσεων ἀβασανίστως προτρέπεις τῷ ἐξεναντίας συμπλέκεσθαι· καί μὴν τούτους μᾶλλον ἔδει /

φ. 75r μετὰ δοκιμασίας εἰς τόν ἀγῶνα τῆς ἀσκήσεως παραδέχεσθαι. Ἐκεῖνοι μὲν γάρ ὁρατοῖς ἀντιμάχονται, καί προόπτοις ἀντιμάχοις ὑπαντιάζουσι, καί βαλλόμενοι βάλλουσι, καί ἀμύνονται ἀμυνόμενοι· οὗτοι δέ ἀοράτοις ἐχθροῖς ἀντιπαλαμώμενοι καί ἀπροόπτοις ἀντιπάλοις
 25 παλαίοντες, ἀφανῶς τοξάζόμενοι, ἐμφανῶς ἀντιτοξάζειν οὐ δύνανται, καί ὥς τραυματίας τραυματιζόμενοι οὐκ ἀποτολμῶσιν ἀντιτραυματίσιν διὰ τήν τοῦ πλήττοντος ἄγνοιαν. Τό δέ μείζον καί πᾶσαν ὑπερβαῖνον κακότητα ἔστιν ὅτε πονηρῶς καταικιζόμενοι, ἀπονῆρως τὰς μάστιγας δέχονται, καί λογίζονται τὰ παλαιστήρια τραύματα καταλλακτήρια γράμματα, φιλουργίαν τήν ξιφουργίαν, δοξεύματα
 30 τὰ τοξεύματα, ζωοποιὰ τὰ φθοροποιὰ, φωτοποιὰ τὰ σκοτοποιὰ, εἰρηναῖα τὰ μάχιμα, τὰ δηλητήρια ἰατήρια, τὰ δυσώδη εὐώδη, καί σωτήρια τὰ ὀλέθρια. Τοῦ σκότους γάρ προστατεύοντες οἱ τούτοις ἀντιμαχόμενοι, ἐν σκοτομήνῃ τοξεύουσι, τὰ βέλη ψευδομέλιτι χρίον-

3,4, PG, τὰ μοναχικά, κογχυλόχροα - 7, PG, ἀκιβόηλετον - 9, PG, τὰ - 15, Σύνταγμα, εὐλάβεια - 16, PG, ἄλλους - 17, PG, διὰ χρονικῆς προθεσμίας - 21, PG, ἀγχεμάχοις - 25, PG, τραυματίαι - 25,26, PG, ἀντιτραυματίζειν - 27, PG, πονηρίαν - 29, PG, φιλεργίαν - 31, PG, δυσωδά εὐωδά - 33, PG, τοξάζουσιν.

τες. Χρὴ τοίνυν τοὺς πολемуμένους ὑπὸ ἁοράτων ἐχθρῶν ἐφ' ἱκανόν καὶ διὰ κονίστρας μακρᾶς δοκιμάζεσθαι, καὶ οὕτως ἢ ἀποδοκιμάζεσθαι, ἢ τοῖς σταδιώταις συντάττεσθαι.

Δ Καὶ τὰ μὲν τῆς γραφῆς σου ἐν τούτοις. Ἡμεῖς δὲ φαμεν ὡς ὁ
5 μέγας ἐν ἀγίοις πατρᾷσι Βασίλειος, τῶν Καισαρέων τό καύχημα, καὶ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, ἐν τοῖς ὑποτυποῦσι τὴν ἄσκησιν θεοδιδάκτοις λόγοις αὐτοῦ, καὶ μᾶλλον ἐν ἐνὶ τούτων διαλαμβάνοντι περὶ τὴν ἐπίγραφὴν ταῦτα ῥητῶς Πότερον χρὴ πάντας τοὺς προσιόντας δέχεσθαι, ἢ τινάς, καὶ εὐθύς αὐτοὺς προσίεσθαι, ἢ μετὰ δοκι-

φ. 75v μασίας καὶ ποίας ταύτης; προσδέχεσθαι μὲν καὶ μὴ ἀπωθεῖσθαι διορίζεται τοὺς θέλοντας ὑπελθεῖν τὸν ἐλαφρόν τοῦ Κυρίου ζυγόν· ἀνίπτοις δὲ χερσὶ τῶν ἀγίων ἐφάπτεσθαι οὐκ εὐδοκεῖ· ἄλλ' εἴ τινες τούτων εἰσὶ περὶ μὲν τὰ τελεώτερα τῶν δογμάτων ἀδίδακτοι, περὶ δὲ
15 τινα πονηρά ἀδιάφθορα ἦθη εὐδίδακτοι, ἀνακρίνειν αὐτοὺς καὶ διδάσκειν καὶ μεταρρυθμίζειν ἐπὶ τό βέλτιον, καὶ οὕτω μετὰ γυμνασίας καὶ πείρας ἀκριβοῦς ἢ προσίεσθαι τούτους, ἢ ἀποτρέπεσθαι. Μάτην τοίνυν καὶ συκοφαντικῇ προαιρέσει καταψεύδονται τοῦ ἀγίου πατρός οἱ τὰ ῥηθέντα μυθοποιῶντες καὶ ἀναπλάττοντες.

Ε Ἐπεὶ δὲ τινες λέγουσιν ὡς ὁ μέγας Παχώμιος, ὑπὸ ἀγγέλου
20 χρηματισθεὶς τὴν τοῦ μονήρους βίου διαγωγὴν, ἔμαθε μετὰ τῶν ἄλλων, ὡς ἐπὶ τριετίαν οἱ ῥασοφοροῦντες γυμνάζονται, καὶ οὕτως ἢ τελειοῦνται δι' εὐλογίας καὶ ἀποκάρσεως, ἢ ἀποδοκιμάζονται καὶ πρὸς τὴν προτέραν κοσμικὴν κατάστασιν ἀπολύονται, ἀκουσάτωσαν καὶ αὐτοί, ὡς καὶ καὶ τοῦτο μῦθος ἀντικρὺς ἐστὶ καὶ ἐρεσχηλία
25 σατανικὴ κατὰ τοῦ μεγάλου πατρός. Αἱ γάρ βίβλοι αὐτοῦ ἀνελιχθεῖσαι μὴ παρά μόνων ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ πᾶρ' ἐτέρων πολλῶν περὶ τὰ θεῖα δεινῶν, ἄλλα μὲν τῇ μοναχικῇ εὐλαβείᾳ κατάλληλα θεσπίζουσαι φαίνονται, δοκιμασίας δὲ πέρι, τριετίας καὶ ῥασοφορούντων, οὐδὲν τι ταύταις ἐγγέγραπται.

ΣΤ Ἄλλ' ὁ μέγας, φασίν, ἐν πατρᾷσι ἀββᾶς Κασσιανός ὁ Ῥωμαῖος διορίζεται τὸν ἐκσφενδονηθέντα τοῦ κόσμου καὶ μονῆς ἀδελφότητι προσερχόμενον μὴ ἀπεντεῦθεν ἀποκείρεσθαι, ἐντός δὲ τριετίας

1, PG, ὑπ' - 7, PG, δι' ἀκονίστρας - 8, PG, παρά - 14, PG, καὶ ἀδιάφορα ἦθη ἐνδίδακτοι - 16, PG, ἀποπέμπεσθαι - 18, PG, μυθοσκοποῦντες - 24, PG, αὐτοί· μῦθος - 25, PG, βίβλοι τούτου - 28, 29, PG, πέρι καὶ τριετίας καὶ ῥασοφορούντων καὶ μὴ ῥασοφορούντων οὐδὲν ταύταις.

δοκιμάζεσθαι μετά ἀμφίων μοναχικῶν· ἐφ' ᾧ, εἰ τὴν τραχυτέραν τοῦ μονήρους βίου διαγωγὴν ἀπαναίνεται, ἀπροκριματίστως ταύτης ὑπερπηδᾶν, καὶ τῆς σαρκικῆς ἐπιθυμίας γίνεσθαι μέτοχον. Καὶ μᾶλλον, /

- φ. 76r φασίν, ὁ αὐτός ἀββᾶς διορίζεται, καὶ τὰ μεθ' ὧν ἦλθεν εἰς τὴν μονὴν
 5 ἱμάτια ὁ προσερχόμενος, παρὰ τοῦ οἰκονομοῦντος φυλάττεσθαι· ἐφ' ᾧ ἔχειν ἐπ' ἀδείας αὐτόν ἀποτίθεσθαι μὲν τὰ μοναχικά, περιτίθεσθαι δὲ τὰ οἰκεῖα καὶ κοσμικά. Ἀκουσάτωσαν οὖν καὶ αὐτοί, ὥς, καὶ ταύτην τὴν βίβλον ἐπιμελῶς ἀναπτύξαντες, συκοφαντεῖσθαι τὸν πατέρα κατελάβομεν. Πρῶτον μὲν γάρ οὐχ ὑποτυπῶν ἢ κανονίζων
 10 τὴν γυμνασίαν τῇ μοναχικῇ διαγωγῇ, ὁ πατήρ συνεγράψατο· ἀλλ' ὥς ἐν προοιμίῳ φησίν, ἀναδιδάξαι θέλων ἐπίσκοπόν τινα Κάστορα, κατὰ τὴν τοῦτου ἀξίωσιν, τὰς τῶν ἀνατολικῶν κοινοβίων καὶ μάλιστα τῶν Αἰγυπτίων διαγωγάς, ὥς ἂν καὶ οἱ τῆς κατ' αὐτῶν μονῆς μοναχοὶ οὕτω διάγωσιν, ὥς ἐν διηγήματος σχήματι γέγραφεν ὅσα καὶ
 15 γέγραφε. Καὶ οὐ χρή τὰ μὴ παρὰ τινος ἀγίας συνόδου κυρωθέντα καὶ στηριχθέντα ὥς κανονικά κρατεῖν διατάγματα, μηδ' ἔπεσθαι τούτοις, καὶ μᾶλλον ἔνθα κανόσιν ἐναντιοῦνται.

- Z Εἶτα κἂν δοίη τις ὀφείλειν ταῦτα κρατεῖν, ὥς ὑπὸ τοῦ ἁγίου πατρός κανονηθέντα ἢ τυπωθέντα, νομίζω ὅτι οὐδέ ταῦτα παρακελεύονται καθυβρίζεσθαι τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ ἄμφια καὶ τό μοναχικόν
 20 σχῆμα, ὥστε τὸν σήμερον ἐν ἀγυαῖς μετὰ βάσεων ἀμφίων ὀδεύοντα, αὔριον μετὰ σηρικῶν ἀναστρέφεσθαι. Μετὰ γάρ τό διορίσασθαι μὴ πρότερον εἰς μοναστήριον τινὰ παραδέχεσθαι, πρὶν ἀπόδειξιν τινα τοῦ πρὸς Θεόν πόθου μετὰ δοκιμασίας οὐκ ἀγενοῦς παρίστασθαι,
 25 ταῦτα ῥητῶς παρακελεύεται. Διὰ τοῦτο οὕτως ἕκαστος γυμνοῦται τῆς ἀρχαίας περιουσίας, ὥς μηδέ αὐτό τό ἔνδυμα, ὃ περιβεβλημένος ἦλθε, τοῦ λοιποῦ φορεῖν συγχωρεῖσθαι· /

- φ. 76v ἀλλὰ τῶν ἀδελφῶν πάντων συνηγμένων, προαχθεῖς εἰς τό μέσον, ἐκδύεται τὰ ἴδια ἱμάτια, καὶ διὰ τῶν χειρῶν τοῦ ἀββᾶ ἐνδύμασι τοῦ
 30 μοναστηρίου μεταμφιέννυται· ὥς διὰ τούτου τοῦ τύπου ἐπιγινῶναι αὐτόν ὅτι, πάντων τῶν κοσμικῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀλαζονείας καὶ τύφου γυμνωθεῖς, ἐνεδύσατο τὴν πτωχείαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅτι

3, στό χειρόγραφο, μέτοχος - 9, PG, ὑποτυπῶν οὐδέ - 10, PG, τῆς μοναχικῆς διαγωγῆς, ὁ Πατήρ συνεγράψατο ὅσα δὴ τε καὶ συνεγράψατο - 13, PG, διαταγὰς, αὐτόν - 14, 15, PG, ὅσα καὶ γέγραφεν - 15, PG, κυρωθέντα ὥς - 18, 19, PG, ὑπὸ ἁγίου Πατρός κανονισθέντα - 24, PG, παραστήσεσθαι - 32, PG, τοῦ τύφου.

- ἀνεπαισχύντως συναριθμεῖ ἑαυτὸν καὶ ἑξισοῖ τῷ σώματι τῆς ἀδελφότητος. Τὰ δὲ ἱμάτια, ἃ ἀποδύεται, λαβὼν ὁ οἰκονόμος τῆς μονῆς, ἐπὶ πολὺν χρόνον φυλάττει, ἀφορίσας ἕως προκοπῆς αὐτοῦ καὶ ἀναστροφῆς καὶ ὑπομονῆς τῆς ἐν διαφόροις πειρασμοῖς ἀπόδειξιν παράσχει.
- 5 Καὶ εἰ μὲν εὖρωσιν αὐτὸν δυνάμενον τούτοις ἐγκαρτερεῖν, καὶ ἐν τῇ σπουδῇ καὶ διαπύρῳ θέρμῃ ἢ ἐνήρξατο διαμένοντα, τοῖς λοιποῖς συναριθμοῦσιν· εἰ δὲ τι γογγυσμοῦ ἢ παρακοῆς ἐλάττωμα οἰασθῇποτε ἐν αὐτῷ καταμάθωσιν, ἐκδύσαντες τοῦτον ἅπερ ἐνεδύσατο ἐκ τοῦ μοναστηρίου, καὶ τοῖς κοσμικοῖς ἐνδύμασι τοῦτον περιβαλόντες,
- 10 ἀπωθοῦνται τοῦ κοινοβίου· ὥς ἐκ ταύτης λοιπὸν τῆς ἀκριβείας μὴ εὐχέρειαν εἶναι τῷ βουλομένῳ ὡς ἔτυχεν ἀναχωρεῖν τῆς μονῆς· ἀλλὰ τὸν μὴ ἐμμένοντα κατὰ πάντα τρόπον τῇ ἰδίᾳ ὁμολογίᾳ μετενδύεσθαι τὴν κοσμικὴν ἐσθῆτα, καὶ οὕτως ἀπολύεσθαι τοῦ μοναστηρίου.

- Η Εἰπάτωσαν οὖν οἱ ἀντίθετοι, ἀπὸ τῶν ῥημάτων τούτων ἐνδίδωσιν
- 15 ὁ μέγας οὗτος πατήρ τῷ γυμναζομένῳ ῥασοφορεῖν καὶ μετασχηματίζεσθαι κατὰ μοναχούς, καὶ αὐθις ἐκ μεταμέλου ἀποσχηματίζεσθαι κατὰ λαϊκούς; Naί, φασί· διορίζεται γάρ τὸν προσερχόμενον ἀπεκδύεσθαι ὃ ἐνεδιδύσκετο ἐνδυμα, ὅτε ἦλθεν εἰς τὴν μονήν, καὶ ἐν ἀσύλῳ παραφυλάττεσθαι, /
- φ. 77r διὰ δὲ τῶν χειρῶν τοῦ ἀββᾶ ἐνδύμασι τοῦ μοναστηρίου μεταμφιέννυσθαι, ἵνα, καλοῦντος καιροῦ, ἐάν ἀδόκιμος περὶ τὸν μονήρη βίον ἀναφανῇ, τὰ μὲν τοῦ μοναστηρίου ἅμφια ἀπεκδυθῇ, τὰ δὲ κοσμικὰ ἐνδυθῇ, καὶ τοῦ μοναστηρίου ἀπολυθῇ· ὅτι δὲ εἰσι τὰ μὲν τοῦ μοναστηρίου μοναχικά, τὰ δὲ κοσμικὰ λαϊκά, οὐκ ἠγνόηται. Καὶ μὴν
- 25 οὐκ εἶπεν ὁ πατήρ ἐνδύματα μοναχικά τὸν προσερχόμενον ἀμφιέννυσθαι, ἀλλ' ἐνδύματα τοῦ μοναστηρίου. Εἰ γάρ ἴσως στρατιωτικὴν ἐνδυμενίαν περιεβέβλητο, ἐκ κογχύλης ἢ καὶ χρυσόπαστον, διατρίβειν ἐν τῇ μονῇ μετὰ ταύτης οὐ παραχωρηθήσεται διὰ τὴν ἀπρέπειαν, καὶ ἵνα μὴ γαβριᾷ τὸ σῶμα τοῖς μαλακοῖς ἀμφίοις θρυπτόμενον· μετὰ
- 30 δὲ εὐτελῶν ἀμφίων ἐνδυμενία προσηκόντων λαϊκῇ καὶ τῇ μονῇ διαφερόντων ἀναστρέφεσθαι. Ἐκ δὲ τοῦ εἰπεῖν τὸν πατέρα, μετενδιδύσκεσθαι τοὺς προσερχομένους τὰ κοσμικά, οὐ παρίσταται ἐξ

3, PG, προκοπῆς τῆς αὐτοῦ - 7, PG, εἰ δὲ τι γογγυσμοῦ ἐλάττωμα ἢ παρακοῆς - 16, PG, ἐκ μεταμελείας - 23, PG, ἐνδυθῇ καὶ τοῦ μοναστηρίου μοναχικά - 25, PG, ἐνδύματα μόνον καὶ πενήχρα - 26, 27, PG, στρατιώτου δὴ ἐνδυμενίαν - 29, PG, γαυριᾷ - 30, PG, λαϊκοῖς - 31, PG, εἰπεῖν Πατέρα - 32, PG, προσερχομένους τὰ μοναχικά, Σύνταγμα, τὰ λαϊκά.

ἀντιδιαστολῆς μοναχικά πρό τῆς μετενδύσεως αὐτοὺς ἀμφιέννυσθαι· οὐδέν γάρ ἦν προϊστάμενον μοναχικῶν ἀμφίων ἐπιμνησθῆναι τὸν μάκαρα, καί τῆς συνήθους τοῖς μοναχοῖς μετασχηματίσεως· ἀλλ' ἡ τῶν κοσμικῶν ἐνδυμάτων σημασία βούλεται τὸν ἀδόκιμον μὴ μετά
5 τῶν ἱματίων τῆς μονῆς ἀπολύεσθαι, ἀλλὰ μετά τῶν οἰκείων, μεθ' ὧν δηλαδή εἰς τὸν κόσμον ἀνεστρέφετο· διὰ γάρ τοῦτο καὶ φυλάττεσθαι ταῦτα ὑπὸ τοῦ οἰκονόμου παρεκελεύσατο.

Θ Ἄραρε τοίνυν γυμνάζεσθαι τοὺς ἀπὸ τύρβης βιοτικῆς εἰς τὸ μοναδικὸν βίον μεταπηδῶντας κατὰ δάμαλιν ἀπειρόζυγον, καὶ μᾶλ-
10 λον ὅσοι βίου γεγόνασιν ἀδοκίμου καὶ σφαλεροῦ. Κἂν γάρ ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, *Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς·* κἀντεῦθεν ἀκίνδυνον ἀναφαίνεται τὸ πάντας ἀμερίμνως δέχεσθαι· ἀλλ' ἐπεὶ ὁ αὐτός Θεός καὶ Σωτὴρ ἡμῶν πολλά /

φ. 77v περὶ τοῦ προτέρου βίου τὸν νεανίσκον ἀνέκρινε καὶ μετά [πληροφορίας τοῦ] ἀγαθοῦ βίου αὐτοῦ τὴν τελείωσιν ἀπεκλήρωσε, καὶ ἀκολουθεῖν αὐτῷ διωρίσατο, δίκαιόν ἐστι καὶ κανονικὸν τοὺς μῆτε διὰ βίου καθαρότητα, μῆτε διὰ ἡθους ἀγαθοῦ γνωριμότητα, πρό δοκιμασίας ἀναφανέντας ἱκανοὺς εἰς τὸ ἐπιφορτισθῆναι τὸν ἐλαφρόν τοῦ Κυρίου
20 ζυγόν, διὰ χρόνου μακροῦ πολυπραγμονεῖσθαι καὶ δοκιμάζεσθαι. Τὸ δὲ γίνεσθαι τὴν δοκιμασίαν ἐπὶ τριετίαν μετά ἐνδυμάτων μοναχικῶν, καὶ δοθῆναι τοῖς ῥασοφορήσασιν ἄδειαν ἐντός τῆς τοιαύτης προθεσμίας, εἰ ἀπαρέσκονται πρὸς τὴν τοῦ μονάδος βίου σκληρότητα, τὰ μοναδικὰ μὲν ἀποδύεσθαι, λαϊκὰ δὲ ἐνδιδύσκεσθαι, οὐ μοι δοκεῖ
25 κανονικόν, οὐδὲ τῆς ἡμετέρας πολιτείας [καί] ἐπαγγελίας ἄξιον. Καὶ πόθεν τοῦτο φημι, ἀκουσον.

Ι Ἡ τριετής προθεσμία τῆς δοκιμασίας παρὰ μὲν τινος ἁγίου πατρός οὐ παρεδόθη, καθὼς ὁ λόγος ἄνωθεν διετράνωσεν· ἡ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει συστάσα θεία καὶ οἰκουμένη πρώτη καὶ δευτέ-
30 ρα, φησὶν ἐν ἐμπτῷ κανόνι ταῦτα ῥητῶς· *Τὰς ἀκρίτους καὶ ἀδοκιμάστους ἀποταγὰς ἐπὶ πολὺ τὴν μοναχικὴν εὐταξίαν λυμαινομένας εὐρίσκομεν. Προπετῶς γάρ εἰς τὸν μονήρη βίον ἑαυτοὺς τινες ἐπιρρίπτοντες, καὶ πρὸς τὸ τραχὺ καὶ ἐπίπονον κατολιγωροῦντες τῆς ἀσκήσεως, ἐπὶ τὸν*

2, PG, προιστάμενον - 12, PG, πεφορτισμένοι. φησί, κἀγὼ - 13, PG, ἀπεριμερίμνως - 15, 16, PG, [πληροφορίας τοῦ] - 24, PG, μοναχικά - 25, PG, [καί] - 31, PG, μοναδικήν - 32, στό χειρόγραφο, αὐτοὺς.

φιλόσαρκον καὶ ἡδονικόν βίον ἀθλίως πάλιν ἐπαναστρέφουσιν. Ὡρυσεν οὖν διὰ τοῦτο ἡ ἀγία σύνοδος μηδένα τοῦ μοναχικοῦ καταξιῶσθαι σχήματος, πρὶν ἂν ὁ τῆς τριετίας χρόνος εἰς πείραν αὐτοῖς ἀφελθῇ δοκίμους αὐτοὺς καὶ ἀξιόους τῆς τηλικαύτης βιοτῆς παραστήσῃ. Καὶ τοῦτο

5 κρατεῖν παντὶ τρόπῳ παρεκελεύσατο, πλὴν εἰ μὴ πού τις βαρεῖα προσπεσοῦσα νόσος τὸν χρόνον ἀναγκάσῃ συσταλῆναι τῆς /

φ. 78r δοκιμασίας, ἢ μὴ πού τις ἀνὴρ εὐλαβῆς εἴη, καὶ τὸν μοναχικόν βίον ἐν τῷ κόσμῳ διανύων σχήματι. Ἐπὶ γάρ τοῦ τοιοῦτου ἀνδρός εἰς ἀπόπειραν παντελεῖ καὶ ὁ ἑξαμηνιαῖος ἀρκέσει χρόνος. Εἰ δέ τις παρὰ ταῦτα

10 διαπράζεται τὸν μὲν ἡγούμενον τῆς ἡγουμενίας ἐκπίπτοντα παιδεῖαν τῆς ἀταξίας τὴν ἐν ὑποταγῇ διαγωγὴν ἐφευρίσκειν, τὸν δὲ μονάσαντα ἐν ἐτέρᾳ μονῇ, τὴν μοναχικὴν ἀκρίβειαν φυλαττούσῃ παραδίδοσθαι. Τοῦ γοῦν κανόνος ταῦτα διοριζομένου καὶ ὑποτυποῦντος, τὴν μὲν δοκιμασίαν τῶν ἀσυνήθων ἀγωνιστῶν διὰ τριετίας γίνεσθαι, τῶν δὲ συνήθων καὶ

15 εὐλαβῶν δι' ἑξαμηνιαίου καιροῦ, καὶ ἄλλως τινὰ τῶν ἀπάντων μὴ μετασχηματίζεσθαι, πῶς οἱ μὴ μετασχηματισθέντες ὡς ἰθαγενεῖς καὶ τρόφιμοι καὶ συμφυλέται ἡμῶν παραχωρηθήσονται κατὰ τό οἰκεῖον γυμνάζεσθαι θέλημα καὶ ἀναμένειν ἐπὶ μακρόν τὸν ἀπὸ τοῦ μονάδος τοῦ βίου πρὸς τὰ λαϊκὰ μετασχηματισμόν, καὶ ἀδολεσχεῖν κατὰ

20 δικαιωμάτων κανονικῶν;

IA Ἄλλ' ἴσως ἐροῦσιν ὡς ὁ κανὼν περὶ ῥασοφορούντων οὐ διαλέγεται, περὶ δὲ μετασχηματιζομένων διὰ κανονικῆς ἀποκάρσεως πρὸ παραδρομῆς τοῦ ἐν προθεσμίᾳ καιροῦ· καὶ διὰ τοῦτο [τῶν] μὲν ῥασοφορησάντων καὶ τῆς προθεσμίας ἀναμενόντων τό πλήρωμα

25 ὑπερηγορεῖ, τῶν δὲ κατεπειγόντων αὐτοὺς πρὸ τῆς τριετοῦς προθεσμίας τό ἀγγελικόν δέξασθαι στρατολόγημα κατηγορεῖ. Οὐ γάρ θέλει τὸν ἀπόμαχον πρὸ τῆς μάχης κρινόμενον ὡς πρόμαχον μάχεσθαι, οὐδὲ τὸν ἀπάλαμνον πρὸ τῆς πάλης φαινόμενον ὡς παλαμναῖον ἀντιπαλαμᾶσθαι, ἵνα μὴ τῷ στρατολογήσαντι καὶ ἑαυτῷ καὶ τοῖς

30 λοιποῖς μαθηταῖς γένωνται τὰ νικητήρια αἰσχυντήρια, /

φ. 78v καὶ τὰ ἐμφανιστήρια ἀφανιστήρια. Ἀκουσάτωσαν οὖν καὶ πρὸς ταῦτα οἱ καινοὶ τούτων νομοθέται καὶ πρόσφατοι, οἱ τὴν κάμηλον

7, PG, τις εἴη ἀνὴρ εὐλαβῆς - 14, PG, τριετίαν - 16, PG, πῶς οἱ καὶ μετασχηματισθέντες - 17, 18, PG, οἰκεῖον θέλημα - 18, 19 PG, μονάδος βίου - 22, PG, μετασχηματιζομένων κανονικῆς - 23, PG, τοῦ ἐμπροθέσμου, [τῶν] - 25, PG, αὐτῆς - 26, PG, Οὐδέ.

- καταπίνοντες, καὶ τὸν κώνωπα διυλίζοντες· ἡ πέμπτη Ἰουστινιάνειος Νεαρά, ἡ ἐν κεφαλαίῳ τρίτῳ τοῦ ια' τίτλου τοῦ Νομοκανόνου καταστρωθεῖσα, φησὶ ταυτὰ ῥητῶς· Οἱ παραγγέλλοντες εἰς μονήρη βίον, εἴτε ἐλεύθεροι εἴτε δοῦλοι εἰσι, πρότερον τριετίαν προσκαρτερεῖτωσαν,
- 5 κουρᾷ τε καὶ ἐσθῆτι χρώμενοι τῶν λαϊκῶν, καὶ τὰς γραφὰς μανθάνοντες, καὶ τὴν τύχην αὐτῶν ὁμολογοῦντες, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ θέλαιν μονάσαι, μήποτε πονηρὰ ἐστὶ, καὶ νουθετῆσθωσαν· καὶ εἰ προσκαρτερήσουσι τὴν τριετίαν, καὶ ἀξιοὶ φανῶσι τοῦ μονάσαι, τότε κειράσθωσαν, καὶ τῆς δουλείας ἐλευθεροῦνται. Τό ιζ' κεφάλαιον τοῦ δ' βιβλίου τῶν Βασιλικῶν μέρος ὃν τῆς ρκγ' Ἰουστινιανείου Νεαρᾶς, ταυτὰ ῥητῶς
- 10 διορίζεται· Πᾶσι δὲ καθάπαξ τοῖς ἐν κοσμικοῖς ἀναστρεφόμενοις, ἀνδράσι καὶ γυναιξί, καὶ μὴν καὶ ταῖς προῖσταμέναις, ἀπαγορεύομεν κεκρῆσθαι σχήματι μοναχῶν ἢ ἀσκητρίας οἰωδῆποτε τρόπῳ τοῦτο μιμεῖσθαι· ἐπισταμένων πάντων τῶν τολμώντων ἢ χρῆσασθαι ἢ ἐμπαίζειν
- 15 οἰανδῆποτε ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν, ὅτι καὶ σωματικὰς τιμωρίας ὑποστήσονται καὶ ἐξορία παραδοθήσονται.

- IB Τῶν γοῦν διττῶν τούτων Νεαρῶν διοριζομένων ῥητῶς μετὰ λαϊκῶν ἐσθῆτων τὴν γυμνασίαν γίνεσθαι· οὐδὲ γάρ εἴποι τις τοὺς μίμους διὰ τριχῶν ἀποκάρσεως καὶ ἀγίων εὐχῶν τελετῆς μιμεῖσθαι τὴν
- 20 μοναδικὴν βιοτήν, κἀντεῦθεν νοεῖσθαι καὶ μετασχηματισμόν τὴν ἀπόκαρσιν· πῶς αὐτοὶ ἐνθουσιῶντες σατανικῶς/
- φ. 79r ἀσχημονοῦσι φανλιστικῶς κατὰ τῆς μονοτρόπου διαγωγῆς; ὅπου γε ὁ καταστρωθεὶς ἄνωθεν πέμπτος κανὼν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρώτης καὶ δευτέρας συνόδου, εἴπερ εἶχε ζῶσαν φωνὴν καὶ ὠλέναις
- 25 καὶ παλάμαις ἐστήρικτο, οὐ κοτύλαις ἐλέγχων, ἀλλήλοις πίθοις αὐτοὺς ἂν ἐπεστόμισεν. Ἰδοὺ γάρ καὶ αὐτὸς ὑπὸ πατέρων ἀγίων τελεσφορηθεὶς καὶ ἡλικιωθεὶς, καὶ ὑπὸ πνεύματος ἀγίου ὀμματωθεὶς, ὑπὸ τούτων τῶν ὑποκριτῶν ἐρωτώμενος, ὅπως <ή> μετασχηματισμοῦ σημασία νοεῖται καὶ ἐκλαμβάνεται, κατὰ Στέντορα κέκραγεν· Οὐκ
- 30 ἔστι τό μοναχικόν σχῆμα τελείωσις καὶ ἀπόκαρσις, ἀλλὰ μοναχικῶν ἀμφίων περιβολή. Δύο γάρ προτίθησι σχήματα, κοσμικόν καὶ μοναχικόν, καὶ φησι πρό τῆς τριετίας μηδένα τοῦ μοναχικοῦ

8, στό χειρόγραφο, κατέσθωσαν - 10, PG, ῥητος δν - 10, 11, PG, μερῶς, κοσμικῶ - 11, 12, PG, ἀναστρεφόμενους, καὶ μάλιστα τοῖς τὰ σκηνικά μετερχομένοις, ἀνδράσι - 13, PG, μοναχοῦ ἢ οἰωδῆποτε - 14, PG, χρῆσασθαι τῷ τοιοῦτῳ σχήματι, ἢ μιμήσασθαι, ἢ ἐμπαίζειν - 19, PG, ἀγίας - 24, PG, ὠλενίσαι, ἀλλ' ὅλοις πίθοις, Σύνταγμα, ὠλένεσι - 28, PG ὅπως ἡ τοῦ.

καταξιουῖσθαι σχήματος, εἰ μὴ ἐν σχήματι κοσμικῶ ἦνυσέ τις βίον μοναχικόν· τότε γάρ καὶ ἑξαμηνιαίος πρὸς δοκιμασίαν ἀρκέσει καιρός.

ΙΓ Εἰπάτωσαν τοίνυν αὐτοί, πῶς ὁ μετασχηματισμός εἰς ἀπόκαρσιν
 5 ἐκκληφθῆσεται, τοῦ κανόνος μεμνημένου καὶ σχήματος κοσμικοῦ;
 Ἐάν <ή> τοῦ σχήματος σημασία ἀντὶ τελειοποιῦ ἀποκάρσεως
 ἐκκληφθῇ, νοηθεῖ καὶ τό εὐαγγελικόν ῥῆμα τό λέγον, *Παράγει γάρ τό
 σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου*, εἰς ἀποκάρσεως σημαίνόμενον, ὅπερ
 ἄτοπον. Ὡσαύτως καὶ τό, *Σχηματίσατε φιλίαν*, καί, *Ἐσχηματίσατο*
 10 *δικαιοπραγίαν*, καὶ τὰ λοιπά. Τούτων δέ οὕτω μὴ ἐκλαμβάνομένων,
 ἄραρε μοναδικόν εἶναι σχῆμα μὴ μόνον τόν μετὰ ἀποκάρσεως
 μετασχηματισμόν, ἀλλά καὶ τόν δι' ἐσθῆτων μοναδικῶν μεταμφια-
 σμόν. /

φ. 79v Πῶς δέ τις ἀπροσπαθῆς διαγνώμων εἴπη σχῆμα μοναδικόν εἶναι τήν
 15 τελείαν ἀπόκαρσιν, τῆς διαληφθείσης Ἰουστινιανείου Νεαρᾶς λε-
 γούσης κολάζεσθαι τόν κατὰ μίμους ἐμπαίζοντα τό μοναχικόν
 ὅπωςδῆποτε σχῆμα; Εἰ κατ' αὐτούς τοὺς φιλομαθεῖς νοηθεῖ ἡ
 σημασία τοῦ σχήματος, εἴπη τις πάντως καὶ τοὺς ἀκειροκόμας μίμους
 καὶ ὀρχηστάς, τοὺς ἐπὶ ταῖς θριξίν ἐπιγαννυμένους, ἢ ἐπὶ [τῇ] τῆς
 20 κεφαλῆς νοερᾷ τιμιότητι τήν χρυσίζουσαν τρίχα κατὰ μίμησιν
 ἀποκείρεσθαι· καὶ τόν χθές ὑπὲρ χρυσίον πολύ καὶ τοπάζιον τῆς
 κορυφῆς ἀγαπῶντα τήν τρίχωσιν, ὀβολοῖς λεπτοῖς αὐτήν προϊέμενον,
 καὶ κατὰ μαστιγίας πολιτευόμενον· ὅπερ πᾶσαν ὑπερβαίνει λόγου
 σαθρότητα.

ΙΔ Συνάγεται τοίνυν ἐξ ἀληθῶν καὶ ἀναντιρρήτων προτάσεων μὴ
 μόνον τήν ἀδοκίμαστον ἀπόκαρσιν ὑπὸ τοῦ κανόνος κολάζεσθαι,
 ἀλλά καὶ αὐτόν τόν μετασχηματισμόν. Καί ὥσπερ ὁ τελείας τυχῶν
 ἀποκάρσεως πρό τῆς τριετοῦς προθεσμίας οὐ συγχωρεῖται τήν
 μοναδικήν διαγωγὴν ἀθετῆσαι, καὶ εἰς βίον μετενεχθῆναι κοσμικόν
 30 διὰ τήν τῆς ἀκανονίστου ἀποκάρσεως πρόφασιν, ἀλλ' εἰς ἕτερον μο-
 ναστήριον παραδίδεται μοναδικήν ἀκρίβειαν συντηροῦν. οὕτω καὶ ὁ
 ῥασοφορήσας πρό τῆς τριετίας οὐκ εἰσακουσθήσεται λέγων· «Μετά-
 μελος γέγονα· λογίζεται γάρ μοι τό φορτίον τοῦ μονήρους βίου

10, PG, *Ἐσχηματίσατο* – 17, PG, *μοναδικόν* – 20, PG, *τοὺς ταῖς* – 20, PG, [τῇ] – 27, PG, *ἀπό* – 29, 30, PG, *συγχωρεῖται τήν διαγωγὴν*.

βαρύτατον, καὶ οἷον ἄχθος ἀπόμοτον· θέλω οὖν μὴ ἐπὶ πλεον καταποντοῦσθαι τὴν ψυχικὴν ὁλκάδα μετὰ τοῦ βάρους τῆς μοναδικῆς καταστάσεως, ἀλλὰ μετὰ /

- φ. 80r λαϊκῶν ὁθονίων μετεωρίζεσθαι». Ἀκούσει δὲ μᾶλλον ὡς «Ἐξῆν σοι
 5 μετὰ προμηθείας ταῦτα προδιασκέψασθαι, καὶ μετὰ σχήματος λαϊκοῦ
 τῆς δυνάμεώς σου λαβεῖν ἀρκοῦσαν δοκιμὴν καὶ ἀπόπειραν· ἔκοντί
 δὲ τὴν δοκιμασίαν ἀποταξάμενος καὶ κατὰ μοναχοὺς μετασχηματι-
 σθείς, οὐκέτι διὰ τὸν ἀσύνετόν σου Ἐπιμηθέα παραχωρηθήσῃ
 10 ὑποστρέψαι κακῶς, ὅθεν ἐξῆλθες καλῶς, ἀλλ' ἀναγκασθήσῃ, ὡς βοῦς
 ἀπειρόζυγος, ἐπιγνῶναι τὸν κτησάμενόν σε Θεόν, καὶ ὡς ὄνος τὴν
 φάτιν τοῦ Κυρίου αὐτοῦ· καὶ εἰ μὴ εὐσυνθετεῖς πρὸς τὸ ὄφλημα, μὴ
 δὲ δίδως ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυρίων σου τὸ ἐπάγγελμα, παραδοθήσῃ τῇ
 δικαιοδοσίᾳ τῆς ἐπισκοπικῆς ἀποφάσεως, καὶ ἐμβληθήσῃ εἰς φυλα-
 κήν. Ἀμήν, Ἀμήν λέγω σοι, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν, εἰ μὴ κατάθῃς
 15 ἀποδοῦναι τὸν ἔσχατον κοδράντην τῆς ἀποκάρσεως».

- ΙΕ Ἐπὶ τούτοις ἐροῦσι· «Καὶ πῶς τοῦ κανόνος διοριζομένου μὴ
 μετασχηματίζεσθαι τινα πρὸ τῆς τριετίας παραδραμεῖν, οἱ σήμερον
 κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἡγουμενεύοντες τοὺς προσερχομένους
 αὐτοῖς, μηδὲ διημερεύοντες σχεδὸν εἰς πολιτείαν μοναχικὴν, οὐ
 20 μόνον ἀπροκριματίστως μετασχηματίζουν καὶ μετονομάζουσιν, ἀλ-
 λά καὶ τελειοῦσι δι' ἀποκάρσεως; Εἰ τὰ τοῦ κανόνος νοοῦνται καὶ
 ἐκλαμβάνονται καθὼς ἄνωθεν εἴρηται, ὥφειλον οἱ τῶν μοναστηρίων
 καθηγηταὶ τοὺς ζητοῦντας διὰ μοναδικῆς καταστάσεως ἐν μονῇ
 διατρίβειν καὶ κατὰ μοναχοὺς πολιτεύεσθαι, ἀπολυπραγμονήτως μὴ
 25 παραδέχεσθαι, ἀλλ' ἀναδιδάσκειν τὸ κανονικὸν θεσπιζόμενον, καὶ
 ἐπιτρέπειν μετὰ λαϊκοῦ πρότερον γυμνάζεσθαι σχήματος, καὶ οὕτω
 κατὰ μοναχοὺς μετασχηματίζεσθαι· τοιοῦτου δὲ τινος μὴ γενομένου
 παρ' αὐτῶν, οἱ μὲν ῥασοφορήσαντες, ἐλπιδὶ δοκιμασίας /

- φ. 80v καὶ μεταμέλου κουφίζοντος τὸ παρά δύναμιν τόλμημα, συγγνωστέοι
 30 ὡς ἀκατάγνωστοι ἔσονται· οἱ δὲ τὴν τοῦ θείου κανόνος περίληψιν
 ἀθετήσαντες καθηγηταὶ καὶ ἀνάδοχοι εὐθύνας κανονικαῖς καθυπο-
 βληθήσονται.

1, Σύνταγμα, ἀνόνητον - 2, PG, τὴν ψυχὴν - 5, PG, Προμηθέως - 6, PG, δομικὴν - 7, PG, τῇ
 δοκιμασίᾳ - 17, PG, τοῦ τριετίαν - 19, PG, διημερεύσαντας - 19, PG, μοναδικὴν - 21, PG, τελειο-
 ποιῶσι - 22, PG, οἱ τῶν μοναστῶν - 27, PG, γινομένου.

ΙΣΤ Ἀκουσάτωσαν τοίνυν καὶ πρὸς ταῦτα ὡς τὸ μὲν διαληφθέν κανονικὸν θεσπιφῶδες καλῶς διεφωτίσθη καὶ ἡρμηνεύθη τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ· οἱ δὲ καθηγηταὶ τῶν μοναστηρίων οὐδέν τι ποιῶσιν ἀκανόνιστον, οὐδὲ τοῖς πατρῷσιν ἐναντιοῦνται τοὺς προσερχομένους
 5 αὐτοῖς ἀπεντεῦθεν, {κατὰ μοναχοὺς αὐτοῖς ἀπεντεῦθεν} κατὰ μοναχοὺς μετασχηματίζοντες, ἢ καὶ τελειοποιῶντες δι' ἀποκάρσεως. Φησὶ γάρ τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ α' τίτλου τοῦ τετάρτου βιβλίου τῶν Βασιλικῶν, ὅπερ ἐστὶν δ' κεφάλαιον τῆς ρκγ' Ἰουστινιανείου Νεαρᾶς, ταῦτα ῥητῶς· *Εἴ τις εἰς μοναχικὸν βίον ἐλθεῖν βουληθεῖη,*
 10 *κελεύομεν ἵνα, εἰ μὲν γνώριμός ἐστι, ὅτι οὐδεμιᾷ τύχῃ ὑπόκειται, ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου, ὅτε συνίδῃ, τὸ σχῆμα αὐτῷ παράσχη· εἰ δὲ μὴ γνωρίζεται εἰ οἰαδὴποτε ὑπόκειται τύχῃ, ἐντός τριῶν ἐνιαυτῶν μὴ λαχεῖν αὐτὸν τὸ μοναχικὸν σχῆμα· ἀλλ' ἐντός τοῦ εἰρημένου χρόνου ἀποπειράσθω τῆς τούτου ἀναστροφῆς ὁ τούτου ἡγούμενος.* Καὶ ὁ τεσσαρακοστός
 15 κανὼν τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ συνόδου, διοριζόμενος τὸν δεκαετοῦς ἡλικίας γενόμενον ἀποκείρεσθαι, προστίθῃσι παρὰ τῷ προέδρῳ κείσθαι τὴν τούτου δοκιμασίαν, εἰ τὸν χρόνον αὐτοῦ αὐξηθῆναι λυσιτελέστερον ἡγεῖται πρὸς τὴν ἐν τῷ μονήρῃ βίῳ εἰσαγωγὴν καὶ κατάστασιν.

ΙΖ Οὐδὲ τοίνυν ἀπεικός οὐδὲ ἀκανόνιστον οἱ καθηγηταὶ διαπράττονται, τοὺς προσερχομένους αὐτοῖς μετασχηματίζοντες ἀπεντεῦθεν, καὶ μὴ ἀναμένοντες /

φ. 81r τριετίας παραδρομὴν. Ἐνεδόθη γάρ αὐτοῖς ἀπ<ρ>οκριματίστως τοῦτο ποιεῖν, ὅταν ὁ προσερχόμενος ἰθαγενὴς ἐστὶ καὶ ἐγχώριος, καὶ
 25 ἄλλως πῶς γνωστὸς αὐτοῖς. Δι' ὃ καὶ ὡς ἄλλην σφραγίδα τοὺς ὀρῶντας ἀναδιδάσκουσιν τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ τὰ ἐπίσημα ἐπέθετο τοῦτοις, τὰ ἱερώτατα ἄμφια. Τὴν μὲν τελειοποιῶσαν ἀπόκαρσιν ἀνήρτησαν οὐ χάριν δοκιμασίας, ὡς οἱ δεινοὶ τοῦ ψεύδους λογισταὶ φασι, καὶ τὴν ἀλήθειαν κιβδηλεύοντες, οὐδ' ὡς τρυτάνην ἀμφίβρο-
 30 πον τὸν μετασχηματισμὸν πεποιήκασιν, ἀλλ' ἵνα διὰ μαθητείας ὁ μετασχηματισθεὶς γαλακτοτροφῇ, δι' ὑπακοῆς μεираκιωθῇ, διὰ προσευχῆς ἡλικιωθῇ, δι' ἐγκρατείας ἀρρηνωθῇ, καὶ διὰ ταπεινώσεως τελεσφορηθῇ· καὶ οὕτω, καθά τις ἀνεπίληπτος στρατιώτης Χριστοῦ, τῷ στρατολογήσαντι αὐτὸν παραστῇ γεννάδας, ὀπλιτοπάλας, ἀκοντι-

8, PG, ἐστὶ νδ' - 12, PG, λαβεῖν - 14, 15, PG, Καὶ ὁ μὲν κανὼν τῆς - 17, PG, αὐτῷ - 23, PG, τριετίαν - 25, PG, καὶ ἄλλην - 26, PG, ἐπέθετο - 29, PG, οὐδέ.

στής, τὴν ἀγνείαν ἐνδεδυμένος ὡς θώρακα, ὡς θυρεὸν τὴν μετάνοιαν, ὡς κόρυθα τὴν ὑπακοήν, ὡς τόξον τὴν προσευχήν, ὡς δόρυ τὴν ἡσυχίαν, ὡς φάσγανον τὴν ἐγκράτειαν, ὡς κουλεὸν τὴν ὑπομονήν, καὶ ὡς σάκος ἐπαβόειον τὴν ταπείνωσιν· καὶ ἀπλῶς ἀγωνιστῆς
 5 ἐντελέστατος, μὴτε διὰ τὸν ἐμπρόσθιον πόλεμον τοῦ Σατάν τὸν ἀναιδῶς δηλαδὴ καὶ κατὰ πρόσωπον ὑπαντῶντα παλινδρομῶν, μὴτε διὰ τὸν οὐραῖον καὶ ἀφανῆ ἐμπροσθοδρομῶν· ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς ἀγχιμάχοις τῶν παθῶν λογισμοῖς προθρώσκων ὡς τις ἀκαταμάχητος, ἐν δὲ τοῖς ὑπούλοις καὶ ἐνεδρεύουσι προθρώσκων καὶ παρεκκλίνων
 10 ὡς τις ἀνεπιβούλευτος· τοὺς ἐκ δεξιῶν τῆς νίκης καιροσκοποῦντας τὴν ἔφοδον διὰ δεξιᾶς συνέσεως ἀμυνόμενος, /

φ. 81v καὶ τοὺς ἐξ ἀριστερῶν κατατρέχοντας κατατοξάζων ἱεροῖς ψαλτωδήμασιν. Ὁ γὰρ ἀληθὴς στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ οἶδεν ἐπὶ δεξιά μετᾶγειν ἢ δ' ἐπ' ἀριστερά τό ἀζαλέον τῆς σωτηρίας ἀκόντιον.

ΙΗ Ὅταν τοίνυν καταστήσῃ στρατιώτην Θεοῦ ὁ ἀνάδοχος τὸν ἀναδεχθέντα, τὸν ὀδηγούμενον ὁ καθηγητής, καὶ τὸν μαθητὴν ὁ διδάσκαλος, ἐμφανίζει αὐτόν τῷ βασιλεῖ καὶ Θεῷ, καθά τις στρατηγὸς δεξιός, καὶ μαλακαῖς ὁμιλίαις ζητεῖ τὴν πρὸς Θεὸν προτέραν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ διὰ δευτέρας ἐνωμότου στηρίξαι προθέσεως. Τοῦτο
 20 ὅπερ συνήθως καὶ εἰς τὴν τοῦ ἐπιγείου βασιλέως στρατολόγησιν γίνεται. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν μόνη ἀπογραφὴ στρατιωτικῆς τελεῖται δουλώσεως· ἐνταῦθα δὲ καὶ τῆς [κοσμικῆς] αἰχμαλωσίας ἀπολύτρωσις δίδεται. Τὴν γὰρ σαρκικὴν ποδοκάκην ἣν ὁ Σατανᾶς αὐτῷ περιέθετο, τέμνει διὰ μαχαίρας μεριζούσης σάρκα καὶ πνεῦμα. Καὶ ὡς
 25 ἤδη τοῦ κοσμικοῦ δεσμοτηρίου τάς ἀλυκτοπέδας διαδράντα τὸν ἄνθρωπον δέχονται οἱ συστρατιῶται καὶ συνηγήτορες, καθὼς τὸν μέγαν Παῦλον οἱ δεσμοφύλακες· καὶ ὥσεί τινα ληστευθέντα ἢ αἰχμαλωτισθέντα, καὶ ἐκ τῆς ληστείας ἢ τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθεριάσαντα, κατασπάζονται καὶ ἐναγκαλίζονται, καὶ διὰ μύρου καὶ
 30 ἁρωμάτων μυρεψικῶν ὑποδέχονται· καὶ τέλος διαδέχεται τὸν κατὰ Θεὸν ἀσπασμὸν λαμπαδουχία καὶ προπομπή, καὶ νικητήρια ἄσματα.

ΙΘ Οὕτω καὶ διὰ ταῦτα κατανοεῖται τέως ἔμοι τῶν ἀδοκιμάστων καὶ ἀγνωρίστων ἀναρτᾶσθαι τὴν διὰ τῆς ἀποκάρσεως τελείωσιν· οὐ μὴν

9, PG, ἐνεδρεύουσι παρεκκλίνων - 13,14, PG, τοῦ Θεοῦ, μεταγαγεῖν ἢ δ' ἐπ' - 15, Σύνταγμα, τοῖνυν τοιοῦτον - 19, PG, ἀνωμότου - 22, PG, [κοσμικῆς] - 23, PG, Σατάν - 25, PG, ἀγκαλίζονται - 32, 33, PG, ἀδοκιμάστων ἀναρτᾶσθαι.

ἵνα κατὰ σκηνικούς διαπαίζωσι τὸ μοναχικόν ἅγιον σχῆμα, καὶ κατὰ
 κύνας εἰς τὸν ἴδιον ἔμετον ἐπιστρέψωσιν. Ὁ γοῦν παρακαλούμενος
 ῥασοφόρος ὑπὸ τοῦ οἰκείου καθηγητοῦ τελειωθῆναι δι' ἀποκάρσεως,
 καὶ τῆς δωρεᾶς τὴν χάριν ἀναβαλλόμενος, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ
 5 δικαιολογούμενος ἐπ' ἐξουσίας ἔχειν κακῶς μεταμέλῃσθαι, καὶ εἰς
 τὴν κοσμικὴν προτέραν /

φ. 82r ὑποστρέφειν ἀναστροφὴν, ἔοικε τῷ πεσόντι πρὸς θαλάττιον πέλαγος,
 καὶ ἀναβρίχων μὲν σωτηρίαν εὐρεῖν, ἀποστρεφόμενῳ δὲ τὴν
 δεξιάν τοῦ τοῦτον πρὸς σωτηρίαν ἐλκύσοντος· τῷ ζητήσαντι χρεῶν
 10 ἐκκοπήν, καὶ τοῦ δανειστοῦ διαβρῆξαντι τὴν ἀθώωσιν· τῷ κατὰ τῆς
 γῆς χώσαντι σπόριμα, καὶ μὴ ἀνεχομένῳ τὸν ἄσταχυν· ἢ κατὰ λόγον
 ἀρμοδιαίτερον ἕτερον, ἀνδρὶ μαστιγίᾳ θέλονται διὰ πυρός διελθεῖν, ὅτι
 ποδοκάκης κάκωσιν οὐχ ὑφίσταται· ἀνδρὶ μετὰ σθεναρῶν ὅπλων
 δειλαινομένῳ μαχέσασθαι, καὶ τολμῶντι τὴν μάχην ὀπλοφορίας
 15 ἀπάνευθεν· ἀνδρὶ τὰ φῶτα παραιτουμένῳ τοῦ γίγαντος, καὶ τὴν
 ἀβλεψίαν σπινθῆρι μικρῷ θεραπεύοντι· ἀνδρὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ
 λιμένος λογιζομένῳ ναυάγιον.

Κ Ταῦτα οὕτως ἡμῖν ἐγνωματεύθησαν καὶ διευπλώθησαν· οὕτως ἡ
 τῶν θείων κανόνων ἀνάντης ἐρμηνεία ἐξωμαλίσθη· οὕτως ἡ τραχεῖα
 20 καὶ ἀδιόδευτος εὐδιόδευτος κατέστη καὶ μαλακότριβος, ὥς ἡμῖν τέως
 δοκεῖ. Εἰ μὲν οὖν δόξει ἀρεστή καὶ τῇ σῇ ὀσιότητι, χάρις τῷ Θεῷ· εἰ
 δέ μή, γενέσθω καθὼς σοι ἐν τῷ προοιμίῳ παρεδηλώσαμεν.

ΔΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ

Για τη «Χαμένη Πατρίδα»

Πάντα πιστή, στη θύμησή σου, χώμα ιερό,
σ' ευλαβικό προσκύνημα θα 'ρθώ και πάλι.
Παίρνω μια δύναμη από σένα, έτσι θαρρώ,
στον ώριο κάμπο ν' ανασάνω στ' ακρογιάλι.

Πότε θε νά 'ρθω, σε προσκύνημα ορθρινό,
σαν είσαι στολισμένο από δροσιά, όλο δάκρυ,
χώμα ιερό μου, πατρικό, ναι, όπου γυρνώ,
σε όποιαν απόμερη της γης, κι αν θα βρεθώ, άκρη.

Την ώρα, πότε πάλι, τη μυστηριακή,
σαν γέρνει αργά ο ήλιος σου, στ' ωχρό το δείλι,
γονατιστή μες στο ξωκλήσι σου είμ' εκεί,
που δεν ανάβει, είναι σβηστό κάθε καντήλι.

Σιωπά κάθε καμπάνα σου... Μοιριολογά,
βουβά, το αξέχαστο σκολειό, το ερειπωμένο
— θυμούμαι πρώτα, ο πατέρας με οδηγά,
κρατώντας με, απ' το χέρι του το αγαπημένο.

Προσκύνημα, σε φωτερή ή μουντή νυχτιά,
αν λάμπουνε στον ουρανό τ' αστέρια ή σβήνουν.
Σε σένα κάθε βράδι κι η στερνή ματιά,
όταν βαριά τα βλέφαρα 'π' τον πόνο κλείνουν.

Προσκύνημα στα διπλωμένα τα φτερά,
της ιστορίας' του θρύλου, που ανάερα πλανιέται.
Ω, τόση λύπη στην ψυχή πια δε χωρά
και σκύβει, σε φιλεί' σε δάκρυα αποξεχνιέται!

Αληθινά, με μύριες χάρες, περισσές,
στη φαντασία μου, καθημερινά, προβαίνεις.

Αύρες απόγειες σμίγεις ή θαλασσινές,
του μισεμού τον πόνο, ακόμα, να πληθαίνεις.

Γι' αυτό πάντα, στη θύμησή σου, χώμα ιερό,
σ' ευλαβικό προσκύνημα θα 'ρθώ κοντά σου.
Παίρνω μια δύναμη από σένα, έτσι θαρρώ,
να σου μιλώ, για τα πικρά τα μυστικά σου.

1955

ΚΑΤΙΝΑ ΒΕΪΚΟΥ - ΣΕΡΑΜΕΤΗ

Από τη συλλογή: «ΚΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΨΙΘΥΡΟΙ» (1955).

ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΩΡΑΙΟΤΕΡΗ ΑΝΑΜΝΗΣΗ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΟΥ;

Ωραιές αναμνήσεις μπορεί να έχει κανείς διάφορες. Σαν άτομο, σαν μέλος οικογένειας, σαν μέλος ομάδας, όταν προσφέρει στην ολότητα —στα κοινά—, σαν μέλος εθνότητας ή και γενικότερα. Όμως η ερώτηση προέρχεται από το εκλεκτό περιοδικό: «Ελληνο-Βελγική και Πανευρωπαϊκή Επιθεώρηση» και σ' αυτόν τον τομέα θ' απαντήσω, γιατί έζησα κάτι ξεχωριστό κι ακολούθησα έπειτα κάποια γραμμή. Έτσι, η απάντηση δεν μπορεί νά 'ναι απλή κι ανεξάρτητη. Αλλά πολλαπλή, όμως αναγκαστικά συντομευμένη.

Πρέπει να πάω πολλά χρόνια πίσω. Ευτύχησα να είμαι μαθήτρια του αλυσμόνητου πρωτοπόρου παιδαγωγού και λογοτέχνη Μίλτου Κουντουρά, που έκαμε διευθυντής στο: «Εξατάξιο Διδασκαλείο Θηλέων» της Θεσσαλονίκης (βλ. σχετικό μου άρθρο: «Νέα Σύνορα», τεύχ. 66, 1977 και εφημ.: «Εμπρός» Ξάνθης, 19-23.7.77), σ' εκείνο το σχολείο όνειρο. «Τι ήτανε περιβόλι.../ που ευώδαε· κι ήτανε σ' ανθούς μελίσσι (...)», όπως λέω στο ποίημά μου: «Σύμβολο», αφιερωμένο στη μνήμη του Δασκάλου και στην «Ιερή τριετία», όπως την αποκαλούσε ο ίδιος, όσο έμεινε κοντά μας, που με τον ερχομό του είχε αλλάξει τα πάντα, καθιέρωσε ακόμα και τη δημοτική.

Όταν στην τέταρτη τάξη μας πήρε στην Ψυχολογία, μου ανάθεσε μια εργασία για το γάλλο φυσικομαθηματικό και φιλόσοφο Ρενάτο Καρτέσιο (René Descartes).

Ήρθε η ώρα για το μάθημα. Αρχισα να διαβάζω. Με σταμάτησε πιο ύστερα και μου ζήτησε να πω αυτά που έγραφα, με δικά μου λόγια. Τα είπα. Τέλειωσε κατόπι η εργασία. Γίνθηκε συζήτηση, όπως πάντα στα χρόνια του Κουντουρά, η τάξη ήταν προετοιμασμένη, από την πλούσια βιβλιοθήκη, στο θέμα. Εφάρμοσε το Σχολείο Εργασίας. Το πρωί μόνο είχαμε τακτικό ωράριο και το απόγεμα, χωρισμένες οι τάξεις σε ομάδες, με την εκλεγμένη αρχηγό της η κάθε ομάδα, ασχολούμασταν στα μαθήματα της επόμενης, ή στις ειδικές ομάδες —διαταξικές ας τις πω— που τις διαλέγαμε ελεύθερα, όσες μπορούσαμε να παρακολουθήσουμε, ανάλογα με το χρόνο που διαθέταμε και τα ενδιαφέροντά μας, στην πλεκτική, υφαντική, κεντομηχανή, ξυλουργική, στενογραφία, πυρογραφία, νοσηλευτική, ξένη γλώσσα, αθλητισμό, χορό, μουσική, απαγγελία και άλλα. Κάτι το ιδανικό. Η εργασία λατρεύτηκε, σαν θεότητα. Ομολογώ ότι ζούσαμε σε μια διαρκή πνευματική ανάταση, μια μεταρσίωση!

Όταν τέλειωσε η ώρα —οι δυο ώρες, γιατί γινόταν συνέχεια εκείνο το μάθημα— με το φωτεινό του χαμόγελο και τη μελωδική φωνή του, μου είπε τονι-

σμένα, ο εκλεκτός παιδαγωγός-ποιητής, όπως τον χαρακτηρίζουν: «Θα γράψω πολύ ωραία πράγματα, για σένα, στο φάκελό σου». Εγώ πέταξα! Άνοιξα φτερά! (Εδώ θα πρέπει να σημειώσω ότι δεν είχαμε τους γνωστούς μαθητικούς καταλόγους για την κάθε τάξη, αλλά ατομικούς φακέλους —στο γραφείο— με τη στολή του σχολείου, μια φωτογραφία και με τα στοιχεία μας, όπου έμπαινε κάθε παρατήρηση, το κάθε τι. Κι ακόμα πρέπει να προσθέσω, ότι τα θρανία, ή ατομικά τραπέζια, ήταν βαλμένα σε κυκλοτερή διάταξη, η έδρα είχε αντικατασταθεί με τραπέζι, όπου έπαιρνε θέση η μαθήτριά που είχε κάθε φορά το λόγο κι ο καθηγητής ή ο διευθυντής καθότανε πλάι, για να συμπληρώσει ή να κατευθύνει τη συζήτηση, όταν το νόμιζε).

Εκείνα τα χρόνια, όλο χαρά και δημιουργία, μου είναι αξέχαστα. Αλλά και τα λόγια του μεγάλου Δασκάλου μας, που τα έδινα κατά καιρούς διάφορες ερμηνείες, όταν διαρωτιόμουν, τί διαπιστώσεις άραγε να είχε κάνει, για να μου απευθύνει ένα λιγόλογο, ωστόσο όμως τόσο περιεκτικό έπαινο, δε φύγανε ποτέ από τη μνήμη μου. Ασφαλώς ο εμπνευσμένος εκείνος παιδαγωγός θα έβλεπε πως μέσα μου σπιθάναβαν κάποια δειλά όνειρα. Άλλωστε μας γνώριζε την κάθε μια μας τόσο καλά.

Τα λόγια του με τίτλο: «Κάτι, που δεν ξεχνώ» —φυσικά συνεργάστηκα και σε άλλα κείμενα— έχουν περιληφτεί στον τόμο που βγάλαμε το 1976 οι μαθήτριάς του: «Μίλτος Κουντουράς. Διδασκαλείο Θηλέων Θεσσαλονίκης, 1927-1930», στη σελίδα 209. (Είναι όμως συλλογική εργασία και κρίθηκε, τότε, να μην μπουν υπογραφές).

Όλ' αυτά, που ανάφερα, τα θυμάμαι πάντα με ιδιαίτερη συγκίνηση. Είναι το υπόβαθρο, σε κάθε κατοπινή μου προσπάθεια. Βέβαια είχα αρχίσει από τα μαθητικά μου χρόνια να γράφω και κάτι να δημοσιεύω.

Όταν αργότερα είχα κάποιες επιτυχίες, που μου δώσανε τόση ικανοποίηση, τις συνδέω μ' εκείνα τα χρόνια και μ' εκείνα τα λόγια, με το φωτεινό πέρασμα ενός ανθρώπου, που άπλετα δεχτήκαμε την ακτινοβολία του, του Κουντουρά, του «Πεσταλότσι της Ελλάδας», όπως τον είπαν, που έφυγε όμως, ακόμη σε ακμή, τόσο πρόωρα. Τα λόγια του τα νιώθω στο δρόμο που έχω ακολουθήσει —επάγγελμα δεν άσκησα, παρά ελάχιστα— να ηχούν σαν μια προτροπή, μια αδιάκοπη υπόμνηση. Η καλύτερα, μια υποθήκη, που έπρεπε, είχα χρέος, όσο μου ήτανε δυνατό, να βρίσκομαι σε συνέπεια*.

Ξάνθη, 1980

KATINA BEΪKOY-ΣΕΡΑΜΕΤΗ

* Σημείωση. Το παραπάνω κείμενο, γραμμένο το 1980, δεν πρόλαβε να μου το δημοσιέψει στην ελληνογαλλική περιοδική του έκδοση ο ανατολικοθρακιώτης Τριαντάφυλλος Θεοδωρίδης, που έκαμε τη σχετική έρευνα, γιατί έφυγε από τη ζωή, πριν λήξει εκείνη η χρονιά.

Δεκεμβρης 81

Ταξιδευοντας για Λισσαβωνα...
Σκεψεις...

Ο ηλιος τριγυρισμενος απο ζωηρα κοκκινα χρωματα
ειχε αρχισει να βυθιζεται στον Ατλαντικο.
Παλι φιλε Νικολα κινησες για μεγαλα μακρινα
ταξιδια και ατελειωτες θαλασσες.
Τι ζωη και αυτη τι Τρομαρα. Οι θαλασσες, το караβι,
οι συντροφοι, τα ξωτικα λιμανια.
Τι κενο ατενιζεις ω ψυχη μου.
Απονες οι ωρες περνουν πανω απο το ακρογιαλι.
Αλλοιμονο σε μενα... Τα κυματα αρχισαν να κανουν ταραχη
και απανω στην ακτη στο μονοπατι το γεματο ισκιους
τα κιτρινα φωτα τρεμουλιαζουν και σβηνουν.
Εισαι ενα ομορφο τιποτα και ουτε ολοκληρωμενο
φιλε Νικολα.

Δεκεμβρης, 81

Θυμασαι που σου 'λεγα, θαλασσα σημαινει κατι περα
απ' τη ζωη.
Τωρα... η θαλασσα μ' εχει κουρασει και η στερια
με εχει αηδιασει...
Και Τωρα ειμαι μονος...
Η μερα αργει να 'ρθει και ο ουρανος
δεν ειναι πουθενα.
Δεν ειμαι μακρια απο τα λιμανια δεν ειναι νυχτα
δεν ειμαι ναυαγος
και ομως ειμαι μονος. Ειμαι μονος, χωρις ελπιδα.
Και το ξεχασμενο γραμμα που γλυστρησε απο την τσεπη μου
—πριν ερθω σε τουτο 'δω το караβι—
δεν ειχε διευθυνση.
Ποσο συναισθημα μοναξιας σε αγνωστο δρομο.

Ιουνής, 82

Ξέρεις για ποια μοναξιά σου μιλάω.

για τη μοναξιά του νεου με τους μαυρους κυκλους
που πηρε τις θαλασσες για μερικα χιλιαρικα τον μηνα παραπανω,
κοιταζοντας μερες τωρα, μηνες, την ακουραστη θαλασσα
και τον ατελειωτο οριζοντα.

Σερβιριστικες μια μοναξια караβισια την εφαγες
και τωρα ξερνας.

Και τα βραδυα να ακουει στον υπνο του να τριζουν
οι αλυσιδες που τον δενουν με κεινο τον τοπο
σε αλλο παραλληλο μακρυνο...

ΕΛΕΓΕΣ

Θα φυγουμε και θα πλανηθουμε μεσα σε αγνωστες θαλασσες
και σε πολυθορυβες πολιτειες... μετα...
ολα εμειναν ονειρο σκεψεις μοναχα απραγματοποιητες
και τωρα κλαις...

κλαις για οσα δεν ειδες στη Σιγκαπουρη στο Μπραζιλ
και αν δεν ταξιιδεψες. Μη κλαις...

Πες πως δεν υπηρχε ελπιδα να τα δεις. Δικαιολογησου.

Να κλαις για αυτα που ειδες και σωπασες
στη δικη σου πατριδα στον τοπο σου.

Μονο για αυτα. Για τις δειλες στιγμες σου.

Απριλης, 82

Γεναρης, 78.

Η ζωη μου γερναει και βουλιαζει ολοενα
σαν τα σαπια караβια.

Και υστερα ερχεται το κυμα και σκεπαζει τα παντα.

Οταν δεν θα ειμαι εδω. Σε τουτη την πολη
θυμηθειτε με,

τις μερες τις ατελειωτες
του καλοκαιριου Αγαπουσα.

ΓΙΑ καθε караβι υπαρχει ενα λιμανι.
Για μενα ο ιδιος δρομος η θαλασσα, ο ουρανος και τα αστερια.
Τι ζωη και αυτη τι Τρομαρα.
Παω, φευγω, ξαναφευγω, ξαναρχομαι. Ενα κυμα ειμαι
που δεν ακουμπα στην αμμουδια.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ...

Η πορεία ήταν χαραγμένη απο πριν...
Αμερικη Κινα μεσω Παναμα.
Ο Μαρκονι εδω και εικοσι μερες χωρις νεα.
Το ραδιοφωνο διχως κεραια και πως να ακουσεις.
Η μερα αργει ναρθει και ο ουρανος δεν ειναι πουθενα.
Ο υπνος κομμενος σε εφιαλτες. Το φαγητο που ειναι για
τα ψαρια και οι αηδιες που ακουνε καθημερινα τα αυτια σου.
Ψυχαγωγια καμμια. Τηλεοραση, ταβλι, σκακι απο ενα
«δβερτάιμ» κανενα...
Η αριστερη βαρκα με κουπια δουλευει
και η δεξια χωλαινει.
Παιρνεις μερικα χιλιαρικα τον μηνα παραπανω και αυτο ειναι
που μετραει.
Και Σενα δεν σε νοιαζει γυριζεις σελιδα στο «βιπερ»
που διαβαζεις και ησυχαζεις.
Κλεινεις τα ματια και φωναζεις
καλα ειναι και ετσι...

...22 Μαη, 82

ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ

Κανενος ανθρωπου ο δρομος δεν ειναι στρωμενος με ροδα.
Μερικων ανθρωπων ομως ο δρομος δεν ειναι ΚΑΘΟΛΟΥ
ροδιнос δεν ειναι στρωμενος καν.

Αυτοι αρχίζουν να δουλευουν κατευθειαν απο το χερσο απο το
αγονο μερος το δρομο που ειναι γεματος αλμυρα και θαλασσα.
Ηρεμα ματια. Δαγκωμενα χειλη, κομμενα προσωπα, προσωπα ευτυχισμενα,
προσωπα δυστυχισμενα. Μια ζωη με τα ματια... αντικρυζοντας
την ακουραστη θαλασσα και τον ατελειωτο οριζοντα.
Ετσι εμαστε εμεις οι ναυτικοι ο καθενας μονος
και ζει στον κοσμο του.
Με διαφορετικα προβληματα, με διαφορετικες αναγκες
με αλλες ευαισθησιες.

19 Δεκεμβρη

NICKOLA

ΠΑΙΔΙΚΑ ΜΑΤΙΑ

Βλέπω γύρω μου
τα δέντρα, τα βουνά,
τον ουρανό, τη θάλασσα·
έχουν τόση ομορφιά,
κρύβουν τόση ζεστασιά,
τόσο μυστήριο!

Τα βλέπω και θαυμάζω,
όπως το μωρό θαυμάζει
και παρατηρεί περίεργο,
χωρίς να πολυκαταλαβαίνει
κάθε καινούριο αντικείμενο
που βλέπει.

Με μάτια γεμάτα απορία
σαν μικρού παιδιού
κοιτάζω γύρω μου την πλάση.
Νιώθω υπέροχα!
Είναι σαν νάχω γεννηθεί τώρα!

Το μίσος, η κακία, η αδικία
είναι σαν να μην έτρεξαν ακόμη
να μ' ανταμώσουν.

Τι κι' αν πέρασαν τόσα χρόνια!
Τι κι' αν το δηλητήριο του κόσμου
ξεχείλισε το ποτήρι μου!
Γεύτηκα την πίκρα,
μα δεν την κέρασα.
Γνώρισα το μίσος,
μα δε μίσησα.
Αγάπησα τον άνθρωπο.
Αγάπησα με την καρδιά
μικρού παιδιού.

ΣΤΟ ΠΑΙΔΙ ΜΟΥ

Δεν υπάρχει χαρά
μεγαλύτερη από σένα.

Δεν υπάρχει σκοπός
ανώτερος από σένα.

Δεν υπάρχει ζωή
χωρίς εσένα.

Είσαι ο κόσμος ολόκληρος
για μένα, παιδί μου!

ΑΓΑΠΗ

Νιώθω την ψυχή μου
να πλαταίνει.
Θαρρείς κι' έχει βγει
απ' τη φυλακή
της σάρκας μου
κι έχει ξεχυθεί
στο άπειρο
ντυμένη στα λευκά της,
για να χορέψει λεύτερα
το χορό της αγάπης.

Δεν τη χωρά
το σώμα μου.
Θέλει να τρέξει,
να γελάσει, να φωνάζει,
να πετάξει σαν πουλί,
σαν νιφάδα χιονιού,
σαν βοριάς, σαν νοτιάς,
σαν ιδέα ακατάλυτη
που διασχίζει τα μήκη
του χρόνου.

Έχει πλατύνει η ψυχή μου.
Έχει καλύψει το άπειρο,
έγινε ένα με το άπειρο,
έγινε ένα με την αρχή του Κόσμου,
την Αγάπη.

Ο ΕΡΩΤΑΣ

Τον Έρωτα είδα σήμερα,
τον Μάη πρώτη μέρα.

Μες στα λιβάδια έτρεχε
χαρούμενος, ελεύθερος.
Χόρευε, τραγουδούσε.
Την ομορφιά του εκαμάρωνε
στα γάργαρα νερά
σαν σεργιανούσε.

Ήτανε όμορφος πολύ!
Άστραφτε κι' απ' τον ήλιο πιότερο!
Στεφάνι απ' αγριολούλουδα πολύχρωμο
τα λαμπερά του στόλιζε μαλλιά!

Είχε τα μάτια σου, αγάπη μου,
και την κορμοστασιά σου!
Είχε τα χείλη σου, την έκφραση
και το χαμόγελό σου!

Ήσουν Εσύ, αγάπη μου!
αιθέρια ύπαρξη
στο πράσινο της πλάσης!

Άπλωσα τα δυό χέρια μου
να με σφιχταγκαλιάσεις.
Μα ήσουν μακριά.
Δε σ' άγγιζα,
γιατί η απόσταση,

μάγισσα φθονερή,
σ' έπαιρνε και ξεμάκραινες.

Κι' άπλωνα εγώ τα χέρια.
Κι' έπεσα μες στο πράσινο,
θλιμμένο περιστέρι
που τούκλεψαν το ταίρι.
Κι' έκλαψα εκεί πικρά!

Τα χέρια μου κρατώ απλωμένα
και περιμένω, αγάπη μου.
Ίσως μιαν άλλη πρώτη του Μαγιού,
ίσως χορέψεις μες στην αγκαλιά μου!

ΚΟΡΙΝΝΑ ΧΑΡΗ

XRONIKA

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΘΡΑΚΕΣ, (μιά διάλεξι τοῦ δρ. R. Higgins.)

Δόθηκε, στήν βιβλιοθήκη τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς στήν Ἀθήνα, διάλεξι τοῦ ἀγγλοῦ ἀρχαιολόγου κ. R. Higgins μέ θέμα «Ἕλληνες καί Θράκες».

Τόν ὁμιλητή παρουσίασε ὁ διευθυντής τῆς Σχολῆς κ. Catling, πού μίλησε γιά τό συγγραφικό του ἔργο (ἰδιαίτερα τά ἔργα του γιά τά ἑλληνικά εἰδώλια), γιά τήν ὑπηρεσία του στό Βρετανικό Μουσεῖο καί γιά τήν ἀνασκαφική του δραστηριότητα στίς Μυκῆνες, ὅπου συνέχισε γιά λογαριασμό τῆς Σχολῆς τό ἔργο τοῦ ἀείμνηστου A. Wace, καί γιά τήν παρουσίασι τοῦ τεράστιου ὕλικου τῆς Κνωσοῦ.

Ὁ καθηγητής R. Higgins ἀρχισε μέ μία παρουσίασι τῆς γεωγραφικῆς φυσιογνωμίας τῆς Θράκης. Ὁ πρῶτος χώρος ὅπου Ἕλληνες καί Θράκες ἦλθαν σέ ἐπαφή ἦταν ἡ Σαμοθράκη. Ἀκολούθησε ἡ Θάσος, ἀπ' ὅπου οἱ Πάριοι κατέλαβαν τήν ἀκτὴ τῆς ἡπείρου, ἐνῶ συγχρόνως Ἴωνες ἀποικοὶ ἐκτιζαν πόλεις στά παράλια τοῦ Αἰγαίου, τῆς Προποντίδας καί τοῦ Εὐξείνου Πόντου (Ἀβδηρα, Μαρώνεια, Αἶνος, Βυζάντιο, Ἀπολλωνία (ἡ μετέπειτα Σωζόπολις), Ὀδησσός (ἡ σημερινή Βάρνα), Ἰστρία κλπ).

Στό ἐσωτερικό τῆς χώρας κατοικοῦσαν οἱ Θράκες, ἰνδοευρωπαϊκός λαός πού ἔφθασε σ' αὐτά τά χώματα κατά τόν 14ο αἰῶνα π.Χ., ἔθνος πολυπληθέστατο καί χωρισμένο σέ ἀμύηλα φύλα. Ἡ ἐπαφή Θρακῶν καί Ἑλλήνων ἀρχισε νωρίς καί ἀπεινώνεται στό ἔπος, ἀρχαιολογικά ὅμως ἀποδεικνύεται μόνο ἀπό τόν 8ο αἰ. π.Χ. κ. ἐξ. Βέβαια ἡ διονυσιακὴ λατρεία, ὁ ὄρφισμός καί τά ἐντελῶς ἰδιότυπα μυστήρια τῆς Σαμοθράκης (τόσο κοντά στό Χριστιανισμό) δείχνουν σ' ἓνα μὴ ὕλικο, δηλ. μὴ ἀρχαιολογικό, ἐπίπεδο τήν πρωιμότητα τῶν ἐπαφῶν.

Στὴ συνέχεια ὁ καθ. R. Higgins παρουσίασε τά σύνολα τῶν θησαυρῶν μεταλλοτεχνίας ἀπὸ τὴ Θράκη, καί αὐτό ἔχει γιά μᾶς ἰδιαίτερη σημασία. Παρατήρησε ὅτι τό σύνολο σχεδόν ἀπὸ τά ἔργα αὐτά στό νεκροταφεῖο τοῦ Duvanlii, στήν Vraca (περιοχὴ τῶν Τριβαλλῶν) καί στήν Δοβρουτσά, εἶναι ἔργα ἑλληνικά, φτιαγμένα ἀπὸ χέρια ἑλλήνων μεταλλοτεχνῶν στίς πόλεις τῆς παραλίας. Ἐχοντάς τα μελετήσῃ λεπτομερῶς, χάρις στήν «ἐκθεσὴ θρακικῶν θησαυρῶν» πού περιφέρουν οἱ Βούλγαροι στίς πρωτεύουσες τῆς Εὐρώπης, μπόρεσε νά δείξῃ ἑξοχες διαφάνειες καί νά κάνῃ τοὺς ἀναγκαίους συσχετισμούς. Τό γεγονός ὅτι στίς ἑλληνικὲς πόλεις τοῦ νότου δὲ βρίσκονται τέτοια πολύτιμα ἔργα εἶναι φυσικό, εἶπε ὁ κ. Higgins, γιατί μόνοι οἱ βάρβαροι φύλαρχοι τῆς Θράκης μποροῦσαν νά τά παραγγεῖλουν

σέ χρυσό ή άσήμι. Τό γεγονός ότι τά ίδια πράγματα υπάρχουν στην 'Ελλάδα σέ πηλό έπαληθεύει άκριβώς την περίκλεια ρήσι: «φιλοκαλοϋμεν μετ' εϋτελείας». 'Αλλά τότε τί άπομένει στους Θράκες από όλα αυτά τά έργα πού βρέθηκαν στη Θράκη; 'Από τή μεγάλη τέχνη, χρυσοχοΐα κλπ. τίποτε. Μένουν κάποια άτεχνα πλακίδια, φτιαγμένα ίσως από θράκες βοηθούς πού δούλευαν δίπλα σέ έλληνες μαστόρους μέ παραστάσεις πού δίνουν την έντύπωση σχολικων γυμνασμάτων. Ένας 'Ηρακλής μέ την Λερναία υδρα π.χ. λίγο απέχει από τό γελοίο, ιδωμένο μέ την ελληνική κλασσική αΐσθησι.

Όλη αυτή ή ανάλυσι έδειξε πόσο άτυχής είναι ή βουλγαρική προσπάθεια νά υπάρξει μιá «θρακική» τέχνη (μέ ελληνικά έργα!). Τήν τέχνη αυτή πρέπει νά την ονομάσουμε βορειοελληνική, καί όχι θρακική, είπε ό καθ. Higgins.

Γιά τό θησαυρό της Panagyourishte (λέξι ελληνική πού προέρχεται από τό Πανηγυράκι) δέν υπάρχει άμφιβολία γιά την πατρότητα. Προέρχεται από έλληνες χρυσοχόους της Λαμψάκου, καί αυτό άποδεικνύεται από την τιμή πού γράφεται σέ στατήρες καί δραχμές πάνω σ' ένα από τά άγγεία. 'Ο άμφορέας πρέπει νά παριστάνη τους 'Επτά επί Θήβας. Καί ή φιάλη μέ τά κεφάλια νέγρων είναι ό γνωστός τύπος «φιάλη Αιθιοπων» πού ύπήρχε στό θησαυροφυλάκιο του Παρθενώνα καί αναφέρεται σέ λογαριασμούς των ταμιων, μοιάζει δέ άκόμη μέ τή φιάλη της Καρυάτιδας του Τινολι.

'Απομένει ό τάφος του Kazanlak. Πρόκειται γιά έργο φτιαγμένο από έλληνα τεχνίτη δεύτερης σειράς (βλ. καί L i u b a O g n e n o v a - M a r i n o v a, Essai de mettre en rapport Athénion de Maronée avec la peinture Thrace vers la fin du IVe siècle avant ère, εις: Thracia 4, Serdicae 1977, σ. 177-178). 'Ηταν ως τώρα μοναδικό μνημείο ζωγραφικής, ώσπου οι άνακαλύψεις του καθ. 'Ανδρονίκου στην Βεργίνα πρόσφατα μάς έδειξαν ποιá ήταν ή ζωγραφική πρώτου επιπέδου του 4ου αιώνα π.Χ. 'Ο τάφος ζωγραφήθηκε γιά κάποιο θράκα ήγεμόνα, ίσως τόν αντίπαλο του Λυσιμάχου Σεύθη, πού εικονίζεται μαζί μέ την θεότητα, ενώ στον άλλο κύκλο τά άρματα είναι παρμένα από τά επιτύμβια άθλα, όμηρικό έθιμο πού στην Θράκη έμεινε ζωντανό ως τά ύστερα χρόνια.

Όσο γιά την σχέση Θρακων καί 'Αχαιμενιδων, γύρω από την όποία πολλά γράφτηκαν στη βουλγαρική θρακολογική βιβλιογραφία, τά πράγματα είναι πολύ άπλά: πρόκειται γιά εισαγμένα κομμάτια από πόλεις της 'Ιωνίας μετά την περσική κατάκτησι πού επαναλάμβαναν ή ένσωμάτωναν ιρανικά μοτίβα.

'Η όμιλία του καθ. R. Higgins έβαλε πολλά πράγματα στη θέσι τους. Μάς εικονογράφησε τή βόρεια ελληνική τέχνη της Θράκης, μιá από τίς σημαντικότερες - όπως άποδεικνύεται - εκφάνσεις της ελληνικής τέχνης,

καί ἔδειξε πὺς ἡ τέχνη αὐτὴ ἀπὸ τίς παράλιες πόλεις περνοῦσε στὸ ἐσωτερικὸ ἀρχίζοντας τὴ διαδικασία τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν θρακικῶν φύλων. Μία διαδικασία πού συνετελέστηκε πλήρως στὰ ρωμαϊκά αὐτοκρατορικά χρόνια καί στὸ ἐκχριστιανιζόμενο πρῶμο Βυζάντιο.

Π.Α.Π.

3ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΘΡΑΚΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ (ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ ΤΟΥ
W. TOMASCHEK), ΒΙΕΝΝΗ, 2-6 ΙΟΥΝΙΟΥ 1980.

Τά διεθνή θρακολογικά συνέδρια ἐγκαινιάσθηκαν τό 1972 στή Σόφια. Τοῦ πρώτου ἐκείνου συνεδρίου ἔχει συμπληρωθῇ ἤδη ἡ ἔκδοσι τῶν πρακτικῶν σέ τέσσερις τόμους (Tracia I-IV) ἀπό τή Βουλγαρική Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν.

Ἀκολούθησε τό 2ο Διεθνές Θρακολογικό Συνέδριο στό Βουκουρέστι, τό 1976. Τοῦ συνεδρίου ἐκείνου (4—10 Σεπτ. 1976) ἔχουν ἐπίσης δημοσιευθῇ πρακτικά.¹ Ἐπ' εὐκαιρία του ὁμως ἔγιναν μερικές ἄλλες ἐκδόσεις. Συγχρόνως ἄρχισε τή δραστηριότητά του στόν τομέα τῆς Θρακολογίας τό «Εὐρωπαϊκό Ἰδρυμα Dragan», Ἰδρυμα τοῦ γνωστοῦ ρουμάνου ἐπιχειρηματία τοῦ ἐξωτερικοῦ J.C Dragan.²

Τό 3ο Διεθνές Συνέδριο Θρακολογίας ὁργανώθηκε στή Βιέννη ἀπό 2-6 Ἰουνίου 1980 καί ἦταν ἀφιερωμένο στά 100 χρόνια ἀπό τήν ἔκδοσι τοῦ πρώτου θρακολογικοῦ ἔργου τοῦ βιεννέζου ἱστορικοῦ Wilhelm Tomasek. Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή μάλιστα ἡ Αὐστριακή Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν ἀνατύπωσε σ' ἓνα τόμο τά ἄρθρα τοῦ Tomasek, *Die Alten Thraker*.³

Τό κύριο βάρος τῆς ὁργανώσεως τοῦ συνεδρίου ἔφερε τό «Βουλγαρικό Ἐρευνητικό Ἰνστιτοῦτο Αὐστρίας», πού ἔχει ἰδρυθῇ στή Βιέννη καί διευθυνόταν ὡς πρὶν λίγα χρόνια ἀπό τόν καθ. Christo Danov. Μαζί του συνεργάσθηκαν ἡ Αὐστριακή Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν, τό Ἰνστιτοῦτο Θρακολογίας τῆς Βουλγαρικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν καί ὁ Σύλλογος «Φίλοι τῆς οἰκίας Wittgenstein» (τῆς οἰκίας τοῦ γνωστοῦ βιεννέζου φιλοσόφου, τήν ὁποία ἀγόρασε καί ἔχει κάνει ἔδρα του τό βουλγαρικό Ἰνστιτοῦτο τῆς Βιέννης). Τό συνέδριο εἶχε τεθῇ ὑπό τήν αἰγίδα τῆς δρ.

1. Actes du IIe Congrès International de Thracologie (Bucarest, 4-10 Septembre 1976), τ. I-III, Bucuresti 1980.

2. Στούς συνέδρους τῆς Βιέννης μοιράσθηκε δωρεάν ὁ τόμος τῶν Actes du deuxième Symposium International de Thracologie (Rome, 12-15 Novembre 1979), organisé par la Fondation Européenne Dragan, Rome (1980).

3. Πιστή ἀνατύπωσι ἀπό τίς Sitzungsberichte der philosophisch-historischen klasse der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 128. Band, IV Abhandlung καί 130. Band, II Abhadlung καί 131. Band, I. Abhandlung.

Hertha Firnberg, ύπουργού 'Επιστημών καί 'Ερεύνης τῆς Αὐστρίας, καί τοῦ καθ. Herbert Hunger, προέδρου τῆς Αὐστριακῆς 'Ακαδημίας 'Επιστημῶν.

Ἡ πρώτη ἡμέρα τοῦ συνεδρίου ἦταν ἀφιερωμένη στόν W. Tomaschek. Κατά τίς ἐναρκτήριες προσφωνήσεις στήν αἴθουσα τελετῶν τῆς Αὐστριακῆς 'Ακαδημίας μίλησαν γιά διάφορες ὀψεις τοῦ ἔργου τοῦ Tomaschek οἱ βούλγαροι καθηγητές Al. Fol, Ch. Danov, K. A. Vlahov, οἱ ρῶσοι L. A. Gindin καί T. D. Slatovskaja, ὁ ρουμάνος A. Vraciu, ὁ τσέχος R. Hosek καί ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου κ. Φανούλα Παπάζογλου.

Τήν δεύτερη ἡμέρα οἱ σύεδροι χωρίσθηκαν σέ τρία τμήματα: Γλωσσολογία καί 'Ονομαστική, 'Ιστορία καί 'Αρχαιολογία Α καί Β. Ὁ καθ. Vlad. Georgiev, πού μίλησε γιά τή θρακική γλώσσα, τόνισε ὅτι τό θρακικό γλωσσικό ὕλικό ἀποτελεῖται ἀπό ἕνα περιορισμένο ἀριθμό «γλωσσῶν», περίπου 1800 κυρίων ὀνομάτων, μερικές βραχεῖες ἐπιγραφές καί μερικές θρακικές λέξεις πού σώζονται ὡς ὑπόστρωμα στίς σημερινές βαλκανικές γλώσσες. Ἐνδιαφέρουσα ἦταν ἡ ἀνακοίνωση τοῦ V. Besenliiev γιά τό ὄνομα Pulvudena. Τό ὄνομα αὐτό, στό ὁποῖο μετασχηματίσθηκε τό ἑλληνικό Φιλιππούπολη, δέν γεννήθηκε πάνω σέ θρακικό ἔδαφος, γιατί κάτω ἀπό τόν Αἶμο δέν ὑπάρχει τό δεύτερο συνθετικό Dava (Deva). Φαίνεται ὅτι κάποιος πληθυσμός πού μετοίκησε ἀπό τή σημερινή βόρεια Βουλγαρία τόν 4ο ἢ 5ο αἰ. μ.Χ. στήν περιοχή Φιλιππουπόλεως ἔδωσε στήν πόλι τό ὄνομα.

Ὁ καθ. Μιχ. Σακελλαρίου μίλησε γιά «Θράκες καί Πελασγούς στήν Ἑλλάδα κατά τό τέλος τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς», μέ βάσι τίς μαρτυρίες κυρίως γραπτῶν πηγῶν γιά τή Βοιωτία. Πολλές ἀντιρρήσεις προκάλεσε στούς Ἕλληνες συνέδρους ἡ ἀνακοίνωση τοῦ καθ. E. Kirsten, «Οἱ πρῶτες ἱστορικές σχέσεις μεταξύ Θρακῶν καί Ἑλλήνων στό φῶς τῆς ἱστορικῆς γεωγραφίας». Παρατηρήθηκε ὅτι τό ἐσωτερικό τῶν ἀποικιῶν δέν ἦταν δυνατό νά παραμένη θρακικό, γιατί κάθε ἑλληνική ἀποικία εἶχε ἀνάγκη ἀπό ἕνα ἐλάχιστο ζωτικό γεωργικό χῶρο γιά τήν ἐπιβίωσί της. Ἰδιαίτερα στήν περίπτωσι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαρωνείας, πού ὁ καθ. Kirsten θέλησε νά ταυτίσῃ, εὐφάνταστα, μέ τήν ἔδρα τοῦ Ἀμαδόκου, ἀπήντησε ὁ πρῶτος ἀνασκαφεύς καθ. Γ. Μπακαλάκης ὅτι δέν βρῆκε οὔτε ἕνα θρακικό ὄστρακο, ὄχι βασιλικό ἐνδιαίτημα.

Ἐξαιρετικά κατατοπιστική ἦταν ἡ ἀνακοίνωση τοῦ K. A. Wardle γιά τίς ἀνασκαφές στήν τούμπα τῆς Ἀσσήρου καί τίς σχέσεις πού διαπιστώθηκαν μέ τό βαλκανικό χῶρο καί τό μυκηναϊκό κόσμο. Ὁ N. I. Ξηροτύρης μίλησε «γιά τήν ἀνθρωπολογία τῶν Θρακῶν», τονίζοντας τίς σχετικές δυσκολίες ἀναπαραστάσεως ἐνός θρακικοῦ τύπου, καθώς καί τή μή παραδοχή-ἀνθρωπολογικά- τῶν φορέων τοῦ πολιτισμοῦ Yamna ὡς

έθνογενετικού πυρήνα τών Θρακῶν. Ὁ C. Maccov μίλησε γιά «τήν οἰκονομική καί πολιτιστική διείσδυση τών ἀποικιῶν τοῦ Αἰγαίου στή Θράκη (7ος—3ος αἰ. π.Χ.)», τήν ὁποία εἶδε στήν εἰσαγωγή διαφόρων ἀγαθῶν προορισμένων γιά τήν καθημερινή ζωή, ἀλλά καί τήν πολυτέλεια, καί στήν υἱοθέτησι μερικῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ὕλικου καί πνευματικοῦ πολιτισμοῦ.

Δέν ἔγινε ἀντιληπτό γιατί ὁ J. Griffith μίλησε γιά τό «μῦθο τοῦ Βορέα καί τῆς Ὠρειθίας στή λογοτεχνία καί τήν τέχνη». Τά ἔργα τέχνης πού ἀνέφερε ἦταν ἀττικά ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα καί κατωιταλιωτικά, πού δέν εἶχαν καμιά σχέσι μέ Θράκες ἢ Θράκη. Ἡ Z. Goseva μίλησε γιά τήν «πρώιμη ἑλληνική παράδοση σχετικά μέ τή θρακική θρησκεία». Μεταξύ ἄλλων ἀσχολήθηκε καί μέ τήν ἐπίδρασι τών Θρακῶν σέ μιᾶ ἀπώτερη ἐποχή στήν Ἑλλάδα καί στήν ἑλληνιστική θρησκεία (ἰδιαίτερα τήν ὀρφική). Σχετικά μέ τόν Ἀπόλλωνα Δηραῖνό στά Ἀβδηρα ὑποστηρίχθηκε ὅτι συνεχίζει τή λατρεία ἐνός θρακικοῦ θεοῦ, τοῦ Δηραῖνου. Ζήτησα ἀπό τήν δ. Goseva νά κατονομάσῃ τυχόν μαρτυρίες πού θά προσέδιδαν στό ὄνομα Δηραῖνό θρησκευτική σημασία πέραν ἐκείνης ἐνός ἀπλοῦ τοπωνυμίου (π.χ. Ἀπόλλων Κλάριος, Δήλιος κλπ). Παραδέχθηκε ὅτι τά παραπάνω μόνο ὡς ὑπόθεσι μποροῦν νά προταθοῦν.

Ἡ ἀνακοίνωσι τοῦ J. G. P. Best περί Λέρνας καί Θράκης περιεῖχε τολμηρές ὑποθέσεις: Οἱ καταστροφεῖς τοῦ πολιτισμοῦ στήν ΠΕ II—III περίοδο εἶναι Πρωτοθράκες πού ἔφτασαν στήν Πελοπόννησο διά τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου. Ὁ ἐπιμελητής Ἀρχαιοτήτων Δ. Γραμμένος μίλησε γιά τούς προϊστορικούς οἰκισμούς στήν Ἀνατ. Μακεδονία, πού ἀριθμοῦνται ἤδη χάρις στίς ἐρευνές του σέ ἐβδομήντα. Ἦδη ἐπιφανειακά ἐντοπίσθηκε καί κεραμική Καπανο I.

Στίς 4-6-1980, δευτέρα μέρα τοῦ συνεδρίου, τά τμήματα ἦταν πάλι τρία: Ἱστορική πολιτιστική κληρονομιά τῆς ἀρχαιότητος στήν Ν.Α. Εὐρώπη, Ἱστορία καί Ἀρχαιολογία Α καί Β.

Πολλά καί ἀπίθανα ἀκούσθηκαν στό πρῶτο τμήμα. Οἱ βούλγαροι ἰδίως συνάδελφοι προσπάθησαν μέ κάθε τρόπο νά ἴδουν τά θρακικά στοιχεῖα ἐπιβιοῦντα μετά τόν ἐκχριστιανισμό τῶν βαλκανικῶν ἐπαρχιῶν καί ἐκβάλλοντα κατά κάποιο τρόπο στό νεοσύστατο βουλγαρικό κράτος τοῦ τέλους τοῦ 7ου αἰ. μ.Χ. (Α. Milcev, M. Stantsheva, V. Tapkova-Zaimova, I. Gueorgieva), γιά νά φθάσουμε στό σημερινό λαϊκό πολιτισμό (M. Tscherkesova). Τώρα τί σχέσι ἔχουν οἱ σύγχρονες μουσικές συνθέσεις μέ θέμα τόν Ὀρφέα καί τήν Εὐρυδίκη (L. Braschowa- -Stantschewa) μέ τή Θρακολογία εἶναι λίγο δύσκολο νά διακρίνῃ κανεῖς.

Στά τμήματα Ἱστορίας καί Ἀρχαιολογίας ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρουσα ἦταν ἡ ἀνακοίνωσι τοῦ ἑλληνα ἱστορικοῦ Μιλτιάδη Χατζόπου-

λου, πού κρίνοντας ιστορικά τά υπάρχοντα στοιχεία κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι πολιτάρχες της Φιλιππουπόλεως είναι θεσμός μακεδονικός καί όχι ρωμαϊκός. Αντίθετα, μέ σκεπτικισμό αντιμετώπισθηκε ή θεωρία του R. Tomlinson ότι τό ιερό του 'Ηρακλή στη Θάσο δέ φαίνεται νά είναι ελληνικής καταγωγής. 'Ο Δ. Σαμσάρης ανέπτυξε τό θέμα «'Η λατρεία του Θρακός ιππέως στην πεδιάδα του κάτω ρου του Στρυμόνος», όπου εντοπίζει καί δύο ιερά, στά βόρεια του Παγγαίου καί την όδομαντική Σίρι. Στη συζήτηση ή Z. Goseva υποστήριξε ότι ό «ήρωας αὐλωνεΐτης» έχει θρακικό όνομα. Τόσο ό κ. Σαμσάρης, όσο καί ό κ. Μπακαλάκης απέδειξαν την ελληνικότητα του «αὐλωνεΐτου» (από τό αὐλών—ώνος), πράγμα πού παραδέχθηκε καί ό παριστάμενος βούλγαρος επιγραφικός G. Mihailion.

Ένδιαφέρουσα, αλλά δυστυχώς χωρίς προβολή διαφανειών καί δύσκολη στην παρακολούθηση ήταν ή ανακοίνωση της άγγλοβουλγαρίδας Z. M. Szumanska, «'Ελληνικά ή Θρακικά; Μερικά προβλήματα ταυτίσεως πηγών των μεταλλοτεχνημάτων». Δύσκολα στηριζόμενα πράγματα για τίς «άφομοιωτικές» δυνατότητες καί επιδόσεις του «θρακικού» πολιτισμού ειπώθηκαν από τον M. Domagadzki στην ανακοίνωσή του «Πολιτιστικές εξέλικτικές διαδικασίες στη Θράκη κατά τό δεύτερο μισό της πρώτης χιλιετίας π.Χ.», ιδίως στην περίοδο μετά τή μακεδονική κατάκτηση, όποτε ακόμη καί τό έσωτερικό της Θράκης ελληνίζει.

Στίς 5-6-1980, τρίτη ήμέρα του συνεδρίου καί άργία στην Αυστρία (καθολική έορτή της 'Αγίας Δωρεάς), τό συνέδριο διέκοψε τίς εργασίες του καί οι σύνεδροι εξέδραμαν στην άνασκαφή της μεθορίου ρωμαϊκής πόλεως του Carnuntum, στον παραδουνάβειο Limes της Παννονίας.

Στίς 6-6-1980, τετάρτη καί τελευταία ήμέρα του συνεδρίου, οι συνεδριάσεις έγιναν μόνον τό πρωί. 'Ο R. F. Hodder υποστήριξε την πρωτότυπη άποψη ότι ή θρακική θρησκεία ήταν άνεικονική. Μόνο όταν καί όπου υιοθετείται ή περσική καί ελληνική εικονογραφία, στην πρωτοελληνιστική περίοδο καί επίσης στίς εξελληνισμένες θρακικές έπαρχίες του ρωμαϊκού κράτους, εμφανίζεται καί ό άνθρωπομορφισμός. Μιλώντας για «τίς θρακικές λατρείες στη Μεγάλη 'Ελλάδα» ό D. Pöron άνέφερε καί ότι τό τοπωνύμιο Γέλα βρίσκεται καί στην Ροδόπη. Παρατηρήθηκε όμως από τον κ. Μπακαλάκη ότι τό Gela στη Ροδόπη είναι σλαβικό τοπωνύμιο καί δέν έχει καμιά σχέση μέ την άρχαία Γέλα.

Έξαιρετική ήταν ή ανακοίνωση του M. Oppermann⁴ «σχετικά μέ μερικά προβλήματα των άναθηματικών άναγλύφων στίς θρακικές περιοχές

4. Συνέχεια του άρθρου του Untersuchungen zum Weihrelief in den römischen Provinzen Thracia und Moesia Inferior, Klio 82 (1980) 111—125.

μεταξύ Δουνάβεως και Ροδόπης κατά τη ρωμαϊκή περίοδο», στην οποία έδειξε ότι στην εποχή των Ἀντωνίνων και των Σεβήρων οί ντόπιοι θεοί έχουν ήδη συγκρητισθῇ μέ ἑλληνικούς ἢ ρωμαϊκούς θεούς.

Τό μεγαλύτερο ὅμως ἐνδιαφέρον καί τή μεγαλύτερη συζήτησι τήν ἡμέρα αὐτή προκάλεσε ἡ ἀνακοίνωσι τῆς καθ. Βασιλικῆς Παπούλια «Περί ὀρισμοῦ τῆς Θρακολογίας». Ἡ ἀνακοίνωσι αὐτή εἶναι συνέχεια τοῦ ἀρθροῦ τῆς δ. Παπούλια «Altthrakien als Historische Einheit», *Balkan Studies* 18 (1977) 334—361 καί τῆς σχετικῆς συζητήσεως πού ἐγινε στίς *Semaines Philippopolitaines* τό 1976. Ὁ ὀρισμός, πού ρίχνει τό βάρος ὄχι στήν ἔννοια «Θράκη» (γιατί αὐτό ὁδηγεῖ σέ μιά ταυτολογία) ἀλλά στόν κλάδο αὐτό τῆς ἀρχαιογνωσίας, ἔχει ὥς ἐξῆς:

Θρακολογία εἶναι ἕνας κλάδος τῆς κλασικῆς ἀρχαιογνωσίας, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀντικείμενο τήν ἱστορία καί τόν πολιτισμό, σ' ὅλες του τίς ἀπόψεις, ἐκείνων τῶν ἀρχαίων ἐξαφανισμένων ἐθνοτήτων (Ὀδρύσαι, Γέται, Μυσοί κλπ), οἱ ὁποῖες μαρτυροῦνται ὡς Θράκες διά τῆς ἑλληνορρωμαϊκῆς γραπτῆς παραδόσεως, ὡς καί διά τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων.

Κατά τή συζήτησι τῆς ἀνακοινώσεως ὁ καθ. Condurachi παρατήρησε ὅτι ὁ ὅρος *Acculturation*, τόν ὁποῖο χρησιμοποίησε ἡ δ. Παπούλια, εἶναι καλύτερο νά ἀντικατασταθῇ ἀπό τόν ὅρο *interculturatiōn*, τόν ὁποῖο ἔχει δεχθῇ καί ἡ UNESCO, γιατί ὁ πρῶτος σημαίνει ἐπιβολή τοῦ ἐνός πολιτισμοῦ πάνω στόν ἄλλο, ἐνῶ ὁ δεύτερος τήν ἀλληλεπίδρασι τῶν πολιτισμῶν. Ἀντιπαρατηρήθηκε ὅμως ὅτι σ' ὅλη τήν ἀρχαία ἱστορία ἔχουμε παντοῦ ἐξελληνισμό Θρακῶν καί ὄχι ἐκθρακισμό Ἑλλήνων. Δέν πρέπει νά λησμονεῖται, εἶπε ἡ δ. Παπούλια, ὅτι ὑπῆρχε φύλο θρακικό πού, σύμφωνα μέ πληροφορία τοῦ Ἀριστοτέλη, δέν μπορούσε νά μετρήσῃ περισσότερο ἀπό τό τέσσερα. Ὁ καθ. Dapov ἀντεῖπε ὅτι ἡ πληροφορία εἶναι ἀπό τόν Ψευδο-Ἀριστοτέλη, ἀλλά δέν ἐξήγησε γιατί πρέπει νά ἀμφισβητηθῇ στό οὐσιαστικό της περιεχόμενο.

Στό σημεῖο αὐτό παρενέβη ὁ καθ. Μπακαλάκης λέγοντας ὅτι δέν ἀντιλαμβάνεται πῶς μπορεῖ ἕνα βιβλίο νά ἐπιγράφεται «Θρακική Τέχνη» (ἐννοώντας τό βιβλίο τῶν Gerassimov-Venedikov, *Thrakische Kunst*) καί κατά μεγίστη πλειονότητα νά εἰκονογραφῇ ἑλληνικά ἔργα τέχνης. Ποιά εἶναι ἡ θρακική τέχνη; Μερικά εἶδη ἵπποσκευῆς καί γενικά «ἐφηρμοσμένων» τεχνῶν; Ἀνταπάντησε κάπως ἐριστικά ὁ Iv. Marazov, ἀλλά μετά ἀπ' αὐτόν γενικά οἱ καθ. Mihailov καί Venedikov, οἱ ὁποῖοι εἶπαν ὅτι πράγματι ἡ ἔννοια τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι πολύπλευρη (γι' αὐτό ὑπάρχουν καί τόσοι ὀρισμοί του), καί τά κριτήρια τοῦ τί εἶναι «ἑλληνικό» καί «θρακικό» εἶναι ρευστά καί ἀβέβαια.

Στό σημεῖο αὐτό εἰσῆλθε στήν αἴθουσα ὁ δρ. Best, ὁ ὁποῖος θέλησε νά ὑπερασπισθῇ τόν ὀρισμό του τῆς Θρακολογίας καί δήλωσε ὅτι προετοιμάζει ἕνα ἄρθρο μέ τίτλο «μεταξύ θρακομανίας καί θρακοφοβίας» (!), καί

άπεχώρησε τής αίθουσής. Άνταπάντησε ή δ. Παπούλια, διαβάζοντας σχετική περικοπή τής ανακοινώσεώς της, στην όποία έξήρε τή συμβολή του δρ. Best στην παλιότερη συζήτησι περί Θρακολογίας, καί δηλώνοντας ότι δέν άντιλαμβάνεται γιατί ό δρ. Best έμφανίσθηκε ως προσβεβλημένος καί άπεχώρησε.

Τόν λόγο έλαβαν τέλος άλλοι έπιστήμονες, πού τόνισαν τήν ανάγκη στό προσεχές IV Διεθνές Θρακολογικό Συνέδριο νά ύπάρχει καί τό θέμα των μεθοδολογικών προβλημάτων γύρω από τή νέα έπιστήμη.

Οί έργασίες του συνεδρίου έκλεισαν στην αίθουσα τελετών τής Αυστριακής Άκαδημίας Έπιστημών μέ χαιρετισμούς από διαφόρους συνέδρους. Συγχρόνως προτάθηκε ή ίδρυσι μιās έπιτροπής πού θά συντονίζει τήν έρευνα κ.λ.π. στό χώρο τής Θρακολογίας. Άπό ελληνικής πλευράς στην έπιτροπή, πού θά λειτουργεί στό πλαίσιο τής UNESCO, συμμετέχει ή καθ. Βασιλική Παπούλια. Επίσης καθορίσθηκε ότι τό IV Διεθνές Θρακολογικό Συνέδριο θά διοργανωθώ από τό ίδρυμα Henri Frankfort στό Amsterdam τό 1984.

Π. Α. ΠΑΝΤΟΣ

ΤΟ 8ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗΣ ΚΑΙ Η ΘΡΑΚΗ

Τό 8ο Διεθνές Συνέδριο 'Ελληνικής καί Λατινικής 'Επιγραφικής πού διοργανώθηκε στήν 'Αθήνα ἀπό 3 ἕως 9 'Οκτωβρίου 1982 εἶχε χωρισθῇ σέ τέσσερα τμήματα πού ἀσχολήθηκαν μέ τά ἀκόλουθα γενικά θέματα:

- 1) 'Επιγραφική καί 'Αθηναί στον ἑλληνικό κόσμο
- 2) 'Επιγραφική καί πόλεις, ἀπό τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. ὡς τόν 3ο αἰ. μ.Χ.
- 3) 'Επιγραφική καί θρησκεία στή Δύση.
- 4) 'Επιγραφική καί βόρειες ἑλληνικές περιοχές.

Στά πλαίσια τοῦ τέταρτου θέματος ἔγιναν καί ἀρκετές ἀνακοινώσεις πού ἀφοροῦσαν στον εὐρύτερο χῶρο τῆς ἀρχαίας Θράκης. Ἐτσι ὁ καθ. Georgi Mihailov (*Le progrès de l' épigraphie en Bulgarie*) ἐξέθεσε περιληπτικά τήν πρόοδο τῆς ἐπιγραφικῆς ἐπιστήμης στή Βουλγαρία κατά τήν περίοδο ἀνάμεσα στό προηγούμενο (7ο) Διεθνές Συνέδριο 'Ελληνικῆς καί Λατινικῆς 'Επιγραφικῆς πού ἔγινε στήν Κονσταντζά (9-15 Σεπτεμβρίου 1977)¹ καί τό 8ο τῶν 'Αθηνῶν: δημοσιεύσεις ἐπιγραφῶν καί σημαντικές ἀκόμη ἀνέκδοτες ἐπιγραφικές ἀνακαλύψεις, μελέτες πού ἄπτονται τῆς ἐπιγραφικῆς, ἐπιγραφικά *corpora* (σχέδια καί ὑλοποίηση). Γιά τό ἴδιο θέμα εἶχε μιλήσει ὁ καθ. Mihailov καί στήν «Στρογγυλή Τράπεζα» πού διοργανώθηκε στή Φιλιππούπολι (7.10.1980), στά πλαίσια τῶν «IV. Semaines Philippopolitaines de l' histoire et de la culture thrace»².

Στίς ἐργασίες πού γίνονται στή Βουλγαρία περιλαμβάνονται:

α) τό *corpus* τῶν λατινικῶν ἐπιγραφῶν μεταξύ 'Ιστρου καί Αἴμου πού εἶχε ἀρχίσει ὁ Iv. Venedikov καί τελειώνουν οἱ κ.κ. B. Gerov καί Vel. Velkov καί ἡ κ. V. Gerasimova. Ἡ ἔκδοσι αὐτή θά γίνει στά λατινικά, καί ἐκτός ἀπό τά κείμενα θά ὑπάρχουν φωτογραφίες τῶν ἐπιγραφῶν καί πλήρεις *indices*.

(β) ὁ τελευταῖος τόμος τῶν I.G Bulg ἀπό τόν καθ. G. Mihailov πού θά περιέχει ἐκτός ἀπό τά *addenda et corrigenda* τά νέα κείμενα πού δημοσιεύθηκαν ὡς τό 1980 καί τούς πλήρεις *Indices*.

γ) Ὁ K. Banev ἀνέλαβε τή σύνταξι τοῦ *corpus* τῶν λατινικῶν

1. Ἦδη ἔχουν ἐκδοθῇ τά πρακτικά του: *Actes du VIIe Congrès International d' Epigraphie Grecque et Latine, Constanza, 9-15 Septembre 1977, Réun. et prés. par D. M. Pippidi, Bucuresti-Paris 1979.*

2. Βλ. ΘΡΑΚΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ 37 (1982), σ. 245.

ἐπιγραφῶν νοτίως τοῦ Αἴμου ὑπὸ τὴν διεύθυνσι τοῦ B. Geron καὶ G. Mihailov.

δ) Σχεδιάζεται ἀκόμη μιά συλλογὴ ἐπιγραφῶν ποῦ ἀναφέρονται στὴν ἱστορία καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν θρακικῶν κρατῶν μέχρι τῆς ἐκλείψεως καὶ τοῦ τελευταίου ἀπ' αὐτὰ τὸ 46 μ.Χ. Ἡ ἐργασία αὕτη γίνεται ἀπὸ τὸν καθ. G. Mihailov σὲ συνεργασία μὲ τὴν κ. S. Sherwin White.

Ἡ Margarita Tatscheva - Hitova (Über das Phylensystem in den Provinzen Moesia Inferior und Thracia) ξαναπιάσθηκε μὲ τίς μαρτυρίες γιὰ τὸ φυλετικὸ σύστημα στίς πόλεις τῶν δύο ἐπαρχιῶν μὲ ἀφορμὴ μία νέα ἐπιγραφή ποῦ βρέθηκε στὸ ἱερό τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴν περιοχὴ τῆς Σεδρικῆς (Σόφιας) καὶ διατύπωσε νέες ἀπόψεις γιὰ τὴ σημασία τῶν «φυλῶν» στὴ διοικητικὴ ὀργάνωσι καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ, καθὼς καὶ γιὰ τὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικὰ τοῦ συστήματος στίς δύο ρωμαϊκὲς ἐπαρχίες.

Ἡ Maria Cicikova (Les graffites sur vases de Seuthopolis) παρουσίασε 146 ἐνεπίγραφα ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα ποῦ βρέθηκαν στίς ἀνασκαφές τῆς θρακικῆς Σευθοπόλεως (β' ἡμισυ τοῦ 4ου -α' τέταρτο τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.). Οἱ ἐπιγραφές βρέθηκαν καὶ σὲ εἰσηγμένη ἀττικὴ κεραμεικὴ (κάνθαροι, κύλικες, πινάκια) καὶ σὲ ἀγγεῖα ντόπιας προελεύσεως (πρόχοι, ἀμφορεῖς, πίθοι). Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν εἶναι ὀνόματα τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν ἀγγείων, γραμμένα ὁλόκληρα ἢ συντετμημένα, μονογράμματα καὶ μεμονωμένα γράμματα. Συναντῶνται ἑλληνικὰ ὀνόματα (Ἀρίξενος, Μεν-, Ταρ-), καθὼς καὶ ὀνόματα θρακικὰ (Σεῦθης). Ὑπάρχουν ἐπίσης ἀναθηματικὲς ἐπιγραφές στὸ Δία, τὴν Ἥρα καὶ τὸν Ἡρακλῆ. Στὰ χεῖλη τῶν πίθων συναντῶνται ἀριθμοί, ὅλοι κατὰ τὸ ἀκροφωνικὸ σύστημα, ποῦ δείχνουν τὴν τιμὴ ἢ τὴν περιεκτικότητά τοῦ ἀγγείου.

Οἱ ἐπιγραφές σ' ἀγγεῖα τῆς Σευθοπόλεως παρέχουν κάποιες νέες πληροφορίες γιὰ τὴν ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασι τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, γιὰ τὰ ὀνόματα καὶ γιὰ τίς λατρεῖες ποῦ τιμοῦσαν. Ἡ γνῶσι τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς καὶ γλώσσας, κατέληξε ἢ κ. Cicikova, καθὼς καὶ ἡ χρῆσι τοῦ ἑλληνικοῦ μετρικοῦ καὶ ἀκροφωνικοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος στὴ Σευθόπολι μαρτυροῦν ὅτι ὁ ἀστικός θρακικός πολιτισμὸς εἶναι ἐνσωματωμένος στὸν πολιτισμὸ τοῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου.

Οἱ ἐπιγραφές ποῦ ἀνευρίσκονται στὴν Τέω τῆς Ἰωνίας, τὴν μητρόπολι τῶν Ἀβδήρων, ἔχουν συχνὰ ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἀποικίας, μιά καὶ εἶναι γνωστὲς οἱ ἐξαιρετικὰ στενὲς σχέσεις τῶν δύο πόλεων, ὅπως καὶ τῆς Πάρου μὲ τὴν Θάσο. Ἔτσι ἡ ἀνακοίνωσι τοῦ τσέχου Christian Marek (Neue Urkunden aus dem hellenistischen Teos), ποῦ εἶχε ὡς σκοπὸ νὰ μᾶς γνωρίσῃ ἓν μέρος πολὺ ἀποσπασματικὰ κείμενα ἐπιγραφῶν ἀδημοσίευτων τῆς Τέω, νὰ ἀνοίξῃ τὴν συζήτησι γιὰ τὴν ἀποκατάστασί τους καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ ἱστορικὰ τὰ ἀσφαλῆ κείμενα, ἀναμεγόταν μὲ ἐνδιαφέρον. Καὶ πράγματι, ἀνάμεσα στίς ἀδημοσίευτες ἐπιγραφές τῆς Τέω εἶναι ἓνα ψήφισμα τῶν Ἀβδήρων, ἀπὸ τὸ ὁποῖο

σώζονται 21 στίχοι - εν μέρει με πολλά κενά. 'Ιδιαίτερα ενδιαφέρων είναι ο τύπος του σκεπτικοῦ στοὺς στίχους 12 κ. εξ. Λόγω τῶν μεγάλων κενῶν είναι δύσκολες συμπληρώσεις κατά λέξι καὶ δὲν ἔχουν ἐπιτευχθῆ ὡς τώρα σὲ ἱκανοποιητικό ἐπίπεδο. 'Εν πάσῃ περιπτώσει περιγράφονται μία ὀρισμένη κρίσιμη κατάστασι τῆς πόλεως ("Αβδηρα) καὶ ἡ βοήθεια τῶν Τηίων. Κατά πᾶσαν πιθανότητα τὸ ψήφισμα συσχετίζεται με τὰ γεγονότα πού περιγράφονται στήν ἐπιγραφή Sylloge³ 656 καὶ ρίχνει νέο φῶς σὲ μερικά ἐρωτήματα πού ἐξετάζονται σὲ σχέσι με τὴν ἐπιγραφή αὐτή.

'Η Κωνσταντῖνα Μέντζου-Μεῖμάρη ('Επαγγέλματα καὶ τέχνες στίς Ρωμαϊκές πόλεις κατά τὴν ρωμαϊκὴ ἐποχὴ) ἀσχολήθηκε με πληροφορίες πού μπορεῖ νά ἀρυσθῇ κανεὶς ἀπὸ τίς δημοσιευμένες ἐπιγραφές τῆς Θράκης, ἀνάγονται κυρίως στό διάστημα ἀπὸ τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. καὶ εἶναι κυρίως ἀναθηματικές ἐπιτύμβιες καὶ ψηφίσματα.

'Απὸ τὴ μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν πού ἐπιμελῶς συγκέντρωσε ἡ κ. Μεῖμάρη προκύπτουν στοιχεῖα γιὰ τὴ δημογραφικὴ σύνθεσι τοῦ πληθυσμοῦ, τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν θρακικῶν πόλεων καὶ τὴν ἐμπορικὴ τους ἐπικοινωνία με ἄλλα κέντρα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, καθὼς καὶ γιὰ τὸ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο τῶν κατοίκων τους, ὑπόβαθρο τοῦ ὁποῖου ἦταν πάντοτε ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ κλασσικὴ παράδοσι.

"Ετσι στίς ἐπιγραφές αὐτές πού προέρχονται ἀπὸ τίς θρακικὲς πόλεις καὶ τίς γύρω περιοχές (Βυζάντιο, 'Ηράκλεια (Πέρινθο), Καλλιπολι, Σηστό, Μάδυτο, Αἶνο, Σηλυβρία, 'Αλεξανδρούπολι, Σαμοθράκη, Στρώμη, 'Αδριανούπολι, Φιλιππούπολι, Τραϊανή, Αὐγούστα, Πανταλία, Σερδική, 'Απολλωνία, Μεσημβρία, Μαρκιανούπολι, Νικόπολι πρὸς "Ιστρον, Τόμι, "Ιστρο) ἀντιπροσωπεύονται σχεδόν ὅλα τὰ εἶδη τῶν ἐπαγγελμάτων καὶ τεχνῶν: ἀπὸ τὰ χειρωνακτικά, τὰ γεωργικά, τὰ ναυτικά, μέχρι τὰ πῖο ὑψηλά τῆς ἐποχῆς, πού συνήθως ἦταν τὰ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα καὶ ἀπαιτοῦσαν εἰδικὴ μόρφωσι γιὰ ὅσους τὰ ἐξασκοῦσαν (δάσκαλοι, καθηγητές, ἱατροί). "Άλλες κατηγορίες ἐπαγγελματιῶν καὶ τεχνιτῶν διατηροῦσαν καταστήματα ἢ ἐργαστήρια καὶ ἐμπορεῦνταν τὰ εἶδη τους στήν πόλι τους, ἀλλὰ καὶ ἔξω ἀπ' αὐτήν, σὲ γειτονικές ἢ μακρινές περιοχές. Τὸ ἐμπόριο προωθοῦσαν καὶ τὰ «ἐμπορία», δηλ. οἱ ἐμπορικοὶ σταθμοὶ πού λειτουργοῦσαν στό θρακικὸ χῶρο. Τέλος με τίς συντεχνίες τους οἱ ἐργαζόμενοι προσπαθοῦσαν νά κατοχυρώσουν τὰ δικαιώματά τους καὶ τὰ ἐπαγγελματικά τους συμφέροντα ἀπέναντι στό κράτος.

Οἱ ἐπιγραφές ἀναφέρουν καὶ διάφορα καλλιτεχνικά ἐπαγγέλματα στή Θράκη (κωμωδός, τραγῳδός, γλύπτης, ἀγαματογλύφος, ψηφοθέτης), γεγονός πού μαρτυρεῖ τὴ συνέχεια τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς παραδόσεως. 'Η μόνη ἀπόκλισι ἀπὸ τὴν πολιτιστικὴ παράδοσι εἶναι στό χῶρο τοῦ στίβου με τὴν εἰσαγωγή νέων «ἀθλημάτων» κατά τὰ ρωμαϊκά ἔθιμα, ὅπως οἱ

μονομαχίες. Στίς επιγραφές μαρτυρούνται συχνά μονομάχοι (ρητιάριοι), οι οποίοι όμως συναντώνται και σε πολλές άλλες ρωμαϊκές επαρχίες την ίδια εποχή.

Ὁ Δημήτρης Λαζαρίδης (Δύο τιμητικά ενεπίγραφα μνημεία τῆς Ἀμφίπολης) ἀναφέρθηκε σέ δύο βάθρα μέ τιμητικές ἐπιγραφές, τό ἕνα στόν θεοποιημένο Αὐγουστο, πού ἀποκαλεῖται «σωτήρ καί κτίστης» τῆς πόλεως, τό ἄλλο γιά τόν ὕπατο Λεύκιο Καλπόρνιο Πείσωνα, «πάτρωνα καί εὐεργέτη» τῆς Ἀμφιπόλεως.

Ἡ ἀνίδρυσι τῶν δύο μνημείων στήν πόλη Δ', ἀπ' ὅπου ἴσως περνοῦσε ἡ Ἐγνατία, θά πρέπει νά σχετίζεται μέ ἱστορικά γεγονότα. Τά ἐπίθετα «σωτήρ καί κτίστης» τοῦ Αὐγούστου ἀναφέρονται σέ κάποια μεγάλη εὐεργεσία τοῦ αὐτοκράτορα πρὸς τήν Ἀμφίπολι, πιθανῶς τή μερική ἢ ὅλική ἀνοικοδόμησί της ἔπειτα ἀπό κάποια καταστροφή. Τήν καταστροφή αὕτη θά εἶχαν προκαλέσει τά ἐπαναστατημένα κατὰ τῶν Ρωμαίων θρακικά φύλα, εἴτε κατὰ τό Μιθριδατικό πόλεμο, ὁπότε ὑπάρχει καί ρητή μαρτυρία ὅτι οἱ ἀντίπαλοι τῶν Ρωμαίων κατέλαβαν τήν Ἀμφίπολι, εἴτε κατὰ τίς ἐπιθέσεις τῶν Θρακῶν τό 57/56 π.Χ. σ' ὅλο τό μῆκος τῆς Ἐγνατίας. Εἶναι γνωστό πῶς ὁ ἐξόριστος Κικέρων διατύπωσε τό 56 π.Χ. σφοδρές ἐπικρίσεις κατὰ τοῦ Πείσωνα, τόν ὁποῖο κατηγοροῦσε ὅτι δέ φρόντισε γιά τήν ἀσφάλεια τῆς Ἐγνατίας ἀπό τίς ἐπιδρομές τῶν Θρακῶν. Εἶναι πολύ πιθανόν ὅτι μέ τίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις τῶν ἐτῶν αὐτῶν συνδέεται τό τιμητικό μνημεῖο πού ἔστησαν οἱ Ἀμφιπολίτες στόν Καλπόρνιο Πείσωνα, τόν «πάτρωνα καί εὐεργέτη» τῆς πόλεώς τους.

Ὁ Pierre Ducrey (*Recueil des inscriptions grecques et latines de Philippos de Macedoine - Cité et territoire*) ἔδωσε ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα γιά τό corpus τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Φιλίππων πού ἐτοιμάζουν οἱ Ἑλβετοί. Ὁ συνολικός ἀριθμός τῶν ἐπιγραφῶν εἶναι 1.359, ἀπό τίς ὁποῖες εἶναι ἤδη δημοσιευμένες οἱ 525. Ἀπό τίς ἀνέκδοτες, 693 ἔχουν πάνω ἀπό τέσσερα γράμματα καί 141 εἶναι θραύσματα μέ λιγότερα ἀπό 4 γράμματα.

Οἱ ἑλληνικές ἐπιγραφές (4ος αἰ. - 1ος αἰ. π.Χ.) εἶναι 43 καί οἱ ἑλληνικές ἐπίσης τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων (χωρίς τίς χριστιανικές) 234. Οἱ λατινικές ἐπιγραφές εἶναι 1.063, οἱ δίγλωσσες 7, οἱ λατινικές μέ ἑλληνικά γράμματα 3.

Τά πρόσωπα (ἀν ἐξαιρέσουμε τοὺς Φιλιππησίους πού εἶναι γνωστοί ἀπό ἐπιγραφές ἄλλων τόπων) περιλαμβάνουν 1.461 ἄνδρες, 375 γυναῖκες καί ἀκαθόριστα εἶναι 93. Ἡ ἐπιστημονική ἐκμετάλλευσι τῶν ὀνομάτων φαίνεται ὅτι ὑπόσχεται πολλά: ὁ καθορισμός τῆς προελεύσεως τῶν κατοίκων, τῆς κατανομῆς τους μεταξύ τῆς πόλεως καί τῆς περιφερείας κατὰ τή διάρκεια τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως δείχνουν ὅτι ἡ ρωμαϊκή διείσδυσι ὑπῆρξε ἰσχυρή (3/5 τῶν προσώπων φέρουν *tria nomina*), ἀλλά καί ὅτι ὁ γηγενὴς πλῆθυσμός (ἑλληνικὸς καί θρακικὸς) παρέμεινε σημαντικὸς.

Χῶρος συναντήσεως τριῶν πολιτισμῶν οἱ Φίλιπποι, ἀντιπροσωπεύουν ἄρα μία ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσα περίπτωση.

Ἀφήσαμε τελευταία τήν ἔκθεσι πρὸς τήν ὀλομέλεια τοῦ συνεδρίου τοῦ ἐπιμελητῆ Ἀρχαιοτήτων Διαμαντῆ Τριαντάφυλλου, πού ἀφοροῦσε στό κείμενο «Συμμαχίας Ρωμαίων καί Μαρωνιτῶν ἀπό τήν Μαρώνεια». Ἡ ἐπιγραφή αὐτή, πού βρέθηκε τό 1972, ἀνακοινώθηκε³ σύντομα μέ φωτογραφία τό 1977. Σῶζει 43 στίχους, ἀπό τοὺς ὁποίους, οἱ 9 πρῶτοι εἶναι ἑλλιπεῖς, καί περιέχει τό κείμενο «φιλίας καί συμμαχίας καλῆς κατὰ γῆν καί κατὰ θάλασσαν εἰς τόν ἅπαντα χρόνον» μεταξύ Ρωμαίων καί Μαρωνιτῶν. Περιλαμβάνει τοὺς ὅρους πού συμφωνήθηκαν οἱ ὁποῖοι δέν εἶναι διαφορετικοί ἀπό τοὺς ὅρους παρόμοιων συμμαχιῶν τῶν Ρωμαίων, καί ἐν τέλει μᾶς πληροφορεῖ γιά τό χῶρο ἀναθέσεως: «*Ταύτην τήν συμμαχίαν γραφῆναι εἰς χάλκωμα καί ἀνατεθῆναι ἐν μέν Ῥώμῃ ἐν τῷ Καπετωλίῳ, ἐν δέ Μαρωνείᾳ ἐν τῷ Διονυσίῳ*». Δυστυχῶς ἀπό τό κείμενο τῆς συνθήκης δέ σῶζεται τό σκεπτικό πού προτάσσεται σέ παρόμοια κείμενα καί τό ὁποῖο δίνει στοιχεῖα γιά τήν ἀκριβῆ χρονολόγησι. Πάντως, ἡ ἀναφορά ὡς συμπράττοντος μέρους, ἐκτός τῶν Ρωμαίων καί Μαρωνιτῶν, καί Αἰνίων ἐξορίστων στή Μαρώνεια («*Αἰνίων τοὺς κεκριμένους ὑπὸ Λευκίου ... ἐλευθέρους καί πολιτευομένους με[τά...]*») ὁδήγησε τόν Δ. Τριαντάφυλλο στή σύνδεσι τῆς συμμαχίας μέ τά γεγονότα τοῦ πρώτου τρίτου τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. καί στήν χρονολόγησί της ἀμέσως μετά τήν Πύδνα (168 π.Χ.), δηλ. τό ἔτος 167 π.Χ. ὅταν στό συνέδριο τῆς Ἀμφιπόλεως διευθετήθηκαν τά σχετικά μέ τήν Αἶνο, Μαρώνεια καί Ἀβδηρα θέματα ἀπό τόν Λεύκιο Αἰμίλιο Παῦλο καί τήν δεκαμελῆ συγκλητική πρεσβεία.

Π.Α. ΠΑΝΤΟΣ

3. Βλ. ΑΔ 28 (1973 [1977]) Β2 Χρονικά, σ. 464, πίν. 417-418.

ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΑ ΕΞΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

ΜΗΝΑ ΜΗΝΑΪΔΗ

ΣΤΗΝ ΙΕΡΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΑ ΣΜΥΡΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΕΥΛΑΒΙΚΗ ΑΦΙΕΡΩΣΗ

*« Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ
τίθῃσιν ὑπὲρ τῶν προβάτων».*

Με τὴν εὐκαιρία τῶν ἐξήντα χρόνων ἀπὸ τοῦ μαρτυρικοῦ θάνατο τοῦ αἰμ-
μνήστου καὶ ἥρωικοῦ ἐθνάρχῃ, τοῦ μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσοστόμου,
ἀφιερώνεται στὴ μνήμη του τὸ μικρὸ αὐτὸ καὶ πενιχρὸ μνημόνιο, σὲ ἐκδή-
λωση τιμῆς καὶ σεβασμοῦ γιὰ τὴν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδας ἐκούσια θυσία
του.

Πολλὰ ἄρθρα καὶ μελέτες γράφτηκαν γιὰ τὸν αἰοίδιμο ἄνδρα καὶ γιὰ τὴ
δράση του, ποὺ εἶναι ἀνεξάντλητα. Ὁ δική μου πένα δέν εἶναι τόσο ἐξονυχι-
στική καὶ διαφωτιστική, ἀλλὰ οὔτε καὶ μπορεῖ νὰ μεταρσιωθεῖ σὲ ὕψη κά-
ποιας ποιητικῆς ἐξάρσεως. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ θά χρειαζόταν «κάλαμος γραμ-
ματέως ὀξυγράφου», τὸν ὁποῖο ὁμολογῶ πῶς δέν ἔχω. Ὁ δικός μου χρωστή-
ρας, στὸ χέρι ἐνός ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους ἐπιζῶντες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀναφέ-
ρεται σὲ μερικές ἀναμνήσεις καὶ προσωπικὲς ἐπαφές καὶ παραστάσεις, ποὺ
μοῦ μένουν ἀνεξίτηλες καὶ ἀξέχαστες ἀπὸ τὰ παιδικὰ καὶ ἐφηβικὰ μου χρό-
νια, γιὰ τὴν ἐθνικὴ δράση τοῦ αἰοίδιμου ἱεράρχῃ. Παραλείπει τὴ δημιουργι-
κὴ, ρητορικὴ, συγγραφικὴ, φιλανθρωπικὴ καὶ λοιπὴ δράση του, ποὺ ἔχουν
καταχωρηθεῖ σὲ πολλὰ ἐγκωμιαστικὰ συγγράμματα γιὰ τὸν ἱεράρχῃ.

Ὁ Χρυσόστομος καταγόταν ἀπὸ τὰ Τρίγλια¹ τῆς Βιθυνίας, γεννηθεὶς στὰ
1867, καὶ εἶχε τὸ ἐπώνυμο Καλαφάτης, ἐνδεικτικὸ τοῦ ἐπαγγέλματος ποὺ
ἀσκοῦσε ὁ πατέρας του στὸ λιμάνι τῆς Τρίγλιας.

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωση τῶν σπουδῶν του στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλ-
κης², ἐργάστηκε σάν ἱεροκλήρυκα στὶς Μητροπόλεις Μυτιλήνης καὶ Ἐφέ-

1. Τὰ Τρίγλια ἦταν παράλια κωμόπολη, κοντὰ στὰ Μουδανιά, τῆς ἐπαρχίας
Προύσας καὶ στὰ 1922 εἶχε 6.000 Ἕλληνες καὶ 150 Τούρκους. Οἱ ἀσχολίες τῶν κατοί-
κων ἦταν ἡ ἀλιεία, ἡ ναυτιλία, τὸ λάδι καὶ τὸ μετᾶξι.

2. Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης ἦταν ἰσότιμη μὲ τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανε-
πιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἔχει ἀναδείξει στὰ τελευταῖα 150 χρόνια σχεδὸν ὅλους τοὺς
ἱεράρχες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Οἱ Τούρκοι ὀχυρωθέντες πίσω ἀπὸ μιὰ
διάταξη ὅτι «ἡ ἀνώτατὴ ἐκπαίδευση παρέχεται παρὰ τοῦ κράτους» πρὶν δέκα χρόνια

σου καὶ ἀκολούθως προσλήφθηκε στὰ Πατριαρχεῖα, ὅπου, μέ τήν ἐργατικότητα καί τό ζήλο του, κατέλαβε τίς ἐπίζηλες θέσεις τοῦ μεγ. ἀρχidiaκόνου καί τοῦ μεγ. πρωτοσυγκέλλου κοντά στοὺς πατριάρχες Κωνσταντῖνο τόν Ε' καί Ἰωακείμ τόν Γ', τό μεγαλοπρεπὴ³, οἱ ὁποῖοι τόν περιέβαλλαν μέ μεγάλη στοργή καί τόν ὑπεραγαποῦσαν, γιατί εἶχαν διαγνώσει τίς πολλαπλές ἱκανότητες καί ἀρετές στό πρόσωπο τοῦ Χρυσόστομου. Γιά τό λόγο αὐτό ἡ πρός αὐτόν ἐμπιστοσύνη τους ἦταν ἀπεριόριστη.

Ὅταν στὰ 1902 κενώθηκε ἡ θέση τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δράμας, κλήρος καί λαός ἀπέβλεψαν στοῦ Χρυσόστομο, σάν τόν πιό ἱκανό καί ἀξιο ἡγέτη, ὁ ὁποῖος θά μπορούσε νά ἀνταπεξέλθει κατὰ τῶν πανσλαβιστικῶν σχεδίων πού ἐπιδίωκαν τήν ἐξόντωση τοῦ ἐλληνισμοῦ καί τῆς ὀρθοδοξίας τοῦ χειμαζομένου στή Δράμα χριστιανισμοῦ, ἀπό τοὺς κομιτατζήδες τῶν Σαράφωφ⁴ καί Σανδάσκη. Ἐτσι ὁ Χρυσόστομος προκρίθηκε παμψηφεί ἀπὸ τήν Ἱερὰ Σύνοδο Κωνσταντινουπόλεως ὡς μητροπολίτης Δράμας.

Ὁ Χρυσόστομος, ἐνθουσιώδης καί ἀκάματος στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ, γεμάτος ἀπὸ πατριωτισμό καί ἄφθαστο ζήλο, μόλις ἐφθασε στήν ἐπαρχία του, ἄρχισε νά περιτρέχει τὰ διάφορα χωριά τῆς ἐπαρχίας του γιά περιοδεΐα. Τολμηρός καί ἄφοβος, περιφρονώντας τίς ἀπειλές τῶν ἄγριων κομιτατζήδων, μέ τὰ ἐνθουσιώδη καί πειστικά κηρύγματά του ἐμψύχωσε τίς ψυχές τῶν ἀκραιφνῶν Ἑλλήνων, ἀλλά καί κατόρθωσε νά προσεταιρισθεῖ τοὺς κυμαινόμενους καί ὀλιγόψυχους ἐπαμφοτερίζοντες μεταξύ Πατριαρχείου καί Βουλγαρικής Ἐξαρχίας⁵ μέ τοὺς φλογεροὺς καί πατριωτικοὺς λόγους του, γεμάτους

ἔθεσαν τό δίλημμα ἡ Σχολή ἢ νά ὑπαχθεῖ κάτω ἀπὸ τήν ἀντίστοιχη Σχολή τοῦ τουρκικοῦ Πανεπιστημίου ἢ νά καταργηθεῖ. Κι ἔτσι τό Πατριαρχεῖο ἀναγκάστηκε νά καταργήσει τό πανεπιστημιακὸ τμήμα τῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία περιορίσε τό ἔργο της στίς τάξεις μέσης ἐκπαίδευσης, σάν εἰδικῆς ἱερατικῆς σχολῆς, μέ ὑποβάθμιση τῆς κύριας ἀποστολῆς της.

3. α) Κων/τίνος ὁ Ε', ὁ ἀπὸ Ἐφέσου, σοφὸς ἱεράρχης, πατριάρχευσε ἀπὸ τό 1896 μέχρι τό 1902.

β) Ἰωακείμ ὁ Γ', καταγόμενος ἀπὸ τό Βαφειοχώρι τοῦ Βοσπόρου, ὑπηρέτησε ὡς μητροπολίτης Βάρνης καί Θεσσαλονίκης, πατριάρχευσε κατὰ δύο περιόδους, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ τελευταία κράτησε ἀπὸ τό 1902 μέχρι 1912. Ἦταν πολὺ λαοφιλὴς, ἀποκληθεὶς μεγαλοπρεπὴς γιά τό ὠραῖο παράστημα, ἀλλά καί τήν ἐπιβλητικότητα καί ἐμφάνισή του.

4. Οἱ Βούλγαροι γιά νά ἐκβουλγαρίσουν τοὺς ὀρθοδόξους εἶχαν καταρτίσει ἀνταρτικές ὁμάδες ὑπὸ τοὺς δύο αἰμοβόρους αὐτοὺς ἀρχικομιτατζήδες.

5. Μέ τίς ἐνέργειες τοῦ πανσλαβιστῆ Ἰγνάτιεφ, οἱ Βούλγαροι ἀποσχίστηκαν ἀπὸ τό Πατριαρχεῖο καί ἱδρυσαν χωριστὴ θρησκευτικὴ ἡγεσία μέ τήν ὀνομασία Ἐξαρχία. Ὁ Ἐξάρχος μάλιστα εἶχε ἔδρα τῇ συνοικίᾳ Μπαλατᾶ σέ λίγη ἀπόσταση ἀπὸ τό Πατριαρχεῖο, πλάι σέ δική του Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Στό σχολεῖο πού λειτουργοῦσε ἐκεῖ, προσπαθοῦσαν οἱ Βούλγαροι νά προσηλυτίσουν ἐλληνόπουλα φτωχὰ καί ἄπορα, διαθέτοντας μάλιστα μεγάλα ποσὰ γιά τὰ παιδιὰ αὐτὰ καί τίς οἰκο-

ἀπό ἔθνικό παλμό, σάν ἄξιος καί ἐφάμιλλος τοῦ φερωνύμου του ἁγίου Ἰωάννη Χρυσόστομου. Σέ λίγο διάστημα καί ὕστερα ἀπό ἄσκνες προσπάθειες ἐπέτυχε τή συνένωση γύρω του ὅλων τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν τῆς ἐπαρχίας Δράμας. Τά καταχθόνια σχέδια τῶν Βουλγάρων κατέρρευσαν καί οἱ τουρκικές Ἀρχές, πού ἐπαιρναν γενναῖα φιλοδομήματα ἀπό τό σλαβικό κορβανά, ἀναφέρθηκαν στήν Ὑψηλή Πύλη⁶ ζητώντας ἐπίμονα τήν ἀνάκληση τοῦ Χρυσόστομου ἀπό τή Δράμα, σάν δημαγωγῶ καί ταραξία τῆς ἡσυχίας τῶν κατοίκων καί ἐπικίνδυνου γιά τή δημόσια ἀσφάλεια.

Ὁ Χρυσόστομος ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείψει τό ποιμνιό του καί νά ἰδιωτεύσει ἐπὶ ἓνα χρόνο στήν πατρίδα του, τήν Τρίγλια, ὅπου ἀνήγειρε τότε καλλιμάρμαρο διδακτήριο⁷ καί ἄλλες οἰκοδομές μέ ἀτομικά ἐξοδά του. Μόλις δέ ἀνακηρύχτηκε τό Σύνταγμα τόν Ἰούλιο τοῦ 1908 ἔσπευσε νά ξαναγυρίσει στή Δράμα, ὅπου ἐγίνε δεκτός μέ ἐπευφημίες ἀπό τοὺς χριστιανούς. Μά οἱ Βούλγαροι караδοκοῦσαν καί δέν μπορούσαν νά ἀνεχθοῦν τήν παρουσία του. Νέες καταγγελίες καί τζουρνάλια ἐναντίον του ἀνάγκασαν τό Πατριαρχεῖο νά τόν ἀνακαλέσει καί πάλι, μά ὄχι γιά ἀνάπαυση ἢ ἀποστρατεία, ἀλλά γιά νά τόν τοποθετήσει σέ μιά ἀπό τίς πύριες περιοχές θέσεις, σέ μιά ἀπό τίς ἐπτά ἀποστολικές ἐκκλησίες τῆς Ἀποκαλύψεως, στή Μητρόπολη τῆς Σμύρνης, τῆς νύμφης τῆς Ἰωνίας, τήν ἐλληνικότητα τῆς ὁποίας ἀναγνωρίζοντας καί οἱ Τοῦρκοι τήν ὀνόμαζαν ΓΚΙΑΟΥΡ-ΙΖΜΙΡ.

Μετά τήν ἡττα πού εἶχε ὑποστεῖ στόν Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο ἡ Τουρκία, γιά νά ξεπλύνει τή ντροπή, ἀλλά καί νά ξανακερδίσει ὀρισμένα ἐδάφη πού εἶχε χάσει καί πρό πάντων ἀποβλέποντας στήν ἀνάκτηση τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου, μετακάλεσε ἀπό τή Γερμανία στρατιωτική ἀποστολή, μέ ἐπικεφαλῆς τό στρατηγὸ Λίμαν φόν Σάνδερς, γιά νά ἐκγυμνάσει τόν τουρκικό στρατό.

Ὁ Σάνδερς ὕστερα ἀπό μιά μακροχρόνια περιοδεία του στή χώρα, σέ μιά ἐμπιστευτική ἔκθεσή του τόνιζε, ὅτι ἡ Τουρκία ἂν θέλει νά εἶναι ἄτρωτη ἀπό ἐσωτερικούς κινδύνους καί περισπασμούς καί νά ὑφίσταται σάν Κράτος βιώσιμο, πρέπει νά ἀπομακρύνει ἀπό ὅλα τὰ παράλια τῆς ἐπικρατείας τό ἐλληνικό στοιχεῖο, ἀπωθώντας το στό ἐσωτερικό τῆς χώρας.

Ἡ ἀπάνθρωπη αὐτὴ καί εὐχάριστη γιά τοὺς νεοτούρκους⁸ εἰσήγηση, πού

γένειές τους, δέν εἶχαν ὅμως ἐπιτυχίες ἐκτός ἀπὸ λίγα παιδιά ἀπὸ τήν ἀνατολική Ρωμυλία καί Βουλγαρία, μερικῶν γαλακτοπωλῶν.

6. Ὑψηλή Πύλη (Babi-Ali) λεγόταν τό Πολιτικό Γραφεῖο τοῦ πρωθυπουργοῦ (μεγάλου βεζύρη).

7. Πρὶν 5-6 χρόνια ἓνας τοῦρκος δάσκαλος, μετακλητός ἀπὸ τήν Τουρκία, ὅπως προβλέπει μιά ἐλληνοτουρκικὴ συμφωνία πού ἰσχύει καί τώρα γιά ἀμοιβαία ἀνταλλαγή 35 εκπαιδευτικῶν, ὅταν ρωτήθηκε πού εἶναι ἡ ὀργανικὴ του θέση, ἀνακοίνωσε ὅτι ἐργάζεται σέ διδακτήριο πού τό εἶχε δωρήσει ὁ δεσπότης Χρυσόστομος...

8. Οἱ νεότουρκοι, καταγόμενοι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, ἦταν ἐβραϊκῆς καταγωγῆς, ἐξαναγκασθέντες νά ἐξισλαμιστοῦν ὅταν ὁ ραβῖνος τους Σαμπεταΐ πρῶτος αὐτὸς πα-

ήταν ἄλλωστε καί ὁ μύχιός τους πόθος, τέθηκε ἀμέσως σέ ἐφαρμογή, ἀφοῦ μάλιστα οἱ νεότουρκοι εἶχαν ἀρχίσει τέτοιο διωγμό μέ τό κρητικό ζήτημα καί πρίν ἀπό τό Βαλκανικό πόλεμο. Κακοποιά στοιχεῖα, Τσέτες, βαρυποινίτες ὁργανώθηκαν, ἐξοπλίστηκαν καί ἄρχισαν νά προσβάλουν νυκτερινές ὥρες τά παράκτια χωριά καί κωμοπόλεις, νά «θύουν καί ἀπολλύουν», λεηλατώντας τίς ἐλληνικές περιοχές, γιά νά πραγματοποιηθεῖ ἔτσι τό ξερρίζωμα τῶν Ἑλλήνων, χρησιμοποιώντας βιασμούς, δαρμούς καί σκοτωμούς, ἀκόμα.

Πολλοί οἰκογενειάρχες ἐγκαταλείποντας τίς πατρίδες τους ἄρχισαν νά μπαίνουν στά πλοιάριά τους καί νά φεύγουν, ζητώντας ἄσυλο στά ἀντικρινά νησιά ἢ καί τήν ἡπειρωτική Ἑλλάδα. Τό Πατριαρχεῖο, ὅταν εἶδε πώς κανένα διάβημά του δέν ἔφερε ἀποτέλεσμα, κήρυξε σέ διωγμό τό ἐλληνικό γένος καί διέταξε τό κλείσιμο ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν καί σχολείων τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Τότε φάνηκε πάλι στό προσκήνιο ὁ ἀτρόμητος ἱεράρχης Χρυσόστομος. Ἄρχισε νά περιτρέχει τά ἐλληνικά χωριά καί νά ἐμψυχώνει μέ τά πύρινα, πειστικά καί βαθυστόχαστα κηρύγματά του τόν ἐλληνικό πληθυσμό, συνιστώντας νά μὴν ἐγκαταλείψει κανεῖς τήν πάτρια γῆ, ἀλλά συνενωμένος νά ἀνταπεξέλθει κατά τῶν κακοποιῶν. Καί πραγματικά, πολλοί κάτοικοι πῆραν θάρρος, ὀπλίστηκαν, ὁργανώθηκαν ὁμαδικά καί μέ τήν αὐτοάμυνά τους πέτυχαν νά μὴ μετακινηθοῦν ἀπό τίς ἐστίες τους.

Ἡ ἐνέργεια αὐτή τοῦ Χρυσοστόμου ἀπογοήτευσε τοὺς Τούρκους, γιατί ἔφερνε ἐμπόδια στά καταχθόνια καί ἐξοντωτικά σχέδιά τους. Ὁ στρατιωτικός διοικητής τῆς περιοχῆς, ὁ δόλιος καί μοχθηρός μέ μαύρη ψυχὴ Νουρετίν, γιά νά ἀπομακρύνει τό Χρυσόστομο ἀπὸ τὴ Σμύρνη, σοφίστηκε συκοφαντικό μέσο, κατηγορώντας τό Χρυσόστομο ὅτι ὑποσκάπτει τά θεμέλια τοῦ κράτους καί ὅτι οἱ περιοδεῖς του ἀποβλέπουν στή συλλογὴ χρημάτων γιά τόν ἐλληνικό στόλο.

Τό Πατριαρχεῖο ἀναγκάστηκε νά ἀνακαλέσει τό Χρυσόστομο στό Φανάρι, ἀλλά δέν τόν ἀντικατέστησε μέ ἄλλον ἀρχιερέα. Γι' αὐτό ὁ Χρυσόστομος φεύγοντας ἀφῆκε τό συνονόματο (καί πνευματικό ἀνάστημά του) ἐπίσκοπο Τράλλεων Χρυσόστομο⁹, σάν ἀναπληρωτὴ του.

ραδέχτηκε τό μωαμεθανισμό, ὄχι ἀπὸ πεποίθηση, ἀλλ' ὑπὸ τό κράτος τῆς βίας. Πολλοὶ λένε πώς δέν ἔγιναν πραγματικοὶ μουσουλμάνοι, ἀλλὰ προσπαθοῦσαν νά ἐξυπηρετήσουν τό σιωνισμό ὑπὸ τό κάλυμμα τοῦ Ἰσλάμ.

9. Ὁ ἐπίσκοπος Τριγλίων Χρυσόστομος, ἀργότερα Φιλαδελφείας καί Ἐφέσου, μετὰ τὴν καταστροφὴ βρέθηκε στήν Ἑλλάδα καί τοποθετήθηκε μητροπολίτης Καβάλας. Στὰ 1953 πέτυχε τὴν ἀπόσπασή τῆς Θάσου ἀπὸ τὴ Μητρόπολη τῆς Μαρωνείας, ὅταν ἡ ἐπαρχία βρισκόταν «ἐν χηρείᾳ» καί τό ἀξιοκατάκριτο τῆς πράξεως εἶναι ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἦταν τοποτηρητὴς τῆς Μητροπόλεως Μαρωνείας, τῆς ὁποίας ὀφείλε νά ὑπερασπιστεῖ τά δίκαια (ἐναντίον τίνος;). Ἀργότερα ἀναδείχτηκε ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος.

Στό Φανάρι ὁ Χρυσόστομος διορίστηκε «ἀριστίνδην» μέλος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καί πρόεδρος τῆς Σχολικῆς Ἐφορείας τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς. Ἡ φυσιογνωμία τοῦ σεπτοῦ Ἱεράρχη τότε διαφημίστηκε καί γένηκε θρυλική, μέ τά δημοσιεύματα τῶν δύο κυριότερων ἐλληνικῶν ἐφημερίδων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς ΠΡΟΟΔΟΥ τοῦ Κ. Σπανοῦδη καί τοῦ ΝΕΟΛΟΓΟΥ τοῦ Βουτυρά. Ὅλες οἱ ἐκκλησίες καλοῦσαν τό Χρυσόστομο νά ἱερουργήσει καί ἀπό τά δημοσιεύματα τῶν παραπάνω ἐφημερίδων ὁ λαός τῆς Κωνσταντινουπόλεως μάθαινε πού θά ἱερουργήσει ὁ Χρυσόστομος, γιά νά σπεύσουν ὁμαδικά νά τόν δοῦν, νά τόν καμαρώσουν καί νά τόν ἐπευφημήσουν. Ὁ Χρυσόστομος ὁσάκις βρισκόταν στήν πόλη φιλοξενοῦνταν στό Φανάρι, στό σπίτι τοῦ Ἀβραάμ Βαπορίδου πασᾶ, ἄλλοτε ἀνώτατου βαθμοῦχου τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, πού ἀπό παιδί εἶχε προστατεύσει τό Χρυσόστομο.

Γιά τόν ἀνήσυχο καί ἄοκνο Ἱεράρχη ἀνοίχτηκαν καινούργιοι ὀρίζοντες γιά δράση καί φιλανθρωπία. Ἐπισκέπτεται συχνά τή Σχολή, ὅπου ἄφοβα μιᾷ στούς καθηγητές καί μαθητές καί τούς ἐμψυχώνει, λέγοντας τό προγονικό «τάχ' αὔριον ἔσσειτ' ἄμεινον». Ὅλοι οἱ ἄποροι μαθητές βρῆκαν στό πρόσωπο τοῦ σεπτοῦ Ἱεράρχη τό στοργικό προστάτη τους, πού ἀπό τό ὑστέρημα τοῦ βοηθοῦσε τούς ἐνδεεῖς μαθητές, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦμουν καί ἐγώ. Ὅποιος μαθητής δέν εἶχε βιβλία προσέτρεχε στόν ἅγιο Πρόεδρο, πού μέ ἕνα σημείωμά του στούς βιβλιοπῶλες Ἀδελφούς Καλλιφρονᾶ¹⁰ ἐφοδίαζε μέ διάφορα συγγράμματα τούς ἀπόρους.

Κατά τό σχολικό ἔτος 1916-1917 βρισκόμουν στήν Η' καί τελευταία τάξη τῆς Μ. Γ. Σχολῆς. Ἐνῶ δέ στίς ἀρχές τοῦ σχολικοῦ ἔτους ὁ ἀριθμός τῶν τελειοφοίτων ἔφθανε τούς 40, ἀπό τό β' ἑξάμηνο ἔπεσε στούς 12, μέ τήν πρόσκληση στά ὄπλα ὅλων τῶν νέων 18 χρονῶν. Δύο ἱερωμένοι συμμαθητές μας, ὁ ἕνας ἀπό τό Μαυροβούνι¹¹ καί ὁ ἄλλος ἀπό τή Συρία συνελήφθησαν καί ἀπό τότε χάθηκαν τά ἴχνη τους. Οἱ περισσότεροι ἀπό αὐτούς τούς πρόωρα κληρωτούς κρύφτηκαν ὅπου μποροῦσαν, γιά νά ἀποφύγουν τά δεινά πού θά τραβοῦσαν στά ἐργατικά τάγματα (amele taburu), ἀπ' ὅπου πολύ λίγοι γύριζαν ζωντανοί. Γι' αὐτό προτιμοῦσαν, ὅσοι εἶχαν τά μέσα καί τή δυνατότητα νά κρυφτοῦν, νά ἀποτελέσουν τό... tavan taburu, ἀπό τούς ὁποίους εἶχαν γεμίσει τά ἐλληνικά σπίτια τῆς Πόλης, γιατί στήν πρώτη περίπτωση ὁ θάνατος ἦταν

10. Οἱ 3 ἀδελφοί Καλλιφρονες, υἱοί παλαιοῦ καθηγητῆ τῆς Μ.Γ. Σχολῆς, τύποι ἀσκητικοί, διατηροῦσαν βιβλιοπωλεῖο μοναδικό στό Φανάρι, πού χρησίμευε σάν στέκι τῶν κληρικῶν πού σχολίαζαν τά πατριαρχικά νέα. Ἀλλά παρόμοια κέντρα ἦταν τό ἱερογραφεῖο Εὐαγγελίδη καί τό φαρμακεῖο τοῦ ἄρχοντος μυρεψοῦ Θωμαΐδη.

11. Τό Μαυροβούνι ἦταν χωριστό βασίλειο, μέ βασιλέα τόν πολεμιστή Νικήτα, καί βρισκόταν σέ ἐμπόλεμη κατάσταση μέ τήν Τουρκία.

ἀναπόφευκτος, ἐνῶ στή δεύτερη καταδικαζόταν ὁ φυγόστρατος σέ αὐτοπεριορισμό ἄοριστο.

Στή συνέχεια ὁ σχολάρχης, ὁ Σαρδέων Μιχαήλ Κλεόβουλος, πήρε γραπτή ἐντολή τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, νά ὑποβάλει ὀνομαστικό πῖνακα τῶν φοιτῶντων μαθητῶν, μέ βάση τὰ δελτία ταυτότητάς τους (nufus tesgeresi) καί τό ἔτος γεννήσεως, γιά νά γίνει ἔλεγχος τῶν τυχόν φυγοστράτων¹².

Ὁ γράφων ἦταν καί αὐτός φυγόστρατος, πού συνέχιζε ὅμως νά φοιτᾶ στό σχολεῖο καί νά μὴν κρύβεται, γιατί δέν εἶχε στέγη νά κρυφτεῖ καί δικούς του προστάτες νά διατραφεῖ. Γι' αὐτό παρουσιάστηκε στόν ἅγιο Σχολάρχη, ὕστερα ἀπό προτροπή τοῦ σεβασμιωτάτου Χρυσοστόμου, καί ἐξομολογήθηκε τή δεινή θέση του. Ἀφοῦ ἀκροάστηκε μέ προσοχή ὁ ἀείμνηστος ἐκεῖνος σοφός κληρικός, τοῦ δήλωσε ὅτι, ἂν καί ἀναγνωρίζει τήν εὐθύνη του ἀέναντι τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν, θά τόν κρατήσῃ στό σχολεῖο, χωρίς νά τόν συμπεριλάβῃ στήν κατάσταση τῶν παρόντων, πού θά ὑπέβαλλε στό Ὑπουργεῖο. Κάλεσε μάλιστα τόν παιδονόμο καί τοῦ συνέστησε νά εἰδοποιηθεῖ ὁ μαθητής, ὅσάκις θά ἐρχόταν ἐπιθεωρητής ἢ ἀστυνόμος στό σχολεῖο, νά δραπετεύσῃ ἀπό τήν κάτω πόρτα τοῦ ὑπογείου τοῦ σχολείου. Τήν ἐποχή ἐκείνη, ἐνῶ οἱ τουρκικές Ἀρχές ἐπαιρναν τόσο αὐστηρά μέτρα κατά τῶν Ἑλλήνων σέ ἄλλους τομεῖς, στά σχολεῖα δέν ὑπῆρχε ὁ παραμικρός κρατικός ἔλεγχος. Ὑπῆρχε ἓνας τοῦρκος ἐπιθεωρητής πού ἐπισκεπτόταν τό σχολάρχη καί, ἀφοῦ ἔπινε τόν καφέ του, ἔφευγε, χωρίς ποτέ νά περιέλθῃ τίς τάξεις.

Ὁ ἅγιος Σμύρνης ἀντίθετα, ἀπτόητος, συνέχιζε τίς ἐπισκέψεις του στή Σχολή καί περιερχόταν τίς τάξεις ἐνημερωμένος γιά ὅλους καί γιά ὅλα. Σέ μιάν ἀπό τίς ἐπισκέψεις του ἦλθε στήν τάξη μας, συνοδευόμενος ἀπό τό φιλόλογο καί διάσημο καθηγητή, τό Μηνᾶ Αὐθεντόπουλο. Κατά τήν ὥρα ἐκείνη συμπτωματικά εἶχαμε τήν ἐκθεσὴ ἰδεῶν, μέ θέμα προπαρασκευασμένο στό σπῖτι: «Τώρα, ὅποτε πρόκειται νά ἀποφοιτήσετε ἀπό τή σχολή, ποιές προοπτικές μελλοντικές ἔχετε;». Τό θέμα τό εἶχαμε ἔτοιμο, γιά ἀνάγνωση καί κριτική. Ὁ καθηγητής ἀπευθυνόμενος στόν ἅγιο Σμύρνης εἶπε: «Σεβασμιώτατε, ὁ συνονόμάτός μου Μηναιῶν, πού τόν γνωρίζετε καί Ὑμεῖς, εἶναι ὁ πιό συνεσταλμένος καί ἀτολμος μαθητής, γράφει ὅμως ἀρκετά καλά. Θά θέλατε νά τόν ἀκούσετε;». Καί σέ συναίνεση τοῦ Δεσπότη, προσκλήθηκα νά σηκωθῶ, γιά νά διαβάσω τήν ἐκθεσή μου. Φαντάζεστε τήν ψυχικὴ κατάσταση στήν ὁποία βρισκόμουν. Στά τρεμάμενα χέρια μου χοροπηδοῦσε ἡ κόλα τῆς ἐκθεσῆς μου, μά καί ἡ φωνή μου μόλις ἀκούοταν, ἐνῶ τὰ μάτια μου μόλις καί διέ-

12. Τὰ νομφούσια ἦταν σάν ἓνα εἶδος δελτίων ταυτότητος, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὅμως ἔλειπε τό οὐσιαστικότερο στοιχεῖο, ἡ φωτογραφία. Γι' αὐτόν τό λόγο πολλοὶ ἀγόραζαν νομφούσια ξένα μέ ἡλικία μὴ στρατεύσιμη ἢ καὶ σκοτωμένων καὶ ἐξαφανισθέντων.

κριναν τὰ γράμματα ἀπὸ τῆ συγκίνηση. Σάν πόρισμα τῆς ἐκθεσῆς μου, πού ἦταν γραμμένη σέ ὑπερκαθαρεύουσα γλώσσα, ἔλεγα ὅτι, ἐπειδὴ εἶμαι ὀρφανός καὶ ἄπορος καὶ δέν ἔχω τὰ μέσα γιὰ ἀνώτερες σπουδές, θέλω νά γίνω δασκαλος καὶ νά ἀφοσιωθῶ «ψυχῇ τε καὶ καρδίᾳ» στή διαπαιδαγώγηση καὶ μόρφωση τῶν ἑλληνοπαίδων τοῦ ἔθνους¹³.

Ὁ σεπτὸς Ἱεράρχης μέ κάλεσε κοντά του καί, ἀφοῦ μέ ἀσπάστηκε, ἐπαίνεσε τὴν πρόθεσή μου, ὅτι θέλω νά ἀφιερωθῶ στήν ἐκπαίδευση, χαρακτήρισε δέ τὴν ἐκθεση «ὡς καλῶς καὶ ἀρτίως συντεταγμένην καὶ διὰ καλλιλογικῶν ἐπιθέτων διακεκοσμημένην» καὶ μοῦ ἔδωκε εὐχές καὶ εὐλογίες γιὰ τὴν περαιτέρω ἐπιτυχία τῶν πόθων μου.

Στὴ συνέχεια, ὁ καθηγητὴς Αὐθεντόπουλος, στρεφόμενος στὸν ἅγιο Σμύρνης εἶπε: «Σεβασμιώτατε, ἂν μέ ἐπιτρέψετε, νά σᾶς παρουσιάσω ἕνα μαθητὴ, πού εἶναι ὁ ἀντίποδας τοῦ προηγουμένου, διακρινόμενος στό θάρρος καὶ τὴ ζωντάνια». Ἐπρόκειτο γιὰ ἕνα συμμαθητὴ, πού καταγόταν ἀπὸ τὰ Δαρδανέλλια, παιδί θαλασσινοῦ. Ἦταν ἕνα λεβεντόπαιδο, μέ ὁμορφὴ κορμοστασιά, πού εἶχε μεγαλώσει στήν ἄλμη τοῦ γιαλοῦ. Στὴν ἐκθεσή του, πού τὴ διάβασε μέ φωνὴ ἔντονη καὶ θαρραλέα, ἔλεγε, πῶς μεγάλωσε κοντά στοὺς ἀφρούς τῶν κυμάτων τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ σέ μέρος πού ζοῦσε ὁ θρύλος τῆς Ἡροῦς καὶ τοῦ Λεάνδρου, τῆς Ἑλλης καὶ τοῦ Φρίξου καὶ ὅτι εἶχε μοναδικό πόθο νά σπουδάσει στὴ ναυτικὴ σχολή καὶ νά ἀναδειχτεῖ σηματοφόρος στό θωρηκτὸ ΑΒΕΡΩΦ. Ὁ σεπτὸς Ἱεράρχης καταλήφτηκε ἀπὸ τόσο ἐνθουσιασμό, ὥστε δέν περίμενε τὸ τέλος τῆς ἐκθέσεως, ἀλλὰ σηκώθηκε ἀπὸ τὴ θέση του μέ δακρυσμένα τὰ μάτια, τὸν ἀσπάστηκε καὶ τοῦ εὐχήθηκε νά ἀξιωθεῖ νά πραγματοποιήσει τὸν πόθο του. Ἡ ὑπόλοιπη ὥρα τοῦ μαθήματος πέρασε μέ ὁμιλία του γεμάτη πατριωτικὴ ἐξαρση καὶ καρτερικότητα, γιατί προμάντευε αἴσιο τὸ μέλλον τοῦ ἑλληνισμοῦ μέ οἰωνοὺς ἄριστους καὶ εὐρεῖς ὀρίζοντες γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ ἔθνους.

Ἡ κατάρρευση τῆς Τουρκίας ἐπῆλθε ἀπότομη καὶ στίς 11-11-18 γένηκε στό Μοῦδρο τῆς Αἰήνου ἡ ὑπογραφή ἀνακωχῆς μέ τίς σύμμαχες δυνάμεις «ἄνευ ὄρων». Δέν πιστεύαμε στὰ μάτια μας, ὅταν ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες μπῆκε ὁ συμμαχικὸς στόλος ἀπὸ τὰ Στενά στό λιμάνι τῆς Πόλης, μέ ἐπικεφαλῆς τὸ θρυλικὸ ΑΒΕΡΩΦ, πού παιάνιζε ὕμνους πατριωτικούς καὶ ἀγκυροβόλησε μπροστά στὰ σουλτανικά ἀνάκτορα τοῦ Dolma-Bahce. Ὁ Χρυσόστομος γεμάτος ἀπὸ ἱκανοποίηση, εἶδε νά ἐπαληθεύουν οἱ προσδοκίες του καὶ ἀγωνιώντας πότε νά βρεθεῖ κοντά στό ποιμνιό του, ἀπὸ τὸ ὁποῖο τὸν εἶχαν χωρίσει τέσσερα ὁλόκληρα χρόνια, ξεκίνησε γιὰ τὴ Σμύρνη.

13. Στὴ Μ.Γ.Σχολή, στίς 3 ἀνώτερες τάξεις, γινόταν στό γραπτὸ λόγο ἀποκλειστικὴ χρῆση τῆς ὑπερκαθαρεύουσας ἢ ἀρχαίζουσας, ὅπως ἔλεγαν, ἐνῶ οἱ δημοτικιστές εἶχαν ἀποβληθεῖ ἀπὸ τὸ σχολεῖο σάν «μαλλιαροί».

Όταν ἔφθασε στό σιδηροδρομικό σταθμό τῆς Σμύρνης χιλιάδες χριστιανῶν τόν περίμεναν μέ λάβαρα καί σημαῖες γιά νά τόν ὑποδεχτοῦν, σάν ἀποστολο καί πατέρα πνευματικό. Κατά μοιραία συγκυρία τήν ὥρα ἐκείνη βρισκόταν καί ὁ στρατιωτικός διοικητής καί διώκτης τοῦ Χρυσόστομου, ὁ βασιανιστής καί ἀπαίσιος Νουρετίν, πού εἶχε ἀνακληθεῖ ἀπό τό σουλτάνο, ὕστερα ἀπό παραστάσεις τῶν συμμάχων ὑπατῶν ἀρμοστῶν Ἑγγλίας, Γαλλίας. Τί εἰρωνεῖα τῆς τύχης; Ὁ ἕνας ἐπέστρεφε θριαμβευτής στή θέση του, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἔφευγε ἄδοξος καί περιφρονημένος ὑπό τίς ἀρές τοῦ πλήθους, περιμένοντας νά ἐπιβιβασθεῖ στό τραῖνο τῆς ἀναχωρήσεως. Ὁ ἕνας ἐρχόταν ἱκανοποιημένος μέν στή θέση του, ἀλλά δίχως μνησικακία καί μίσος, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἔμοιαζε μέ θεριό ἐγκλωβισμένο. Ὁ Χρυσόστομος μέ τήν ἀνεξικακία πού τόν διέκρινε, ἀναγκάστηκε νά τόν χαιρετίσει, μά ὁ Νουρετίν, μή μπορώντας νά συγκρατήσῃ τὰ ἄγρια πάθη πού ἔβραζαν στά σωθικά του, πλησιάζει πιό πολύ τό Χρυσόστομο καί τοῦ λέγει σιγανά στό αὐτί ὅτι ἡ πάλη μεταξύ τους δέν τελείωσε, ἀλλά θά συνεχισθεῖ καί σέ εὐθετο χρόνο θά λυθεῖ ὁ λογαριασμός τους μιά γιά πάντα. Στά λόγια αὐτά τοῦ μανιακοῦ στρατιωτικοῦ ὁ ὑπέροχος Ἱεράρχης δέ δίνει καμιά ἀπάντηση καί ἀντιπαύεται δίχως ὀργή σάν ἀληθῆς λευίτης τοῦ Χριστοῦ, γιά νά μήν καταλάβει ὁ λαός τήν ἐχθρική στιχομυθία. Ἔτσι πρόλαβε ἕνα ἐπεισόδιο πού μπορούσε νά λάβει μεγάλες διαστάσεις, ὁπότε θά χαλοῦσε ὅλη ἡ ἀγαθή καί πηγαία διάθεση τοῦ ἐνθουσιασμένου λαοῦ. Ὁ σεπτός Ἱεράρχης κατά τό 4ετές διάστημα 1918-1922 συνέχισε τή δράση του, μέσα σέ ἀτμόσφαιρα διάχυτη ἀπό ἐναλλασσόμενες σάν κινηματογραφικές ταινίες παραστάσεις ἀπό γιορτές, τελετές, ὁμιλίες καί ὑποδοχές. Εἶχε τό ἱστορικό προνόμιο νά εὐλογῇ τόν ἀποβιβαζόμενο ἐλληνικό στρατό στή νύμφη τῆς Ἰωνίας, μά καί νά δεῖ τίς μαῦρες μέρες τῆς καταστροφῆς, τῆς συρροῆς τῶν προσφύγων, πού οἱ περισσότεροί ἔπесαν θύματα τοῦ ἀλλοπρόσαλλου καί σαδιστῆ ὑπατου ἀρμοστή Στεργιάδη, μέ τόν ὁποῖο, ὅπως λέγεται, ὁ Χρυσόστομος βρισκόταν συχνά σέ διάσταση γιά τίς ἀψυχολόγητες ἐνέργειές του.

Ὁ Χρυσόστομος, σέ μιά ἐπίσκεψή του στό Φανάρι, τό χειμῶνα τοῦ 1922, ὅταν τὰ ἐλληνικά στρατεύματα εἶχαν σταματήσει τήν προέλασή τους κατά τῆς Ἀγκύρας, σέ συναδέλφους του συνοδικούς πού τοῦ ἐξέφρασαν φόβους γιά δυσμενῆ ἔκβαση τῆς μικρασιατικῆς ἐκστρατείας, ἀπέκρουσε κατηγορηματικά μιά τέτοια πιθανότητα, τονίσας ὅτι, ὅπως ἔχει ἐρμηνεύσει ὀρισμένες περικοπές ἀπό τίς προφητείες τοῦ Δανιήλ, ἡ Ἑλλάδα δέν πρόκειται νά ἐγκαταλείψει τὰ μικρασιατικά ἐδάφη πού ἔχει. Γι' αὐτό, ὅταν ἦλθαν οἱ μαῦρες ἐκεῖνες μέρες τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1922, καί ἔζησε τήν ξαφνική καί ἀδόκητη συμφορά τοῦ ἔθνους, ἔνωσε δυνατό κλονισμό καί ἀπογοήτευση γιά τή διάψευση τῶν προσδοκιῶν, προβλέψεων καί ἐρμηνειῶν του στήν Παλ. Διαθήκη. Παρά ταῦτα δέν ἔχασε τήν ἀκαμπτη θέληση γιά αὐτοθυσία, σάν ποιμενάρχης καί θρησκευτικός ἡγέτης.

Ὁ Νουρετίν¹⁴ δέν εἶχε ξεχάσει τήν ταπείνωσή του στό σιδηροδρομικό σταθμό Σμύρνης καί «ἔπνεε τά μένεα», γιά νά πάρει τή γεναπς. Γι' αὐτό παρακάλεσε τόν Κεμάλ νά τοῦ ἀναθέσει τήν ἡγεσία τοῦ στρατοῦ πού θά ἔμπαινε πρῶτος στή Σμύρνη, πράγμα πού τό ἐπέτυχε.

Γιά τήν περιγραφή τοῦ μοιραίου δράματος ἡ γραφίδα μου ἀρνεῖται νά προχωρήσει. Ἀφήνω σ' ἓνα αὐτόπτη μάρτυρα, τόν καθηγητή Καραμπλιά, νά συνεχίσει. Στό σύγγραμμά του γιά τό τέλος τοῦ ἐθνομάρτυρα Χρυσοστόμου, γράφει ὡς ἑξῆς:

«Τήν ἡμέραν λοιπόν ταύτην, Σάββατον 27ην Αὐγούστου, ἐκαθήμην εἰς τήν θύραν τῆς οἰκίας μου κειμένης ἔξωθι τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὅτε διαβάτης ἐσπευσμένως πρό αὐτῆς διερχόμενος, μᾶς ἀνήγγελλεν ὅτι τσέται ἱππεῖς, διακόσιοι περίπου, εἰσῆλθον πρό ὀλίγου διὰ τοῦ Μπασμᾶ χανέ, εἰς τήν πόλιν καί ἐκεῖ ἐσημειώθησαν οἱ πρῶτοι φόνοι Ἑλλήνων καί Ἀρμενίων. Τούς φόνους αὐτούς ἀνεβίβαζεν εἰς δέκα. Μετ' ὀλίγον καθ' ὅσον ἐβεβαιώνετο ἡ εἰδησις, ἐσπευσμένως ἐκλείοντο αἱ θύραι τῶν οἰκιῶν, τῶν καταστημάτων καί τά παράθυρα, μόνον ἀνοιγόμενα ἀπό καιροῦ εἰς καιρόν, ὀλίγον καί δειλῶς, διὰ νά ἴδωσι οἱ ἐντός αὐτῶν καί μαντεύσωσι τά γεγονότα καί ἐγένετο ὁλοέν ἀραιότερα ἢ κίνησις εἰς τās ὁδοὺς...

Καί δέν εἶχε ἀκόμη νυκτώσει. Εἰς τόν μητροπολιτικόν ναόν τῆς ἁγίας Φωτεινῆς πού ἀσφυκτιοῦσε, ὅπως καί ὁ περίβολος, ὅπως καί τά γραφεῖα, ἀπό ἓνα ἀλλόφρον εἰς τήν ἀγωνία του πληθος, ἐνεφανίσθη ὁ μητροπολίτης Χρυσόστομος καί, ἀφοῦ προσηυχήθη, εἶπε πρὸς τοὺς πιστοὺς, ἀπό τήν Ὠραία Πύλιν, μέ ἀπαστράπτον βλέμμα.

— Ἡ Θεία Πρόνοια δοκιμάζει τήν πίστη μας. Προσεύχεσθε καί θά παρέλθῃ καί τό ποτήριον τοῦτο.

14. Ὁ Νουρετίν φαίνεται πὺς ἦταν γνήσιος ἀπόγονος τοῦ Ἀττίλα καί φοβερός αἰμοδιψής. Στά 1924, ὅπως διηγίεται ὁ Ριζά Νούρ, βουλευτὴς Σινώπης, τέως ὑπουργὸς Ὑγιεινῆς καί ἱατρὸς, στά ἀπομνημονεύματά του (HAYATIMVE HATIRATIM) πού δημοσιεύτηκαν στά 1975, ὁ Ριζά Νούρ ταξίδεψε στήν Ἀγκυρα συνοδεύοντας ἓνα γάλλο συνταγματάρχη, πού εἶχε τοποθετηθεῖ σάν σύνδεσμος στό ἐπιτελεῖο τοῦ Κεμάλ. Ὅταν ἐφθασαν στή Νικομήδεια, τοὺς ὑποδέχθηκε ὁ Νουρετίν καί, σέ παράκληση τοῦ γάλλου συνταγματάρχη νά τοῦ δείξει τὰ ἀξιοθέατα τῆς πόλης, τόν ὁδήγησε στήν πλατεία πού ἦταν κρεμασμένο τό παραμορφωμένο πτώμα τοῦ Γιουνσουφ Κεμάλ, τέως ὑπουργοῦ καί δημοσιογράφου, τόν ὁποῖο εἶχαν ἀπαγάγει ὁπαδοί τοῦ Νουρετίν ἀπό τό Πέραν μέρα μεσημέρι. Ὁ Ριζά Νούρ κακίζει τό Νουρετίν καί προσθέτει ὅτι ὁ γάλλος συνταγματάρχης στή θέα τοῦ ἀπαίσιου θεάματος ἀπέστρεψε τό πρόσωπο καί ἐξέφρασε τήν ἀποδοκιμασία του. Τήν ἴδια τύχη θά ὑφίστατο καί ὁ πατριάρχης Μελέτιος Μεταξάκης ἀπὸ στίφη Τούρκων πού εἶχαν εἰσβάλει στό Πατριαρχεῖο, προσποιήθηκαν ὅτι εἶναι χριστιανοί καί προσπάθησαν νά τόν ἀπαγάγουν, ἂν δέν πρόφταναν ἀγγλικές ἀστυνομικὲς δυνάμεις νά τόν ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὰ χέρια τῶν μίσθαρνων ὀργάνων τοῦ Νουρετίν.

Ἐγονάτισε κατόπιν, καί μαζί του ἐγονάτισαν καί τὰ πλήθη καί ἀπηύθυναν ὅλοι ὁμοθυμῶς τήν προσευχήν πρὸς τὸ Θεό. Εἰς τήν αὐλήν τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ κατῆλθε καί τὸ μεσημέρι καί διένειμεν ὀλίγα τρόφιμα καί ρύζι διὰ τὰ βρέφη. Μετὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς κλίμακος τοῦ μητροπολιτικοῦ μεγάρου, ἐδιάβασε καί ἡρμήνευσε τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ ὥρα τοῦ μαρτυρίου του ἐπλησίαζεν, ἐνῶ συνεχίζετο ἀκόμη ἡ ὑποχώρησις πρὸς τὴν Ἐρυθραίαν τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων.

Ἀπὸ τὴν πρώτην, ἐξ ἄλλου, στιγμὴν τῆς εἰσόδου τῶν Τούρκων, οἱ Λεβαντῖνοι καί πολλοὶ ξένοι ὑπήκοοι ποῦ τότε μόνο ἀντελήφθησαν τί ἔκαμαν ὑπονομεύοντες τὴν ἐλληνικὴν κυριαρχίαν, ἤρχισαν καί αὐτοὶ νὰ φεύγουν διὰ τῶν μέσων ποῦ τοὺς διέθεταν τὰ προξενεῖα των, ποῦ ἄλλου; Πρὸς τὰ μεγάλα ἐλληνικά νησιά τοῦ Αἰγαίου, τὴν Χίον καί τὴν Μυτιλήνην, καί πρὸς τὰς Ἀθήνας.

Ὁ Χρυσόστομος εἶχεν ἀπομείνει ὁ μόνος ὑπερασπιστὴς τοῦ ποιμνίου του, ἀληθινὸς ἱεράρχης, ἀληθινὸς Ἕλλην. Ἦξευρε καλὰ τί τὸν ἐπερίμενε, διότι εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν ὑπῆρξε μαχητὴς τῆς πίστεως καί τοῦ ἔθνους, ἀντιμετώπιζε τὸν θάνατον. Ὁ πρόξενος τῆς Ἀμερικῆς, Χόρτων, καί μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν Τούρκων προσεπάθησε νὰ τὸν σώσῃ. Τὸν ἐπεσκέφθη καί τοῦ εἶπε:

— Πρέπει νὰ φύγετε. Ἐνα ἀμερικανικὸν ἀντιτορπιλικὸν εἶναι πλευρισμένον εἰς τὴν προκουμαίαν. Θὰ σᾶς συνοδεύσω ἐγώ, ἕως ἐκεῖ, διὰ νὰ ἐπιβιβασθῇτε ἀσφαλῶς.

Ὁ Χρυσόστομος ἐσηκώθη ἀπὸ τὴν θέσιν του, ἐπῆρε τὸν Χόρτων ἀπὸ τὸ χέρι καί τὸν ὠδήγησεν εἰς τὸ παράθυρον. Τοῦ ἔδειξε τὸ πλῆθος ποῦ ἐμυρμηκιοῦσεν εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἀγίας Φωτεινῆς καί τοῦ εἶπε:

— Δέν ἤμπορῶ νὰ φύγω. Πῶς ν' ἀφήσω τὸ ποίμνιό μου χωρὶς ποιμένα; Εὐχαριστῶ καί σᾶς καί τὴν ἀμερικανικὴν κυβέρνησιν, ἀλλὰ τὸ καθῆκον μου εἶναι νὰ μείνω ἐδῶ μέ τοὺς χριστιανούς μου.

Ὁ Χόρτων ἔσκυψε τὸ κεφάλι, βαθύτατα συγκινημένος.

— Εὐχομαι, εἶπεν, εἰς τὸν Θεόν νὰ σᾶς προστατεύσῃ.

Ἦσαν τὰ τελευταῖα λόγια ποῦ ἀντήλλαξε μέ τὸν ἔθνομάρτυρα. Δέν θά τὸν ἐπανεβλέπε πλέον. Ἡ ὥρα τοῦ μαρτυρίου του ἐπλησίαζε. Σήμερον τὸ πῶς ἐμαρτύρησεν ὁ Χρυσόστομος μᾶς εἶναι πολὺ γνωστόν, ὁ γράφων δέ, εἰς τὸ βιβλίον του «ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ», ἀφιέρωσε σελίδας ὁλοκλήρους εἰς τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Χρυσοστόμου παραδοθέντος ὑπὸ τοῦ θηριώδους Νουρετίν πασᾶ εἰς τὸν τουρκικὸν ὄχλον. Ὁ μάρτυς περιήχθη ἐπὶ ὄνου εἰς τὰς τουρκικὰς συνοικίας, ἐμπυτόμενος καί βασανιζόμενος. Τὸν ἐτρυποῦσαν μέ μαχαίρια, τὸν ἐκτυποῦσαν μέ ρόπαλα, τοῦ ἐξερρίζωσαν τὰ γένηια καί τὰ μαλλιά, τοῦ ἔβγαλαν τὰ μάτια καί τέλος τὸν ἐθανάτωσαν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Τυρκιλικ. Ἐνας караγωγέυς, ὀνόματι Ἀχμέτ, τοῦ ἐπετέθη πρῶτος

καί τοῦ κατήνεγκεν ἀλλεπάλληλα πλήγματα μέ σουγιᾶν. Ἦκολούθησεν ὁ ἄλλος ὄχλος. Ἔκοβαν κομμάτια ἀπό τό σῶμα του καί τά ξπαιρναν ὡς ἐνθῦμιον. Πρίν τοῦ ἐξορύξουν τά μάτια, τοῦ ἔκοψαν ἓνα αὐτί, τοῦ τό ἔβαλαν εἰς τό χέρι λέγοντες:

— Πάρε το νά τό δώσης εἰς τόν Βενιζέλον...

Κατόπιν τοῦ ἔκοψαν καί τό ἄλλο, τοῦ τό ἔβαλαν ἐπίσης εἰς τό χέρι καί τοῦ εἶπαν:

— Καί αὐτό νά τό δώσης στόν Κωνσταντῖνον.

Ἔνας ἀράπης μαουνιέρης, ὀνόματι Ὁμέρ ἀγᾶς, φαίνεται νά ἦτο ὁ ἄνθρωπος πού τοῦ κατάφερε τό τελειωτικόν πλήγμα. Αὐτός εἶχε πάρει καί τήν ράβδον τοῦ μητροπολίτου».

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ
ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ*

«Ἐάν ἐπιλάβωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλη-
σθείη ἡ δεξιὰ μου· κολληθείη ἡ γλῶσσα μου
τῷ λαρυγγί μου ἔάν μή σου μνησθῶ».
(Ψαλμός ΡΛΣΤ (136), στιχ. 5, 6).

Σεβασμιώτατε,
κύριε Νομάρχα,
κύριοι Βουλευταί,
κύριε Ἀνώτερε Διοικητὰ Φρουρᾶς Κομοτηνῆς,
κύριε Δήμαρχε,
κύριε Ἀνώτερε Διοικητὰ Χωροφυλακῆς Θράκης,
κύριοι ἐκπρόσωποι τῶν δικαστικῶν, ἐκπαιδευτικῶν καὶ λοιπῶν
Ἀρχῶν,
κύριοι ἐκπρόσωποι τῶν σωματείων καὶ ὀργανώσεων,
σεβαστοὶ πρόσφυγες,
ἀγαπητοὶ συμπολίτες,

Ὁρκο φρικτὸ καὶ ἱερό, ἀνάλογο μέ τὸν ψαλμικὸ, ἔδωσαν οἱ ξεριζω-
μένοι Ἕλληνες, ὅταν ἐξουθενωμένοι καὶ καταδιωγμένοι, ἀπελπισμένοι καὶ
ἀδύναμοι, ἐκπατρίσθησαν ἀπὸ τίς προαιώνιες ἐστίες τους καὶ κατέφυγαν
στὴν ἐλεύθερη πατρίδα, γιὰ νὰ σωθοῦν καὶ νὰ ἐπιβιώσουν. Μαζί τους
ὀλόκληρο τὸ ἔθνος. Καὶ τὸν ὅρκο αὐτὸν τὸν τήρησαν μ' εὐλάβεια καὶ
ἀφοσίωση μέχρι τίς ὕστατες στιγμές τους ὅσοι ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες — κι
εἶναι δυστυχῶς οἱ περισσότεροι — κοιμήθηκαν τὸν αἰώνιο ὕπνο στὶς νέες
πατρίδες τους. Ἐζησαν καὶ πέθαναν μέ τὸ δράμα τῶν πατρίδων ζωντανό
στά μάτια τῆς ψυχῆς τους.

* Ἐκφωνήθηκε τὴν Κυριακὴ 7 Νοεμβρίου 1983 στὸν ἱερό μητροπολιτικὸ ναὸ
Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Κομοτηνῆς κατὰ τὴν διάρκεια ἀρχιερατικοῦ μνημο-
σύνου, πού τελέσθηκε στὰ πλαίσια τῶν ἐκδηλώσεων γιὰ τὰ ἐξηντάχρονα τῆς
μικρασιατικῆς καταστροφῆς. Οἱ ἐκδηλώσεις αὐτές μέ τὸν τίτλο «Μνήμη πατρίδων

Τοῦ ὅρκου αὐτοῦ τηρητές κι ὅλοι ἑμεῖς, ἀπόγονοι οἱ περισσότεροι δεύτερης καί τρίτης γενιᾶς τῶν ἀρχικῶν προσφύγων κι ἐλάχιστοι ἀπό τοὺς ἐπιζῶντες, συγκεντρωθήκαμε σήμερα στὸν ἱερό τοῦτο χῶρο μέ πρωτοβουλία τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως καί τῶν συνεργαζόμενων σωματείων, Μορφωτικοῦ Ὁμίλου, Συλλόγου Ποντίων καί Συλλόγου Καπαδόκων γιὰ νά στρέψουμε εὐλαβικά τῇ μνήμῃ στίς ἀξέχαστες πατρίδες καί νά προσευχηθοῦμε γιὰ τὰ θύματα τῆς μέγιστης ἐκείνης ἐθνικῆς τραγωδίας, καθὼς καί γιὰ τίς μυριάδες τῶν Ἑλλήνων ποῦ ἔζησαν καί μεγαλοῦργησαν ἐπὶ δεκάδες αἰῶνων σ' αὐτές.

Ἡ Θράκη, ὁ Πόντος, ἡ Καπαδοκία, ἡ Ἰωνία, ἡ Αἰολίδα, ἡ Βιθυνία κι ὅλες οἱ ἄλλες περιοχές τῆς Μικρασίας ὑπῆρξαν προαιώνιες ἐλληνικές κοιτίδες καί ἐστίες, ὅπου, ὁ ἐλληνισμός ἔζησε, ἔδρασε καί ἀνδραγάθησε. Σ' αὐτές, εἶδαν τό φῶς τὰ εὐγενέστερα καί πλέον ὑψηπετὴ ἀναστήματα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου καί ἔδωσαν τοὺς ἀγλαοὺς καρπούς τῆς φωτισμένης διάνοιάς τους.

Ἐδῶ ἀντήχησε τό πρωτόφαντο τραγούδι τοῦ μεγάλου ραψωδοῦ, ἐδῶ ἀκούστηκε ὁ γεμάτος ἀρχαϊκὴ λιτότητα καί βάθος λόγος τοῦ Ἀναξαγόρα «Νοῦς ὁ τὰ πάντα διακοσμήσας», ἐδῶ ὁ βαθυστόχαστος λογισμὸς τοῦ μοναχικοῦ Ἡράκλειτου συνέλαβε τὸν αἰώνιο λόγο. Ἀπ' ἐδῶ ξεκίνησε ὁ Ἡρόδοτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὁ πρῶτος καί ἀπαράμιλλος ἱστορικός, καθὼς καί ὁ μέγας Δημόκριτος.

Σέ τοῦτες τίς χῶρες πρωτακούστηκε, μετὰ τὴν Παλαιστίνη, τό θεῖο λυτρωτικὸ μήνυμα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καί δημιουργήθηκαν θαλερές χριστιανικές κοινότητες. Τὰ ἱερά τους χῶματα καθαγίασαν μέ τό

ἙΑνατολῆς», πραγματοποιήθηκαν τὸν Νοέμβριο τοῦ 1982 στὴν Κομοτηνὴ μέ ὁργανωτές τὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Μαρωνείας καί Κομοτηνῆς, τὸν Μορφωτικὸ Ὁμιλο Κομοτηνῆς, τὸν Μορφωτικὸ Σύλλογο Ποντίων Κομοτηνῆς καί περιφερείας καί τό Σύλλογο Καπαδόκων Ν. Ροδόπης. Περιλάμβαναν, ἐκτός ἀπὸ τό μνημόσυνο: α) ἙΕκθεση κειμηλίων καί φωτογραφιῶν τῶν πατρίδων τῆς ἙΑνατολῆς (ἐγκαίνια 7-11-1982)· β) κατάθεση στεφάνων στὸν ἀδριάντα τοῦ ἐθνικοῦ ἀγωνιστῆ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου τοῦ ἀπὸ Τραπεζοῦντος (7-11-1982)· γ) διάλεξη τῆς λογοτέχνης κ. ἙΙφιγένειας Χρυσοχόου μέ θέμα «ἙΗ προσφορά τῆς ξεριζωμένης γυναίκας γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς οἰκογένειας» (12-11-1982)· δ) διάλεξη τοῦ δικηγόρου κ. Χαράλαμπου Δαμιανίδη μέ θέμα «ἙΟ Ποντιακὸς ἙΕλληνισμός» (14-11-1982)· ε) διάλεξη τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κ. Βασιλείου Μαυρίδη μέ θέμα «Κοινωνικές καί πολιτιστικές δραστηριότητες τῶν ἙΕλλήνων τῆς Καπαδοκίας» (21-11-1982)· στ) διάλεξη τοῦ ὑποστράτηγου ἙΕ.Α. κ. ἙΑγγέλου Γερμίδη μέ θέμα «Μνήμη πατρίδων ἙΑνατολικῆς καί Βόρειας Θράκης» (27-11-1982)· ζ) Χορευτικὴ παράσταση μέ χορούς τῶν πατρίδων ἀπὸ τὰ χορευτικὰ συγκροτήματα τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς, τοῦ Συλλόγου Ποντίων καί τοῦ Συλλόγου Καπαδόκων (28-11-1982).

τίμιο αἷμά τους κορυφαῖοι ἐπώνυμοι χριστιανοὶ μάρτυρες καὶ μυριάδες ἀνωνύμων.

Οἱ χώρες αὐτές ἐγιναν τὰ βάθρα καὶ τὰ ἀκλόνητα ἐρείσματα τοῦ νεοπαγοῦς ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἀπ' αὐτές προῆλθαν κορυφαῖοι πατέρες τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ μέσα στὴ θερμουργό μήτρα τους ἱερούργησαν τὴ θαυμαστὴ σύζευξη τῆς ἀποκαλυμμένης ἀλήθειας μετὴν ἐνθεη σοφία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Στὴν ἱερή τους ἀτμόσφαιρα συγκροτήθηκαν οἱ ἅγιες Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι τῆς Ἐκκλησίας, πού φύλαξαν ἀλώβητη τὴν πίστη.

Οἱ ρωμαεῖοι καὶ ἀνδρεῖοι ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ τοὺς ἀποτέλεσαν τοὺς κύριους παράγοντες τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας κι ἔδωσαν πλῆθος ἐπιφανῶν ἡγητόρων σ' αὐτήν, στρατηγούς, πολιτικούς, αὐτοκράτορες, πατριάρχες. Ἀκόμη ὑπῆρξαν οἱ χώρες τῆς Ἀνατολῆς ἀείρρητη πηγὴ ἀκμαίων ἐφεδρειῶν γιὰ τὴν ἐνίσχυση περιοχῶν πού κινδύνευαν ἀπὸ ἐθνικὴ ἀλλοτρίωση.

Πάνω τοὺς συντρίφτηκαν ἀλλεπάλληλα κύματα βαρβάρων ἐπιδρομέων ἀπὸ τὸ βορρᾶ καὶ τὴν ἀνατολή. Πέρσες, Ἀραβες, Σλάβοι, Οὐννοι, Βούλγαροι, Ἀβάροι, Ρῶσσοι, Τοῦρκοι καὶ Φράγκοι ἐπέπεσαν διαδοχικὰ στὶς ἑλληνικὲς περιοχὲς τῆς ἀνατολῆς, πού πλήρωσαν βαρύτατο φόρο θυσιῶν καὶ αἵματος. Ἀλλὰ τελικὰ οἱ ἐπιδρομεῖς ἀποκρούσθηκαν καὶ ἐξουδετερώθηκαν.

Ὅταν, πάλι, οἱ δῆθεν σταυροφόροι τοῦ Χριστοῦ Φράγκοι καθυπέταξαν τὴν ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ξεπερνώντας ὅλους τοὺς προηγούμενους ἐπιδρομεῖς σὲ θηριωδίες καὶ ἀνοσιουργήματα, σ' αὐτὰ τὰ ἐδάφη γύρω ἀπὸ τὴ Νίκαια καὶ τὴν Τραπεζοῦντα διατηρήθηκαν ἐλεύθερες ἑλληνικὲς ἐστίες, ἡ πρώτη ἀπὸ τίς ὁποῖες κέρδισε τὴν ἰδιαίτερη τιμὴ νὰ πετύχει τὴν ἀνακατάληψη τῆς Βασιλεύουσας καὶ τὴν ἀνασύσταση τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἀκολούθησαν ὅμως χρόνοι δίσεκτοι. Νέος, ἀκμαῖος κι ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς ἀναφάνηκε, οἱ Ὀσμανίδες Τοῦρκοι. Ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 14ου αἰῶνα, μεγάλο μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας περιῆλθε στὴν κατοχὴ τους. Ἀκολούθησε ἡ κατάληψη στὰ μέσα τοῦ αἰῶνα ἀκόμη μεγαλύτερου μέρους τῆς Μικρασίας καὶ σχεδὸν ὁλόκληρης τῆς Θράκης. Τελικὸ ἐπισφράγισμα ὑπῆρξε ἡ ἄλωση τῆς Βασιλεύουσας καὶ ἡ πτώση τῆς Τραπεζοῦντας, πού ἦταν ἡ τελευταία ἐλεύθερη γωνιά τῆς ἄλλοτε κραταιᾶς αὐτοκρατορίας.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Ἀνατολῆς, ἂν καὶ ὑποταγμένος σὲ βάρβαρο κι ἀνελέητο δυνάστη, συσπειρώθηκε γύρω ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἀξιοποίησε τίς ἐλάχιστες δυνατότητες πού διέθετε κι ἐπέτυχε στὴν ἀρχὴ νὰ ἐπιβιώσει κι ὕστερα νὰ πραγματοποιήσῃ ἄλματα καταπληκτικὰ στὴ μορφωτικὴ ἐξύψωση, τὴν κοινωνικὴ ὀργάνωση καὶ τὴν οἰκονομικὴ πρόοδο.

Χάρη στην άγρυπνη μέριμνα της Ἐκκλησίας καί τήν κοινοτική του ὀργάνωση ξεπέρασε τίς δυσκολίες, κατόρθωσε νά γίνει ὁ κύριος οἰκονομικός παράγοντας στίς περιοχές, νά ἀποκτήσει περίλαμπρα ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα, νά κατακτήσει τήν πρωτοπορία ἀνάμεσα σέ ὅλες τίς σύνοικες φυλές, κι αὐτούς ἀκόμη τούς Τούρκους, νά φτάσει σέ ἐξαιρετική ἀκμή καί ἀνθηση. Ἀδιάψευστοι μάρτυρες οἱ λαμπρές σχολές του, ἡ Εὐαγγελική Σχολή τῆς Σμύρνης, τό περιώνυμο Φροντιστήριό τῆς Τραπεζούντας, τά ἐκπαιδευτήρια τῆς Φιλιππουπόλεως, τά σχολεῖα τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῆς Αἴνου, τῆς Ἀργυρουπόλεως, τῆς Καλλιπόλεως, τῶν Ἐπιβατῶν, τῆς Καισάρειας, τῆς Προύσας, οἱ πολυάριθμοι φιλανθρωπικοί, μουσικοί καί φιλολογικοί σύλλογοι, οἱ τεράστιες καί ἀκμαιότατες ἐπιχειρήσεις τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐξίσου ἀκμαῖο εἶναι καί τό ἔθνικό φρόνημά τους, φρόνημα πού ἐκδηλώθηκε στόν ἀγῶνα τῆς ἐθνεγερσίας, στόν ὁποῖο οἱ Ἕλληνες τῆς Θράκης καί τῆς Μικρασίας, μολονότι ἦταν ἀδύνατο νά ἐπιτύχουν ὁ,τιδήποτε γιά τούς ἴδιους καί τίς πατρίδες τους, συμμετεῖχαν μέ αὐταπάρνηση καί πρόσφεραν πολλά στήν ἐπιτυχία του. Ἀργότερα, μετά τή σύσταση τοῦ μικροῦ κι ἀδύναμου ἑλληνικοῦ κράτους, ὅλη τους ἡ σκέψη καί ἡ φροντίδα ἀφιερώνεται σ' αὐτό. Ἀπό τούς ζάμπλουτους ἐπιχειρηματίες, κτηματίες κι ἐπιστήμονες, μέχρι τούς πῶ φτωχοῦς ξωμάχους, ἀπό τούς ἐπιφανεῖς μητροπολίτες μέχρι τούς ταπεινότερους ἱερεῖς, ζοῦν μέ τήν προσδοκία τῆς ἡμέρας πού ἡ γαλανόλευκη σημαία τοῦ νεοπαγοῦς κράτους θά κυματίσει στά χώματά τους.

Ὁ ἐθνικός ἐνθουσιασμός τους κορυφώνεται, ὥστε φτάνουν, ραγιάδες αὐτοί στήν καρδιά τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, νά ἐκδηλώνουν ἀνοικτά τό φρόνημά τους καί τούς ἐθνικούς πόθους τους ψάλλοντας δημόσια τόν ἑλληνικό ἐθνικό ὕμνο καί θούρια ἑλληνικά.

Ὡσπου γιά μιά στιγμή ροδοχαράζει ἡ αὐγή, πού ἐναγώνια περιμένουν οἱ ἀλύτρωτοι Ἕλληνες τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ μικρή καί ταπεινωμένη Ἑλλάδα τῆς Μελόυνας ἀποτινάζει τό σφιχτό ἐναγκαλισμό τοῦ παλαιοκομματισμοῦ καί κάτω ἀπό τήν ἡγεσία ἑνός χαρισματικοῦ ἡγέτη, τοῦ Ἐθνάρχῃ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, ἐπιχειρεῖ τή μεγάλη ἐξόρμηση μέ τούς Βαλκανικούς Πολέμους 1912 - 13. Ἡ Ἑλληνική σημαία περήφανη πετᾷ στήν Ἡπειρο, τή Μακεδονία καί τή Δυτική Θράκη.

Ἀμέσως μετά, ξεσπᾷ ὁ πρῶτος Παγκόσμιος πόλεμος, πού σάν πρῶτο ἀποτέλεσμα γιά τή νικήτρια τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων Ἑλλάδα εἶχε τήν κατάρα τοῦ ἐθνικοῦ διχασμοῦ, ὀφειλόμενη στή διαφωνία γιά τή σκοπιμότητα συμμετοχῆς στόν πόλεμο τῆς χώρας μας. Τελικά, χάρη στή διορατικότητα τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, ἡ Ἑλλάδα μπήκε στόν πόλεμο σάν σύμμαχος τῆς Ἀντάντ καί ὁ ἑλληνικός στρατός μαχόμενος στό

πλευρό τῶν συμμάχων ἔφτασε μέχρι τῆ Βασιλεύουσα, στήν ὁποία μπῆκε μαζί μέ τά συμμαχικά στρατεύματα καί παρήλασε θριαμβευτικά. Τά ἑλληνικά πολεμικά εἰσέπλευσαν στήν Προποντίδα καί ἀγκυροβόλησαν στόν Κεράτιο.

Τά γλυκύτερα ὄνειρα τοῦ ἔθνους φαίνονταν νά προχωροῦν στήν πραγματοποίησή τους. Ὁ ἑλληνισμός τῆς Ἀνατολῆς, Θράκες καί Μικρασιάτες, πού ὑπέστησαν τά πάνδεινα στή διάρκεια τοῦ πολέμου, ἀντιμετωπίζοντας μετά τό εὐγενικό ἔθνος τῶν Ἀρμενίων σχέδιο γενοκτονίας, ἀναθαρροῦν καί ἀναμένουν μέ ἀγωνία τή δικαίωση τῶν πόθων καί τῶν προσδοκιῶν τους. Καί ἡ δικαίωση αὕτη πραγματικά ἔρχεται.

Σάν ἀποτέλεσμα τῶν εὐφυῶν καί ἐπιτυχῶν χειρισμῶν τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, ὁ ἑλληνικός στρατός ἀποβιβάζεται στίς 2 Μαΐου 1919 στήν ἑλληνικότατη Σμύρνη, μέσα σέ ἑξαλλο πανηγυρισμό τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς μέ ἐπικεφαλῆς τό μητροπολίτη Χρυσόστομο. Στή συνέχεια καταλαμβάνονται τό Ἀϊδίνιο, οἱ Κυδωνίες καί ἡ Πέργαμος. Κατόπιν, μετά τήν ἀπελευθέρωση, στά μέσα Μαΐου τοῦ 1920, τῆς Δυτικῆς Θράκης, ὁ ἑλληνικός στρατός προελαύνει τόν Ἰούλιο στήν Ἀνατολική Θράκη, καταδιώκοντας τά στρατεύματα τοῦ στρατηγοῦ Τζαφέρ Ταγιάρ. Ἀπό τίς 7 μέχρι τίς 14 Ἰουλίου ἀπελευθερώνει τή Ραιδεστό, τήν Ἡράκλεια, τήν Τυρολόη, τήν Ἀρκαδιούπολη, τό Βαβᾶ - Ἑσκή καί τέλος τήν Ἀδριανούπολη καί τίς Σαράντα Ἐκκλησίες.

Ἔτσι ὁ ἑλληνισμός ὁλόκληρος σχεδόν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καί μεγάλου μέρους τῶν παραλίων τῆς Μικρασίας ἀναπνέει τό ζεῖδιωρο ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. Κι ἔρχεται ἡ ἐπίσημη ἀναγνώριση τῶν ἐπιτυχιῶν τῆς Ἑλλάδας μέ τήν περιώνυμη Συνθήκη τῶν Σεβρῶν. Σύμφωνα μ' αὐτήν ἡ Ἀνατολική Θράκη μέχρι τή γραμμή ΑἼνου - Μηδείας προσαρτᾶται στήν Ἑλλάδα, καθώς καί ἡ Ἰμβρος καί ἡ Τένεδος. Γιά τήν περιοχή τῆς Σμύρνης προβλεπόταν νά παραμείνει κάτω ἀπό τήν ὀνομαστική κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου, ἀλλά μέ ἑλληνική διοίκηση καί ἑλληνα ὑπάτο ἀρμοστή, σάν ἐντολοδόχο τῶν Δυνάμεων. Ὑπῆρχε ἐπίσης πρόβλεψη ὅτι μετά πενταετία καί ὕστερα ἀπό δημοψήφισμα θά μπορούσε νά προσαρτηθεῖ ἡ περιοχή στήν Ἑλλάδα. Δημιουργήθηκε ἔτσι ἡ Μεγάλη Ἑλλάδα τῶν δύο ἡπείρων καί τῶν πέντε θαλασσῶν.

Φαίνόταν πιά καθαρά ὅτι ἡ θεία Πρόνοια εἶχε ἐπισκιάσει τό γένος τῶν Ἑλλήνων καί εἰδικότερα τόν ἑλληνισμό τῆς Ἀνατολῆς.

Ἀλλά ὅμως, τό σαράκι τοῦ διχασμοῦ καί ἡ ἀσυνέπεια τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ὁδήγησαν τήν κατάσταση σέ ἐντελῶς διαφορετικές ἐξελιξεις. Ἐνῶ ὁ ἑλληνικός στρατός, μαχόμενος μέ ἀπαρράμιλλη γενναιότητα καί αὐτοθυσία προήλασε στό ἐσωτερικό τῆς Μικρασίας, κατέλαβε τήν Κιουτάχεια, τό Δορύλαιο κι ἔφτασε μέχρι τό Σαγγάριο ποταμό, τελικά

κάμφθηκε. Ἀφοῦ μέ θαυμαστό τρόπο κατέκτησε 100 χιλιόμετρα μικρασιατικοῦ ἐδάφους, φέρνοντας τό μήνυμα τῆς λευτεριᾶς στούς Ἕλληνες τῆς Μικρασίας, ἔπαυσε νά μπορεῖ νά διατηρήσει τά ἐδάφη αὐτά καί νά ἀντισταθεῖ στήν πίεση τῶν ὀρδῶν τοῦ Κεμάλ Μουσταφᾶ, τίς ὁποῖες ἐνίσχυαν ποικιλότροπα οἱ Μεγάλες Δυνάμεις.

Στίς 15 Αὐγούστου 1922 τό ἑλληνικό μέτωπο τῆς Μικρασίας καταρρέει καί συγχρόνως κορυφώνεται ὁ Γολγοθᾶς τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀκάθεκτα τά στρατεύματα τοῦ Κεμάλ καί οἱ ἄτακτοι Τσέτες ξεχύνονται ὄχι τόσο γιά νά καταδιώξουν τόν ἑλληνικό στρατό ὅσο γιά νά ἀφανίσουν τούς Ἕλληνες τῆς Μικρασίας. Κι ἐνῶ οἱ περισσότερες ἑλληνικές στρατιωτικές μονάδες κατορθώσαν, ἀποδεκατισμένες βέβαια, νά φτάσουν στά παράλια καί νά σωθοῦν στά ἑλληνικά πλοῖα, τά ἀποθηριωμένα τουρκικά στίφη ἐπέπεσαν στούς ἄμαχους ἑλληνικούς πληθυσμούς τῆς Ἰωνίας. Ἐσφαξαν, κατακρεοῦργησαν, βασάνισαν, ἀτίμασαν ἀναρίθμητους Ἕλληνες.

Στήν πανέμορφη κι ἑλληνικότατη Σμύρνη ξέσπασε κυρίως τό μένος τους. Οἱ ἑλληνικές συνοικίες πυρπολήθηκαν, ἄνδρες, γυναῖκες καί παιδιά σφάχτηκαν ἀνελέητα κατά χιλιάδες μπροστά στά μάτια τῶν ξένων προξένων. Ἡ προκουαῖα καί ἡ θάλασσα σκεπάστηκαν ἀπό πτώματα. Ὁ μεγαλόψυχος καί ἥρωικός μητροπολίτης Χρυσόστομος, πού ἔμεινε πιστός «ἄχρι θανάτου» στό καθῆκόν του σάν ὀρθόδοξος ποιμενάρχης, παραδόθηκε ἀπό τήν τουρκική διοίκηση στό μαινόμενο ὄχλο, πού, ἀφοῦ τόν διαπόμπευσε περιφέροντάς τον μέσα στήν πόλη, τόν κατακρεοῦργησε μετά ἀπό φρικτά βασανιστήρια.

Δέν ὑπῆρξε ὅμως τό μοναδικό θῦμα τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χρυσόστομος στήν τραγική ἐκείνη καταστροφή. Ἰδιαίτερη εἶχαν ὁ Μοσχονησίωv Ἀμβρόσιος, πού τόν ἔθαψαν ζωντανό, ὁ Κυδωνιῶv Γρηγόριος, πού πέθανε ἀπό τά μαρτύρια, ὁ Ζήλων τῆς Ἀμασείας Εὐθύμιος, πού βρῆκε ὁμοιοθάνατο, ὁ Ἰκονίου Προκόπιος, πού πέθανε ἀπό τίς κακουχίες τῶν διωγμῶν, καθώς καί μέγας ἀριθμός ἄλλων κληρικῶν.

Γενικά σέ 300.000 ὑπολογίζονται οἱ Ἕλληνες πού μαρτύρησαν τίς φοβερές ἐκεῖνες ἡμέρες στή Μικρασία. Οἱ ὑπόλοιποι ἔπεσαν στή θάλασσα, μηχανεύτηκαν μύριους τρόπους, γιά νά φύγουν ἀπό τοὺς τόπους τῆς συμφορᾶς καί νά βροῦν καταφύγιο στήν ἐλεύθερη πατρίδα. Ὅσοι ἔμειναν παρά ταῦτα στά πατρογονικά τους χώματα ξεριζώθηκαν κι αὐτοί σύμφωνα μέ τήν ὑποχρεωτική ἀνταλλαγή τῶν πληθυσμῶν. Ἐτσι ἐκπατρίστηκε ὁ ἑλληνισμός τοῦ Πόντου, τῆς Καππαδοκίας, τῆς Ἰωνίας, τῆς Αἰολίδας κι ὁλόκληρης τῆς Μικρασίας.

Τήν τύχη του ἀκολούθησαν κι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, πού ἐκκενώθηκε ἀπό τοὺς ἑλληνικούς πληθυσμούς τόν Ὀκτώβριο τοῦ

1922, σέ εκτέλεση τῶν διατάξεων τῆς περιβόητης Συνθήκης τῆς Λωζάνης, πού ἔβαλε βαριά κι ἀσήκωτη ταφόπετρα πάνω στό δμορφο ἑλληνικό ὄνειρο τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας. Τέλος, γιά νά ὀλοκληρωθεῖ ἡ συρρίκνωση τοῦ ὑπέρτιμου ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ἀκολούθησε τό 1924 ἡ ἀνταλλαγή τῶν πληθυσμῶν μέ τή Βουλγαρία, ἐξαιτίας τῆς ὁποίας ἐκπατρίστηκαν χιλιάδες Ἕλληνες τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ἀφοῦ προηγουμένως δεινοπάθησαν ἀφάνταστα ἀπό τίς ἐξάρσεις τοῦ βουλγαρικοῦ σοβινισμοῦ.

Ἡ μικρασιατική καταστροφή ὑπῆρξε ἡ μεγαλύτερη τραγωδία τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, μεγαλύτερη κι ὀλεθριότερη κι ἀπ' αὐτήν ἀκόμη τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Γιατί, ἐνῶ μέ τήν ἄλωση τό Γένος ἔχασε τήν κρατική του ὑπόσταση, διατήρησε ὅμως τό ζωτικό του χῶρο, κάτω ἀπό τήν προστασία καί τήν καθοδήγηση τῆς Ἐκκλησίας ἀνασύνταξε τίς δυνάμεις του καί μέ τήν πάροδο τῶν αἰώνων κατέκτησε τήν πρωτοκαθεδρία ἀνάμεσα στά ἔθνη τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, κι ἔφθασε στό σημεῖο νά φιλοδοξεῖ νά διεκδικήσῃ τήν ἡγεσία της. Ἀντίθετα, μέ τή μικρασιατική καταστροφή τό ἔθνος ἔχασε τόν ἔλεγχο περιοχῶν πού ἀνέκαθεν βρίσκονταν κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή του καί εἶδε νά συρρικνώνεται στό μῆ περαιτέρω ἡ ζώνη δράσεως καί ἐπιρροῆς του. Παράλληλα ὑπέστη φοβερή ἀπώλεια ἡμψυχου δυναμικοῦ, οἰκονομικῶν μέσων, πολιτιστικῶν καί πολιτικῶν ἐπιτευγμάτων.

Αὐτά ὑπῆρξαν τά τραγικά ἀποτελέσματα τῆς φοβερῆς καταστροφῆς γιά τό ἔθνος. Ἀποτελέσματα ὅμως πού σέ μεγάλο ποσοστό ἐξουδετέρωσαν μέ τά κυριολεκτικά ἐπικά ἐπιτεύγματά τους οἱ ἐκπατρισμένοι πού ἐγκαταστάθηκαν στήν ἐπικράτεια τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Πραγματικά ὁ ἑλληνισμός τῆς ἀνατολῆς πού κατέφυγε πρόσφυγας στήν ἐλεύθερη πατρίδα δικαίωσε ἀπόλυτα καί τίς πιό ἐνθουσιώδεις κρίσεις πού εἶχαν διατυπωθεῖ γι' αὐτόν.

Οἱ ξεριζωμένοι, πού, συντριμμένοι κι ἐξουθενωμένοι ἀπό τίς διώξεις, τήν ἀπώλεια προσφιλῶν προσώπων, περιουσιακῶν στοιχείων καί τῶν ἰδίων τους τῶν ἐστιῶν, καί τίς ταλαιπωρίες τῆς ἐξόδου, ἐγκαταστάθηκαν στήν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, ἔδειξαν σπάνιο δυναμισμό καί εὐψυχία ἀνυπέρβλητη. Ἀθλία στεγασμένοι στίς πιό ἀπίθανες ἐγκαταστάσεις, χωρίς κατά κανόνα οἰκονομικά μέσα μέ μοναδική συνήθως περιουσία τά εἰκόνισματα τοῦ σπιτιοῦ τους καί τά ἱερά κειμήλια τῆς πατρίδας τους, ρίχτηκαν μέ θάρρος καί ἀποφασιστικότητα στόν ἀγῶνα τῆς ἐπιβιώσεως καί τῆς προόδου. Ἐναν ἀγῶνα στόν ὁποῖο πέτυχαν ἀναμφίβολα.

Ξεκίνησαν χωρίς κεφάλαια κι ἐφτιαξαν ἀξιοζήλευτες κι ἀνθηρές ἐπιχειρήσεις. Τούς παραχωρήθηκαν δάση, ἄγονες ἐκτάσεις, ἔλη, βουνοπλαγιές καί τίς μεταμόρφωσαν σέ εὐφορες καί παραγωγικές ἐκτάσεις.

Πάλαιψαν μέ φοβερές ασθένειες καί τίς κατανίκησαν. Ἀντιμετώπισαν δικαιολογημένη ἴσως ψυχρότητα καί καχυποψία ἀπό μέρους τῶν ἐντοπίων καί μέ τή δύναμη τῆς ψυχῆς τους τήν ξεπέρασαν καί τή μετέτρεψαν σέ ἐγκαρδιότητα καί ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη. Ἀδελφώθηκαν μέ τούς γηγενεῖς, πύκνωσαν καί στύλωσαν τούς ντόπιους πληθυσμούς τῶν τόπων ὅπου ἐγκαταστάθηκαν.

Παράλληλα, καλλιέργησαν τή μεγάλη τους πολιτιστική παράδοση, θεράπευσαν τά γράμματα, τίς τέχνες, τίς ἐπιστῆμες. Μετέδωσαν καί στούς γηγενεῖς τήν ἀδολή φιλοπατρία τους, τήν ἀπέχθεια στό μιμητισμό καί τίς ἐξωτερικές ἐπιδράσεις, τή βαθύτατη ἀφοσίωσή τους στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἔτσι, ἔγιναν σπουδαῖοι παράγοντες ἐθνικοῦ φρονηματισμοῦ, οἰκονομικῆς, πνευματικῆς καί καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καί πρόσφεραν τά μέγιστα στήν προκοπή καί τήν ἐξέλιξη τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Γι' αὐτό ἀνενδοίαστα μπορούμε νά ποῦμε ὅτι μέ τό παραπάνω ἀνταπέδωσαν στήν ἐλεύθερη πατρίδα τά ὅσα ἐκείνη τους πρόσφερε περιθάλποντας καί ἀποκαθιστώντας τους.

Οἱ τρεῖς γενιές τῶν προσφύγων τῆς Θράκης καί τῆς Μικρασίας ἔγραψαν κι αὐτές τή δική τους ἐποποιᾶ, ἰσότιμη καί ἰσάξια μέ τήν ἐποποιᾶ πού ἔγραψαν οἱ πατέρες καί οἱ πρόγονοί τους κατά τίς χιλιετίες πού ἔζησαν στίς προαιώνιες ἐστίες τους καί γι' αὐτό εἶναι ἀξιοί τῆς ἴδιας μέ ἐκείνους τιμῆς.

Σεβασμιώτατε, κυρίες καί κύριοι,

προσπάθησα νά δώσω συνοπτικά καί παραστατικά τό συναξάρι τοῦ ἐλληνισμοῦ τῶν πατρίδων τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Θράκης, τοῦ Πόντου, τῆς Καππαδοκίας, τῆς Ἰωνίας κι ὁλόκληρης τῆς Μικρασίας, τό συναξάρι πού τεκμηριώνει τήν ἐλληνικότητα τῶν χωρῶν αὐτῶν καί μιλά γιά τά χαρακτηριστικά, τούς ἀγῶνες καί τήν προσφορά τῶν ὑπέρτιμων αὐτῶν Ἑλλήνων ἀπό τά βάρη τῶν αἰώνων μέχρι τίς ἡμέρες μας. Ἀσχετα μέ τό βαθμό πού τό πέτυχα, νομίζω ὅτι τό συναξάρι αὐτό ἐξηγεῖ γιατί εἶναι χρέος ἱερό ὅλων τῶν Ἑλλήνων νά τιμοῦν καί νά εὐλαβοῦνται τόν ἐλληνισμό τῆς Ἀνατολῆς καί νά διατηροῦν τή μνήμη τῶν ἐλληνικῶν αὐτῶν χωρῶν, ἀναμένοντας ὅτι τό Γολγοθᾶ τους, πού καρτερικά τώρα διανύουν, θά διαδεχθεῖ κάποτε ἡ ἐθνική ἀνάσταση.

Ἄλλ' ἂν αὐτό εἶναι σωστό καί ἐπιβεβλημένο γιά ὅλους τούς Ἕλληνες, εἰδικότερα γιά κείνους πού προέρχονται ἀπό τούς ξεριζωμένους τῆς Ἀνατολῆς, γιά τούς ἀπόγονους τῶν προσφύγων, ὅπως οἱ περισσότεροι ἀπό μᾶς, καθῶς καί γιά κείνους πού κατοικοῦν περιοχές πού ἔγιναν οἱ δεύτερες πατρίδες τῶν καταδιωγμένων καί ὀφείλουν σ' αὐτούς τήν πρόοδο καί τήν ἐθνική θωράκισή τους ὅπως ἡ δική μας, διπλά εἶναι ὀρθό· διπλό

εἶναι τό καθήκον καί ἡ ὑποχρέωση. Αὐτό τό καθήκον συγκεντρωθήκαμε σήμερα γιά νά ἐκπληρώσουμε μέ ἱερή συγκίνηση κι ἐθνικό ἐνθουσιασμό.

Ἄς ἐκδηλώσουμε τά αἰσθήματα πού μᾶς κατακλύζουν ἀναφωνώντας:

Τιμή καί δόξα στίς γενιές τῶν Ἑλλήνων πού ἐζήσαν καί μεγαλοῦργησαν στίς πατρίδες τῆς Ἀνατολῆς.

Τιμή καί δόξα στούς μάρτυρες τῆς πίστες καί τῆς πατρίδας πού προασπίστηκαν ἐπὶ αἰῶνες τήν ἐλληνική Ἀνατολή.

Τιμή καί δόξα στούς πρόσφυγες πού ξανάστησαν τίς ἐστίες καί τούς βωμούς τους στήν ἐλεύθερη πατρίδα καί συνέχισαν τίς παραδόσεις τῶν προγόνων τους.

Στίς ἱερές σκιές τους, πού κατακλύζουν τόν πάνσεπτο τοῦτο χῶρο, ἀνανεώνουμε τόν ἱερό ὄρκο ὅτι ποτέ δέ θά λησμονήσουμε τίς πατρίδες τῆς Ἀνατολῆς καί θά τηρήσουμε μέ εὐλάβεια τίς πολύτιμες παρακαταθήκες πού μᾶς κληροδότησαν, τήν πίστη στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καί τήν ἀφοσίωση στήν πατρίδα Ἑλλάδα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

Emile Kolodny, «Samothrace sur Neckar - des migrants grecs dans l'agglomération de Stuttgart» (Ἡ Σαμοθράκη ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Νέκαρ - ἀπόδημοι Ἕλληνες στὴν περιοχή τῆς Στουτγάρδης), Αἶξ-αν-Προβάνς, 1982, 175 σ.

Ὁ παράξενος τίτλος τοῦ βιβλίου προσελκύει ἀμέσως τὴν προσοχή τοῦ ἀναγνώστη. Γιὰ κείνον πού ξέρει καλὴ γεωγραφία τὸ αἰγαιοπελαγίτικο νησί τῆς Σαμοθράκης δὲν ἔχει καμία σχέση μέ τόν ποταμό τῆς Δυτικῆς Γερμανίας Νέκαρ. Καί ὅμως, ὁ γάλλος καθηγητής Emile Kolodny, εἰδικευμένος σέ θέματα τῆς μεσογειακῆς μετανάστευσης, κατορθώνει νά μᾶς τόν δικαιολογήσει τελείως: στή Στουτγάρδη, πού διασχίζεται ἀπό τὸ Νέκαρ, ὑπάρχουν περισσότεροι Σαμοθρακίτες ἀπ' ὅσους ζοῦν μόνιμα στό νησί. Φαινόμενο περίεργο, ἀλλά ἀποκαλυπτικό τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μεγάλης ἐξόδου τοῦ ἐργατικοῦ μας δυναμικοῦ κατά τίς τελευταῖες δεκαετίες.

Ὁ συγγραφέας εἶναι γνωστός ἀπό τό τρίτομο, κλασικό πιά, ἔργο του: «Ὁ πληθυσμός τῶν νησιῶν τῆς Ἑλλάδας» (La population des îles de la Grèce), Αἶξ-αν-Προβάνς, 1973, σ. 892, διδακτορική διατριβή (Doctorat d'Etat), ἀλλά καί ἀπό ἄλλες εἰδικότερες μελέτες. Διαπιστώνοντας τὴν ἔκταση τῆς πρόσφατης πληθυσμιακῆς μας αἰμορραγίας, θέλησε νά μελετήσει τοὺς «φιλοξενούμενους ἐργάτες» (gastarbeiter) τῆς Γερμανίας. Ὁ ἴδιος διεύθυνε μιά ομάδα ἐρευνητῶν τοῦ Γαλλικοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν, τοῦ C.N.R.S., πού σκοπό εἶχε νά ἐξετάσει τίς ομάδες τῶν ξένων κατά ἐθνότητα στή συγκεκριμένη περιοχή τῆς Στουτγάρδης. Ἀπό τὴν ἐρευνά του προκύπτει ὅτι οἱ Σαμοθρακίτες ἀποτελοῦν τὴν πολυπληθέστερη ομάδα μεταξύ τῆς ἑλληνικῆς παροικίας, εἶναι μάλιστα πολὺ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Θεσσαλονικεῖς.

Τό βιβλίο χωρίζεται σέ τέσσερα κεφάλαια:

1) Τό Κάνστατ (Cannstatt), ἡ «ἑλληνική» γειτονιά τῆς Στουτγάρδης καί τὰ καφενεῖα του, σ. 11-46.

2) Ἡ ἐρευνα μεταξύ τῶν ἐργατῶν, σ. 47-98.

3) Τὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα: μαγαζάτορες, τεχνίτες καί ἐπιχειρηματίες· ἐκπαιδευτικοί καί φοιτητές σ. 99-132.

4) Ἐπιστροφή στήν Ἑλλάδα ἢ ἐγκατάσταση στή Γερμανία; σ. 133-169, ὅπου ἐξετάζεται καί τό κάπως ἀβέβαιο μέλλον τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος σέ σχέση μάλιστα μέ τὴν ἔνταξή μας στήν Ε.Ο.Κ.

Μιά πλήρης βιβλιογραφική επισκόπηση σχετικῶν ἐργασιῶν συμπληρώνει τό βιβλίο μέ πληροφορίες γιά τόν εἰδικό, ἀλλά καί τόν ἀπλῶς περίεργο.

Ὁ Kolodny ἐρεῦνησε στή Στουτγάρδη γιά τέσσερα χρόνια (1974-1978). Ξαναγύρισε γιά τελευταία φορά τό φθινόπωρο τοῦ 1980. Ἐκτός ἀπό τά ἐπίσημα στοιχεῖα πού βρῆκε ἀφθονά στά θαυμάσια ὁργανωμένα γερμανικά ἀρχεῖα, ἔζησε μεταξύ τῶν Ἑλλήνων, συχνάζοντας στά καφενεῖα — τό σύγχρονο ὑποκατάστατο τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς — καί πηγαίνοντας στά σπίτια καί τοὺς τόπους ἐργασίας τους. Φυσικά δέν ἔλειψαν τά ἀπρόοπτα· στήν ἀρχή θά τόν περάσουν γιά κατάσκοπο! Ἡ μεγαλύτερη ἀρετή καί πρωτοτυπία τοῦ βιβλίου εἶναι πῶς δέν περιορίζεται μόνο σέ μιὰ ξερὴ παράθεση γεγονότων καί ἀριθμῶν· ὁ Kolodny ξέρει νά βρίσκει πέρα ἀπ' αὐτοὺς τόν ἄνθρωπο. Σιγὰ σιγὰ μέ μικρές συνεντεύξεις, (ὁ συγγραφέας χειρίζεται ἄνετα τὴ γλῶσσα μας καί τό μεσογειακό του μουστάκι μᾶς τόν κάνει πιό οἰκεῖο), πλησίασε τοὺς ξενιτεμένους μας καί γνώρισε τὴν ἰδιαίτερη κάθε φορά περίπτωση· καί αὐτές μᾶς ἀναφέρει ἀλλάζοντας τὰ ὀνόματα (τά ἐπίθετα δέν ἀναφέρονται πούθενά). Ἔτσι, τό βιβλίο του ἀπό κοινωνιολογικὴ μελέτη καταντᾷ σχεδόν μυθιστόρημα· ὁ κυρ Νίκος τοῦ 1974, ἄρρωστος, χωρὶς δουλειά καί μέ τρία παιδιά, εἶναι τό 1980 κατάγερος, καλοπληρωμένος κι ἔχει πέντε παιδιά. Κι ὁ κυρ Θόδωρος, ἐργάτης στή Γερμανία ἀπὸ τό 1959, παντρεύει τίς κόρες κι ἀφήνει ἕνα διαμέρισμα στήν καθεμιᾷ. Συνταξιούχος τό 1974, καρδιακός, μᾶς ἀφήνει χρόνους τό 1976. Τό βιβλίο τό διαβάζουμε μέ ἀμείωτο ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τό τέλος.

Μιά ἀκόμη ἀρετὴ τοῦ βιβλίου εἶναι οἱ λεπτότατες κριτικές παρατηρήσεις, σχετικές μέ τίς θετικές καί ἀρνητικές ἐπιπτώσεις τῆς μετανάστευσης. Τό μόνο πού θά μπορούσε ἴσως νά προστεθεῖ θά ἦταν μιὰ ἐξέταση τῶν μεταναστῶν μας ἀπὸ ἄποψη κοινωνιογλωσσική, πού θά ἐρευνοῦσε π.χ. τί ἔμεινε ἀπὸ τό ἰδίωμα τῆς Σαμοθράκης στοὺς πρῶτους Σαμοθρακίτες, τί συμβαίνει μέ τά Ἑλληνόπουλα τῆς Στουτγάρδης, ποιές εἶναι ἀκριβῶς οἱ ἐπιπτώσεις σέ πολύπλοκες γλωσσικά περιπτώσεις, ὅπως στό γάμο τοῦ Ἑλληνα μέ Γιουγκοσλάβη οὐγγρικῆς καταγωγῆς, ὅπου μιλοῦνται στό σπίτι τρεῖς ἢ καί τέσσερις γλῶσσες (σελ. 144). Αὐτά ὅμως εἶναι θέματα πού ξεφεύγουν ἀσφαλῶς ἀπὸ τίς ἀρμοδιότητες τοῦ Kolodny.

Μέ δυό λόγια· τό βιβλίο θά ἀξιζε ὄχι μόνο νά μελετηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους εἰδικούς· ἴσως θά ἔπρεπε νά προσεχθεῖ καί στά Πανεπιστήμιά μας, ἀπὸ τίς ἑδρες τῆς κοινωνιολογίας, οἰκονομίας καί δημογραφίας. Ἀποτελεῖ μιὰ ὑπέροχη μικρὴ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ τῆς διασπορᾶς.

ΣΤΑΥΡΟΣ Ε. ΚΑΜΑΡΟΥΔΗΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

Μίλτη Παρασκευίδη, Λεσβιακά χρονικά 1981 και βιβλιογραφικές σημειώσεις, 'Αθήνα-Μυτιλήνη 1982, σσ.16.

Μίλτη Παρασκευαΐδη, Ζωγραφίες και σχέδια μολυβιού, 'Αθήνα-Μυτιλήνη, 1982, σσ.20. Θράκη. 'Ανάλυση 'Επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα στη μεταποίηση με βάση τα κίνητρα του Ν.289/76, Κομοτηνή, 'Ιανουάριος 1982, σσ.46, έκδ. 'Υπηρεσίας περιφ. 'Αναπτύξεως Θράκης (πολυγρ.).

Σίμου Μ. Μηναιΐδη, 'Επισκόπηση της Συνταγματικής 'Ιστορίας της Τουρκίας (ανάπτυπο από τις «Νομικές Μελέτες» Νο2 του Συλλόγου ΕΔΠ Νομικής Θράκης) σσ.79-115.

Θανάση Μουσόπουλου, Διοίκηση 'Αλλοτρίων, Ποιήματα 1970-81, Ξάνθη, 1982 σσ.32.

'Ιωάννου Γ. Παπαϊωάννου, Τό Πάπιγκο. "Ενα από τα ωραιότερα χωριά του Ζαγορίου, Θεσσαλονίκη 1977, σσ.226.

Dorothy Leekley-Nicholas Efstratiou, Archaeological Excavations in Central and Northern Greece, Park Ridge, New Jersey σσ.VII+184, έκδ. Noyes Presse.

Alain Ducellier, La fas ade maritime de l' Albanie an Moyen Age, Durazzoet Valona du Xle an XVe siècle, Thessaloniki, σσ.XLI+702, έκδ. I.M.X.A.

Κώστα Θρακιώτη, 'Απ' τή φυλακή του Χρόνου, 'Αθήνα 1981, σσ.61, έκδ. Δίφρος.

Νίκου Β. Λαδᾶ, Προσφορές, 'Αθήνα, 1980 σσ.78.

Κατίνας Βείκου - Σεραμέτη, 'Ακροτελεύτια (Χρονικό), Ξάνθη, 1980 σσ.15.

Δημ. Γ. Πάρχα, 'Ομηρικός Λόγος, 'Αθήναι, 1981, σσ.284.

Καλ. Παπαθανάση - Μουσιοπούλου, Λαϊκή Μεταφυσική, 'Αθήνα 1981, σσ.245.

Καλ. Παπαθανάση - Μουσιοπούλου, Λαϊκή Φιλολογία, 'Αθήνα 1982, σσ.165.

Σπύρου Μ. Ζεχερλή, Οί Ρίζες της Θράκης μας ('Ιστορική-Λαογραφική Μελέτη), Θεσσαλονίκη 1982, σσ.204, έκδ. Διόσκουροι.

Σουλτάνας Πολιτσάκη - Παπαδημητρίου, 'Από τό Μεγάλο Βογιαλίκη της 'Ανατολικής Ρωμυλίας στην Ξυλαγανή της Δυτικής Θράκης, 'Αθήνα 1982, σσ.63.

Πόπης Ζώρα, Κεντήματα και Κοσμήματα της 'Ελληνικής φορεσιάς, 'Αθήνα, 1981, σσ. 35+4+είκον. (77).

Anastasios Iordanoglou, A Kavaman lidic Funerary in scription (1841) in Nicaea (Jznik) Museum, Thessaloniki 1978 (ανάτυπο από τό Balkan Studies 19,1) σ.185-191 + Πίνακας (1). Anciend Macedonian Studies in honor of Charles F. Edson, Thessaloniki 1981, σσ.407, έκδ. I.M.X.A.

Κατίνας Βέικου - Σεραμέτη, Μυστική Συμφωνία, Ποιητική Σύνθεση, Ξάνθη 1981/82, σσ.25.

Κατίνας Βέικου - Σεραμέτη, Γραφές για τη «Χαμένη Πατρίδα» Ξάνθη 1981/82, σσ.63.

Παντελής Καβακόπουλου, Τραγούδια της Βορειοδυτικής Θράκης, Θεσσαλονίκη 1981, σσ.202.

Κώστα Βαλέτα, 'Εξάρτηση, Μυθιστόρημα, 'Αθήνα 1979, σσ.239, έκδ. Πηγή.

Κώστα Βαλέτα, Τό σινικό τεῖχος, Διηγήματα, 'Αθήνα, σσ.121.

Καλ. Παπαθανάση - Μουσιοπούλου, Λαογραφικές Μαρτυρίες Γεωργίου Βιζυηνοῦ, 'Αθήνα 1982, σσ.142.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

«'Ημερολόγιο-Λεύκωμα», τεῦχος δεύτερον, Θεσσαλονίκη 1982, σσ.202, έκδ. Θρακικής 'Εστίας Θεσσαλονίκης.

«Δελτίον της 'Ιστορικής και 'Εθνολογικής 'Εταιρείας της 'Ελλάδος», τόμος είκοστός τρίτος, 'Αθήναι 1980, σσ.616.

«Δελτίον της 'Ιστορικής και 'Εθνολογικής 'Εταιρείας της 'Ελλάδος», τόμος είκοστός τέταρτος, 'Αθήναι 1981, σσ.615.

«Θρακικά Χρονικά», έτήσια έκδοση, 37/1982, σσ.251.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ

Βασιλείαδης Δημήτριος. Γεννήθηκε τό 1945 στήν Κομοτηνή, όπου μεγάλωσε καί διαμένει μόνιμα. Σπούδασε στήν Πολυτεχνική Σχολή τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καί ἔλαβε τό δίπλωμα τοῦ ἀγρονόμου καί τοπογράφου μηχανικοῦ. Ἐπαγγελματικά ἀσχολεῖται μέ τήν μελέτη καί ἐπίβλεψη δημοσίων καί ἰδιωτικῶν ἔργων. Ἀπό τά φοιτητικά του χρόνια συμμετέχει ἐνεργά στό συνδικαλισμό, τήν πολιτιστική κίνηση καί τήν ἐκκλησιαστική δραστηριότητα, σάν μέλος τῆς διοικήσεως καί πρόεδρος διαφόρων πολιτιστικῶν καί συνδικαλιστικῶν σωματείων, καθῶς καί ἐκκλησιαστικῶν φορέων. Χρημάτισε ἐπανελημμένα πρόεδρος τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς, τοῦ ὁποῦ προεδρεῖ καί σήμερα. Ἔδωσε διαλέξεις καί δημοσίευσε στόν τοπικό Τύπο ἄρθρα καί μελέτες μέ ἱστορικά, λαογραφικά καί ἐκκλησιαστικά θέματα.

Βέικου - Σεραμέτη Κατίνα. Γεννήθηκε τό 1912 στούς Ἐπιβάτες τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Ἀποφοίτησε ἀπό τό Ἐξατάξιο Διδασκαλεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (1932) κι ἔτυχε μάλιστα στήν «ἱερή τριετία» τοῦ πρωτοπόρου παιδαγωγοῦ Μίλτου Κουντουρά. Τελείωσε καί τό Ἰνστιτοῦτο «Γκαΐτε» Ξάνθης (1970). Ἐπάγγελμα δέν ἄσκησε. Ἐγραφε ἀπό μαθήτρια (1929) καί δημοσίευσε σέ παιδικά περιοδικά τῆς ἐποχῆς. Ἀσχολεῖται συνέχεια μέ τά Γράμματα, κυρίως ἀπό τό 1948. Ἐμφανίστηκε ἀπό λογοτεχνικό περιοδικό στήν «Πνευματική Ζωή» τοῦ Μελεῆ Νικολαΐδη καί στό τεῦχος του τό ἀφιερωμένο στούς «Νέους» (1953). Ἐχει πάρει πρῶτο βραβεῖο γιά τό ἔργο της «Ἐπιβάτες, Εἰκόνες πού δέ σβήνουν» (1952), ἱστοριογραφική μελέτη, ἀπό τή «Γλωσσική ἐν Ἀθήναις Ἑταιρεία» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Γιά τή συλλογή της «Ὀδοιπόροι», διηγήματα, πῆρε «εὐφημο μνεία» (1957) ἀπό τό Ὑπουργεῖο Προεδρίας Κυβερνήσεως. Καί στόν «Πανθρακικό Λογοτεχνικό Διαγωνισμό», πού προκήρυξαν τά συνεργαζόμενα σωματεῖα τῆς Θράκης, πῆρε γιά τή συλλογή της «Δεσμοί», ποιήματα, πρῶτο βραβεῖο (1963). Ἐχει κι ἄλλες διακρίσεις. Ἡ Ἐπιτροπή Λογοτεχνικῶν Συντάξεων τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καί Ἐπιστημῶν ἐνέκρινε τήν ἀπονομή σ' αὐτήν τιμητικῆς σύνταξης γιά τήν προσφορά της στόν τομέα τῶν ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἐξέδωσε ὡς τώρα πολλά ἔργα. Ἐχει πολλή καί διάφορη δημοσιευμένη ἐργασία σ' ἐφημερίδες, περιοδικά, ἀνθολογίες, λευκώματα, ἡμερολόγια, καθῶς καί πολλή ἀνέκδοτη. Ἐργάστηκε σέ διάφορα σωματεῖα καί ὀργανώσεις τῆς Ξάνθης, όπου μένει ἀπό τό 1934. Εἶναι ἰδρύτρια καί ἐπίτιμη πρόεδρος στό «Σοροπτιμιστικό Ὁμιλο Ξάνθης», μέλος

στήν «Εταιρία Λογοτεχνῶν Θεσσαλονίκης» ἀπό τό 1967, ὅπου ἐκλέχτηκε παμψηφεί, καί ἐπίσης στό «Σύλλογο Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν» Ἀθηνῶν. Ἄν σκύψουμε στό ἔργο της, γενικά, θά δοῦμε νοσταλγία γιά τή «Χαμένη Πατρίδα», ἑλληνολατρία καί ἀνθρωπισμό.

Γεωργαντζῆς Πέτρος. Γεννήθηκε τό 1937 στήν Ξάνθη, ὅπου καί μαθήτευσε στήν Ἐκκλησιαστική Σχολή (1949-1956). Ἀκολούθως φοίτησε στή Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης (1956-1960). Ἐργάστηκε στό Δῆμο Ξάνθης ὡς γραμματέας τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου (1960-1966). Στή συνέχεια διορίστηκε ὡς καθηγητής στή Μ. Ἐκπαίδευση καί ἔκτοτε ὑπηρετεῖ σέ διάφορα γυμνάσια καί λύκεια τοῦ Ν. Ξάνθης. Παράλληλα μέ τά ἄλλα καθήκοντά του ἀπό μαθητής ἀσχολεῖται μέ τήν ἔρευνα καί μελέτη τῆς ἱστορίας, συλλογή ἱστορικοῦ ὕλικου καί συγγραφή διαφόρων ἀρθρῶν καί μελετῶν. Ἐκτός ἀπό πολλά ἄρθρα καί ὁμιλίες πού δημοσιεύτηκαν σέ ἐφημερίδες καί περιοδικά τῆς Ξάνθης, Καβάλας, Θεσσαλονίκης καί Ἀθηνῶν, ἔχει ἐκδώσει σέ αὐτοτελή βιβλία τίς ἐργασίες του: «Συμβολή εἰς τήν ἱστορίαν τῆς Ξάνθης» (βραβεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), «Ἀρχαῖοι καί σύγχρονοι Θράκες», «Ἐθνικοί καί Ἐκκλησιαστικοί ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων τῆς Ροδόπης», «Τά ἱερά προσκυνήματα τῆς μητροπόλεως Ξάνθης», «Ἡ μητρόπολις Τραϊανουπόλεως καί αἱ ἐπίσκοπαί αὐτῆς». Μέ τό τελευταῖο ἀνακηρύχτηκε ὁμόφωνα ἀριστοῦχος διδάκτορας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ὑπῆρξε συνεργάτης-συντάκτης τῆς ἐγκυκλοπαίδειας ΚΟΣΜΟΣ καί σήμερα εἶναι συνεργάτης τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, τοῦ περιοδικοῦ «Βορειοελλαδικά» Θεσσαλονίκης καί τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας». Πέρα ἀπό τά παραπάνω βιβλία καί τήν ἐργασία πού δημοσιεύεται στόν παρόντα τόμο ἔχει γράψει καί ἄλλες ἐργασίες πού παραμένουν ἀδημοσίευτες.

Εὐστρατίου Π. Νίκος. Γεννήθηκε στό Νιούκαστλ τῆς Αὐστραλίας τό 1953 καί μεγάλωσε στήν Κομοτηνή, ὅπου τελείωσε τίς ἐγκύκλιες σπουδές του. Τό 1976 ἀποφοίτησε ἀπό τή Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Στή συνέχεια πῆγε στό Λονδίνο γιά μεταπτυχιακές σπουδές ἀρχαιολογικές στό Bedford College University of London, πῆρε τό Μάστερ καί συνεχίζοντας τέλειωσε τίς διδακτορικές του σπουδές στό Ἰνστιτούτο Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου. Ἐγράψε τό «Archaeological excavations in central and northern Greece» μέ τή Dorothy Leekley (ἐκδόσεις Noves Press New Yersey U.S.A.) καί δημοσίευσε διάφορα ἄρθρα καί μελέτες σέ περιοδικά καί ἐφημερίδες. Ἐκανε ἀνασκαφές στό νησί «Ἅγιος Πέτρος» Ἀλονήσου, γιά τή διδακτορική του διατριβή, καθώς καί ἐθνοαρχαιολογικές ἐρευνες στήν περιοχή Ροδόπης.

Καραγιαννάκης Ι. Δημήτριος. Γεννήθηκε τό 1945 καί κατάγεται από τήν Καρδίτσα. Εἶναι φιλόλογος καθηγητής καί ἐργάζεται στήν Κομοτηνή. Μιά ἀτέλειωτη μελέτη του γιά τά νεοελληνικά ἐπώνυμα δημοσιεύτηκε (μέ τό ψευδώνυμο Δ.Κ. Ἰωάννου) στόν Α΄ καί Β΄ τόμο τῆς «Θρακικῆς Ἑπετηρίδας».

Κεμαλάκης Γεώργιος. Γεννήθηκε τό 1937 στό Κισσάριο Διδυμοτείχου, ὅπου καί ἔμαθε τά πρῶτά του γράμματα. Τό 1947 μέ τόν ἐμφύλιο πόλεμο πῆγε στήν Ἀθήνα, τελείωσε τό δημοτικό καί στή συνέχεια φοίτησε στή Μέση Γεωπονική Σχολή τοῦ Ἀμαρουσίου. Τό 1955 διορίστηκε στήν τότε Βασιλική Πρόνοια (τώρα Ἐθνικός Ὁργανισμός Προνοίας) καί ὑπηρέτησε σέ πολλά χωριά τῶν νομῶν Ἑβρου, Ροδόπης καί Ξάνθης. Σήμερα εἶναι ὑπάλληλος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Νεότητος στήν Κομοτηνή, ὅπου ἐγκαταστάθηκε ἀπό τό 1970. Συνεργάστηκε πολλά χρόνια μέ τό Ραδιοφωνικό Σταθμό Θράκης (Κομοτηνῆς), κάνοντας ὁμιλίες σχετικές μέ τήν ἱστορία, τή λαογραφία καί σημαίνουσες προσωπικότητες τῆς Θράκης. Ἐκπομπές του αὐτοῦ τοῦ εἴδους μεταδόθηκαν καί ἀπό τό δίκτυο τῆς ΕΡΤ, κάνοντας γνωστά στό πανελλήνιο διάφορα ἥθη καί ἔθιμα τῆς Θράκης. Ἐργασίες του δημοσιεύτηκαν σέ περιοδικά καί στίς περισσότερες ἐφημερίδες τῆς Θράκης καί τῆς Θεσσαλονίκης. Εἶναι συνεργάτης τῆς ἐφημερίδας «Ἑλληνικός Βορρᾶς», ἀπό ὅπου προβάλλει ζωτικά θέματα τοῦ θρακικοῦ χώρου.

Κλήμη - Παναγιωτοπούλου Σοφία. Γεννήθηκε στήν Ἀλεξανδρούπολη ὅπου καί διέμενε μέχρι τό 1974. Τώρα μένει στήν Πάτρα. Ἡ πρώτη ἐπίσημη ἐμφάνισή της στόν πνευματικό στίβο ἔγινε στά 1958 μέ τή βράβευσή της ἀπό τήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καί τήν Ἑταιρία Ἑλληνικῶν Σπουδῶν σέ κρατικό λογοτεχνικό διαγωνισμό. Βιβλία της εἶναι: «Τό χέρι τοῦ Θεοῦ» (μυθιστόρημα), «Φονιάδες» (διηγήματα), «Στό δέντρο τοῦ ἐρημίτη» (μυθιστόρημα). Τό ἔργο της βρῆκε ἰδιαίτερη ἀπήχηση στήν κριτική καί τό ἀναγνωστικό κοινό καί τῆς ἀναγνωρίστηκε ἕνα πηγαῖο λογοτεχνικό ταλέντο μέ συγκλίνουσες τίς γνώμες ὄλων τῶν κορυφαίων λογοτεχνῶν γιά τό «ρωμαλαῖο γράψιμο καί τή σθεναρή θεώρηση καυτῶν κοινωνικῶν θεμάτων». Ἐργασίες της —διηγήματα, ποιήματα, λαογραφικά καί κριτικά σημειώματα— δημοσιεύονται συχνά σέ ἐφημερίδες καί περιοδικά. Ἔχει πραγματοποιήσει μέ πολλήν ἐπιτυχία ὁμιλίες στή Θεσσαλονίκη, ὅλες τίς πόλεις τῆς Βορείου Ἑλλάδος, καθῶς καί τήν Πάτρα. Ὁμιλίες της ἔχουν ἐπίσης μεταδοθεῖ ἀπό τούς ραδιοσταθμούς Θράκης, Ἀθηνῶν καί Πατρῶν. Εἶναι μέλος τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, τῆς Ἑταιρίας Θρακικῶν Μελετῶν καί τῆς Ἑταιρίας Λογοτεχνῶν Ν.Δ. Ἑλλάδος. Ἔλαβε μέρος σέ πανελλήνια λογοτεχνικά συνέδρια καί τοπικές πολιτιστικές ἐκδηλώσεις, καλεσμένη τιμητικά. Συνεγάτης τῆς 10τομῆς Ἑγκυκλοπαίδειας Κοντέου.

Κοντοβᾶς Βασίλειος. Γεννήθηκε στό Βόλο τό 1951, όπου τελείωσε τίς γυμνασιακές σπουδές. Εἶναι πτυχιούχος τῆς Θεολογικῆς καί στή συνέχεια τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Ἔλαβε δίπλωμα μεταπτυχιακῶν σπουδῶν στήν Ἱστορική Θεολογία. Ἐκπονεῖ διδακτορική διατριβή στήν Ἱστορική Θεολογία. Διετέλεσε ἐπιστημονικός ἐρευνητής στό Πατριαρχικό Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν Θεσσαλονίκης (1979 - 1981). Ἀσχολήθηκε μέ ἐρευνες παλαιογραφικῶν θεμάτων καί ἐκπόνηση καταλόγων χειρογράφων μονῶν Ἁγίου Ὁρους (Φιλοθέου καί Χελανδαρίου) σέ συνεργασία μέ συναδέλφους τοῦ Ἰδρύματος. Σήμερα παραμένει ἑκτακτος ἐπιστημονικός συνεργάτης του. Πραγματοποίησε σπουδές στό Παρίσι στό Institut Français d' Etudes Byzantines μέ παλαιογραφικό ἀντικείμενο μελέτης. Συμμετέσχε μέ ἀνακοίνωση στό XVI Διεθνές Βυζαντινολογικό Συνέδριο, πού πραγματοποιήθηκε ἀπό 3 - 11 Ὀκτωβρίου 1981 στή Βιέννη. Ἐγράψε καί δημοσίευσε μελέτες, ἄρθρα, βιβλιογραφίες καί λογοτεχνήματα. Ὑπηρετεῖ στή μέση ἐκπαίδευση σάν θεολόγος καθηγητής.

Μαυρόγιαννης Διονύσιος. Τελείωσε τό Α' Γυμνάσιο Ἀρρέων Πατρῶν. Εἶναι πτυχιούχος τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν τῆς Ἑργασίας τοῦ Πανεπιστημίου Παρισίων. Ἐκανε μεταπτυχιακές σπουδές καί εἰδίκευση στό Πανεπιστήμιο τῶν Παρισίων (στό Ἰδιωτικό Δίκαιο, τήν Κοινωνιολογία καί Ἱστορία τοῦ Δικαίου, τό Κοινωνικό Δίκαιο, τήν Ἑργατική Οἰκονομία). Ἀνακηρύχθηκε διδάκτορας τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων. Ἔλαβε ὑποτροφίες τοῦ Ι.Κ.Υ. καί τῆς Γαλλικῆς Τεχνικῆς Βοήθειας. Διετέλεσε (1971 καί 1972) ἑκτακτος καθηγητής τῆς Κοινωνιολογίας στό Πανεπιστήμιο τοῦ Lovanium (Βέλγιο), ἐπισκέπτης καθηγητής τῆς Κοινωνιολογίας στήν Ἀνωτάτη Βιομηχανική Σχολή Θεσσαλονίκης. Τό 1977 ἐξελέγη τακτικός καθηγητής τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, τοῦ ὁποῦ διετέλεσε πρύτανης κατά τό ἀκαδημαϊκό ἔτος 1979—80. Ἐξέδωσε μελέτες καί πανεπιστημιακές παραδόσεις. Δημοσίευσε ἄρθρα καί μελέτες σέ ἐπιστημονικά περιοδικά. Ἐδωσε διαλέξεις καί συμμετέσχε σέ ἐπιστημονικά συνέδρια καί σεμινάρια. Ἔλαβε μέρος σέ ἐπίσημες ἀποστολές σέ χώρες τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀφρικῆς καί τῆς Ἀσίας.

Μηναΐδης Μηνᾶς, τοῦ Ἀναστασίου. Γεννήθηκε τό 1897 στά Μάδαλα -Μάγδης- Μ. Ἀσίας καί ἀποφοίτησε ἀπό τή Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή τό 1917. Ἀσκήσε τό διδασκαλικό ἐπάγγελμα στήν Τουρκία ἐπί 11 χρόνια, στά σχολεῖα Καλλικράτειας-Μετρῶν, Τσεγκέλκιοϊ-Χαλκηδόνας καί Πατριαρχική Σχολή Μαρασλή-ΚΠόλεως μέχρι τό 1928, ὅποτε καί ἀπελάσθηκε ἀπό τήν Τουρκία σάν ἀνταλλάξιμος καί ἐγκαταστάθηκε στήν Ξάνθη. Στή

συνέχεια εργάστηκε μιά διετία σάν γραμματέας τῆς 'Ι. Μητροπόλεως Ξάνθης καί κατόπιν διορίστηκε δάσκαλος στό Γ' Δημοτικό Σχολεῖο Ξάνθης. Τό Σεπτέμβριο τοῦ 1938 διορίστηκε ἐπιθεωρητής τῶν μουσουλμανικῶν σχολείων καί ἐργάστηκε μέχρι τέλους τοῦ 1961, ὅποτε καί τερμάτισε τό δημοσιούπαλληλικό στάδιο, ἐπειδὴ εἶχε καταληφτεῖ ἀπό τό ὄριο ἡλικίας.

Μουσόπουλος Θανάσης. Γεννήθηκε τό 1949 στήν Ξάνθη, ὅπου μεγάλωσε καί μόνιμα κατοικεῖ. Σπούδασε στή Φιλοσοφική Σχολή Θεσσαλονίκης. Ἀσχολεῖται μέ τά πολιτιστικά. Ἔκανε διαλέξεις, εἰσηγήσεις σέ χωριά καί πόλεις τῆς βόρειας Ἑλλάδας. Πῆρε μέρος σέ πολιτιστικά καί λογοτεχνικά συνέδρια. Εἶναι μέλος τῆς Ἑταιρίας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν καί τῆς Ἑταιρίας Λογοτεχνῶν Θεσσαλονίκης. Ἐπίσης πρόεδρος τῆς Φιλοπρόοδης Ἑνώσεως Ξάνθης, τῆς Καλλιτεχνικῆς Ἐπιτροπῆς Θεατρικῆς Ὁμάδας Ξάνθης. Φιλολογικός Ἐπιμελητής τοῦ περιοδικοῦ «Θρακικά Χρονικά». Συνεργάζεται μέ πολλά περιοδικά καί ἐφημερίδες. Ἐξέδωσε τίς ποιητικές συλλογές: «Ὁ ἥλιος Σκιαδίου» 1978, «Διοίκηση ἀλλοτρίων» 1982, τά δοκίμια «προσεγγίσεις» «Ἡ Τέχνη σκεῦος» 1977, «προσεγγίσεις, 2» 1980 καί τή μελέτη «Ἐπίδραση ἰδεῶν Νίτσε στήν ἐλληνική διανόηση καί ἡ ὑπέρβασή τους ἀπό τόν Καζαντζάκη» 1972, «Μακρυγιάννης καί τό 1821» 1978. Ἔργασίες του ἀπό περιοδικά κυκλοφόρησαν σέ ἀνάτυπα. Ἀσχολεῖται μέ τή λογοτεχνία καί τόν πολιτισμό τῆς Θράκης.

Πάντος Πάντος. Γεννήθηκε στό Βόλο τό 1946. Εἶναι πτυχιούχος τῶν Τμημάτων α) Ἱστορίας καί Ἀρχαιολογίας, β) Βυζαντινῶν καί Νεοελληνικῶν Σπουδῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καί γ) Δημοσίου Δικαίου καί Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐργάστηκε ὡς ἔκτακτος ἀρχαιολόγος στήν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Ἀθηνῶν (1971-73), ὡς ἐπιμελητής ἀρχαιοτήτων στίς Ἐφορεῖες Κομοτηνῆς (1973-77) καί Ἑδεσσας (1977-78), ὡς τμηματάρχης μουσείων στό Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καί Ἐπιστημῶν (1978-80) καί ἀπό τόν Ἰούλιο τοῦ 1980 ἐφορεύει στήν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Λαμίας. Πῆρε μέρος σέ διεθνή, πανελλήνια καί τοπικά ἐπιστημονικά συνέδρια. Δημοσίευσε ἱστορικά καί ἀρχαιολογικά ἄρθρα σέ ἐπιστημονικά περιοδικά, πολλά ἀπό τά ὁποῖα ἀναφέρονται στήν Θράκη.

Παπαζωτός Θανάσης. Γεννήθηκε στή Δράμα τό 1951. Σπούδασε Ἀρχαιολογία στό Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ἔλαβε μέρος σέ ἀνασκαφές στούς Φιλίππους, τή Θεσσαλονίκη καί τό Ἅγιον Ὄρος. Ἐργάστηκε γιά τήν καταγραφή τῶν εἰκόνων τῶν μονῶν Χελανδαρίου, Κουτλουμουσίου καί ὄλων τῶν ναῶν τῆς Βέροιας. Τώρα ἐργάζεται ὡς

μόνιμος αρχαιολόγος στην Έφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης. Δημοσίευσε αξιόλογες επιστημονικές εργασίες στα περιοδικά «Μακεδονικά» και «Κληρονομία» της Θεσσαλονίκης.

Παπαθανάση - Μουσιοπούλου Καλλιόπη. Κατάγεται από τη Θράκη. Πτυχιούχος ΑΣΟΕΕ και Άγγλικής Φιλολογίας. Μεταπτυχιακές σπουδές (έθνολογία-κοινωνιολογία-ιστορία) στην Άγγλία και Γερμανία. Έλαβε μέρος σε επιστημονικά συνέδρια με ανακοινώσεις, πραγματοποίησε διαλέξεις σε θέματα λαογραφίας και ιστορίας, συνεργάστηκε στα ραδιοτηλεοπτικά μέσα. Δίδαξε λαογραφία στα επιμορφωτικά σεμινάρια της Χ.Α.Ν. Αθηνών. Έχει συγγράψει οικονομικοκοινωνικές, ιστορικές και λαογραφικές μελέτες, που δημοσιεύτηκαν σε επιστημονικές εκδόσεις, περιοδικά και εφημερίδες. Συνέγραψε και εξέδωσε ικανό αριθμό αυτότελων ιστορικών και λαογραφικών έργων, τα περισσότερα των οποίων αναφέρονται στη Θράκη. Έργα της έτυχαν τιμητικών διακρίσεων. Η Άκαδημία Αθηνών έπαίνεσε τη μελέτη της «Οικονομική και κοινωνική ζωή του Έλληνισμού της Θράκης κατά την Τουρκοκρατία» («Θρακικά»). Η Έστία Ν. Σμύρνης βράβευσε τα «Έλληνικά προξενεία στην Θράκη Α'» και «Λαογραφικά Θράκης Α'». Ο Δήμος Αλεξανδρουπόλεως της απένειμε για τό συγγραφικό της έργο άργυρό μετάλλιο της πόλεως.

Παρασκευαΐδης Μίλτης. Γεννήθηκε τό 1911 στη Σμύρνη από Λέσβιους γονείς. Η οικογένειά του από τό 1920 ξαναγύρισε όριστικά στη Μυτιλήνη. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Εργάστηκε μέχρι τό 1973 σαν δημοσιογράφος. Από τά μαθητικά του χρόνια άρχισε νά δημοσιεύει σκίτσα και γελοιογραφίες σε εφημερίδες της Μυτιλήνης και κατόπιν στην Αθήνα. Μετά τίς πανεπιστημιακές σπουδές του έπιδόθηκε και στην έλαιογραφία. Έργα του παρουσίασε κυρίως σε όμαδικές εκθέσεις Λεσβίων ζωγράφων. Εικονογράφησε διάφορα λεσβιακά βιβλία. Έχει εκδώσει δύο λευκώματα σχεδίων του: «Μορφές της Ρωμοσύνης» (1976) και «Άντισομποτιστικά και άντιρομποτικά» (1977) και τό 1982: «Ζωγραφίες και σχέδια μολυβιού». Δημοσίευσε άρθρα και μελέτες αρχαιολογικών και καλλιτεχνικών θεμάτων σε διάφορα έλληνικά και ξένα έντυπα. Υπήρξε αρχαιολογικός συντάκτης της εφημερίδας «Καθημερινή» (1952 - 1967). Έχει συνεργαστεί έπίσης στα περιοδικά «Αΐολικά Γράμματα», «Δελτίο της Έταιρείας Λεσβιακών Μελετών», «Μυτιλήνη», «Διαβάζω» κ.ά. Τό 1966 ή Γερμανική Άκαδημία Επιστημών του Βερολίνου εξέδωσε τό γερμανόγλωσσο βιβλίο του «Ein wiederenidecier Kunstraub der Antide? - Piraeusfunde 1959». Έχουν κυκλοφορήσει έπίσης κείμενά του σε βιβλία - άνάτυπα από διάφορα περιοδικά.

Ρωσσίδης Ν. Ἀντώνιος. Γεννήθηκε τό 1920 στή Ραιδεστό τῆς Προποντίδας ἀπό γονεῖς Καλλιπολίτες ἐκτοπισμένους ἐκεῖ ἀπό τό 1915. Μετά τή μικρασιατική καταστροφή ἡ οἰκογένειά του ἐγκαταστάθηκε στήν Κομοτηνή, ὅπου ἔζησε τά παιδικά καί ἐφηβικά του χρόνια. Σπούδασε Νομικά στό Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης. Τό 1944 διορίστηκε δικηγόρος στό Πρωτοδικεῖο Βεροίας ἀπ' ὅπου μετά τήν ἀπελευθέρωση μετατέθηκε στό Πρωτοδικεῖο Ροδόπης. Ἀπό τό 1952 ἀσκεῖ τά καθήκοντα τοῦ ἄμισθου ὑποθηκοφύλακα Κομοτηνῆς. Ἀσχολήθηκε μέ τή δημοσιογραφία, πρὶν καί κατά τή διάρκεια τοῦ ἐλληνοϊταλικοῦ πολέμου, καί ἀπό τό 1959 ἀφοσιώθηκε στή μορφωτική καί πολιτιστική ἐξύψωση τοῦ Νομοῦ Ροδόπης ὡς ἰδρυτικό μέλος καί πρόεδρος τοῦ «Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς», μέ τόν ὁποῖο ταυτίστηκε ἐπὶ πολλά χρόνια. Δημοσίευσε ἄρθρα καί πολλές ἱστορικές μελέτες σέ ἐφημερίδες καί περιοδικά.

Σταθάκης Δαμιανός. Γεννήθηκε τό 1950 στό Διδυμότειχο. Τέλειωσε τό πρακτικό γυμνάσιο καί στή συνέχεια πέτυχε στή Γεωπονική Σχολή Θεσσαλονίκης, ἀπ' ὅπου πῆρε τό δίπλωμα γεωπόνου τό 1973. Τά ἔτη 1973-77 παρακολούθησε μαθηματικά, μέχρι τό τρίτο ἔτος, στή ΦΜΣ Θεσσαλονίκης, ἐνῶ ἀπό τό 1978 εἶναι φοιτητῆς τῆς Α.Β.Σχολῆς. Τό ἔτος 1978 προσλήφθηκε ἀπό τό Ὑπουργεῖο Συντονισμοῦ γιά τίς ἀνάγκες τῆς Ὑπηρεσίας Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως Θράκης, ὅπου καί ὑπηρετεῖ μέχρι σήμερα στό τμήμα κινήτρων βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως καί ἀποκεντρώσεως. Ἀπό τή θέση αὐτή ἀσχολήθηκε μέ μελέτες περιφερειακῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως, τομεακές καί κλαδικές, εἴτε μόνος εἴτε μέ συναδέλφους συνεργάτες. Ἐχει παρακολουθήσει σεμινάρια γιά τή βιομηχανική ἀνάπτυξη καί ἀποκεντρώση, γιά θέματα μεταφορᾶς βιομηχανικῆς τεχνολογίας, βιομηχανικοῦ management κ.λ.π. Εἶναι σύμβουλος τοῦ ΕΛΚΕΠΑ καί τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Διοικήσεως Ἐπιχειρήσεων (Ε.Ε.Δ.Ε.) γιά θέματα βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως καί ὀργανώσεως. Μιλάει ἀγγλικά.

Τσιαμούρας Νικόλαος (ψευδώνυμο «NICKOLA»). Γεννήθηκε στήν Ἀνθία Ἀλεξανδρούπολης τό 1955. Μεγάλωσε στήν Ἀλεξανδρούπολη, ὅπου καί φοίτησε τό Γυμνάσιο καί τήν Τεχνική Σχολή Ἐργοδηγῶν Μηχανολόγων. Ταξιδεύει σάν μηχανικός πλοίων ἀπό τό Δεκέμβριο τοῦ 1978.

Χαραλαμπίδης Ἀναστάσιος. Γεννήθηκε τό 1932 στήν Ἀναγέννηση Σερρῶν. Τέλειωσε τίς γυμνασιακές σπουδές του στό Γυμνάσιο Σιδηροκάστρου καί στή συνέχεια φοίτησε στή Δασολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἀπ' ὅπου ἀποφοίτησε τό 1962. Διορίστηκε ἀμέσως στό Δημόσιο. Στήν Κομοτηνή μετατέθηκε τό 1968 ἀπό τό

Δασαρχείο Καστοριάς. Έχει συντάξει πληθώρα μελετών για τη διαχείριση των δασών, τη δασική όδοποιία, την ίδρυση φυτωρίων, την αξιοποίηση των πεδινών κοιτών, των χειμάρρων κ.ά. Έργασίες του δημοσιεύτηκαν στον Τύπο (περιοδικά και έφημερίδες).

Χά ρ η Κ ο ρ ί ν ν α. Λογοτεχνικό ψευδώνυμο της Κορνηλίας Παπά-ζογλου. Γεννήθηκε στην Κομοτηνή τό Νοέμβριο τοῦ 1948. Έζησε τά παιδικά καί έφηβικά της χρόνια στό Κόσμιο Κομοτηνής, άπ' όπου κατάγονται οί γονεῖς της. Σπούδασε φιλολογία στή Φιλοσοφική Σχολή Θεσσαλονίκης. Από τό 1976 εργάζεται ως καθηγήτρια σέ σχολεία τοῦ Νομοῦ Ροδόπης. Σήμερα ὑπηρετεῖ στό Α΄ Γυμνάσιο Κομοτηνής.